ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

1-2

ANUL VI

IANUARIE-IUNIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI
LINGVISTICE

1-2

ANUL VI

IANUARIE-IUNIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul VI, nr. 1—2 ianuarie — iunie 1955

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome VI, N° 1—2 janvier — juin 1955

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том VI, № 1–2 январь — июнь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1–2, 1955

PROBLEME DE FONETICĂ

CERCETĂRI EXPERIMENTALE ASUPRA DIFTONGILOR ROMÎNEŞTI

I. ea

Lucrare întocmită sub conducerea acad. AL. ROSETTI de membrii colectivului de fonetică al Institutului de lingvistică din Bucureşti (A. AVRAM, C. COCIAN, G. GHIŢU, V. ŞUTEU, I. ZAMFIRESCU şi S. COCENAI, tehnician)

Cercetările experimentale asupra diftongilor romîneşti au început în ianuarie 1954, din însărcinarea Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R., care a înscris acest subiect de cercetare în programul de lucru al Institutului pe anul 1954. Pentru executarea lucrării a luat fiinţă un colectiv de fonetică format din 5 cercetători şi 1 tehnician. Colectivul şi-a propus să studieze diftongii *ea* (*ia*) şi *oa*, asupra cărora s-au ivit discuţii, în timpul din urmă. Curînd, necesităţile experienţei, de o parte, faptul că nu am avut la dispoziţie decît un singur aparat de înregistrare şi un număr redus de cercetători, de alta, ne-au obligat să ne limităm la diftongul *ea* (*ia*).

Diftongul *ea* (*ia*) a fost studiat în cuvintele: *beat*, *cartea*, *deal*, *rupea* (vb.), *stea*, *teacă*; *biată*, *iapă*, *piatră*, concomitent cu *a* în *bat*, *bată*, *săpa* (vb.), *sta* (vb.); *tacă* (vb.), *vacă*; *apă*, *bată* (vb.), *patru*.

M i j l o a c e   d e   c e r c e t a r e. Mijloacele noastre de cercetare au fost următoarele: înregistrarea directă, cu ajutorul chimografului,

înregistrarea electrică, sunetele fiind pronunţate în faţa microfonului, trecute printr-un amplificator şi înscrise pe cilindrul chimografului, cu ajutorul unei peniţe electromagnetice [1],

palatul artificial, cu care am obţinut palatograme [2],

audiţia directă, la inversarea cuvîntului, obţinută după înscrierea lui pe banda magnetofonului.

Experienţele noastre au decurs după cum urmează:

Cuvîntul respectiv a fost pronunţat cu voce normală în faţa aparatului. Pentru fiecare subiect de experienţă, s-a întocmit o fişă conţinînd datele necesare asupra stării civile, provenienţă etc. S-au notat pe fişă eventualele particularităţi ale pronunţării subiectului.

---

[1] Pentru înscrierea electromagnetică a sunetelor vorbite v. încercările lui Th. Rosset, Recherches expérimentales pour l'inscription de la voix parlée, Paris, 1911; Bertil Malmberg, Sur un procédé d'enregistrement kymographique, în « Studia linguistica », III, 1949, p. 106 şi urm. şi Th. Baader, Einführung in die Lautschrift und instrumentale Sprachregistrierung, Nijmegen, 1933, p. 42 şi pl. VIII.

[2] Palatalele artificiale au fost construite la Centrul Stomatologic de proteze dentare nr. 1, Calea Victoriei 212, Bucureşti, vezi planşele I şi II din Anexă.

Pe fiecare foaie de experiență cuvîntul studiat a fost înscris cel puțin de 2 ori. La inversiuni, sunetele pronunțate au fost notate concomitent de 4 observatori. Fiecare foaie a fost studiată cu de-amănuntul, experimentatorul notîndu-și pe o foaie de observație toate particularitățile demne de a fi reținute.

În « Anexa » la prezenta lucrare sînt date o serie de amănunte privitoare la înregistrările făcute. Tot acolo să găsește detaliul măsurătorilor duratei și graficul rezumativ (planșa III).

Rezultatele experiențelor. Vom înfățișa aici rezultatele la care am ajuns. Din cercetările noastre rezultă că diftongul *ea* este mai lung ca monoftongul *a*, rostit în condiții egale, în cuvinte cu aceeași structură fonetică (de ex. *beat* și *bat*, *teacă* și *tacă* etc.). Elementele din care este compus diftongul *ea* se pot distinge pe traseu și deci fiecare sunet poate fi, de obicei, delimitat cu precizie (vezi Anexa, tabloul 1 și 2). În stabilirea elementelor componente ale diftongului am pornit de la constatarea că traseul fiecărui sunet, pronunțat în condiții identice, are întotdeauna același aspect. Comparînd, așadar, pe *e* izolat sau pe *e* din cuvîntul *bete* cu traseul lui *ea* din *teacă*, de exemplu, am putut distinge pe *e* de *a* în diftongul *ea*, și la fel în alte cazuri (*i* și *a*, în *ia* etc.).

Am măsurat durata elementelor componente ale diftongului *ea* (sau *ia*), în comparație cu monoftongul *a*, întrucît factorul durată, deși e neesențial pentru diftong (căci există cazuri cînd durata diftongului e inferioară duratei monoftongului), totuși, în majoritatea cazurilor constituie o caracteristică, întrucît durata diftongului e superioară duratei monoftongului.

Iată rezultatul cercetărilor noastre:

e e cam de 2 ori și jumătate — 3 ori mai scurt decît *a* în *ea*; *i* e cam de 2 ori mai scurt decît *a* în *ia*. Rezultă din aceste observații că *i* în *ia* e mai lung decît *e* în *ea*. Aceasta se explică prin faptul că între *i* și *a*, în *ia*, există o fază de tranziție formată din vibrații asemănătoare cu vibrațiile lui *e*, după care urmează vibrațiile caracteristice ale lui *a*. Cifrele aproximative sînt următoarele:

e în *ea* durează între 4 și 10 sutimi de secundă, în cuvîntul *beat* (13 înregistrări), și între 4 și 9 sutimi de secundă, în cuvîntul *teacă* (15 înregistrări); *a* în *ea* durează între 10—21 sutimi de secundă, în cuvîntul *beat* (13 înregistrări), și între 10—18 sutimi de secundă în cuvîntul *teacă* (15 înregistrări); în *stea*, *a* durează între 15—31 sutimi de secundă; în *cartea*, între 17 și 23 sutimi de secundă; *i* în *ia* durează între 4 și 17 sutimi de secundă; *a* în *ia* durează între 10 și 15 sutimi de secundă.

Durata lui *e* în *ea* e deci inferioară duratei lui *i* în *ia*, dar diftongii *ea* și *ia* au cam aceeași durată, ceea ce înseamnă că, în regulă generală, compensarea se face prin scurtarea duratei lui *a*, în *ia* (v. Anexa, tabloul 1 și 2). Monoftongul este în regulă generală mai scurt decît diftongul. Astfel, din tabloul nr. 3 din Anexă se poate constata că *ea*, în *beat*, *teacă* și *stea* e mai lung ca *a* în *bat*, *tacă* și *sta*. În medie, diftongul durează între 1 și 5,66 sutimi de secundă mai mult decît monoftongul. În cuvîntul *piatră*, *a* durează între 10 și 21 sutimi de secundă, iar *i* între 4 și 15 sutimi de secundă (9 înregistrări). În *biată*, *piatră* și *iapă*, față de *bată* *patru* și *apă* diferența între durata lui *ia*, în raport cu *a*, variază între 3,66 și 8,33 sutimi de secundă.

Aceste constatări corespund cu observația că vocala diftongată dă impresia, la audiție, de lungime. Diftongul constituie, așadar, o silabă lungă, în raport cu celelalte silabe din cuvîntul fonetic [1].

---

[1] Marguerite Durand, Durée phonétique et durée phonologique, în Proceedings of the third Congress of Phonetic Sciences, Gand, 1939, p. 264.

Din cifrele citate rezultă deci că diftongul *ea* (sau *ia*) e mai lung decît monoftongul *a* şi că durata lui *ia* e uneori superioară duratei lui *ea*.

Experienţele noastre dovedesc, aşadar, că în cuvintele studiate (*beat* etc.) se pronunţă realmente un diftong *ea*, compus din *e* + *a*, după cum în *biată* etc. se pronunţă un diftong compus din *i* + *a*.

Prin procedeul inversării rezultatele acestea se pot controla cu ajutorul urechii.

Experienţele au fost făcute în prezenţa a 4 membri ai colectivului. Cuvîntul respectiv a fost înregistrat pe banda magnetofonului, iar banda a fost pusă apoi în mişcare în sens invers, auditorii notînd cuvîntul auzit. În cuvintele inversate *aveam*, *beat*, *deal*, *manea*, *nea*, *teacă*, cei prezenţi au notat un *a* urmat de *e* (*ae*) sau un *a* urmat de *i* (*ai*), corespunzînd diftongului *ea* (vezi Anexa, tabloul 4).

Aşadar, două elemente: *a* + *e* (sau *i*).

Cercetările noastre sînt deci concludente. Realitatea diftongului *ea* (*ia*) nu poate fi pusă la îndoială.

P a l a t o g r a m e l e. Am comparat palatogramele lui *e*, *i* şi *a* izolaţi cu palatogramele lui *ai*, *ia*, *ma* — *mea*, *na* — *nea*, *pa* — *pia*. După cum se poate constata din figurile reproduse aci, diferenţa dintre silabele conţinînd un *e* sau un *i* ca prim element de diftong e vădită. Palatogramele lui *pia* seamănă foarte bine cu palatogramele lui *ia* (v. pl. I şi II); ele sînt diferite de palatogramele lui *ea* (v. pl. I şi II). Pentru *i* se poate observa « culoarul » caracteristic al lui iod, care uneşte partea anterioară cu partea posterioară a boltei; la *ea* (*bea*), limba atinge numai marginile boltei. Aşadar, diferenţa dintre *ea* şi *ia* e bine marcată pe palat.

C o a r t i c u l a ţ i a. Experienţele probează că, în înlănţuirea silabelor, sunetele vorbite sînt articulate nu unul după altul, ci concomitent, sunetele fiind gata în acelaşi timp: unele mişcări articulatorii încep să fie pregătite înainte ca sunetul vecin să fie articulat. Este ceea ce foneticienii numesc c o a r t i c u l a ţ i e. P Menzerath şi A. de Lacerda, cu ajutorul labiografului, pentru mişcarea buzelor, şi geniogramului, pentru înregistrarea mişcărilor bărbiei, au studiat de aproape mişcările organelor vorbirii în cuvinte ca *aba*, *afa*, *ama*, *apa*, *ava*, *baba*, *mama*, *papa*, cu accentul pe primul sau pe al doilea *a*, precum şi în timpul emisiunii unor fraze [1].

Dintre mişcările articulatorii ale organelor vorbirii care trebuie luate în consideraţie, pentru lămurirea naturii diftongilor, mişcările muşchiului lingual şi modul cum se produce contactul limbii cu bolta palatului sînt hotărîtoare. În această privinţă, ne referim la observaţiile noastre precedente asupra palatogramelor lui *ea* şi *ia*. Mişcările buzelor şi ale bărbiei nu sînt determinante, în cazul de faţă.

C î t e v a o b s e r v a ţ i i a s u p r a s u n e t e l o r v o r b i t e. Socotim necesare cîteva observaţii asupra sunetelor vorbite, spre a ne lămuri cu privire la posibilităţile de a distinge, pe traseul unui cuvînt, un sunet de altul. Vrem deci să răspundem afirmativ la întrebarea dacă un sunet vorbit poate fi recunoscut, pe un traseu, şi deosebit de un alt sunet, rostit în condiţii fonetice identice.

---

[1] Dr. A de Lacerda, Die Abgrenzung der Labiallaute mittels Mundtrichter, în « Archives néerlandaises de phonétique expérimentale », VII, 1932, p. 30 şi urm., Idem, Neue Untersuchungen und Ergebnisse über das Problem der Abteilung. Der Polychromograph, în op. cit., VIII-IX, 1933, p, 265 şi urm.; P. Menzerath und A. de Lacerda, Koartikulation, Steuerung und Lautabgrenzung, Berlin-Bonn, 1933; P. Menzerath, Neue Untersuchungen zur Steuerung und Koartikulation, în Proceedings of the second International Congress of Phonetic Sciences, 1935, p. 220 şi urm.

Experiențele noastre confirmă cercetările anterioare asupra structurii vocalelor, în baza înscrierii lor cu ajutorul oscilografului [1]. S-a constatat că traseul unei vocale înregistrate la fonograf sau cu ajutorul altui mijloc mecanic și pronunțate pe tonuri variate, are întotdeauna același aspect [2].

Traseele noastre ne permit să afirmăm că fiecare vocală e formată din perioade sau cicluri atipice și din perioade sau cicluri tipice. Perioadele sau ciclurile tipice sînt întotdeauna identice pentru aceeași vocală și diferă pentru fiecare vocală [3]. Perioadele sau ciclurile atipice apar la începutul și la sfîrșitul emisiunii vocalice. Ele sînt cauzate de sunetul care precedă și care urmează vocala, în înlănțuirea silabelor, și corespund cu așa-zisele « sunete de pasaj » sau « sunete tranzitorii », care au stîrnit vii discuții, printre foneticieni [4].

În privința normei silabice numite diftong, trebuie observat că diftongii *ea* și *ia* au exact aceeași structură. În amîndoi diftongii, prima vocală (*e* sau *i*) joacă rol de consoană. Primul element e mai închis ca al doilea (*a*). Din punct de vedere structural, normele silabice *ea* și *ia* sînt perfect echivalente; în amîndouă, prima vocală a devenit semi-vocală și a fost modificată prin noua normă silabică. Faptul e aparent pe traseele obținute: *e* în *ea* e diferit de *e* izolat; și la fel, *i* în *ia*. Așadar, fiecare element al diftongului se condiționează reciproc. Diftongul este o înșirare de două sunete vorbite, de apertură diferită, pronunțate în aceeași silabă, cu o singură tensiune musculară; articulațiile care formează diftongul depind una de alta [5].

Am văzut că din cele două vocale reunite în aceeași silabă, prima e articulată ca o consoană (*e* sau *i* în *ea*, *ia* este semi-consoană), cealaltă ca o vocală (*a*, în *ea*, *ia*). Funcțional, *e* sau *i* în *ea*, *ia* joacă același rol ca *l*, *r* (*m*, *n*, *ń*, *s*, *ś*) în *la*, *ra* etc., aceste consoane fiind consoane cu aer ; (*k* în *ka* se află în altă în situație, întrucît *k* nu e modificat, așa cum e modificată vocala *e* sau *i* în norma silabică *ea*, *ia*); *i* și *u*, în diftongii *ea*, *ia*, *oa*, sînt deci semi-consoane prin poziție.

În concluzie, *e* și *i* sînt semi-consoane în diftongii *ea* și *ia* (=*e̯a'*, *i̯a'*).

D i f t o n g u l *ea* în « G r a m a t i c a l i m b i i r o m î n e ». Față de rezultatele la care am ajuns, cu privire la structura diftongilor *ea* și *ia*, descrierea diftongului *ea* dată în « Gramatica limbii romîne », Ed. Academiei R.P.R. (vol. I, 1954, București, p. 61), e nereală. Citām pasajul respectiv: « § 37. Un loc deosebit printre diftongii limbii romîne îl ocupă cei notați ortografic *ea*, *oa*, *eo*, *io* și *iu* după consoane. Diftongul *ea* (într-un cuvînt ca *bea*) se produce în felul următor: în momentul exploziei lui *b*, dosul limbii, care s-a ridicat spre palat încă de la

[1] A. Gemelli et G. Pastori, Analyse électrique du langage, I. Recherches sur la nature des voyelles, în « Arch. néerl. de phonét. expér. », X, 1934, p. 1 și urm. și L'analisi elettroacustica del linguaggio, 2 vol., Milano, 1934.

[2] A. Abas, L'évolution historique des voyelles et les recherches expérimentales sur leur timbre, în « Neophilologus », XIV, 1928; Fr. Agostino Gemelli, Nouvelle contribution à la connaissance de la structure des voyelles, în « Arch. néerl. de phonét. expér. », XIV, 1938, p. 126 și urm.

[3] A. Gemelli, l. c.

[4] J. Chlumský, Essai de mesures des sons et des syllabes tchèques dans le discours suivi, în « Revue de phonétique », II, 1912, p. 253-254, Idem, La quantité, la mélodie et l'accent d'intensité en tchèque, Praga, 1928, p. VI și urm. Cf. P. Menzerath u. A. de Lacerda, Koartikulation etc., p. 60 și urm.

[5] Vezi A. Rosetti, Mélanges de linguistique et de philologie, București, 1947, p. 38-39 și 80 și urm.

începutul ocluziunii lui *b*, este în poziţia unui *e*, astfel încît îndată după explozia consoanei se aude timbrul *e*. Limba nu persistă însă nici o sutime de secundă în poziţia lui *e*, ci coboară brusc, în cîteva sutimi de secundă, spre poziţia vocalei *a*, care are aproximativ durata unei vocale obişnuite. Fonetic un astfel de *a*, care începe cu timbrul *e*, se notează *ea*: *b*^{e}*au* ».

Descrierea aceasta nu ne lămureşte asupra naturii diftongului *ea*, care constituie o normă silabică aparte, după cum am văzut mai sus. Analiza mişcărilor articulatorii ale limbii nu e suficientă pentru lămurirea naturii diftongului, cît timp se ignorează caracteristicile coloanei de aer expirat, care constituie esenţa sonoră a diftongului. Diftongul este o normă silabică compusă din vocale, în care una din vocale este mai închisă şi joacă rolul de consoană. Importanţa dată de autorii « foneticii » din « Gramatica limbii romîne », Ed. Academiei R.P.R. consoanei *b* din *beat*, transpusă la descrierea cuvîntului *bat* (vb.), ar echivala cu afirmaţia că în acest cuvînt se articulează un *b* cu timbrul *a* !

Analiza sunetelor vorbite din tratatul de gramatică amintit trebuie deci completată cu consideraţia sunetelor vorbite ca unităţi separabile, care în cursul vorbirii, în înlănţuirea silabelor, constituie silabe de sine stătătoare.

Pornind de la concepţia pe care am înfăţişat-o mai sus a autorilor « foneticii », privitoare la structura diftongului *ea*, nu e de mirare că, puţin mai departe (p. 53), *ea* e despărţit în mod arbitrar de diftongii *ia* etc., sub motivul că diftongii *ia* etc. ar fi « de altă natură » decît *ea*. Noi am văzut, însă, că *e* joacă în norma silabică *ea* exact acelaşi rol ca şi *i* în diftongul *ia*. Traseele obţinute de noi arată în mod lămurit că diftongul *ea* are exact aceeaşi constituţie silabică ca şi *ia*.

C o n c l u z i e. În concluzie, vom spune că cercetările noastre ne lămuresc asupra structurii diftongului *ea*, normă silabică identică cu *ia*, în care *e* joacă acelaşi rol de semi-consoană ca şi *i* în *ia*. Durata diftongului *ea* este aproximativ egală cu a diftongului *ia*, dar *i* e mai lung decît *e*, durata lui *e* fiind compensată prin lungimea lui *a* în *ea*.

A N E X Ă

Înregistrările (foile 1-75 inclusiv) au fost făcute între 31 decembrie 1953-10 iulie 1954) [1].

Din aceste 75 de înregistrări, 23 nu sînt reuşite (cele mai multe aparţin primei perioade, cînd aparatul nostru de înregistrare nu era perfect pus la punct).

Înregistrările utile sînt deci în număr de 52.

Am înregistrat pronunţările unui număr de 44 de subiecte, dintre care 3 femei şi 41 de bărbaţi, şi anume: 9 cercetători din cadrul Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R., 5 funcţionari sau oameni de serviciu ai Institutului şi 30 de persoane din afară.

---

[1] Înregistrările au continuat pînă la sfîrşitul lunii iulie 1954, depăşindu-se cifra de 100 de înregistrări.

Tabel nominal al subiectelor

Nr. înreg.	Numele și pronumele	Vîrsta	Locul nașterii	Domiciliul actual	Particularități de pronunțare
18	C. N.	62	Reg. Pitești	București	
19	D. D.	59	» București	»	
21	M. I.	53	» Bacău	Brănești	particularități de grai moldovenesc
32	I. V.	28	U.R.S.S.	București	» »
23	D. P. F.	23	Reg. Bîrlad	»	» »
25	I. V. N.	38	» București	»	
26	P. G.	25	București	»	
27	T. T.	29	Reg. Suceava	»	grai specific moldovenesc
28	P. G.	25	București	»	
30	D. N.	18	»	»	
36	C. G.	24	Cluj	»	particularități de grai ardelenesc
37	S. I.	45	Baia Mare	Baia Mare	grai ardelenesc
38	G. G.	18	București	București	
39	C. S.	40	U.R.S.S.	»	limba maternă rusă
40	G. I.	23	Craiova	»	
42	D. I.	22	Timișoara	»	particularități de grai bănățean
43	V. N.	59	Galați	»	particularități de grai moldovenesc
44	V. R.	26	Bacău	»	
48	A. A.	24	Turda	»	particularități de grai ardelenesc
49	S. O.	18	Prahova	»	
51	C. I.	30	București	»	
52	G. N.	25	Hotin	»	
53	M. C.	31	Reg. Pitești	»	
54	G. D.	—	R.P. Bulgaria	»	
55	S. D.	59	București	»	
56	S. Ș.	—	—	—	
57	T. G.	32	Constanța	București	
58	T. S.	33	Prahova	»	
59	C. D.	18	București	»	
60	D. C.	19	București	»	
61	Z. I.	24	»	»	
62	Ș. V.	25	Blaj	»	
63	C. S.	17	Constanța	»	
64	M. A.	16	București	»	
65	S. M.	30	»	»	
66	D. P.	19	»	»	
67	A. A.	24	Turda	»	particularități de grai ardelenesc
68	N. G.	35	București	»	
70	P. E.	14	Botoșani	»	
71	F. M.	26	Galați	»	particularități de grai moldovenesc
72	B. I.	27	Craiova	»	
73	M. I.	26	Pitești	»	
74	G. M.	17	București	»	
75	R. D.	57	Sibiu	Cluj	

Tablou rezumativ:

a) limba comună din regiunea București : 31 subiecte
b) graiul moldovenesc : 7 »
c) graiul ardelenesc : 4 »
d) graiul bănățean : 1 »
e) limba maternă rusă : 1 »

NOTĂ ASUPRA TABLOURILOR ȘI GRAFICULUI

Tablourile nu sînt complete, din cauză că nu s-a lucrat cu aceeași listă de cuvinte. N-au fost luate în considerație foile cu înregistrări nereușite.

La alcătuirea tablourilor s-au luat în considerație cuvinte de pe aceleași foi, pentru ca datele să fie comparabile. Astfel, *teacă*, de exemplu, s-a comparat cu *tacă* de pe aceeași foaie. După aceleași principii s-au calculat și mediile (vezi graficul, planșa III) de exemplu, s-a calculat durata medie a lui *ea* din *beat*, pe un număr de 31 de foi. Aceleași foi (deci, aceleași subiecte) au fost luate în considerație la calcularea duratei medii a lui *a* din *bat*.

La alcătuirea tablourilor nr. 1 și 2, au fost lăsate la o parte foile pe care nu au fost înregistrate cuvintele la care s-a măsurat durata elementelor diftongului. Foile pe care nu s-au putut delimita elementele diftongului au fost lăsate de asemenea la o parte.

Lista cuvintelor înregistrate:

beat	de	74	de	ori	*cartea*	de	41	de	ori
bat	»	69	»	»	*harta*	»	40	»	»
teacă	»	81	»	»	*piatră*	»	63	»	»
tacă	»	77	»	»	*patru*	»	61	»	»
stea	»	70	»	»	*biată*	»	46	»	»
sta	»	60	»	»	*bată*	»	26	»	»
rupea	»	19	»	»	*iapă*	»	61	»	»
săpa	»	16	»	»	*apă*	»	55	»	»

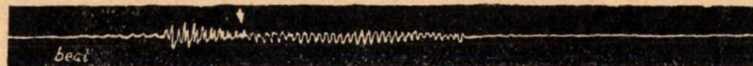
La început am înregistrat în mod succesiv cîte două sau trei cuvinte pe fiecare linie. Mai tîrziu, am înregistrat de cîte două ori același cuvînt pe aceeași linie. La alcătuirea tablourilor am luat întotdeauna în considerație cuvintele rostite în aceleași condiții fonetice; de observat că al doilea cuvînt e de obicei mai scurt decît primul. Aceasta provine dintr-o cauză mecanică: graba subiectului de a pronunța cuvîntul în timp util, înainte de ridicarea peniței inscriptoare.

La comparația între *beat* și *bat*, de exemplu, s-au avut întotdeauna în vedere cuvinte pronunțate de același subiect, în aceeași zi, la același aparat, în aceeași ordine (astfel, de exemplu, s-a rostit de două ori *beat* și de două ori *bat*, iar comparația s-a făcut între primul *beat* și primul *bat*).

În privința condițiilor în care s-au făcut experiențele, trebuie menționat că dispozitivul nostru de înregistrare a suferit modificări care au putut modifica într-un mod oarecare înregistrările.

Notă asupra figurilor 1-16

În toate figurile, săgeata delimitează sunetele, de exemplu pe *e* de *a* în diftongul *ea*. Se reproduce, pentru fiecare foaie, curba înscrisă de un diapazon cu 50 de vibrații duble pe secundă (figurile 14-16).

Fig, 1. *beat* (foaia 66, D.P.)

Fig. 2. *beată*, fem. (foaia 59, C.D.)

Fig. 3. *biată*, fem. (foaia 52, G.N.)

Fig. 4. – *bată*, vb. (foaia 52, G. N.; s-a reprodus al doilea cuvînt de pe traseu; *a* are aceeaşi durată ca în primul cuvînt).

Fig, 5. *teacă* (foaia 59, C.D.)

Fig. 6. *teacă* (foaia 66, D.P.)

Fig. 7. *tacă*, vb. (foaia 66, D.P.)

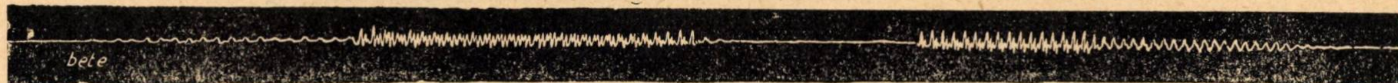

Fig. 8. *bete*, pl. (foaia 59, C.D.)

Fig. 9. *patru* (foaia 59, C.D.)

Fig. 10. *piatră* (foaia 59, C.D.; s-a reprodus al doilea cuvînt de pe traseu; *ia* are aceeaşi durată ca în primul cuvînt)

Fig. 11. *iapă* (foaia 52, G.N.)

Fig. 12. *apă* (foaia 52, G.N.)

Fig. 13. *cartea* (foaia 52, G.N.)

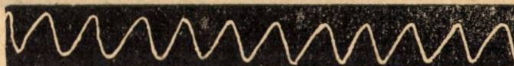

Fig. 14. Diapazon, 50 vibrații duble pe secundă (foaia 66)

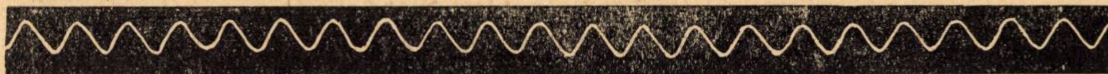

Fig. 15. Diapazon, 50 vibrații duble pe secundă (foaia 52)

Fig. 16. Diapazon, 50 vibrații duble pe secundă (foaia 59)

TABLOUL Nr. 1

Durată elementelor diftongului *ea*

Nr. foii	*beat*		*bat*	*teacă*		*tacă*	*stea*		*sta*	*rupea*		*săpa*	*cartea*		*harta*
	ę̯	*a*	*a*	*ę̯*	*a*	*a*	*ę̯*	*a*	*a*	*ę̯*	*a*	*a*	*ę̯*	*a*	*a*
23	8	15	22	8	15	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—
42	—	—	19	4	12	16	8	18	24	—	—	—	—	—	—
44	9	15	20	7	18	20	—	—	27	—	—	—	—	—	—
51	4	17	13	4	17	15	—	—	16	—	—	20	—	—	—
52	—	—	—	6	17	19	6	29	—	—	—	—	4	18	18
54	—	—	—	9	14	21	9	25	36	—	—	—	—	—	31
57	—	—	—	5	10	14	5	15	17	—	—	—	—	—	—
61	5	21	22	6	17	20	6	25	27	7	23	26	7	17	22
62	10	19	22	6	15	20	—	—	32	8	25	28	—	—	22
63	4	14	16	4	12	15	6	24	26	—	—	—	6	23	24
64	5	15	14	—	—	14	13	23	32	14	22	30	—	—	—
65	4	11	12	4	10	13	3	16	18	—	—	16	—	—	13
66	5	16	17	4	11	14	3	28	28	—	—	—	3	23	22
67	5	13	12	4	11	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—
68	8	10	16	—	—	11	10	25	29	—	—	28	5	19	21
72	4	16	20	5	13	14	4	27	22	—	—	—	—	—	20
73	8	18	23	6	14	21	10	31	32	—	—	—	—	—	30

Notă. Linia (—) arată că cele 2 elemente ale diftongului nu au putut fi delimitate cu precizie.

TABLOUL Nr. 2

Durata elementelor diftongului *ia*

Nr. foii	*biată*		*bată*	*piatră*		*patru*	*iapă*		*apă*
	i̯	*a*	*a*	*i̯*	*a*	*a*	*i̯*	*a*	*a*
23	—	—	—	—	—	—	—	—	—
42	—	—	—	6	13	14	10	16	16
44	—	—	—	—	—	22	—	—	—
51	—	—	—	—	—	—	—	—	—
52	11	13	19	11	13	18	12	12	18
54	14	15	23	15	17	24	14	18	23
57	—	—	16	—	—	13	23	9	19
61	13	17	—	9	21	25	23	19	28
62	—	—	—	—	—	16	—	—	15
63	12	12	—	15	12	18	—	—	19
64	10	12	—	—	—	16	17	11	14
65	6	10	—	4	10	12	7	11	10
66	—	—	—	—	—	17	11	16	13
67	—	—	—	6	13	14	—	—	—
68	8	14	—	8	12	20	—	—	—
72	11	13	17	—	—	19	17	13	16
73	9	15	23	9	15	23	15	18	24

TABLOUL Nr. 3

Durata lui *ea* şi a lui *a*

Nr. foii	*beat*	*bat*	*teacă*	*tacă*	*stea*	*sta*	*rupea*	*săpa*	*cartea*	*harta*
18	27	27	23	21	—	—	—	—	—	—
19	22	23	—	—	—	—	—	—	—	—
21	31	21	—	—	—	—	—	—	—	—
22	25	20	—	—	—	—	—	—	—	—
23	23	22	23	23	—	—	—	—	—	—
25	14	12	—	—	—	—	—	—	—	—
26	21	14	17	17	—	—	—	—	—	—
27	17	12	—	—	—	—	—	—	—	—
28	—	—	—	—	35	32	—	—	—	—
30	—	—	—	—	24	20	—	—	—	—
36	25	21	22	20	34	30	—	—	—	—
37	20	21	23	20	31	30	—	—	—	—
38	18	16	19	18	27	28	—	—	—	—
39	—	—	24	22	—	—	—	—	—	—
40	18	17	19	17	24	25	—	—	—	—
42	18	19	16	16	26	24	—	—	—	—
43	25	23	22	28	—	—	—	—	—	—
44	24	20	25	20	32	27	—	—	—	—
48	—	—	16	14	16	16	—	—	—	—
49	12	12	—	—	—	—	16	16	—	—
51	21	31	21	15	19	16	24	20	—	—
52	—	—	23	19	—	—	—	—	—	—
53	—	—	17	17	36	28	—	—	25	23
54	—	—	23	21	34	36	—	—	31	31
55	—	—	17	15	26	16	—	—	—	—
56	—	—	25	20	39	33	—	—	34	33
57	—	—	15	14	20	17	—	—	—	—
58	—	—	15	12	16	14	—	—	16	12
59	—	—	17	18	33	24	—	—	28	27
60	—	—	18	18	32	34	—	—	22	21
61	26	22	23	20	31	27	30	26	24	22
62	29	22	21	20	37	32	33	28	30	22
63	18	16	16	15	30	26	—	—	29	24
64	20	14	16	14	36	32	36	30	—	—
65	13	12	13	13	19	18	20	16	15	13
66	21	17	15	14	31	28	—	—	26	22
67	18	12	15	15	—	—	—	—	—	—
68	18	16	16	11	35	29	—	—	24	21
70	26	22	24	24	35	37	—	—	14	24
71	19	19	20	21	—	—	—	—	23	24
72	20	20	18	14	31	22	—	—	24	20
73	26	23	20	21	41	32	—	—	26	30
74	24	21	17	18	30	28	23	24	20	21
75	21	18	21	24	28	24	—	—	22	22

Notă. Pe acest tablou au fost trecute numai foile pe care s-a înregistrat cuvîntul cu *ea* (de ex. *beat*) şi cuvîntul cu care se face comparaţia (de ex. *bat*). Linia (—) arată că pe foaia respectivă nu s-a înregistrat cuvîntul sau s-a înregistrat numai unul din cele două cuvinte.

TABLOUL Nr. 4

Diftongul *ea* inversat la magnetofon

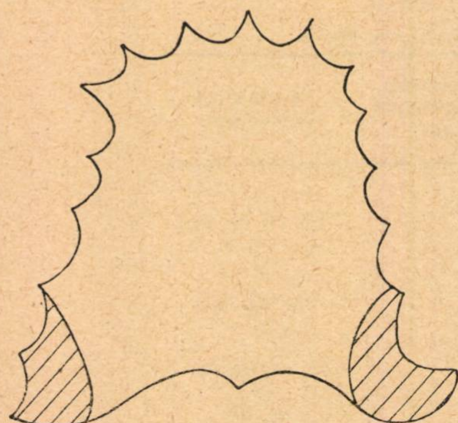
Nr. crt.	Cuvîntul	Nr. persoanelor care au participat la notare	Ce s-a auzit la inversare
1	beat	4	a$\overset{i}{e}$, ae, ai, ae̯
2	beat	3	ai̯
3	beat	4	ai̯
4	deal	4	a$\overset{i}{e}$, ai, ai̯
5	deal	4	ai̯
6	stea	4	a$\overset{i}{e}$, ae, ae̯, ai̯
7	stea	4	ai̯
8	nea	3	ae̯, ai̯
9	aveam	4	ai̯
10	teacă	4	a$\overset{i}{e}$, ae, ae̯, ai̯
11	teacă	4	a$\overset{i}{e}$, ai̯
12	teacă	4	ai̯
13	manea	3	a$\overset{i}{e}$̯, ai̯

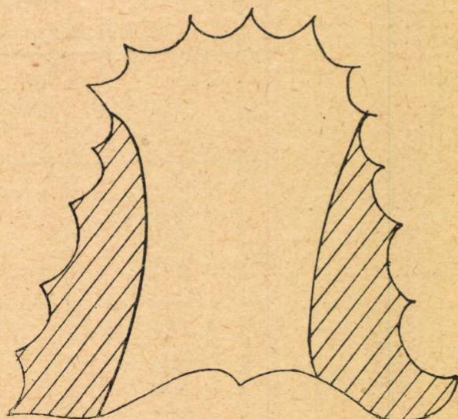
TABLOUL Nr. 5

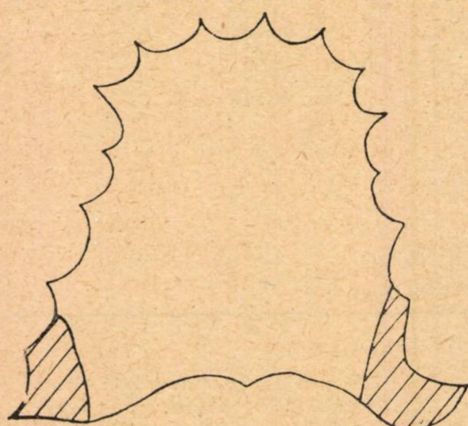
Diferența între durata lui *ea*, *ia* și *a*

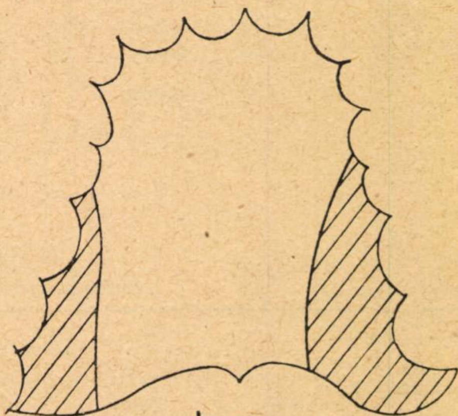
Nr. foii	Diferența între					
	beat *bat*	*teacă* *tacă*	*stea* *sta*	*biată* *bată*	*piatră* *patru*	*iapă* *apă*
23	1	0	—	—	—	—
42	−1	0	2	—	5	10
44	4	5	5	—	1	—
51	8	6	3	—	—	—
52	—	4	—	5	6	6
54	—	2	−2	6	8	9
57	—	1	3	4	8	13
61	4	3	4	—	5	14
62	7	1	5	—	8	—
63	2	1	4	—	9	8
64	6	2	4	—	2	14
65	3	1	1	—	2	8
66	4	1	3	—	6	14
67	6	0	—	—	5	—
68	2	5	6	—	0	2
72	0	4	9	7	3	14
73	3	− 1	9	1	1	9

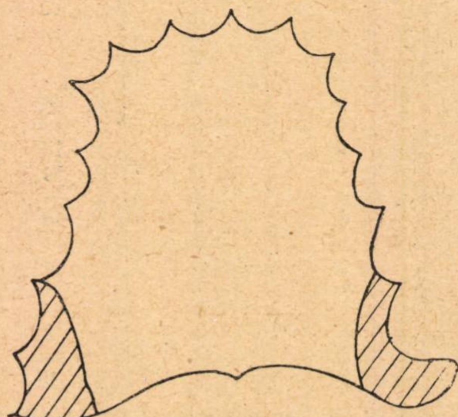
Notă. Cifrele precedate de semnul minus (—) arată că pe foile respective durata vocalei *a* a fost mai mare decît a diftongului *ea*. Cifra 0 (zero) arată că durata lui *ea* e egală cu [a lui *a* Cifrele neprecedate de nici un semn exprimă durata mai mare a lui *ea* sau *ia*.

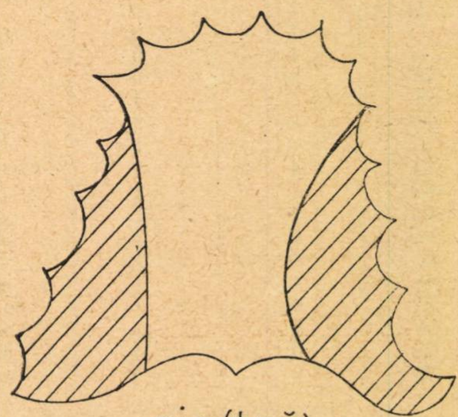

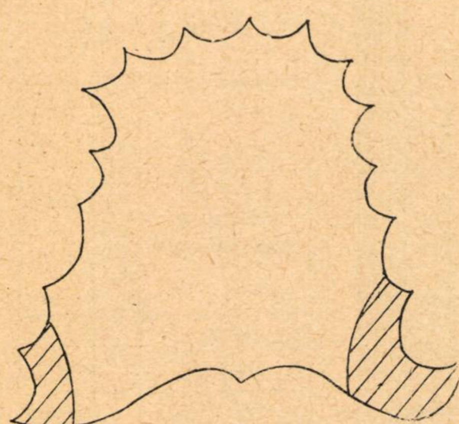

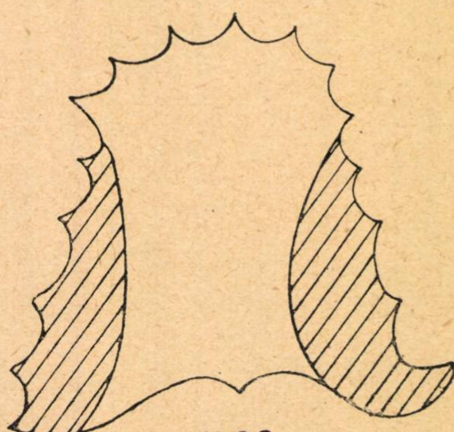

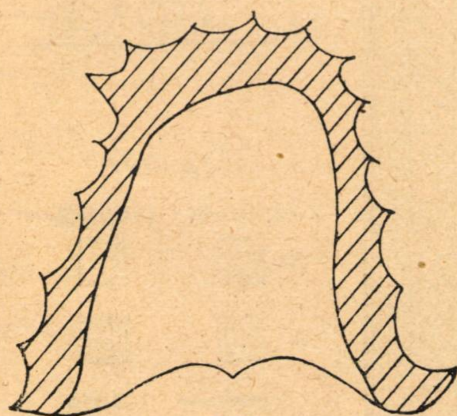

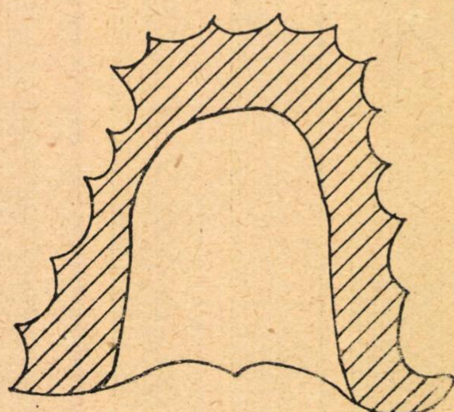

PLANŞA I

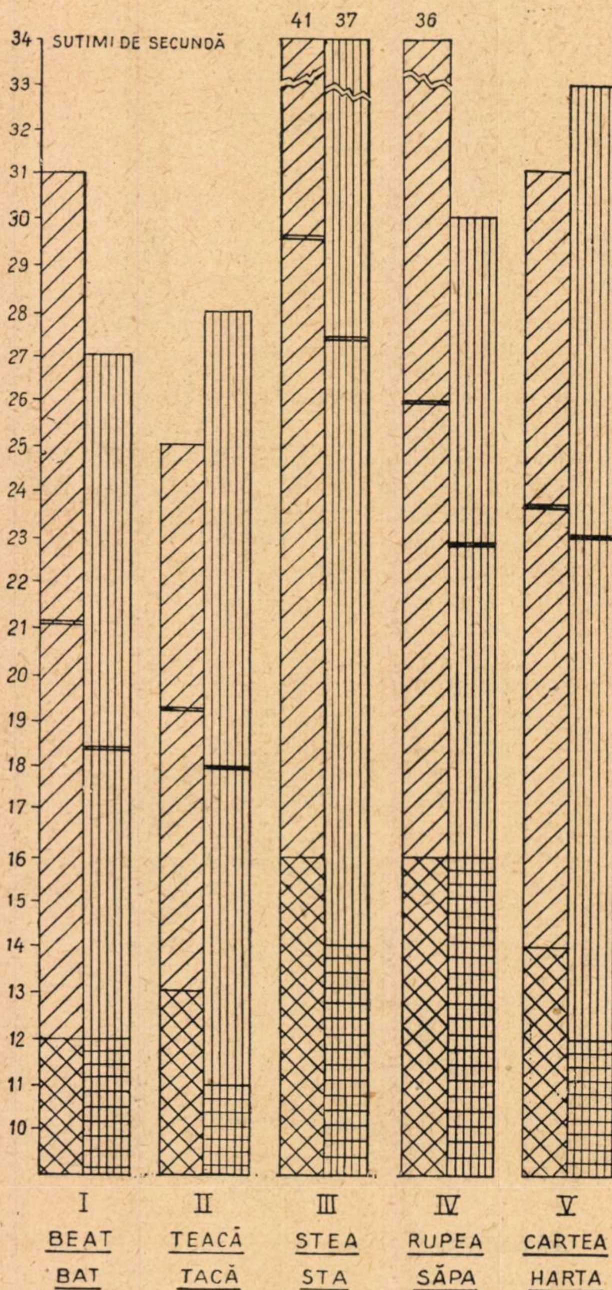

PLANŞA 11

DURATA

MAXIMĂ
MINIMĂ
ŞI MEDIE
A LUI A ŞI EA

Sunetul a cărui durată s-a măsurat	*Numărul de foi după care s-a calculat media*	*Media*
EA ÎN BEAT A ÎN BAT	31	21,03 18,29
EA ÎN TEACĂ A ÎN TACĂ	36	19,30 18,02
EA ÎN STEA A ÎN STA	30	29,60 27,16
EA ÎN RUPEA A ÎN SĂPA	7	26,00 22,88
EA ÎN CARTEA A ÎN HARTA	18	23,50 22,87

Legenda

MINIMUM MAXIMUM
EA
A
MEDIA

PLANŞA III

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДИФТОНГОВ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА, I. *ea*

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исследования дифтонга *ea*, предпринятые отделом экспериментальной фонетики Института языкознания Академии РНР, начались еще с января 1954 года. Отдел применял следующие способы исследования: непосредственную кимографическую запись произнесенных звуков; электрическую запись, с помощью микрофона и записывающего электромагнитного перышка; палатограммы, полученные при помощи искусственного неба и слушание исследованных слов, записанных с помощью магнитофона. Вот список исследованных слов (ряд слов, содержащих дифтонг *ea* и монофтонг *a)*: ***beat, cartea, deal, rupea*** (глагол), ***stea, teacă, biată, iapă, piatră, bat, bată*** (глагол), ***săpa*** (глагол), ***tacă*** (глагол), ***vacă, apă, patru.*** Исследование дало следующие результаты: ***ea*** продолжительнее а, произнесенного в тех же фонетических условиях, в словах со сходной фонетической структурой (***beat și bat, teacă și tacă*** и т. д.). Полученные линии позволяют разграничение звуков, входящих в состав дифтонга ***ea; e*** приблизительно в два с половиной раза кратче, чем ***a*** в ***ea***; ***i*** (в ***ia***) в два раза кратче, чем ***e*** в ***ea***, но долгота дифтонгов ***ea*** и ***ia*** приблизительно одинакова. Это означает, что имеет место компенсация путем сокращения долготы ***a*** в ***ia***. В среднем дифтонг ***ea*** (в ***beat, teacă, stea*** (продолжительнее на 1—5,66 сотых секунды, чем ***a*** (в ***bat, tacă, sta***); в ***biată, piatră, iapă, ia*** продолжительнее на 3,66—8,33 сотых секунды, чем ***a*** (в ***bată, patru, apă***). Опыты показывают, что в ***beat*** дифтонг ***ea*** состоит из ***e + a***, а в ***biată*** дифтонг ***ia*** — из ***i + a***. Стоит только пустить магнитофонную ленту в обратном направлении, чтобы услышать вместо дифтонга ***ea***, в слове ***beat*** звукосочетание ***ae*** или ***ai***. Это подтверждает наличие двух элементов дифтонга. Палатограммы ***ai, ia, ma — mea, na — nea, pa — pia*** отображают характерную небную артикуляцию. С точки зрения слоговой структуры дифтонг ***ea*** идентичен с дифтонгом ***ia*** (в котором ***i*** играет роль полугласного).

Приложенные к изложению добавления подробно демонстрируют произведенные измерения.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. *Beat* «пьяный» (стр. 66, *D.P.*).
Рис. 2. *Beată* «пьяная» *ж.* (стр. 59, *C.D.*).
Рис. 3. *Biată* «бедненькая» *ж.* (стр. 52, *G.N.*).
Рис. 4. *Bată* «побей» *гл.* (стр. 52, *C.N.*); записано второе слово по кривой; *a* имеет ту же долготу, что и в первом слове).
Рис. 5. *Teacă* «ножны» (стр. 59, *C.D.*).
Рис. 6. *Teacă* «стручок» (стр. 66, *D.P.*).
Рис. 7. *Tacă* «замолчи» *гл.* (стр. 66, *D.P.*).
Рис. 8. *Bete* «пьяные» *мн.ч.* (стр. 59, *C.D.*).
Рис. 9. *Patru* «четыре» (стр. 59, *C.D.*).
Рис. 10. *Piatră* «камень» (стр. 59, *C.D.*; записано второе слово по кривой; *ia* имеет ту же долготу, что и в первом слове).
Рис. 11. *Iapă* «кобыла» (стр. 52, *G.N.*).

Рис. 12. *Apă* «вода» (стр. 52, *G.N.*).
Рис. 13. *Cartea* «книга» (стр. 52, *G.N.*).
Рис. 14. Диапазон, 50 двойных колебаний в секунду (стр. 66).
Рис. 15. Диапазон, 50 двойных колебаний в секунду (стр. 52).
Рис. 16. Диапазон, 50 двойных колебаний в секунду (стр. 59).

RECHERCHES EXPÉRIMENTALES SUR LES DIPHTONGUES ROUMAINES. I. *ea*

(RÉSUMÉ)

Les recherches concernant la diphtongue *ea*, entreprises par le Laboratoire de phonétique expérimentale près l'Institut de linguistique de l'Académie de la République Populaire Roumaine, ont commencé en janvier 1954. Voici l'énumération des moyens d'investigation mis à la disposition du Laboratoire: inscription directe de la voix parlée à l'aide du kymographe, inscription électrique, à l'aide du microphone et de la plume inscriptrice électro-magnétique, tracés obtenus à l'aide du palais artificiel et audition des articulations étudiées, enregistrées à l'aide du magnétophone. Voici la liste des mots étudiés (série de mots à diphtongue *ea* et à monophongue *a*): *beat*, *cartea*, *deal*, *rupea*, *stea*, *teacă*, *biată iapă*, *piatră*, *bat*, *bată*, *săpa*, *tacă*, *vacă*, *apă*, *patru*. Les recherches ont abouti aux résultats suivants: la diphtongue *ea* est plus longue que *a*, prononcé dans les mêmes conditions phonétiques, dans des mots à structure phonétique semblable (*beat* et *bat*, *teacă* et *tacă* etc.). Les tracés permettent de délimiter les sons qui entrent dans la composition de *ea*. *e* est approximativement deux fois et demie plus bref que *a* dans *ea*; *i* (dans *i̯a*) est deux fois plus bref que *e* dans *ea*; la durée des diphtongues *ea* et *i̯a* est cependant à peu près égale, ce qui veut dire qu'il y a compensation, par abrègement de la durée de *a*, dans *ia*. En moyenne, la diphtongue *ea* (dans *beat*, *teacă* et *stea*) dure de 1 à 5,66 centièmes de seconde plus longtemps que *a* (dans *bat*, *tacă* et *sta*); dans *biată*, *piatră* et *iapă*, *i̯a* dure de 3,66 à 8,33 centièmes de seconde plus longtemps que *a* (dans *bată*, *patru*, *apă*). Les expériences démontrent que, dans *beat*, la diphtongue *ea* est composée d'un *e* + *a*, tout comme dans *biată* la diphtongue *i̯a* est composée d'un *i* + *a*. Lorsque la bande du magnétophone est mise en marche arrière, la diphtongue inversée de *beat* est entendue *ae* ou *ai*, ce qui confirme l'existence des deux éléments de la diphtongue. Les palatogrammes de *ai* — *ia*, *ma* — *mea*, *na* — *nea*, *pa* — *pia* révèlent des articulations palatales caractéristiques. Au point de vue de la structure syllabique, *ea* est parfaitement comparable à *ia* (où *i* joue le rôle de semi-consonne).

L'exposé est suivi d'une série d'annexes, qui donnent les détails des mensurations et de « conclusions phonologiques à l'exposé sur la diphtongue *ea* », dues à A. Rosetti.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. *Beat* « ivre » (page 66, D.P.).
Fig. 2. *Beată* « ivre » f. (page 59, C.D.).
Fig. 3. *Biată* « pauvre » f. (page 52, G.N.).
Fig. 4. *Bată* « qu'il (elle) batte », vb. (page 52, G.N.).; reproduction du second mot du tracé, *a* ayant la même durée que dans le premier mot).
Fig. 5. *Teacă* « fourreau » (page 59, C.D.).
Fig. 6. *Teacă* « fourreau » (page 66, D.P.).
Fig. 7. *Tacă* « qu'il (elle) se taise », vb. (page 66, D.O.).

Fig. 8. *Bete* « ivres » pl. (page 59, C.D.).
Fig. 9. *Patru* « quatre » page 59, C.D.).
Fig. 10. *Piatră* « pierre » (page 59, C.D.; reproduction du second mot du tracé, *ia* ayant la même durée que dans le premier mot).
Fig. 11. *Iapă* « jument » (page 52, G.N.).
Fig. 12. *Apă* « eau » (page 52, G.N.).
Fig. 13. *Cartea* « livre » (page 52, G.N.).
Fig. 14. Diapason, 50 vibrations doubles par seconde (page 66).
Fig. 15. Diapason, 50 vibrations doubles par seconde (page 52).
Fig. 16. Diapason, 50 vibrations doubles par seconde (page 59).

CONCLUZII FONOLOGICE LA EXPUNEREA ASUPRA DIFTONGULUI *ea*

DE

ACAD. AL. ROSETTI

După concepţia acad. E. Petrovici, în *beată-bată* aveam de-a face cu o opoziţie fonologică consonantică, între *b'* (muiat sau moale) şi *b* (dur) [1].

Dacă lucrurile stau astfel, atunci trebuie să stabilim aceeaşi opoziţie între *piatră* şi *patru*, adică *p'* — *p*, întrucît notaţia fonetică cu *e*, a diftongului din *beată* şi din *peatră* (pronunţare caracteristică pentru unele graiuri romîneşti) şi cu *i* a diftongului din *ia* (*biată*, *piatră*) diferenţiază variante ale aceluiaşi fonem, care în amîndouă cazurile este o consoană muiată (sau moale).

Dacă luăm în consideraţie forma de singular *beată* şi cea de plural *bete*, sau sg. *biată* — pl. *biete* (*piatră*—*pietre* etc.), constatăm că opoziţia consonantică e n e u t r a l i z a t ă, întrucît şi la singular, şi la plural, operăm cu o consoană muiată (sau moale): *b'* — *b'* — (*p'* — *p'*). Opoziţia, în aceste cazuri, este deci vocalică: *b-ea* — *b-e*, adică *ea-e* şi *b-ia*, *b-ie* (*p-ia*, *p-ie*), adică *ia*—*ie*.

Rezultă din aceste consideraţii că în cuvintele înşirate mai jos, opoziţia fonologică este vocalică, şi nu consonantică: *beată* — *bete*, *cheală* — *chele*, *cheamă* — *chemi* (pers. 2 sg.), *feată* (sec. XVI) — *fete*, *gheată* — *ghete*, *leasă* — *lese*, *measă* (sec. XVI) — *mese*, *meargă* — *merg*, *peană* (sec. XVI şi azi, dialectal) — *pene*, *peară* (sec. XVI şi azi, dialectal) — *pere*, *rea* — *rele*, *seară* — *seri*, *veară* (sec. XVI) — *veri*, *veac* — *veci*, *zeamă* — *zemuri*.

Acad. E. Petrovici susţine că există o opoziţie fonologică c o n s o n a n t i c ă, între consoană moale şi consoană dură, în cuvintele următoare: *tacă* — *teacă*, *da* — *dea*, *dragă*—*dreagă*, *lac*—*leac*, *car*—*chiar*, *gol*—*ghiol*, *bat*—*beat*, *ba*—*bea*, *na*—*nea*, *n-am*—*neam*, *sară*—*seară* (« St. şi cercet. lingv. », I, 1950 p. 175).

Putem oare admite că în cuvintele din prima listă de mai sus opoziţia este consonantică, iar în cele din a două listă, vocalică?

Să răspundem la această întrebare. Trebuie să stabilim ce fel de opoziţie există între cuvintele din cele două liste de mai sus.

Am văzut că în prima listă opoziţia este vocalică, întrucît opoziţia consonantică este neutralizată. Dacă, aşadar, limba nu operează cu o opoziţie consonantică în primul caz (*beată*—*bete*), atunci ea nu operează nici în al doilea caz (*teacă*—*tacă*, *car*—*chiar*) cu o opoziţie consonantică, căci în amîndouă cazurile avem de-a face cu acelaşi fonem (consoană + *e* sau *i*). Într-adevăr, limba nu poate opera cu un *t'* în

[1]. Acad. E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă, în « Studii şi cercetări lingvistice », I, 1950, p. 172 şi urm.

teacă și cu o alternanță vocalică în *beată*. În franceză, de exemplu, *e* și *è* (deschis) apar ca termeni ai unei opoziții fonologice numai în silabă finală, dar întotdeauna: *les—lait*, *allez—allait*. Așadar, regăsim același fonem în aceeași poziție, și aceasta în mod constant (în toate celelalte combinații, opoziția indicată e neutralizată).

Fonologia ne învață, așadar, că opoziția dintre consoană muiată și consoană dură, din romînă, dacă există în cazul *teacă—tacă*, trebuie să existe și în cazul *beată—bete*, sau e neutralizată în toate cazurile, și atunci limba operează întotdeauna, în cuvintele de mai sus, cu opoziții vocalice: *ea—a* în *teacă—tacă*, *ea—e* în *beată—bete*.

Aceste considerații ne permit să ajungem la concluzia că limba romînă operează cu opoziția dintre consoane muiate (sau moi) și consoane dure numai la finală (pl. *pomi* — sg. *pom*), după cum am stabilit, împreună cu Al. Graur, în « Schiță de fonologie a limbii romîne » (« Bulletin linguistique », VI 1938, p. 5. și urm.), pe cînd în interiorul cuvîntului limba operează cu opoziții vocalice, întrucît opoziția consoanelor muiate (sau moi) este neutralizată.

ФОНОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАКЛЮЧЕНИ К ИЗЛОЖЕНИЮ О ДИФТОНГЕ *ea*

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В своем фонологическом заключении о дифтонге *ea*, А. Росетти доказывает, что в слове *piatra* (в произношении литературного языка) и в *peatră* (в произношении некоторых говоров) выявляются два варианта одной и той же фонемы.

В *beată* ед. ч. — *bete*, мн. ч. или в *biată* ед. ч. — *biete* мн. ч. противопоставление согласных нейтрализируется, так как в единственном и во множественном числе, смычный губной согласный палатализован последующим палатальным гласным. Следовательно, в этом случае, фонологическое противопоставление является гласным: ***ea — e***, ***ia — i***.

Противопоставления *tacă — teacă*, *da — dea* и т. д. должны рассматриваться таким же образом, так как язык не может оперировать, в одном случае, гласным противопоставлением *beată — bate*, а в другом согласным (*teacă — tacă*). Итак в обоих случаях, это противопоставление гласное. В румынском литературном языке согласное противопоставление (твердый согласный — мягкий согласный) существует только в конце слова: ед, ч. *pom* — мн. ч. *pomi*.

CONCLUSIONS PHONOLOGIQUES SUR LA DIPHTONGUE *ea*.

(RÉSUMÉ)

Dans ses conclusions phonologiques sur la diphtongue *ea*, l'Auteur montre que dans *piatră* (prononciation de la langue littéraire) et dans *peatră* (prononciation propre à certains patois), l'on a affaire à deux variantes d'un seul phonème. Dans *beată* — pl. *bete* ou dans *biată* — pl. *biete* l'opposition des consonnes est neutralisée, car

au singulier et au pluriel l'occlusive labiale est palatalisée par la voyelle palatale suivante. L'opposition phonologique, dans ce cas, est donc vocalique: *ea* — *e*, *ia* — *ie*. Il en est de même dans *tacă* — *teacă*, *da* — *dea* etc., car la langue ne peut pas opérer, dans un cas (*beată* — *bete*), avec une opposition vocalique, et dans un autre cas (*teacă* — *tacă*), avec une opposition consonantique; dans les deux cas l'opposition est par conséquent vocalique. Le roumain ne connaît d'opposition consonantique (consonne dure — consonne molle) qu'à la finale: sg. *pom* « arbre » — — pl. *pomi* etc.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1–2,1955

PROBLEME DE FONETICĂ

CONTRIBUŢII LA STUDIUL FONEMELOR LIMBII ROMÎNE

DE

ACAD. E. PETROVICI

I. Varianta poziţională a vocalei romîneşti *a* după consoane palatalizate

Fonemul este cea mai mică unitate fonică avînd funcţia de a deosebi învelişul sonor al cuvintelor şi morfemelor.[1] Deosebindu-se între ele, fonemele deosebesc şi cuvintele şi morfemele al căror înveliş sonor îl constituie. Un fonem oarecare nu apare însă în toate împrejurările, în toate poziţiile la fel. Fiecare fonem prezintă în cursul vorbirii diferite nuanţe determinate de influenţa exercitată asupra lui de fonemele vecine. Aceste nuanţe ale unui fonem, condiţionate de poziţia lui în cuvînt, se numesc, de obicei, variante poziţionale sau combinatorii. De pildă altfel este rostit fonemul *b* cînd este urmat de un *a*, altfel cînd este urmat de un *u* şi iarăşi altfel cînd este urmat de un *s* ş.a.m.d. Înaintea unui *u*, în timpul articulării lui *b*, dar îndeosebi spre sfîrşitul ţinutei lui, buzele sînt rotunjite ca pentru rostirea lui *u* următor. În această poziţie consoana *b* este rotunjită. Înaintea unui *s* (de ex. în cuvîntul *subscriu*), *b* se rosteşte fără vibraţiile coardelor vocale, devenind aproape un *p* (însă cu o tensiune musculară mai slabă decît pentru *p*).

Dar nu numai consoana este influenţată de vocalele învecinate, ci şi invers. Vocalele prezintă şi ele diferite variante condiţionate de consoanele vecine. Astfel de exemplu vocala *u* este rostită diferit în silabele *bu*, *mu*, *č'u* (= *ciu*) etc. În *mu*, prima jumătate a ţinutei lui *u* este nazalizată; în *č'u*, începutul lui *u* are aproximativ timbrul lui *ü* ş.a.m.d. Din cauza acestei necontenite interacţiuni dintre foneme, a aşa-numitei coarticulaţii, adeseori e foarte greu de stabilit, dacă o deosebire în pronunţare corespunde unor foneme diferite sau numai unor variante ale aceluiaşi fonem. Pentru a stabili dacă deosebirea dintre două sunete este fonematică, adică necondiţionată de poziţie, sau nefonematică, adică condiţionată de poziţie, fonologia procedează la analiza unităţilor fonice care compun cuvintele ţinînd seamă de întregul sistem fonologic al limbii respective. Analiza mecanică, izolată de întregul sistem fonologic al unei limbi, a unor sunete, nu ne poate ajuta să stabilim, dacă deosebirile dintre sunetele respective sînt independente sau nu de mediul, de poziţia în care se află sunetul studiat[2].

[1] Cf. definiţia fonemului dată de O.S. Ahmanova (О. С. Ахманова, Фонология, Изд. Моск. Унив., 1954, p. 13,15).
[2] Cf. Ахманова, Фонология, p. 14–15.

Astfel, în limba romînă, două cuvinte scurte, monosilabice, scrise *ba* și *bea* prezintă următoarele deosebiri:

a) Consoana *b* a cuvîntului *bea* prezintă, spre deosebire de *b* al cuvîntului *ba*, concomitent cu articulația bilabială, o articulație suplimentară a dosului limbii la palat, astfel încît, în momentul exploziei, limba este în poziția aproximativă a unui *e* [1].

b) În cuvîntul *bea*, după explozia lui *b*, se aude un scurt *e* [2], care durează cîteva sutimi de secundă și trece apoi în *a* [3]. Vocala *a* din *ba* este egală, dar uneori puțin mai lungă, de obicei însă puțin mai scurtă decît « diftongul » *ea* din *bea* [4].

Așadar *ba* se deosebește de *bea* pe de o parte prin deosebirea dintre *b* fără articulație suplimentară palatală și *b* cu articulație suplimentară palatală (în transcriere fonetică *b'*), pe de altă parte prin deosebirea dintre *a* și *ea*. Care dintre cele două deosebiri, « *b/b'* » sau « *a/ea* » este independentă, fonematică?

---

[1] Vezi mai jos, p. 34 urm., și înregistrarea la chimograf a articulației palatale a dosului limbii în timpul duratei lui *b* (de fapt *b'*) în cuvintele *beată* (fig. 3) și *bea* (fig. 4).

[2] Timbrul acestui element vocalic nu este omogen; el reprezintă trecerea rapidă de la timbrul *e*, prin *ę*, *ä*, la timbrul *ä* sau *a*. Vezi mai jos, p. 34 urm.

[3] Vezi mai sus, p. 17, tabloul nr. 1 al duratei elementelor diftongului *ea*, întocmit de membrii subsecției de fonetică a Institutului de lingvistică din București. În cuvîntul *beat*, rostit de 13 ori, durata medie a « elementului *e* » a fost de 6,16 sutimi de sec., iar a lui *a* următor de 15,38 sut. de sec. În cuvîntul *stea*, rostit de 12 ori, « elementul *e* » a durat în medie 6,91 sut. de sec., iar *a* 23,83 sut. de sec.

[4] Vezi mai sus, p. 17,18, tablourile nr. 1, 3 și planșa II. Durata indicată în aceste tablouri și în grafic este durata absolută. Debitul vorbirii diferă însă foarte mult de la un cuvînt la altul, ceea ce influențează durata absolută a unui sunet. De aceea, pentru a putea trage concluzii valabile, e nevoie să se calculeze durata relativă a sunetelor, care nu depinde de debitul vorbirii. Un procedeu foarte bun pentru a calcula durata relativă a sunetelor este acela al lui W. Heinitz (în revista « Vox », 1921, p. 153), descris și de Otto von Essen (Allgemeine und angewandte Phonetik, Berlin, 1953, p. 110). Aplicînd acest procedeu la calcularea duratei relative a « diftongului » *ea* și vocalei *a* în cuvintele *beată* și *bată* (înregistrări făcute în Laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din Cluj al Filialei Academiei R.P.R.), am obținut pentru *ea* durata relativă, 1,32 și 1,40, iar pentru *a* 1,33 și 1,35. Așadar și în ceea ce privește durata relativă, « diftongul » *ea* este uneori mai scurt, altă dată mai lung decît *a*. Și într-un caz și în altul, deosebirea e minimă și nu se observă la audiție. Afirmația că « vocala diftongată dă impresia, la audiție, de lungime » nu e valabilă pentru pseudo-diftongul *ea*. Vom vedea mai jos că *ia* este auzit ca fiind mai lung decît *a*. Dar acest pseudodiftong reprezintă în realitate două foneme: consoana iod +*a*. (Vezi mai sus, p. 17, tabloul nr. 2, cuvintele *iapă* și *apă*).

Durata relativă se calculează în felul următor: înregistrînd de două ori cuvîntul *bată*, am obținut durata absolută a sunetelor (în sutimi de secundă):

	I	II
b	15	13
a	24	20
t	13	16
ă	20	10
	72	59

În înregistrarea I, durata absolută a cuvîntului *bată*, constituit din 4 sunete, a fost de 72 sut. de sec., iar în înregistrarea II, 59 sut. de sec. Împărțind 72 și 59 cu 4 (72 : 4 = 18; 59 : 4 = 14,75), obținem cifrele 18 și 14,75, care servesc drept etalon pentru măsurarea duratei relative a celor 4 sunete ale cuvîntului *bată* rostit de două ori. Dacă împărțim durata absolută a unui sunet cu cifra care reprezintă etalonul (24 : 18 = 1,33; 20 : 14,75 = 1,35) obținem durata relativă, deoarece 24 : 18 = 1,33 : 1, adică durata absolută se raportează la etalon (care e unul și același pentru toate sunetele cuvîntului) ca 1,33 la 1, respectiv 1,35 la 1. Vocala *a* a durat într-un caz de 1,33 de ori, în al doilea caz de 1,35 de ori mai mult decît durata etalon.

Fără a lua în considerare întregul sistem fonologic al limbii romîne nu putem răspunde la această întrebare, deoarece nici *b* nu poate fi rostit fără articulația suplimentară palatală înaintea unui *e*, și nici un *a* nu poate fi rostit fără a fi introdus printr-un element vocalic accesoriu palatal cînd este precedat de o consoană avînd o articulație palatală.

Ținînd seamă de sistemul fonologic al limbii romîne, constatăm că deosebirea dintre o consoană fără articulație palatală (consoană nepalatalizată) și o consoană cu articulație palatală — care poate fi numai suplimentară — (consoană palatalizată) se repetă în mai multe perechi de consoane (*b/b′*, *p/p′*, *f/f′*, *n/n′*, *r/r′*, *k/k′*, *g/g′* etc.) și se întîlnește și la sfîrșit de cuvînt, unde nu poate fi condiționată de existența unei vocale următoare. În schimb « diftongul » *ea* (în realitate ^{e}*ä*[1]) se întîlnește numai după consoană avînd o articulație palatală (specifică sau suplimentară); el este condiționat de existența unei consoane precedente palatalizate și nu poate apărea în altă poziție. Deosebirea *b/b′* este așadar fonematică, iar deosebirea ^{e}*ä* nefonematică. Cele două consoane, *b* și *b′*, sînt foneme care și independent de alte foneme au funcția de a deosebi morfemele (*slab/slab′*), pe cînd *a* și ^{e}*ä* au această funcție numai împreună cu o consoană precedentă, *a* urmînd după o consoană nepalatalizată, iar ^{e}*ä* după o consoană palatalizată. De aceea *a* și ^{e}*ä* trebuie considerate ca variante ale unui singur fonem, fonemul-vocală *a*, *a* fiind varianta lui cea mai tipică, deoarece apare și la început de cuvînt, unde nu poate fi influențată de o consoană precedentă [2]. În cuvîntul *bea* avem fonemul-consoană *b′* și fonemul-vocală *a*. *Ba* se deosebește de *bea* prin opoziția celor două foneme-consoane: « *b/b′* ». Fonematic cuvîntul *bea* se va scrie *b′a*.

Drept dovadă că « diftongul » ^{e}*ä* este numai o variantă pozițională a fonemului-vocală *a*, condiționată de consoana de timbru palatal [3] precedentă, pot servi următoarele fapte:

Articolul hotărît fem. sg. *-a*, adăugîndu-se la formele terminate în consoană palatalizată (muiată) *lun′*, *marț′*, *viner′* (adică în formele articulate *luńa*, *marț′a*, *vineŕa*), se prezintă sub varianta pozițională a lui *a* de după consoană palatalizată, adică ^{e}*ä*, ceea ce se reflectă în ortografie: *lunea*, *marțea*, *vinerea*.

La fel, particula adverbială *-a*, după consoanele palatalizate ale unor adverbe (ca *asemeń*, *pretutindeń*, *alătuŕ*, *puruŕ* etc.), adică în forme ca *asemeńa*, *pretutindeńa*, *alătuŕa*, *puruŕa* etc., se rostește tot ca varianta ^{e}*ä*, ceea ce iarăși se reflectă în ortografie: *asemenea*, *pretutindenea*, *alăturea*, *pururea* etc.

Un *a* sufixal, respectiv desinențial, caracteristic conjugării I, după consoana palatală finală a temei verbale (de ex. după *priveǵ*, *mănunk′*, *ǵ′enunk′* etc.) [4], în forme ca *priveǵa*, *priveǵam*, *priveǵaț′*, *înmănunk′aw*, *înǵ′enunk′ay* [5] etc., are aceeași pronunțare: ^{e}*ä* [6].

[1] Gramatica limbii romîne (Ed. Acad R.P.R., vol. I), § 37.

[2] De obicei fonemul este indicat prin varianta lui cea mai tipică (vezi Л. В. Щерба, Фонетика французского языка, изд. 4-е, Moscova, 1953, p. 19).

[3] O consoană are timbru palatal (timbrul *i* sau *e*) dacă însăși articulația ei specifică este palatală sau dacă, pe lîngă articulația specifică, mai are și o articulație suplimentară palatală. Fonologii numesc fonemele-consoană de timbru palatal consoane palatalizate sau muiate, chiar dacă gradul de muiere este minim.

[4] Ortografic *priveghi*, *mănunchi*, *genunchi*.

[5] Ortografic *priveghea*, *privegheam*, *priveghеați*, *înmănuncheau*, *îngenuncheai*.

[6] În limbile care posedă consoane de timbru palatal, un *a* precedat de asemenea consoane este rostit aproximativ ca varianta pozițională romînească ^{e}*ä*. În ce privește limba rusă, precum

Așadar în silabele de tipul *bea*, *mea*, *șea*, *jea*, *rea*, *lea* etc. consoana reprezintă un fonem-consoană de timbru palatal (*b'*, *m'*, *ș'*, *j'*, *r'*, *l'*), iar diftongoidul [1] *ᵉă*, varianta pozițională condiționată de aceste consoane a fonemului-vocală *a*. Studiul fonetic al silabelor de tipul celor de mai sus trebuie prin urmare să înceapă cu acela al consoanelor palatalizate și să continue cu acela al variantei vocalei *a* (al diftongoidului *ᵉă*), variantă condiționată de consoana palatalizată precedentă (Vezi capitolul următor: « Consoanele palatalizate ale limbii romîne »).

Fonetica trebuie să studieze înainte de toate fonemele, adică variantele tipice ale fonemelor. Celelalte variante se produc doară în mod automat, datorită unor anumiți factori și în primul rînd interacțiunii dintre foneme [2].

Foneticianul lingvist nu poate așadar să se dispenseze de indicațiile pe care le oferă fonologia. Precum fonologia operează necontenit cu noțiuni fonetice și se întemeiază pe fonetică, la fel și fonetica trebuie să recurgă la fonologie pentru a introduce o ordine, un sistem în nenumăratele nuanțe de sunete pe care reușește să le descopere și să le descrie tot mai precis, cu metode și mijloace tehnice tot mai perfecționate. Fonologia trebuie să-i servească de călăuză foneticii și să-i indice problemele de rezolvat. Fonologia trebuie să stabilească dacă, într-o limbă sau într-un dialect, o nuanță a unei vocale cu timbru neomogen trebuie considerată diftong sau nu. Fonetica va studia diftongii numai acolo unde existența lor a fost stabilită de fonologie [3].

Subsecția de fonetică a Institutului de lingvistică din București a cercetat așadar cu ajutorul metodelor foneticii experimentale varianta vocalei *a*, în poziție după consoane cu articulație palatală *b'*, *p'*, *t'*, și iod, dar fără a cerceta aceste consoane. Varianta *ᵉă* a lui *a* se întîlnește însă și după *f'*, *v'*, *d'*, *n'*, *ț'*, *s'*, *z'*, *j'*, *č'*, *ğ'*, *l'*, *r'*, *k'*, *g'*, (de ex. în cuvinte ca *deal*, *vedea*, *neam*, *lunea*, *venea*, *țeapă*, *lățea*, *marțea*, *seară*, *sosea*, *zeamă*, *păzea*, *pășea*, *îngrijea*, *ceas*, *făcea*, *geam*, *trăgea*, *leac*, *pălea*, *rea*, *ferea*, *vinerea*, *cheag*, *împerechea*, *veghea* etc.). E interesant de stabilit dacă și după aceste consoane palatalizate varianta lui *a* prezintă aceleași particularități. Oare și după yod, *č'*, *ğ'*, *k'*, *g'*, vocala *a* este introdusă printr-un sunet vocalic accesoriu apropiat ca timbru de *e*? Unii dintre membrii subsecției de fonetică susțin existența acestui scurt element vocalic cu timbrul unui *e* și după yod. « Diftongul » *ia* (într-un cuvînt ca *iarnă*) ar trebui în cazul acesta transcris fonetic *yᵉa* (fonologic *ya*). Constatarea aceasta n-a fost consemnată în lucrarea întocmită de

---

a arătat L. V. Șcerba, între consoana de timbru palatal și vocala următoare se rostește un ușor sunet vocalic accesoriu (легкий призвук). De aceea silaba rusă *l'a* (ortografic ля) e transcrisă de L. V. Șcerba fonetic *l'ⁱa* (Фонетика французского языка, op. cit., p. 74).

În capitolul închinat foneticii din gramatica Institutului de lingvistică al Academiei de științe a U.R.S.S., capitol redactat de L. V. Șcerba și V.V. Vinogradov, se arată că, după consoane de timbru palatal (moi), în cuvinte ca мята, всяк, взял, *a* primește la începutul său un scurt, dar foarte perceptibil sunet accesoriu (призвук), avînd nuanța unui *i*. De aceea *a* după consoane palatale poate fi notat ^{i}a . Acesta nu este decît o variantă (autorii întrebuințează cuvîntul оттенок « nuanță ») a fonemului *a* (vezi Грамматика русского языка, I, p. 59. Cf. și N. S. Trubetzkoy, Grundzüge der Phonologie, Praga, 1939, p. 52).

[1] Termen foarte potrivit, întrebuințat de L.V. Șcerba (vezi М. И. Матусевич, Введение в общую фонетику, Leningrad, 1948, p. 61).

[2] Cf. Щерба, Фонетика французского языка, § 17.

[3] Vezi Otto von Essen, Allgemeine und angewandte Phonetik, p. 64.

membrii subsecţiei de fonetică. De asemenea în lucrare nu se vorbeşte nimic despre timbrul elementului *a* al « diftongului » ^{e}a. După observaţiile mele, varianta lui *a*, condiţionată de existenţa unei consoane palatalizate precedente, se rosteşte, pînă la sfîrşitul duratei, mai ales în poziţie finală, cu masa limbii deplasată puţin spre partea anterioară a cavităţii bucale, ceea ce îi apropie timbrul de acela al lui *ä* (bineînţeles, începutul avînd timbrul aproximativ al unui *e*)[1]. De aceea e bine ca această variantă combinatorie a lui *a* să se transcrie $^{e}ä$, mai ales în poziţie finală[2].

II. Consoanele palatalizate ale limbii romîne

Pentru consoanele palatalizate[3] e caracteristică articulaţia suplimentară a dosului limbii, care se apropie de palat aproximativ în poziţia unui *i* sau a unui *e*[4]. Spre a constata că o consoană oarecare posedă şi o articulaţie suplimentară palatală — care se manifestă acustic în timbrul palatal (*i* sau *e*) al consoanei — se va înregistra la chimograf apropierea dosului limbii de palat cu ajutorul unei pere de cauciuc aşezată între partea anterioară a dosului limbii şi partea anterioară a palatului. Para de cauciuc este legată de un tambur inscriptor printr-un tub de cauciuc. Cînd dosul limbii se apropie de palat, el apasă para de cauciuc, ceea ce se înscrie pe foaia de experienţă ca o ridicare a liniei care reprezintă mişcarea dosului limbii spre palat. Aplicînd acest procedeu am studiat consoanele palatalizate finale în cuvinte ca *plop'* (*plopi*), *pop'* (*popi*), *pom'* (*pomi*)[5]. Înregistrările obţinute arată că consoanele despre care se pretinde că sînt urmate de un « i scurt » final în realitate nu sînt urmate de nici un *i*, ci în timpul ţinutei lor dosul limbii se ridică spre palat în poziţia unui *i*. Explozia acestor consoane are timbrul unui *i*, deoarece dosul limbii e în poziţia acestei vocale. După explozia consoanei, dosul limbii recade imediat, fără a zăbovi nici o sutime de secundă în poziţia lui *i*[6]. Şi figura alăturată nr. 1 ne lămureşte fără posibilitate de îndoială asupra naturii consoanei finale *p'* (*p* palatalizat) în cuvîntul *pap'* (*papi*) (pers. II sg. prez. ind. de la verbul *a păpa*)[7]. Linia de deasupra, care poartă indicaţia Lb, arată mişcarea de apropiere a dosului limbii spre palat. Linia S este aceea a suflului captat cu ajutorul unei pîlnii. În dreptul liniei perpendiculare punctate 1, pe linia S se recunoaşte începutul ocluziunii bilabiale a lui *p'* final (linia suflului scade, deoarece ocluziunea bilabială opreşte curentul fonator). Pe linia Lb se observă începutul ridicării dosului limbii încă înaintea imploziei lui *p'*. Ţinuta lui *p'* durează de la linia punctată 1 pînă la linia punctată 2, cînd se produce explozia lui *p'*. În acest interval de timp linia dosului limbii se ridică şi atinge punctul culminant puţin înaintea exploziei ocluzivei. Imediat după explozie, linia limbii începe să recadă, fără a zăbovi în poziţia ridicată (a lui *i*). Dosul limbii este

---

[1] Vezi « Studii şi cercet. lingv. », I, p. 184 urm.; Gramatica limbii romîne, Ed. Acad. R.P.R., vol. I, p. 82.

[2] Dialectal, în poziţie finală, *a* precedat de o consoană de timbru palatal devine adeseori *e*, de exemplu în Moldova: *făsé* (*făcea*), *băt^{i}é* (*bătea*), *vid^{i}é* (*vedea*), *tăyé* (*tăia*) etc.

[3] Consoanele de timbru palatal, numite şi muiate sau moi.

[4] Vezi Щерба, Фонетика французского языка, p. 61; Матусевуч, Введение в общую фонетику, p. 51 urm.; Trubetzkoy, Grundzüge der Phonologie, p. 123.

[5] Vezi E. Petrovici, Le pseudo i final du roumain, în « Bulletin linguistique », II (1934), p. 86 urm.

[6] Pe timpul cînd am făcut, în anul 1934, cercetări experimentale asupra lui « pseudo *i* final » nu mă preocupa de loc problema funcţiei pe care o îndeplinesc sunetele în limbă. De aceea nu mi-am putut da seama că consoanele avînd un apendice palatal, adică cele urmate de un » pseudo *i* final », sînt în realitate foneme-consoane palatalizate, asemănătoare consoanelor palatalizate (moi) din limba rusă, cu toate că nu prezintă o adevărată muiere ca cele ruseşti.

[7] Înregistrare făcută în anul 1934. Pronunţarea este a autorului acestor rînduri.

cel mai apropiat de palat şi prin urmare atinge cel mai mult palatul în timpul ţinutei consoanei, cu vreo 2 sutimi de secundă înaintea exploziei (ţinuta consoanei a durat 10 sut. de sec.). De aceea palatograma cuvîntului *pap'* (fig. 2) reprezintă de fapt urma lăsată de limbă pe palatul artificial în timpul rostirii lui *p'* final. Să nu uităm că acest *p'* final (*p* palatalizat sau *p* muiat) are funcţia de a deosebi formele gramaticale. El este un fonem deosebit de fonemul *p* nepalatalizat. (Cf. *tu pap'*, dar *eu pap*) [1].

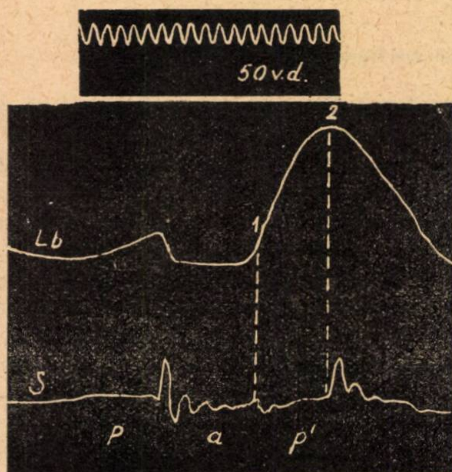

Fig. 1

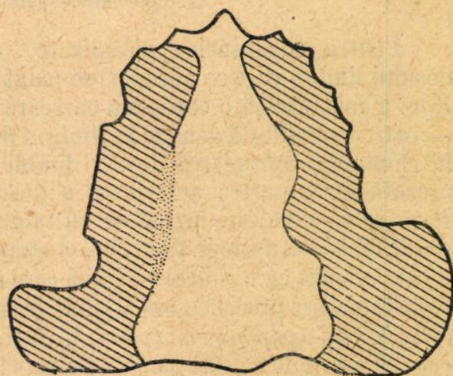

Fig. 2 Urma lăsată de limbă pe palatul artificial în cursul articulării lui *p'* în cuvîntul *pap'* (ortografic *papi*)

Traseuri asemănătoare cu acelea ale consoanelor palatalizate finale prezintă şi consoanele palatalizate urmate de vocale (de ex. vocala *a*).

Figura 3 reprezintă tripla înregistrare a cuvîntului *b'ată* (*beată*) [2]. Linia Lb corespunde mişcării de ridicare a dosului limbii spre palat; linia S este aceea a suflului iar linia La redă vibraţiile laringiene. De la linia verticală punctată 1 la linia punctată 2 a durat ocluziunea bilabială a lui *b'* iniţial. La linia punctată 1 încep vibraţiile laringiene ale consoanei sonore *b'* şi tot de acolo, pe linia S, se observă începutul liniei drepte corespunzătoare ocluziunii bilabiale. Linia Lb arată că dosul limbii a început să se ridice înaintea momentului cînd s-au pus în vibraţie coardele vocale pentru *b'*. În cursul ţinutei lui *b'*, dosul limbii continuă să se ridice şi atinge punctul culminant înaintea exploziei lui *b'*. Imediat după explozie, linia limbii începe să recadă, fără a zăbovi în poziţia ridicată, aproximativ aceea a unui *i*. [3] De la linia verticală 2 pînă la linia verticală 3 dosul limbii se deplasează, adică coboară din poziţia lui *i* în aceea a lui *a*, trecînd inevitabil prin poziţiile lui *ẹ*, *e*, *ȩ*, *ȧ*, *ä*. În acest interval de timp (12 sut. de sec.) se succed repede, unul după altul, timbrele *i* — *ẹ* — *e* — *ȩ* — *ä* — *ȧ*. Limba însă nu zăboveşte în nici o poziţie corespunzătoare acestor timbre. Abia cînd a ajuns în

[1] Vezi A. Graur-A. Rosetti, Esquisse d'une phonologie du roumain, în « Bulletin linguistique », VI (1938), p. 15 urm.

[2] Înregistrare făcută în Laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din Cluj de tov. P. Neiescu.

[3] Consoanele palatalizate au, în rostirea subiectului originar din Banat, timbrul aproximativ al unui *i* şi înaintea vocalei *a*.

poziția lui *a*, ea arată o stabilitate de cîteva sut. de sec. [1] Varianta lui *a* care apare după consoane palatalizate reprezintă așadar un diftongoid care constă din două părți: dintr-o parte mai scurtă pe care am putea-o nota fonetic *e͜a* (în Banat *i͜a*), de fapt *e* — *ẹ* — *ä* — *ȧ* (*i* — *ẹ* — *e* — *ẹ* — *ä* — *ȧ*), și dintr-o parte mai lungă avînd timbrul lui *a*. Partea de la început nu este prin urmare un *e* (*ẹ*) cum susțin membrii subsecției de fonetică [2].

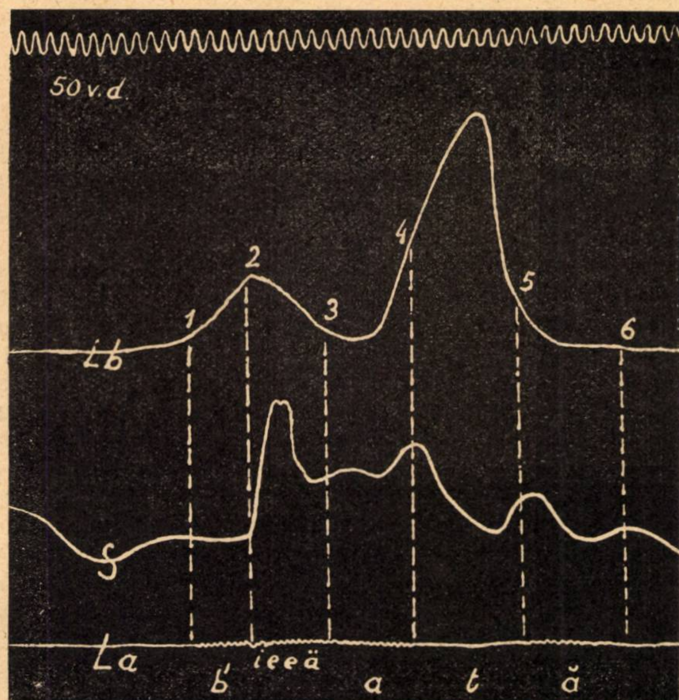

Fig. 3

Din înregistrările consoanelor palatalizate urmate de vocale rezultă că, și în această poziție, consoanele palatalizate prezintă cea mai mare apropiere a limbii de palat nu după explozie, ci înainte de explozie [3]. În preajma exploziei (dar nu după explozie) limba atinge cel mai mult palatul. De aceea palatograma silabei *b'a* (ortografic *bea*) (fig. 5) reprezintă urma lăsată de limbă pe palatul artificial la rostirea lui *b'* (și nu a pretinsului *ẹ* cum susțin membrii subsecției de fonetică) [4].

[1] Vocala *a* a durat pînă la linia punctată 4. Limba a început însă să se pregătească, înaintea sfîrșitului vocalei, pentru articularea lui *t* următor. E sigur că din cauza aceasta timbrul lui *a*, spre sfîrșitul duratei e modificat (spre *ă*, *î*).

[2] Vezi mai sus, p. 10.

[3] Cf. mai jos și înregistrarea lui *a b'a* (ortografic *a bea*), p. 37.

[4] Vezi mai sus, p. 9. Palatograma *bea*, p. 20, planșa I, este în realitate palatograma lui *b'* în cuvîntul *b'a* (ortografic *bea*). În limbile slave care, ca limba romînă, opun seria consoanelor palatalizate seriei consoanelor nepalatalizate, există labiale palatalizate (*p'*, *b'*, *m'*, *f'*, *v'*) foarte asemănătoare celor romînești. Cf. palatogramele date de Щерба, Фонетика французского языка, p. 61; Стойко Стойков, Палаталните съгласни в българския книжовен език, (Известия на института за български език,) Sofia, 1952, p. 19 urm.

E de dorit să se studieze cu ajutorul palatului artificial toate consoanele noastre palatalizate (*p'*, *b'*, *m'*, *f'*, *v'*, *t'*, *d'*, *n'*, *s'*, *z'*, *ţ'*, *ş'*, *j'*, *l'*, *r'*, *k'*, *g'*, *h'*, *č'*, *ğ'*, *y*) în comparaţie cu corespondentele lor nepalatalizate. Lucrarea aceasta ar fi asemănătoare cu aceea a profesorului Stoiko Stoikov despre consoanele palatalizate ale limbii literare bulgare [1]. Se vor studia palatogramele consoanelor palatalizate în diferite poziţii, în poziţie finală (*plop'*, *bob'*, *pom'*, *an'*, *ar'*, *pol'* etc.), înainte de *a* (*încăp'a*, *b'am*, *av'am*, *n'a*, *r'a*, *s'amă* etc.), înainte de *o* (*aol'o*, *Korb'o*, *Mihn'o* etc.), înainte de *u* (*puşt'u*) etc.

III. Grupul iod + *a* în limba romînă

« Diftongul » *ea* are o oarecare asemănare acustică cu « diftongul » *ia*. Aceasta poate să ademenească pe unii de a-i considera identici, cum fac de pildă membrii subsecţiei de fonetică a Institutului de lingvistică din Bucureşti, afirmînd că diftongul *ea* prezintă o « normă silabică identică cu *ia*, în care *e* joacă acelaşi rol de semi-consoană ca şi *i* în *ia* ».

Pentru a stabili dacă « *ea* are exact aceeaşi constituţie silabică ca şi *ia* », nu trebuie să izolăm cei doi diftongi de întregul sistem al fonemelor limbii romîne şi să-i comparăm mecanic unul cu altul. Am văzut că, în sistemul fonologic al limbii romîne, *ea* nu constituie o normă silabică autonomă, ci numai împreună cu consoana de timbru palatal precedentă [2]. Norma silabică « consoană de timbru palatal + varianta *ᵉa* a vocalei *a* » a fost prin urmare bine expusă în Gramatica limbii romîne, Ed. Acad. R.P.R., vol. I, în primul alineat al § 37, pasaj reprodus de altfel şi în lucrarea subsecţiei de fonetică. « Diftongul » *ᵉa* apare aşadar numai în silabe de tipul *b'a*, *p'a*, *f'a*, *v'a*, *t'a*, *n'a*, *r'a*, *s'a* etc. (de ex. în *el bea*, *încăpea*, *cafea*, *avea*, *putea*, *nea*, *înflorea*, *chisea* etc.) [3].

În schimb « diftongul » *ia* constituie singur o silabă la început de cuvînt sau după vocală. « Semi-consoana » *i* în această silabă are ea singură funcţie de consoană. Este aşa-numitul iod, care — ca orice consoană — se grupează cu orice vocală: *ya*, *yo*, *yu*, *ye*, *yi*, *ay*, *oy*, *uy*, *ăy*, *îy*, *ey*, *iy*, întocmai ca *č'a*, *č'o*, *č'u*, *č'e*, *č'i*, *ač'*, *oč'*, *uč'*, *ăč'*, *îč'*, *eč'*, *ic'*, (*iar*, *voios*, *iute*, *ieftin*, *îndoyit*, *dai*, *doi*, *pui*, *văi*, *călcîi*, *trei*, *vii*, *ceas*, *cioban*, *ciur*, *cer*, *cine*, *faci*, *joci*, *duci*, *căci*, *gîci*, *zici*) [4].

Dovada cea mai bună că iod este o consoană o constituie faptul că el se comportă ca o consoană şi cînd este aşezat între două vocale. Ca orice consoană în această poziţie, el formează silabă cu vocala următoare: *vo-yos*, *vo-ya*, *so-yul*, *vi-ya* etc. Monosilabicele *may* (*mai*), *roy* (*roi*), *tey* (*tei*), *tay* (*tai*) etc., primind articolul *-ul* sau desinenţa *a*, devin disilabice, iar consoana iod, care închidea singura silabă, se alătură la vocala următoare, formînd începutul silabei a doua: *ma-yul*, *ro-yul*, *te-yul*, *tă-ya* etc. (întocmai ca *ma-lul*, *ro-dul*, *te-lul*, *să-pa* etc.) [5].

Aşadar normei silabice *ya* îi corespunde norma silabică (*b'a*, *p'a*, *t'a*, *ŕa* etc.). Şi în primul caz, ca şi în al doilea, avem o consoană de timbru palatal urmată de *a*.

[1] Vezi nota precedentă.

[2] Vezi capitolele precedente I şi II, precum şi înregistrările din figurile 1, 3 şi 4.

[3] E de la sine înţeles că vocala poate fi urmată în aceeaşi silabă de o consoană sau chiar mai multe: *sm'ad* (*smead*), *d'al* (*deal*), *dr'aptă* (*dreaptă*), *kr'astă* (*creastă*) etc.

[4] După consoana iod, ca şi după consoanele *č'*, *ğ'*, nu pot urma vocalele *ă*, *î*, care devin vocalele palatale *e*, *i*, din cauza caracterului palatal al consoanelor precedente (vezi « Studii şi cercet. lingv. », I. p. 184 urm.).

[5] Fenomenul acesta este numit — greşit — disocierea diftongilor (vezi Gramatica limbii romîne, Ed. Acad. R.P.R., I, § 38). Acelaşi argument îl folosesc fonologii şi cu privire la alte limbi pentru a dovedi că *i* semi-vocalic nu este un element al unui diftong, ci o consoană (iod) (cf. Trubetzkoy, Grundzüge der Phonologie, p. 51).

Natural, între consoana de timbru palatal şi *a* următor, în intervalul de timp cît durează deplasarea limbii din poziţia palatală (aproximativ a lui *i* sau *e*) în aceea a lui *a*, se produce acel sunet vocalic accesoriu de timbrul aproximativ al lui *e*, despre care am vorbit mai sus: *y*ᵉ*a*, *b'*ᵉ*a*, *p'*ᵉ*a*, *t'*ᵉ*a* etc.

În ce priveşte durata lui iod, înregistrările făcute de subsecţia de fonetică ne dau de exemplu cifra medie de 14,9 sut. de sec. pentru *y* din cuvîntul *yapă*. Vocala *a* următoare a avut o durată aproximativ egală cu aceea a lui *y* : 14,3 sut. de sec. (cuvîntul *iapă* a fost rostit de 10 ori). În cuvîntul *biată*, rostit de 9 ori, iod a durat în medie 10,4 sut. de sec., iar *a* 13,44 sut. de sec. E regretabil că înregistrările făcute nu au permis delimitarea lui *e* accesoriu între iod şi *a*. Se pare că în cifra care arată durata lui iod intră şi durata lui *e* accesoriu. (Vezi p. 17, tabloul nr. 2 al duratei elementelor diftongului *ia*).

Comparînd durata elementelor « diftongului » *ea* cu aceea a elementelor « diftongului » *ia*, constatăm că limbii îi trebuie în medie vreo 6—7 sut. de sec., pentru ca să treacă din poziţia consoanei de timbru palatal în aceea a lui *a*. În schimb partea dinaintea lui *a* a «diftongului» *ia* este mai lungă: la început de cuvînt 14—15 sut. de sec. (puţin mai lungă decît *a*), iar după labială 10—11 sut. de sec. (*a* fiind mai lung: 13—14 sut. de sec.).

Aşadar, din punctul de vedere al duratei, *ea* se deosebeşte mult de *ia*. Dar deosebirea nu constă numai în durată, ci şi în gradul de apropiere a dosului limbii de palat.

Pentru semi-vocala *i̯*, adică pentru iod, între limbă şi palat se formează un culoar mult mai strîmt decît pentru un *e*, ba chiar decît pentru *i*. Iodul — mai ales cel iniţial — este un fel de fricativă palatală sonoră. Palatogramele date de subsecţia de fonetică arată clar acest lucru. Să se compare palatograma silabei *pi̯a* (adică *p* + iod + *a* cu palatograma silabei *be̯a* (adică *b'* + *a*) (vezi p. 20, planşa I).

În ce priveşte palatogramele date de subsecţia de fonetică trebuie să reamintim că urma lăsată pe palatul artificial la pronunţarea silabelor *bea*, *nea*, nu este aceea a lui « *e* semivocalic », ci a articulaţiei suplimentare a dosului limbii în timpul ţinutei consoanei (de timbru palatal) precedente. Acest lucru poate fi uşor verificat prin înregistrarea la chimograf a mişcării de apropiere spre palat a dosului limbii în timpul rostirii silabelor de mai sus.

Figura 4 alăturată reprezintă înregistrarea la chimograf a cuvintelor *a b'a* (*a bea*) şi *ab'ya* (*abia*)[1]. Linia Lb este aceea a mişcării dosului limbii spre palat (ca pentru figurile 1 şi 3) ; linia La redă vibraţiile laringiene. Linia laringelui ne permite să delimităm durata lui *b'* intervocalic, de la linia verticală punctată 2 la linia punctată 3. În acelaşi interval de timp — cît durează ţinuta lui *b* — pe linia Lb se constată ridicarea continuă spre palat a dosului limbii. Acest *b* intervocalic este prin urmare palatalizat (*b'*). Imediat după explozia lui *b'*, dosul limbii coboară, nezăbovind nici o sut. de sec. în poziţia lui *e*, cum era în momentul exploziei lui *b'*. Între liniile punctate 3 şi 4 are loc coborîrea limbii din poziţia lui *e* — prin poziţiile *ę*, *ä*, *ạ* — în aceea a lui *a* (7 sut. de sec.). De la linia punctată 4 la 5 se plasează partea a doua a diftongului, avînd timbrul omogen al lui *a* (15 sut. de sec.). Şi această înregistrare dovedeşte că norma silabică « consoană palatalizată + diftongul monofonematic ᵉ*a* » a fost just prezentată în « Gramatica limbii romîne », Ed. Acad. R.P.R., vol. I, p. 61 (primul alineat al §-ului 37). Şi această înregistrare arată că varianta poziţională a lui *a* după consoane palatali-

[1] Rostite de autorul acestor rînduri. Înregistrare făcută de tov. P. Neiescu.

zate se prezintă ca un diftongoid a cărui primă parte, mai scurtă, e constituită din succesiunea rapidă a timbrelor *e*, *ę*, *ä*, *ạ* (*e̯a*), iar a doua, mai lungă, prezintă timbrul omogen al lui *a* [1].

Cu totul altă imagine obținem la înregistrarea lui *b'* + iod (în cuvîntul *ab'ya*). Și în acest cuvînt consoana *b* este palatalizată. Linia Lb începe să se ridice puțin înaintea imploziei lui *b'* (linia verticală punctată 2). Între liniile punctate 2 și 3

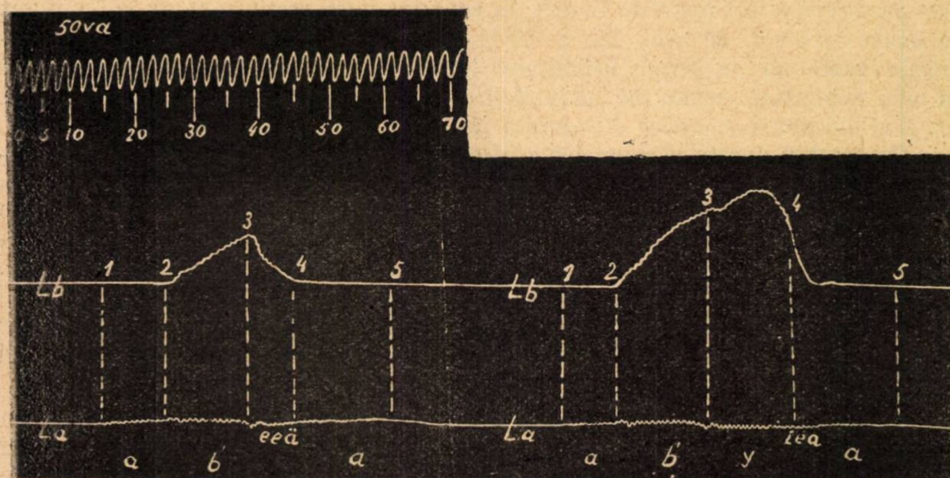

Fig. 4.

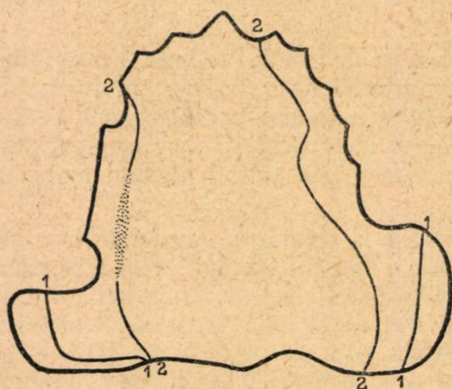

Fig. 5, 1. Urma lăsată de limbă pe palatul artificial în cursul articulării lui *a* în cuvîntul *aba*. 2. Urma lăsată de limbă pe palatul artificial în cursul articulării lui *b'* în *a b'a* (ortografic *a bea*)

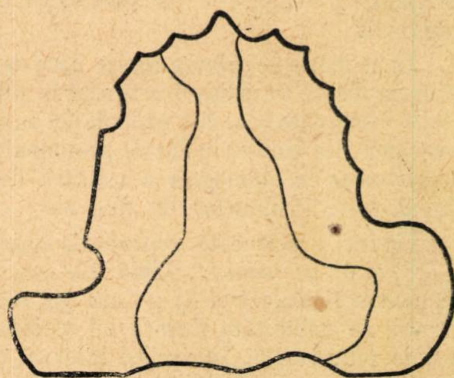

Fig. 6. Urma lăsată de limbă pe palatul artificial în cursul articulării lui *y* în cuvîntul *abya* (ortografic *abia*)

ridicarea dosului limbii continuă, dosul limbii fiind mai ridicat pentru *b'* urmat de iod, decît pentru *b'* urmat de *a* (ceea ce se explică prin caracterul palatal închis al lui iod, pe de o parte, și prin caracterul deschis al lui *a*, pe de alta). După explozia lui *b'* (linia punctată 3) însă dosul limbii nu coboară imediat, ca pentru

[1] În cazul prelungirii acestei variante a lui *a*, de pildă în cîntec, se prelungește numai partea a doua a diftongoidului: *b^e aaaaaa*.

b' intervocalic, ci dimpotrivă el continuă să mai urce formînd constricţiunea palatală a lui iod. Punctul culminant al ridicării dosului limbii se află în a doua jumătate a lui iod (pe cînd la *b'* intervocalic el este în preajma exploziei consoanei). Luînd palatograma lui *b'a* (*bea*), vom obţine aşadar urma lăsată de limbă pe palatul artificial în ultimele clipe ale ţinutei lui *b'* (fig. 5). Aceasta este palatograma lui *b'* în cuvîntul *b'a* (*bea*).

În schimb palatograma lui *ab'ya* va reprezenta urma lăsată de limbă pe palatul artificial în clipa celei mai mari strîmtări a constricţiei palatale a lui iod (fig. 6). Aceasta va fi palatograma lui iod în cuvîntul *ab'ya* (*abia*). E natural ca pentru iod culoarul palatal să fie mai îngust decît pentru *b'* urmat de *a*, deoarece pentru *b'* + *a*, în pronunţarea literară, limba este în poziţia lui *e* în momentul exploziei lui *b'* [1].

Şi în ceea ce priveşte durata, diftongoidul *ᵉa* prezintă deosebiri esenţiale faţă de grupul iod + *a*. Să se compare durata absolută (în sutimi de secundă) şi durata relativă a sunetelor în *a b'a* şi *ab'ya* (fig. 4).

	DURATA	
	absolută	relativă
a	11	0,73
b'	12	0,8
a	22	1,46
	45	
a	9,5	0,73
b'	12,5	0,96
y	12	0,92
a	18	1,38
	52	

Consoana iod are durata obişnuită a fonemelor-consoane (12 sut. de sec.; durata relativă 0,92).

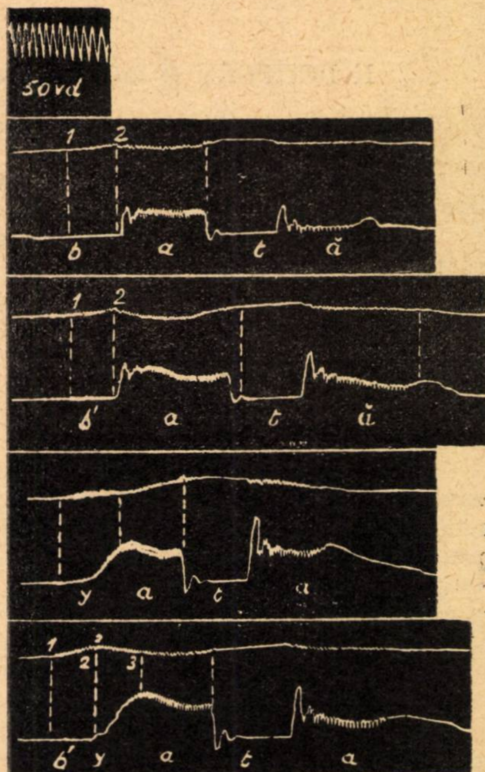

Fig. 7.

Şi traseul suflului captat cu o pîlnie, însoţit de înregistrarea vibraţiilor laringiene, ne oferă date interesante asupra naturii lui iod. Figura alăturată 7 reprezintă înregistrările cuvintelor *bată*, *b'ată* (*beată*), *yată* (*iată*) şi *byată* (*biată*) [2]. Pe linia suflului (S), labialele *b* şi *b'* arată o explozie distinctă (o ridicare bruscă a liniei S) în dreptul liniei verticale punctate 2, după care urmează vibraţiile vocalei. Pentru cuvîntul *byată*, linia S nu prezintă aproape nici o explozie şi nici vibraţii vocalice îndată după consoana bilabială. Între liniile punctate 2 şi 3 se plasează traseul constrictivei palatale *y* (iod) asemănător cu traseul lui iod iniţial din cuvîntul *yată*. Deoarece în momentul exploziei lui *b'* dosul limbii este foarte apropiat de

[1] În diferite pronunţări regionale, ca de ex. în Banat, explozia consoanei palatalizate se face în poziţia *i* a limbii (vezi mai sus, p. 35).

[2] Subiectul e originar din regiunea Piteşti. Înregistrare făcută de tov. P. Neiescu.

palat, formînd strictura (culoarul strîmt) al constrictivei palatale *y*, curentul de aer nu poate ieşi liber din cauza acestei stricturi. De aceea pe traseul suflului nu se constată acea ridicare bruscă a liniei S ca la cuvintele *bată* şi *b'ată*, în care lipseşte constrictiva *y* dintre labială şi vocală. Durata absolută şi relativă a lui *y* în *yată* şi *byată* este aproximativ aceeaşi ca în *abya* [1].

Din cele expuse rezultă clar că este cu totul eronat de a identifica varianta fonemului *a* de după consoane palatalizate (diftongoidul ^{e}a) cu grupul format din două foneme, fonemul iod (*y*) + fonemul *a*, de la început de cuvînt (sau de silabă) şi de după labiale [2].

К ВОПРОСУ О ФОНЕМАХ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

I. Румынский «дифтонг» *ea* является в сущности дифтонгоидом. Это гласный *a*, имеющий в начале короткий призвук *e* или *i*.

Румынские слоги *bea, rea, sea, zea* и т. д. произносятся приблизительно как болгарские, украинские или русские слоги *бя*, *ря*, *ся*, *зя* и т. д. Между румынскими слогами *bea* «пей» и *ba* «нет» обнаруживаются два различия в фонетическом отношении: с одной стороны, различие между «дифтонгом» *ea* и гласным *a* , с другой стороны, различие между мягким и твердым *b*.

Записи рисунков 3 и 4 доказывают мягкость согласного *b* в этом положении.

Различие между *b* и *b'* в словах *ba* и *b'a* (*bea*) является фонематическим. Оно необусловлено, ввиду того что оно встречается и в конце слова, где парные мягкие и твердые согласные имеют словоразличительную и форморазличительную функцию, например *korb* (*corb*) «ворон» ед. ч.; *korb'* (*corbi*) мн. ч. Наоборот различие между *a* и ^{e}a позиционно обусловлено: *a* после твердого согласного и ^{e}a после мягкого согласного. Это различие является нефонематическим.

Следовательно, *b* и *b'* — разные фонемы, между тем как *a* и ^{e}a — лишь различные варианты одной и той же фонемы *a*.

II. Палатализованным («мягким») согласным свойственна дополнительная артикуляция спинки языка к твердому небу, вследствие чего согласные приобретают окраску гласного *i* (или *e*), особенно ощутимую, при взрыве согласного, под видом палатального призвука, напоминающего тембр гласного *i* или *e*. Рисунки 3 и 4 показывают дополнительную артикуляцию языка (то есть поднятие спинки языка), с самого экскурса согласного *b* перед дифтонгоидом ^{e}a.

III. Румынские «дифтонги» *ea* и *ia* не представляют собой одинаковых слоговых норм. Первый имеет значимость одной фонемы, второй же образован из двух фонем: йот + *a*. Диграф *ea*, сам по себе, неслогообразующий. Позиционно, этот «дифтонг» стоит всегда после палата-

---

[1] Vezi mai sus, p. 39.

[2] În unele pronunţări regionale sau individuale, consoana iod de după labiale este foarte slab articulată şi uneori chiar dispare. În loc de *ab'ya* se rosteşte *ab'a*, timbrul care se aude după explozia lui *b'* putînd fi acela al lui *i* sau al lui *e*. În asemenea rostiri neliterare adverbul *abia* este omofon cu infinitivul *a bea*.

лизованного согласного (*pea, bea, sea rea* и т. д.). «Дифтонг» же *ia* является сам по себе слогообразущим либо в начале слова, либо после гласного: *yată, vo-ya = iată, voia*). Входящий в состав *ea*, элемент «*e*» представляет собой «переходный звук», необходимо появляющийся между палатализованным согласным и последующим *a*, йот же — самостоятельная фонема, имеющая, в среднем, долготу согласного. Как и все интервокальные согласные, междугласный йот является составной частью последующего слога: *roy*, но *ro-yul* (= *roi, roiul*).

И с «фонетической», и с «фонологической» точки зрения, румынскому языку чужды дифтонги.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 2. — Полученный движением языка отпечаток на искусственном небе, при артикуляции *p'*, в слове *pap'* (на письме *papi*).

Рис. 5. — 1 — полученный движением языка отпечаток на искусственном небе, при артикуляции *a*, в слове *aba*. 2 — полученный движением языка отпечаток на искусственном небе, при артикуляции *b'*, в *ab'a* (на письме *a bea*).

Рис. 6. — Полученный движением языка отпечаток на искусственном небе, при артикуляции йота, в слове *ab'ya* (на письме *abia*).

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DES PHONÈMES DE LA LANGUE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

I. La « diphtongue » roumaine *ea* n'est qu'une variante combinatoire du phonème *a* après consonnes palatalisées, car elle ne se retrouve que dans cette position. Tout *a*, précédé d'une consonne palatalisée, se « réalise » dans sa variante combinatoire *ea*. Par exemple l'article postpositif *-a*, après *-n'*, *-ţ'* *-r'*, dans *lun'* « lundi », *marţ'* « mardi », *viner'* « vendredi » devient *ea*, *lun'a*, *marţ'a viner'a*, (écrits *lunea*, *marţea*, *vinerea*) se prononcent *lun*^{e}*a*, *marţ*^{e}*a*, *viner*^{e}*a*.

II. Toute consonne roumaine suivie de la « diphtongue » *ea* est palatalisée, c'est-à-dire qu'elle a une articulation supplémentaire du dos de la langue vers le palais, ce qui lui confère le timbre *i* ou *e* (comparer figures 3 et 4 à la figure 1). Un mot comme *bea* «il boit» présente par conséquent les phonèmes *b'* et *a*. Il est prononcé à peu près comme la syllabe bulgare, ukrainienne ou russe бя. Par l'opposition *b*/*b'* on distingue des mots et des formes grammaticales, par exemple *ba* « non », *b'a* (*bea*) « il boit », *slab* « faible » sg; *slab'* (*slabi*) pl.

III. Les diphtongues graphiques roumaines *ea* et *ia* ne représentent pas des normes syllabiques semblables. La première, *ea*, a une valeur monophonématique; la seconde, *ia*, est constituée de deux phonèmes: yod + *a*. La « diphtongue » *ea* ne constitue pas à elle une syllabe. Elle est toujours précédée d'une consonne palatalisée (*pea*, *mea*, *sea* etc.), tandis que *ia* constitue souvent à elle seule une syllabe, à l'initiale ou après voyelle (*ya-tă*, *vo-ya* = *iată*, *voia*). Le «*e*» de *ea* n'est qu'un « son de passage » qui apparaît automatiquement entre une consonne palatalisée et la voyelle suivante, *a*. En revanche yod est une consonne (constrictive palatale

sonore) qui, en position intervocalique, forme syllabe avec la voyelle suivante (*roy*, mais *ro-yul* = *roi*, *roiul*). Les enregistrements montrent l'existence de la constrictive palatale (voir fig. 4,7).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 2. Trace sur le palais artificiel du relèvement du dos de la langue, pendant l'articulation du *p'*, dans le mot *pap'* (orthographiquement *papi*).

Fig. 5. 1. Trace sur le palais artificiel de l'articulation du *a*, dans le mot *aba*.

2. Trace sur le palais artificiel du relèvement du dos de la langue pendant l'articulation du *b'*, dans *a b'a* (orthographiquement *a bea*).

Fig. 6. Trace sur le palais artificiel de l'articulation de *y* dans *ab'ya* (ortographiquement *abia*).

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1-2, 1955

PROBLEME DE FONETICĂ

ALTERNANȚELE FONOLOGICE DIN PUNCTUL DE VEDERE AL RECȚIUNII[1]

DE

EM. VASILIU

Legătura existentă între un anumit concept și expresia lui sonoră este nemotivată. Se poate vorbi deci despre lipsa de motivare a formei sonore a cuvîntului[2].

Procesul comunicării este însă un act rațional, întrucît vorbirea este expresia succesiunii logice a ideilor.

Există așadar o contradicție între caracterul logic al conținutului vorbirii și structura arbitrară, deci ilogică, a materialului limbii, lipsa de motivare a formei sonore a cuvîntului.

Contradicția, pe care o socotim fundamentală pentru limbă, se rezolvă prin introducerea unui anumit grad de motivare a expresiei sonore: forma *căsuță* conține un grad mai înalt de motivare decît *casă*, deoarece este formată din *casă* + *uță*. Forma de genitiv dativ *case* conține un grad mai înalt de motivare decît *casă*, deoarece conține tema *cas* + desinența - *e* de genitiv-dativ. În ambele cazuri, combinarea celor două elemente ale expresiei sonore se face pe baza semnificației fiecăreia dintre ele. Astfel, deși fiecare dintre cele două elemente ale formei sînt nemotivate în raport cu conceptul exprimat (*cas* - față de « casă »,-*uță* față de ideea de diminutiv și -*e* față de funcția de genitiv-dativ), combinarea celor două elemente este motivată[3].

Se poate observa că problema motivării formei sonore a cuvîntului este în directă legătură cu recțiunea, care implică un raport de subordonare între două forme lingvistice. Într-adevăr, dacă spunem că A cere pe B (unde B = un morfem oarecare), rezultă că A determină o anumită formă sonoră a cuvîntului subordonat; cu alte cuvinte, forma sonoră subordonată lui A conține un grad mai înalt de motivare decît aceeași formă luată în mod izolat. *Roma* este un complex sonor nemotivat; cînd devine subordonat unui verb care indică direcția, numele ia forma de acuzativ: *eo Romam*. În cazul nostru, *eo* implică desinența — *m* la numele următor, care, dato-

---

[1] Pentru definiția noțiunii de recțiune, v. J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, s.v. *rection*; « Propriété qu'a un mot de s'adjoindre un complément », cf. și *regime*.

[2] Pentru întreaga problemă a raportului dintre concept și expresia lui sonoră v. *А. И. Смирницкий*, *Сровнительчо-исторический метод в языкознании*, Вопросы языкознания, 1952, nr. 4. p. 85 și urm. Al. Graur, *Contribuții la studiul raportului dintre forma și conținutul cuvintelor*, Studii și cercetări lingvistice, 1953 p. 89 și urm.

[3] În legătură cu acțiunea celor două principii, al motivării și al nemotivării formei sonore a cuvîntului, v. *A. I. Smirnițkii*, loc. cit. p. 9.

rită acestui fapt, devine un cuvînt a cărui formă sonoră este într-un grad oarecare motivată. Recțiunea apare ca o modalitate a interdependenței generale și a condiționării reciproce a fenomenelor.

Reținem așadar că, atunci cînd funcționează în sistemul limbii, forma sonoră a cuvîntului devine într-o anumită măsură motivată datorită recțiunii, în vederea exprimării raporturilor și succesiunii logice a ideilor.

În mintea vorbitorilor, unitățile lingvistice stau grupate în serii asociative. Există o serie asociativă a verbelor, a substantivelor, a adjectivelor etc.; o serie asociativă a cuvintelor formate cu un anumit sufix sau cu un anumit prefix; o serie asociativă a substantivelor care formează un anumit caz cu ajutorul unei anumite desinențe; o serie asociativă a cuvintelor care încep sau care sfîrșesc cu un anumit fonem sau cu un anumit grup de foneme. Posibilitățile de combinare a unităților lingvistice în serii asociative sînt foarte variate. Paradigmele de declinare sau de conjugare formează și ele serii asociative.

Pentru a realiza comunicarea, este necesară înlănțuirea în cadrul vorbirii a diferiților membri ai seriilor asociative. Recțiunea, ca raport de subordonare între două forme lingvistice reprezintă una dintre normele înlănțuirii sintagmatice [1] a membrilor diverselor serii asociative. Seria asociativă a verbelor tranzitive implică posibilitatea înlănțuirii oricărui membru al seriei cu un nume în acuzativ; sau, invers, seria asociativă a acuzativului numelui implică posibilitatea înlănțuirii unui membru al seriei cu un verb tranzitiv. Seria asociativă a prepozițiilor latinești *ante*, *apud*, *ad* etc. implică posibilitatea înlănțuirii oricărui membru al seriei cu un nume în acuzativ și, invers, seria asociativă a numelui implică posibilitatea înlănțuirii oricărui membru al seriei cu o prepoziție din seria *ante*, *apud*, *ad* etc.

Fonemele unei limbi se grupează și ele, ca și celelalte unități ale limbii în serii asociative: vocale, consoane; surde, sonore; ocluzive, spirante, semiocluzive etc.

Admițînd ideea că legătura dintre concept și exprimarea lui sonoră este arbitrară, admitem în mod implicit că succesiunea fonemelor care compun complexul sonor este întîmplătoare. Necesitatea exprimării unui concept nu poate determina o anumită succesiune a fonemelor. Imposibilitatea existenței unui anumit grup de sunete într-o limbă nu contrazice principiul lipsei unei legături necesare dintre concept și expresia lui sonoră. Faptul se explică prin incapacitatea organelor articulatorii de a articula grupul de sunete respectiv. Spunînd că, în limba romînă, nu este posibil grupul *rnp*, nu afirmăm incompatibilitatea grupului respectiv de foneme de a exprima un anumit concept. Ținînd seamă de faptul că fenomenul lingvistic trebuie privit din punctul de vedere al unității structurale dintre expresia sonoră și conținutul ei, constatăm că imposibilitatea existenței unui anumit grup de sunete într-o limbă ține de cauze extralingvistice [2].

Se poate spune deci că, în cazul unui cuvînt oarecare, de exemplu *car*, succesiunea unităților sonore este nemotivată de nimic. Nu se poate considera că *c* este cerut de *-ar*, pentru ca întreg complexul *c-a-r* să se opună lui *p-a-r*. Afirmînd că expresia sonoră *car* nu este motivată, spunem că în locul lui *c* (din *car*) ar fi putut sta orice fonem care ar fi diferențiat cuvîntul *car* de toate celelalte cuvinte alcătuite din trei foneme, din care ultimele două sînt *-ar*: *a*, *g*, *l*, *m*, *n*, *o*, *t* etc.

În vorbire, sunetele se influențează reciproc. O consoană surdă se poate sonoriza sub influența unei consoane sonore următoare; astfel, *des*- devine *dez*- cînd tema începe cu o consoană sonoră (sau o vocală). Sub influența unui *y* următor,

[1] Considerăm sintagmă orice înlănțuire de cel puțin două unități lingvistice semnificative.
[2] Eliminăm din discuție cazul în care această imposibilitate se explică istoric.

în anumite graiuri ale limbii romîne, labialele își schimbă punctul de articulație, se palatalizează: *pyatră* > *k'atră*. Prin disimilare, *n* > *r* în *mărunt* < lat. *minutus*, prin fazele *minut*, *mănunt*. În toate cuvintele latinești, *l* intervocalic a devenit *r* în limba romînă: *mola*> *moară*, *sole* >*soare* etc.

S-ar părea că avem a face cu fenomene de recțiune: un anumit sunet determină un alt sunet, un anumit sunet este subordonat unui sunet regent: în *dezbrac*, *z* este subordonat lui *b* regent. Realitatea este însă alta. Din punct de vedere sincronic *dezbrac* este tot atît de arbitrar ca *desbrac*, *k'atră* tot atît de arbitrar ca și *piatră*, *mărunt* ca lat. *minutus*, *soare*, ca lat. *sole*. Aceasta, din cauză că schimbările produse nu au valoare funcțională. Spunînd *dezbrac* în loc de *desbrac* nu exprim nimic în plus, nu arăt care este rolul cuvîntului în actul comunicării. Or, am văzut că, funcționînd în sistem, forma sonoră a cuvîntului devine condiționată prin recțiune tocmai în vederea exprimării raporturilor logice [1].

Există însă cazuri în care schimbările fonetice devine sistematice. Este cazul alternanțelor fonologice, care, la origine, sînt simple schimbări fonetice condiționate, dar care se gramaticalizează, căpătînd valoare funcțională. Raportul dintre elementul regent și elementul subordonat devine în cazul alternanțelor fonologice *sincronic*.

Se știe că, la origine, alternanțele fonologice din limba romînă sînt modificări fonetice condiționate. Aceste modificări au pătruns în sistemul morfologic al limbii romîne, astfel încît alternanțele fonologice apar chiar și atunci cînd procesele fonetice care le-au dat naștere au încetat. Astfel, acad. Al. Rosetti, într-o comunicare făcută la sesiunea științifică din iulie 1954 a Universității « C.I. Parhon », arăta că procesul fonetic al diftongării lui *o* accentuat în poziția *ă (a)*, *e* a încetat în momentul în care procesul s-a efectuat în toate cuvintele latine care-l conțineau pe *o* în această poziție. Formele recente de tipul *convoc-convoacă* sînt analogice, se datoresc deci integrării lor în sistemul de alternanțe vocalice al limbii romîne.

Nu ne propunem să stabilim aici care alternanțe fonologice din starea de limbă actuală reprezintă în același timp și procese fonetice și care nu. Din momentul în care alternanțele sînt sistematice, ele pot fi considerate ca subordonate legilor recțiunii și nu legilor fonetice. După cum prepoziției *ad* îi urmează cu necesitate un nume în acuzativ în limba latină, după cum prepoziției *na* din limba rusă îi urmează cu necesitate un nume în cazul acuzativ sau prepozițional, tot așa desinenței de nominativ singular *-e* îi corespunde cu necesitate vocalismul radical *oa* în *floare*, *licoare*, *soare*, sau desinenței *-i* de nominativ plural îi corespunde cu necesitate vocalismul radical *o*: *flori*, *licori*, *sori*.

Întrucît totdeauna alternanțele fonologice au în limba romînă la origine un proces fonetic, relația care se stabilește între sunete nu variază în raport cu funcția pe care sunetul regent o are în cuvînt: *-e* are subordonat vocalismul *oa*, fie că este desinență de nominativ singular a unui substantiv masculin sau feminin, fie că este desinență a persoanei 3° sau 6° a conjunctivului: *să zboare*. Același lucru se poate spune despre *-i*: el cere vocalismul *o* fie că este desinență de nominativ plural a substantivelor masculine sau feminine, fie că este desinență de genitiv-dativ singular a substantivelor feminine, fie că este desinența persoanei 2° a indicativului sau conjunctivului: *zbori*. Așadar, unitățile regente sînt *foneme* și nu morfeme.

Cele de mai sus necesită unele precizări.

---

[1] L. Hjemslev, *Principes de grammaire, générale*, København, p. 1928, 127 consideră fenomenele de acest fel, drept „funcțiuni fonice", care nu au nimic comun cu funcțiunile gramaticale.

În cazul recțiunii morfologice, cuvîntul regent cere un anumit morfem care formează o unitate împreună cu semantemul la care este atașat: *eo Romam*.

În cazul recțiunii fonologice, elementul subordonat există în mod oarecum independent: *zb-oa-r-ă*, deoarece unitățile lingvistice care intră în joc nu au decît valoare funcțională (fonem), nu și semantică (semantem+morfem). Recțiunea fonologică nu modifică o valoare funcțională a unui suport semantic. Dacă, în ce privește cuvîntul, se poate vorbi despre existența lui independentă de un anumit morfem, deci de existența unui cuvînt care să nu indice în același timp și funcția lui în sistem [1], în ce privește termenii subordonați ai unei alternanțe fonologice, se poate spune că nu există decît împreună cu funcția îndeplinită în sistemul gramatical: în cazul lui *zbor*, *zbori*, *zboară*, rămîn constante numai fonemele *zb-r-*, cu funcție lexicală; între *b* și *r* apare *o* sau *oa*, în dependență de fonemul regent din silaba următoare. Așadar, în cazul recțiunii fonologice, intră în joc termeni cu valoare exclusiv funcțională. În aceasta constă deosebirea dintre recțiunea morfologică și cea fonologică. Unii lingviști care au vorbit despre recțiune în fonologie n-au sezisat această deosebire importantă [2].

Se poate obiecta că posibilitatea subordonării unui fonem oarecare față de un alt fonem regent este condiționată de o structură fonologică dată a cuvîntului, iar succesiunea fonemelor este, după cum am văzut, întîmplătoare. Cu alte cuvinte, *e* nu poate determina vocalismul radical *oa* decît dacă în seria paradigmatică a cuvîntului respectiv există un *o* accentuat.

Obiecția poate fi înlăturată dacă ținem seama de următoarele:

Spunînd că un substantiv cere după el un alt substantiv în genitiv cu funcție de atribut (*domus patri*), afirmația se referă la o anumită eventualitate, și anume aceea în care cuvîntul regent este urmat de un substantiv care să poată sta în genitiv. Dacă substantivul este urmat de un adjectiv, atunci avem a face cu o altă modalitate a recțiunii, acordul. Se poate ca substantivul să nu fie urmat de nimic: *uideo domum*. În acest caz, *domus* nu mai este element regent. Așadar, recțiunea reprezintă o *posibilitate* de combinare, condiționată de existența prealabilă a unei *anumite* unități lingvistice.

Faptul că fonemul *e* își subordonează vocalismul *oa* presupune existența în seria paradigmatică a vocalismului *o*, tot așa cum, în cazul recțiunii morfologice faptul că cuvîntul regent își subordonează un anumit morfem presupune existența în seria asociativă a unui semantem care să se poată asocia cu morfemul respectiv. *e* poate condiționa pe *oa* numai cînd în seria paradigmatică există un *o* care să poată alterna cu *oa*: *zbor*, *zbori*: *să zboare*, după cum rus. на condiționează morfemul de acuzativ у numai atunci cînd în seria asociativă există un semantem care să poată primi desinența de acuzativ singular -у, anume un substantiv feminin, și mai mult, numai atunci cînd *на* este precedat de un verb care indică direcția mișcării: я иду на фабрику.

Faptul că un fonem regent are mai multe posibilități de combinare decît un semantem regent constituie o deosebire cantitativă. Există verbe cu două obiecte

---

[1] Cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. II, Paris, 1938, p. 9 și urm.

[2] Cf. Louis Hjelmslev, *La notion de rection*, în « Acta linguistica », t. I, p. 13. cf. critica făcută de lingviștii sovietici concepțiilor lingvisticii « descriptive » americane și concepțiilor lui Hjelmslev: *М.М. Гухман*, Известия Академии наук СССР (отд. лит. и яз.), t. XI, 4, p. 281 și urm. *О. С. Ахманова*, Вопросы языкознания, 1953, nr. 3, p. 25 și urm.

(în acuzativ și în dativ), există prepoziții care se construiesc cu două cazuri (rus. на cu acuzativul și prepozițiónalul). Tot așa, morfemul regent *-a* poate guverna vocalismul *oa* (*zboară*), vocalismul *ea* (*leagă*), morfemul *-e* poate guverna vocalismul *oa* (*zboare*), vocalismul *e* (*bețe* : *băț*), consonantismul *č* (*tače* : *tak*) etc. După cum se vede, deosebirile sînt cantitative.

Uneori accentul poate avea rolul elementului regent. În limba romînă, deplasarea accentului în *zbor-zburăm* determină vocalismul radical *u*. Cînd un anumit sufix determină deplasarea accentului de pe temă pe sufix, accentuarea sufixului guvernează un anumit vocalism radical: *căsuță*:*casă*.

Ca și recțiunea morfologică, recțiunea fonologică reprezintă un anumit grad de motivare a expresiei sonore: în *zboară*, *oa* este condiționat de *-ă*. La fel, în *zbori*, *o* este condiționat de *i*. Rezultă deci că, în paradigma pe care o formează, forma sonoră a unui cuvînt este într-o anumită măsură condiționată. Pe de altă parte, seriile asociative fonologice conțin, ca și seriile asociative morfologice, posibilitatea combinării lor sintagmatice cu alte foneme. Seria prepalatalelor *e*, *i* conține posibilitatea înlănțuirii lor cu o semioclusivă. La fel, seria semioclusivelor conține posibilitatea combinării lor cu o vocală prepalatală[1].

Vedem deci că între cazurile de recțiune fonologică și recțiunea morfologică există o identitate de natură.

Vom încerca să aplicăm principiile de mai sus la sistemul de alternanțe fonologice al limbii romîne, schițînd în felul acesta un aspect al sistemului recțiunii fonologice în limba romînă[2].

fonem regent	*fonem subordonat: vocală*
a (*ă*)	*a* (*pară*:*pere*, *fată*:*fete*, *iarnă*:*ierni*, *masă*:*mese*, *vadă*:*vede*) *ea* (*seară*:*seri*, *țeapă*:*țepi*, *meargă*:*merg*, *neagră*:*negru*) *oa* (*moară*:*mori*, *școală*:*școli*, *goală*:*gol*)
e	*e* (*bețe*:*băț*, *pere*:*pară*, *fete*:*fată*, *vede*:*văd*) *oa* (*oaie*:*oi*, *oaste*:*oști*, *zboară*:*zbor*, *moare*:*mura*, *poate*:*pot*) *i* (*tineri*:*tînăr*, *învățăminte*:*învățămînt*)
i	*i* (*vinzi*:*vînd*) *e* (*seri*:*seară*, *țepi*:*țeapă*, *vezi*:*văd*, *speli*:*spăl*, *meri*:*măr*) *o* (*oști*:*oaste*, *oi*:*oaie*, *școli*:*școală*) *ă* (*cărți*: *carte*)
	fonem subordonat: consoană
e *i*	*č* (*tace*:*tac*) *ğ* (*merge*:*merg*) *ț* (*beți*:*beat*) *ș* (*frumoși*:*frumos*) *j* (*treji*:*treaz*) *z* (*veștezi*:*veșted*)
	grup subordonat de foneme consoane
e, *i*	*șt* (*muște*:*muscă*) *crește*, *crești*:*cresc*; *muște*, *muști*:*mușc*, *povești*:*poveste*)
element regent lipsa accentului	*ă* (*făcut*:*fac*) *u* (*murim*:*mor*)

[1] Armonia vocalică din limbile aglutinante poate fi considerată tot ca fenomen de recțiune. Vocala din rădăcină determină vocalismul sufixelor, realizîndu-se astfel unitatea elementelor aglutinante.

[2] Ne folosim de tabloul alternanțelor din *Gramatica limbii romîne*, București, 1954, vol. I, p. 98 și urm.

CONCLUZII

Din cele arătate mai sus rezultă următoarele:

Datorită recțiunii, natura înlănțuirii fonemelor poate suferi anumite modificări. Datorită lipsei de motivare a formei sonore a cuvîntului, înlănțuirea sunetelor este în principiu întîmplătoare. Cînd cuvîntul funcționează în cadrul sistemului limbii, înlănțuirea sunetelor poate fi într-o măsură anumită condiționată prin recțiune.

În limbile flexionare, condiționarea înlănțuirii fonemelor este mai accentuată, întrucît desinențele și afixele pot influența prin structura lor fonologică sunetele din rădăcină. În aceste limbi, forma sonoră a cuvîntului apare ca nemotivată atunci cînd gîndim cuvîntul izolat de paradigma din care face parte.

Succesiunea fonemelor cu funcție lexicală este necondiționată, în timp ce succesiunea fonemelor cu funcție gramaticală poate fi condiționată. Faptul se explică prin aceea că legătura dintre concept și expresia lui sonoră, întîmplătoare prin natură, devine condiționată în cadrul sistemului limbii.

Se poate spune că, în limbile în care raporturile dintre cuvinte se exprimă prin mijloace gramaticale, succesiunea fonemelor este condiționată în mai mare măsură decît în cazul limbilor care exprimă aceste raporturi prin mijloace lexicale. Cu alte cuvinte, legătura dintre concept și expresia sonoră conține un grad mai înalt de necesitate în sistemul limbilor flexionare.

ФОНОЛОГИЧЕСКОЕ ЧЕРЕДОВАНИЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор задается целью выявить наличие явлений управления в фонологии. Он исходит из того факта, что взаимоотношения между фонемами, как и взаимоотношения между словами бывают ассоциативными и синтагматическими. Синтагматическая же связь лингвистических единиц подчинена законам управления.

Принимая во внимание, что управление предполагает *а)* подчинительную связь между двумя лингвистическими формами и *б)* функциональное значение изменения формы управляемого элемента, автор приходит к заключению, что фонологические чередования в румынском языке могут считаться явлениями управления. Действительно, фонема *e*, в румынском *floare*, может считаться подчиняющим элементом, а дифтонг *oa* — подчиненным элементом, также как *i*, в слове *flori*, может считаться подчиняющей фонемой, а *o*, подчиненной фонемой.

Это заключение находится в связи с проблемой соотношения между понятием и его звуковым выражением. Ссылаясь на то, что последовательность фонем одного и того же слова обусловливается, в известной степени, управлением, можно говорить о немотивированном характере фонического основания слова, только в случае выделения его из парадигмы, в состав которой оно входит.

CONCLUZII

Din cele arătate mai sus rezultă următoarele:

Datorită recțiunii, natura înlănțuirii fonemelor poate suferi anumite modificări. Datorită lipsei de motivare a formei sonore a cuvîntului, înlănțuirea sunetelor este în principiu întîmplătoare. Cînd cuvîntul funcționează în cadrul sistemului limbii, înlănțuirea sunetelor poate fi într-o măsură anumită condiționată prin recțiune.

În limbile flexionare, condiționarea înlănțuirii fonemelor este mai accentuată, întrucît desinențele și afixele pot influența prin structura lor fonologică sunetele din rădăcină. În aceste limbi, forma sonoră a cuvîntului apare ca nemotivată atunci cînd gîndim cuvîntul izolat de paradigma din care face parte.

Succesiunea fonemelor cu funcție lexicală este necondiționată, în timp ce succesiunea fonemelor cu funcție gramaticală poate fi condiționată. Faptul se explică prin aceea că legătura dintre concept și expresia lui sonoră, întîmplătoare prin natură, devine condiționată în cadrul sistemului limbii.

Se poate spune că, în limbile în care raporturile dintre cuvinte se exprimă prin mijloace gramaticale, succesiunea fonemelor este condiționată în mai mare măsură decît în cazul limbilor care exprimă aceste raporturi prin mijloace lexicale. Cu alte cuvinte, legătura dintre concept și expresia sonoră conține un grad mai înalt de necesitate în sistemul limbilor flexionare.

ФОНОЛОГИЧЕСКОЕ ЧЕРЕДОВАНИЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор задается целью выявить наличие явлений управления в фонологии. Он исходит из того факта, что взаимоотношения между фонемами, как и взаимоотношения между словами бывают ассоциативными и синтагматическими. Синтагматическая же связь лингвистических единиц подчинена законам управления.

Принимая во внимание, что управление предполагает *а)* подчинительную связь между двумя лингвистическими формами и *б)* функциональное значение изменения формы управляемого элемента, автор приходит к заключению, что фонологические чередования в румынском языке могут считаться явлениями управления. Действительно, фонема *e*, в румынском *floare*, может считаться подчиняющим элементом, а дифтонг *oa* — подчиненным элементом, также как *i*, в слове *flori*, может считаться подчиняющей фонемой, а *o*, подчиненной фонемой.

Это заключение находится в связи с проблемой соотношения между понятием и его звуковым выражением. Ссылаясь на то, что последовательность фонем одного и того же слова обусловливается, в известной степени, управлением, можно говорить о немотивированном характере фонического основания слова, только в случае выделения его из парадигмы, в состав которой оно входит.

LES ALTERNANCES PHONOLOGIQUES AU POINT DE VUE DE LA RECTION

(RÉSUMÉ)

L'Auteur se propose de découvrir des phénomènes de rection en phonologie, en tenant compte du fait que les rapports entre les phonèmes sont de nature analogue aux rapports qu'il y a entre les mots: associatifs et syntagmatiques. Or, l'enchaînement syntagmatique des unités linguistiques est soumis aux lois de la rection.

Etant donné que la rection comporte: *a)* un rapport de subordination entre deux formes linguistiques et *b)* une valeur fonctionnelle concernant le changement de forme propre à l'élément dépendant, on peut interpréter comme faits de rection les alternances phonologiques du roumain. En effet, on peut considérer le phonème *-e* du roumain *floare* comme élément régent et la diphtongue *oa* comme élément régi, de même que *-i* de *flori* peut être considéré comme phonème régent et *o* comme phonème régi.

Cette conclusion touche au problème des rapports entre le concept et son expression sonore. Sachant que la succession des phonèmes d'un mot est conditionnée, jusqu' à un certain degré, par la rection, on ne peut affirmer le caractère immotivé du support phonique que si l'on considère le mot isolé de son paradigme.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1-2, 1955

PROBLEME DE GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

O NOUĂ PARTE A VORBIRII ÎN GRAMATICA RUSĂ ŞI ÎN GRAMATICA ROMÎNĂ: CATEGORIA STĂRII.

DE

N. ŞTEFAN

§ 1. Una din problemele gramaticale noi şi interesante, ridicate de lingvistica sovietică este aceea a *Categoriei stării*.

Plecînd de la încercări anterioare, savantul sovietic V. V. Vinogradov a distins şi definit în chip cît se poate « de amănunţit şi substanţial »[1] această parte de vorbire.

Sarcina marelui lingvist sovietic de a preciza adevăratul aspect gramatical al acelor « cuvinte intermediare între substantive şi verbe, care exprimă mai ales *starea* şi sînt exclusiv întrebuinţate în funcţie de predicat »[2], fiind lipsite de forme cazuale, nu a fost uşoară. Separarea acestei părţi de vorbire nu s-a putut face dintr-odată. « Ea este rezultatul unui proces lung şi complicat de dezvoltare »[3]. Părerile specialiştilor s-au împărţit, timp de mai bine de un veac[4], cam pînă în 1928, cînd profesorul universitar şi academicianul L. V. Scerba include această nouă unitate gramaticală printre părţile vorbirii[5].

Astfel *cuvintele predicative impersonale* sînt consacrate, oarecum, ca o parte de vorbire de sine stătătoare. Academicianul V. V. Vinogradov, mai întîi, în 1938 şi apoi în 1947[6], defineşte categoria stării ca o parte de vorbire în gramatica ştiinţifică universitară, dîndu-i astfel, locul ce-i revenea de mult.

Într-adevăr «în structura gramaticală a limbii ruse ca rezultat al unei dezvoltări conforme cu legile, s-au observat, pe o scară foarte întinsă, diferite cazuri de trecere a cuvintelor dintr-o parte de vorbire în alta, ca urmare a acumulării treptate a unei calităţi gramaticale noi » [7]. Conferenţiarul universitar N. S. Pospelov

---

[1] Е. М. Галкина-Федорук, Категория состояния, Современный русский язык, Морфология, Изд-во МГУ, 1952, стр. 394-404.

[2] В. В. Виноградов, Русский язык, Грамматическое учение о слове, Учпедгиз, М., 1947, стр. 399—421.

[3] Р. А. Будагов, Очерки по языкознанию, изд-во АН СССР, М., 1953, стр.136.

[4] Vezi istoricul problemei în V. V. Vinogradov, op. cit. 1947, p. 399—401.

[5] Л. В. Щерба, О частях речи в русском языке, « Русская речь », II, 1928.

[6] V. V. Vinogradov, op. cit. din 1947 apare într-o primă ediţie, Современный русский язык, în 1938 (I şi II).

[7] Н. С. Поспелов, Части речи, Современный русский язык, Морфология, Изд-во МГУ, 1952, p. 40.

menţionează printre fenomenele de acest gen « existenţa în limba rusă contemporană a *adverbelor predicative* ca o grupă de cuvinte tranzitorie, ce se transformă într-o parte de vorbire specială şi anume în *categoria stării*[1] (становилось темно « se întunecă », было темно « era întunerec ») » şi care prin caracterele sale morfologice, prin legăturile sale gramaticale, prin funcţiile sale sintactice, diferă atît de mult « de celelalte părţi ale vorbirii încît nu poate fi inclusă printre adverbe ».

§ 2. Ce loc ocupă această parte de vorbire în studiile de morfologie rusă?

Respectînd principiile lingvistice ale şcoalei din Kazan, întemeiată de I. A. Baudouin de Courtenay, V. V. Vinogradov înţelege « a nu încărca obiectul ştiinţei cu categorii ce-i sînt străine »[2]. El caută în limbă « ceea ce trăieşte şi-i condiţionează structura şi sistemul ». Cercetînd « fenomenele vii » ale acesteia, V.V. Vinogradov merge pe calea adevăratei ştiinţe. În lumina operei staliniste, în 1952, el fundamentează cele scrise anterior astfel: « Întrucît structura gramaticală este « produsul unui şir *de epoci », în ea se găsesc* diferite *stratificări istorice* (sublinierea ne aparţine — *N. Şt.*) şi chiar contradicţii în felul de manifestare al unora şi aceloraşi categorii gramaticale: alături de procese productive în dezvoltare, se constată fenomene ce se duc, ce supravieţuiesc, se petrece în limbă lupta a ceea ce este vechi cu ceea ce este nou »[3]. Şi, pentru a ilustra aceasta, V.V. Vinogradov scrie la pagina 56, tot acolo: « În limba rusă contemporană se elaborează activ o categorie gramaticală pentru a exprima *starea*, în special cea a calităţii, prin forme de predicat: стыдно « (mi)-e ruşine », совестно « (mi)-e jenă » etc. » Acest citat reia lucrurile menţionate, în aceeaşi lucrare, dar la pagina 14, tot referitor la categoria stării.

V. V. Vinogradov situează noua parte de vorbire printre părţile fundamentale « proprii limbii ruse contemporane » în locul al şaptelea[4] din schema sa[5].

Această a şaptea parte fundamentală a vorbirii, ne spune tot el, este legată de istoria copulei şi a luat naştere « *pe baza unei serii întregi de forme* (sublinierea ne aparţine — *N. Şt.*), care au început să fie exclusiv sau în chip special întrebuinţate ca *predicate pe lîngă un cuvînt copulativ* (sublinierea ne aparţine — *N.Şt.*) »[6].

Gramatica ştiinţifică universitară recunoaşte deci *această nouă unitate ca o parte* de vorbire de sine stătătoare[7].

În gramatica şcolară nouă unitatea gramaticală abia îşi face loc. Putem menţiona în acest sens doar manualul redactat de A. M. Zemskii, S. E. Kriucikov, M. V. Svetlaev. În « Morfologie », la sfîrşitul capitolului consacrat adverbului, găsim

---

[1] Sublinierea ne aparţine. — *N. Şt.*

[2] И. А. Бодуэн де Куртенэ, Некоторые общие замечания о языковедении и языке, ЖМНП, 1871, p. 304.

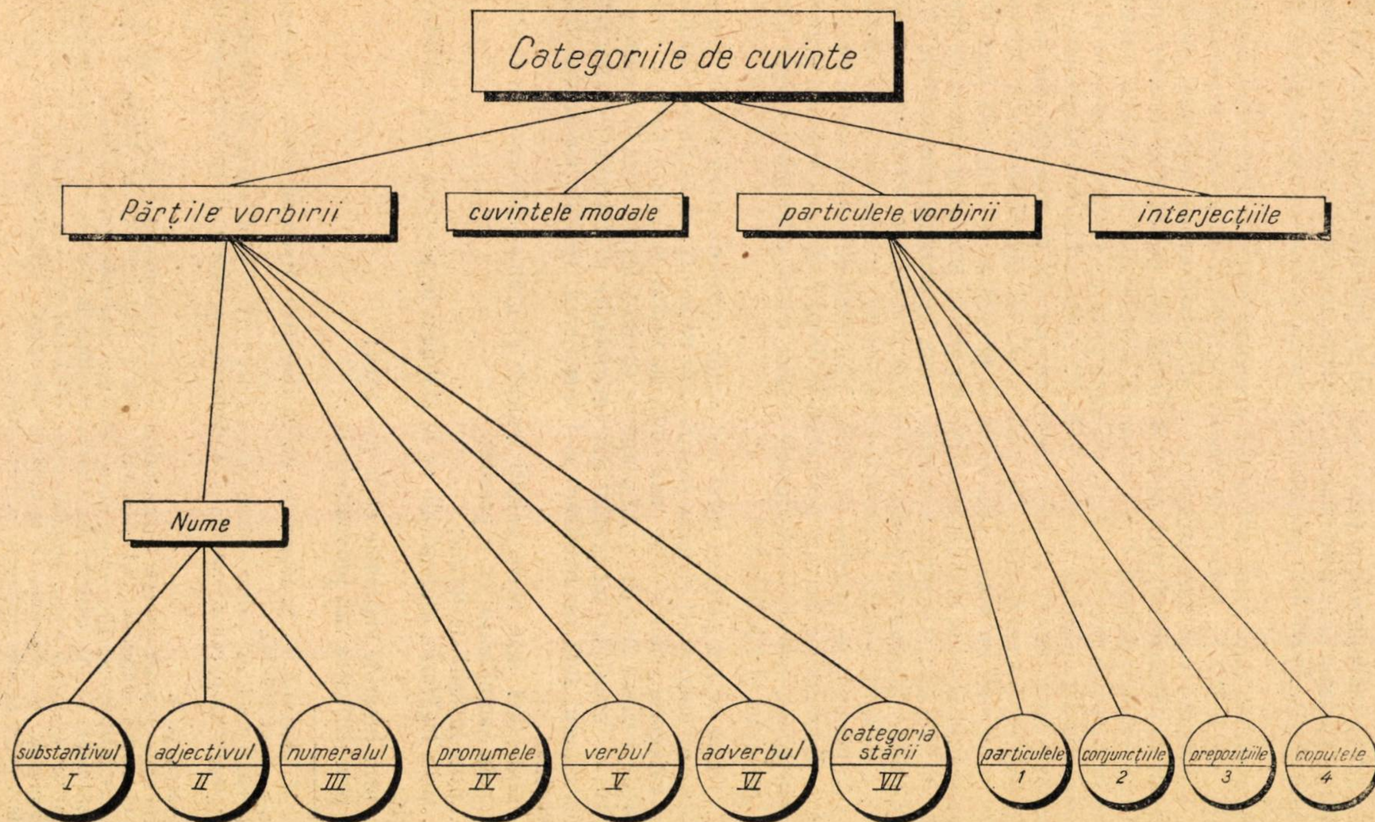
[3] V. V. Vinogradov, Însemnătatea lucrărilor lui I. V. Stalin pentru lingvistica sovietică din volumul Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1953.

[4] Schema conţine în total treisprezece părţi ale vorbirii, spre deosebire de gramatica rusă tradiţională care « număra opt, apoi nouă şi acum zece ». Ele se împart în *a*) şapte părţi fundamentale, numite части речи « părţi de vorbire »; *b*) частицы речи « particule ale vorbirii; *c*) două independente care nu fac parte nici din rubrica noastră *a*) nici din *b*) şi sînt: модальные слова « cuvintele modale ». V. V. Vinogradov le situează înainte de particule, iar междометия « interjecţiile » după acestea. V. V. Vinogradov, op. cit., « Русский язык », 1947, p. 37, 42.

[5] Schema este reprodusă după Современный русский язык, Морфология, Изд-во МГУ.

[6] V. V. Vinogradov, op. cit., 1947, p. 42.

[7] Vezi E. M. Галкина — Федорук, Категория состояния, Современный русский язык, Морфология, Изд-во МГУ, 1952, p. 394—404.

Categoriile de cuvinte
Părțile vorbirii
cuvintele modale
particulele vorbirii
interjecțiile
Nume
substantivul
I
adjectivul
II
numeralul
III
pronumele
IV
verbul
V
adverbul
VI
categoria stării
VII
particulele
1
conjuncțiile
2
prepozițiile
3
copulele
4

un paragraf dedicat aşa-numitelor « adverbe predicative », adică tocmai categoriei stării. Cu cîteva amănunte bine prinse, autorii ne prezintă sumar aceste adverbe [1]. În schimb în partea a doua a manualului: Sintaxa, termenul de adverbe predicative nu mai este reluat. Apare doar предикативные прилагательные « adjective predicative » [2].

Interesant ne pare locul ce-l ocupă categoria stării în Gramatica Academiei de ştiinţe din U.R.S.S., apărută la Moscova în 1953 [3]. În această gramatică normativă, construită « pe baze ştiinţifice » şi destinată « celor mai largi cercuri de persoane cu studii medii » [4], care tinde să fie cît mai pe înţelesul tuturor cititorilor săi, « adverbele predicative sau categoria stării » apar la capitolul adverbului şi anume în partea intitulată: « Trecerea altor părţi de vorbire la adverbe şi *trecerea adverbelor* în alte părţi de vorbire » [5]. E. M. Galkina-Fedoruk ne prezintă destul de amănunţit acest aspect al adverbului, dar nu aşa de complet cum o face în « Современный русский язык, Морфология, ed. universităţii din Moscova [6]. Lucrurile se explică nu numai prin aceea că gramatica se adresează unor cercuri largi, dar şi prin ce ni se mai spune în prefaţa acestei gramatici normative descriptive «că în tratarea ştiinţifică a acestui sistem (gramatica-nota noastră. *N. Şt.*) există nu puţine diferenţe de păreri şi probleme nerezolvate. *Prezenta gramatică nu tinde spre o adîncire teoretică a problemelor discutabile şi complexe şi nu încearcă a le rezolva* (sublinierea ne aparţine — *N.Şt.*). Eliminînd din expunerea sa clarificarea teoretică a disensiunilor, această gramatică ia drept bază a sa sistemul gramatical cel mai cristalizat, folosit de programele şcolilor medii, aducîndu-i « acolo unde se impune, precizări şi rectificări » [7].

§ 3. După ce am precizat locul ce-l ocupă categoria stării atît în gramatica discriptivă universitară cît şi în cea şcolară, este momentul să ne punem întrebarea: Ce este categoria stării? Dar mai întîi să vedem ce este o parte a vorbirii?

« Părţile vorbirii sînt clase sau grupe de cuvinte, legate între ele printr-o anumită unitate a însuşirilor lor gramaticale (morfologice şi sintactice) şi care reflectă atitudinea omului faţă de realitatea ce-l înconjoară, relaţiile cuvintelor faţă de alte cuvinte » [8].

Ele reprezintă deci acele unităţi lexicale şi gramaticale care se deosebesc:

I. prin semnificaţia ce o posedă;

II. prin însuşiri de formă;

III. prin legăturile gramaticale ce le stabilesc în preajma altor cuvinte din propoziţie;

IV. prin funcţiile sintactice ce le pot avea;

V. prin derivarea sau provenienţa lor.

---

[1] А. М. Земский, С. Е. Крючков, М. В. Светлаев, Русский язык, Морфология изд. 3-ы, ч. I, p. 254-255.

[2] op. cit., nota 1, din partea a doua Синтаксис, t. II, p. 24 şi la pag. 30, alte cîteva.

[3] Грамматика русского языка, Т. I. Фонетика и Морфология изд-во АН СССР, M., 1953.

[4] Ibidem, p. 4.

[5] Переход других частей в наречия и переход наречий в другие части речи. Această chestiune cuprinde trei paragrafe, dintre care cel de al III-lea § 962, p. 632—635, se intitulează: Предикативные наречия « adverbe predicative ».

[6] Menţionăm că atît *adverbul* din Gramatica citată la nota 3, cît şi *categoria stării* din Современный русский язык, Морфология, citată mai sus, sînt opera prof. univ. E. M. Galkina-Fedoruk, cu diferenţa că, în aceasta din urmă, categoria stării este tratată ca o parte de vorbire de sine stătătoare, p. 394—404.

[7] Op. cit., p. 4.

[8] R. A. Budagov, op. cit., p. 166.

Vom căuta acum să caracterizăm categoria stării prin fiecare din cele cinci puncte de vedere stabilite mai sus.

§ 4. Categoria stării este acea parte fundamentală a vorbirii ce ne prezintă starea *inactivă* [1] sau statică.

În limba rusă starea poate fi redată prin mijloace lingvistice deosebite:

1) prin forme verbale personale și impersonale;

2) *a*) prin forme sintactice exprimate cu ajutorul adjectivelor pline, scurte, sau prin alte cuvinte predicative;

b) prin categoria stării ca parte a vorbirii de sine stătătoare.

1) Formele verbale exprimă, afară de acțiune, și starea, dar ca proces, adică în dinamica ei. Aceasta se poate exprima prin forme personale: она грустит «ea tînjește», cît și prin cele impersonale: ей взгрустнулось «ea s-a amărît». Trebuie să atragem, aici, atenția asupra distincției pe care o fac lingviștii sovietici, lucru care ne pare nou și concludent. Există, după părerea acestora, o stare dinamică sau activă «действенное» și una *statică* sau inactivă «недейственное» și, după părerea lor, verbul, pe lîngă acțiune, ne poate prezenta și starea, dar ca proces, în desfășurarea ei [2], adică ne prezintă așa-numita stare dinamică sau activă. Verbe ca спать «a dormi», стоять «a sta» (vertical), лежать «a zăcea», sînt verbe ale stării în acțiune, ale stării în dinamica ei, ale stării active.

Caracteristica aceasta a verbului rus este subliniată de lingviștii sovietici în frunte cu V. V. Vinogradov. P. S. Kuznețov dă următoarea definiție, verbului: «partea de vorbire, adică acea clasă de cuvinte care exprimă acțiunea sau *starea ca proces* (sublinierea ne aparține — *N. Șt.*) și care se caracterizează prin categorii morfologice precis exprimate» [3] ca acelea ale diatezei, aspectului, modului, timpului, persoanei, iar anumite forme verbale prin categoria genului și numărului.

2) Starea statică poate fi exprimată prin două modalități diferite, cum s-a specificat mai sus:

a) prin anumite predicate nominale;

b) prin o parte de vorbire de sine stătătoare: *categoria stării.*

a) Starea exprimată prin predicate nominale cu următorul conținut morfologic:

α) un substantiv la cazul nominativ:

Богатырь ты *будешь* с виду...

«Și vei fi tu un voinic la înfățișare»...(Lermontov).

β) Un substantiv la cazul instrumental:

Михаил Васильевич Ломоносов *был физиком, химиком, астрономом, географом, геологом, минерологом, филологом, историком, поэтом, художником.*

«Mihail Vasilievici Lomonosov a fost fizician, chimist, astronom, geograf, geolog, mineralog, filolog, istoric, poet, pictor» (Potapova).

γ) adjective în formă scurtă:

Вагон команды *был пуст*

«Vagonul comandamentului *era gol*» (Panova).

δ) adjective în formă lungă: *la nominativ*:

Ночь была светлая и неподвижно светлая

«Noaptea era luminoasă, imobil de luminoasă» (L.N. Tolstoi).

---

[1] V. V. Vinogradov, Русский язык, 1947, p. 402.

[2] V. V. Vinogradov, Verbul din gramatica Academiei de științe a U.R.S.S., citată mai sus, p. 409.

[3] П. С. Кузнецов. Современный русский язык, Морфология, Изд-во МГУ, 1952, p. 251.

sau la instrumental: Голос его *был спокойным*
« Glasul lui era liniştit (Simonov)
ε) un participiu de formă scurtă:
Губы его *были* презрительно *поджаты*
« Buzele lui erau strînse a dispreţ » (Leonov).
sau de formă plină:
Стол *был накрытым*
« Masa era pusă » (Puşkin).
ζ) un adverb:
У Быхалова он *был на побегушках*
« El era de corvadă la Bîhalov » (Leonov).

Toate aceste forme gramaticale exprimă starea statică. Ele ar putea deveni categoria stării, numai dacă şi-ar pierde însuşirile lor gramaticale de astăzi.

Cuvintele impersonale predicative, izolîndu-se (desprinzîndu-se) de grupul de provenienţă şi căpătînd o nouă semnificaţie, noi însuşiri gramaticale, contractînd noi legături gramaticale, avînd funcţie numai de cuvinte predicative, au trecut la o nouă calitate gramaticală: categoria stării care exprimă starea inactivă.

V. V. Vinogradov precizează că această stare « *inactivă* » este raportată la un impersonal [1]. E. M. Galkina-Fedoruk adaugă că această stare este intuită de subiect sau proprie lui [2].

Să studiem acum *însuşirile sale de formă.*

§ 5. II. Această parte de vorbire, care ne arată starea *inactivă* sau cea statică, este indeclinabilă în genere, fie ea nominală, fie ea adverbială. Ea mai prezintă forme de mod, de timp şi anume analitice pentru trecut şi viitor, cuprinzînd şi formele copulei « a fi », la timpurile şi modurile respective.

Morfologic vorbind, categoria stării nu este o parte variabilă, tocmai pentru că ne arată starea în genere ca fenomen psihic sau fizic, ca fenomen al naturii sau rezultat al unei activităţi, ca ceva ce a fost suferit de subiect sau intuit de acesta. Ea nu are nici forme de caz, nici de gen şi număr.

Ведь *холодно* и *сыро*
« *E* doar *frig* şi umezeală (A. Karavaeva).
Пора уйти домой!
« *Este timpul* să plec acasă » (Turgheniev).

§ 6. Subliniem totuşi că, după V. V. Vinogradov, mai fac parte din categoria stării « şi o serie întreagă de cuvinte din limba rusă contemporană ce nu pot fi legate de nici o altă clasă gramaticală definită. *Ele nu au forme pline corespunzătoare*, deşi se identifică cu formele scurte ale adjectivelor. Ele formează *nucleul gramatical al categoriei stării.* De exemplu *рад* « sînt, eşti, este etc. bucuros », *горазд* « sînt, eşti este etc., îndemînatic », *должен* « trebuie ca eu, tu etc., sînt, eşti etc., dator » [3]...

Constatăm aici pe de o parte o izolare totală a acestor cuvinte, iar pe de alta ele mai prezintă forme de gen şi număr pe lîngă subiectul în preajma căruia se găsesc: я *рад* « eu sînt bucuros »; я *рада* « eu sînt bucuroasă » etc.

§ 7. Mai este de observat ceva aparent, ne găsim s-ar putea crede, în faţa unui neutru [4], atunci cînd examinăm cuvinte ca *холодно* « este frig », *тепло* « este cald » etc., categoria stării prezentînd toate însuşirile acestui gen. V. V. Vino-

[1] V. V. Vinogradov, Русский язык, 1947, p. 401.
[2] E. M. Galkina-Fedoruk, Современный русский язык, Морфология, p. 396.
[3] V. V. Vinogradov, Русский язык, 1947, 404.
[4] Ibidem, p. 85.

gradov ne dă anumite explicații în acest sens. Neutrul substantivelor este un gen care, față de celelalte două, se stinge din cauza unui proces general de golire a formelor sale de gen, din limba rusă contemporană. Dintr-o categorie cu conținut, el începe să aibă un rol « de material de împachetare ». Și lingvistul sovietic ne explică de-ce are loc acest proces. Formele de omonimie concurente sînt în număr de patru și anume: 1) verbele impersonale la trecut coincid cu formele neutrului: Мой друг, мне уши *заложило* « Prietene mi s-au înfundat urechile » (Krîlov); 2) particulele pronominale de gen neutru ca *это* « aceasta », *оно* « persoana a III-a », neutră, *что* « ce » pe lîngă impersonale: Ни о каких подробностях её не спрашивал, и так *оно вышло*, что не надо было беспокоиться « N-a întrebat-o de nici un fel de amănunte, și s-a adeverit că nu trebuia să-și facă griji » (Leskov); 3) adverbele de mod, lipsite de forme de gen, număr și caz, constituind una din cele mai productive grupe de adverbializare în limba rusă, se formează prin sufixarea cu sufixele *-o*, *-e*, care coincid cu desinențele substantivale și adjectivale de gen neutru: *плохо* « rău » etc; formele *impersonale* ale categoriei *stării*, provenind (din participii pasive scurte, din adjective și adverbe), coincid cu formele corespunzătoare ale acestora de gen neutru:

Ей *душно*, *скучно*, *досадно*... так *досадно*, что даже плакать хочется, а отчего опять неизвестно. « Ea se sufocă, îi *este urît*, *ciudă*... atît *de ciudă*, încît îi vine să plîngă, însă nu se știe de ce » (Cehov).

§ 8. Categoria stării are grade de comparație, supraviețuiri ale formelor de la care provine: Тане стало *легче*.

« Taniei i s-a făcut *mai bine* (A. Karavaeva).

Было *холодно*, *очень холодно*, но будет еще *холоднее*.

« A fost *frig*, *foarte frig*, dar va fi și *mai frig* ».

Sînt totuși și excepții:

a) Substantivele și participiile devenite categorie a stării nu au aceste forme nici de comparativ, nici de superlativ.

b) Nu au grade de comparație cuvintele din categoria stării: *должно* « trebuie », *можно* « se poate », *нужно* « trebuie », *нельзя* « este imposibil, nu se poate ».

§ 9. *Categoria stării prezintă forme de timp și de mod.* Categoria stării poate prezenta cele trei forme de timp: de *prezent*, *trecut* și *viitor*. Prezentul se confundă cu însăși categoria stării în limba rusă.

Copula *быть* « a fi » este, în fond, indicatorul de timp al acestei categorii, ea omițîndu-se la prezent, categoria stării apare singură. *Холодно* însă nu poate fi tradus decît prin « este frig. »

La trecut și viitor formele analitice apar în toată deplinătatea lor: *было холодно*; « a fost frig », « era », « fusese »; *будет холодно* « va fi frig ».

Lucrurile se petrec astfel, pentru că această parte de vorbire « poartă în toată integritatea sa un vădit stigmat de structură analitică ». [1]

§ 10. Categoria stării este strîns legată de instrumentul formal (gramatical) « a fi » sau alte cuvinte de acest fel [2].

În viața cuvîntului *быть* « a fi », constatăm o mișcare lentă de trecere de la o calitate veche la una nouă. Între verbul *быть* cu sensul de a « exista », parte

---

[1] V. V. Vinogradov, op. cit., 1947, p. 402.

[2] Întrebuințăm expresia de *instrument* formal sau indicator, întrucît ne referim la acele cuvinte cu formă de verbe, menite a da naștere, în preajma altui cuvînt și împreună cu el, unei noi forme gramaticale: буду читать, forma viitorului analitic a verbelor imperfective: *a fost greu*, forma categoriei stării la timpul trecut.

de vorbire fundamentală, şi între omonimele sale *быть* copulă, cuvînt care leagă subiectul de predicat şi *быть* ajutător sau simplu morfem, simplă formă a cuvîntului respectiv este o mare diferenţă. În schema prezentată de acad. V. V. Vinogradov [1], copula figurează printre particulele vorbirii (*частицы речи*), după particulele propriu-zise (1), conjuncţii (2), prepoziţii (3), la locul al patrulea. *Быть* « a fi » este un cuvînt abstract, fără semnificaţie lexicală, care conţine numai forme de mod, timp, persoană, gen şi număr.

T.T. Kuzmin, autorul capitolului referitor la copulele din limba rusă, relevă un caracter interesant al acestora быть «a fi» ca şi celelalte copule, se caracterizează prin funcţia predicativă « ce o poate avea pe lîngă *predicatele redate prin cuvinte ale căror fire şi conţinut lexical nu posedă însuşiri de timp şi mod* [2]».

Categoria stării face parte însă tocmai din acele cuvinte al căror conţinut lexical nu poate fi despărţit de ideea de timp şi mod. Pe de altă parte ea, fiind invariabilă, nu are nevoie decît de aceleaşi morfeme, adică de *было* pentru trecut şi condiţional, de *будет* pentru viitor, de *будь* la imperativul-condiţional [3] etc. Ne face impresia că am putea desprinde şi aici o nouă calitate gramaticală şi anume: trecerea tuturor acestor forme în numărul particulelor creatoare de formă, al aşa-numitelor *формообразующие частицы* din limba rusă, alături de *бывало* şi *было* [4].

Atît Gramatica Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. [5], cît şi aceea a Universităţii din Moscova [6] conţin capitole intitulate: *particule creatoare de formă*, alături de cele consacrate particulelor creatoare de cuvinte noi. *Было*, *будет*, *будь* etc. sînt simple indicatoare de formă, recte de timp şi mod, pe lîngă orice cuvînt al categoriei stării şi, împreună cu acesta, ele alcătuiesc o formă asemănătoare cu cea de tipul *бывало* de ex. pe lîngă o anumită categorie de verbe: *Бывало осиживали мы* [7]. Acest indice mai atestă însă şi funcţia de predicat a cuvîntului stării. El arată totodată că noua parte de vorbire implică categoria timpului şi deci a modului. N.S. Pospelov merge mai departe şi, în articolul său:

Соотношение между грамматическими категориями и частями речи в современном русском языке. «Corelaţie dintre categoriile gramaticale şi părţile vorbirii în limba rusă contemporană», caută să demonstreze că timpul exprimat de categoria stării nu stabileşte « nici un fel de diferenţiere ulterioară în semnificaţiile fundamentale de timp ale prezentului, trecutului şi viitorului » [8]. Rămîne de văzut dacă are dreptate.

§ 11. III. Categoria stării nu se supune legilor acordului, nedepinzînd de nici un cuvînt:

Смотрите, ведь уж *поздно*, *холодно*
« Uite că *e tîrziu* ş-*i frig* « (Lermontov)
Ea poate fi întrebuinţată:

---

[1] Vezi schema publicată la p. 3.
[2] Современный русский язык, Морфология — Ed. Univ. de stat, Moscova, 1952, p. 468.
[3] В. В. Виноградов, Русский язык, 1947, p. 593.
[4] Op. cit., la nota 2, p. 303.
[5] Moscova, 1953, §. 984, p. 650.
[6] Moscova, 1952, §. 17—18, p. 430.—431
[7] Această formă de trecut arată, ca un anumit tip de imperfect francez, o acţiune ce se repetă în trecut şi care nu mai are loc. *Chaque jour il se levait à la même heure* (Maupassant). Ceea ce Al. Philippide numeşte imperfectul iterativ la capitolul « Status actionis », Gramatica elementară a limbii romîne, Iaşi, Ed. Kuppermann, 1897, p. 329.
[8] Revista «Вопросы языкознания», Moscova, 1953, No. 6, p. 61—62, 67.

a) singură:

Уж *было поздно* и темно: Сердито бился дождь в окно

« *Era tîrziu*, şi *întuneric*, şi ploaia, cu mînie, mereu izbea în geam » (Puşkin).

b) pe lîngă un dativ fără prepoziţie:

Сначала *мне* было обидно и стыдно

« *Mi*-a fost mai întîi necaz, ruşine » (Cehov)

Мне и тебе будет стыдно

« Şi *ţie* şi *mie* ne va fi necaz » (Dostoevski)

c) pe lîngă un genitiv cu prepoziţie:

Хорошо *у вас*

« E bine la voi » (Cehov)

d) cu un locativ sau un cuvînt de loc ca *там*, *тут* etc.

В лесу было жарко

« Era cald *în pădure* » (L. Tolstoi)

e) cu un înfinitiv.

Весело жить в такой земле

« Este plăcut să trăieşti pe un asemenea pămînt » (Lermontov)

§ 12. Categoria stării poate cere acuzativul obiectului direct în anumite construcţii ca:

« тропинку еле видно, еле заметно »

« abia se vede, abia se zăreşte cărarea »

« Слышно песню»

« se aude cîntecul... »[1]

V. V. Vinogradov menţionează că anumite construcţii de acest gen, ca больно что-нибудь se întîlnesc în limba lui Gorki, Veresaiev şi a mai multor scriitori. El adaugă mai departe că aceste forme din limba vorbită « au căpătat cetăţenie literară în gramatica normativă a limbii ruse »[2].

Încă din 1947, V.V. Vinogradov observase acest specific al categoriei stării de a se putea construi « cu acuzativul obiectului direct » dînd numeroase exemple de acest fel din Lescov, N. Ogarev, Veresaiev, M. Gorki, şi L. Tolstoi[3]. Domnia sa mai menţionează însă un text din operele scriitorului rus B. N. Almazov de la 1892, în care eroina « o boieroaică din Moscova », îşi apostrofează nepoata, pentru că aceasta vorbeşte prost limba rusă. Susnumita nepoată întrebuinţează construcţii în care intră categoria stării cu acuzativul obiectului direct. Fata arată că limba pe care o vorbeşte a învăţat-o de la dădacele ei, de la fetele din casă. V. V. Vinogradov conchide că « angrenarea construcţiilor de tipul больно руку, голову în structura gramaticală a limbii comune naţionale corespunde unei tendinţe active şi vii de formare a categoriei stării în corelaţie cu categoria verbului »[4].

Categoria stării cere deci, ca şi verbul, construcţii la un anumit caz, stabilindu-se pe această cale legături sintactice între substantiv şi această parte de vorbire.

---

[1] V. V. Vinogradov, Însemnătatea etc.... p. 56.

[2] Ibidem, p. 56. Tot aici ţinem să remarcăm următoarele: E. M. Galkina-Fedoruk nu menţionează această trăsătură a categoriei stării în articolul său din Gram. univ. din Moscova. În schimb autoarea nu face decît să ne amintească de acest lucru, fără a-l dezvolta, atunci cînd tratează acest capitol în Gramatica Acad. de ştiinţe, « Adverbele predicative pot avea în preajma lor circumstanţiale şi *complemente* », op. cit., p. 632.

[3] V. V. Vinogradov, Русский язык, 1947, p. 408.

[4] V. V. Vinogradov, Însemnătatea lucrărilor . . ., p. 56—57.

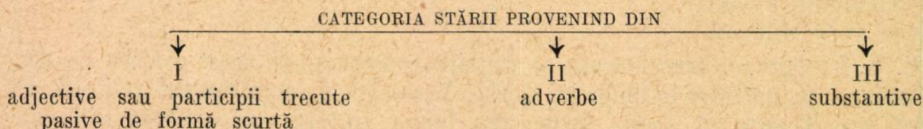
§ 13. IV. Categoria stării nu poate îndeplini decît o singură funcţie sintactică: aceea de predicat.

Тут *было* и *темно* и *душно*, но *тепло*
« Aici era întuneric şi înăbuşeală, dar totuşi era plăcut » (Cehov).

Am îndrăzni chiar a spune că este *un predicat simplu* şi nu sintagmă sau « *predicat* compus » *сложное или состравное сказуемое*, exprimat însă printr-o formă analitică la trecutul şi viitorul indicativ şi la imperativul condiţional, căci în limba rusă, la prezent, indicele de formă a prezentului nu se întrebuinţează.

Ему *холодно*, было *холодно*, будет *холодно; будь* ему *холодно*...
« Îi e frig, i-a fost frig, îi va fi frig; de i-ar fi frig... »

§ 14. V. În viaţa părţilor vorbirii se observă treceri de la o calitate la alta. Cuvîntul *быть* « a fi » prezintă un exemplu foarte concret în acest sens. « Atîta timp cît verbul « a fi » nu a devenit copulă, un morfem al timpului şi modului » el *s-a îmbinat normal cu un adverb*. Imediat ce s-a produs « slăbirea şi golirea valorilor lexicale şi verbale din copula *a fi* a rezultat trecerea « adverbelor predicative » în categoria stării »[1]. Aşadar, adjectivele de formă scurtă, participiile pasive de aceeaşi formă, detaşîndu-se de familiile gramaticale căror le aparţineau, au trecut şi trec, izolîndu-se, la o nouă valoare gramaticală, pierzîndu-şi specificul şi căpătînd altă semnificaţie, alte însuşiri gramaticale, alte funcţii. Izolarea s-a petrecut la unele complet, la altele este pe cale de a se face. S-ar putea schematiza astfel procesul acesta de trecere:

§ 15. Cuvintele categoriei stării s-au izolat în aşa fel, încît nu pot fi confundate cu nici una din clasele din care provin.

Categoria stării nu se poate confunda cu adjectivele sau participiile respective, întrucît fiecare din ele îşi au caracteristicile lor specifice.

1. — Мне *было весело* у вас « M-am simţit bine la voi » *Было весело* exprimă starea statică, este invariabil, joacă rolul de cuvînt predicativ.	Он *был весел*, *весёлый*, *весёлым* « El a fost vesel » Она *была весела*, *весёлая*, *весёлой* « Ea a fost veselă » Avem aici o stare statică, redată printr-un adjectiv, fie de formă scurtă, fie de formă plină, la nominativ sau instrumental. Adjectivele se modifică după gen şi număr, dacă sînt scurte, după gen, număr şi caz, dacă sînt pline, deosebindu-se prin aceasta de categoria stării.
2. — О свадьбе Ленского давно у них уж *было решено* (Пушкин) « Nunta lui Lenski fusese un lucru de mult hotărît ». *Было решено* categoria stării invariabilă, impersonală etc.	Вопрос *был решен*, *решенный*, *решенным*. Chestiunea a fost hotărîtă. Дело было *решено*, *решенным*, Caractere absolut identice cu acelea ale adjectivului şi care îl fac să se deosebească de categoria stării.
3. — Нам *весело* тут. *Там хорошо* Nouă ne este plăcut aici. Este bine acolo.	Мы работали *весело* и хорошо. Am lucrat bine şi cu plăcere.

[1] V. V. Vinogradov, op. cit., 1947, p. 402.

Aceleași caracterizări ca mai sus.

Весело и хорошо adverbe de mod avînd funcția de circumstanțiale de mod pe lîngă verbul am lucrat: cum? *cu veselie* și bine ». Omonime cu categoria stării, ele nu pot fi, în nici un chip, confundate cu aceasta.

4. — Fostele substantive care au încremenit, fără să prezinte forme de caz, gen și număr. *Охота было* не слушаться

« Și ce le-a venit să nu asculte »

Отбил я у него *охоту* врать « I-am tăiat eu pofta de a minți ».

Aici se vede bine cum *было* este un adevărat indice de formă pe lîngă categoria stării.

Охота este un cuvînt fără gen, număr și caz. El și-a pierdut toate însușirile sale substantivale și de aceea nu prezintă forme de acord.

Este nimerit a se releva faptul că acest gen de transformare gramaticală a substantivelor în categoria stării, precum și « bazele semantice ale acestui fenomen au nevoie de un studiu scrupulos. Aici se văd căile gramaticale încă necercetate, care îmbină în noțiunea de stare, categoria obiectului și aceea a acțiunii »[1].

Охота păstrează aici însușiri de substantiv: de gen, număr, caz. Este la acuzativ, pentru că este obiect direct pe lîngă verbul « a tăia ».

Notă. Adverbele care nu conțin ideea de stare nu vor putea niciodată trece în categoria stării și nu vor putea niciodată juca rolul de cuvinte predicative: медленно domol, încet, быстро « repede », громко « tare » (cu voce) etc.

§ 16. Să vedem acum cum se grupează cuvintele din categoria stării. Dăm întîi clasificarea lui V. V. Vinogradov.

1) Nucleul acestei părți de vorbire îl formează, după cum am mai văzut și anterior, o serie de cuvinte ce nu pot fi cuprinse în nici o altă clasă gramaticală ca: *рад*, *горазд*, *должен*, *намерен* etc.

Într-adevăr, neputînd fi apropiate de nici o parte de vorbire, ele prezintă, din punctul de vedere al izolării, un specific deosebit de interesant.

2) Urmează apoi grupa cea mai numeroasă, și anume aceea a cuvintelor impersonale predicative în — *o*, dintre care multe pot alcătui, după același savant sovietic, paralelisme cu verbele impersonale ca:

грустно — *взгрустнулось*,
горько — *горшит*,
темно — *темнеет*.
тепло — *теплеет*.

Ele pot exprima:

a) starea psihologică (vezi § 18, grupa I)
b) starea fizică (ibidem, grupa II)
c) situația atmosferică (ibidem, grupa III)
d) situația înconjurătoare (ibidem, grupa IV)

3) În al treilea rînd, vin cuvintele impersonale, fără corelative corespondente sau fără omonime (vezi §. 18, grupa VII, *a*).

---

[1] V. V. Vinogradov, Русский язык, 1947, p. 405.

4) Anumite participii pasive trecute, de formă scurtă, care s-au izolat (vezi § 18, grupa VI)

5) Multe adverbe de tip prepozitiv sau prefixal ca: *навеселе* « ameţit, cu chef », *в духе* « bine dispus » etc., au tendinţe de a trece în categoria stării.

6) Anumite foste nominative de tip substantival ce şi-au pierdut formele de gen, număr şi caz şi calitatea de a mai fi obiecte ca *пора*, *лень*, *жуть* etc. (vezi § 18, grupa I, b).

7) Spre această categorie ar mai gravita şi anumite « unităţi frazeologice încremenite » care joacă rolul de cuvinte predicative

Вот дядя, дамочка - то пальчики оближете « Ei unchiule, o cuconiţă, să te lingi pe degete, nu altceva » (Saltîcov-Şcedrin).

§ 17. În schimb E. M. Galkina-Fedoruk distinge în categoria stării două grupări mari şi anume:

I. Cuvintele impersonale predicative în — *o* şi

II. Cuvintele predicative cu formă de substantiv şi cu formă de adverb.

În prima grupă ar intra deci cele care arată:

a) situaţia atmosferică de tipul: *тепло* « e cald » etc.

b) situaţia înconjurătoare ca: *тихо* « e linişte » etc.

c) starea fizică a omului ca: *тошно*« mi-e greaţă » etc.

d) starea psihică a omului: *грустно* « sînt trist » etc.

e) starea intelectuală, jucînd rolul de predicat, în propoziţia principală impersonală, Теперь понятно, почему такой кавардак в квартире « Se înţelege acum de ce în locuinţă e o aşa învălmăşeală « (N. Ostrovski)

f) Cuvintele cu nuanţă modală ca: *надо* « trebuie » etc.

g) Cuvinte ce exprimă o apreciere a unei situaţii: *легко* « e uşor »

h) Anumite foste participii pasive trecute de formă scurtă, dar care exprimă rezultatul unei activităţi sau munci: *решено* « este hotărît » etc.

În a doua grupă autoarea distinge două feluri de cuvinte din categoria stării, după provenienţa lor morfologică iniţială:

a) fostele substantive:

Ему *стало* еще больше *жаль* парня,
« I s-a făcut şi mai milă de flăcău » (M. Gorki).

b) fostele adverbe alcătuite dintr-o prepoziţie şi un substantiv: *Не под силу* нам стоять
« Nu ne mai ţin puterile să stăm în picioare » (Basme populare).

§ 18. Vom încerca să dăm aici cît mai multe cuvinte din categoria stării, grupîndu-le după înţelesul ce-l au, dar şi după fosta lor înfăţişare morfologică:

grupa I. exprimă starea psihologică: *a*) cele în — *o*, *b*) fostele substantive;

grupa II. starea fizică a omului;

grupa III. situaţia atmosferică;

grupa IV. situaţia înconjurătoare;

grupa V. circumstanţe;

grupa VI. rezultatul unei activităţi: sînt provenite din participii pasive trecute, avînd forme scurte;

grupa VII. cele care exprimă oarecum nuanţa modală impersonală în — *o*. Cît şi cele pe care V.V. Vinogradov le consideră ca nucleu.

Aceste părţi de vorbire sînt, adeseori, urmate de infinitiv.

I. *Starea psihologică*

a) *боязно*	« îmi e frică »	b)	*грех*	« e păcat »
весело	« îmi e plăcut », « mă simt bine »		*жаль*	« îmi pare rău »
гадко	« mi-e scîrbă »		*жуть*	« e o grozăvie »
горькс	« sînt, ești amărît »		*каторга*	« e un calvar »
грустно	« e trist »		*лень*	« mi-e lene »
досадно	« mi-e ciudă »		*мука*	« e un chin »
жалко	« îmi pare rău »		*неохота*	« nu am chef »
жутко	« mi-e groază »		*неволя*	,,
мучительно	« e chinuitor »		*недосуг*	« n-am timp »
обидно	« e păcat »		*позор*	« e o infamie »
печально	« e trist »		*срам*	« e o rușine »
покойно	« sînt, ești etc. liniștit »		*страх*	« e o groază »
			стыд	« e o rușine » etc.
приятно	« e plăcut »			
противно	« mi-e greață »			
радостно	« îmi face plăcere »			
скучно	« mi-e urît »			
смешно	« e caraghios »			
страшно	« mi-e groază »			
совестно	« mi-e jenă »			
стыдно	« mi-e rușine »			
тоскливо	« e trist » etc.			
и т. д.				

II. *Starea fizică*

больно	« mă doare »	*приятно*	« e plăcut »
дурно	« îmi vine rău »	*противно*	« e dezgustător »
душно	« e înăbușeală »	*тошно*	« îmi e greață »
голодно	« sînt, ești etc. flămînd»	*хорошо*	« mi-e bine »
		щекотно	« mă gîdilă »
горько	« simt amărală »	*и т. д.*	etc.
легко	« e bine »		

III. *Starea atmosferică*

ветрено	« e vînt »	*светло*	« e lumină »
вьюжно	« e viscol »	*сумрачно*	« e întuneric »
дождливо	« e vremea a ploaie »	*солнечно*	« e soare »
душно	« e nădușeală »	*сыро*	« e umed »
знойно	« e arșiță »	*тихо*	« e liniște »
жарко	« e cald »	*тепло*	« e cald »
морозно	« e ger »	*темно*	« e întuneric »
пасмурно	« e posomorît »	*туманно*	« e ceață »
парно	« e cald și umed »	*холодно*	« e frig »
прохладно	« e racoare »	*и т. д.*	etc.

IV. *Situația înconjurătoare*

грязно	« e noroi sau e murdar »	*удобно*	« mi-e comod »
людно	« e populat »	*узко*	« e îngust »
просторно	« e larg, e spațiu »	*уютно*	« e aranjat » « e simpatic »
покойно	« e confortabil »	*шумно*	« e zgomotos »
пусто	« e pustiu »	*ярко*	« e lucitor »
пустынно	« e nelocuit »	*ясно*	« e senin »
свободно	« e spațios »	*широко*	« e larg »
тесно	« e îngust » « e înghesuitor »	*хорошо*	« e bine »
тихо	« e liniște »	*и т. д.*	etc.

V. *Circumstanţe*

Близко	« e aproape »	*поздно*	« e tîrziu »
далеко	« e departe »	*рано*	« e devreme »
высоко	« e înalt »	*трудно*	« e greu »
глубоко	« e adînc »	*и т.д.*	etc.
легко	« e uşor »		

VI. *Rezultatul unei activităţi*

Велено	« este ordin »	*предположено*	« se presupune »
воспрещено	« este interzis »	*прибрано*	« este curăţat, aranjat »
выпончено	« este executat, făcut »	*приказано*	« este ordin »
дозволено	« este aprobat, permis »	*принято*	« este obicei »
запрещено	« este interzis »	*разрешено*	« este permis »
куплено	« este, sînt cumpărat,-e » (s-a cumpărat)	*рекомендовано*	« se recomandă »
		сделано	« este făcut » (s-a făcut) « executat »
написано	« este, sînt scris,-e » (s-a scris)	*сказано*	« este spus » (s-a spus)
позолено	« este autorizat »	*суждено*	« este sortit »
посеяно	« este, sînt semănat,-e » (s-a semănat)	*указано*	« este arătat » (s-a arătat) « semnalat »
поручено	«este, sînt încredinţat,-e»	*т. д.и.*	etc.
предписано	« este prescris »		

VII. *Modale, impersonale în -o*

a) forme impersonale		*b) forme personale*	
видно	« este clar, » « se vede »	*велик*	« este mult prea mare »
должно	« trebuie »	*виден*	« se vede »
можно	« se poate »	*горазд*	« este îndemînatic »
надобно	« este nevoie »	*должен*	« trebuie, este dator »
надо, нужно	« trebuie »	*здоров (искусен)*	« este iscusit »
необходимо	« este necesar »	*мал*	« este mult prea mic »
невозможно	« este imposibil »	*намерен*	« am intenţia »
нельзя	« nu se poate »	*прав*	« am dreptate »
и т.д.	etc.	*рад*	« sînt bucuros »

§ 19. Problema trecerii cuvintelor de la o calitate la alta, prin acumularea treptată a unor calităţi gramaticale noi, este un fenomen ce trebuie urmărit în orice limbă. Apariţia unor asemenea prefaceri în sistemul gramatical al unei limbi se datoreşte progresului gîndirii, al culturii poporului, procesului de dezvoltare a societăţii. Numeroase sînt cazurile cînd anumite fapte dintr-o limbă dată evoluează, schimbîndu-se aproape întocmai cu acelea dintr-o altă limbă, fără ca cele două sau mai multe limbi să facă parte din aceeaşi ramură, ele aparţinînd însă uneia şi aceleiaşi grupe sau familii. Aceste fenomene s-ar putea numi paralelisme lingvistice. Caracteristică, ne pare în acest sens, trecerea unei unităţi morfologice la o alta. Pentru gramatica rusă, V.V. Vinogradov pune bazele unei asemenea cercetări, acolo unde părţile vorbirii o cer [1]. Gramaticile ulterioare tratează pe larg aceste schimbări lingvistice. « Современный русский язык, Морфология » [2] ne oferă pagini întregi dedicate problemelor ca: Переход относительных прилагательных в качественные « Trecerea adjectivelor de relaţie în clasa celor calitative » [3]. Переход других частей речи в прилагательные и прилага-

[1] Русский язык, 1947.
[2] Изд-во МГУ, 1952.
[3] Op. cit., p. 153–155.

тельных в класс существительных «Trecerea altor părţi de vorbire la adjective şi a adjectivelor în clasa substantivelor» [1]. Capitole întregi cu un astfel de conţinut se regăsesc şi în Gramatica Academiei de ştiinţe a U.R..S.S. [2]. Preocupări de acestea au existat şi la lingviştii noştri. Problema e abordată de H. Tiktin [3], Al. Rosetti, şi J. Byck [4], este studiată de I. Iordan [5] şi adîncită de «Gramatica limbii romîne», editată de Academia R.P.R. [6], unde descoperim titluri ca acelea de: *Categorii specifice diferitelor părţi de vorbire, treceri de la o parte de vorbire la alta.* În acest capitol, problema este pusă principial; ea este tratată în amănunt după fiecare capitol în parte [7].

§ 20. Ţinem să subliniem că lingvistica noastră cunoaşte tradiţia ştiinţifică de a urmări fenomenele noi. Metoda de lucru poate fi şi la noi tocmai aceea, încercată şi verificată într-o limbă, în care fenomenele date sînt înregistrate şi studiate pentru prima oară. Ea poate fi folosită şi aplicată cu exactitate, atunci cînd fenomenele lingvistice se regăsesc. Cercetarea lor se va lega de specificul limbii date, de realitatea ei concretă, de structura ei gramaticală. Acestor fenomene ce se regăsesc şi prezintă în dezvoltarea lor anumite unităţi noi lingvistice li s-ar putea da următoarea explicaţie: ele sînt «rezultatul unor posibilităţi structurale comune care există în limbile date, posibilităţi legate de provenienţa lor din una şi aceeaşi obîrşie» [8].

§ 21. Un fapt lingvistic care ţine de fenomenul trecerii de la o parte de vorbire la alta este şi problema ce dorim a o cerceta şi anume: *Categoria stării*: *o nouă parte de vorbire în gramatica romînă.* De data aceasta nu este vorba de o migraţie dintr-o clasă de cuvinte tradiţională într-alta tot tradiţională, în sensul arătat mai sus, ci de anumite evadări, emancipări de la vechile părţi de vorbire spre valori lingvistice noi, spre părţi de vorbire necunoscute pînă atunci. Nimerite ni se par, şi pentru asemenea schimbări din gramatica romînă, cuvintele lingvistului sovietic V.V. Vinogradov, cu privire la limba rusă.

«În limba rusă contemporană *se elaborează activ o categorie gramaticală pentru a exprima starea* (sublinierea ne aparţine. — *N. Şt.*) în special cea a calităţii, prin forme de predicat: стыдно «(îmi) e ruşine», совестно «(îmi) e jenă» [9].

Într-adevăr, traducînd exemplele menite a ilustra categoria stării din gramatica rusă [10] ne-am pomenit, deseori, în faţa unor identităţi interesante pentru gramatica noastră şi care ne pot duce la anumite concluzii.

---

[1] Op. cit. p. 165–170.

[2] Грамматика русского языка, Т.I., Фонетика и Морфология, М., 1953, p. 305–311, 311–315, 408–409 ş.a.m.d.

[3] În Gramatica romînă, Etimologia şi sintaxa, ed. III, revăzută de Candrea, Ed. Tempo, Bucureşti, 1945, p. 21, 62 etc.

[4] În Gramatica limbii romîne, ed. II, Bucureşti, Ed. Universul, 1944, p. 162, 164 etc.

[5] În Gramatica limbii romîne, Ed. C. R., Buc., 1937, p. 123, 147, 150, 152, 160, 191 etc. Menţionăm că această gramatică a fost tradusă şi prefaţată în limba rusă: Йоргу Иордан, Грамматика румынского языка, Перевод со второго румынского издания и предисловие проф. С. Ф. Бернштейна, Москва, 1950, Изд-во иностранной литературы, 164 стр. Această gramatică, precum şi aceea de Al. Rosetti şi J. Byck sînt semnalate, în comentariile şi adnotările, făcute de lingvistul sovietic D. E. Mihalci, la p. 667 a traducerii tratatului de romanistică de E. Bourciez etc., cu menţiunea că au fost traduse.

[6] Vol. I, Vocabularul, Fonetica şi Morfologia, ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 446.

[7] Op. cit., p. 109.

[8] М. М. Гухман, Родство языков и внутренние законы его развития, «Доклады и сообщения, АН СССР, 1953, p. 72–73.

[9] Vezi p. 52 de mai sus.

[10] Ibidem, p. 63–64.

Construcțiile romînești: Aici *e bine*, *simpatic*, *plăcut* etc. conțin fapte lexicale, gramaticale, perfect analoge cu «Тут хорошо, уютно, приятно и т. д.», care, în limba rusă contemporană, conțin partea de vorbire numită *categoria stării*[1]. Noua parte de vorbire romînească prezintă multe caracteristici comune cu acelea ale categoriei stării ruse, avînd, cum este și natural, un specific propriu limbii noastre, conform cu structura însăși a limbii romîne.

Astfel categoriile stabilite pentru limba rusă, în cadrul cuvintelor stării, se regăsesc și în limba romînă. Echivalentul termenului rus, firește însă, nu va coincide întotdeauna cu un cuvînt din categoria stării din gramatica noastră. Asemănările acestea ne-au dus la cercetarea acestei clase de cuvinte din limba noastră și la tragerea unor concluzii, credem noi, realmente valabile, pentru gramatica limbii romîne.

§ 22. Părțile vorbirii atît în limba romînă, cît și în cea rusă, sînt acele unități lexicale și gramaticale care se grupează:

I. după semnificația ce o au;
II. după însușirile de formă ce le sînt specifice;
III. după legăturile în care pot intra în propoziție;
IV. după funcțiile sintactice ce le pot îndeplini;
V. după derivarea ce le caracterizează.

Așa stînd lucrurile, caracterizarea noii realități lingvistice distinse se va face, avîndu-se în vedere fiecare din punctele de mai sus.

Din ce elemente morfologice se compune această nouă clasă de cuvinte romînești?

§ 23. Primul element al acestor unități analitice este instrumentul formal *a fi*[2]. Celălalt poate fi confundat, în stadiul actual al studiilor noastre gramaticale, cu părțile de vorbire de la care provine, fie cu un substantiv, fie cu un adverb, fie cu un participiu[3] cu care el nu este decît omonim. Acest lucru e natural, oarecum, pentru că noile individualități morfologice abia au început să se cristalizeze. În această fază ele conțin elemente intermediare între partea de vorbire de la care se detașează și cea spre care converg: *Este frig*. Afară *e un frig groaznic*. Analizînd primul exemplu constatăm că *este frig* constituie o parte de vorbire analitică, o realitate morfologică, în care *frig*, fost substantiv, a căpătat însușirea de stare care durează un anumit timp, stare organic legată de noțiunea de timp, care nu poate fi desprinsă de instrumentul formal *a fi*, adevăratul său morfem de timp și mod. În schimb în propoziția: *Afară este un frig groaznic*—s-ar putea crede că avem de-a face cu un substantiv, întrucît, după cum se știe, articolul nehotărît este un indicator de substantiv. Izolarea nu s-a produs încă complet. Interesant este de subliniat că lingviștii ruși înregistrează, din prima parte a veacului trecut, existența, în limba rusă, a unei grupe de cuvinte ce se desprind de cele tradiționale, atît prin însușirile lor gramaticale, cît și prin cele de sens. Aceste cuvinte exprimă, după părerea savanților pomeniți, starea, sînt invariabile și conțin, în chip organic, noțiunea de timp.

§ 24. Cercetînd gramaticile lui H. Tiktin, Al. Philippide, I. Iordan, Al. Rosetti și J. Byck, N. Drăganu, n-am descoperit nici un fel de preocupări în sensul celor făcute de specialiștii ruși. În recenta Gramatică a Academiei ne așteptam să găsim problema aceasta, de exemplu, la capitolul Adverbului § 329: «Adverbe cu aceeași formă ca alte părți de vorbire», sau la § 15, unde se specifică următoarele: «În toate aceste situații (paragraful se intitulează schimbarea categoriei gramaticale—

[1] Vezi p. 51—64, de mai sus.
[2] Vezi mai departe, p. 57—58.
[3] Vezi mai departe, p. 60—61.

observația ne aparține —N. Șt.) se poate vorbi de crearea unor cuvinte noi, deoarece, schimbîndu-și sensul, a rezultat, alături de cuvîntul vechi, altul nou» și nici la § 329, unde se examinează adverbele cu aceeași formă ca alte părți de vorbire sau, mai bine-zis, omonimia morfologică a acestora cu alte părți de vorbire, nu găsim nimic.

În schimb la întrebuințarea adverbelor § 336, apar următoarele:

«adverbele pot intra în componența predicatului, mai cu seamă în expresii impersonale alcătuite cu verbul *a fi* (*este bine, este frumos, este necesar*) care au drept subiect o propoziție»[1].

Formularea aceasta s-ar părea că are nevoie de o mică completare, căci aceleași construcții pot fi întrebuințate și izolat, ca propoziții independente: *Este bine, este frumos aici, la noi* etc., adică cu un circumstanțial. Această însușire a lor este tocmai caracteristică categoriei stării sau, cum le spune gramatica rusă școlară, *adverbelor predicative* «*предикативные наречия*»[2]. Ele se mai pot îmbina și cu o construcție la conjunctiv sau infinitiv: *Este bine să înveți, a învăța*. Să trecem la analiza unui exemplu, scos din opera lui M. Sadoveanu, și care este dat în Gramatica Academiei, pentru a ilustra cele afirmate mai sus. Exemplul este următorul:

Cu el era greu să se întîlnească[3].

Autorul acestui capitol de gramatică vede după cum reiese din sublinierea făcută:

I. din punct de vedere morfologic, două părți deosebite;

1. *era*, provenită din «verbul *a fi*»

2. *greu*, adverb care nu este, după același autor, un adverb predicativ, căci, tot acolo, se face mențiunea în care se consideră ca adverbe predicative acelea care, fiind întrebuințate singure, constituie predicatul regentei unei propoziții[4].

II. din punct de vedere sintactic:

1. expresia impersonală: *era greu* și
2. propoziția subiect *să se întîlnească*.

I. Construcția *era greu*, credem noi, nu poate fi dislocată. Ea reprezintă o formă, și anume cea de *imperfect, a categoriei stării*, care prin definiție este analitică. Orice cuvînt al categoriei stării este doar legat de un morfem de timp și mod. El conține deci organic două elemente. Este necesar să se facă o diferență netă între *greu -grea*; *greu, din greu, cu greu* și impersonalul *este greu*. Aceste trei omonime[5] alcătuiesc morfologic trei unități deosebite. Primele două: *greu-grea* sînt adjective; *greu* din *a cîntări greu, a scrie cu greu* este adverb; *este greu* reprezintă categoria stării.

Revenind deci la construcția impersonală *era greu*, conchidem că ea este o formă analitică a categoriei stării care, din punct de vedere morfologic, este la indicativul imperfect, iar sintactic, joacă rolul de predicat simplu, după cum *am cîntat, voi cînta* sînt forme analitice ale verbului *a cînta* și, ca atare, joacă rolul de predicate simple.

II. Vom examina acum aspectul sintactic al exemplului de mai sus și anume *să se întîlnească*. Autorul îl consideră ca *o propoziție subiect* a construcției ce îl precede și pe care, tot el, o numește expresie impersonală.

---

[1] Vezi op. cit., p. 338.

[2] Vezi mai sus, p. 52-54. Fie zis în treacăt, termenul a oscilat în lingvistica rusă, între *cuvinte conjugabile* «спрягаемые слова», *adverbe predicative* «предикативные наречия» și «категория состояния».

[3] Vezi op. cit., p. 338.

[4] Vezi op. cit., p. 338.

[5] Problema omonimiei gramaticale este și ea la începuturile sale, deși savantul sovietic V.V. Vinogradov aduce și aici o contribuție importantă.

Ne întrebăm atunci cum o expresie impersonală poate avea un subiect precis în nominativ? Ori are subiect direct şi precis şi este *personală*: *el* era greu; ori nu-l are de loc şi este *impersonală: era greu să*; ori are un subiect oblic, exprimat printr-un dativ, adică logic şi este *unipersonală: mi-era greu să*...

Atît construcţia conjunctivală *să se întîlnească*, cît şi cea infinitivală [1] *a se întîlni* sînt complemente, pe lîngă categoria stării *era greu*. Ele se îmbină cu aceasta pentru a-şi întregi înţelesul.

§ 25. Imediat după exemplul analizat mai sus, autorul discută *adverbul predicativ*, astfel definit: « Uneori însă adverbele constituie singure predicatul *regentei* unei propoziţii subiective; în această împrejurare ele se numesc adverbe *predicative* »[2]. Exemplele ce urmează conţin însă nu *adverbe predicative*, ci cuvinte modale; *Desigur* că m-aţi crede un erou (Delavrancea) sau *fireşte* (că), *sigur* (că), *poate* (că), *probabil* (că) etc.

§ 26. Din informaţiile orale ce le posedăm, ştim că problema categoriei stării în limba romînă preocupă pe lingvistul Emil Petrovici. Academicianul Emil Petrovici a ajuns la concluzia că în limba romînă există o astfel de realitate gramaticală.

Cercetarea amănunţită a categoriei stării parte de vorbire elaborată, atît la noi, cît şi în limba rusă, pe « baza transformării gramaticale a unei serii întregi de forme care au început să fie întrebuinţate numai ca predicate », va duce la constatarea tuturor însuşirilor acesteia.

§ 27. I. Categoria stării este acea parte de vorbire care ne prezintă starea *inactivă* sau *statică*. Lingviştii noştri introduc noţiunea de stare, atunci cînd caută să definească verbul. Vom reproduce cîteva din aceste definiţii: « Verbul este o vorbă care ne arată o lucrare sau *o stare* (sublinierea ne aparţine. — *N. Şt.*): Ţăranul ară. Păsările tac », ne spune H. Tiktin, [3] iar pentru I. Iordan verbul: « este cuvîntul care arată *starea*, lucrarea sau suferinţa unui obiect » şi autorul continuă « verbul ne arată că un obiect se află într-o stare oarecare (doarme, se odihneşte etc.) face ceva (merge, vorbeşte etc.) sau suferă (este bătut, pedepsit etc.) [4] ».

Al. Rosetti şi J. Byck văd în verb cuvîntul care « exprimă *o stare* (sublinierea ne aparţine. — *N. Şt.*), un proces, o devenire: *şade, umblă, creşte* » [5].

§ 28. Recenta lucrare a Academiei R.P.R., « Gramatica limbii romîne », ne dă următoarea definiţie: « Verbele exprimă acţiuni (a munci, a scrie) sau prezintă procese sub formă de acţiune: o stare (a şedea), apariţia unei caracteristici (a înflori), modificarea unei caracteristici (a se întări), o atitudine (a se îndoi) »[6].

Trebuie doar adăugat că această stare ca proces, în desfăşurarea ei, este dinamică sau activă [7]. Ea se deosebeşte de starea statică sau inactivă. Această distincţie ni se pare demnă de relevat, întrucît ea este nouă şi faţă de gramatica sovietică şcolară, şi faţă de gramaticile noastre.

---

[1] H. Tiktin consideră, de altfel, infinitivul precedat sau nu de prepoziţie ca un complement. Vezi op. cit., p. 186 § 425, c.

[2] Gramatica limbii romîne. Ed. Acad. R.P.R., 1954, 338.

[3] Op. cit., p. 92.

[4] Op. cit., p. 162. La pag. 79, autorul precizează, în notă, că prin acţiune se înţelege « nu numai o acţiune propriu-zisă, ci şi o stare, mişcare, lucrare etc. ».

[5] Op. cit., p. 68.

[6] Op. cit., p. 240.

[7] Vezi comunicarea noastră § 4. Subliniem totodată că fenomenul lingvistic al stării dinamice sau active este atît de analog cu cel rus, încît şi exemplele ce se dau pentru ilustrarea acestei reguli coincid adeseori: *a şedea* « сидеть », a dormi « спать» etc.

§ 29. Starea statică poate fi exprimată prin aceleași modalități atît în limba romînă, cît și în limba rusă [1]:

1. prin forme de predicat nominal,
2. prin partea de vorbire de sine stătătoare, pe care ne permitem s-o numim, după exemplul gramaticii ruse, *categoria stării*.

Starea statică poate fi exprimată printr-un predicat nominal. Acesta poartă în ambele limbi mai multe denumiri. Astfel la H. Tiktin, în legătură cu predicatul nominal, apare denumirea de *predicativ*[2], la acad. I. Iordan, el se numește *predicat nominal*[3]; la N. Drăganu «Predicatul exprimat printr-un nume predicativ [4] se numește *predicat nominal* sau *atributiv* »[5], fie el simplu, fie compus [6].

Al. Rosetti și Byck vorbesc numai de predicatul exprimat « printr-un *nume predicativ* (sublinierea ne aparține. — *N. Șt.*), însoțit de verbul copulativ *a fi* »[7].

§ 30. Predicatul nominal poate avea următorul conținut morfologic[8]:

a) un substantiv la cazul nominativ:

În noi totul *e spoială...*, (Eminescu)[9].

b) Un substantiv în genitiv:

Casa este *a lu Marcu Florii Cucului* (Slavici)[10].

---

[1] Vezi partea I, p. 55.

[2] « Vorba unită cu subiectul prin verbul copulativ se numește *predicativ*

Subiect	Verb copulativ	Predicativ
Casa	este	frumoasă » op. cit. p. 22.

[3] Afară de verb, predicatul poate fi exprimat « printr-un alt cuvînt al cărui conținut noțional poate fi atribuit subiectului, ajutat de copulă, de pildă: « Omul este o ființă ». Aceste « predicate se numesc nominale fiindcă, din punct de vedere morfologic cuvintele respective aparțin la categoria numelui ». op. cit., p. 220.

[4] A. M. Peșkovskii îl numește присвязочный член parte sintactică din preajma copulei sau *parte materială* « вещественный член » sau *parte predicativă secundară* « второстепенный предикативный член », vezi А. М. Пешковский, Русский синтаксис в научном освещении, 6-ое из. Учпедгиз, М., 1938, p. 213. În gramaticile școlare ruse, această parte se numește *parte nominală a predicatului* « именная часть сказуемого », vezi Л. В. Щерба, Грамматика русского языка, ч. II, Синтаксис, Учпедгиз, М., 1950, p. 13; А. С. Матийченко, Грамматика русского языка, ч. II, Синтаксис, Учпедгиз, М., 1953, ч. 20.

[5] Op. cit., p. 45. Interesant este de constatat că și această denumire se întîlnește, puțin poate altfel, în sintaxa rusă. Un bun și serios cunoscător al acestei discipline lingvistice ruse, fost elev al lui A. A. Potebnia, prof. la Univ. din Harcov, D. N. Ovsianiko-Kulikovski, în Синтаксис русского языка, С.-Петербург, изд. Д. Е. Жуковского f. d., p. 57, denumește *atribut predicativ* « предикативный аттрибут » « acea a II-a parte a predicatului nominal care conține tocmai *sensul său lexical* « лексическое значение ».

[6] N. Drăganu înțelege sub cuvîntul de compus nu grupa de cuvinte sau sintagma, ci forma analitică a unui cuvînt (vezi op. cit. p. 43, 45).

[7] Op. cit., p. 177.

[8] Conținutul morfologic al predicativului este, după H. Tiktin: « un adjectiv sau alt nume adjectival », « un substantiv în nominativ sau genitiv », « un supin sau infinitiv », « un adverb sau un substantiv cu prepoziție ».

Acest conținut al predicativului romîn este identic cu cel rus, afară de cazurile unde intervine specificul fiecărei limbi, adică adjectivele de formă scurtă, participiile de formă scurtă, instrumentalul etc. Vezi mai sus, p. 55—56.

[9] Exemplele pentru categoria stării romîne sînt scoase de noi, fie din M. Eminescu, ediția critică îngrijită de Perpessicius, București, Fundația pentru literatură și artă, 1939, fie din alți scriitori, rareori sînt exemple luate din tratatele consultate.

[10] Exemplul acesta este împrumutat din opera citată mai sus a lui N. Drăganu, p. 47. Autorul nu subliniază decît *a lu Marcu*. Credem nimerit a sublinia toată construcția *a lu Marcu Florii Cucului*, întrucît avem aici o grupă de cuvinte sau o sintagmă stabilă, care nu poate fi dislocată. Cu privire la acest genitiv Drăganu mai face afirmația: « Predicatul posesiv este numai în aparență exprimat printr-un substantiv genitiv sau printr-un pronume posesiv prece-

c) Un adjectiv:

Somnu-*i cald*, *molatic*, *lin* (Eminescu).

d) Un numeral:

Erau trei, sărmanii: doi copii şi o mamă (Depărăţeanu).

e) Un pronume:

Căci tu-tu *eşti el* (Eminescu).

f) Printr-un adverb [1].

Parcă nici *n-ai fost* vreodată *altfel* (Slavici).

Toate formele enumerate mai sus exprimă starea statică. Ele pot deveni ceea ce numim categoria stării dacă îşi schimbă firea lor gramaticală. Numai acele cuvinte predicative care s-au izolat, s-au desprins de clasa gramaticală din care făceau odinioară parte şi au căpătat noi însuşiri, noi legături gramaticale, jucînd rolul numai de predicate, au devenit o nouă unitate gramaticală: *categoria stării*.

§ 31. II. Care sînt deci caracteristicile morfologice ale acestei noi părţi de vorbire?

Studiind însuşirile de formă ale acestei noi unităţi gramaticale ce exprimă starea inactivă, constatăm că ea este, ca şi cea rusă, indeclinabilă, fie ea nominală, fie ea adverbială.

Categoria stării nu este o parte de vorbire declinabilă. Ea ne arată starea în genere ca fenomen al naturii, rezultatul unei activităţi. Ea nu are nici forme de caz, nici de gen şi număr.

Este cald. Este senin şi bine. Este interzis.

§ 32. Dacă în limba rusă ea este, în majoritatea cazurilor, omonimă cu genul neutru [2], în limba romînă ea este omonimă cu genul masculin-neutru. Indicatorul flexionar specific genului neutru lipsind în limba noastră, acesta confundîndu-se, în genere, cu forme de masculin la singular şi cu cele de feminin la plural, masculinul devine omonim cu neutru la nominativ singular pentru categoria stării ce provine dintr-un adjectiv adverbializat. În *un tablou frumos*, *frumos* e adjectiv, singular, neutru. În *a scrie frumos*, *frumos* e adjectiv adverbializat omonim cu

---

dat de articol». El afirmă că aici «este o formă de vorbire scurtată», că s-ar înţelege alături de genitiv substantivul întrebuinţat ca subiect şi «a cărui repetare s-a făcut de prisos».

N. Drăganu interpretează exemplul acesta ca egal cu «Casa este *a* lu Marcu Florii Cucului (casă)». Dacă plecăm de la statica limbii, atunci forma lui Slavici este cea pe care ne-o prezintă limba astăzi. N. Drăganu ar avea dreptate numai dacă ar privi lucrurile istoric.

Este interesant de subliniat că şi Gramatica limbii ruse ne poate oferi genitive posesive în funcţie de predicativ. Astfel A. S. Matiicenko, în opera citată mai sus, la pag. 24, cînd discută conţinutul morfologic al predicativului, ne dă următorul exemplu din Vanda Vasilievskaia: «*Casa aceea cu geamurile mari este a primarului*» «Тот дом с большими окнами—*старосты*».

[1] N. Drăganu distinge afară de predicatul verbal, cel nominal sau atributiv şi unul adverbial: «Predicatul exprimat printr-un adverb ori printr-o expresiune adverbială alcătuită dintr-un substantiv cu prepoziţiune şi aşezată lîngă subiect fără altă legătură decît pauza, ori legată prin verbul auxiliar *a fi* etc. se numeşte *predicat adverbial* sau *circumstanţial*» op. cit. p. 47. Iar după acad. I. Iordan «predicatul poate fi un substantiv, un adjectiv, un pronume, un numeral» şi afară de aceasta «şi un adverb poate fi predicat nominal, dacă poate sta pe lîngă copula *a fi*, adică poate funcţiona ca nume» op., cit., p. 220, §. 5 şi nota 1.

H. Tiktin distinge o singură categorie de predicativ. În nota sa, referitor la punctul d) din § 44, care subliniază conţinutul adverbial sau substantival cu prepoziţie al predicativului, el precizează că mulţi nu admit «ca o determinare circumstanţială să poată fi predicat. Noi din parte-ne, scrie H. Tiktin, nu putem găsi nici o deosebire, în ceea ce priveşte funcţiunea sintactică a verbelor, între: *Mama e acasă* şi *Mama e dusă*, între: *Copilul e bine*, *cu duh*, *cu minte*, şi: *Copilul e sănătos*, *inteligent*, *cuminte* (scris într-un cuvînt) între: *el nu e în apele sale* şi *El nu e vesel*; s.a.m.d.» op. cit., p. 22. §. 44 d şi nota.

[2] Vezi partea I, p. 56—57.

genul masculin-neutru. În *este frumos aici*, *frumos* este categoria stării. Din cercetarea celor trei omonime ale cuvîntului *frumos* tragem concluzia că numai primul, adică adjectivul, ar putea fi considerat de gen neutru, care însă în fond este masculin. Celelalte două nu au nici formă de gen, după cum nu o pot avea nici pe cea de număr sau caz.

§ 33. Categoria stării din limba romînă ca și cea din limba rusă are grade de comparație. Dacă această însușire gramaticală este o supraviețuire numai la cuvintele din categoria stării ce provin din adjective și adverbe[1] pentru limba rusă, în limba romînă, fenomenul se extinde și la acelea ce provin din substantive.

În limba noastră comparativul nu este propriu numai adjectivelor și adverbelor, ci și anumitor substantive care pot fi asimilate cu însușirile ca *filozof*, *poet*, *tiran* etc.: mai artist, mai puțin artist etc. [2].

Mi-e foame, *mai puțin foame* decît adineauri și *mai foame* decît ție.

În concluzie în limba romînă se supun gradelor de comparație nu numai adjectivele, adverbele, anumite substantive, ci și cuvintele ce fac parte din categoria stării.

§. 34. Categoria stării atît cea rusă, cît și cea romînă prezintă forme de timp și deci de mod. Această parte de vorbire analitică, fie ea raportată la un impersonal, fie ea intuită sau proprie acestuia, este în chip organic legată de forma de timp și mod: *E cald. Mi-e cald.* Categoria stării nu poate fi întrebuințată fără acest indicator, deși formele sale pot varia de la caz la caz: *este; a fost*, *era*; *va fi* etc. Prin acest instrument formal noua parte de vorbire se leagă de categoria timpului și modului. Cercetările noastre se vor extinde deci și asupra acestui instrument formal de timp și mod, adică asupra a ceea ce, în literatura lingvistică, poartă denumirea de verb *a fi*, copulă *a fi*, verb ajutător, instrument formal, indiciu de judecată, de frază sau de predicat.

§. 35. Problema copulei prezintă importanță, atît pentru categoria stării din limba rusă [3], cît și pentru cea din limba romînă. Rîndurile ce i-au fost dedicate la noi, atît în « Gramatica limbii romîne » de acad. I. Iordan, cît și în cursul de sintaxă de Gh. Ivănescu, litografiat la Iași, 1947—1948, iar apoi cele conținute în acest sens în Gramatica Academiei R.P.R., merită o atenție specială [4]. Ele pot chiar fi salutate cu aceeași satisfacție cu care V. A. Lifșiț primește lucrările, referitor la acest capitol al gramaticii ruse, în «Ценное пособие по современному русскому языку, Современный русский язык, Морфология (курс лекций), под редакцией акад. В. В. Виноградова, изд-во, МГУ, 1952, стр. 520, din revista «Вестник Московского Университета», 1954, nr. 4, p. 107—115.

---

[1] Vezi partea I, p. 57.

[2] Vezi, Gramatica Academiei R.P.R., p. 187 § 152.

[3] Vezi mai sus partea I, p. 57—58.

[4] Cît despre celelalte gramatici, problema copulei este doar amintită: H. Tiktin, vezi § 44, p. 22, § 369, p. 156. Interesant este să subliniem aici faptul că autorul numește « verbul copulativ » (adică legător) sau mai scurt *copula* (calcul acesteia « *legătoarea* »), în limba romînă, связка în limba rusă. Al. Rosetti și J. Byck op. cit., p. 177 întrebuințează termenul de verb copulativ. Singurul lingvist romîn care este împotriva termenului de copulă și-l propune pe acela de indiciu de frază, indiciu de judecată sau indiciu de predicat este Gh. Ivănescu. Mai mult decît aceasta, Gh. Ivănescu opinează că n-ar exista copula. Ea este numai un mijloc de a arăta că există fraza teoretică sau judecata (Gh. Ivănescu, Sintaxa limbii romîne moderne, curs litografiat de ed. Politehnicii « Gh. Asachi » Iași, 1947—48, p. 97). În Elemente de sintaxă a limbii romîne, N. Drăganu întrebuințează pentru aceeași realitate lingvistică expresia de verb ajutător, vezi op. cit., p. 46.

Vorbind de articolul lui T. T. Kuzmin asupra *Copulelor* din sus-numitul tratat, V. A. Lifşiţ scrie: « Trebuie salutată cu satisfacţie, includerea într-un manual de morfologie, a descrierii copulelor a căror *esenţă morfologică*[1] (sublinierea ne aparţine. — *N. Şt.*) nu a fost aproape niciodată pusă în gramatici ».

§ 36. Acad. Iorgu Iordan distinge următoarele calităţi ale cuvîntului *a fi*:

a) Acesta poate fi cuvînt propriu-zis, material, verb şi anume verb predicativ, atunci cînd are înţelesul de *a exista*[2].

b) Auxiliar, adică verb care alături de un altul este menit să exprime anumite raporturi, ca, de exemplu, pasivul *sînt chemat* etc.[3].

c) Copula *a fi*, adică cuvînt abstract, simplu mijloc formal, o pură formă care nu-i nici verb predicativ, nici auxiliar « cum se afirmă de obicei », ci un simplu mijloc formal de legătură o pură formă care, împreună cu un alt cuvînt, alcătuieşte predicatul unei propoziţii. Unele verbe, pe lîngă înţelesul lor material, « au căpătat cu vremea şi unul formal » au devenit abstracte[4], au ajuns, cum ar zice T.T. Kuzmin, simple morfeme. Aportul în această problemă, adus de acad. I. Iordan ar fi fost şi mai mare, dacă în chestiunea copulei el ar fi procedat, aşa cum a făcut-o de exemplu pentru interjecţie[5], considerînd-o ca o unitate morfologică cu totul aparte, aşa cum o găsim şi în toate gramaticile ruse. Aceasta cu atît mai mult cu cît, ca şi savanţii sovietici pentru limba rusă, I. Iordan, pentru limba romînă, îi atribuia copulei, încă în 1937, rolul de legătură între subiect şi predicat şi acesta este rolul recunoscut copulei chiar din evul mediu. Întocmai ca prepoziţia sau conjuncţia, copula leagă anumite cuvinte între ele, arată raporturile ce există între ele. Credem, deci că, în cazul acesta, se poate afirma că ea este alături de articol, prepoziţie, conjuncţie, o a patra particulă de vorbire[6] sau parte ajutătoare, instrument gramatical. Recurgînd la schema prezentată de acad. V. V. Vinogradov, pe care o găsim valabilă şi pentru realitatea noastră lingvistică, am situat-o în acelaşi al 4-lea loc în care ea se găseşte pentru realitatea lingvistică rusă.

Şi Gramatica Academiei R.P.R. aduce anumite precizări şi completări, fără însă a considera copula ca o parte de vorbire. Se precizează funcţiunea copulativă a cuvîntului *a fi* prin aceea că el are « rolul de a dota numele predicativ cu semne, indicînd persoana, numărul, timpul şi modul ». Se întrebuinţează apoi pentru ea denumirea de « instrument gramatical », care ni se pare foarte bine aleasă. Se arată absenţa totală de conţinut noţional al copulei *a fi* faţă de alte copule[7] care «îşi păs-

---

[1] V. A. Lifşiţ, op. cit. p. 114.

[2] I. Iordan, op. cit., § 3, p. 164.

[3] Ibidem, p. 166—167.

[4] I. Iordan, op. cit., p. 163 nota şi § 3, p. 164. Atît în limba rusă cît şi în cea romînă s-ar mai putea spune că forma *este* a cuvîntului *a fi* poate juca rolul şi de cuvînt modal. Întrebînd pe cineva dacă a înţeles tot ce i s-a spus, în vorbirea curentă rusă se va auzi: есть în sensul de da. În limba romînă acelaşi *este* poate avea o valoare absolut identică: *Este adevărat că n-ai învăţat lecţia? Este.*

[5] Ibidem, p. 75, « Interjecţia trebuie *pusă aparte* (*N. Şt.*) şi din cauza sensului (arată stări sufleteşti afective, adică simţiri, exprimate direct) şi pentru că în vorbire stă izolată, nu se leagă prin nici un fel de raport cu celelalte cuvinte (sublinierea ne aparţine. — *N. Şt.*) ».

[6] Întîlnim în acest sens termenii de *particule* la H. Tiktin, op. cit., § 40, p. 21; la I. Iordan, *simple forme*, op. cit., § I. p. 75.; părţi de vorbire *ajutătoare* sau *instrumente* gramaticale, în Gramatica limbii romîne, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 107.

[7] Acest din urmă lucru a fost adînc studiat de lingvişti ca A. A. Potebnia, Ovsiniako-Kulikovski, A. M. Peşkovski care le împart în copule abstracte, semiabstracte şi concrete.

trează cel puțin în parte și sensul lor lexical». Apoi se mai face, tot aici, deosebirea între *instrumentele gramaticale de ordin sintactic*: copulele și *instrumentele gramaticale de ordin morfologic*: verbele auxiliare sau ajutătoare.

§ 37. Categoria stării se caracterizează, tocmai în ce privește formele sale, ca o unitate analitică ce nu poate fi concepută în afara categoriei timpului și modului. Fiind invariabilă, ea are nevoie de anumite morfeme de timp și mod care coincid cu persoana a III-a singular a fiecăruia din timpurile respective: *este*, *a fost*, *era*, *fusese* etc. Aceste morfeme ne arată implicit și funcția de predicat a cuvîntului stării. Analitică și impersonală sau unipersonală, categoria stării nu se leagă de nici un subiect. Ea se construiește nu cu o copulă, ci cu un instrument sau indicator de timp și mod, cu o particulă morfologică, cu un auxiliar.

§ 38. III. Categoria stării este invariabilă și se poate construi:

a) singură:

Bruh! *e frig*! (Eminescu).

b) Cu dativ:

I-e rușine *omenirii* să vă zică vouă oameni (Eminescu).

c) Pe lîngă un circumstanțial:

Este urît și trist *toamna*, *pe cîmp*. (Eminescu).

d) Cu un infinitiv:

Ș-apoi... cine știe de este mai bine *a fi* sau *a nu fi* (Eminescu),

e) Cu un conjunctiv:

Era necesar *să se cerceteze* și aceste tratate.

§ 39. Categoria stării se supune legilor recțiunii:

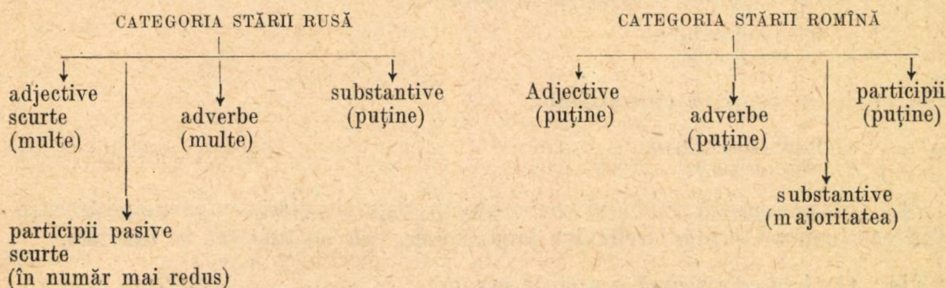
Ne e necaz *pe tine* și rușine *de cele întîmplate*.

§ 40. IV. Categoria stării nu poate avea decît funcția de predicat simplu, exprimat, zicem noi, printr-o formă analitică a categoriei stării, așa cum sînt perfectul compus, viitorul indicativului etc.

Este iarnă. E frig și *vînt*.

§ 41. V. Anumite părți de vorbire s-au izolat, desprinzîndu-se de familiile lor de proveniență și au trecut sau trec, pierzîndu-și vechea lor valoare de substantive, adjective, adverbe, participii, la o nouă calitate morfologică *categoria stării*. Ele îndeplinesc condițiile enumerate mai sus. Dacă în limba rusă categoria stării cuprinde mai ales foste adjective scurte și adverbe în - *o*, în limba romînă substantivele sînt cele care trec în chip mai frecvent în categoria stării.

Am putea schematiza deci fenomenele acestea de trecere astfel:

§ 42. Categoria stării este omonimă cu alte părţi de vorbire, dar nu poate fi confundată cu ele.

E rece aici. E rece = categoria stării exprimă starea statică, nu se supune regulilor acordului, este deci invariabilă, joacă rolul numai de predicat.
E bine în grădină.
E bine = categoria stării cu toate însuşirile ce o caracterizează.

M-a primit *rece*. Rece = adverb de mod, pe lîngă verbul *a primit*, avînd funcţia de circumstanţial de mod; m-a primit, cum? = rece.
Mă simt *bine*. *Bine* = adverb de mod pe lîngă verbul *mă simt*, avînd funcţia de circumstanţial de mod; mă simt cum? = bine.

Soba este *rece*. Rece = adjectiv calificativ, avînd o singură formă, aceea de nominativ singular pentru toate genurile.
Binele nu trebuie uitat. Substantiv, articulat, masculin, nominativ. Singulare tantum. Joacă rol de subiect.

E lumină încă. E lumină = categoria stării cu toate însuşirile ce-i sînt proprii.

Lumina zilei este plăcută. Culoarea *luminii* este aurie. *Luminii* este substantiv de genul feminin la cazul genitiv, jucînd rolul de atribut pe lîngă substantivul-subiect *culoarea*; este flexibil: variază în caz şi număr.

§ 43. Înţelegem să grupăm cuvintele acestei părţi, ca şi pe cele ruse, după cele ce exprimă şi după origine.

I. *Cele ce exprimă starea psihologică* —separat după părţile de vorbire din care provin:

a) foste substantive,
b) foste adjective,
c) foste participii,
d) foste adverbe.

II. *Cele ce exprimă starea fizică* sînt:

a) foste substantive,
b) foste adjective,
c) foste adverbe.

III. *Cele ce exprimă starea atmosferică*:

a) foste substantive,
b) foste adjective,
c) foste participii.

IV. *Cele ce exprimă situaţia înconjurătoare*:

a) foste substantive,
b) foste adjective,

V. *Cele ce exprimă circumstanţe*:

a) foste substantive,
b) foste adverbe.

VI. *Cele ce exprimă rezultatul unei activităţi* şi provin din foste participii trecute, avînd ca sinonime expresii reflexive impersonale: *este interzis* sau *se interzice*.

VII. *Cuvinte ce exprimă o nuanţă modală*.

I. *Starea psihologică.*

a) 1. *foste substantive*

Mi-e ciudă
Mi-e dor
Mi-e frică
Mi-e greață
Mi-e groază
Mi-e lene
Mi-e milă
Mi-e scîrbă
Mi-e rușine
etc.
E un calvar
E un chin
E o grozăvie
E o infamie
E păcat etc.

b) *foste adjective*

E amar
E caraghios
E chinuitor
E dureros
E greu
E îngrozitor
E trist
E urît să sau a
etc.

c) *foste participii*

Este plăcut
Este neplăcut
etc.

d) *foste adverbe*

mi-e bine
etc.

II. *Starea fizică.*

a) *foste substantive*

Mi-e foame
Mi-e greață
Mi-e rău
Mi-e sete
Mi-e somn
Mi-e frig
etc.

b) *foste adjective*

Mi-e ușor
Mi-e cald
Mi-e greu
etc.

c) *foste adverbe*

Mi-e bine
etc.

III. *Starea atmosferică.*

a) *foste substantive*

E arșiță
E ceață
E ger
E înăbușeală
E întuneric
E liniște
E lumină
E lună [1]
E nour
E a ploaie [2]
E răcoare
E soare [3]
E vifor
E vijelie
E vînt
etc.

b) *foste adjective*

E cald
E rece
E senin
etc.

c) *foste participii*

E posomorît
etc.

IV. *Situația înconjurătoare.*

a) *foste substantive*

E liniște
E noroi
E praf [1]
E pustiu
E spațiu (urmat de un circumstanțial etc.)
etc.

b) *foste adjective*

E comod
E confortabil
E înghesuitor
E frumos
E larg
E murdar
E urît (urmat de un circumstanțial etc.)

c) *foste participii*

Este aranjat
Este plăcut
Este neplăcut
etc.

---

[1] Exemplul acesta ne-a fost sugerat de acad. E. Petrovici.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.

V. *Circumstanţe*

a) *foste substantive*

E amiază
E iarnă
E noapte
E primăvară
E seară
E toamnă
E vară
etc.

b) *foste adverbe*

E devreme
E în amurg
E în zori
E pe înserate
E tîrziu
etc.

VI. *Rezultatul unei activităţi şi provin din foste participii.*

Este autorizat
Este interzis
Este permis
Este prescris să sau a...
etc.

VII. *Cuvinte ce exprimă o nuanţă modală.*

E nevoie
Se poate
Trebuie
etc.

Este adevărat
Este imposibil
Este jenant
Este necesar
Este posibil
Este probabil
etc.

CONCLUZIE[1]

§ 44. Categoria stării atît cea rusă, cît şi cea romînă este o parte de vorbire *analitică*, arată starea *inactivă*, este *invariabilă*, deşi organic prezintă forme de *timp* şi *mod* şi joacă numai rolul de *predicat*.

Nu poate fi adverb, pentru că prezintă forme de timp şi mod, deşi are grade de comparaţie.

Nu întregeşte înţelesul unui verb.

Există adverbe ce nu pot trece niciodată în categoria stării, căci nu conţin însuşiri ale stării ca *repede*, *încet*, *tare*, *moale* etc.

Este invariabilă, excepţie făcînd pentru cuvintele stării (§ 7).

Are grade de comparaţie.

Prezintă forme analitice de timp şi mod cu ajutorul instrumentelor morfologice *было будет*, *будь* pentru limba rusă şi *este*, *a fost*, *era* etc. pentru limba romînă.

Poate fi impersonală sau apare cu un subiect logic la dativ, deci poate fi şi unipersonală.

Poate sta pe lîngă:
un circumstanţial,
un conjunctiv,
un infinitiv.

Se supune legilor recţiunii. Sintactic, joacă numai rolul de predicat şi anume — de predicat simplu.

În limba rusă provine, de cele mai dese ori, dintr-un adjectiv scurt sau adverb în *-o*, iar în limba romînă dintr-un substantiv.

[1] Lucrarea fiind predată la tipar, nu am putut folosi tot ce a apărut ulterior în această problemă.

Nu poate fi confundată, din cauza caracteristicilor ce posedă, cu nici una din părţile de vorbire de la care provine sau cu care este omonimă.

Categoria stării arată: *a*) starea psihologică, *b*) starea fizică a omului, *c*) situaţia atmosferică, *d*) situaţia înconjurătoare, *e*) circumstanţe, *f*) rezultatul unei activităţi, *g*) o nuanţă modală.

Prezenta comunicare nu are pretenţia de a fi epuizat cercetările acestei noi unităţi gramaticale.

КАТЕГОРИЯ СОСТОЯНИЯ—НОВАЯ ЧАСТЬ РЕЧИ В РУССКОЙ И РУМЫНСКОЙ ГРАММАТИКЕ.

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Статья содержит два раздела: 1) Категория состояния в русской грамматике. 2) Категория состояния в румынской грамматике.

В первом разделе автор статьи стремится охарактеризовать новую часть речи по русской лингвистической литературе.

Во втором разделе автор делает попытку выделить вышеуказанную румынскую языковую единицу в особую часть речи, выходя, таким образом, на основании виноградовской схемы, за пределы традиционной грамматической классификации категории слов.

Русские ученые прошлого столетия отметили существование промежуточного, между именами и глаголами, разряда спрягаемых, несклоняемых, сказуемостных слов, выражающих состояние.

В 1928 году, академик Л. В. Щерба выделил вышеупомянутую единицу в отдельную часть речи. Академик В. В. Виноградов является основоположником глубокого и обстоятельного исследования русской категории состояния.

Что касается румынской категории состояния, то вопрос обстоит несколько иначе. Несмотря на существование в языке данного разряда слов, румынская грамматика не упоминает о нем. Недавно опубликованная Грамматика Академии Румынской Народной Республики отмечает только возможность применения наречий в составе предиката некоторых безличных словосочетаний, и здесь появляется наименование предикативных наречий (1, стр. 338).

Так, как ее выдвигает академик В. В. Виноградов, категория состояния выполняет все условия самостоятельной части речи. Она имеет свое значение, свои морфологические признаки, свои грамматические связи в предложении, свою синтаксическую функцию, свою словообразовательную специфику.

Русская, также как и румынская категория состояния, является неизменяемой, аналитической частью речи (при наличии формообразующих частиц *было*, *будет*, *будь* в русском языке, *este*, *era*, *fusese* и т. д. в румынском). Она имеет формы времени, наклонения, степени сравнения, играет роль простого предиката, выражает «недейственное» состояние. Она может обозначать: психическое состояние человека: *мне скучно* «*mi-e urît*»; физическое состояние одушевленных предметов; *мне плохо* «*mi-e rău*»; состояние природы *холодно* «*e frig*»; среды: *чисто* «*e curat*» и т. д.

UNE NOUVELLE PARTIE DU DISCOURS: LA CATÉGORIE EXPRIMANT L'ÉTAT DANS LES GRAMMAIRES RUSSE ET ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

Cet article comprend deux parties. La première traite de la catégorie exprimant l'état dans la grammaire russe. La seconde parle de la catégorie exprimant l'état dans la grammaire roumaine.

Dans la première partie, on tente de tracer les caractéristiques de la nouvelle classe de mots en utilisant la bibliographie du problème.

Dans la seconde, on essaye d'assigner à cette nouvelle catégorie linguistique la place d'une partie du discours indépendante. Toujours est-il que, à l'instar du schéma vinogradovien, l'Auteur rompt avec la classification de la grammaire traditionnelle.

Les savants russes du siècle dernier signalent l'existence de certains mots prédicatifs, intermédiaires entre les noms et les verbes, mots conjugables et indéclinables qui servent à exprimer l'état.

C'est à peine en 1928 que L. V. Scerba accorde à cette unité de la langue russe droit de cité parmi les parties du discours. Toutefois c'est à V.V. Vinogradov que revient le mérite d'avoir procédé à une analyse vraiment profonde et soutenue de la catégorie russe exprimant l'état.

Quant à la même classe de mots en roumain, le problème se présente quelque peu différemment. Bien que la catégorie exprimant l'état existe dans la langue roumaine, nulle grammaire n'en signale la présence. La toute récente grammaire de l'Académie ne fait qu'indiquer (I, p. 338) l'emploi des adverbes, en tant que prédicats, dans certaines expressions impersonnelles et les appelle adverbes prédicatifs.

La catégorie exprimant l'état remplit toutes les conditions caractéristiques d'une partie du discours indépendante. Elle a un sens, des formes grammaticales, des rapports syntagmatiques, des fonctions syntaxiques et un mode de formation des mots qui lui sont propres.

Les catégories russe et roumaine exprimant l'état constituent une partie du discours invariable et analytique (les instruments grammaticaux *было*, *будет*, *будь* pour le russe; *este*, *era*, *fusese* etc., pour le roumain, y étant donnés). Elles comportent des formes de temps et de mode.Elles ont des degrés de comparaison. Elles jouent le rôle de prédicats simples. Elles expriment l'état « statique ». Elles peuvent désigner l'état psychique de quelqu'un: *мне скучно*, *mi-e urît*, « je m'ennuie »; l'état physique d'un être, *мне плохо*, *mi-e rău*, « je vais mal », la situation atmosphérique *холодно*, *e frig*, « il fait froid »; l'état de l'ambiance matérielle *чисто*, *e curat*, « c'est propre » etc.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955

PROBLEME DE GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

CÎTEVA OBSERVAŢII ASUPRA SUFIXELOR *-ator şi -or / -er*

DE

PETRE ALEXANDRESCU

Sufixul latin de nume de agent *-ator* [1] s-a transmis în limba romînă sub forma *-ător*; el serveşte, ca şi în latină, la formarea numelor de agent derivate de la verbe de conjugarea I (de pildă: *legător*, *lucrător*, *măturător*, *purtător*, *răbdător*, *vătămător* etc.). Prin contactul cu limbile romanice occidentale şi cu altele ca rusa şi germana, se împrumută din aceste limbi substantive şi adjective conţinînd sufixul *-ator* şi *-or* /*-er*, cu valoare identică sau apropiată de a sufixului romînesc *-ător*. Avem astfel pe de o parte *amplificator*, *bobinator*, *colaborator*, *condensator*, *dansator*, *dictator*, *donator*, *evocator*, *excavator*, *falsificator*, *galvanizator*, *inovator*, *instalator*, *inventator*, *laminator*, *liberator*, *lichidator*, *mobilizator*, *multiplicator*, *narator*, *operator*, *organizator*, *preparator*, *realizator*, *sacrificator* etc., iar pe de altă parte *acordor*, *amortizor*, *boxer*, *coafor*, *colector*, *contor*, *controlor*, *dirijor*, *dresor*, *editor*, *frezor*, *frizer*, *inspector*, *laminor*, *miner*, *planor*, *procuror*, *raportor*, *reflector*, *rezervor*, *schior*, *sufler*, *şofer*, *şomer* etc.

Numărul destul de mare al acestor cuvinte cît şi importanţa lor în vocabular au atras atenţia asupra celor două sufixe străine care păreau a face *double emploi* cu sufixul romînesc. Poziţia vorbitorului romîn faţă de aceste două elemente noi a fost diferită. Primul dintre ele, sufixul *-ator*, fiind clar simţit ca sufix de nume de agent şi totodată foarte apropiat ca formă de sufixul autohton *-ător*, a fost repede asimilat şi folosit în derivarea de cuvinte noi. El a primit însă o valoare deosebită de aceea a sufixului *-ător*. Astfel acest sufix nu poate fi adăugat la toate temele verbale. Îl întîlnim mai întîi la cuvintele care-l conţin în limba lor de origine (*dictator*, *liberator*, *operator*, *preparator*, *realizator* etc.) şi apoi la nume de agent formate de la teme verbale străine (*normator*, *planificator*, *pontator* etc.). Acesta este rolul pe care l-a primit în limba noastră: este un sufix pentru neologisme. Vorbitorul distinge, în folosirea lui *-ator*, fondul autohton al vocabularului limbii de bagajul de cuvinte noi şi străine [2]. De aceea nu întîlnim nici un exemplu în care

[1] Indicăm această formă (şi nu *atorius* (-a-um) > *atoriu*,*-ătoare* care de fapt explică evoluţia fonetică reală), deoarece pentru expunerea problemei de mai jos ne interesează sufixul ca element derivativ şi nu evoluţia lui fonetică.

[2] Cf. A. Graur, Désinences pour mots étrangers (« Bulletin linguistique », II, 1934, p. 238 şi urm.).

sufixul *-ator* să fie adăugat la teme verbale vechi-romînești [1]. În schimb însă teme verbale străine, care prin unele particularități fonetice par romînești, primesc sufixul *-ător* (*anunțător, denunțător, enunțător* etc. din pricina lui *ț*). De altfel în secolul trecut s-a încercat o adaptare a numelor de agent străine prin înlocuirea sufixului *-ator* cu *-ător*. Pe atunci circulau cuvinte ca *aprobător* [2], *caracterizător* [3], *constătător, continuător* [4], *inspirător,* [5] *instigător* [6], *moralizător* [7].

Această încercare n-a reușit, ceea ce dovedește că sufixul *-ător* este viu în limba romînă și are funcția sa bine definită. Unele rămășițe mai dăinuie însă, și anume la nume de agent noi cu predominantă funcțiune adjectivală (*asigurător, insultător, triumfător* etc.). Aceasta, deoarece, ca adjective, cuvintele străine sînt mai puternic încorporate în frază prin acord și astfel mai ușor și mai repede asimilate cu cuvintele autohtone, primind ca și acestea sufixul de nume de agent *-ător*. Cu excepția, deci, a acestor cîteva cazuri, *-ator* rămîne sufixul consacrat numai temelor verbale străine, ceea ce demonstrează cu prisosință simțul etimologic activ al limbii romîne.

Sufixul de origine franceză *-or/-er* (din fr. *-eur*) a fost acceptat mai greu în limbă decît *-ator*. El se menține la acele cuvinte care au o sonoritate total străină, în special franceză (*schior, șofer, șomer*) sau la cuvinte care din momentul introducerii lor au avut o largă circulație (*coafor, dirijor, regizor*). Sufixul acesta nu este productiv în limba romînă. În afara cuvintelor străine primite și încetățenite în limbă în forma lor originară, el nu este folosit în formații romînești proprii. Se menține la cuvintele greu analizabile, adică acolo, unde vorbitorul nu simte sufixul separat de tema verbală (*coafor, schior, șofer, șomer*). Din această pricină sufixul *-or/-er* are în romînește o valoare verbală slabă. El apare în special la nume de meserii (*acordor, boxer, corector, dresor, editor, jongler* etc.), de instrumente (*amortizor, contor, laminor* [8], *reflector, rezervor* etc.). Astfel derivația acestor cuvinte de la o temă verbală, cît și însăși valoarea lor verbală, nu mai sînt sezisate, iar ordinea lor originară de formare este la unele din ele inversată: ele nu sînt create în limba noastră de la teme verbale, ci formează ele înseși verbe. Și astfel *a boxa, a coafa, a șofa, a șoma*, apar după substantivele *boxer, coafor, șofer, șomer*.

Dacă comparăm cele două sufixe *-ator* și *-or/-er* constatăm următoarele:

-ator este clar simțit ca sufix și servește activ la formarea unor nume de agent originale. De aceea, funcțiunea lui verbală este vie, fiind aproape asimilat ca valoare cu sufixul moștenit din latină *-ător*. *-or/-er* este aproape inexistent în romînește ca sufix. Cuvintele care-l conțin par primare, adică nu li se simte clar derivația și, deci, prezența sufixului. De aceea funcțiunea lui originară de sufix de nume de agent este aproape stinsă, iar cuvintele care conțin acest sufix sînt în limba noastră substantive.

Ca urmare a acestei constatări, observăm că sufixul *-ator* tinde să ia locul sufixului *-or/-er*. Numele de agent care în limba originară conțineau sufixul acesta și a căror derivație e clară pentru vorbitorul romîn sînt refăcute cu sufixul de

---

[1] Dacă încercăm să formăm cuvinte nume de agent imaginare de la teme verbale romînești și străine, putem constata imediat precisa demarcație între *-ator* și *-ător*. De la *a se mira-mirător, a îngîna-îngînător, a șchiopăta-șchiopătător*, pe cînd de la *a demarca-demarcator, intenta -intentator, a situa-situator*.

[2] Dicționarul Academiei, s.v.

[3] I. Ionescu, Agricultura romînă în județul Mehedinți, București, 1868, p. 131.

[4] Dicționarul Academiei, s.v.

[5] V. Alecsandri, Poezii, București 1875, vol. III, p. 28.

[6] I. Alexi, Rumänisch-deutsches Wörterbuch. Kronstadt, 1905, s.v.

[7] F. Damé, Nouveau dictionnaire roumain-francais, București, 1905.

[8] În opoziție cu *laminator*, « cel care lucrează la laminor ».

nume de agent pentru teme străine *-ator* (fr. *visiteur*> rom. *vizitator*, fr. *danseur*> rom. *dansator*, fr. *amuseur*> rom. *amuzator*, fr. *planteur*> rom. *plantator* etc.). De asemenea, la cuvinte folosite inițial cu sufixul *-or/-er* și cu o derivație neclară, o dată cu pătrunderea lor în vorbirea maselor, li se urmărește o derivație conformă cu tiparele limbii, și ele primesc sufixul *-ator* (*patinor-patinator*, *montor-montator* [1], *opresor-oprimator* [2].

НЕКОТОРЫЕ УТОЧНЕНИЯ О СУФФИКСАХ *-ATOR* И *-OR/-ER* В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В последнее время, благодаря общению с западными романскими а также и другими языками, как русский и немецкий, наряду со словами, произведенными румынским суффиксом 1-го спряжения для названия действующего лица *-ator*, применяются имена существительные и прилагательные, с суффиксами *-ator* и *-or/-er*, близкими по своему значению румынскому суффиксу. Оба эти суффикса неодинаково были восприняты румынским языком. Суффикс *-ator* быстро национализировался с иноязычными глагольными основами для обозначения действующего лица. *-ator* живой суффикс, являющийся продуктивным, в новообразованиях глагольного типа. Суффикс же *-or/-er* малопродуктивен в румынском языке. Образования с этим суффиксом кажутся первичными. Они воспринимаются, как непроизводные, следовательно, без наличия этого суффикса. Благодаря данному положению, суффикс *-ator* имеет тенденцию занять место суффикса *-or/-er*.

QUELQUES REMARQUES SUR LES SUFFIXES ROUMAINS *-ATOR ET -OR/-ER* DANS LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Ces derniers temps, grâce au contact de notre langue avec les langues romanes d'Occident, d'une part, et avec le russe et l'allemand de l'autre, des mots, formés à l'aide du suffixe de I-ère conjugaison - *ator*, sont employés pour désigner un nom d'agent, parallèlement, à des noms et adjectifs, finissant par les suffixes *-ator* et *-or/-er*, dont la valeur est proche de celle du suffixe roumain. Ces deux suffixes éntrangers n'ont pas connu une acclimatation égale dans notre langue. Le suffixe *-ator* a été facilement assimilé. Il sert à la formation des noms d'agent, issus d'un thème verbal étranger. Il constitue un système vivant de création de termes internationaux, de provenance verbale. Le suffixe *-or/ -er* est presque inexistant dans notre langue. Les dérivés de ce type nous font l'impression de mots primitifs, nous n'en sentons pas la dérivation et, partant, la présence du suffixe même. Telles sont les raisons pour lesquelles le suffixe *-ator* tend à se substituer au suffixe *-or/ -er*.

---

[1] M. Sadoveanu, Mitrea Cocor, p. 153.
[2] Auzit ocazional.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1–2, 1955

PROBLEME DE GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

PĂRERILE LUI BARBU DELAVRANCEA DESPRE LIMBĂ ŞI STIL

DE

AL. NICULESCU

Activitatea lui Barbu Ştefănescu Delavrancea se desfăşoară în ultimul pătrar al veacului al XIX-lea şi în primele două decenii ale secolului al XX-lea într-o perioadă de timp plină de frămîntări sociale şi politice.

În această epocă, ca o consecinţă a inegalei dezvoltări economice a ţării noastre în care industria şi comerţul creşteau mult mai rapid decît agricultura ies la iveală o serie de grave realităţi sociale. În primul rînd apare « chestiunea ţărănească ». Situaţia grea a ţărănimii lipsite de pămînt face să izbucnească o serie de răscoale ţărăneşti. Aceste agitaţii se intensifică în 1888 şi în anii următori, ducînd la represiuni sîngeroase din partea guvernanţilor, şi culminează în marea răscoală din 1907, ce a dovedit o dată mai mult, prin amploarea ei, că ţărănimea este o forţă de care trebuie să se ţină seama în organizarea socială şi politică a Romîniei. Chestiunea ţărănească devine astfel una din problemele importante în viaţa politică a ţării.

În lupta lor pentru pămînt şi pentru o viaţă mai bună, ţăranii primesc sprijinul muncitorimii care, în aceeaşi vreme, începe să se afirme din ce în ce mai activ. Organizarea mişcării muncitoreşti, întemeierea Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia (1893), congresele, întrunirile politice şi manifestaţiile de 1 Mai şi mai ales organele de presă socialiste ajută la răspîndirea ideilor democratice în cercurile largi ale publicului din toate straturile sociale.

Această orientare democratică se face simţită şi în domeniul literaturii şi artei. La sfîrşitul secolului al XIX-lea apar o serie de ziare şi reviste în care sînt sprijinite revendicările ţărăneşti şi muncitoreşti. Dintre acestea trebuie amintite în primul rînd: « Contemporanul », « Revista socială », « Literatură şi ştiinţă », « Evenimentul literar », « Lumea nouă », şi apoi « Revista nouă », « Lupta literară », « Viaţa » « Vatra », — care reuşesc să adune în jurul lor pe unii dintre cei mai buni scriitori ai vremii. Dragostea faţă de popor, înţelegerea realităţilor sociale ale vremii, lupta pentru realizarea unor înalte idei patriotice alătură pe acelaşi drum grupul de la « Contemporanul » în frunte cu C. Dobrogeanu-Gherea, şi pe B. P. Hasdeu, Al. Vlahuţă şi B. Delavrancea, I. L. Caragiale, G. Coşbuc şi I. Slavici. În această ambianţă politică şi culturală, activitatea multiplă a lui Barbu Delavrancea, desfăşurată în mai multe direcţii, ca scriitor, avocat şi om politic, are încă de la începutul ei o orientare democratică evidentă. Fiul căruţaşului din Delea Nouă, trecut prin şcoala domnească a lui Domnu' Vucea, bursier în liceul Sava unde purta « chipiul

guvernului și tunică roasă în coate »[1] și licențiat în drept la Paris se dovedește a fi animat încă din tinerețe de nobile sentimente patriotice și sociale: « În cea mai cumplită îndoială, atunci cînd ca mulțumire curat egoistă m-aș simți nimicit, totuși, idealul de țară, de colectivitate, de năzuință socială, de luptă pentru binele comun, de mîndrie națională, acest ideal îl simt cum mă deșteaptă, mă ațîță, mă aprinde, mă scoate din toate nevoile și dezgustul ce-mi primejduiește viața individuală »[2].

Cu astfel de idei își începe Delavrancea activitatea sa publicistică și literară. Deși începe să scrie cu mulți ani înainte publicînd versuri încă din 1876 și 1877[3], Delavrancea devine cunoscut prin activitatea sa la ziarul « Romînia liberă », mai ales între anii 1881—1884. Aci publică el, mai întîi sub diverse pseudonime și apoi sub numele Barbu Ștefănescu Dela Vrancea, o serie de corespondențe din Paris, amintiri din Italia, cronici muzicale și teatrale, poezii, schițe, recenzii asupra unor lucrări de drept, articole politice și polemice, cronici judiciare și chiar simple note informative. În coloanele acestui ziar, el atacă violent societatea aristocrată a timpului său, « lumea de viță înaltă ». Într-o serie de cronici asupra balului dat « pentru săraci », la 15 februarie 1881, la Teatrul Național[4], Delavrancea dezvăluie preocupările și interesele egoiste ale claselor de sus: « Nici chindia, nici straiele naționale nu ascund desăvîrșita lipsă a iubirii de patrie »[5]. Balul este « un bîlci neînsuflețit »[6], « sinteza societății noastre: o babilonie completă »[7]. Revoltat împotriva orînduirii sociale din vremea sa, el denunță cu o patetică virulență demagogia potentaților zilei: « ce vede lumea în faptele atîtor oameni publici? Minciună! Ce vede lumea în atît devotament afișat? Minciună! Ce vede în legi? Minciună! »[7].

Ideile sale democratice îl apropie pe Delavrancea de cercurile socialiste ale vremii. El ia parte la banchetul Cercului de studii sociale din București pentru sărbătorirea Comunei din Paris (7 martie 1885) și publică în ziarul « Drepturile omului » din 1 februarie 1885 schița « Sorcova ». Scriitorul se bucură de simpatia cercurilor socialiste. În « Drepturile omului » i se face o prezentare semnată de G. Frunză, din care reiese că Delavrancea era destul de cunoscut și iubit: « Deși nu este socialist, este unul din oamenii cei mai simpatici »[8]. El publică în același an primul său volum de scrieri literare, « Sultănica », care îl consacră printre prozatorii de talent ai vremii. În acest fel numele lui Barbu Ștefănescu Delavrancea începe să cîștige popularitate.

Aceasta îl determină pe Alex. Balș și N. Filipescu să încredințeze tînărului publicist în noiembrie 1885, redacția gazetei « Epoca », care devine mai tîrziu organul central al conservatorilor. La « Epoca » lucrează Delavrancea pînă în ianuarie 1886, scriind articole politice cu preocupări legate de problema țărănească, care porneau de la constatarea că « existența noastră este legată de brazdă, de mulțimea de jos, de cultivatori »[9]. « Începusem a susține că politica cea mare a tinerelor generațiuni nu poate fi decît ridicarea populațiunii rurale »[10] spune el mai tîrziu cu ocazia unui discurs în parlament. Aceste idei îl pun însă în conflict cu conservatorii,

[1] E. Milicescu, Delavrancea. Ed. Cugetarea, p. 37.
[2] Ibidem p. 48.
[3] I. Șiadbei, Delavrancea versificator, în « Făt-Frumos », I, 1926, nr. 6 p. 185.
[4] « Romînia liberă », V, 1881, nr. 1110—1112.
[5] Ibidem, nr. 1111.
[6] Ibidem, nr. 1110.
[7] Ibidem, nr. 1112.
[8] « Drepturile omului », I, 1885, nr. 114.
[9] « Epoca », I, 1885, nr. 16.
[10] « Voința națională » XII, 1895, nr. 3072.

şi îl silesc să se retragă de la conducere. Este evidentă nepotrivirea dintre părerile lui şi vederile conservatorilor în chestiunea ţărănească: « Eu dam într-una cu ţăranii şi lor le ardea de altceva »[1].

Îndepărtat de conservatori, el se retrage temporar din luptele politice. Între 1886—1887 colaborează intens la « Romînul » lui Vintilă C.A. Rosetti cu lucrări literare, cronici şi articole de critică. În această perioadă, Delavrancea formulează pentru prima oară în mod public, principiile estetice care stau la baza creaţiei sale. El arată necesitatea unui contact direct între literatura cultă şi producţiile populare: « Noi, unii... sîntem adînc convinşi că renaşterea literară porneşte de la popor, de la mulţimea care povesteşte şi cîntă de atîtea veacuri fără a-şi slei izvorul nesecat de frumuseţe eternă »[2].

Pentru a-şi susţine aceste idei literare, politice şi sociale, Delavrancea scoate în 1887 revista « Lupta literară », în care, în opoziţie cu Junimea, se declară împotriva celor ce caută cu orice preţ influenţe străine în literatură: « Arta importată de peste graniţă, de la un popor cu alte moravuri, cu alt temperament, de altă rasă, supus altor împrejurări de viaţă şi de dezvoltare se aseamănă cu un portocal frumos al cărui răsad l-ai aduce din Smirna şi l-ai planta în grîul Carpaţilor pentru ca să se degenereze şi să se pipernicească »[3]. El condamnă poeziile izolate de viaţa poporului romîn ale lui Carol Scrob, Matilda Cugler-Poni, Th. Serbănescu şi Veronica Micle, pe care T. Maiorescu le apropiase de poeziile lui Lenau şi Heine. De pe poziţiile artei « smulse din inima poporului » revista lui Delavrancea, prin condeiul directorului ei, atacă probleme literare şi stilistice cu scopul de a scoate în evidenţă rolul covîrşitor al poporului în îmbogăţirea şi dezvoltarea literaturii romîne. « Pretutindeni unde şi-a amestecat mintea acest popor viu, a ştiut să-şi întrupeze gîndirea cu mult mai bine şi mai pre sus decît au făcut-o faimoşii renăscători ai literaturii romîneşti »[4].

Activitatea politică a lui B. Delavrancea reîncepe în 1888, cînd, atras de legături de familie sau de prietenie, dar mai ales silit de nevoile materiale, intră în redacţia ziarului « Democraţia » şi se înscrie în partidul marei finanţe burgheze, partidul liberal. Fiind în opoziţie, liberalii criticau sistemul social feudal susţinut de conservatori. Această situaţie oferă lui Delavrancea prilejul de a-şi exprima revolta faţă de orînduirea socială şi politică a Romîniei şi de a-şi dezvolta ideile sale democratice, apărînd cu căldură pe ţărani şi lovind crunt în boieri şi în moşieri — nu fără a depăşi uneori limitele principiale permise de partidul său. O bună parte dintre articolele politice din « Democraţia », sînt îndreptate împotriva boierilor care « îşi numără cu mîndrie nemernică spiţele neamului »[5]. Constatarea că între aceştia şi cei « ieşiţi de la coarnele plugului » este « o prăpastie naturală » ce « se lărgeşte şi se adînceşte necontenit » îl face să recurgă la diatribe pline de furie care ne amintesc de « Scrisorile » lui M. Eminescu: « Ignoranţi, nemiloşi, fără de lege, fără de moravuri, înstrăinaţi printr-o cultură pripită, crîmpeiată şi adunată de prin cafenelele şi lupanarele occidentului, ei cad asupra poporului nostru ca un nor de lăcuste care vor să-şi îmbuibeze pîntecele, ca o haită de lupi care se năpustesc ca să sfîşie, ca nişte cuceritori care vor să împileze pe cei umili, pe cei mici, pe cei care ş-au păstrat cu sfinţenie limba şi legea şi moşia. Moşia lor—sînt moşiile lor, iar nu ţara. Limba lor—sînt limbile străine pe care le bolborosesc la mesele, la balurile şi la seratele lor.

[1] « Voinţa naţională », XII, 1895, nr. 3072.
[2] « Romînul », XXXI, 15 iulie 1887.
[3] « Lupta literară », I, 1, p. 11.
[4] « Lupta literară », I, 2, p. 22.
[5] « Democraţia », I, 1888 nr. 2.

Legea lor este dreptul pumnului »[1]. Aceştia sînt « ciocoii noi », « despreţuitorii neamului »[2]. Dar « Democraţia » încetează să apară în martie 1890 şi Delavrancea ajunge astfel redactorul celui mai însemnat ziar liberal « Voinţa naţională », unde lucrează pînă în 1897. Şi aici pana ziaristului dezlănţuie atacuri vehemente împotriva boierilor. Ura lui era alimentată acum şi de contactul cu ideile lui B. P. Hasdeu sub direcţia căruia intrase în redacţia « Revistei noi ».

În « Voinţa naţională » el scrie o serie de articole ale căror titluri vorbesc de la sine: « Ciocoiul »[3], « Minciuni ciocoieşti »[4], « Filozofie boierească »[5], « Ciocoi şi ţărani »[6], « Pomană boierească »[7], Delavrancea ţine să sublinieze opoziţia dintre boieri şi ţărani: « Nimic, absolut nimic de comun nu există între boierii get-beget şi un ţopîrlan »[7]. El arată că boierii sînt înstrăinaţi de poporul romîn: « Ce-aţi învăţat boierule şi unde aţi învăţat pentru a ne cunoaşte pe noi, în firea, în graiul şi nevoile noastre? Cu o doică unguroaică, cu o madamă nemţoaică sau franţuzoaică, cu un pedagog străin şi ciripind limbi, altele decît cea romînească, şi de la 18 ani trimis la Paris la Berlin sau mai ştie dumnezeu pe unde, cum o să ne cunoşti boierule, ba nu zău, spune şi d-ta!... Te-ai întors de ieri, d-alaltăieri, din petrecerile capitalelor mari în capitala ţării — şi ajuns aci, ce mi-ai făcut? Plimbări, băuturi, mîncare, teatru, cluburi, cafenele, cum ziceţi d-voastră « intrigi amoroase », trai, nu glumă, pe bani gata, de la părinţi, de la neamuri, sau *de la noi*, din haznaua vistieriei. Din toate acestea nu ai şi nu aveţi de unde a ne cunoaşte, a ne înţelege şi a vă da seama de datoriile voastre faţă de noi şi de drepturile noastre faţă de voi »[8]. Ei dispreţuiesc poporul şi îl exploatează nemilos: « Boierul nu cunoaşte altă limbă decît pe cea franceză, el nu se serveşte de altă limbă decît de cea franceză, nu citeşte decît cărţi franţuzeşti; cu greu boierul catadixeşte să vorbească romîneşte şi atunci cînd o face, o face de nevoie şi cu scîrbă ca şi cum s-ar servi de un dialect înjositor. De aceea şi mulţi lorzi d-ai noştri pentru a nu fi nevoiţi să vorbească limba mojicilor ş-au adus şi servitori din Franţa. Boierul ştie uneori cum vorbesc şi ce datine au ţăranii în Normandia, dar nu va şti nici limba, nici cîntecele, nici poveştile ţăranilor noştri. El va cunoaşte în perfecţie şi adeseori pe dinafară pe Piron, pe Armand Silvestre şi, în genere, literatura pornografică a Franţei, dar deabia dacă va fi auzit de marii noştri scriitori, de Bălcescu, de Alecsandri, de Eminescu... Ce ar putea fi comun între un mojic de la ţară care se îmbracă cu suman şi cu opinci, care vorbeşte o limbă neînţeleasă la Bignon şi gentlemanul care umblă cu cipici de lac şi care e în secretul celui mai pur jargon parizian. Ţăranul în mintea acestor gentlemeni este un simplu instrument de muncă, cum e negrul din Africa pentru englezi, ori malgasul din Madagascar pentru hovaşi. Ţăranul e bun să plătească dări cît mai multe pentru ca din produsul lor să se poată creea cît se poate mai multe slujbe pentru boierii şi coconaşii scăpătaţi ori ruinaţi la cărţi şi în petreceri; ţăranul e bun să muncească pentru ca boierul să fie dispensat de a munci »[9].

În « Voinţa naţională », Delavrancea sprijină răscoalele ţăranilor[10] pe care le socoteşte o urmare directă şi îndreptăţită a vieţii lor nenorocite, condamnînd

[1] « Democraţia », I, 1888 nr. 2.
[2] Ibidem, nr. 160.
[3] « Voinţa naţională », IX, 1892, nr. 2176.
[4] Ibidem, nr. 2174.
[5] Ibidem, VIII, 1891, nr. 2058.
[6] Ibidem, X, 1893, nr. 2466.
[7] Ibidem, XI, 1894, nr. 3002.
[8] Ibidem, X, 1893, nr. 2702.
[9] Ibidem, XI, 1894, nr. 3002.
[10] Ibidem, VIII, 1891, nr. 2083.

represaliile armate ale guvernanţilor. El scrie numeroase articole (« Ţăranii »[1] « Ţăranii şi legile făgăduite »[2], « Ţăranii şi boierii »[3], « Ţăranii şi ciocoii »[4], « La coarnele plugului »[5] « Ce faceţi cu ţăranii? »[6]) în care atrage atenţia asupra gravităţii chestiunii ţărăneşti. În numele ţăranilor el se adresează regelui într-un curajos articol intitulat « Sire »[7] şi semnat « Un ţăran » înfăţişîndu-i suferinţele lor sub exploatarea boierească şi arătînd responsabilitatea monarhiei faţă de această situaţie.

Asemenea convingeri îl fac să atace monarhia, pe care o socotea vinovată de starea de lucruri din ţara noastră. În paginile « Voinţei naţionale », el publică mai multe articole în care acuză pe rege că rămîne nepăsător în faţa nevoilor ţării. Apostrofele sînt cîteodată de-a dreptul ameninţătoare: « Ţara piere de tătari şi... în palat se joacă menuetul şi pavana. Să nu ajungă ţara la chef şi la danţ că nu va fi bine. Ea joacă altfel menuetul »[8]. Dintre cele mai drastice articole trebuie să menţionăm seria « Coroana »[9], « Coroana şi providenţa »[10], « Coroana şi lacheii »[11], « Regele să-şi aleagă »[12] etc. Sînt cunoscute de asemenea atacurile la adresa reginei Elisabeta, care, încercînd să dramatizeze legenda « Meşterul Manole » a falsificat figura eroilor « minunatei capodopere a poporului nostru ». Seria acestor articole se intitulează « Carmen Sylva, Neagoe Basarab şi Meşterul Manole »[13]. Alt ciclu de articole de aceeaşi natură este provocat de nuvela « La vengeance » pe care regina o publică în revista franceză « Figaro », însoţind-o de subtitlul « Studii şi moravuri romîneşti ». Nuvela pune într-o lumină rea pe romîni, prezentîndu-i ca pe nişte oameni sîngeroşi, cruzi şi răzbunători. Indignat de aceste afirmaţii compromiţătoare la adresa poporului nostru, Delavrancea scrie plin de mînie « Sfînta Elisabeta şi Carmen Sylva »[14], « Carmen Sylva, capitala şi romînii », [15] « Carmen Sylva şi Romînia »[16], « Carmen Sylva şi romînii »[17], avertizînd: « Dacă Carmen Sylva n-ar fi regină, femeie şi bolnavă, răspunsul la o asemenea insultă adusă romînilor ar fi fost cu totul de altă natură şi de altă extensiune »[18].

Ideile pe care le susţine cu îndîrjire fac şi mai cunoscut pe îndrăzneţul ziarist. El începe să se afirme şi în alte domenii de activitate. Orator de mare talent, Delavrancea ţine o serie de conferinţe în faţa unor săli care « gemeau de lume »[19] şi vorbeşte la întrunirile politice liberale. În urma acestor manifestări, convenindu-le popularitatea scriitorului, liberalii hotărăsc să-l recomande pe B. Delavrancea pentru locul de deputat al colegiului II Prahova. Alegerile confirmară prestigiul de care se bucura scriitorul în rîndurile poporului. La 1 mai 1894 el fu ales în opoziţie cu un număr mare de voturi împotriva candidatului guvernamental.

---

1 « Voinţa naţională », IX, 1892, nr. 2224.
2 Ibidem, nr. 2225.
3 Ibidem, nr. 2231–2232.
4 Ibidem, nr. 2246.
5 Ibidem, X, 1892, nr. 2501.
6 Ibidem, nr. 2725.
7 Ibidem nr. 2698.
8 Ibidem, XI, 1894, nr. 2780.
9 Ibidem, IX, 1892, nr. 2198–2803.
10 Ibidem, nr. 2206.
11 Ibidem, nr. 2210.
12 Ibidem, XI, 1894, nr. 2770.
13 Ibidem, VIII, 1891, nr. 1888–1891.
14 Ibidem, IX, 1892, nr. 2252.
15 Ibidem, nr. 2253, 2255.
16 Ibidem, nr. 2258.
17 Ibidem, IX, 1892, nr. 2259, 2262.
18 Ibidem, nr. 2253.
19 « Epoca », I, 1886, nr. 116.

Această împrejurare îl aduce pe Delavrancea în Parlament. Aici Delavrancea nu uită că este chemat să reprezinte un popor format în marea lui majoritate din țărani, care trăiesc în mizerie, exploatați, lipsiți de drepturi politice, îndepărtați de la lumina culturii. În primul său discurs în parlament, Delavrancea arată că va vorbi « în numele durerilor unui popor nefericit », cerînd iertare « dacă voi apărea... cu tonul, cu gesturile și cu spiritul aspru al țăranului de la Dunăre »[1]. Pentru că declarațiile sale stîrniseră nedumerire și rîsete, el continuă « puteți să rîdeți d-voastră de pe banca ministerială..., acesta este titlul meu de noblețe; aș vrea să-l văd pe al d-voastră »[2]. Contestîndu-i-se originea țărănească prin aluzii discrete la mahalaua Delea Nouă, deputatul face în alt discurs, la 9 decembrie 1894, declarații autobigrafice: « Am dreptul și onoarea a vă spune: da, sînt țăran. Părintele meu n-a fost nici boier, nici negustor, ci țăran clăcaș, împropietărit la 64... eu, din familia mea, m-am născut în București, ceilalți s-au născut la țară. Sînt și sîntem prima generație a neamului care a învățat carte. În satul Sohat veți găsi pe unchii mei pe verii mei primari, pe veri de-al doilea și pe toate rudele și nemeniile noastre toți țărani foști clăcași și însurăței împroprietăriți »[3]. Afirmînd cu mîndrie de la tribuna parlamentului drepturile istorice ale celor mulți, Delavrancea se identifică cu viața de veacuri a poporului romîn: « Numele strămoșilor mei nu-l va întîlni nimeni în cronicile romînilor, dar oasele lor zac în pămîntul Romîniei »[4].

În Cameră, Barbu Delavrancea are o activitate bogată. El rostește o serie de discursuri cu privire la problemele politice și economice ale vremii. De asemenea, el ia cuvîntul și în chestiuni culturale. În ședința Camerii din 17 martie 1895, Delavrancea interpelează guvernul conservator: « Ce ați făcut pentru poezia, muzica și pentru arhitectura poporului romîn? »[5] și cere drepturi largi la învățătură pentru toți fiii poporului: « Vă rog, în numele celor ce n-au mijloace multe de a pătrunde, să măriți numărul elevilor în cursul inferior al liceului »[6].

Activitatea politică militantă îl îndepărtează pe Delavrancea de celelalte preocupări. Lucrările literare încep să se rărească, iar colaborările la « Revista nouă » și « Viața » se împuținează. Scriitorul este copleșit de sarcinile pe care le are. La 21 iunie 1895 el scrie lui Vlahuță: « Sînt al oricui; al partidului, al țării, al amicilor, al inamicilor (da, al unora), al chestiei naționale, al presei, al școalelor, al dracului chiar, dar nu sînt deloc al soției și al copiilor mei »[7].

Nici activitatea politică, în care se lăsase antrenat la început, împins de nevoi materiale și mai tîrziu încrezător că servește astfel « binele comun al colectivității », nu îl mulțumește pe scriitor. Buna lui credință este înșelată chiar de organele conducătoare ale partidului din care făcea parte. Guvernarea liberalilor, care începe în 1895, călcînd în picioare principiile în numele cărora luptase și scriitorul în opoziție, îl îndepărtează pe Delavrancea de acest partid. Deși este ales în același an deputat guvernamental, el critică vehement guvernul liberal în legătură cu o serie de măsuri luate în detrimentul romînilor din Transilvania și în legătură cu reprimarea răscoalelor țărănești din 1896 și 1899[8]. Ca urmare a acestei situații

---

[1] « Voința națională », XI, 1894, nr. 3010.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem nr. 3029.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem, XII, 1895, nr. 3101.
[6] E. Milicescu, op. cit., p. 94.
[7] Fragment dintr-o scrisoare inedită.
[8] « Ați reînviat scenele invaziilor tătărești. Ați dat foc locuințelor clădite pe pămîntul ce nu era al țăranilor. Și acum simt adînc fiorul ce l-am simțit atunci cînd s-a înăbușit în sînge revolta din satele noastre » (E. Milicescu, op. cit., p. 153).

Delavrancea atacă puternic în parlament pe șeful liberalilor D. A. Sturza, demisionează de la « Voința națională »[1] și se retrage din parlament în 1899[2].

Plecarea din partidul liberal marchează o nouă etapă a activității lui Delavrancea, dezamăgit de turpitudinea politicii unor partide cu scopuri mult mai mici decît marile sale idealuri. El nu abandonează însă lupta, ci caută forme noi de afirmare a convingerilor sale politice. După ce rătăcește un timp în gruparea lui P. S. Aurelian, care nu-l satisface, fiind un partid prea tînăr și prea izolat pentru a putea îndeplini năzuințele sale, Delavrancea se înscrie la conservatori convins că poziția solidă a acestui partid în structura politică a țării îi va asigura posibilitatea de a continua activitatea cu mai multă eficacitate. Vană iluzie ! Conservatorii, uitînd atacurile de odinioară și divergențele de opinii, îl primesc bucuroși căutînd să-i fie pe plac, pentru că numele lui Delavrancea, cunoscut în toate straturile sociale, le putea aduce un mare număr de voturi. Ei îl numesc primar al capitalei în iunie 1899, îi acordă mandatul de deputat în același an și votează în anul următor legea pentru sprijinirea materială a școlilor romînești din Transilvania, pentru care Delavrancea intrase în conflict cu liberalii. Scriitorul ajunge treptat deputat de Vaslui, de Putna și de Mehedinți apoi, în sfîrșit, senator și ministru. Cu toate acestea, divergențele de opinii dintre el și conservatori n-au putut fi înlăturate. Contemporanii lui nu-și ascundeau surprinderea. « Cineva cunoscut din Iași își exprima mirarea cum de se poate acomoda în partidul conservator un temperament atît de democratic ca al domnului Delavrancea » scrie P. V. Haneș într-un articol publicat în « Viața nouă »[3]. I. L. Caragiale îl certa într-o scrisoare din 1907, invitîndu-l să părăsească pe conservatori, accentuînd nepotrivirea dintre principiile democratice ale lui Delavrancea și caracterul feudal al partidului în care figura: « Părăsește clanul feudal. Lasă-te de castele medievale. Leapădă-te de junkeri. Dă-ți demisia din Cameră... »[4]. Alții încearcă să scuze oscilațiile lui politice fie prin « firea lui impresionabilă de artist », fie prin « lipsa simțului politic ». Delavrancea « deși a făcut politică... nu a fost om politic », scrie C. Bacalbașa[5].

În aceste împrejurări trebuie subliniat cu tărie că apartenența lui Delavrancea la partidul conservator al cărui caracter retrograd era bine cunoscut, nu l-a împiedicat pe scriitor să continue activitatea democratică. Este deosebit de semnificativ faptul că în 1907 el aprobă cu entuziasm, lucrarea lui I. L. Caragiale « 1907 din primăvară pînă în toamnă »: « Am citit marile tablouri: cauza răscoalelor țărănești. Minune !... Ăla este adevărul. Superficialitate culturală. Închirierea puterii, partide de jecmăneală »[6]. Delavrancea laudă această lucrare în repetate rînduri. La 25 noiembrie 1907 scrie: « Broșura ta « 1907 » să vinde pe capete. Publicul e pentru. Politicienii contra. Oh! cîtă dreptate ai »[7]. La 8 decembrie, continuă: « Desigur, « 1907 » al tău e o minune ca adevăr, ca artă, ca sentiment, ca judecată. Ai zugrăvit un tablou de mare maestru. Jocul infect al partidelor pe d-asupra țării și în detrimentul țării »[8].

Scriitorul își dă seama acum de adevărul « jocului infect » al partidelor politice, la care participase într-o oarecare măsură și el. Spre deosebire de politicienii de profesie, Delavrancea era sincer și cinstit în acțiunile sale căutînd să folosească

---

[1] C. Bacalbașa, Bucureștii de altă dată vol. II, p. 229.
[2] Dezbaterile adunării deputaților, 1898—1899, p. 1188.
[3] B. Delavrancea, portretist literar, « Viața nouă », III, 1907, nr. 18, p. 399 și urm.
[4] Șerban Cioculescu, Viața lui I.L. Caragiale, Fundația pentru literatură și artă, p. 299.
[5] C. Bacalbașa, Delavrancea, om politic, « Cele trei Crișuri », XIV, 1933, p. 110 și urm.
[6] Ș. Cioculescu, op. cit., p. 291—292.
[7] Ibidem, p. 294.
[8] Ibidem, p. 295.

posibilitățile deschise de cariera politică pentru a rezolva problemele sociale și naționale ale epocii. Iată de ce îl găsim chiar în cadrul partidului conservator, susținînd împroprietărirea țăranilor. El socotește că « problema țăranilor... trece peste cercul economic și se ridică la importanța și gravitatea unei chestiuni naționale »[1]. Fiind primar al capitalei, el are ideea să construiască teatre populare și să organizeze o serie de concerte educative, preocupîndu-se de ridicarea nivelului de cultură al oamenilor simpli și al muncitorilor. Ministru în guvernul P.P. Carp, între 29 decembrie 1910 și 28 martie 1911, la departamentul lucrărilor publice, el se îngrijește de mărirea salariului mecanicilor ceferiști, declarînd că are « și milă și respect pentru oamenii care muncesc »[2]. Toate aceste fapte dovedesc că scriitorul nu și-a schimbat atitudinea sa democrată după înscrierea în partidul conservator.

Contactul îndelungat cu conservatorii nu a rămas totuși fără urmări și ar fi greșit să credem că Delavrancea nu a suferit influența ideologică a partidului din care făcea parte. El se depărtează din ce în ce mai mult de problemele sociale, dedicîndu-se mai pasionat chestiunii naționale. Delavrancea rostește cuvîntări în care sprijină lupta de eliberare națională a romînilor din Transilvania, iar în 1915 militează pentru intrarea în război alături de Franța și de Antantă. În același timp, pe tărîm social, avîntatul apărător de altădată al răscoalelor țărănești devine acum partizanul revoluției lente pe care o socotește, în spirit conservator, « firescul drum spre propășire continuă »[3].

Influența partidului retrograd din care făcea parte se manifestă și în activitatea literară a lui Delavrancea din această perioadă. Scriitorul care la începutul carierii sale beletristice se ridica împotriva societății vremii sale pentru că « mi-a sugrumat în mine orice iluzie » și înfiera « veacul cămătarilor în care simțirea nu are valoare dacă nu produce bani calzi »[4], își atenuează treptat atitudinea protestatară și se îndreaptă spre o literatură preocupată să reflecte probleme psihologice complicate sau aspecte puțin esențiale ale vieții. De acest fel sînt lucrările de proză (« Boaca și Onea », « Stăpînea odată ») ca și unele piese de teatru (« A doua conștiință », « Irinel »).

Totuși în această perioadă, Delavrancea scrie și o serie de lucrări valoroase: « Hagi Tudose » (1912), dramatizarea nuvelei cu același nume și ciclul de drame istorice « Apus de soare », (1909), « Viforul » (1910), « Luceafărul » (1910). În piesele sale istorice, scriitorul prezintă cu căldură oameni ieșiți din mijlocul unui popor care a știut să-și apere cu eroism independența. Fie domni, fie fii de țărani, eroii acestor piese, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, pîrcălabul Arbore, clucerul Moghilă, bătrînul Hrăman, postelnicul Stefu, pescarii și ostașii își iubesc cu putere patria și se jertfesc pentru ea. Ei dovedesc că în ciuda atitudinii politice șovăelnice și uneori greșite, dragostea pentru popor a constituit specificul operei literare a lui B. Delavrancea. Iată de ce, cînd se pune în Cameră chestiunea împroprietăririi țăranilor la 9 iunie 1917, Delavrancea este cel dintîi care o sprijină cu toată ardoarea. El ține atunci un impresionant discurs intitulat « Pămînt și drepturi » în care dezvăluie sensul activității sale de o jumătate de veac: « Eu nu pot să uit că sînt copilul țăranului clăcaș împroprietărit la 64. Nu pot să uit ceea ce am învățat de la cei mai mari dascăli ai mei, de la părinți: basmele, cîntecele, obiceiurile, limba, unde se găsesc bogățiile cu duiumul,... în care mi-am spus durerea și dorul... Străbunii mei se pierd în haosul iobagilor, suferind cu ceilalți țărani d-o potrivă și lipsa și

[1] E. Milicescu, op. cit., p. 170.
[2] Ibidem, p. 112.
[3] Ibidem, p. 170
[4] Ibidem, p. 45.

foamea și năvălirile... Eu țin la țărani din tot sufletul... și orice aș face, orice aș crede, simț că am izvorît din pătura adîncă, din amărăciunea veacurilor, din țărănimea umilită și tăcută. Așa mă știu, așa simt, așa voi fi. Sînt din ei, sînt al lor, fără să vreau. Sînt al țăranilor»[1].

Activitatea politică și socială a lui B. Delavrancea are la bază dragostea profundă pentru țărani și pentru cei asupriți. Originea sa țărănească, și convingerile democratice puternice, îl determină pe scriitor să lupte pentru a îmbunătăți situația grea a acestor pături ale societății. Dar pentru a realiza aceste aspirații, el folosește nu numai tribuna politică, ci și condeiul de literat. Delavrancea caută să pună în lumină contribuția maselor populare la cultura noastră națională. El devine astfel un pasionat cercetător al literaturii populare, în care vede o dovadă a posibilităților creatoare ale maselor. În această direcție, Delavrancea ține o serie de conferințe în care analizează, din punct de vedere literar, «natura în poezia populară», «doina», și «retorica poporului», căutînd a dovedi că «estetica noastră populară este la fel cu legile ei fundamentale, cu estetica operelor de cea mai înaltă cultură»[2]. Ca și Alecsandri care vedea în poeziile populare «revărsarea tainelor sufletului în melodii armonioase[3], Delavrancea socotește că din poezia populară ar putea tresări sufletul nostru evoluînd în șirul vremurilor»[4]. Delavrancea insistă îndeosebi asupra originii umile a acestor mari creații populare, «Cîntecele populare ale neștiutorilor de carte, ale sărmanilor, ale babelor»[5], relevînd aspectul social al literaturii folclorice care slujește uneori spre a exprima revolta împotriva «ciocoilor jefuitori și asupritorilor». Delavrancea pune în cercetările sale folclorice aceeași însuflețire ce caracterizează întreaga sa activitate. El îmbrățișează producțiile populare mai mult din punct de vedere sentimental, ocupîndu-se de aspectul lor artistic și social. Deși trăiește în apropierea lui B. P. Hasdeu și a folcloriștilor de la «Revista nouă», ale căror cercetări folclorice aveau solide baze științifice, Delavrancea continuă mai ales linia romantică a preocupărilor lui V. Alecsandri, Al. Russo și ale școlii de la «Dacia literară».

Cercetarea literaturii populare lărgește preocupările lui Delavrancea și în domeniul limbii. Părerile lui despre limbă, deși se mențin, în general, la suprafața faptelor, se remarcă prin justețea lor și prin căldura pasiunii cu care sînt susținute. Exprimate în articole de ziar, sau de revistă, în cuvîntări sau chiar în lucrările beletristice, ele se referă mai ales la problemele limbii literare, către care îl conducea activitatea sa de scriitor.

Pentru a înțelege mai bine părerile lui Delavrancea despre limbă trebuie să le privim în perspectiva situației limbii literare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. În această epocă, în care italienismul lui Eliade și latinismul etimologizant al lui Laurian și Massim fuseseră învinse, pătrundeau în limba literară mai ales în sectorul publicistic, administrativ și științific, o serie de cuvinte și expresii de origine străină, neconforme cu structura limbii noastre, introduse de scriitori și ziariști de a doua mînă sau de oameni lipsiți de simțul limbii. Favorizate de condițiile istorice și politice ale unei epoci net orientate spre Franța și Germania, asemenea elemente

[1] B. Delavrancea, Pămînt și drepturi. Iași, 1917, p. 8–9.
[2] B. Delavrancea, Estetica poeziei populare, în Patria și patriotismul, ed. O. Minar, Socec, p. 33.
[3] V. Alecsandri, Poezii populare ale romînilor. București, Tipografia lucrătorilor asociați, 1866, p. 6.
[4] B. Delavrancea, Estetica poeziei populare, ed. cit., p. 33.
[5] Ibidem, p. 28–29.

apar chiar în limba unora dintre scriitori ca Al. Odobescu și, mai ales, Al. Macedonski și colaboratorii lui de la « Literatorul ». Împotriva acestei stări de lucruri, alături de I. L. Caragiale, G. Coșbuc, I. Slavici, s-a ridicat cu un avînt deosebit și B. Delavrancea.

Teza dominantă a concepției lui Delavrancea pleacă de la convingerea că limba literară trebuie să aibă la bază « frumoasa, bogata și nefericita limbă a poporului romînesc ». Pentru a susține și mai puternic această valoroasă idee el caută să scoată în evidență rolul uriaș al poporului în făurirea limbii: « Poporul și numai poporul este factorul inconștient care sporește și îmbogățește o limbă »[1]. Prin aceste cuvinte, însă, Delavrancea are în vedere în special păturile de jos ale societății, « sărăcimea », țăranii, și exclude contribuția celorlalte clase sociale la dezvoltarea limbii: « Limba este opera maselor, a sărăcimii, a poporului, nu a cutărei clase bogate și a cutărui grup de învățați[2]. Această exagerare, ușor de înțeles la un poet cu convingeri profund democratice cum era el, l-a făcut să meargă și mai departe. Delavrancea acuză pe reprezentanții claselor dominante că s-au înstrăinat de limba poporului folosind limbile străine la modă. « Limba și gramatica ei noi am păstrat-o, iar d-voastră tot ce ați putut face e să scîlciați și pe una și pe cealaltă »[3] scrie el în articolul îndreptat împotriva conservatorilor de la « Timpul », intitulat « Boierule ». Nu e de mirare deci că scriitorul crede că poporul pentru a-și apăra « limba și individualitatea » a avut de luptat cu clasele dominante care au trădat limba romînă[4]: « Și dacă clasele dominante n-au avut destulă minte pentru a nu-și schimba vorba, poporul... a rezistat... presimțind că o dată cu limba lui ar înceta și dreptul lui de existență în mijlocul lumii ».

În centrul preocupărilor lui Delavrancea stă deci dorința de a pune limba vorbită de popor în drepturile ei legitime spre a îmbogăți atît calitativ cît și cantitativ limba literară a epocii. Cu privire la unele aspecte ale limbii literare din vremea sa, Delavrancea face constatări puțin îmbucurătoare.

El remarcă cu îngrijorare că limba vorbită de popor este puțin cunoscută în cercurile intelectuale. Ceea ce observă el în primul rînd, este mai ales sărăcia lexicală a limbii folosite în scris de păturile culte și își exprimă îngrijorarea în 1887 în « Romînul », în încheierea foiletonului « O familie de poeți »[5]. « Nicăieri scriitorii cu sau fără talent nu sînt mai săraci în cuvinte ca la noi. Nicăieri nu vei găsi o orășenime cultă care să nu vorbească decît într-o sută de cuvinte, cel mult două. Nicăieri nu vei găsi oameni învățați care să cunoască mai puțin numele uneltelor casnice, agricole, industriale întrebuințate în țara lor ca la noi. Nicăieri nu vei găsi mai mulți oameni care să cunoască mai puține nume de culori, de flori, de arbori. Și sărăcia de cuvinte cu adevărat romînești și vii este dovedită prin credința cărturarilor de astăzi că o seamă de tineri au început să scrie în limba cronicarilor amestecată cu jargon popular. Ei numesc cronicarism și jargonism bogăția și frumusețea limbii; ei numesc cronicarism și jargonism ceea ce se aude în gura

---

[1] « Epoca », I, 1886, nr. 63.

[2] B. Delavrancea, Lumină tuturora, 1895, p. 46.

[3] « Voința națională », IX, 1892, nr. 2230.

[4] Din aceste motive în 1906 într-un discurs ținut în fața studenților care protestau împotriva reprezentării unor piese de teatru în limba franceză, Delavrancea condamnă « frivolitatea celor care nu au înțeles că nu trebuie să înveți o limbă străină spre o a trăda pe a noastră ci pentru a îmbogăți patrimoniul nostru ». (Delavrancea, Jeunesse, București, 1906, p. 21).

[5] « Romînul », XXXI, 7 noiembrie 1887. L. Predescu consideră foiletonul « neterminat » și socotește articolul apărut la 22 iulie 1887 ca fiind ultimul. Aceeași greșeală și la Aurel Martin. Delavrancea, Opere, Clasicii romîni, E.S.P.L.A. 1954, vol II, p. 381.

întregului popor, ceea ce ei nu știu, nu cunosc, n-au auzit și nu vor înțelege niciodată. Tot astfel, cu ocazia morții lui P. Ispirescu, Delavrancea scrie o patetică apostrofă la adresa intelectualității romînești: « Vouă oamenilor culți ce vă pasă că a murit cel mai bogat și cel mai convingător scriitor al limbii romînești, al limbii vorbite, al limbii vii, al graiului țărănesc, singura și nepieritoarea limbă a romînilor! Ce vă pasă, v-ați uitat limba. Nu mai înțelegeți din ea decît vreo trei sute de cuvinte. Cum ați fi putut gusta marele farmec din « Basmele romînilor »? V-ar fi trebuit un dascăl și un dicționar, căci pentru voi limba a murit înainte de a fi creat Ispirescu legendele sale nepieritoare »[1].

Activitatea de ziarist profesionist îi dă prilejul să facă observații critice de aceeași natură cu privire la limba folosită în publicații. Preocupările lui în acest domeniu sînt destul de vechi. Încă din 1883, pe vremea cînd apare « Sultănica », Delavrancea vorbește într-o scrisoare despre « limba veștedă și terfelită de orice gazetar »[2]. Mai tîrziu, el deschide discuția și în revista « Lupta literară », în cadrul rubricii « Din cultura noastră », unde se ocupă de « Limba romînă în publicistică », arătînd situația grea a acestui sector al limbii literare: « Marea și sfînta moștenire a limbii e jefuită și pîngărită în articole de fond, în ziare mari și scrise de oameni serioși »[3]. El remarcă nu numai sărăcia vocabularului dar și greșeli provenite din ignorarea structurii gramaticale a limbii romîne sau din dorința de a calchia o construcție dintr-o limbă străină: « Chiar cei mai buni publiciști scriu într-o limbă cu desăvîrșire străină la cuvinte și la înnodarea cuvintelor între ele »[4]. În sfîrșit, Delavrancea se preocupă și de limba scrierilor tehnice. Cu prilejul prezentării la Academia Romînă a unui volum de studii juridice el observă că « feluritele expuneri tehnice pînă mai deunăzi au contribuit a ne stîlci limba, înfățișînd-o ca o limbă săracă... Sărăcia autorilor a fost luată drept sărăcia specifică a graiului nostru. Incapacitatea lor drept neputința de a concepe abstracțiunile științifice ale poporului romînesc. Lenea de a gîndi în armată, în medicină, în inginerie, în barou, în magistratură, în matematică și în diferitele ei aplicațiuni practice a contribuit să sporească hibriditatea și zăpăceala limbii »[5].

Pentru a remedia această stare de lucruri, Delavrancea susține necesitatea unui contact larg cu poporul recomandînd insistent studierea limbii vorbite: « Dacă ne-am coborî în marea și via masă a poporului romîn, pentru a o studia în limba și moravurile ei, în tendințele și genul ei, ne-am ridica mai cu curaj și cu mai multă încredere în noi înșine »[6]. El constată însă că în vederea unei astfel de întreprinderi lipsesc lucrările fundamentale necesare: dicționarul și gramatica limbii romîne. Această situație îl determină să critice în 1915 Academia Romînă care întîrzia elaborarea dicționarului limbii noastre: « Ba, cer iertare domnilor academicieni, și Academia își are partea sa contributivă la această anarhie, neizbutind pînă azi să scoată un dicționar al limbii romînești »[7]. Despre necesitatea alcătuirii unei gramatici a limbii romîne a vorbit cu mult mai înainte, încă în 1895. « Pînă acum cărturarii n-au izbutit să facă nici gramatica limbii noastre »[8], observă scriitorul în discursul « Lumină tuturora », necunoscînd probabil « Gramatica romînă », a lui H. Tiktin, care apăruse în anii imediat precedenți.

[1] « Romînul », XXXI, 9 decembrie 1887.
[2] E. Milicescu, op. cit., p. 56.
[3] « Lupta literară », I, nr. 1, p. 10.
[4] Ibidem.
[5] « Analele Academiei Romîne », XXXVIII, seria II-a, part. adm., p. 242–243.
[6] B. Delavrancea, Lumină tuturora. București, 1895, p. 53.
[7] Ibidem « Analele Academiei Romîne », XXXVIII, seria II-a part. adm. p. 242–243.
[8] B. Delavrancea, Lumină tuturora. București, 1895, p. 48.

O atenție deosebită acordă Delavrancea studierii gramaticii în școală. În 1887, el critică în coloanele « Luptei literare », metodele greoaie, nesatisfăcătoare, de predare a gramaticii în învățămînt: « Din clasele primare se împuiază capul bietului copil c-o sumedenie de vorbe abstracte care țin de metafizica limbii: substantiv, adjectiv etc., propoziție, subiect, predicat, complement... și învățătorul e încîntat cînd micul școlar care nu-și dă încă bine samă de vorbe pe care le aude în toate zilele acasă, îi înșiră papagalicește o nomenclatură seacă și cu desăvîrșire străină de mintea lui »[1]. El arată că aceste « abstracțiuni pedante și obscure » nu atrag pe copiii din școală la cercetarea limbii romîne: « Pentru un copil care intră întîi în școală nici un obiect n-ar trebui să-i fie mai ușor și mai drag decît gramatica, pentru că din toate obiectele pe care are să le învețe asta desigur îi este cea mai cunoscută. Și cu toate acestea întrebați pe orice școlar și vă va spune că din cîte învață, nimic nu-i este mai greu de înțeles, mai anost și mai nesuferit decît studiul gramaticii »[2]. Pentru a se ajunge la bune rezultate în studiul gramaticii, Delavrancea propune ca « profesorul și cărțile de gramatică... să aibă ca scop de a deștepta încetul cu încetul și de a sistematiza etimologia și sintaxa, pe care o poartă fiecare copil în vorba lui de toate zilele iar nu de a-i turna la definiții și la principii așa, în vînt, și fără legătură cu ce știe el și ce poate el pricepe »[3].

Arătînd cauzele acestor neajunsuri, el se referă mai întîi la profesorii care predau limba romînă în școală, « oameni care n-ar fi în stare să scrie un răvășel cu noimă către un prieten »[4] și la manualele de gramatică alcătuite de « ignoranți », « decalcate pe geam de pe gramaticile germane și franceze ...în care înveți o sintaxă străină și o punctuație falșă »[5]. Prin aceste cuvinte el viza în special manualele de gramatică romînă ale lui I. Manliu, ajunse la a 29-a ediție, în care observă « cum curg dragă doamne, cum plouă, cum cad grindină păcatele grosolane de cuvinte, de fraze, de perioade »[6].

Delavrancea urmărește așadar cultivarea limbii literare și îmbogățirea ei lexicală și expresivă, pe baza unui contact mai strîns cu limba vorbită de popor. Pentru a dovedi tuturor frumusețea vorbirii poporului romîn, el ține la 2 februarie 1886, la Ateneul Romîn, conferința « Limba romînească » în care, analizînd unele procedee expresive ale limbii noastre afirmă : « Unde, dar, unde va trebui să caute poetul sau scriitorul romîn izvorul inspirațiunii sale? Țăranul trebuie să fie adevăratul nostru dascăl și în școala sa s-ar cădea să meargă să învețe toți aceia care ar dori să scrie potrivit cu geniul limbii noastre. Așa au făcut eminenții noștri scriitori, un Bălcescu, un Odobescu, un Hasdeu; de acolo s-a inspirat un Eminescu... »[7].

În sprijinul acestor idei Delavrancea arată că dezvoltarea limbii literare romînești a fost determinată de contactul cu limba vie a poporului. El analizează cîteva conferințe și articole, momente din evoluția limbii noastre literare. Vorbind în fața studenților, în 1906, despre începuturile literaturii noastre, el face distincție între limba scrisă și cea vorbită, subliniind că, după cum dovedesc creațiile folclorice, limba vorbită de popor era capabilă încă de pe atunci să exprime înalte valori artistice. Chiar dacă cronicarii « au scris așa cum au putut să o facă », cu « fraze lungi și confuze », cu « construcții forțate și grele », limba poporului nu era « nici confuză,

---

[1] « Lupta literară, » I, nr. 2, p. 22.
[2] Ibidem, p. 23.
[3] Ibidem, p. 23.
[4] Ibidem, I, nr. 1, p. 10.
[5] Ibidem, p. 11.
[6] Ibidem, p. 10.
[7] « Epoca », I, 1886, nr. 63.

nici obscură »: « chiar în această epocă trăia un mare poet care de asemeni cînta într-o limbă simplă și puternică durerile lui, revoltele și iubirile lui. Acest poet era poporul romîn » [1].

Cu deosebire preocupă pe Delavrancea momentul 1848, cînd sînt descoperite și valorificate creațiile poporului. El consideră că aceste împrejurări au constituit: « o revoluțiune mîntuitoare, care « ne-a învățat să gîndim », « ne-a dezrobit și a îndreptat limba literară pe cale sănătoasă: « Alecu Russo, înainte de 1858 a atras atenția marelui nostru poet Vasile Alecsandri — slăvit să-i fie memoria — asupra acestor bogății risipite și amenințate. Acesta străbătu toată țara romînească și publică două volume de poezii populare în 1852 și 1853. Limba noastră era salvată. Literații putură să cunoască poporul și geniul său » [2].

Această concepție îl face să ia atitudine împotriva tendințelor latiniste și italieniste care se manifestau în cultura noastră. El ironizează « școalele de iluzioniști » care se frămîntau să așeze tirania dialectală latino-italiană » [3], iar într-un articol publicat în « Democrația », în 1887, vorbește despre « italienească stricată a lui Eliade și latineasca și mai stricată a cîtorva academicieni », făcînd aluzie la faptul că Academia sprijinise curentul latinist. Delavrancea face o prezentare critică a acestor tendințe străine de structura limbii romîne într-un articol din « Revista nouă », unde vorbește despre Grigore Alexandrescu: « Învățații și scriitorii noștri, împinși de împrejurări grele voiau să dovedească lumii că sîntem de viță latină și ca dovadă, nu s-au mulțumit cu multul ce-l aveam din latinitate noi, ci au voit de-a dreptul să croiască o limbă nouă, o limbă artificială, foarte latinească ce e drept, dar greoaie, săracă, nefirească și neînțeleasă de suflarea romînească. Dorința și iluzia acestor cărturari era să înlocuiască limba în care se povesteau basmele, snoavele și nepieritoarele poezii populare cu o « nuova lingua » nobile, romana, pura și sancta. Dar curentul latinist se împărțise din capul locului în șuvoaie: unii erau latini neaoși, alții porneau de la italieni și alții se încurcau d-opotrivă în italienisme și în franțuzisme, adică erau eclectici în cele rele și nefirești. În sfîrșit, ne alesesem cu latinitatea Academiei și cu italienitatea lui Eliade » [4]. El laudă pe Grigore Alexandrescu — tocmai pentru că « s-a proptit curentului latinist », scriindu-și operele « în limba nepieritoare a poporului »: « El, ca și Vasile Alecsandri, a socotit că nu poți să fii poet adevărat decît în limba vie, înțeleasă și grăită peste toată întinderea pămîntului romînesc » [5].

Aceste cuvinte arată că Delavrancea prețuia în chip deosebit pe scriitorii care au folosit în operele lor « limba cea adevărată a poporului ». El subliniază că acești scriitori au avut un rol binefăcător în evoluția limbii noastre literare. Dar cunoștințele și preferințele lui Delavrancea în acest domeniu nu sînt totdeauna justificate de realitate. El apreciază pe bună dreptate pe Nicolae Bălcescu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Mihail Eminescu, I. L. Caragiale și Al. Odobescu.

Pe N. Bălcescu și C. Negruzzi, îi socotește deschizători de drumuri: «În Muntenia, Bălcescu și în Moldova Negruzzi, dar mai ales Alecsandri scăpărară primele fulgere la lumina cărora se văzu limba noastră, limba vie »[6]. Vorbind despre Vasile Alecsandri, el arată importanța operei lui pentru limba noastră literară într-un articol din « Voința națională » scris cu ocazia morții marelui poet: « Alecsandri înseamnă

[1] B. Delavrancea, Jeunesse, Bucureși, Minerva 1906, p. 23—24.
[2] Ibidem, p. 24.
[3] B. Delavrancea, Estetica poeziei populare, ed. cit., p. 77.
[4] « Revista nouă », I, 1888, nr. 5, p. 172.
[5] Ibidem.
[6] « Democrația » II, 1889, nr. 300.

triumful limbii romînești... Alecsandri apare tocmai în momentul cînd direcțiunea limbii artificiale triumfase pretutindenea în Moldova, în Muntenia și Transilvania și, prin tezaurul poeziilor populare adunate de el, ridică un zid etern de apărare în jurul limbii puternice, bogate, neaoșe, a poporului romînesc, amenințată să se împestrițeze, să slăbănogească, să se transforme într-o italienească stricată. De la prima publicare a acestor poezii, Alecsandri devine poet, căci izbutește să-și asimileze o mulțime de legende, de doine și de balade, căci izbutește să pătrundă geniul limbii și al inspirațiunii poporului, cele două mari izvoare din care pretutindenea au ieșit capetele de operă în veci nepieritoare »[1].

Eminescu, « marea glorie a literaturii romînești »[2], este de asemenea admirat de Delavrancea pentru că a scris « în limba mojicilor și și-a luat zborul de la poezia populară »[3].

Față de I. L. Caragiale, Delavrancea are o adîncă stimă. El prețuiește meritele marelui scriitor, care, animat « de enorma dragoste de limbă romînească, s-a jertfit ei, frămîntînd-o pentru a-i spori viața, puterea, farmecul ». Aceleași sentimente rezultă și din scrisorile pe care le-au schimbat cei doi prieteni în cursul vremii, din articolele de ziar, dar mai ales din discursul emoționant rostit de Delavrancea la înmormîntarea lui I. L. Caragiale. Analizînd măiestria literară a autorului « Scrisorii pierdute », Delavrancea arată cum a folosit Caragiale materialul limbii romîne: « Omul care a croit verbul, dîndu-i puteri noi după calapodul etern al limbii, care a întrebuințat consecuția timpilor ca o sinteză a Olteniei, care a dezlegat problemele încîlcite ale sintaxei, ce rămăseseră fără soluție... a fost el, Caragiale, luceafărul nostru, de ziuă și de noapte, la lumina căruia, sclipitoare și senine se vor îndrepta înclinîndu-se generațiunile viitoare »[4].

În ceea ce privește pe Al. Odobescu, Delavrancea critică stilul său « fals, efeminat », dar nu ezită să recunoască că « d. Odobescu este și d-sa un bun soldat care stă neclintit în primele rînduri pentru a apăra limba năpădită de latinisme, de italienisme și de franțuzisme ». El arată că « în niște timpuri cînd toată lumea scriitorilor și scriitorașilor se încerca a inventa o limbă nouă, călcînd în picioare comorile limbii romînești, strînse în poeziile poporului, d. Odobescu s-a uitat mai mult la Bălcescu și la d. Alecsandri, decît la Eliade și la academicianii din acele timpuri pentru a căror limbă astăzi îți trebuie un dicționar pentru ca să o înțelegi ». El rezumă astfel activitatea lui Odobescu: « Oricare ar fi defectele stilului său are un merit: a luptat pentru limba vie a poporului romînesc »[5].

Între scriitorii pe care îi prețuiește Delavrancea nu este amintit nicăieri Ion Creangă, marele prozator popular. În schimb, el apreciază cu deosebită căldură pe P. Ispirescu, modestul povestitor muntean, bine intenționat dar mediocru din punctul de vedere al limbii.

Într-o serie de articole publicate în «Revista nouă »[6] și în « Lupta literară »[7], el consideră pe P. Ispirescu drept « cel mai bogat și mai fermecător scriitor al limbii romînești », regretînd că volumul său de basme nu a fost premiat de Academie: « Nici un scriitor pînă astăzi n-a izbutit să intre în geniul limbii de care se slujește poporul în basme ca P. Ispirescu. Volumul său « Basmele romînilor », îi asigură, fără îndoială, un loc de căpetenie printre cei mai distinși prozatori ai noștri. Iacă o carte

---

[1] « Voința Națională », VII, 1890, 1772.
[2] « Romînul », XXXI, 1887, 31 octombrie.
[3] B. Delavrancea, Estetica poeziei populare, ed. cit., p. 82.
[4] « Epoca, » XVIII, 1912, nr. 324.
[5] « Democrația », II, 1889, nr. 300.
[6] « Revista nouă », I, 1888, nr. 3, p. 87.
[7] « Lupta literară », I, nr. 2, p. 14.

căreia Academia ar fi trebuit de mult să-i dea întîietatea ce i se cuvine între premiile sale »[1]. Explicaţia acestei preferinţe personale stă probabil în faptul că Delavrancea a privit limba romînă mai mult de pe poziţia graiului muntenesc, care îi era propriu. Ion Creangă aparţinea unui grai de care Delavrancea nu era de loc apropiat. Pe de altă parte, se pare că Delavrancea aprecia într-o operă literară, nu atît prelucrarea creatoare a vorbirii poporului, cît, mai ales, redarea ei fidelă, folclorică. Acest criteriu îl determină să admire la Ispirescu « imaginea desăvîrşită a limbii vii a poporului, în care poţi studia, fără să te înşeli, limba poporului dumicat în cuvinte, limba poporului ca alcătuire de frază »[2] sau să propună Academiei spre a fi premiate scrierile lui M. Lungianu, pentru că în ele « auzi vorba cuminte a ţăranilor noştri »[3].

Atenţia pe care o acordă B. Delavrancea limbii şi stilului scriitorilor care « au învăţat din măiestria poporului să gîndească şi să scrie » dovedeşte că el consideră valorificarea resurselor artistice ale vorbirii populare ca o condiţie necesară unei desăvîrşite realizări artistice: « Acela numai e artist în literatură, care în limba poporului găseşte mijlocul de a transmite altora ceea ce simte »[4].

Pentru a putea fi folosită în operele literare, limba populară trebuie să fie cunoscută amănunţit. Delavrancea însuşi a dat în această privinţă un bun exemplu. El a studiat producţiile populare romîneşti, a cercetat documentele de limbă veche şi scrierile cronicarilor noştri, şi a umblat multă vreme prin ţară. În 1885, el îşi întocmise o colecţie de albumuri în care desemnase « unelte, mori, fierăstraie, făcaie, notînd cu precizie numele fiecărei părticele »[5]. Rezultatele observaţiilor sale le-a expus nu numai în articole şi conferinţe, dar şi într-un curs ţinut la Facultatea de litere în anul şcolar 1891–1892, cînd a suplinit pe V. A. Urechea.[6] Din nefericire, timpul nu ne-a păstrat nici acest curs, audiat de studenţi cu multă plăcere[7], nici textul celor două conferinţe (« Limba romînească » şi « Retorica poporului romîn ») pe care nu le-am putut reconstitui decît după recenziile din « Epoca ». S-a păstrat însă, prin grija familiei Delavrancea, un exemplar din « Poeziile populare ale romînilor » adunate şi întocmite de V. Alecsandri, pe care scriitorul a făcut o serie de note asupra unor cuvinte, expresii şi versuri şi chiar asupra comentariilor autorului.

Astfel documentat, Delavrancea îşi spune părerea cu privire la unele aspecte ale structurii limbii romîne. Aceste observaţii, uneori fanteziste şi naive, sînt totuşi interesante, pentru că ne indică preferinţele scriitorului şi problemele ce l-au frămîntat mai mult în mînuirea limbii.

Delavrancea se ocupă în special de vocabular. În conferinţele de la Ateneu, el remarcă bogăţia şi varietatea de cuvinte a limbii romîne, care are termeni pentru cele mai fine nuanţe de sens: « Verbe ca *a izbi*, *a ciocni*, *a lovi*, *a hărţui*, *a lupta* formează o gradaţiune descendentă. Pe cînd cronicarii şi vechii noştri scriitori ştiau să apreţieze valoarea relativă a fiecăreia dintrînsele, pentru scriitorii moderni această valoare e aproape pierdută şi termenul general *a lupta* înlocuieşte adeseori toate acele frumoase nuanţe »[8]. El admiră mai ales expresivitatea vocabularului vorbirii populare: « Un om voinic este un deliu, pe un om slab cu picioarele ca « fusele » îl sufli şi cade jos; un om prost, bobleţ, molîu şi fără viaţă merge « d-a-mboulea »;

1 « Lupta literară », I, nr. 2, p. 14.
2 « Revista nouă », I, nr. 3, p. 87–88.
3 « Analele Academiei Romîne », t. XXXVIII, seria a II-a, part. adm., p. 245.
4 « Epoca », I, 1886, nr. 116.
5 B. Delavrancea, Lumină tuturora, în « Voinţa naţională », XII, 1895, nr. 3099.
6 « Anuarul Universităţii din Bucureşti », pe anul şcolar 1892–1893, Bucureşti, 1893, p. 56.
7 « Vieaţa », II, nr. 1, p. 3.
8 « Epoca », I, 1886, nr. 63.

prin ceață vezi « ca prin sită »; un cap prea mic este cît o « tărtăcuță »; la un om cînd i s-a suit sîngele la cap i s-au « aprins ochii », cînd vasele capilare s-au înroșit, ochii lui i s-au « înpăienjenit »; un ogar subțire, supt la pîntece și bun gonaci este « o sîrmă de cîine »; un crîng este « creț », o pădure deasă ca o « perie »; o fată harnică ține casa « c-un fus », o fată econoamă ține casa « c-o pită » [1].

Scriitorul este impresionat și de onomatopeele din limba noastră. Constatînd că sînt « nemăsurat de multe », el consideră onomatopeele, datorită « imaginilor ce se deșteaptă în fantazie la auzul și la rostirea unor asemenea vorbe » drept « un izvor de sensibilizare a ideii » și « de emoțiuni puternice » [2].

Și problemele de semantică îl interesează pe B. Delavrancea. În discursul « Lumină tuturora », referindu-se la sensurile multiple ale verbului *a vedea*, el arată că acest verb înlocuiește în limba romînă, cuvintele care exprimă perceperea prin celelalte simțuri în expresiile *vezi cum cîntă*, *vezi ce dulce e*, *vezi ce moale*. De asemenea, în volumul său din « Poezii populare ale romînilor » el face o notă cu privire la sensul cuvîntului *foc* în expresiile *foc de ger*, *s-a făcut foc și pară*, *foc de mînie* etc. (pag. 40).

Tot în acest domeniu trebuie să încadrăm și o serie de observații pe care le face Delavrancea cu privire la posibilitatea verbelor de a desemna « nu numai acțiunea, dar și culoarea acțiunii ». Deși scriitorul nu explică nicăieri sensul termenului *culoare*, se poate bănui totuși că el se referă la capacitatea verbelor de a avea unul sau mai multe sensuri concrete pe lîngă alte sensuri figurate colorate afectiv. Delavrancea împarte verbele în mai multe categorii: « Sînt mai multe categorii de verbe: cu o acțiune, cu două acțiuni și o culoare, cu trei acțiuni, cu trei acțiuni și două culori, cu patru acțiuni » [3]. Cu asemenea însușiri expresive, verbele constituie, după părerea lui, « cel mai puternic motor al emoțiunilor ».

În diverse împrejurări, scriitorul nostru face observații mărunte cu privire la unele construcții sintactice care i s-au părut « siluite și neromînești » (*era în timpul iernii*, considerat calc după fr. *il etait en hiver*, iar *în fundul plasei*, după fr. *au fond du filet*). El se interesează și de etimologia unor cuvinte. În notele făcute de scriitor pe marginea exemplarului său din « Poeziile populare ale romînilor », el corectează explicația naivă dată de V. Alecsandri cuvîntului *fîrtat* ca provenind din *fără tată*.

Căutînd să scoată în evidență calitățile expresive ale vorbirii populare, preocupările lui Delavrancea se îndreaptă spre problemele de măiestrie artistică. În această direcție, el a adus contribuții utile. Delavrancea este unul dintre primii noștri cercetători în domeniul artei literare. Lui îi datorăm mai multe studii despre măiestria artistică a poeziei populare, dintre care cel mai important, « Estetica poeziei populare », constituie chiar discursul de recepție la Academia Romînă, rostit la 22 mai 1913 [4]. În « Estetica poeziei populare » el înglobează o serie de articole și conferințe anterioare, în care tratase acest subiect. În afară de preocupările referitoare la măiestria artistică populară, Delavrancea a mai scris și cîteva articole în care analizează stilul lui V. Alecsandri, Al. Odobescu, Gr. Alexandrescu. P. Ispirescu, Carol Scrob, Th. Șerbănescu, Veronica Micle și Matilda Cugler-Poni.

Părerile lui Delavrancea în aceste probleme pornesc de la convingerea că poporul a « știut să-și întrupeze gîndirea » în forme de înaltă valoare estetică. Analizînd pro-

---

[1] « Lupta literară, » I, nr. 2, p. 22.
[2] « Epoca », I, 1886, nr. 63.
[3] Ibidem.
[4] B. Delavrancea, Din estetica poeziei populare, Discursuri de recepțiune XL, Academia romînă, București 1913.

cedeele de realizare artistică a creațiilor populare, Delavrancea admiră « felul [poporului] d-a-și spune ce i-a dat de ochi și cîte i-au căzut pe cap și pe suflet » și arată că acesta este « bogat, mîndru, fermecător și variat ». Din bogăția elementelor artistice ale poeziei populare, el remarcă, în primul rînd, « comoara nesleită » a figurilor de stil « fie d-un cuvînt, fie de mai multe ». Delavrancea scoate în evidență caracterul concret al comparațiilor din poezia populară, care fac « să vezi și să simți » realitatea: « Dacă [țăranul] se impresionează d-o voioșie, îl simți, îl vezi cum s-a răsucit, cum și-a dat căciula pe ceafă și-și spune dragostele pe degete și te face să vezi și să simți ochii negri, talia mlădioasă, cuvîntul blînd care te mîngîie și sărutatul potolitor de foc, în sfîrșit toate farmecele uimitoare cu care dumnezeu i-a-mpodobit pe mîndra lui. Și e greu să nu le vezi, căci fața ei e « ca spuma laptelui », părul ca « pana corbului », ochii « ca mura cîmpului », mijlocul mlădios « ca o nuia de alun » [1]. El consideră tendința de a concretiza noțiunile abstracte, « de a prinde ca-ntr-o crustă, abstracțiunea ce vrea s-o comunice », drept o calitate deosebit de expresivă a vorbirii populare, pentru că « face o oglindă fidelă a situațiunii ce vrea s-o reprezinte » [2].

Puterea unei comparații expresive poate determina uneori pe creatorul popular să renunțe la detaliile de descriere sau narație, reușind să redea realitatea numai prin cîteva trăsături caracteristice, numai în cîteva « note fosforescente ». Delavrancea admiră acest procedeu de tipizare folosit în poezia populară: « Poporul romîn instinctiv a priceput că, într-o poemă și o descripție amănunțită ar fi un nonsens și pentru că poezia ar fi neputincioasă de a reproduce un tablou din natură și pentru că ar tărăgăni acțiunea, scopul de căpetenie al ei. El s-a mulțumit numai cu cîteva note dominante, cu cîteva semne caracteristice, cu cîte o sinteză vie și puternică » [3]. Scriitorul relevă descrierea unei furtuni, arătînd că deși tratată sumar tabloul este foarte bine realizat: « o spargere de nori în cîteva cuvinte... nici o amănunțime migălită. Cîteva cuvinte incisive. Furia fenomenului, ca în cel mai de seamă pictor flamand » [4]. În « Lupta literară » dă și alte exemple: « Crucea de voinic, harnic și darnic la chef și iubit, în două versuri [poetul popular] ți l-a descris mai bine decît în două sute, căci « Ce cîștigă într-o vară /Bea cu puica într-o seară ». Ideea de iuțeala cea mai amețitoare trei — patru cuvinte izbutește să ți-o străfulgere în minte... Cînd te vestește că «fugea, mări, fugea/Văile de limpezea » [5]. Delavrancea remarcă acest procedeu și în stilul narativ popular: povestirea este redusă la esențial, acțiunea fiind redată numai printr-o succesiune de verbe. Astfel, « acțiunea se încordează, închipuirea se aprinde, prin transmisiunea concentrată a evenimentului, în loc să se deslîneze și să te adoarmă prin substitutele în care s-ar descompune » [6].

Selecționarea caracteristicilor esențiale ale unei descrieri poate depinde uneori nu numai de trăsăturile exterioare ale obiectelor prezentate, dar și de impresia pe care o produc însușirile obiectelor asupra omului. Delavrancea observă că acest fel de descriere indirectă poate înlocui uneori prezentarea obiectivă a faptelor. Comentarii de ordin afectiv se întrebuințează mai ales atunci cînd e vorba de a înfățișa frumusețea feminină. Discutînd versurile: « Dintr-atîta lume dragă / M-alesei c-o puică dragă Trece drumul toți o-ntreabă / A cui ești, puicuță dragă? », el arată

[1] « Lupta literară, » I, nr. 2, p. 22.
[2] « Epoca », I, 1886, nr. 116.
[3] B. Delavrancea, Estetica poeziei populare, ed. cit. p. 56.
[4] Ibidem, pag. 57.
[5] « Lupta literară », I, nr. 2, p. 22.
[6] B. Delavrancea, Estetica poeziei populare ed. cit. p. 46.

că deși « Cîntărețul nu ne-a spus nici undulațiunile părului ei albastru, nici luminile ochilor ei negri ca cilicul, nici sprîncenile ei catifelate, nici obrajii ei cu două gropițe binișor adîncite, totuși noi vedem o frumusețe mlădios cumpănită, care țintuiește pe călători întorcîndu-le privirile »[1]. El consideră că, prin aceste procedee artistice, descrierea se înviorează și poezia capătă puternice note realiste.

În lucrările sale despre poezia populară, Delavrancea se ocupă de caracterul mnemotehnic al acestor creații ale poporului, al căror rol este de a fi transmise oral din generație în generație. El discută o serie de procedee tehnice determinate de caracterul special recitativ al poeziei populare: repetarea versurilor, asonanțele, folosirea imperfectului în rimă, diminutivele, epitetul « cristalizat », construcțiile « consacrate ».

Aceste observații asupra limbii și stilului poeziei populare ajută pe Delavrancea să-și consolideze o serie de păreri în legătură cu arta scrisului. El analizează stilul cîtorva scriitori contemporani, care îi oferă prilejul de a face unele aprecieri critice interesante.

Ocupîndu-se în foiletonul ziarului « Romînul » de poeziile lui Carol Scrob, Th. Șerbănescu, Veronica Micle și Matilda Cugler-Poni, Delavrancea constată în stilul acestor scriitori « limba săracă. . .fără viață, fără mișcare, fără căldură, fără culoare, fără energie, fără noblețe, ordinară, vînturîndu-se prin cafenele, prin birturi, pe la comisii, pe la chefuri, prin saloanele parveniților »[2]. Ceea ce remarcă el mai ales este sărăcia imaginilor și banalitatea figurilor de stil, «uzate, fără rost, pe care oricine dacă și-ar pierde vremea, le-ar găsi, căci asemenea figuri umblă din gură în gură»[3]. Condamnînd folosirea «calapoadelor vechi și fără valoare artistică »[4], pe care le consideră «vechituri șubrede, confuze, copilărești, pe care o generație întreagă de scriitori s-au bătut ca pe niște pomeni ușor de dobîndit cu japca »[5], Delavrancea cere scriitorului să întrebuințeze « imaginile cele vii și cele puternice », care dau stilului bogăție și vigoare: « Poetul, dacă poet este, te convinge, ba pentru moment te face să uiți de tine și să nu vezi decît durerea lui, dacă este trist. Te convinge, nu cu severitatea unui silogism, dar cu epitetele nemerite care colorează ideea, simțirea sau faptele ce descrie prin lirismul puternic al versurilor și prin căldura ce se ridică din întreaga poezie. Dacă s-ar mărgini să afirme, ca oricare creștin, cam ce suferă, ne-ar lăsa aici și cu atît mai puțin ne-ar convinge, cu cît el ar alerga la cadență, la numărul de silabe hotărîte și la poznașele de rime »[6].

Delavrancea se declară însă și împotriva abuzurilor de figuri stilistice. El critică figurile de stil, « căutate cu orice preț », din poeziile lui Th. Șerbănescu, arătînd că ele sînt, « palide și reci, ori exagerate peste măsură » și dovedesc că « artistul se simte fără nici o emoțiune artistică »[7]. Abuzul de imagini este condamnat chiar atunci cînd îl folosește un mare poet ca V. Alecsandri, față de care Delavrancea avea sentimente de admirație. Examinînd stilul lui V. Alecsandri în drama Despot-Vodă, Delavrancea face o serie de severe considerații critice în care arată că « un stil înflorit peste măsură, un stil numai de figuri, este un stil urît în dramă», pentru că în acest fel nu se poate zugrăvi decît partea externă a omului și a naturii »[8].

Și lui Al. Odobescu îi reproșează Delavrancea, în articolele publicate în

[1] B. Delavrancea Estetica poeziei populare, ed. cit. p. 70–71.
[2] « Romînul », XXXI, iulie 1887.
[3] « Lupta literară », anul I, nr. 2, p. 14.
[4] « Romînul », XXXI, 10–11 iulie 1887.
[5] « Lupta literară », I, nr. 2, p. 15.
[6] « Romînul », XXXI, 31 octombrie 1887.
[7] « Lupta literară », I, nr. 2, p. 16.
[8] « Epoca », I, 1886, nr. 43.

« Democraţia » că are un stil « foarte sărac, cînd este vorba de partea internă a naturii, şi foarte bogat cînd este vorba de partea externă a ei ». Tendinţa lui Odobescu de a înfăţişa oamenii, fenomenele şi obiectele mai mult în exterior, decît în natura lor intimă, duce la descrieri care « pot fi frumoase, dar rămîn moarte ». El consideră acest procedeu stilistic drept o dovadă a lipsei de legătură cu realitatea: « s-ar putea crede că scriitorul, pentru ca să ajungă la un aşa stil, a avut tot ce-i trebuia pentru a vedea şi nimic pentru a adînci ceea ce a văzut. S-ar putea crede că scriitorul a trăit în puf moale şi cald iar lumea nu a cunoscut-o decît prin ajutorul unor albume colorate »[1].

Delavrancea are în schimb păreri foarte favorabile despre stilul lui Gr. Alexandrescu, care este citat atît de natural, încît el de la el, fără ajutorul argumentelor şi al observaţiilor, devine convingător peste măsură[2]. El apreciază de asemenea, în conformitate cu preferinţele lui personale, şi stilul lui P. Ispirescu, la care remarcă folosirea justă a epitetelor: « La el, epitetul şi imaginile sînt potrivite şi artistice, sînt vii şi concrete, încît te zguduie şi-ţi transmit emoţia fără să prinzi de veste »[3].

Delavrancea se ocupă însă şi de stilul unor scriitori tineri. El este cel care recomandă pe Mihail Sadoveanu spre a fi ales membru corespondent al Academiei la 25 iunie 1916. Prezentarea pe care o face cu această ocazie recunoaşte măiestria literară a noului membru al Academiei: « Titlurile d-lui Sadoveanu... sînt operele sale literare, îndeosebi romane şi nuvele. Atît unele cît şi altele sînt studii serioase de moravuri, scrise cu mare talent, cu o limbă bogată, cu un stil minunat »[4].

Aprecierile lui Delavrancea cu privire la stilul scriitorilor nu au la bază întotdeauna analize amănunţite; ele sînt uneori generale şi neconcludente. Din aceste observaţii se pot desprinde totuşi, în linii generale, principiile lui Delavrancea în domeniul măiestriei literare. Ceea ce rezultă în primul rînd din atitudinea lui este faptul că, declarîndu-se împotriva stilului sărac, comun, cu imagini, epitete şi figuri inexpresive, dar şi împotriva stilului înflorit peste măsură — Delavrancea apără stilul realist, « stilul natural », viguros şi bogat, în stare de a zugrăvi realitatea în toată complexitatea ei. Acesta este stilul literaturii populare şi al tuturor scriitorilor care « au ştiut să înveţe din măiestria poporului să gîndească şi să scrie ».

Concepţia realistă a lui Delavrancea în problemele măiestriei artistice se întemeiază pe două principii fundamentale: *a*) exprimarea concretă a ideilor şi *b*) proprietatea şi precizia cuvintelor. Susţinînd aceste păreri, Delavrancea arată că « vorba abstractă e seacă şi lipsită de viaţă: ea favorizează cugetarea repede şi urmăreşte scopuri practice », în timp ce « expresiunea concretă, din contra-ţi deşteaptă o sumă de amintiri capabile de a-ţi reproduce icoana vie ce le-a dat naştere şi impresiunea lor e, deci, cu atît mai puternică »[5]. Pentru aceasta el recomandă înlăturarea elementelor abstracte, vagi, care, după părerea lui, nu sînt capabile să dea stilului valoarea artistică: «abstracţiunea trebuie gonită din literatură, dacă vrem ca literatura să poată fi o artă, comunicînd tuturor naturalul. Căci trebuie să se ştie că atunci scriitorul e artist, cînd toţi cei culţi şi cei neculţi îl înţeleg, cînd el descrie aşa cele mai delicate nuanţe ale unei situaţiuni, încît fiecare, citind, să zică: « Da, aşa este, am văzut şi eu »[6].

Pentru a reda realitatea, « naturalul », scriitorul trebuie să folosească « cuvinte proprii » şi « nemerite ». Delavrancea arată că aceste cuvinte dobîndesc, sub condeiul

[1] « Democraţia », I, 1889, nr. 300.
[2] «Analele Academiei Romîne» t. XXXVIII, 1915–1916. seria a II-a, part. adm., p. 199.
[3] « Revista nouă », I, 1888, nr. 5, p. 176.
[4] Ibidem, nr. 3, p. 87–88.
[5] « Epoca », I, 1886, nr. 63.
[6] Ibidem, nr. 116.

unui bun scriitor, o anumită «licărire», pe care el o numeşte «fosforescenţă»[1]. Fosforescenţa, adică însuşirea cuvintelor de a prinde nota caracteristică, pregnantă a unei noţiuni, dă stilului conciziune şi precizie. Analizînd această trăsătură esenţială a cuvintelor folosite în limba operelor literare, el o constată mai ales la adjectiv, arătînd că «unui substantiv, cînd îi agăţi un adjectiv, acel adjectiv trebuie să includă în el însuşirea de căpetenie a substantivului»[2]. El susţine astfel valoarea artistică a epitetului individual: «De pildă, un ou e şi alb şi rotund, dar e mai mult rotund decît alb, şi, dar, cînd vei înşira într-o frază, ou, lapte şi zahăr, toate aceste lucruri sînt albe dar fraza nu ar avea un început de artă, decît construită astfel: «oul rotund, laptele alb şi zahărul dulce, căci nu degeaba «ce nu poţi să pui în cui» este oul»[3].

În legătură cu folosirea imaginilor şi a figurilor de stil, Delavrancea arată că ele completează calităţile artistice ale stilului realist; în anumite condiţii, folosirea figurilor stilistice ajută pe scriitor să exprime şi mai bine realitatea: «Un artist poate să-şi scrie unele impresii minunat de bine, fără să aibă multă nevoie de metafore şi figuri, fireşte, cînd felul impresiilor lui este de aşa natură încît cuvintele proprii sînt de ajuns ca să le învieze în închipuirea cititorului. Dar sînt situaţii grele, impresii mari, puternice, complicate, pentru care cuvintele proprii, oricît de nimerite ar fi, rămîn nişte colori slabe, şterse, neputînd mulţumi nici pe artist, nici pe cititor. În acest caz, scriitorul, fără voia lui, aleargă la metafore şi figuri. În primul caz, plasticul rezultă din nimereala cuvintelor. În cel din urmă, din buna întrebuinţare a mataforelor şi a figurilor»[4].

Din cele prezentate pînă aici, rezultă că Delavrancea insistă asupra necesităţii adaptării mijloacelor stilistice la conţinutul operelor literare, ca o condiţie esenţială a unei desăvîrşite realizări artistice. Apreciind valoarea estetică a stilului realist, dar subliniind totodată şi importanţa folosirii unor procedee expresive, bogate şi variate, Delavrancea este unul din reprezentanţii realismului artistic[5].

Părerile sale în problemele de măiestrie literară au fost expuse în mod complet chiar de B. Delavrancea într-o scrisoare către A. Lupu Antonescu. Pentru că ea confirmă constatările noastre de pînă aici, reproducem această scrisoare în întregime:

«Dragă Lupule,

Credinţele mele asupra literaturii pot reieşi din cele ce scriu.

1. *Stilul* trebuie să varieze cît se va putea mai mult, după situaţii (compară orice parte din «Sultănica» cu «Fanta-Cella»); să varieze: *a)* ca noţiuni, *b)* ca frază, *c)* ca muzică.

2. *Colorile* stilului: *a)* vorbe concrete cu tendinţă, concretizabilă; *b)* vorbe speciale — numai ele au înţeles şi vigoare, *c)* ura abstracţiunilor, vagului (căci chiar vagul se poate prinde în vorbe şi forme de o preciziune aproape minunată).

Verbele: *a)* verbe cu acţiuni şi culoare — fac din limba noastră un monument filologic.

Acţiuni: *a)* se preferă acţiunile interne celor externe, pentru că numai astfel se poate uni natura dimprejur cu tipul pe care îl descrii. Natura trebuie să joace rol însemnat, capital — atît cît măreşte emoţiunile persoanelor descrise şi ale celor ce citesc.

Nu e vorbă care să fie urîtă după sunet; toate sînt bune cînd ne dau o nuanţă.

Există o legătură intimă între obiectul ce descrii şi muzica frazei tale. Un tablou de mare nu-l poţi ciopîrţi în fraze scurte, chiar de ai avea stilul cel mai bogat, cel mai corect din lume. Se poate zice, exagerînd lucrurile: este o metafizică în gîndirea noastră, care aci

---

[1] «Lupta literară», I nr. 1, p. 10.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] «Romînul», XXXI, 8 iulie 1887.
[5] T. Vianu, Arta prozatorilor romîni, Editura Contemporană p. 170.

se umflă, se lățește, aci se taie, cade, moare — apoi se urcă, se taie, merge repede etc., după cum situațiile din natură sînt mari, mici, intensive, extensive, năpraznice ori umile etc.
În aceste vorbe, repede scrise, e toată năzuința mea.
Al tău amic și coleg

Barbu »[1].

Examinarea părerilor lui Delavrancea despre limbă și stil impune o serie de concluzii, în legătură cu contribuția scriitorului la dezvoltarea concepțiilor realiste despre limba literară și despre stilul literaturii beletristice.

Poziția teoretică a lui Delavrancea în aceste probleme, a fost determinată de mai mulți factori care au orientat pe scriitor pe o cale sănătoasă și dreaptă. Dintre aceștia, în primul rînd trebuie să luăm în considerare împrejurările istorice și politice în care s-a desfășurat activitatea lui Delavrancea.

După cum s-a văzut, scriitorul a trăit într-o perioadă de mari frămîntări sociale și politice, care au pus în primul plan al preocupărilor generale o serie de probleme legate de îmbunătățirea vieții țăranilor și muncitorilor. Este epoca puternicelor răscoale țărănești și a dezvoltării mișcării muncitorești.

Înțelegînd sensul acestei tulburate vremi, Delavrancea a căutat să se alăture tendințelor sociale pozitive, militînd pentru idei democratice. Convingerile sale au fost influențate și chiar sprijinite de contactul pe care l-a avut scriitorul cu o serie de oameni cu vederi politice înaintate. Prietenia strînsă care l-a unit cu Al. Vlahuță și I. L. Caragiale, apropierea de G. Coșbuc și I. Slavici, stima pe care a avut-o pentru C. Dobrogeanu-Gherea și admirația pentru personalitatea lui B. P. Hasdeu au constituit un alt factor determinant al orientării democratice a activității lui Delavrancea.

În aceste condiții, în ciuda ezitărilor și greșelilor din activitatea sa politică oscilantă, preocuparea centrală a lui Delavrancea a fost să ia apărarea intereselor țărănimii și ale poporului simplu și asuprit. În articole de ziar și cuvîntări, el a luat atitudine împotriva exploatării țăranilor, atacînd cu mînie pe boieri, moșieri și arendași, a criticat cu necruțătoare violență monarhia și a condamnat « jocul infect » al partidelor politice de jecmăneală, « pe d-asupra țării și în detrimentul țării ».

Atitudinea politică democratică, în contrazicere cu apartenența fățișă la partidele retrograde ale vremii, a dat activității literare a lui B. Delavrancea o orientare corespunzătoare. Prin opera sa literară, prin studii, articole și cuvîntări, Delavrancea își exprimă admirația față de producțiile poporului. În această privință, el continuă cu același avînt romantic ideile școlii folcloristice a lui Al. Russo și V. Alecsandri, nu fără a profita uneori și de cercetările lui B. P. Hasdeu.

Determinate de convingerile sale politice și de preocupările literare, părerile lui Delavrancea despre limbă și stil confirmă atitudinea democratică a scriitorului, care caută, și în acest fel, să dovedească rolul covîrșitor al maselor populare în evoluția societății. Subliniind într-o serie de articole și conferințe, bogăția lexicală și calitățile expresive ale limbii vorbite de popor, preocupările lui Delavrancea se îndreaptă mai mult către problemele limbii literare și ale stilului literaturii beletristice.

Delavrancea afirmă cu tărie necesitatea îmbogățirii limbii literare prin valorificarea resurselor prețioase ale vorbirii populare, și recomandă scriitorilor să cerceteze creațiile folclorice, pentru a cunoaște « comorile limbii romînești strînse în poeziile poporului ». El însuși dă exemplu în această direcție, studiind literatura

---

[1] A. Lupu Antonescu, Delavrancea, artistul în « Cele trei Crișuri », XIV, 1933, nr. 9—10 p. 105.

populară pentru a arăta valoarea ei estetică, socială și națională. Din cercetările tehnicii artistice a poeziilor populare, el deduce o serie de principii de măiestrie literară, în numele cărora analizează stilul cîtorva scriitori contemporani. Observațiile oferă prilejul de a sublinia expresivitatea stilului realist artistic.

În lumina acestor constatări, se pune problema originalității părerilor lui Delavrancea despre limbă și stil. O cercetare sumară a epocii în care a trăit scriitorul ne arată că aceste idei erau în conștiința celor mai valoroși poeți și prozatori din secolul trecut. Formulate mai întîi de Eliade Rădulescu, dar puse în circulație de generația « Daciei literare », și în special de Kogălniceanu, Russo și Alecsandri, ele au dominat veacul mai ales în a doua parte a lui. Aceste idei au fost susținute mai tîrziu și de Eminescu, care arată necesitatea îmbogățirii limbii literare prin folosirea vorbirii populare: « Norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos și a societății mai fine, iar nu fantaziile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri » [1]. De pe aceste poziții se duce lupta împotriva exagerărilor latiniste și italieniste, la care participă în Țara Romînească Al. Odobescu, V. Alecsandri și, în Ardeal, I. Slavici, care dovedește că « se poate scrie romînește și așa ca el [poporul] să înțeleagă cele scrise » [2] precizînd: « autoritatea supremă în materie de limbă romînească este poporul romînesc » [3]. În același timp, G. Coșbuc, preocupat și el de « cestiunea fixării unei limbi literare poporale » [4], condamnă tendința de înstrăinare de la limba vorbită de popor: « Cei zece mii de deasupra ai obiditului neam romînesc au în dispreț limba valahă și o vorbesc numai de nevoie cu servitorii » [5].

În asemenea împrejurări, către sfîrșitul secolului, se agită puternic ideea unei literaturi apropiate de popor atît prin conținut cît și prin limbă. Declarația lui Slavici în această privință este semnificativă: « din sufletul poporului avem să ne luăm inspirațiunea și bine romînește e așa cum pretutindeni vorbesc romînii » [6].

Un merit însemnat în această direcție are B. P. Hasdeu care prin activitatea sa publicistică și literară promovează, în primul rînd, « tot ce merge la inima și la mintea poporului » [7]. În lucrările sale științifice, Hasdeu afirmă cu tărie că « sublima sorginte a oricărei literaturi se află pururea vie chiar în gura poporului » [8], subliniind astfel necesitatea cunoașterii și studierii limbii vii « al cărei material brut se află mai-mai întreg în cătune, în colibe, în bordeie, nu în palaturi » [9]. El însuși cercetător pasionat al folclorului, publică în « Columna lui Traian » și apoi în « Revista nouă » culegeri de literatură populară și studii de folclor, prețuind

---

1 M. Eminescu, Scrieri politice și literare, 1905, ed. Scurtu, p. 21, ap. Gh. Bulgăr, Eminescu despre problemele limbii literare, în « Studii și cercetări lingvistice », anul V, iulie-decembrie, 1954, p. 351.

2 I. Slavici, Tribuna și tribuniștii, Orăștie, 1896, p. 42, ap. T. Teaha, Slavici și problemele limbii noastre în « Limba romînă », anul III, nr. 3 mai-iunie, 1954, p. 51.

3 I. Slavici, Articularea numelor proprii în « Tribuna » (Sibiu), martie 30, V (1888) nr. 205—227, ap. T. Teaha, art. cit., p. 52.

4 D. Micu, Prefață la G. Coșbuc, Poezii, E.S.P.L.A. 1953, p. 13.

5 Ibidem p. 13.

6 I. Slavici, Amintiri. București, 1924, ap. T. Teaha, art. cit., p. 50.

7 « Revista nouă », anul I, 1888, nr. 1, p. 1.

8 Ap. I. C. Chițimia, B. P. Hasdeu și problemele de folclor, în « Studii și cercetări de istorie literară și folclor », I, 1952, nr. 1—4 p. 190.

9 B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, 1887, tom, II, p. XII, ap. D. Macrea, Opera lingvistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, în « Limba romînă », anul III, nr. 3, mai-iunie 1954, p. 17.

în aceeași măsură pe scriitorii popularizanți, ca P. Ispirescu și Th. Speranția. În jurul lui B. P. Hasdeu se formează scriitori, folcloriști, lingviști și filologi.

În această perspectivă, meritul lui Delavrancea constă în aceea că, profitînd de o ambianță ideologică și culturală favorabilă, a susținut cu energie ideile cele mai înaintate ale vremii. Chiar dacă părerile lui nu au avut totdeauna temeinicie științifică, ele impresionează și conving prin căldura cu care scriitorul, fire de artist prin excelență, le-a apărat și le-a răspîndit în masele largi ale publicului ce îl urmărea cu simpatie în toate domeniile activității sale. Într-o scrisoare adresată lui Al. Vlahuță el spune: « Ideile sînt reci, ca și clapele unui piano, trebuie să vie căldura sentimentală a artistului ca să combine din ele o rapsodie plină de viață » [1].

Contribuția însemnată a lui Delavrancea constă în faptul că, scoțînd în relief calitățile artistice ale vorbirii poporului, și făcînd observații asupra stilului literaturii populare și culte, a dezvoltat interesul pentru preocupările de acest fel în țara noastră. În aceeași măsură, părerile lui Delavrancea despre limbă și stil au contribuit la dezvoltarea unei concepții realiste despre limba literară, ca expresie desăvîrșită a limbii poporului. Ele constituie deci, și un important mijloc de afirmare a marilor merite ale poporului, pe care scriitorul l-a iubit din tot sufletul. Un contemporan al său, C. Bacalbașa, spunea despre Delavrancea: « Era mîndru că e romîn. Iubea țara, iubea cîmpia romînească, iubea munții romînești, iubea pe țărani, iubea șipotul izvoarelor, iubea tainele naturii romînești » [2].

Cunoașterea convingerilor politice și a ideilor literare și artistice, precum și cercetarea amănunțită a părerilor în legătură cu problemele limbii și ale stilului ne conduce la constatarea că activitatea lui Barbu Delavrancea se caracterizează prin încrederea în popor, în forțele lui creatoare, și în viitorul lui fericit: « Un popor care cîntă cum cîntă al nostru, care te dezmiardă în versuri cum te dezmiardă al nostru, care uimește cu fanteziile lui cum te uimește al nostru, care te biciuiește în pilde cum te biciuiește al nostru, e un popor mare care va înceta d-a fi exploatat de ciocoii leneși, insultători, disprețuitori și lacomi în ziua marii judecăți.

Și acea zi va veni, mare și senină » [3].

ЯЗЫКОВЫЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ БАРБУ ДЕЛАВРАНЧА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Взгляды Делавранча на язык и стиль являются одной из менее известных сторон деятельности этого глубоко привязанного к народу писателя второй половины XIX века. Их можно понять и оценить, только в свете общих демократических стремлений конца прошлого столетия, и в совокупности занятий писателя.

По этим причинам, данный труд рассматривает, в первую очередь, некоторые аспекты политической, литературной и публицистической деятельности автора «Султаники». Выявляется также демократичность общей направленности Делавранча, несмотря на его явную принадлежность к либеральной, а впоследствии к консервативной партиям. Стремясь защитить интересы простого народа, крестьянства в частности,

[1] B. Delavrancea, Patria și patriotismul, ed. cit., p. XI–XII.
[2] C. Bacalbașa, Bucureștii de altă dată, p. 178.
[3] « Democrația », I, 1888 nr. 212.

Делаврапча высказывается против эксплуатации крестьян в своих газетных и журнальных статьях, а также в своих выступлениях. Становясь на передовые позиции, он громит бояр и разносит монархию.

Языковые воззрения Делавранча, обуславливаясь подобными социальными и политическими убеждениями, подтверждают демократизм писателя, стремящегося выявить решающую роль народа в творческом развитии языка: «народ и только народ является движущей силой процветания и обогащения языка». Он отмечает также лексическое богатство и экспрессивные качества народного языка, настаивая на необходимость обогащения литературного языка, путем использования неоценимых ресурсов устной народной речи. С этой целью, он советует писателям изучить и познать живую народную речь: «крестьянин должен быть нашим настоящим учителем и к нему на учение, должны были бы поступить все желающие писать по духу нашего языка». Он особо ценит писателей, использовавших в своих произведениях «живую народную речь», указывая на вклад Бэлческу, Негруцци, Александри, Эминеску, Караджале и Одобеску в развитии румынского литературного языка. Он критикует, в то же время, некоторые разновидности литературного языка своего времени, отмечая, что «великое и святое наследие языка разграблено и осквернено передовыми газетными статьями, написанными серьезными людьми». Критикуя также метод преподавания грамматики в школах, он выражает сожаление об отсутствии научной грамматики румынского языка. Одновременно Делавранча указывает на необходимость составления словаря румынского языка.

Внимательное исследование фольклорного творчества приводит его к исканиям «сокровищницы румынского языка, хранящейся в народной поэзии». Делавранча анализирует художественность народной поэзии, будучи убежден, что народ «сумел воплотить свою мысль в художественные формы». Он выдвигает, таким образом, принципиальность литературного мастерства. На этом основании, он приступает к критике стиля некоторых писателей. Эти критические замечания разрешают писателю подчеркнуть яркую выразительность художественного реалистического стиля.

Делавранча содействовал развитию реалистических языковых и стилистический воззрений конца XIX века правильностью своих замечаний и, главным образом, пылкостью и энергией с которой он отстаивал свои идеи.

BARBU DELAVRANCEA, SES VUES SUR LA LANGUE ET LE STYLE

(RÉSUMÉ)

Les vues de Delavrancea sur la langue et le style constituent l'un des aspects les moins connus de l'activité de cet écrivain de la fin du XIXe siècle, si profondément attaché au peuple. On ne saurait les comprendre et les estimer à leur juste valeur qu'à la lumière des tendances générales et démocratiques de cette fin de siècle et dans l'ensemble des préoccupations de notre écrivain.

Aussi ce travail analyse-t-il, en premier lieu, certains aspects de l'activité politique, littéraire et de publiciste de l'auteur de « Sultănica ». L'entière activité

de l'écrivain reflète une orientation des plus démocratiques, bien qu'il ait d'abord appartenu au parti libéral, et, ensuite, au parti conservateur. Tout en défendant les aspirations des gens simples, celles des paysans en particulier, Delavrancea prend position contre l'exploitation de ces derniers, par les articles qu'il publie dans les journaux et les revues, ainsi que par ses discours; il attaque avec véhémence les boyards et critique sévèrement la monarchie.

Les vues linguistiques de Delavrancea tiennent de ces convictions politiques et sociales. Elles attestent son attitude démocratique. C'est ainsi que l'écrivain tâche de mettre en évidence le rôle décisif du peuple dans le développement créateur de la langue. « Le peuple, seul le peuple, constitue le facteur d'essor et d'enrichissement d'une langue ». Delavrancea met en évidence la richesse lexicale et les qualités expressives de la langue que le peuple parle. Il soutient avec fermeté la nécessité d'enrichir la langue littéraire, en mettant en valeur les resources inappréciables du langage populaire. Pour ce faire, il recommande aux écrivains d'étudier et d'approfondir la langue vivante du peuple. « Le paysan doit être notre maître et c'est son école que doivent suivre tous ceux qui voudraient se conformer au génie de notre langue ». Il apprécie tout particulièrement les écrivains qui utilisent dans leurs œuvres « la langue vivante du peuple ». Il montre la contribution de Bălcescu, Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Caragiale et Odobescu au développement de notre langue littéraire. Delavrancea critique certains aspects de la langue littéraire de son temps. Il constate que «l'héritage sacré de la langue a été pillé et profané dans des articles de fonds, publiés dans les grands journaux de l'époque par des personnes sérieuses!». Il s'en prend aussi à l'enseignement de la grammaire dans nos écoles, constate avec regret l'absence d'une grammaire scientifique de la langue roumaine et signale la nécessité d'un dictionnaire de la langue roumaine.

L'étude minutieuse des créations folkloriques l'incite à «chercher les trésors de la langue roumaine dans les poésies populaires». Delavrancea analyse les procédés artistiques de la poésie populaire, avec la conviction que le peuple « a su revêtir ses pensées de formes d'une haute valeur artistique ». L'écrivain en tire une série de principes d'art littéraire. C'est au nom de ces principes qu'il critique le style de certains écrivains. Ces observations lui permettent de souligner la valeur d'expression du style réaliste.

Grâce à la justesse de ses observations, à l'ardeur et à l'énergie qu'il déploie pour défendre ses idées, Delavrancea apporte une réelle contribution au développement d'une conception réaliste de la langue littéraire et du style des belles — lettres de la fin du XIXe siècle.

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955

CERCETĂRI DE DIALECTOLOGIE

DESPRE ÎNSEMNĂTATEA CERCETĂRILOR DIALECTALE

DE

G. ISTRATE

Cînd, în 1950, am făcut primele anchete dialectale pe teren, în chip organizat, noi nu urmăream decît să completăm, pentru nevoi personale mai mult, anchetele efectuate de clujeni în vederea elaborării « ALR ». Din cauza aceasta, am și evitat punctele anchetate de autorii atlasului și ne-am ales alte localități. Stabilirea punctelor asupra cărora trebuia să ne oprim nu era ușoară. Experiența noastră era redusă, din acest punct de vedere, și trebuia să apelăm la cunoștințele altora; nu era suficient să ne oprim, la întîmplare, în localitățile în care nu se opriseră clujenii, eventual și alții înaintea lor. Am căutat, atunci, să legăm preocupările noastre de obiective precise și limitate. Am căutat să nu extindem cercetările prea mult, nici din punct de vedere geografic, nici din acela al problemelor. Și, ca să nu facem exact același lucru pe care alții l-au efectuat, în alte regiuni, înaintea noastră, am căutat să legăm aceste preocupări de migrațiile care au avut loc din Transilvania în Moldova și, în același timp, n-am uitat că graiurile populare, în calitatea lor de element fundamental al limbii poporului, sînt chemate să îmbogățească posibilitățile de exprimare ale scriitorilor, să alimenteze, în mod permanent, limba literară.

Am ales, pentru primele noastre anchete, cîteva localități din raionul Fălticeni întrucît am considerat foarte utilă cunoașterea graiului de aici pentru înțelegerea justă a modului în care maestrul M. Sadoveanu se servește, în creațiile sale literare de limba poporului. Cercetarea noastră urma să lămurească, pe de o parte, în ce măsură poate fi susținută afirmația după care maestrul Sadoveanu ar întrebuința, în mod nepotrivit, arhaismul, în romanele istorice și, pe de altă parte, să vedem în ce raport se găsesc elementele regionale față de arhaisme.

Pe măsură ce experiența noastră s-a îmbogățit, și cercetarea dialectală a luat forma unei preocupări statornice, noi am început să îmbrățișăm tot mai multe aspecte ale problemei și am căutat să scoatem toate concluziile care puteau fi trase din materialul adunat.

În rîndurile ce urmează încerc, tocmai, să conturez cîteva din aceste concluzii.

Nu ne-a fost greu ca, într-o perioadă relativ scurtă, să ne convingem de exagerarea celor care, ca Ov. Densusianu [1], erau înclinați să vadă, în romanul istoric al maestrului Sadoveanu, prea multe arhaisme. Fostul profesor de la Universitatea din București considera ca elemente arhaice și unele cuvinte existente, pînă în momentul de față, în graiul din Moldova de nord, a căror circulație restrînsă în

[1] *Evoluția estetică a limbii romîne*, curs litografiat, 1937-1938, p. 158-185.

limba scrisă le-a făcut să nu fie prea cunoscute. El nu avea de unde să știe că Sadoveanu însuși a mărturisit, în repetate rînduri, că dacă subiectul propriu-zis al cărților sale, care nu se referă la actualitate, a fost luat din cronici, din diferite documente sau din tradiție, limba acestora nu-i altceva decît limba țăranilor moldoveni din părțile Neamțului și ale Sucevei: « izvorul cel adevărat e tot poporul nostru, care nu s-a schimbat decît foarte puțin » [1].

Noi am putut constata că elementul arhaic, în cazul vocabularului, se mărginește, în mod exclusiv, la terminologia tehnică [2]: *buciumaș*, *hotnog*, *junghi*, *săcăluș*, *pală*, *sîneață*, *sotnic*, *sotnie*, *stol* (de oaste) etc., și, din acest motiv, el este rar întrebuințat. Cu excepția acestui domeniu, scriitorul se servește numai de aspectul contemporan al limbii noastre pe care îl îmbogățește prin ajutorul elementului luat de acasă, din graiul în care a rostit primele cuvinte, și de care s-a simțit legat, în perioada copilăriei. Cuvintele acestuia îi vor fi deșteptat, mai tîrziu, în inimă, rezonanțele pe care le simțim noi cititorii, ori de cîte ori întîrziem pe una din paginile cărților sale.

Raportarea graiului moldovenesc la limba cărților lui Sadoveanu ne-a dat posibilitatea să urmărim problema arhaismului în limba literară. Faptul că limba literară n-a fost suficient studiată, pînă în momentul de față, a dus la concluzii care pot fi discutate, în legătură cu arhaismul, cu înțelesul pe care trebuie să-l dăm acestui termen.

Dacă trebuie să facem o distincție netă între arhaisme și elementul regional se impune să examinăm, cu toată atenția, părerile celor care au vorbit despre aceste lucruri. În literatura noastră de specialitate a început să se vorbească tot mai mult de *arhaisme* și de *provincialisme* și s-ar părea că cei doi termeni pomeniți chiar acum se referă la noțiuni complet diferite. În general, lucrurile se prezintă clar din punct de vedere teoretic; toată lumea este de acord că *arhaismul* nu se poate confunda cu *provincialismul*, chiar dacă întîmpinăm uneori oarecare greutate în delimitarea lor. Cînd se analizează, însă, o operă literară, cînd se alcătuiește un studiu de specialitate etc., lucrurile nu se mai prezintă atît de simplu. În aceste împrejurări sîntem înclinați să considerăm arhaism tot ceea ce știm că exista în limba veche, dar nu se mai întîlnește în limba literară contemporană, indiferent dacă elementul respectiv continuă sau nu să fie întrebuințat în vorbirea obișnuită din anumite regiuni ale țării. De foarte multe ori nici nu-i ușor să se facă distincție între ce este arhaic și ce este regional în opera unui scriitor.

Să ne oprim la cîteva exemple. Plecînd de la ideea că limba veche, cel puțin în aspectul ei nordic, cunoștea substantivul *genune*, Ibrăileanu afirmă, cu ocazia semnalării cuvîntului la Eminescu [3] că ne găsim în fața unui element propriu limbii vechi. Cuvîntul există însă, pînă în momentul de față în Țara Oașului [4], cît și pe Valea Bistriței, unde este atît de răspîndit încît numai între Vatra-Dornei și Broșteni el intră în compunerea a șase-șapte nume topice: *Genunea Maganului*, *Genunea de la Arinu*, *Genunea de la Ortoaia*, *Genunea Ruscăi*, *Genunea de la Crucea*, *Genunea Colacului* etc. Dar dacă în toponimie el ar putea fi considerat ca un rest al unei realități de acum patru-cinci sute de ani nu tot așa stau lucrurile cu substantivul comun *genune* pe care îl cunosc, și-l întrebuințează, în mod curent, toți

---

[1] Cf. Camil Baltazar, Scriitor și om, București, 1946, p. 138.

[2] În sensul cel mai general cu putință.

[3] Istoria literaturii romîne, Epoca Conachi, 1920, p. 34.

[4] « Buletinul societății filologice » II (1906), p. 82. Nu știu cum trebuie interpretată prezența lui în poezia lui Beniuc, ca un element de acasă sau ca împrumut de la scriitorii anteriori?

vorbitorii de pe Valea Bistriței. După Eminescu l-au întrebuințat și alții, între care C. Hogaș și maestrul Sadoveanu. Dar atît Eminescu cît și Hogaș și Sadoveanu fac parte dintr-o categorie de scriitori care au străbătut, în cea mai mare parte, pămîntul pe care se vorbește limba noastră și-au auzit cuvîntul în vorbirea contemporanilor lor. Sînt înclinat să cred că acești scriitori l-au putut lua, tot atît de ușor, din graiul moldovenesc și nu, numaidecît, din limba veche. Voi conveni, însă, că graiul moldovenesc nu l-a putut impune în opera lui Cerna bunăoară. Dar poetul dobrogean nu l-a luat nici din textele vechi; i l-a pus la dispoziție înaintașul său Eminescu.

Genune nu-i, totuși, cel mai dificil cuvînt cînd e vorba de delimitarea dintre arhaism și provincialism. Sînt împrejurări în care același cuvînt ar putea fi considerat cînd aparținînd trecutului, cînd graiurilor populare, în funcție de scriitorul în opera căruia se întîlnește și, bineînțeles, în funcție de opera în care apare. Același cuvînt va fi considerat provincialism, în poveștile lui Creangă, și arhaism în romanul istoric al lui Sadoveanu numai din motivul că cel dintîi n-a scris literatură istorică. Așa stau lucrurile cu: *năimi*, *oblici*, *poghiaz*, *proslăvi*, *întru* (în loc de *în* !), după cum aici trebuie să pomenim construcțiile infinitivale, în locul celor cu conjunctivul, sau mai mult ca perfectul perifrastic, în locul celui obișnuit. În toate aceste cazuri, Creangă se bazează aproape exclusiv pe graiul moldovenesc, pe cîtă vreme Sadoveanu este sigur că a fost influențat și de limba veche. Alte exemple pot ridica probleme asemănătoare. Cum vom considera pe *trăisti* « chin, suferință, patimă și apoi denii » (care în Borșa Maramureșului continuă se se rostească *straste*, întocmai ca în secolul al XVI-lea) sau pe *stură* « promoroacă » cu verbul *sturá* (*sturi*, *sturî*) a căror arie se întinde de la Baia pînă în Maramureș, iar în textele vechi, cu excepția « Psaltirii Scheiene »[1], n-au fost înregistrate?

Fonetismul *rumpe*, de la Eminescu și Coșbuc, nu trebuie considerat numai arhaism, ci și provincialism, întrucît el continuă să fie singurul cunoscut prin unele regiuni ale țării. La fel stau lucrurile cu *îndărăpt*, de la Eminescu[2], care, de asemenea este singura formă cunoscută, pe alocuri, pînă astăzi.

În lucrările acad. Rosetti forme de plural ca *ai*, *goli*, forma verbală *ști* (pers. a III-a singular) etc., sînt considerate ca arhaisme. Dar ele caracterizează, pînă în momentul de față, anumite graiuri ale limbii noastre. Pluralul *ai* va fi socotit arhaism în « Frații Jderi » III, 23:

« Cu vin și cu mălai
Poți trăi o sută de *ai* »

și provincialism cînd apare în lucrările cu inspirație contemporană, cum ar fi în exemplele următoare: « De cînd sînt eu, așa sărăcie n-am apucat, și doar am însemnat și eu la răbuș vreo optzeci și mai bine de *ai*. . . » (Opere, V, 199); « O lua și pe băbătia lui la vale:

Tinerel mă însurai,
Tinerică îmi luai
Numai de-o sută de *ai*,
Nu poate roade mălai. . . » (Opere II, 6)

---

[1] Și acolo, numai substantivul. Cf. Psaltirea Scheiană, II, București 1916, p. 306, 409. La Ovid Densusianu, « Graiul din Țara Hațegului », găsim pe lîngă *stur*, « țurțur de funingine închegată » și un verb *a să sturî*, « a se prăpădi, a muri », precum și un adjectiv, *sturuită* (casă sturuită !): « casă, vęt'e, d'e abi̯a poț d'esfas'ę pai̯ele di pă i̯a » (p. 335).

[2] G. Călinescu, Opera lui Eminescu, vol. IV, p. 271.

« Baba mi-a murit de douăzeci de *ai* » (*Oameni și locuri*, 159); « Apoi dac-ar fi, ar avea ca la optzeci de *ai*... » (În amintirea lui Creangă, 19)[1].

La fel stau lucrurile cu verbul *a conteni*, pe care-l găsim atît de des în operele marelui scriitor. El trebuie considerat, după împrejurări, cînd arhaism, cînd regionalism. Textele vechi, de proveniență nordică, îl cunosc bine. Astăzi, el este frecvent în graiul din nordul Moldovei și în Transilvania. În schimb pe *fapt*, de la Coșbuc (în locul lui făcut![2]) sîntem mai degrabă înclinați să-l considerăm arhaism decît element regional, chiar dacă se mai întîlnește, pînă în momentul de față, în unele graiuri cum reiese din lucrarea academicianului Emil Petrovici, « Texte dialectale », 1943, p. VII, 295:

Să-l lăsați curat, luminat,
Ca mă-sa ce l-a *fapt*[3]

Deși regiunea în care apare cuvîntul (Craiova!) e atît de departe de patria lui Coșbuc, nu acesta e argumentul ce mă face să consider pe *fapt* arhaism și nu regionalism. S-ar putea presupune că pînă în jurul anului 1900, cînd a fost scrisă poezia « Cicoarea », poetul a avut tot timpul să afle de existența acestei forme în graiul din Oltenia. Să nu uităm că legăturile sale cu Craiova sînt ceva mai vechi: aici își tipărește poetul și poemul « Mazepa » (1896) și « Antologia sanscrită » (1897). Cuvîntul apare, însă, în graiurile populare foarte rar și, și atunci, în versuri și anume în descîntece. Dar se știe că descîntecele cuprind o serie de cuvinte pe care vorbitorii dintr-un moment dat le-au moștenit, de la înaintașii lor, numai în aceste texte, în vreme ce, aceleași cuvinte sau forme sînt necunoscute în vorbirea obișnuită. Un exemplu asemănător este *stîlpări* care ni s-a transmis, de asemenea, aproape numai în colinde. « A.L.R.M. » II, I, harta 261, nu-l semnalează decît în trei puncte: 182 (regiunea Stalin), 414 (regiunea Suceava) și 833 în Hunedoara. Cercetările noastre confirmă, însă, existența lui și în alte părți. Trebuie să spun, de asemenea, că existența acestui cuvînt a fost semnalată încă de I. A. Candrea, « Graiul din Țara Oașului », p. 84; O. Densusianu, « Graiul din Țara Hațegului », p. 286, 334.

Graiurile păstrează unele cuvinte rare, al căror înțeles nu este pretutindeni același. Din studiul acestor cuvinte se pot trage, adesea, concluzii interesante asupra relațiilor sociale dintre clase. Nu mă voi opri la exemple ca *prost*, *mișel*, *mojic* etc., a căror evoluție de înțeles a fost discutată adesea. Voi cita, aici, doar verbul *a porunci* al cărui sens este, pe alocuri, acela de a trimite vorbă, a înștiința pe cineva: *i-am poruncit tatii să vie pînă acasă, să mergem la tîrg*[4].

---

[1] Cu titlu de curiozitate trebuie să menționez că pluralul *ai* se întîlnește și în Oltenia prin fostul județ Gorj, cum reiese din colecția de texte Graiul nostru, vol. I, p. 23. Cred că nu greșesc spunînd că ne găsim în fața unui fenomen ardelenesc infiltrat în regiunea respectivă.

[2] Știm așa, c-așa cu toții
Din strămoși am apucat,
Ca s-o știe-așa nepoții,
Cum s-a *fapt* din Lia floare,
Cea cu trupul rupt din soare,
Fata de-mpărat.
Ziarul unui Pierde-Vară, ed. 1902, p. 155.

[3] Forma aceasta este aproape generală cînd e vorba de substantiv. Zicem *faptul zilei*, în *faptul serii* etc., dar, dialectal, găsim și *făcut de zi* (Cf. Graiul nostru vol. I, p. 3), expresie care pare nouă, prin forma substantivului de care mă ocup în această notă, și veche prin construcția însăși (*de*, la genitiv!).

[4] Tov. D. Macrea îmi atrage atenția că sensul acesta ar putea fi împrumutat din limba maghiară. Chiar așa stînd lucrurile, interpretarea dată rămîne valabilă. Relațiile existente altă dată, între reprezentanții a două clase deosebite, se întrevăd bine în exemplul nostru.

Alteori, cuvîntul în cauză denumeşte noţiuni de mult dispărute sau, ceea ce-i tot una, el se întrebuinţează în locul unor termeni curenţi care, în limba literară, nu cunosc nici un fel de concurenţă. Acesta este cazul cu *a bate* și cu *a îmblăti*. Expresii ca « mă duc la mașină să bat grîul » sau « ne trebuie cîţiva oameni la mașină, că vrem să *îmblătim* zilele acestea » sînt curente. Cele două verbe continuă să se mențină, împotriva faptului că acțiunea pe care o denumeau nu mai există, că ea a fost, între timp, schimbată.

O situaţie asemănătoare are cuvîntul *smîrd* al cărui înţeles actual, de om nesuferit, murdar, scandalagiu, puturos etc. a luat naştere din acela de ţăran [1] în momentul cînd feudalul, în dorința-i tot mai mare de a-și rotunji proprietatea prin anexarea micilor proprietăți țărănești, făcea presiuni asupra « smerzilor ». Cuvîntul care denumea o noțiune indiferentă, atîta vreme cît țăranul nu ieșea din vorba marelui proprietar, a început să capete un spor de înțeles în momentul cînd țăranul ia atitudine și face dificultăți feudalului. E de la sine înțeles că acesta nu putea fi, din punctul de vedere al aceluia, decît *nesuferit*, *obraznic*, *murdar*, *puturos* etc.

Înțelesul actual este consemnat încă în secolul al XVI-lea, ceea ce însemnează că trecerea de la vechiul sens s-a putut produce nu atît pe tărîmul limbii noastre, ci încă în limba slavă veche.

Cercetările dialectale din Moldova de nord duc la concluzii hotărîte în direcţia relaţiilor acestei provincii cu Transilvania. Unele lucruri sînt cunoscute din istorie. Cercetarea limbii aduce, ca de atîtea ori, argumente în plus. Ideea exprimată cu atîta claritate de Philippide, în « Originea romînilor », și reluată de alți lingviști de-ai noștri, la care s-au asociat și unii scriitori [2], capătă un caracter tot mai bine conturat.

Fapte de natură fonetică vin să întărească această afirmaţie:

čag, *čagorniță*, *čeie*, *čema*, *čeptar*, *čingă*, *čiui*, *despčicătură*, *înčeia*, *înğețà*, *împčeleca*, *înčega*, *înčina*, *nopči*, *oči*, *pčilug*, *pčiron*, *pčisoc*, *pčișca*, *răčită*, *topči*, *veči* (= vechi), *urėče*.

bğihul, *bğis*;

fărină;

fiįor (= fuior)

verin, *verinos*, *înverina*, *sărin* (în loc de *senin*!) *bd'is*, *bd'ine*, *herd'eliįe*;

iesăle;

capt'iu, *cîńit'ișt'e*, *deșt'id'e*, *grot'iță*, *înt'inà* (al. de *închinà* și *înčinà*), *înt'ingă*, *înt'ipui*, *înt'i*, *arit'* (=aripi), *ot'elari*, *ot'ins*, *pat'et*, *pt'atră*, *rășt'iįa*, *șt'ele*, *șt'op*, *t'ag*, *t'igornišer*, *t'isor*, *t'opti*, *tot'ilă* etc.

Pe baza unor exemple ca: *împčelecà pčilug*, *topči* etc. alături de care avem și variante cu *k*, s-a putut ajunge, pe de o parte, la un fonetism cum ar fi *Cherchez*, din cauză că forma *č* (Cerchez !) era, în mintea vorbitorului, dialectală iar, pe de altă parte, neologismul *parchet* a devenit, în vorbirea celor care preferă formele cu *č*, deci a bătrînilor, în primul rînd, căci ei păstrează amintirea fonetismelor aduse de părinții lor din Transilvania, *parcet*. Aceiași vorbitori pronunță numele turcului *Tache* (a lui Eiup !), *Tace*.

Iesăle, în locul literarului *iesle*, trebuie explicat prin influența limbii maghiare, despre care se ştie că evită grupurile consonantice prin introducerea, între ele, a unei vocale. Alte exemple asemănătoare, întîlnite în Transilvania, sînt *Călăment*, *chinez*, (cneaz !), *hirean*, *hiribe*, *Hiristos* [3], *Ighinat*, *Schiridon* etc. Unul dintre aceste exemple se găseşte şi în literatura maestrului Sadoveanu: « Eu și cu Pavel-baci am luat toiege

[1] B. D. Grekov, Țăranii în Rusia, Ed. Acad. R.P.R. Bucureşti, 1952, p. 185–218.
[2] Cf. Mihail Sadoveanu, Evocări, p. 137–142.
[3] Ovid Densusianu, Graiul din Țara Haţegului, Bucureşti, 1915, p. 105.

albe ș-o corfă, hotărîți să căutăm hiribi. Aici în Valea Frumoasei se zice « hiribe » și « mînătărci ». Pavel-baci le spune și « pitoance » (Poveștile de la Bradu-Strîmb, p. 7)[1].

Fonetismele de felul lui *capt'iu*, *deșt'ide*, *pt'atră* etc. se oglindesc în literatura lui Sadoveanu în exemple ca următoarele:

— Da'ce să facă acolo la București?

— Nu știu. Zice că s-o ducă acolo, la *chiatru*. Cocostîrcul albastru, 13; « niște unt de la văcuțele dumitale cele *chirole* » Umbre, 108.

« Și pe urmă am intrat în tîrg, o dată cu vacile *chirole*, care se întorceau de la imaș, sunînd din tălăngi cu diferite sonuri ». Cele mai vechi amintiri, 212; după cum exemple ca *bd'ine*, *herd'elie* etc. se regăsesc în *ghibăci*, de la același autor.

« Cînd închidea vitele la amiază, pe imaș, ne înfățișam amîndoi la coliba lui, și-l găseam totdeauna cioplind și *ghibăcind* ceva pentru noi ». Umbre, 113.

Exemple asemănătoare găsim și în opera lui Caragiale, mai ales în corespondența cu unii prieteni, cînd face aluzii la vorbirea ardelenilor: *minken* pentru *minten* = « imediat », *ghemonstrațiune*, pentru *demonstrație* etc.

Morfologia însăși ne pune în fața unor paralelisme care vorbesc în sensul migrațiilor care trebuie să fi avut loc, vreme de mai multe sute de ani, din Transilvania în Moldova.

Nu poate fi pusă la îndoială originea ardelenească a unor forme de plural ca *ai* (*an*), *belț* (*baltă*), *căs* (*casă*), *goli* (*gol*), *pălmi* (*palmă*), a masculinului *un*

---

[1] Unele dintre aceste exemple, cum ar fi *hărăni* (pentru *hrăni*!) depășesc aria propriu-zisă pe care s-a putut manifesta, în chip normal, influența ungurească și le întîlnim și prin Oltenia și Muntenia, cum se poate vedea din Graiul nostru I, p. 20, 42, 45, 46, 73, 85, 121, 150 etc. Tot aici trebuie trecute *șicoală* (op. cit. p. 4, 8) și *giminastică*, pe care le întîlnim și în literatura lui Tudor Arghezi, eventual și *dirept*, *direapta*, *direptate*, curente în vorbirea din centrul și sudul Transilvaniei (cf. și A.L.R.M. II, harta 97) întîlnite rar și în literatura de acolo (cf. Țiganiada, X, 96, p. 356). Zic eventual întrucît forma etimologică a cuvîntului *drept* este aceea cu *e* nesincopat, *derept*, despre care Al. Rosetti spune, în Istoria limbii romîne vol. VI, p. 66, că se menținea încă prin secolul al XIII-lea și numai după această dată a început să se spună *drept*. Din aceeași lucrare (p. 105, 169) rezultă că *derept* (respectiv *deretu*) se întîlnește și în secolul al XVI-lea. Nu cumva fenomenul ardelenesc de astăzi este continuarea celui din secolele XIII-XVI care s-a putut menține și datorită influenței unguresti? Pun această întrebare întrucît academicianul Rosetti vorbește de arhaisme în asemenea cazuri. Poate nu-i rău să ne gîndim la fenomene care își continuă existența, dar a căror intensitate este din ce în cei mai slabă. Observ că Ovid Densusianu exprimase în Graiul din Țara Hațegului, București, 1915, p. 28, un punct de vedere care se apropie de acela pe care l-am formulat eu, cu deosebirea că el pune prea mare greutate pe metateză și nu se gîndește decît incidental la influența limbii maghiare: « Intercalarea lui *ă* între *șc* și *l* se observă la *ieșcăl'e* și în forma toponimică *Miscăl'ea* (cf. 97). *Vărăbel'e* ce se aude destul de des (la Densus, Lunca Cernei, Meria etc.) în loc de *vrăbel'e* pare să prezinte și el epenteza lui *ă*, dar se poate să fie influențat de ung. *vereb*. Un caz de epenteză a lui *i* e *Hiristos* XXXII, LII, LXVII, LXVIII ». Alături de *derept* am putea considera ca simple continuări ale unor procese mai vechi pe *lu* (în locul literarului *lui*!), pe *era* (formă unică pentru singular și plural), *dz* (în locul lui *z*), *-ariu*, *-oriu* (în locul lui *-ar*, *-or*), plurale ca *obraze*, *mînăle*, *goli* etc., care, toate, sînt și regionale nu numai arhaice. Cred că putem îngloba aici și pe *u* final despre care academicianul Rosetti a spus, de asemenea (1. cit., p. 67, 129) că ar fi dispărut din limbă încă din secolul al XIII-lea și că, acolo unde apare în graiurile de astăzi are origine fonetică. La argumentele invocate împotriva acestei afirmații, de acad. Iorgu Iordan (« Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, p. 342-343) aș mai aduce unul de natură geografică. Cum se face că *u* final din graiurile actuale a reapărut tocmai acolo pe unde exista și în limba veche? Mi se pare că răspunsul întreg la această întrebare îl găsim tot în lucrările academicianului Rosetti cînd stăruie asupra caracterului dialectal al textelor vechi, asupra diferențierii geografice și nu istorice. Vreau să spun *că în perioada veche* erau regiuni în care *u* final avea existența reală și erau altele care nu-l cunoșteau. Aria compactă din Transilvania, în care întîlnim urme ale existenței acestui sunet, este tocmai aria pe care se întindea *u* final și în limba veche. Fenomenul de astăzi este un rest din dialectul literar vechi. Este o continuare a fenomenului de atunci.

viespe (în loc de *o viespe*) [1], a formei verbale de persoana a III-a singular *şti*, în locul lui *ştie* [2] etc. [3].

O importanţă deosebită, pentru relaţiile dintre Transilvania şi Moldova, prezintă lexicul, cu ajutorul căruia am văzut că se pot urmări, de multe ori, în mod precis, relaţiile dintre oameni.

În general, vocabularul întrebuinţat în Transilvania se deosebeşte de cel din Moldova. O mulţime de cuvinte ardeleneşti sînt necunoscute în Moldova şi invers. În regiunile care unesc, însă, cele două provincii, deosebirea este mai puţin accentuată. Unele cuvinte, specifice unui grai, se întîlnesc şi în graiurile provinciei celeilalte. De multe ori continuă să fie întrebuinţat, pe lîngă termenul nou, adus din Transilvania, şi cuvîntul vechi care se găseşte în relaţii de prietenie sau nu cu celălalt. Uneori învinge elementul vechi, alteori acesta este învins. La lupta aceasta participă, de foarte multe ori, şi alte elemente, din Bucovina de exemplu şi, în felul acesta, graiul din nordul Moldovei capătă un caracter aparte a cărui primă trăsătură este o mare bogăţie şi varietate de vocabular: [4]

struţ — buchet
culişări — mămăligari — melesteu [5]
jghiab — scoc (la streşină!)
argat (mult mai des decît *slugă*!)
barîşnic — geambaş — sfîrnăŕ
căuaci (dispare şi e înlocuit cu) — *fierar, potcovar, ţigan, covali*
curea (mai des decît *chimir*)
învîrti (şi *întoarce* fînul!)
fluier — trişcă
bici — corbaci
buzunar — jăp
tencuială — maltăr
ţînţar — ţobîcă (şi *ţoabă*!)
plînge — a se cînta
tăbăcar — dubălar
tăbăcărie — dubălărie
sîrmă — drot
urît — hîd
săci [6] *— nimăt*
bucătărie — cuhne
promoroacă — stură — sloi — chidie
uncheş — (este tot mai rar întrebuinţat şi-i ia locul) — *moş*
tărcat — prian (de fapt: *prijan*!)
leafă — sîmbrie
străgeată — ţîţîi
şteză — drîstî [7]
o leacă — o ţîră — un pic
topor — secure
omăt — zăpadă [8]
joc — horă

---

[1] Cuvîntul apare sub formă masculină şi la Coşbuc, în Purgatoriul, XXXII, 133—135:

> Şi cum retrage-*un vespe* acul pus,
> aşa trăgîndu-şi coada blăstămată,
> a smuls din fund, şi nesătul s-a dus.

[2] « Studii şi cercetări lingvistice » I, 1950, p. 285-287.

[3] Un arhaism interesant este plural *căl'* (<cale), pe care l-a înregistrat tov. N. A. Ursu prin regiunea Humuleşti-Pipirig.

[4] Situaţii asemănătoare se mai întîlnesc şi în alte părţi. Teoretic s-ar putea spune că pretutindeni unde oamenii se găsesc la intersecţia unor influenţe din afară lucrurile se prezintă la fel. Iată o mărturie din Ov. Densusianu, Graiul din Ţara Haţegului, p. 18: « Dîndu-se situaţiunea ei geografică, Ţara Haţegului e de aşteptat să prezinte din punct de vedere al limbii varietatea de elemente pe care am constatat-o mai sus cu privire la port, obiceiuri etc. Graiul e într-adevăr departe de a fi omogen şi cercetarea lui ne descopere mai multe curente lingvistice cu particularităţi ce ne amintesc pe cele din Bănat, centrul Transilvaniei şi Oltenia ».

[5] La Crucea (raionul Vatra Dornei) *melesteul* este mai mare decît *culişăriul* şi se întrebuinţează numai cînd se face mămăligă de cartofi.

[6] Cuvîntul îi era cunoscut şi cronicarului Grigore Ureche în al cărui Letopiseţ întîlnim şi verbul a *săciui* « a tăia copacii spre a deschide o poiană, un luminiş, în pădure ». Cuvîntul are astăzi, în general, sensul de « staul din lemne doborîte, fără ţăruşi ». În sudul Transilvaniei (v. Ov. Densusianu, Graiul din Ţara Haţegului, p. 333), sensul lui este acela de « fînaţ, pe un loc unde s-a tăiat pădurea ».

[7] Paralelismul acesta este interesant, printre altele, şi pentru motivul că duce la ideea unor legături cu sudul Transilvaniei, nu cu nordul acestei provincii, unde *dîrstele* nu sînt cunoscute.

[8] Aici nu-i vorba de un paralelism pe bază ardelenească, ci pe bază literară.

prispă (e tot mai mult înlocuit cu *cerdac*)
cioban — mocan — păcurar [1]
bortă — groapă
holircă — rachiu
halău (din scînduri) — *troacă* (butuc dăltuit)
horn — hogeag
hulub — porumbel — porumb
jăchilă — premîndă
lele — țață
lămpaș — felinar
momîie — ciuhă
nula — zero
oiște — rudă
raf — șînă
prisacă — stupină
pepene — castravete
drum — șosea [2]
papă — scrob
trudit — obosit
vopsi — boi
amuș — acum
ciurgău — scoc — uluc (la apă!)
țintirim — cimitir
trepte — scări
mai — ficat
coștei — (de perină!), dar și *dos*
culeșă — mămăligă
lătoc — uluc
botă — ciomag
corceriță — bucătăreasă — stolnică — socăciță
clop — pălărie
apătos — apos
batăr — măcar
cartofi — napi — barabule — bulughene
călbaș — chiște
dugeană — prăvălie
crăpa — despică (lemne)
foiță de țigară — papir
găvozd — pană
răcituri — aituri [3]
ujină — chindie
lumină — lumînare
tasmă — jamșă — ierhă
sălaș — sicriu — raclă
casap — măcelar — mnisarăș
naft — (se spunea înainte la) *gaz*
temelie — fundament [4]
gobăi — gujbăliți — galițe
văr drept — dulce — bun — primar
capac — fedeu (pe oală)
prosop — miniștergură (Ostra)
ghiuj — vîj
glajă — sticlă

Această mare varietate în vocabular se reflectă și în operele literare ale scriitorilor proveniți din Moldova de nord. Și de data aceasta exemplul cel mai strălucit îl constituie maestrul M.Sadoveanu a cărui limbă s-a înmlădiat și s-a îmbogățit sub impresia puternică a graiurilor de acasă. Iată numai cîteva paralelisme de acest fel:

omăt — zăpadă — nea
pulbere — praf — colb
înturna — întoarce
holercă — rachiu — vinars
taur — buhaiu
trudit — obosit
mîndru — frumos — fain
lulea — pipă
curechiu — varză
ciovee — boclucuri — țarțamuri
o leacă — o țîră — puțin
umbrelă — cortel
băitănaș — flăcăuaș — copilandru
băiat — copil — prunc — flăcău — cocon
tolbă — tașcă — tășulcă
raclă și *sicriu*
pită — pîne
basma — broboadă — casîncă — tulpan — naframă
grăi — vorbi
șleah — drum
secure — topor
batîr — barem — macar
standoale — coșere
bîtă — ciomag

Varietatea aceasta de vocabular nu duce, cum mai cred unii, la o încărcare inutilă cu tot felul de cuvinte, în stilul operelor literare, ci, dimpotrivă, ea dă posibilitatea scriitorului să-și exprime ideile și sentimentele cu mai mare ușurință, să recurgă la sinonime care ușurează înțelesul frazei, să înlăture repetiția inutilă și să nu cadă în monotonia care îngreuiază lectura unei cărți. Cu ajutorul sinonimiei scriitorul își diferențiază eroii și indică, de foarte multe ori, fie originea lor socială, fie, mai ales, pe cea locală.

---

[1] « Înainte vreme, *păcurar* se spunea », (Crucea, raionul Vatra Dornei).
[2] *Drumul mare* și *drumul satului*, dar *șoseaua națională*.
[3] Ultimul, adus din Transilvania, se întrebuințează tot mai rar.
[4] Înregistrat la Geamăna, Comuna Crucea.

Nu pot să încarc această expunere cu prea multe exemple dar, pentru o înțelegere mai justă a problemei, pentru a arăta în ce măsură limba romînă nu trebuie considerată drept o limbă săracă, mă voi opri la un singur citat din opera celui mai reprezentativ scriitor contemporan:

« Petrișor găsi o *frigare*; un pui sta pe o măsuță în lumină; îl puse în *țapă*, se apropie liniștit de jar, rězimă *tigla* de o cărămidă și începu să învîrtă » (M. Sadoveanu, Opere III, 428).

E ușor de închipuit cum ar fi sunat pasajul acesta dacă Sadoveanu s-ar fi folosit numai de unul dintre cei trei termeni care, împreună, nuanțează expresia, marchează sfîrșitul unei acțiuni și începutul alteia, pun în evidență bogăția vocabularului limbii noastre și « apropie » acțiunile, împotriva faptului că verbele din frază sînt la trecut. În plus, trebuie remarcată « economia » care se realizează prin ajutorul acestui procedeu.

Studiul amănunțit al unor fapte de limbă, de la fonetică pînă la onomastică și la toponimie, ne dă posibilitatea să determinăm pînă și locul de unde s-au desprins o serie de oameni puși în situația să-și « ia lumea în cap ». Nu-i lipsit de interes să spun că asemenea locuri corespund, în general, cu regiunile în care exploatarea țărănimii, de către feudalitate, a atins cel mai înalt grad.

În aproape toată Moldova de nord se întrebuințează substantivul *culișer* pentru bățul de mestecat mămăligă. Trebuie să presupunem că într-o perioadă mai veche exista, alături de el, și *culeșă*, pentru mămăligă, fiindcă altfel nu putem să ne explicăm de ce a părăsit terenul sinonimul *melesteu*. *Culeșă* nu se mai întîlnește, însă, decît în cazuri cu totul excepționale prin regiunile foarte apropiate de Maramureș și de nordul Transilvaniei, pe unde continuă să fie preferat termenului din limba comună. În satul Coverca, comuna Șaru Dornei, ni s-a spus că « babele mai zic din cînd în cînd și *culeșă* ». Aspectul fonetic al lui *culișer* (cu *u* în prima silabă, nu cu *o*, ca în nordul Transilvaniei!) ne face să credem că el a fost adus nu de prin părțile Năsăudului, să zicem, ci din Maramureș unde avem, pînă acuma, *culeșă*, *culișer*. Spre Maramureș ne duc, de altfel și exemple ca *posadă* « dispozitiv prin care se ridică sau se lasă mai jos roata de la moară » și pe care l-am întîlnit și în comuna Crucea [1]; *poarcă*, pentru *scroafă*; *cosîie*, pentru *toporîște de coasă*; *tîrnaț*, care nu denumește noțiunea *cerdac*, ca în Transilvania, ci pe aceea de *balcon*, acoperiș făcut la intrarea în casă. *Cerdacului* propriu-zis, *tîrnațului* din Transilvania, i se spune prin Maramureș, *șatră*. Dacă la Vînători, lîngă Iași, oamenii numesc tîrnaț piatra de la intrarea în casă, care nu mai servește măcar de scară, este neîndoielnic că în acest cuvînt ei păstrează amintirea unei realități venite nu din Transilvania, ci din Maramureș.

La fel stau lucrurile cu *sănun* « uluc în care se pune sare cu tărîțe pentru oi ».

În « Istoria limbii romîne » IV, academicianul Al. Rosetti, plecînd de la unele afirmații ale lui Th. Capidan [2] dă, la pagina 75 urm. o listă de cuvinte despre care spune că sînt specifice dialectului macedoromîn și n-ar fi cunoscute în Dacia. În lista aceasta se găsesc și *săin* « sur, cenușiu », *soarte* « placentă », *căprină* « păr de capră », *sănun* « uluc în care se pune sare cu tărîțe la oi », pe care le cunosc și graiurile din nordul Dunării. Așa, spre exemplu, existența lui *căprină* a fost con-

---

[1] Tov. Șt. Cuciureanu mă informează că termenul este cunoscut și în raionul Rădăuți. Din lucrarea lui Fréderic Damé, Încercare de terminologie poporană romînă, București, 1901, p. 151, rezultă că *posada* apare și în alte părți. Damé a înregistrat, pentru regiunea Craiova, și sinonimele *crainic* și *cîntarul pietrelor*. *Crainic* îi este cunoscut și lui Ovid Densusianu, Graiul din țara Hațegului, p. 314, care îl explică prin « partea de la moară cu ajutorul căreia se coboară și se ridică pietrele, posadă ».

[2] Aromînii, București, 1932, p. 145.

firmată de Al. Procopovici, cu ocazia recenzării cărții pomenite [1] și îl cunosc eu însumi din nordul Transilvaniei, pe *soarte* l-au înregistrat autorii « A.L.R. » [2], iar pe *săin* îl întîlnim în mod obișnuit atît în regiunile nordice, unde colectivul nostru l-a înregistrat foarte des [3], cît și în alte părți după cum reiese din « Graiul nostru » I (Gorj !), p. 19:

Mi i-a-închis la mănăstire
În haine *săine*
Săine și mohorîte
Cum arată, măi urîte

din lucrarea lui O. Densusianu, « Graiul din Țara Hațegului », p. 332, unde cuvîntul nostru este explicat prin *sur*, cît și din « Țiganiada » lui I. Budai-Deleanu X, 129:

Cît apucă ele cevaș lînă
Îndată le tunde păn'la piele,
Necăutînd de bălaie, *săină*,
Zicînd că le curăță de rele,
De căpuși, cîrcei; și ca la soare
Păscînd, să le fie mai răcoare.

În aceeași situație se găsește *sănune*, *sărune*, despre care acad. Rosetti, op. cit., p. 75, crede, de asemenea, că se găsește, iarăși, numai la aromîni (sub formele *sirina*, *săriñe* !), cînd, în realitate, el a fost înregistrat, pentru dialectul dacoromîn, încă de G. Pascu « Sufixele romînești », București, 1916, p. 54, de O. Densusianu, op. cit., p. 44, 332, de Tache Papahagi, « Graiul și folclorul Maramureșului », București, 1925 etc. Colectivul nostru l-a întîlnit pe o arie relativ întinsă în nord-vestul Moldovei, unde trebuie considerat ca provenind din Maramureș, cum am spus deja. [4]

Din Maramureș și de prin părțile imediat învecinate ale fostului județ Someș, a putut fi adus fonetismul *dzuă*, întîlnit pe la Coverca, în raionul Vatra Dornei, și cunoscut încă din limba veche, de la Varlaam și de la Dosoftei, scriitori a căror limbă se caracterizează prin numeroase trăsături ardelenești.

Presupunerile mele, bazate pe interpretarea unor fapte de limbă își găsesc confirmare în documentele istorice. Nu trebuie să uităm că regimul feudal a fost deosebit de accentuat în Maramureș și în regiunile învecinate, cu excepția Năsăudului. În această din urmă regiune a luat ființă, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, un regiment grănițăresc, fapt care a dus și la unele avantaje, dintre care cel mai important a fost desființarea iobăgiei. Grănicerii din partea locului erau răsplătiți, pentru serviciile aduse împărăției, cu pămînt. În felul acesta nu mai depindeau în așa mare măsură de grof și, prin urmare, nu erau amenințați în mod permanent, de pericolul de a-și lua « lumea în cap ». Nu întîmplător în această regiune n-a izbucnit nici un fel de răscoală similară cu cele din Țara Moților sau cu cea de la Bobîlna. Pe de altă parte, admițînd că au plecat și din aceste părți o serie de oameni și au trecut munții în Moldova sau în Bucovina, ei puteau să se întoarcă după o perioadă de timp fără riscurile pe care aveau să le întîmpine ceilalți. Aceasta din cauza că nu erau urmăriți atîta de marele proprietar cît și de funcționarii stăpînirii și, în al doilea rînd, erau foarte aproape de frontiera pe care,

---

[1] Dacoromania X, (1943), p. 482.
[2] Vezi harta 289 din A.L.R.M., I.
[3] Vezi și V. Scurtu, Cercetări folclorice în Ugocea romînească (AAF VI, 207).
[4] Pentru existența cuvîntului în sudul Transilvaniei cf. lucr. acad. Em. Petrovici, Texte dialectale, Sibiu, 1943, p. 73.

trecînd-o, îndărăt, se vedeau din nou acasă; nu-i mai așteptau emoțiile unui drum lung, grija de-a nu fi descoperiți de oamenii stăpînirii înainte de-a ajunge acasă.

O situație interesantă prezintă *bgiclaj* « cremene albă » [1] și *corjeică*, amîndouă ardelenisme infiltrate în graiul din nordul Moldovei. Cel dintîi, de origine maghiară, își păstrează forma originară *bgicaș*, pînă pe la Ciocănești-Iacobeni, iar de aici începe să-și facă apariția varianta cu *l* epentetic ceea ce însemnează că vorbitorul nu-și mai dă seama de legătura care există între cuvîntul romînesc și ungurescul *béka-só*.

Corjeică nu este decît *cujeica* din Maramureș și din Transilvania de nord. Sensul ei nu mai este, însă, același; ea nu mai denumește *furca* întreagă, ci numai inelul îngroșat care servește la menținerea caierului. Maramureșencele din secolele trecute au luat cu ele, în momentul în care s-au hotărît să-și caute loc sub soare în altă parte, și *cujeica*. Au dat însă peste *furca de tors*, care singură stăpînea în Moldova. Multă vreme s-a dat lupta între cele două cuvinte care exprimau aceeași noțiune. Femeile din partea locului, fiind mai numeroase, au impus *furca*.

Din *cujeică*, moldovencele de astăzi, n-au mai păstrat decît o simplă variantă fonetică al cărei înțeles a pierdut mult din cel inițial. Epenteza lui *r* a putut fi sprijinită de influența lui *coarjă*, formă unică, prin unele părți ale Moldovei, pentru *coajă* [2].

Trebuie să atrag atenția că nu numai elementele ardelenești își schimbă aspectul fonetic prin regiunile din nord-vestul Moldovei. În aceeași situație se găsesc și o serie de « moldovenisme ». Dacă turcismele de felul lui *durà*, *canarà*, *haraci*, *șandramà*, *tain* își modifică foarte puțin înfățișarea și aspectul lor nou nu provoacă nici un fel de greutate, în ceea ce privește înțelegerea (*cănără*, *dură*, *harag* [3], *șandrămă*, *taim*) avem, în schimb, alte cuvinte al căror aspect se deosebește mai mult sau mai puțin de acela obișnuit, cunoscut în alte părți, eventual și în limba literară. Din *neleapcă*, « vacă tînără care fată înainte de vreme », « juncă », a rezultat, prin raionul Vatra Dornei, *meleatcă* (cu diminutivul *meletcuță* !), iar în locul lui *mezin* întîlnim în vorbirea locuitorilor din același raion, cînd *meșină*, cînd *mijînă* [4].

Motivul care stă la baza modificării cuvintelor respective este pretutindeni același: vorbitorii cunosc numai aproximativ cuvîntul și-l asociază cu altele mai vechi, existente în limbă, după care îl modelează, întocmai cum se întîmplă cu unele neologisme care, înainte de-a se fixa într-o formă definitivă, apar sub aspecte deosebite. Aspectele acestea sînt mai apropiate sau mai îndepărtate de modelul străin după cum vorbitorii cunosc mai bine sau mai puțin bine limba respectivă. Așa stau lucrurile și cu turcismele. Atîta vreme cît ele se întrebuințează într-un mediu unde erau, altădată, ca acasă, își păstrează un aspect cît mai apropiat de acela din limba turcă și pe măsură ce se îndepărtează de aceste locuri sufăr modificări în sensul unei cît mai mari apropieri de sistemul fonetic al limbii noastre. Într-adevăr, elementul specific din punct de vedere fonetic al unor cuvinte ca *durà*, *șandramà*, *canarà* etc.,

---

[1] Cu acesta seamănă în mare măsură, *bulzar*, pe care l-a înregistrat tov. N. A. Ursu, ca variantă a lui *buzar* « cioată », care ține focul în stînă, « năclad ». Sensul obișnuit al cuvîntului nu-i, totuși, acesta ci acela de « căpătîie », lemne puse de-a curmezișul pentru ca pe ele să se clădească altele și în felul acesta, focul să poată arde mai bine.

[2] Fenomene asemănătoare se mai cunosc în fonetica limbii noastre. Mă voi opri numai la unul. În nordul Transilvaniei, *osiei* de la căruță i se spune *ostie*, întocmai ca instrumentului primitiv de pescuit. Am putea presupune că în momentul cînd vorbitorii din partea locului au făcut cunoștință cu *osia* de la car cunoșteau bine *ostia* și elementul vechi a imprimat celui nou un aspect deosebit printr-o confuzie care nu provoacă nici un fel de greutate în înțelegerea faptelor.

[3] Cf. « Am plătit *harag* la turc » (Neagra Șarului).

[4] Cf. și A.L.R.M., II, h. 187.

este *à* de la sfîrșit, element neobișnuit în limba noastră, în care avem, în schimb, foarte multe cuvinte terminate în *ă*[1]. Acest *ă*, e adevărat, nu este accentuat, dar amănuntul nu-i din cale afară de important pentru discuția noastră. Cuvintele turcești, ca să se poată menține, încep să se apropie de o anumită categorie de cuvinte din limba noastră și această categorie nu poate fi decît aceea a femininelor în *ă*. În felul acesta s-a ajuns la *cănără, dură, șăndrămă* etc.

În sprijinul acestei presupuneri cred că mai pot invoca un argument. Unele dintre turcismele în *à* își schimbă accentul, cînd sînt întrebuințate de scriitorii din Ardeal, și, în felul acesta, ele se integrează perfect în categoria femininelor în *ă*. Iată un exemplu concludent din « Infernul » lui Coșbuc (p. 113), în care se vede cum cuvîntul turcesc *halcà*, din cauza aceleași tendințe de integrare a elementelor neromînești la spiritul limbii noastre, și-a schimbat accentul în *hàlcă:*

iar cel gonit: — « O moarte-acum sosește !»
Dar celălalt, crezînd că poate calcă
prea-ncet: — « O Lan', așa de voinicește
« tu n-ai fugit la Toppo-n joc de *halcă*».
Și poate-apoi, nemaisuflînd ușor,
făcu un grup din trupul său și-o salcă. [2]

Alte cuvinte prezintă, de asemenea, interes din punctul de vedere al preocupărilor noastre. Să ne oprim la unul singur: *lotru*. Înțelesul obișnuit al acestui cuvînt, în funcția lui substantivală, este acela de *hoț*. În nordul Transilvaniei, însă, el are, mai ales, valoare de adjectiv și este sinonim cu *frumos, fudul, îngîmfat, mîndru:*

Ce te ții bade-așa *lotru*,
Că n-ai boi să-i mîi în codru?

Cred că nu în mod întîmplător cuvîntul nostru are același înțeles și la Hangu, în raionul Ceahlău.

Cînd un cuvînt nu este bine sau de loc cunoscut unui vorbitor, el își poate schimba nu numai forma, ci și sensul. Să ne oprim puțin și la asemenea cuvinte, al căror înțeles s-a modificat în funcție de mediul geografic în care trăiește cineva, ori în funcție de influențele culturale exercitate. Să începem tot cu *mezin*, despre care am spus că este necunoscut în Transilvania. Scriitorii de acolo, puși în situația de a-l întrebuința, neglijează originea lui slavă și-l consideră ca aparținînd fondului latin. Pentru aceștia, sensul cuvîntului nu mai este « feciorul cel mai mic », ca pretutindeni

---

[1] Nu-i întîmplător faptul că asemenea cuvinte de origine turcească îl modifică pe *à* final în *ă* și în dialectul macedoromîn. Fiind vorba de o tendință generală a limbii noastre ea se manifestă, deopotrivă, atît în nordul cît și în sudul Dunării.

[2] Un exemplu asemănător, dar mai elocvent, fiindcă apare la un scriitor muntean, este *zurbă*, din romanul lui Zaharia Stancu, Desculț, p. 65: « Atunci ne-am spus că s-o fi iscat pe undeva vreo *zurbă* și ne duc ofițerii s-o potolim cu focul armelor ». La aceasta aș adăuga unul mai vechi, din « Țiganiada », care ne arată, și mai clar, tendințele limbii noastre. Este vorba de *belea*, pe care îl întîlnesc exact sub forma aceasta în VIII, 31. El apare sub forma *beleaua*, în VIII, 21,102 și, lucru important pentru discuția noastră, *beleauă*, în același cînt, în notele de la strofa 33: « După această spune că Călăban, care se ascunsese în spini, încă căzu într-o *beleauă*: căci un gligan înspăimîntat nimeri tocma pe acolo unde era Călăban și trecu pe su' dînsul, dar fiind spinul des i se acăță de păr și nu-l putu duce *gliganul* cu sine ... » (pag. 275). Se vede, așadar, cum femininele *măsea, stea, vițea* etc., care cunosc prin partea locului și variantele *măseauă, steauă, vițeauă*, au atras în sfera lor și pe *belea*, modificîndu-l.

în limba noastră, ci al doilea din trei. În această funcție îl întrebuințează Coșbuc, nu numai în poezia de tinerețe «Fata craiului din cetini»:

Era Voinic-Zorilă, copil născut în zori,
Braț greu la bătălie și trăsnet la izbîndă;
Era *mezinul* Grangur, om bun, inimă blîndă,
Milos; și era fiul din urmă, Trandafir,
Frumos ca o poveste, isteț ca un Arghir!
(Vatra 13-14)
Mezin însă, rîzînd
Și vrînd el joc să-și bată de frate-său grăbește
Și scoate-afară calul și-apoi în rîs vorbește
(ibid. 22)[1]

ci și în «Purgatoriul» XXIX, 109-111:

Acesta-n sus aripele-și ridică
între *mezinul* steag și trei și trei,
dar nu le-atinge-n zarea ce-o despică[2].

În locul *bîlciului*, din Moldova și Muntenia, avem în Transilvania numai *tîrg*. Cu toate acestea expresia *Tîrgul Bulgiului* ascunde, în partea ei finală, substantivul indicat. Aspectul fonetic deosebit, ca și asocierea cu sinonimul *tîrg* dovedesc că vorbitorii respectivi nu-i cunosc sensul.

Pe alt plan pot fi pomenite, aici, *colțun*, *găvojdi*, *hudiță*, care, de asemenea, denumesc noțiuni deosebite, pe alocuri, față de alte regiuni în care le întîlnim.

Colțun n-a putut lua, în Transilvania, locul lui *ciorap*, ca în Moldova, atît din cauză că el denumea altă noțiune și anume aceea de «papuci de casă confecționați din pănură,» cît și din motivul că pentru *ciorap* exista acolo și termenul *ștrimp*. Pînă la introducerea acestuia, ciorapul nu era prea răspîndit, dată fiind ocupația de bază a poporului nostru, care impune o anumită îmbrăcăminte; ciobanii poartă opinci și acestea cer mai degrabă obiele decît ciorapi.

Verbul a *găvozdi* însemnează, în Transilvania, a pune o *pană*, un *ic*, un *găvozd* la o coadă de sapă, la o toporîște sau la altceva. În Moldova, însă, *găvozdul* nu-i cunoscut; în locul lui apare, de obicei, sinonimul *pană*. Asta însemnează că verbul *găvojdì* (cum sună prin partea locului!) nu-i înțeles tocmai clar și atunci noțiunea de aici este aceea de «a înghesui lucruri, pe care n-ai timp să le aranjezi, într-o ocniță, într-un coș, după sobă» etc.[3]

Mai interesantă mi se pare schimbarea de sens a lui *hudiță* care la Crucea, denumește «porțiunea neînghețată din albia rîului Bistrița». Faptul acesta duce la ideea că substantivul nostru, sinonim al lui *drum*, în general, se confundă aici cu apa, micul *drum*, singura *hudiță* pe care pot circula localnicii. Locul fiind accidentat și valea strîmtă, Bistrița însăși este obligată să-și subțieze firul și să treacă, pe furiș, prin vestitele «chei» ale Dornei. Iată, așadar, de ce oamenii, care nu puteau dispune de alt drum, au simțit nevoia să înlocuiască valea, apa, cu *hudiță*. Dacă nu uităm

---

[1] Ceva mai jos pe aceeași pagină apare *Mezilă*, nume propriu în locul lui *mezin*. Varianta este interesantă fiindcă ea ne scoate în evidență concepția care l-a dus pe poet la această confuzie. Trebuie să spun, însă, că inovația nu poate fi pusă în întregime pe socoteala lui Coșbuc; el a luat cuvîntul, cu sensul acesta nou din lecturile latiniste de unde s-a impus și în unele lucrări de specialitate cum ar fi Etiymologisches Wörterbuch, al lui S. Pușcariu, în care cuvîntul nostru este tradus prin «mijlociu» și considerat drept urmaș al latinescului «mĕdianus».

[2] Înaintea lui Coșbuc, cuvîntul a fost întrebuințat în aceeași funcție de Alecsandri. Observ că el apare și în monografia lui Ion Manole, Anton Pann, p. 12: V. și «Graiul nostru» I p. 156.

[3] Cu acest înțeles apare cuvîntul și la Creangă, în a cărui operă se întîlnește varianta cu *z*, ca în Transilvania, nu cea cu *j*, despre care am spus că e mai moldovenească.

că ocupația de bază a oamenilor din partea locului este plutăritul înțelegem și mai ușor schimbarea de sens a cuvîntului și, mai ales, îngustarea acestui sens. Am spus, deja, că localnicii se servesc de cuvîntul acesta numai atunci cînd se referă la porțiunea neînghețată de pe mijlocul Bistriței; iarna transportul pe apă este oprit, nu-i *hudiță* [1].

Nu tot așa stau lucrurile cu *cîrmaș* « responsabilul unei stîni » în care trebuie să vedem influența terminologiei referitoare la plutărit asupra celei păstorești; numai la plută se vorbește în mod obligatoriu de *cîrmă* și *cîrmaș* și, apoi, termenul apare în accepțiunea nouă numai acolo unde ciobanii sînt în contact nemijlocit cu plutașii, acolo unde același individ poate să fie, după împrejurări, cînd *plutaș*, cînd *cioban*.

Poate tot în această categorie intră și *despicătură* « semn în urechea oilor » și *gătejele* « mîncare ciobănească preparată din caș dulce și din zer ».

Graiul moldovenesc se leagă de cele ardelenești printr-o serie de elemente maghiare [2] proprii acestora: *bai*, *borcut*, *borză* (și *borzac*!) *s'alău* « înșelător » (cf. *celuì* « înșelà ») *fideu*, *foltău*, *foșalău*, *ghitan*, *halău*, *hasnă*, *hibă*, *ir*, *jăp*, *libă-libă!*, *ni*.

Ceea ce este, însă, foarte important, în această ordine de idei, și trebuie semnalat aici, este faptul că o serie de cuvinte care caracterizează graiul moldovenesc, și între care locul de frunte îl ocupă turcismele, nu se întîlnesc decît cu totul sporadic în graiurile de peste munți. Aceasta însemnează că mișcările de populații s-au făcut mai ales de acolo încoace și nu invers. Lucrul acesta nu face decît să confirme cunoscuta teorie a lui Philippide și să întărească argumentele invocate de istorici. Moldovenii aveau mai puține motive să treacă munții în Transilvania, decît aveau ardelenii să se refugieze încoace din moment ce regimul feudal era, după cum se știe, cu mult mai sever, acolo decît aici. Nu fuge nimeni de la *rău*, la *mai rău*, ci numai de la *mai rău* la *rău* [3].

Trebuie să mai spun, în sfîrșit, că o serie de elemente ungurești existente în Moldova nu sînt cunoscute și în Transilvania, cel puțin în regiunile imediat vecine cu aceasta. Este cazul lui *cimotie*, *cenătui*, *hang*, *melesteu* etc. care par a fi mai vechi decît celelalte.

Am pomenit mai sus, printre alte exemple, și pe *melesteu*. Cuvîntul acesta se întîlnește în Moldova, dar nu este cunoscut prin Maramureș și prin părțile Năsăudului. În aceste regiuni avem, în schimb, verbul *melestuì*, necunoscut în Moldova. Iată două cuvinte, din aceeași familie, ale căror arii nu se suprapun [4]. Ne-am fi așteptat ca amîndouă să se întîlnească în aceleași părți. Situația nu este identică cu aceea referitoare la aria cuvintelor *culișer-culeșă* deoarece dacă primul dintre acestea este răspîndit aproape peste tot în nord-vestul Moldovei, în Transilvania de nord și în Maramureș, în schimb, al doilea apare numai în regiunile de peste munți, unde aria lui este comună cu a celui dintîi.

Originea locală precisă a unor vorbitori și, deci, a elementelor caracteristice din vorbirea lor, poate fi sprijinită, în sfîrșit, pe studiul numelor de familie, care, de foarte

---

[1] N-am pretenția că explicația pe care o propun este, numaidecît, cea mai aproape de adevăr. N-ar fi imposibil să ne găsim, aici, în fața unei exprimări « poetice », a unei schimbări de sens determinată de o stare sufletească specială a unui vorbitor înzestrat.

[2] Pe lîngă aceasta avem, însă, și altele pe care, de asemenea, le întîlnim în graiul moldovenesc de nord: *mainte*, *șpuri*, *șpuroaică*.

[3] Ideea a fost exprimată, într-o formă specială, de scriitorul Eusebiu Camilar al cărui roman, « Turmele », pune tocmai problema părăsirii locurilor natale de către maramureșeni și căutarea posibilităților de trai în altă parte. Satul Moroșăni, de lîngă Vatra Dornei, confirmă și el același lucru.

[4] Cf. Dacoromania III, (1922-1923), p. 721-722.

multe ori, indică localitatea din care au plecat strămoşii, eventual părinţii vorbitorilor de azi.

Dacă nume ca *Ardeleanu*, *Ierhan*, *Şandru*, *Tăpălagă* sau *Ungureanu* nu spun mare lucru din motivul că ele sînt prea vagi, se referă la întreaga Transilvanie, altele ca *Vărărean*, *Nimigean*, *Căilean*, *Bîrgăuanu*, *Moroşan*, *Sălăgean* etc., indică localităţi sau regiuni bine determinate şi nu încape nici o îndoială că, la origine, *Bîrgăuanu*, este strîns legat de *Bîrgău*, *Căilean* de *Caila*, *Nimigean* de *Nimigea*, *Vărărean* de *Vărarea* etc. Aceste nume n-au putut fi date de localnici, ci tot de unii care au venit de peste munţi, fiindcă numai aceştia cunoşteau locurile pe care le părăsiseră şi ştiau, despre fiecare, din ce localitate plecase.

Originea ardelenească a unei părţi dintre moldovenii de astăzi poate fi susţinută şi pe bază de toponimie. În tradiţia locală se menţine ideea că *Fărcaşa*, *Borca* şi *Sabasa* au fost întemeiate de unguri. Toponimice ca *Bîtca Primătariului*, *Pîrîul Primătariului* [1], *Bolătăie*, *Arşiţa Ungurului*, *Părăul Ungurului*, *Valea Borcutului* etc. vorbesc în acest sens, deşi mult mai vag decît numele de persoane pomenite.

În sensul relaţiilor moldovenilor cu ardelenii şi cu maramureşenii vorbeşte şi vocabularul tehnic numeros, în toate domeniile de specialitate. Nu pot da aici prea multe amănunte. Voi atrage numai atenţia, subliniind şi de data aceasta rezultatele la care poate duce cercetarea graiurilor, asupra numărului mare de cuvinte referitoare la exploatarea lemnului şi la plutărit şi că multe dintre ele au fost introduse prin specialişti aduşi de peste munţi. Pînă în momentul de faţă, instalaţiile necesare la exploatarea lemnului, de la ulucul obişnuit din pădure pînă la haiturile şi barajele cele mai moderne sînt construite, aproape fără excepţie, de specialişti veniţi din Vişeul Maramureşului.

Studierea graiurilor populare are o importanţă deosebită pentru limba literară. Au fost istorici şi critici literari, care neglijînd rolul dialectului în îmbogăţirea limbii scrise, au făcut afirmaţii din care rezultă că anumiţi scriitori au inventat cuvinte.

Într-un curs pe care criticul Şerban Cioculescu l-a ţinut la Facultatea de filologie a Universităţii din Iaşi [2], se puneau pe socoteala lui Coşbuc verbe ca: *vîrfui*, *vremui* etc. numai din motivul că nu se ştia că acestea apar neobişnuit de des în vorbirea oamenilor din Maramureş şi din părţile Năsăudului ca şi prin toată Moldova de nord-vest pînă aproape de Paşcani, poate chiar mai jos de acest oraş, eventual şi în Muntenia de vreme ce pe al doilea îl găsim şi la Caragiale [3].

Acelaşi autor consideră pe *băitănaş* ca element « creat » de autorul « Şoimilor »[4].

---

[1] Cuvîntul apare în literatură la Budai-Deleanu, Ţiganiada, pp. 155, 244, 246, sub forma *prăvătari*. Sensul lui obişnuit este acela de « negustor de mărunţişuri ». Pe teren, el n-a fost semnalat decît la Crucea, raionul Vatra-Dornei, sub forma *trămătari*.

[2] Curs de istoria literaturii romîne moderne. Literatura militantă. Iaşi, 1947, partea a II-a, p. 29.

[3] Opere vol. VII, p. 31, 56. Se prea poate ca autorul « Scrisorii pierdute » să fi luat cuvîntul din vorbirea prietenilor lui din Moldova, şi nu din graiul de acasă. În textele publicate de academicianul Emil Petrovici, Folclor de la moţii din Scărişoara, p. 159, găsesc un substantiv, *vremală*, care corespunde, în totul, verbului a *vremui*. Sensul acestui substantiv este acela de « vreme rea » şi el se desprinde foarte limpede din text.

[4] « D. M. Sadoveanu se foloseşte astfel de forma « flăcăuaş », care este specific moldovenească. Dar « băitănaş » ni se pare un termen riscat, încercat de d-sa: este un diminutiv, altoit pe un augmentativ, ceea ce ni se pare destul de curios; — nu cumva a fost construit prin analogie cu « găitănaş» ? Dar acest din urmă cuvînt pleacă de la radicalul « găitan », nereprezentînd deci nici o anomalie ». (R.F.R., noiembrie 1936, p. 399).

Trebuie să observ că *băitănaş* nu-i o « creaţie » a acad. Sadoveanu, ci există în graiuri, şi că, dacă e să recurgem la analogie nu ne putem sprijini pe « găitănaş », din simplul motiv că ariile celor două cuvinte sînt deosebite, nu se suprapun. « Băitănaş » este specific moldovenesc, şi nu poate fi conceput în Muntenia, « găitănaş », dimpotrivă, caracterizează graiul muntean.

Din toate acestea rezultă că studiile de dialectologie constituie un bun izvor de cunoaştere şi determinare a caracterelor unei opere literare, a explicării ştiinţifice, a diferitelor preferinţe pe care le observăm la unii scriitori. Un editor de texte care cunoaşte bine nu numai aspectul literar al limbii noastre, ci şi dialectele acesteia, va comite infinit mai puţine greşeli decît acela care, intenţionat sau nu, le neglijează pe acestea din urmă.

O serie de afirmaţii eronate, pe care le-au făcut unii critici şi istorici literari, cu privire la operele scriitorilor I. Budai-Deleanu, Eminescu, Coşbuc, Sadoveanu etc., ar fi putut lipsi dacă specialiştii respectivi ar fi cunoscut şi graiurile limbii noastre şi nu s-ar fi mărginit la aspectul ei literar.

Un model al lipsei de atenţie în ceea ce priveşte vocabularul, formele şi fonetismele regionale îl constituie ediţia apărută în anul 1925, la Casa Şcoalelor, a « Ţiganiadei » lui I. Budai Deleanu. [1]

Unul dintre editorii operei lui Coşbuc [2], necunoscînd funcţia adjectivală a lui *bărbat*, schimbă punctuaţia în poezie falsificînd textul şi permiţîndu-şi, astfel, colaborarea cu poetul. Poemul « Mazepa », tradus din Lord Byron prin 1884 şi publicat în « Tribuna » în anul 1888, retipărit, apoi, în broşură aparte, la Craiova, în 1896, este reprodus de Octav Minar în fruntea volumului citat. Ultimul vers de la pagina a 3-a, care ar fi trebuit să sune:

E om bărbat stăpînul lor,

este modificat de grăbitul editor într-un chip cu totul necorespunzător:

E om, bărbat, stăpînul lor.

Adjectivul *bărbat*, cunoscut tuturor cercetătorilor, din limba veche şi din unele graiuri, a fost interpretat ca fiind substantiv. Cele două virgule care încadrează cuvîntul şi care sînt, în întregime, contribuţia editorului au rolul important de-a explica necunoscătorilor sensul cuvîntului ...*om*. Într-adevăr, lui Minar i s-a părut că poetul a simţit nevoia să alăture două sinonime cu scopul de a repeta noţiunea pentru ca nu cumva să-i treacă cuiva prin minte că omul ar fi fost femeie, nu bărbat. El n-avea de unde să ştie că autorul « Morţii lui Fulger » întrebuinţează cuvîntul, în aceeaşi funcţiune şi mai tîrziu, în volumul « Fire de tort », 1896, p. 99, alături de acelaşi « sinonim »

El e om *bărbat*[3].

Alt editor grăbit al lui Coşbuc confundă *cujba* cu *pirostriile*, *dumbrava* cu *crainicul*, *comîndul* cu *porunca*, *herghelia* cu *strana* etc. [4]

---

[1] V. « Limba romînă », anul III, 1954, nr. 2, p. 83 şi urm.

[2] Octav Minar, Poeme şi Poveşti, p. 3.

[3] Cuvîntul apare, cu aceeaşi funcţie, în opera lui Eminescu, vol. IV, p. 31, după cum îl întîlnim la Gala Galaction; Nuvele (Biblioteca pt. toţi), E.S.P.L.A., 1954, p. 19: « Căci copiii lui Stoicea creşteau *bărbaţi* şi mîndri...». Cf. şi următoarele versuri ale lui Anton Pann, unde apare femininul *bărbată*:

...mai corăjoase
Şi *bărbate*, nefricoase,
Ca să dea lupului gură
Cînd vine în bătătură.
(Apud Ion Manole, Anton Pann, Bucureşti, 1954, p. 241).

[4] Cf. « Iaşul nou », decembrie 1952, p. 195—198.

În sfîrşit trebuie să mai spun că unii scriitori tineri nu fac nici o deosebire între vocabularul actual şi între cel din secolul al XVI-lea şi pun în gura lui Ion-vodă cel Cumplit expresii cu totul actuale [1], după cum alţii consideră că un element regional specific Banatului poate caracteriza vorbirea eroilor originari din Maramureş [2]. Cunoaşterea graiurilor poate duce şi la înlăturarea confuziilor de altă natură, la restabilirea unor texte populare etc. Un fost student al Facultăţii de filologie din Iaşi îmi comunică următoarea cimilitură din Părăul Negru, comuna Mihăileni, raionul Dorohoi:

Două lemne *odolene*
Şi la mijloc *zghilţare* mititele

pe care o întîlnesc şi într-o colecţie de texte din Maramureş, într-o formă şi mai îndepărtată de cea originară:

Ce-i
Două lemne
Ho, două lemne
Şi mai multe mărunţele [Scara] [3]

Dacă *odolean*, din prima variantă, are înţeles precis, chiar dacă nu se potriveşte în întrebuinţarea de aici [4], versul al treilea din cealaltă variantă nu are nici un înţeles, în forma de la Papahagi şi trebuie să recurgem la o a treia pe care eu însumi o cunosc din nordul Transilvaniei:

Două lemne *hodolemne*
Şi mai multe mărunţele,

hodolemn fiind un compus din *hod* [5] «lemn întrebuinţat, de obicei, la construirea colibei de la stînă», plus *lemn.*

În sfîrşit, dialectologia ne poate sprijini în corectarea unor afirmaţii în legătură cu probleme de cea mai strictă specialitate. Să ne oprim, şi aici, la un singur exemplu care a fost mereu invocat de diferiţi specialişti. Este vorba de vocativul feminin în *-o* asupra căruia toată lumea este de acord, astăzi, că îşi are originea în limba slavă. Nu tot aşa s-au prezentat, însă, lucrurile în trecut. Astfel, Alexandru Philippide credea că forma aceasta s-a născut pe terenul limbii noastre din substantivul respectiv căruia i s-a adăugat interjecţia *o* [6]. Argumentarea lui Philippide se baza, mai întîi, pe considerentul că între vocativ şi interjecţie există mari apropieri; şi vocativul şi interjecţia au în vedere stări sufleteşti şi cîteodată amîn-

---

[1] Cf. «Iaşul nou», martie 1953, p. 165–170.

[2] E vorba de poetul Dan Deşliu în al cărui poem, Minerii din Maramureş, se întîlnesc numeroase nepotriviri din punctul de vedere al limbii (v. «Studii şi cercetări ştiinţifice»—Iaşi, V, 1954, nr. 3–4, p. 489 urm.)

[3] Tache Papahagi, Graiul şi folclorul Maramureşului, Bucureşti 1925, p. 146. N-am respectat transcrierea fonetică din original. Din studiul academicianului Emil Petrovici, Folclor de la moţii din Scărişoara (publicat în «Anuarul Arhivei de folclor», V, 1939, p. 155) găsesc că versurile respective sînt greşit interpretate şi în Munţii Apuseni: Doṷo lę̣mńi hodoreńi. Şi mai̯ mult'i năń(ř)întẹli? Peste tot, în cele trei variante în care hodolemn nu este înţeles, ne găsim în faţa unui rezultat provocat de etimologia populară.

[4] *Valeriana officinalis*, eventual, uneori, *năvalnic.*

[5] Cf. şi O. Densusianu, Aspecte lingvistice ale păstoritului, curs litografiat, 1933–1934 p. 158, unde apare şi derivatul *hodeţ.*

[6] Originea romînilor, vol. II, p. 80: «Acolo unde se găseşte *o* final, în romîneşte, este de origine recentă: vocativul *o*, *Ileano*, şi imperativul *-o*, *vino*, îşi au originea în interjecţia *o*». Înaintea lui Philippide a susţinut acelaşi lucru Tim. Cipariu, Elemente de limb'a romana după dialecte şi monumente vechi, Blassiu, 1854, p. 107, şi chiar Eliade Rădulescu.

două implică ideea de poruncă. În al doilea rînd, Philippide credea că găsește și un sprijin de natură analogică în ceea ce privește alcătuirea cuvîntului; în Moldova este foarte cunoscut procedeul după care dintr-un substantiv (propriu sau comun!) plus interjecția *hăi*! s-a ajuns la forme ca *mamăi*, *fatăi*, *Anicăi*, *Viorică* etc. (din *mamăhăi*, *Anicăhăi* etc.!). Procedeul de formare al acestora ar fi același cu al vocativelor *Ano*, *Mario*, *Tinco* etc., susținea Philippide [1]. Învățatului ieșean i se părea normală această dezvoltare cu atît mai mult cu cît limba noastră cunoaște o interjecție *o*. Pentru el problema se punea în felul următor: *o* reprezintă, pentru graiul muntean de sud, exact ceea ce reprezintă interjecția *hăi* pentru cel al Moldovei de nord; cu ajutorul uneia formăm vocativul de tipul *soro*, *Mario* etc., cu al celeilalte ajungem la «sinonime» ca *fatăi*, *cumnatăi* etc. Dar Philippide a neglijat faptul că interjecția *o* nu stă niciodată după substantiv, ci numai înaintea lui, și deci că de la « o mamă » a lui Eminescu, să zicem, nu se poate ajunge la *mamo*. În al doilea rînd, nu trebuie neglijat faptul că această interjecție nu este « populară »[2], că majoritatea vorbitorilor nu operează, în mod obișnuit cu ea, că foarte mulți dintre ei nici nu o cunosc. Ca multe alte particularități ea caracterizează, aproape exclusiv, limba literară. Admițînd, totuși, că Philippide ar avea dreptate, din acest punct de vedere, se opune explicației sale și un al doilea element care ni se pare tot atît de important. Dacă e adevărat că vocativul în *-o* are la bază pe cel în *-hăi*, atunci ne-am aștepta ca *Ano*, *Mario*, *soro* etc., să se întîlnească în aceleași regiuni în care întîlnim pe *Anicăi*, *Saftăi*, *mamăi*, *fatăi* etc. Dar realitatea nu confirmă acest punct de vedere. Vocativul în *-o* caracterizează graiul muntenesc și este necunoscut moldovenilor [3] din nord și ardelenilor care se servesc, în aceste împrejurări, numai de *Ană*, *Saftă*, *mamă* etc., de formele nominativului, deci, de unele care nu se deosebesc, de loc, de cele de la nominativ. În același timp celelalte forme (*Anicăi*, *țațăi*, *tatăi* etc.) caracterizează graiul din Moldova de nord și ele sînt cu totul necunoscute în aria vocativului în *-o*. Aceasta însemnează că dialectologia se opune și ea explicației pe care a dat-o Philippide vocativului feminin în *-o*, a cărui origine slavă este neîndoielnică.

Nu-mi dau seama în ce măsură se întîlnește această formă în primele texte romînești, fiindcă n-am urmărit-o în mod special. Dacă, eventual, ea nu apare prea devreme, și nici prea des, și impresia mea este că așa stau lucrurile, s-ar putea trage concluzia că fenomenul nu-i prea vechi și a fost împrumutat nu din limba slavă veche, ci din sîrbă sau bulgară, de vreme ce se mărginește la regiunile din sudul țării și n-a avut timpul necesar să se răspîndească peste tot teritoriul de limbă romînească. Cu alte cuvinte, « originea recentă » de care vorbea Philippide [4] nu trebuie pusă la îndoială numai că ea nu trebuie înțeleasă ca un proces care a avut loc pe terenul limbii noastre, ci ca un împrumut din limbile slave, de azi, din sudul Dunării, cum ar fi bulgara, eventual, într-o măsură mai mică, și sîrba.

Cunoașterea graiurilor limbii noastre ne va permite să vedem cum într-o lucrare ca « Ostrovul lupilor », a maestrului M. Sadoveanu, elementele moldovenești se îmbină în mod fericit cu cele muntenești și cu cele ardelenești și că în această îmbinare trebuie să vedem un amestec de populații, amestec care duce la caracterul aparte al vorbirii din Dobrogea, la un grai amestecat, fără trăsături specifice puternice.

---

[1] Autorul Originii romînilor n-a dezvoltat nicăieri, în scris, după cît știu, această părere, dar este neîndoielnic că el așa vedea lucrurile.

[2] Cf. Iorgu Iordan, Limba romînă contemporană, Manual pentru instituțiile de învățămînt superior, Ministerul Învățămîntului, 1954.

[3] Formele de vocativ în *-o*, întîlnite în operele lui Creangă, ale lui Sadoveanu sau ale altor scriitori moldoveni nu infirmă acest lucru; ele au origine literară și nu sînt populare.

[4] Loc. cit. p. 80.

Iată o parte dintre ardelenismele a căror proveniență nu poate fi explicată fără ajutorul păstoritului: *aldui*, *boltă* « prăvălie », *cvartir*, *cătinel*, *clisă*, *domn* « boier », *fîrtai*, *gazdă bogată*, *glajă*, *îndărăpta*, *june*, *modru*, *mintean*, *oblu*, *oluț*, *ortac*, *oier*, *prunc*, *pănură*, *pită de grîu*, *taur*, *tină*, *țîră*, *vinars* (care apare și în cărțile istorice cum este « Nunta Domniței Ruxandra »), *vintre*, *zit* « scaun la trăsură ».

Și acum cîteva moldovenisme: *bocluc(uri)*, *cinchi*, *crivat*, *cuprins* « bogat », *cîșlă*, *drochie*, *garafă*, *harmăsar*, *halice*, *hojma*, *într-acoace*, *lacată*, *mindir*, *șleah*, *tain*.

Numărul redus de cuvinte provenite din Muntenia se explică și prin realitatea propriu-zisă, dar și prin faptul că autorul cărții operează, de obicei, cu elemente din nord. Nu-i lipsit totuși de interes să arăt că alături de *hîrbul* moldovenesc întîlnim, în paginile acestei cărți, pe *ciob*, după cum alături de *oier* apare *cioban*, iar *coromîslei* moldovenești i-a luat locul *cobilița*.

În aceeași ordine de idei pot fi citate și alte fapte, de altă natură. Munții Călimani, prin așezarea lor, unesc populații aparținînd la graiuri diferite. În vorbirea Șieuțenilor am întîlnit însă o serie de fapte care nu caracterizează graiurile din fostul județ Năsăud, ci dimpotrivă ne duc mult spre sudul Transilvaniei.

Furcă, în locul *cujăicii*,
mestecălău, în locul *coleșărului*,
ticărău și *ticărui* (necunoscute în comunele vecine) [1]
peană, în loc de *pană* (în pălărie!) [2]
tete, pentru *unchieș*, *bade*,
tetiuc, pentru *frate mai mare* etc.

sînt aduse din sudul Transilvaniei și ne dau dreptul să susținem că Șieuțenii, care sînt oierii cei mai vestiți din partea locului sînt pe drept cuvînt « mocanii » nordului. Una din familiile numeroase de acolo, *Gotea*, este ea însăși de origine sudică, mai precis bulgară, cum se poate vedea din lucrarea acad. Iorgu Iordan, « Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă », București, 1952, p. 230–231.

Presupunerea că locuitorii comunei Șieuț își au originea în sudul Transilvaniei este întru totul confirmată de cercetările geografice [3], care indică, de multe ori, pînă și drumurile pe care s-au mișcat « mocanii » din părțile Sibiului, cînd urcau sau coborau de la munte. Nu-i întîmplător faptul că numai Șieuțenilor li se spune « mocani », pe cîtă vreme cei din comuna Monor sînt « porecliți » « săcui ».

Trebuie să mai spun că cercetările dialectale confirmă teoriile mai vechi în legătură cu deosebirea dintre vorbirea femeilor și cea a bărbaților, după cum interesează mult dacă subiectul știe sau nu carte, e bătrîn sau tînăr etc. Să ne oprim, și aici, numai la un singur exemplu din care se vede în ce măsură se deosebesc, în vorbire, doi soți, chiar cînd sînt tineri și foarte tineri. Este vorba de informatorii Dumitru Petrea Plăcintă și Ioana Dumitru Plăcintă, din satul Pîraie, comuna Mălini, raionul Fălticeni. Bărbatul în vîrstă de 30 de ani fusese sergent în armată și călătorise prin aproape toată țara. Soția sa, mai tînără decît bărbatul cu 9 ani, n-a trecut de Fălticeni. În vorbirea lui se observă o puternică tendință de literarizare, de renunțare la fonetismele locale, pe cîtă vreme vorbirea soției sale se caracterizează tocmai prin menținerea acestora, prin tendința de a păstra nemo-

---

[1] Cf. O. Densusianu, Graiul din Țara Hațegului, p. 60, 336.

[2] Cf. O. Densusianu, op. cit., p. 21 (*mẹasă*, *pẹană*, *pẹată*), 23 (*pomẹană*, *vẹadră*), 44 (*bŕiazdă*), 329 (*pl'ẹasă*, *pomẹană*).

[3] Cf. Laurean Someșan, Viața pastorală în munții Călimani (BSRRG, LII, 1933), p. 338–339; Tiberiu Morariu, Viața pastorală în munții Rodnei, București, 1937, p. 108–118.

dificate trăsăturile pur dialectale vechi, ale regiunii respective. În primul text, care este al soțului, avem fonetisme ca *meu*, *ajungă*, *fir*, *cînd;* în celelalte două, ale soției, întîlnim: *ńiŕasă*, *ńiŕe*, *ghińĕ*, *chetruit* etc.

Dumitru Petrea Plăśintă
Du-te, mîndră, ducă-te
Doru *meu* ajungă-te
Sara *desculțîndu*-te
La masă puindu-te.
Să pui̯ lingura pe blid
Ș-afară să i̯eș plîngînd,
Să pui̯ lingura pe masă
Ș-afară să i̯eș din casă
Să stai̯ to̯ată zîu̯a ~ prag
Cu *firu* vîrît în ac.
Cu el să nu poț î ~ pu ~ źe
Pînă nu-i̯ ofta șî-i̯ plî ~ źe
Căci̯ șî i̯eu̯ mult am oftat
D'e̜-acasă cînd am plecat
Căci vii̯ața di ~ străini̯
Îi̯ ca i̯arba dintre *spini̯*

Io̯ana Dumitru Plăśintă
Taś *ńiŕasă* nu mai̯ plî ~ źe
Că *ńiŕil'e-i̯* bunișor
Ț-a faśe capu porșor
Cîn ti da źos d'i pe vatră
Ț-a mai da ș-o scărmănată.
Hai̯ *ńiŕasă* înapoi̯
Că-i̯ mai̯ *ghińe* ~ sat la noi
Că îi̯ drumu *chetruit*
Șî-i̯ mai *ghińe* d'e trăit

În anchetele noastre am descoperit localități, cum ar fi comuna Mălini (și în special satul Pîraie) în care aproape nu întîlnești neologisme și, dimpotrivă, am lucrat în alte puncte cum ar fi Șarul Dornei sau Crucea (raionul Vatra Dornei!) unde neologismul apare neobișnuit de des. Explicația nu-i totdeauna aceeași. Dacă în Șarul Dornei, stațiune climaterică, elementul nou a putut fi adus de «borcutari», de «luftari», la Crucea el a fost sprijinit, fără nici o îndoială, și de centrul muncitoresc din această localitate. La Mălini, în schimb, nu poate fi invocat nici unul dintre argumentele acestea. Dimpotrivă, oamenii de acolo se ocupă aproape exclusiv cu păstoritul și cu agricultura. Faptul acesta imprimă un caracter tradiționalist, conservator, vorbirii lor.

Iată o parte dintre neologismele înregistrate la Crucea:

avans (chenzinal), *aviz*, *asigura*, *asorta*, *apreciere*, *agita*, *accidenta*, *antîmpinor* (!), *amant*, *aptitudine*, *administrație*, *acapara*, *agitație*, *ambala*, *antret*, *bloca*, *bulon*, *brudărie* (broderie), *balcon*, *complicație*, *comic*, *compoziție*, *colectiv*, *construi*, *clar* (în mod clar), *dispozitiv*, *dublu*, *divorța*, *dona*, *diametru*, *dipou*, *dimensiune*, *depozita*, *deranja*, *emite*, *extraordinar*, *experiență*, *eventual*, *eventualitate*, *etapă*, *eroare*, *expre*, *extrage*, *exact*, (și *ezact*), *esențial*, *furnicular*, *fundație* (alături de *temelie*, *la pod*, *la casă*), *fizionomie*, *fin*, *foișor*, *fronton*, *flecmatic* (sic!), *indiferent*, *insecta*, (*lemn însectat*), *incomoda*, *impozit*, *instalație*, *infectă*, *inundație*, *i(n)venție*, *lot* (de pădure), *lux*, *medicină*, *medicament*, *modern*, *monta*, *majoritate*, *modifica*, *natural*, *nectar*, *nula*, *necesitate*, *oval*, *orificiu*, *pilot* (cazîc la pod), *predator*, *porțiune*, *pronunța(re)*, *promite*, *parapet* (sau *țiitor!*), *perfecționa*, *proveni*, *principal*, *refector* (reflector), *renta*, *radical*, *remorcă*, *repera*, *sensibil*, *straniu*, *specifica*, *subit*, *tranversa* și (*tramversa*), *tauletă*, *uniform*, *vizor* (ochelari la cai), *venetic*, *versant*, *versiune* *vertical*, *zero*;

și o listă, necompletă și ea, de neologisme pe care le-am notat la Șarul Dornei:

aprecia, *analcid*, *antipatic*, *beneficia*, *bornă*, *cangrenă*, *comunism*, *complect*, *comersant* (alături de *comerciant!*), *defect*, *diaree*, *decide*, *depinde*, *definitiv*, *deja*, *epuiza*, *escroc*, *fecundație*, *felicita* *filozofie*, *ghinion*, *ghinionist*, *infectație* (sic!), *important*, *imediat*, *indiferent*, *incompatibil*, *intimida*, *înfînat* (afînat!), *întîmpinor* (alături de *antreprenor*), *larvă*, *lent*, *limbaj*, *nega*, *nucleu*, *partid*, *partinic*, *partinitate*, *permite*, *populație*, *pretinde*, *prizonerie*, *președinte*, *proteja*, *rapid*, *răspunzabil*, *redacție*, *repera*, *repeta*, *roman*, *ser*, *servi*, *separat*, *separa*, *socialism*, *separator*, *stagna*, *strivi*, *superstiție*, *suspenda*, *studia*, *violent*.

Atrag atenția că listele acestea n-au fost alcătuite pe baza informațiilor unui singur subiect. În amîndouă localitățile, membrii colectivului nostru au stat

vreme ceva mai îndelungată și au repetat, de mai multe ori, chestionarele pe baza cărora au lucrat. Nu e vorba de neologisme care apar pur întîmplător, la indivizi izolați, ci de cuvinte care încep să fie întrebuințate de toată lumea.

Cercetările dialectale prezintă, după cum se vede, o importanță deosebită pentru studierea limbii noastre. Graiurile păstrează, de foarte multe ori, urme ale trecutului și indică puncte de plecare pentru explicarea diferitelor fenomene lingvistice pe care nu le-am putea înțelege altfel. Terenul constituie o probă pe care ar fi de dorit să o treacă toată lumea. Condițiile în care se dezvoltă poporul nostru sînt de natură să accelereze procesul de fuziune a graiurilor cu limba comună, să ușureze « vărsarea » acestora în « limba » unică. Limba literară exercită o influență tot mai puternică asupra graiurilor și acestea își pierd, pe zi ce trece, caracterul lor specific. Cu fiecare bătrîn care moare dispar elemente necunoscute de alții și lucrul acesta trebuie să ne dea de gîndit. Peste patruzeci de ani înfățișarea graiurilor va fi alta, după cum alta era la începutul secolului [1].

De aceea cred că atenția noastră trebuie să se îndrepte, mai ales, spre dialectologie. Avem atîția specialiști tineri care ar putea să aducă servicii mari lingvisticii romînești.

Să folosim momentul pe care nu-l vor mai avea cei care vor veni după noi și să fim încredințați că fiecare investigație nouă ne rezervă surprize de natură să compenseze eforturile depuse în efectuarea anchetelor.

Colectivul nostru nu se poate lăuda cu o experiență îndelungată în această direcție. Dar ceea ce putem afirma, cu toată certitudinea, este că ori de cîte ori am încercat o anchetă, cît de sumară, am descoperit lucruri necunoscute de alții, am lămurit lucruri care nu erau tocmai clare în mintea noastră ori am notat cuvinte și forme care sînt pe punctul de a dispărea. Dialectologul mai poate, încă, adăuga, cîte puțin, la tezaurul de cunoștințe pe care înaintea noastră l-au sporit, cu dragoste, atîtea generații. Lui i se mai rezervă și alte surprize. Îmi amintesc cu cîtă satisfacție am înregistrat prezența, pe teren, a cuvîntului *stură*, de care ne aduceam numai foarte vag aminte din textele vechi, și cu cîtă mulțumire, cu cîtă curiozitate am urmărit descoperirea ariei lui *zghilțag* « fuștel la scară », pe care nu l-au înregistrat nici autorii « A.L.R. », nici scriitorii din partea locului și nici glosarele existente.

Studiul sistematic al graiurilor duce la ideea că primele noastre texte vechi se caracterizează prin deosebiri de natură geografică, dialectală, și nu istorică, așa cum, de altfel, a arătat printre alții academicianul Al. Rosetti [2].

Cercetările dialectale, legate de preocupările generale ale lingvistului, și nu considerate izolat, întăresc convingerea că limba noastră națională rezervă încă multe surprize, că drumurile care duc la lămurirea ei nu sînt numai întortocheate, ci și, de foarte multe ori, pline de satisfacție.

[1] Cf. M. Sadoveanu, Opere, vol. I, p. IX; Evocări, p. 34.

[2] Cf. Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, vol. VI, p. 79, 83, 85—86, 92, 98, 265, 267. Cîțiva istorici literari mai vechi (I. A. Candrea, Giorge Pascu!) vedeau lucrurile cu totul altfel și considerau că unele texte dintre cele care aparțin secolului al XVI-lea sînt anterioare pentru că limba lor prezintă o serie de trăsături mai « arhaice ». Punctul acesta de vedere nu-l mai susține nimeni astăzi. De altfel, trebuie să spun că ideea pe care mi-am însușit-o în această notă, după afirmațiile academicianului Rosetti, o întîlnim și mai înainte la Nicolae Drăganu, Două manuscripte vechi, p. 91.

О ЗНАЧЕНИИ ДИАЛЕКТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В течение долгого времени территориальные говоры, а также диалекты, изучались в первую очередь теми кто интересовался вопросами истории языка, в частности, теми кто стремился открыть на той или иной территории новые «реликвии», новые доказательства древности языка.

В настоящей статье автор, не отказываясь полностью от связанной с этим точки зрения, пытается установить, не могут ли быть сделаны также и другие выводы из собранного на местах материала. Он приходит к следующему заключению;

а) Для северных молдавских говоров типичны сильные трансильванские инфильтрации, в частности, фонетического и лексического характера. Весьма многочисленные дублеты, существующие в вышеуказанных районах, служат этому явным доказательством. Эти говоры обнаруживают ярко выраженный смешанный характер. Писатели-уроженцы этих мест сумели полностью отобразить это положение вещей в своих произведениях.

б) Некоторые элементы, свойственные говорам Молдовы и Валахии, например элементы турецкого происхождения, дают основание предполагать, что переселенческое движение происходило, главным образом, из Трансильвании в Молдову, а не наоборот. Это может быть доказано и с исторической точки зрения.

в) Ряд слов, считающихся характерными для диалекта македонских румын, встречаются и в говорах к северу от Дуная.

г) Между архаизмами и провинциализмами нельзя всегда установить точного разграничения, так как в некоторых случаях одно и то же слово может быть заимствовано из говоров, а в других — из грамот или летописей. Известны случаи, когда Садовяну «заимствовал» то или иное слово из старого языка, а Крянга — из говоров долины Бистрицы. Специалисты по истории литературного языка, литературные критики и историки, издатели памятников древней письменности должны считаться с этими деталями. В дальнейшем, изучение литературного языка должно опираться и на глубоком знании диалектных особенностей румынского языка. Только, таким образом, смогут быть устранены ошибочные «читки» и толкования, извращающие замысел писателей.

DE L'IMPORTANCE DES RECHERCHES DIALECTALES

(RÉSUMÉ)

Les parlers territoriaux et les dialectes ont longuement fait l'objet des recherches de tous ceux qui s'occupaient de l'histoire de la langue en général et de ceux qui étaient à l'affût de nouvelles « reliques », de nouveaux témoignages de l'ancienneté d'une langue sur un territoire quelconque.

L'Auteur de cet article, sans renoncer totalement à ce point de vue, tente de tirer des conclusions, si possible nouvelles, du matériel recueilli au cours de l'enquête. Ainsi arrive-t-il aux constatations que voici:

a) Les parlers moldaves du Nord sont caractérisés par de fortes infiltrations phonétiques et lexicales d'origine transylvaine. Les doublets, qui y sont très nombreux, ne laissent pas de doutes à ce sujet. Ces parlers attestent un caractère mixte sensiblement prononcé. Les écrivains de l'endroit ont admirablement su rendre cet état de choses dans leurs œuvres.

b) Certains éléments d'origine turque sont typiques des parlers de Moldavie et de Valachie. Ils nous permettent de supposer que les mouvements migratoires de la population venaient de la Transylvanie et n'avaient pas lieu dans le sens contraire. Au point de vue historique, le fait est facile à prouver.

c) Quantité de mots considérés spécifiques du dialecte aroumain se retrouvent dans les parlers du Nord du Danube.

d) On ne saurait établir une distinction nette entre les archaïsmes et les provincialismes, pour la simple raison qu'un mot peut être puisé soit dans les parlers, soit dans les textes anciens ou les chroniques. Il arrive que Sadoveanu « emprunte » ses mots à la langue ancienne, et Creangă, aux parlers de la vallée de la Bistritza. Les historiens de la langue littéraire, les critiques et les littérateurs, les éditeurs de textes et autres doivent prendre ce détail en considération. L'étude de la langue littéraire devra désormais s'appuyer sur la connaissance minutieuse des caractéristiques dialectales de notre langue. Ce n'est qu'ainsi qu'on pourra mettre fin aux « lectures » erronées et aux interprétations qui faussent les intentions de l'écrivain.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1–2, 1955

CERCETĂRI DE DIALECTOLOGIE

TERMENII PENTRU «UNCHI» DUPĂ «ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN»*

DE

MARIUS SALA

Cercetarea hărţilor *unchi* «fratele tatălui» (harta 165) şi *unchi* «soţul mătuşii» (harta 166) din «Atlasul lingvistic romîn», I, volumul II, ne permite să observăm că termenii care denumesc aceste grade de rudenie sînt deosebit de variaţi [1]. Deşi denumirea legăturilor de rudenie prezintă o mare stabilitate, în limba noastră de astăzi, alături de *unchi*, moştenit din latină, există mai mulţi termeni pentru indicarea aceluiaşi grad de rudenie. Unii dintre aceştia sînt vechi şi au primit sensul

---

* În lucrarea de faţă am folosit următoarele abrevieri: AIS = K. Jaberg şi J. Jud, Sprach-und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, Berna, 1928, vol. I; ALF = Atlas Linguistique de la France, p. p. J. Gilliéron et E. Edmont, Paris, 1903–1910; ALR, I = Atlasul lingvistic romîn, publicat... de Muzeul limbii romîne din Cluj..., partea I-a (ALR, I)..., de Sever Pop, Cluj, 1938; Bartoli, Dalmatische = M. Bartoli, Das Dalmatische, I-II, Viena, 1906; Bartoli, Neolinguistica = M. Bartoli, Introduzione alla neolinguistica, Geneva, 1925; BL = Bulletin linguistique p. p. Al. Rosetti, Bucureşti-Paris, 1933 şi urm.; Byhan = A. Byhan, Istrorumänisches Glosar, «Jahresbericht», VI; CADE = I. A. Candrea – Gh. Adamescu, Dicţionarul enciclopedic ilustrat, Bucureşti, 1931; Capidan, Aromînii = Th. Capidan, Aromînii. Dialectul aromîn, Bucureşti, 1932; Capidan, Meglenoromînii = Th. Capidan, Meglenoromînii, I-II, Bucureşti, 1925; DA = Dicţionarul limbii romîne publicat de Academia Romînă, 1913 şi urm.; Dauzat, Géogr. lingu. = A. Dauzat, La géographie linguistique, Paris, 1944; Gaster, Crestomaţie = Crestomaţie romînă de M. Gaster, Leipzig-Bucureşti, 1891; Graur, Fond. pr. = Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne, Bucureşti, 1954; GS = Grai şi suflet, publicată de Ovid Densusianu, Bucureşti, 1924 şi urm.; Hasdeu, Cuvente, I-II = B. Petriceicu-Hasdeu, Cuvente den bătrîni, Bucureşti, tom. I (1878), tom. II (1879); Iordan, Stilistica = Iorgu Iordan, Stilistica limbii romîne, Bucureşti, 1944; Iorga, Studii şi doc. = N. Iorga, Studii şi documente cu privire la istoria romînilor, vol. I (1901) şi urm., Bucureşti; Jahresbericht = Gustav Weigand, Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, vol. I-XXIX, Leipzig, 1894–1921; Jaberg, Aspects = K. Jaberg, Aspects géographiques du langage, Paris, 1936; G. Meyer, Etym. Wb. der alb. Sprache = G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache, Strassburg, 1891; Popovici, Dial. rom. din Istria II = I. Popovici, Dialectele romîne din Istria, partea a II-a, Halle, 1909; REW³ = Romanisches Etymologisches Wörterbuch von W. Meyer-Lübke, Heidelberg, ed. a III-a, 1935; RLiR = Revue de linguistique romane, Paris, 1925 şi urm.; Rohlfs, Differenzierung = G. Rohlfs, Die lexicalische Differenzierung der romanischen Sprache, München, 1954; Tappolet, Verwandschaftsn. = E. Tappolet, Die romanischen Verwandschaftsnamen, Strassburg, 1895; Tiktin, RDW = H. Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, Bucureşti, 1903–1925; Wartburg, FEW = W. v. Wartburg, Französisches Etymologisches Wörterbuch, Bonn, 1928; Weigand = G. Weigand, Istrisches II. Zum Wortschatz, «Jahresbericht» II; ZRPh = Zeitschrift für romanische Philologie, Halle, 1877 şi urm.

[1] În redarea formelor n-am ţinut seama de transcrierea fonetică a materialului.

de « unchi » mai tîrziu (*moş*, *bade*), alţii sînt împrumuturi din limbile popoarelor cu care am avut legături (*uică*, *lală*, *căică*, *barba* etc.)

Existenţa termenilor care au primit şi sensul « unchi » este cauzată de potenţialul semantic pe care îl are acest cuvînt în graiul copiilor. Se ştie că o trăsătură caracteristică a graiului copiilor este afectivitatea care constă, pe de o parte, într-o mulţime de termeni pentru o singură noţiune, pe de alta, într-o multiplicitate de sensuri, adesea foarte diferite, pentru acelaşi cuvînt. [1]

Pentru copii, *unchi* cumulează două sensuri. Pe de o parte, *unchi* are sensul « fratele tatălui şi al mamei » (în acest caz legătura de rudenie este încă pe primul plan) sau sensul « soţul mătuşii » (legătura de rudenie este simţită mai slab şi, din această cauză, cuvîntul a putut fi mai uşor înlocuit cu altul care prezenta pentru copil acelaşi sau aproape acelaşi lucru). De altfel cercetarea hărţilor ne indică o arie mult mai compactă a termenului *unchi* atunci cînd avem a face cu unchi « fratele tatălui », deci cu ruda mai apropiată. Pe de altă parte, în acelaşi timp, *unchi* poate să însemne chiar în vorbirea aceluiaşi copil, o persoană în vîrstă căreia i te adresezi cu un termen de respect.

Întrebuinţarea cuvîntului *unchi* cu cele două accepţiuni arătate mai sus, dublată de caracterul relativ al noţiunii de bătrîneţe din gîndirea copiilor, a dus la slăbirea sensului pe care acesta l-a avut iniţial. La rîndul ei, slăbirea sensului iniţial a atras după sine frecvenţa mai mare a celuilalt sens şi deci intrarea lui *unchi*, cu sensul « om bătrîn, om în vîrstă care merită respect », într-o nouă sferă semantică. În noua lui sferă semantică, *unchi* a putut fi înlocuit cu alţi termeni care se apropiau mai mult sau mai puţin de sensul lui. Fenomenul s-a petrecut şi la derivatele lui *unchi*: *uncheoaie* a început să însemne şi « lele » (ALR, I, vol. II, h. 203). Al. Graur (Fond. pr., p. 126) arată că în general un cuvînt care are multe sinonime slăbeşte şi, prin urmare, are tendinţa să iasă din fondul principal lexical. Procesul continuînd cuvîntul poate intra chiar în vocabularul pasiv al limbii. În acelaşi timp, intrînd într-o nouă sferă semantică, cuvîntul a fost supus unei tendinţe contrare subliniată tot de Al. Graur (Fond. pr., p. 119). Căpătînd sensuri noi un cuvînt se apropie prin aceasta de fondul principal sau se consolidează înăuntrul fondului principal. După cum o tendinţă a fost mai puternică decît cealaltă, termenul *unchi* a fost înlocuit sau păstrat în diferitele graiuri romîneşti.

Situaţii asemănătoare întîlnim şi în alte limbi. În franceză, *õkle* — pronunţarea dialectală a lui *oncle* în Pays d'Enhaut — înseamnă şi « nene » . În vorbirea familiară din Italia *zio* este folosit şi ca vocativ pentru o persoană în vîrstă [4], *tiu*, *tsiu* în sardă este întrebuinţat şi pentru a numi persoane în vîrstă [5]. Span. *tio* are şi sensul « nene » [6]. În limbile slave care cunosc două sau mai multe cuvinte pentru « unchi », situaţia se prezintă la fel cu deosebirea că, pentru a te adresa unei persoane în vîrstă, se foloseşte mai mult sau chiar în mod exclusiv termenul care denumeşte unchiul mai îndepărtat, soţul mătuşii [7]. Astfel ucr. *дядько* « fratele mamei » înseamnă şi « om în vîr-

[1] Iordan, Stilistica, p. 344.
[2] Jaberg, Aspects, p. 70.
[3] Wartburg, FEW, s.v. *avŭncŭlŭs*.
[4] N. Zingarelli, Vocabulario della lingua italiana, Milano, 1928, ed. a IV-a.
[5] M. L. Wagner, Studien über der sardischen Wortschatz, Geneva, 1930, I-II, p. 18.
[6] Nuevo Diccionario Ilustrado de la Lengua Española, Barcelona, 1931, ed. a II-a.
[7] Pentru situaţia din limbile slave v. Н. Лавроски, Коренное значение в названиях родства у славян, Ст. Петерсбург, 1879, ст. 37.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I

HARTA 165

UNCHI
„FRATELE TATĂLUI"

- UNCHI
- UNCHIAȘ
- MOȘ
- UICĂ
- BADE
- BĂDIȚĂ
- NENE

- BACI
- BACI DULCE
- TETE
- LALĂ
- ALT TERMEN

ISTROROMÎNI
01 buárba
02 striț

AROMÎNI

MEGLENOROMÎNI *012* cici *013* báĭe

Scara 1:4000.000

stă »[1], iar pol. *wuj*, *wujás* « soțul mătușii » cunoaște și sensul « nene » [2]. În cehă,*strýc* « soțul mătușii » este folosit și pentru a te adresa unei persoane în vîrstă [3]. Rus. *дядя* « unchi », bg. *чичо*, *бае*, *бай* « fratele tatălui », sîrb. *strić* înseamnă și « nene »[4].

Înlocuirea lui *unchi* s-a petrecut însă uneori (cazul lui *moș*) și în aceeași sferă semantică (a gradelor de rudenie) fără să se mai treacă prin alte sfere semantice. Și de această dată schimbarea este produsul apropierilor vagi și inexacte pe care le-au făcut copiii în gîndirea lor [5].

Cercetarea de față urmărește și un alt aspect al influenței graiului copiilor asupra limbii romîne. Adulții, din tendința de a-i imita, pentru a fi înțeleși mai bine, au ajuns să împrumute, cîteodată pentru totdeauna, o expresie sau un termen [6]. Din această tendință de « acomodare » a adulților s-au născut și în limba romînă cuvinte ca *tete*, *nene*, după cum vom vedea mai jos. Am urmărit de asemenea felul cum au fost împrumutate cuvintele străine pentru denumirea unchiului.

Originea diferită și marea varietate a acestor cuvinte au influențat repartiția lor geografică în sensul că ariile au un aspect foarte variat. Cu excepția lui *unchi*, *moș*, *unchiaș*, *uică*, toți ceilalți termeni ocupă o arie redusă sau apar numai în puncte izolate. În ultimul caz avem a face cu creații spontane și oarecum individuale care nu sînt și nici nu pot fi răspîndite în regiunile vecine.

Pentru observațiile de față am avut în vedere pe lîngă formele atestate de atlas și altele. Cercetătorul nu va putea niciodată să obțină spontan, în cursul unei interogări, mai mult sau mai puțin artificiale, toate cuvintele expresive pe care le întrebuințează subiectul în vorbirea familiară [7]. De aceea, ori de cîte ori am avut ocazia, am urmărit și cu ajutorul textelor care este repartiția pe teren a termenilor de care ne ocupăm. Am apelat de cele mai multe ori la monografii socotind că textele literare nu totdeauna pot prezenta siguranță. Cu ajutorul glosarelor vom completa informațiile pe care ni le oferă atlasul[8]. De exemplu, nici o hartă n-a notat *bădic* « unchi », deși el a fost înregistrat în alte lucrări [9]. În « Amintirile » lui Slavici pentru unchiul dinspre mamă se folosește *tată bătrîn* (*Stăpîn era* **tata bătrîn**, *Mihai Fercu, unchiul după mamă*) [10].

Unchi <lat. *avŭncŭlus* a fost pînă nu demult singurul termen care denumea în limba romînă gradul de rudenie de care ne ocupăm. Pe întreg teritoriul romînesc, chiar și în regiunile în care a fost înlocuit ulterior, s-a folosit pînă în secolul al XVIII-lea, pentru denumirea fratelui tatălui și a soțului mătușii, numai *unchi*: *Am vîndut cu știrea* ***unchi****-meu lu Neagoe* (1634, Muntenia), Hasdeu, Cuvente, I,233; *De acia se sculă din Persida Kir cu* ***unchiu****-său Darie*, (ibid., p. 351); *Văzîndu-l* ***unchiu****-său cu atîtea bunătăți înfrumșat, îl hirotinisi de-l puse popă*, (Moldova) Varlaam, Cazania, ap. DA (ms); *Fratele maicii mele iaste-mi* ***unchi*** *mare.. iară vara premare sau vărul premare al maicii mele iaste-mi* ***unchi*** *mic și lele mică*, (Mun-

[1] Калинович, Русско-Украинский словарь, Москва, 1948.
[2] Wł. Niedźwiedzkiego, Słownik jęyzka polskiego, Varșovia, 1915.
[3] Fr. Bartoš, Dialectiký Slovník morawský, Paris, 1906.
[4] Pentru rusă, v. С. И. Ожегов, Словарь русского языка, Москва, 1950; pentru bulgară, С.Б. Бернштейн. Болгарско-русский словарь, Москва, 1953; pentru sîrbă, Vuk Karadžić Српски рјесчник, Belgrad, 1898.
[5] Fenomenul s-a petrecut și în alte limbi. v. mai jos *avus* « bătrîn »> *avŭncŭlus*. În albaneză, *lalë* înseamnă și « moș » și « unchi ». v. G. Meyer, Etym. Wb. der alb. Sprache.
[6] Dauzat, Géogr. lingu., p. 143 explică cuvinte ca *papa*, *maman*, *bonbon* prin acest factor.
[7] J. Jud, RLiR, IV, p. 259–257.
[8] Am folosit pentru concluziile generale și unii termeni care ne-au fost comunicați de Asandei Rodica și Mitran Mircea, studenți: *kițu* com. Nemeșești, raion Moldova Nouă și *biță* com. Onești, raion Tîrgu-Ocna.
[9] T. Dinu, Graiul din Țara Oltului, G S, I, p. 135.
[10] « Lumea prin care am trecut », extras din « Convorbiri literare », București, 1930, p. 16.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I

HARTA 166

UNCHI
„SOȚUL MĂTUȘII"

- UNCHI
- UNCHIAȘ
- MOȘ
- UICĂ
- MĂTUȘOŃ
- TAICĂ MOȘ
- CUSCRU
- MĂTUȘOI
- CUMNAT
- cấi̯că
- BADE
- BACI
- TETE
- NENE
- TETAC
- ȘOGOR
- ALT TERMEN
- PE NUME
- tẹ́tin
- LALĂ

ISTROROMÎNI
01 bu̯árba
02 tẹtȋc

AROMÎNI
05 tétă
08 téti

MEGLENOROMÎNI

Scara 1:4000000

tenia) Pravila de la Govora, ap. CADE; *Cutarii mi-s* ***unchii*** *și moșu-meu cutarele*, (Moldova) Dosoftei, ap. Tiktin, RDW; *Acesta* [lucru] *s-au făcut de multe ori,... pînă la Constantin voivod, cel despre mamă* ***unchiul*** *măriei tale*, (Muntenia) Biblia (1688), ap. DA (ms); *El ia toată averea* ***unchi****-său*, (Moldova) Simion Dascălul, ap. Gaster, Crestomatie, I, 144; ***Unchii*** *lui* [Brîncoveanu], *Cantacuzineștii, sfetnicii lui, nu l-au lăsat să ia într-altă parte* (Moldova) [1]; *Le-au cumpărat baraţii acela vič de la...* ***unchiul*** *preotesei, a popii Mantii*, (Muntenia) Iorga, Studii și doc., I-II, 235; *Viind de la Olimb* ***unchiul*** *ei de tată*, (Muntenia) Chir Chesarie, ap. DA (ms); ***Unchiu****-meu Neculce nu încape la moșăi*, (Moldova) Iorga, Studii și doc., III, 32; *Facem știre cu acest adevărat zapis al meu la mîna dumisali* ***uncu****-miu Ion Neculce biv Vel Vornic*, (Moldova) id., ibid., 44. Este amintit și în toponimia Moldovei într-un document din secolul al XV-lea: *Unclěta*, Hasdeu, Arhiva istorică, III, 190.

Pentru vechimea lui *unchi* vorbește și aspectul pe care-l are astăzi aria *unchi* « soțul mătușii ». Din cercetarea hărții se poate observa că în trecut aria lui *unchi* a fost mult mai mare și mai compactă. Punctele 343 și 345 formează o arie laterală în care se păstrează mai bine vechile particularități [2]. Deci, odinioară, *unchi* « soțul mătușii » a cuprins tot Ardealul și s-a întins pînă în nordul acestei provincii. Pe de altă parte existența lui *unchi*, cu același sens, în puncte izolate: 270, 257, 247, 150, 570 dovedește că și în aceste ținuturi se spune *unchi* soțului mătușii și că, prin urmare, trebuie să fi existat o legătură între aria, mai mult sau mai puțin compactă, a lui *unchi* și aceste puncte izolate. Chiar și harta 165 (*unchi* « fratele tatălui ») care are un caracter mai compact (v. mai jos) prezintă o astfel de « insulă »: punctele 347 și 361 rămîn izolate în aria *unchiaș*.

În plus, înregistrarea unor termeni din familia lui *unchi* pentru mătușă sau pentru lele, în localități în care nu a fost înregistrat *unchi*, probează că s-a spus — poate se și spune — *unchi* soțului mătușii. Astfel, harta 167 (mătușă « sora mamei ») ne atestă *unche* în punctul 776 deși harta 166 (*unchi* « soțul mătușii ») notează pentru această localitate forma *nene* [3]. Același lucru îl întîlnim la harta 203 (lele) unde în punctele 65, 93 și 94 a fost notat *uncheoaie* deși în același punct în harta 166 (*unchi* « soțul mătușii ») n-a fost notat termenul *unchi* [4].

Continuitatea ariei poate fi de alt fel dovedită și de un derivat al cuvîntului (Dauzat, Géogr. lingu., p. 43). *Unchiaș* « unchi » sau « moșneag » este răspîndit și în Moldova (v. harta semantică a lui *unchiaș*). Existența sensului « moșneag » dovedește că dispariția lui *unchi* a făcut să slăbească și sensul derivatelor acestuia.

Cuvîntul de care ne ocupăm este răspîndit pe cea mai mare parte din suprafața țării noastre prezentînd o arie destul de compactă [5]. Caracterul relativ compact al ariei lui *unchi* poate fi urmărit mai ales atunci cînd este vorba de harta 165 (*unchi* « fratele tatălui »). Spre deosebire de cealaltă hartă, 166 (*unchi* « soțul

---

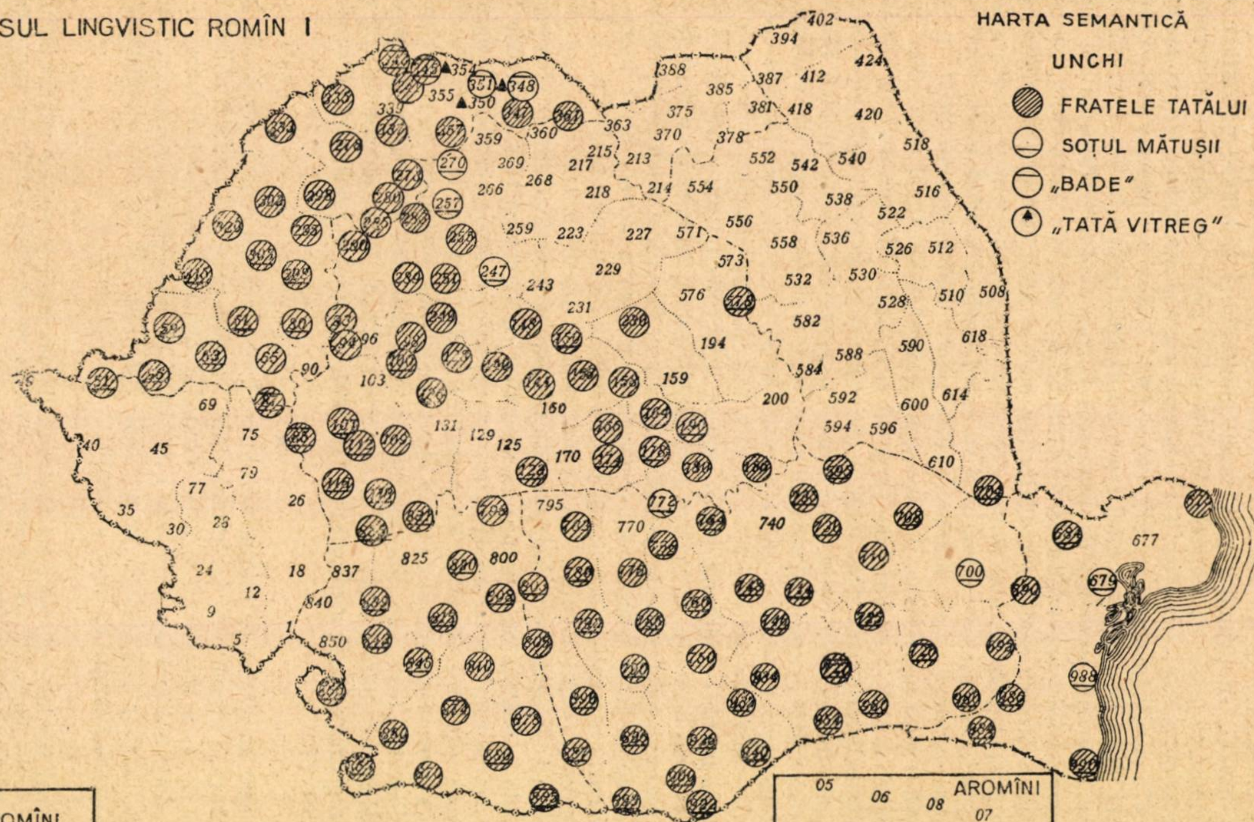
[1] I. Neculce, Cronica lui..., Craiova, 1932, vol. II, p. 303.

[2] Pentru caracterul arhaic al ariilor laterale v. Bartoli, Neolinguistica, p. 33.

[3] Menționăm că harta 165 (*unchi* « fratele tatălui ») a notat *unchi* în punctul 776. Merită de asemenea să fie amintit și faptul că *unche* a fost notat pentru « sora mamei » deci pentru mătușa care a fost simțită mai apropiată din punct de vedere al înrudirii de sînge.

[4] *Uncheoaie* a mai fost înregistrat de I. Popovici pentru Hunedoara (Rumänische Dialekte. I. Die Dialekte des Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat, Halle, 1906 p. 167) iar *unche* este atestat în răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu (XI, 234), în glosarul lui M. Tomescu (Glosar din jud. Olt, Arh. Olt., XXII (1943), p. 264—288) și într-o listă de cuvinte regionale apărută în « Cum vorbim », 1950, nr. 3, p. 36.

[5] Există însă cîteva puncte în care subiecții au declarat că nu « întrebuințează » cuvîntul *unchi* (punctele 174, 200, 339, 389, 512, 800). « La noi nu se respectă așa și nu se zice unchi » (punctul 782, harta 166); unťi^{u} se zice « cam printre domni » punctele 96 și 165. Ultimul caz ne arată că *unchi* este simțit în vorbirea acestor subiecți ca aparținînd limbii literare.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA SEMANTICĂ
UNCHI
FRATELE TATĂLUI
SOȚUL MĂTUȘII
„BADE"
„TATĂ VITREG"
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013
Scara 1:4000.000

mătușii »), numărul punctelor în care s-a răspuns cu termenul de origine latină este mult mai mare (120 de puncte față de cele 89 care au fost înregistrate pentru « soțul mătușii »). În primul caz, Oltenia, Muntenia și Dobrogea prezintă o arie aproape compactă (afară de punctele 825, 795 și 770 unde s-a răspuns cu termenul *nene* și de punctul 988 — *unchiaș*. De asemenea s-a mai înregistrat *moș* în punctele 740, 677, 679 și *uică* în punctele 837, 840 și 850). Aria se prelungește peste Carpați în Ardeal și, după ce ocolește o mică arie a lui *unchiaș* (punctele 103, 125, 129, 131 și 160), se îndreaptă — destul de compactă — spre vestul teritoriului de limbă romînă ocupînd întreaga regiune a Crișanei și o parte din Maramureș. În cazul *unchi* « soțul mătușii » caracterul relativ compact al ariei este distrus mai ales în Oltenia și Ardeal unde au mai rămas doar cîteva puncte izolate și o mică arie în sudul Crișanei. Aceeași este situația și în cazul hărților *mătușă* unde, cînd este vorba de « sora mamei », aria lui *mătușă* este relativ mai compactă decît în cazul ariei *mătușă* « soția unchiului ». Constatarea prezintă interes mai mare dacă luăm în considerare faptul — relevat de Tappolet — că între dezvoltarea lui *unchi* și *mătușă* este asimetrie (cele două noțiuni nu apar — ca în cazul lui *tată* — *mamă*, *bunic* — *bunică* — ca ceva unitar; un termen se poate schimba iar celălalt rămîne).

Din cele arătate rezultă că aria lui *unchi* este o arie în regres. În vechime ea s-a întins pe tot teritoriul de limbă romînă iar astăzi a ajuns la formele arătate mai sus. Că *unchi* este sau mai bine zis că a fost [1] un tip lexicologic în regres ne-o dovedește și faptul — subliniat de Jaberg în legătură cu fenomenele din AIS și ALF [2] — că aria lui *unchi* cu vechea semnificație este mărginită de o zonă în care semnificația cuvîntului *unchi* se îndepărtează din ce în ce mai mult de semnificația originară, cedînd locul semnificațiilor speciale. Pentru a dovedi acest lucru am întocmit o hartă semantică în care am făcut o sinteză a diferitelor hărți din A. L. R. unde se găsește cuvîntul *unchi*. Am adunat deci nu diferitele denumiri care corespund aceleiași noțiuni ci diferitele semnificații care sînt susceptibile să le ia același cuvînt. Metoda arătată ne-a permis să observăm că în nordul țării (punctele 348, 351, 352) există o arie a lui *unchi* în care vechea semnificație s-a pierdut aproape în întregime, cuvîntul căpătînd fie sensul de « tată vitreg », fie sensul de « tată vitreg » și « bade » (în punctul 348). Se observă că situații de acest fel ne întîmpină și în alte localități care toate sînt însă așezate, mai mult sau mai puțin, la marginea ariei *unchi* « soțul mătușii » sau *unchi* « fratele tatălui ». Astfel în punctul 859 deși a fost înregistrat *uică*, în explicația pe care o dă subiectul se precizează că se spune și *uŋk'ĭ*^{u}, *uŋk'*^{i}

Moș este un cuvînt de origine autohtonă [3], răspîndit cu sensul « unchi » în Moldova întreagă. Culegerile de texte dialectale îl atestă cu sensul amintit chiar acolo unde ALR, I, a înregistrat pentru « unchi » termenul de origine latină [4]. De altfel existența lui *moș* « unchi » este atestată și de completările subiecților notate în legenda hărților 165 și 166. În punctele 708, 730, 748 au fost înregistrate de asemenea și răspunsuri cu *moș* « unchi ».

---

[1] De fapt aria lui *unchi* are șanse să devină din nou o arie în progres datorită influenței pe care o exercită limba literară. În acest fel *unchi* își va consolida poziția pe care o ocupă astăzi în fondul principal lexical al limbii romîne.

[2] Jaberg, Aspects, p. 64 și urm.

[3] Caracterul autohton este dovedit mai ales de mulțimea de derivate pe care le are *moș*: *moașă*, *moșie*, *moșteni*, *moșneag* etc. D. Macrea, Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte, « Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, nr. 1–2, p. 11.

[4] I. Stoian, Texte folclorice din R. Sărat, GS, III, p. 127 atestă *moș* « om bătrîn », pentru Gugești, R. Sărat. Localitatea este formată însă din oameni veniți din Trei Scaune.

Cuvîntul discutat este răspîndit pe o arie mai compactă decît aceea a termenului de origine latină, *unchi*. În plus, spre deosebire de ariile lui *unchi*, în cazul lui *moș* aria este la fel de compactă în amîndouă hărțile și anume ea cuprinde întreaga Moldovă și cîteva puncte din Muntenia care — este adevărat — sînt mai numeroase în cazul hărții 166 (*unchi* «soțul mătușii»). Situația prezentată ne arată că sensul înregistrat de ALR, I, pentru *moș*, în Moldova, trebuie să fie o dezvoltare semantică ulterioară petrecută în limba romînă. Pentru caracterul romînesc al transformării în discuție pot fi invocate mai multe argumente.

În primul rînd nici unul din dialectele romîne care îl au pe *moș* (aromîn și meglenoromîn) nu cunosc sensul «unchi» pe care îl are în Moldova cuvîntul de care ne ocupăm. Atît în aromînă (Capidan, Aromînii, 106) cît și în meglenoromînă (Capidan, Meglenoromînii, I, 83) *moș* are numai sensul «bătrîn, om în vîrstă, moș» (ultimul sens numai în meglenoromînă). La istroromîni (Popovici, Dial. rom. din Istria, II, p. 127; cf. Byhan, Jahresbericht, 279) se găsește doar în Val d'Arsa cu sensul «om bătrîn». Romînii din Albania nu-l au decît într-un interesant nume topic: numele unei piețe din Moloviște este *Mujgagă* <*moș gagă*[1].

De asemenea, credem că în sprijinul celor afirmate mai sus ar putea fi adus și caracterul compact al ariei cuvîntului discutat. De obicei cînd avem a face cu un cuvînt expresiv care formează o arie compactă ne găsim în prezența unui sens relativ nou; dimpotrivă caracterul necompact al ariei poate pleda în favoarea vechimii acestui cuvînt. Cuvîntul vechi în acest caz, datorită influențelor la care a fost supus, cedează locul altor cuvinte mai expresive. Așa s-a întîmplat cu aria lui *unchi* sau cu aria lui *căpățînă* discutată de acad. I. Iordan[2]. Caracter compact are și aria *uică* împrumutat din sîrbă deci tot un cuvînt nou (dacă ne referim la vechimea pe care o are în limba romînă termenul latinesc, *unchi*).

Un argument în sprijinul afirmației de mai sus ne este furnizat și de studierea cronologică a textelor. În textele vechi moldovenești, *moș* nu apare decît cu unul din sensurile pe care le are astăzi în limba literară și anume «bunic, străbunic». În acest sens, nota bătrîneții trece pe planul al doilea ținîndu-se seama, înainte de toate, de gradul de rudenie. *Cum acel sat Mihalciol de iaste lor dreaptă moșie cumpărătura* ***moșului*** *lor*, Hrisov de întărire, Iași, 1637 (Gaster, Crestomație, I, 173); *Cum au apucat ei din* ***moșii*** *lor și din părinții lor*, id., ibid.; *Care această moșiia mi se trage mia de la* ***moșii*** *strămoșii miei, Iordache Cantacuzino cel bătrîn, care iaste și dumisale unchiului Ion Vornicul* ***moș,*** (Moldova, 1743) Iorga, Studii și doc., II, 44. În același timp în Moldova (v. mai sus, *unchi*) exista termenul *unchi*. Este greu de văzut cum ar fi putut exista, în același timp și cu aceeași frecvență, vreme mai îndelungată doi termeni pentru a numi același grad de rudenie[3]. *Moș* a păstrat multă vreme în Moldova sensul «bătrîn»; astfel este atestat în scrierile secolului al XVIII-lea, la cronicari: *Am aflat cap și începătura* ***moșilor*** *de unde au izvorît în țară*, Ureche (Gaster, Crestomație, I, 68); *Pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele* ***moșilor*** *și strămoșilor noștri*, Neculce, op. cit., II, 243.

Înțelesul «unchi» al lui *moș* apare în urmă cu un secol la scriitorii moldoveni din veacul al XIX-lea: *Frate-meu și* ***moșul*** *vostru*, Creangă[4]; *Să n-am parte de* ***moșu****-tău, jupînu Axinte, de-ți spun gogoși*, Alecsandri, I, 316. Urmează deci că, după toate probabilitățile, întrucît nu este atestat pînă în secolul al XIX-lea, acest sens

[1] Th. Capidan, Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra romînilor din Albania, București, 1931, p. 14.

[2] I. Iordan, Les dénominations du «crâne» d'après l'ALR, BL, VIII (1940), p. 97.

[3] Ideile sau noțiunile care aparțin acestui domeniu de activitate umană se stingheresc. Jaberg, Aspects, p. 64.

[4] I. Creangă, Scrierile lui..., Iași, 1875, vol. I: Povești, p. 184.

nou să nu fi existat sau, chiar dacă a existat, să fi fost la începutul dezvoltării lui. Paralel cu *moș* poate fi găsit în aceeași vreme în Moldova și *unchi*: ***Unchiul** meu a aflat legătura noastră*, Negruzzi, I, 19; *Chirigiu era și tată-so și bîtă-so și **unchi**-so*[1]. Cele două sensuri nu au putut coexista multă vreme și sensul «bunic» a dispărut fiind înlăturat de celălalt sens[2]. De altfel situații de acest fel pot fi întîlnite și astăzi în hărțile ALR, Harta 169, ALR, I, ne arată că aria lui *moș* «bunic» se întinde pînă la extremitatea ariei *moș* «unchi». Un singur punct (552) din această zonă de contact a celor două arii cunoaște ambele sensuri ale lui *moș*. Am lăsat la o parte fluctuații de felul celor înregistrate în punctul 595 unde s-a notat și *moș*, alături de *unchi*. Tot așa, în punctul 679, deși a fost înregistrat *moș*, s-a adăugat și *unchi*.

Slăbirea sensului inițial «bunic» pe care l-a avut *moș* trebuie pusă în legătură cu faptul că cele două cuvinte care și-au împrumutat reciproc sensurile, fac parte din aceeași sferă semantică[3]. Nu numai *moș* înseamnă «unchi» ci și invers, în limba veche, *unchi* însemna «moș»[4]: *O, **unche**, ești cuprins într-atîta înșelăciune*, Dosoftei, ap. DA (ms); *Și se sculă de-i zise*: ***unchiule**, spune-mi cine-i cetatea aceasta*, Dosoftei (Gaster, Crestomație, I, 255).

Asupra modului cum s-a produs această transformare de sens, v. introducerea.

Calea prin care s-a făcut această trecere de sens este indicată în completările făcute de unii subiecți. Din acestea rezultă că la început s-a spus *moș* numai unchiului mai bătrîn care, din punct de vedere al vîrstei, se apropia de bunicul copilului. Ulterior s-a spus *moș* și unui unchi mai tînăr ajungîndu-se astfel la răspîndirea și generalizarea acestui fapt. Este posibil ca fenomenul să fi început la *unchi* «soțul mătușii». Deși astăzi nu avem dovezi în acest sens, dacă luăm în considerare că aceasta a fost în general calea prin care s-au făcut trecerile semantice în cazul lui *unchi* (v. mai sus), probabil că și în cazul lui *moș* s-a ajuns la sensul «unchi» tot pe această cale.

Întrebuințarea cuvîntului cu alt sens nu s-a petrecut în aceeași măsură la periferia ariei lui *moș* «unchi», unde s-au făcut precizări de felul aceleia din punctul 584: «*Cînd e mai tînăr i se spune niéne*[5]. Tot așa, în punctul 730, apropiat de aria lui *moș* «unchi», subiectul a precizat: «*Cînd e mai mare decît mine* [îi spune unchi]. *Cînd e și mai mare i se zice moșu. Cînd e numai cu puțin mai mare decît mine, îi zic niéńe*». Sporadic, astfel de precizări apar și în alte puncte. În punctul 954, care face parte din aria lui *unchi*[6], s-a precizat»: *Cînd e «mai bătrîn». Cînd are 40—60 de ani, se zice bîtule* [vocativ] *iar cînd e mai tînăr néne*» (harta 165). Precizări de acest fel au fost făcute și în punctele izolate 825, 878 în care s-a răspuns cu *moș* pentru «soțul mătușii». Se poate observa deci și în cazul acesta că există

[1] «Convorbiri literare», XLIII, 922, ap. DA (ms).

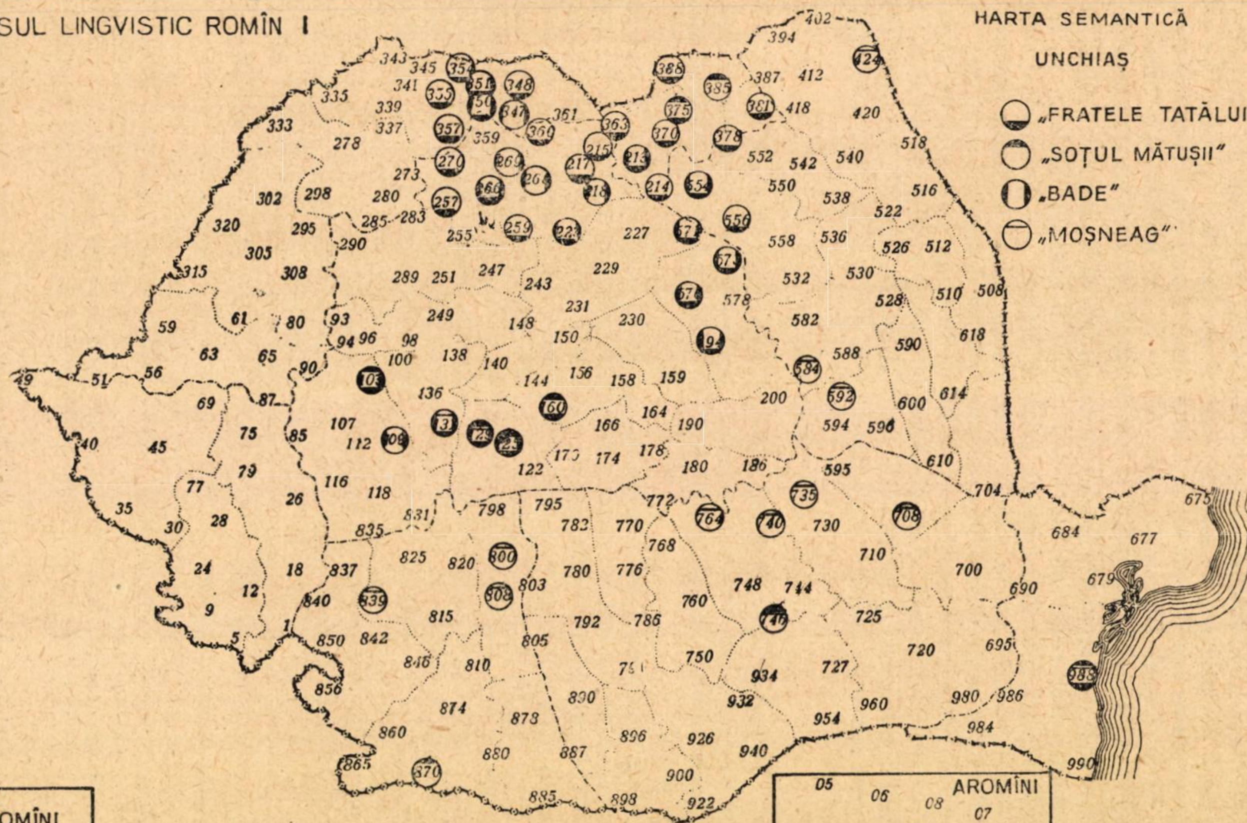
[2] Pentru o situație asemănătoare v. acad. E. Petrovici, Dacoromania, X, p. 356 și urm. și Jaberg, Aspects, p. 45.

[3] Situația prezentată nu este unică. ALR ne arată că bărbiei i se spune, în unele locuri, *cerbice*. Tot așa între termenii care denumesc plămînii și cei care sînt folosiți pentru denumirea ficatului s-au produs înlocuiri reciproce. v. B. Cazacu, Les dénominations des poumons et du foie d'après l'ALR, BL, IX (1941), p. 83 și urm.; v. *babă* pentru «mamă» (DA), *mamă* «bunică» (ALR, I, harta 169).

[4] Un caz asemănător de transformare semantică ni-l prezintă harta 169 (bunică) unde a fost înregistrat *mătușă* (punctele 308, 750, 766, 820).

[5] Localitatea, deși așezată la periferie, se află totuși în aria lui *moș*.

[6] ALR, I, harta 169 (bunic) ne arată că această localitate are, pentru bunic, cuvîntul *bît*.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA SEMANTICĂ
UNCHIAȘ
„FRATELE TATĂLUI”
„SOȚUL MĂTUȘII”
„BADE”
„MOȘNEAG”
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI
Scara 1:4000000

zone intermediare [1], mai mult sau mai puțin largi, în care se poate constata existența formelor duble pentru aceeași noțiune.

În interiorul ariei evoluția a mers pînă acolo încît nota de bătrînețe, care caracterizează cuvîntul *moș* în celelalte regiuni ale țării, s-a pierdut cu desăvîrșire spunîndu-se *moș* și unui unchi foarte tînăr. Acad. Emil Petrovici ne-a comunicat că în timpul anchetei pentru ALR, II, a întîlnit *moș* întrebuințat de un copil pentru a chema pe un altul mai în vîrstă, dar care nu avea decît 15 ani.

Credem că la dezvoltarea în Moldova a noului sens al lui *moș* a contribuit potențialul semantic mai redus pe care acest cuvînt îl avea în Moldova. În textele vechi moldovenești spre deosebire de celelalte regiuni ale dacoromînei, *moș* nu apare cu sensul « bătrîn, om în vîrstă », ci numai cu sensul « strămoș îndepărtat ». Deci, în Moldova, *moș* se întrebuințează numai pentru denumirea unui grad de rudenie și nu mai există nici un alt sens, destul de puternic, care să poată împiedica trecerea semantică discutată. Această stare de lucruri explică de altfel și sensul *moș* pe care îl avea *unchi* în limba veche din Moldova (v. mai sus, Dosoftei) pentru că, așa cum am spus înainte, *unchi* făcea parte din aceeași sferă semantică cu *moș*.

Unchi împreună cu sufixul *-aș* a dat naștere hipocoristicului *unchiaș* care alături de *unchiuț* —reg. Oradea, *unchiușor*, *unchișor* [2], este unul dintre puținele diminutive ale lui *unchi* și a apărut probabil în momentul în care cuvîntul amintit își slăbise sensul.

Formarea unui astfel de hipocoristic în limba romînă poate fi pusă în legătură cu situația din limbile slave (mai ales bulgara) în care există formațiuni de acest fel. Lucrurile par să fie așa cu atît mai mult cu cît celelalte limbi romanice, chiar dacă sînt bogate în diminutive (italiana și spaniola), nu au diminutive ale căror sufixe să aibă valoarea lui *-aș* din *unchiaș*. Sufixele *-anem*, *-anum*, *-inum*, *-ettam*, *-ottum*, *-onem*, cu ajutorul cărora s-a format în franceză și italiană o seamă de termeni care arată rudenia (fr. *antain*; it. *zianu*; fr. *onclin*, it. *tsiu*; fr. *unklett*; fr. *okyot*; fr. *unklu*, it. *zion*) [3], nu au valoarea lui *-aș*. Situația este cu atît mai interesantă cu cît conținutul semantic al termenilor pentru « unchi » din limbile romanice este mai bogat decît acela din limbile slave. Limbile romanice au recurs în acest caz la locuțiuni pe cînd în limbile slave de multă vreme s-a făcut distincție între *unchi* « fratele tatălui » și *unchi* « soțul mătușii ». Aceasta s-a petrecut în momentul în care la slavii de sud, în locul vechii familii mari (zadruga), a apărut o nouă organizare bazată pe principiul teritoriului [4].

Unchiaș ocupă o arie destul de mare și de compactă în nordul țării (Bucovina și Maramureș) și cîteva puncte grupate în sud-vestul Ardealului. Structura de sens mai complexă a lui *unchi*, analizată mai sus, s-a răsfrînt și asupra derivatului său, *unchiaș*. Și în acest caz, pe lîngă sensul prim « unchi », s-a dezvoltat, într-o vreme nu prea îndepărtată de noi, al doilea sens « moșneag, bătrîn ». În textele vechi este atestat însă la început numai cu sensul « unchi »: *Să se știe că au votă* (= avut) ***unchișul*** *Fugle moșie în Mircești*, (Muntenia, 1606) Hasdeu, Cu-

---

[1] Situația este aceeași și în cazul lui *uică*. În punctul 859 deși a fost înregistrat *uică*, în explicația pe care o dă subiectul se precizează că se spune și *uηk'*^{i}, *uηk'*^{iu}

[2] CADE

[3] Pentru alte exemple v. Tappolet, Verwandschaftsn., p. 95.

[4] Александр Исаченко, Индоевропейская и славянская терминология родства в свете марксистского языкознания, Slavia, XII (1953), I, p. 34.

vente, I, p, 152; *Lipi pre lîngă el... [pe]* ***uncheașu*** *frate mîne-sa*, Moxa, Hasdeu, Cuvente, I, p. 387; *Cel mai bătrîn între frații tatei era* ***uncheșul*** *Ioniță*[1]. Tiktin (RDW) nu-l atestă decît cu sensul « bade », « alter Mann, Alter ».

Este interesant de observat că hipocoristicul lui *unchi* a apărut, cel puțin așa ne indică textele, în Muntenia. În Moldova, unde în cele din urmă *unchi* a fost înlocuit cu *moș*, s-a folosit numai *unchi*. Această situație poate că și explică de ce *unchi* a putut fi înlocuit în Moldova cu un alt termen sinonim al lui. În Muntenia, unde se folosea hipocoristicul lui *unchi*, acesta din urmă a fost susținut și de diminutivul său[2]. Al Graur arată[3] că un cuvînt din fondul principal este mai puternic întărit de un derivat (care poate intra la rîndul lui în combinații de cuvinte) decît de crearea unei locuțiuni în care intră acel cuvînt din fondul principal.

După ce și-a însușit sensul « bătrîn, moșneag, om în vîrstă », gradul de frecvență a utilizării lui a crescut. Așa se explică răspîndirea pe care a luat-o *unchiaș* mai ales cu sensul « bătrîn ». Prima dată este atestat cu acest sens la scriitorii moldoveni din secolul al XIX-lea[4]: *Barba argintie a* ***uncheșului*** *străbun* [Statu-Palmă] *să tîrîie pe cîmpie*, Alecsandri[5]. *Grăiește* ***uncheșului***... *nu te sfii*, Alecsandri, T, I, p. 1350; *Te înșeli* ***uncheșule***, *zise el, ești încă tînăr*, Negruzzi, op. cit., III, p. 255; *Dracul... începe a-și purta codița cea bîrligată pe la nasul* ***unchiașului,*** Creangă, op. cit., p. 53. Mai tîrziu, sensul amintit apare și la scriitorii munteni: *Bată-l gîlcile de* ***unchiaș***[6]; *De ce nu cruțăm copii, femeile și* ***unchieșii.***[7] Cu sensul acesta, datorită marii circulații a cîștigat și derivate. Astfel este *uncheșel*, hipocoristic al lui *unchiaș*: *Miluiți-mă, măiculiță, că mă bate uncheșelul, Tot cu toiegelul*[8]; *Mătuși, mătușelelor, unchieși,* ***uncheșeilor.*** Șezătoarea, IV, 191; *Am un* ***uncheșel,*** *îi curg mațele după el*[9]. *A uncheși*, « a îmbătrîni »[10].

Datorită marii frecvențe, *unchiaș* a căpătat ulterior și alte sensuri: « tată-vitreg » (v. ALR, I, harta 153), « bade » (v. ALR, I, harta 202) pe care le-am notat în harta semantică *unchiaș*.

Pe lîngă termenii discutați pînă acum, există alții, mai ales în harta 166 *unchi* « soțul mătușii », răspîndiți pe arii mai mici sau chiar numai izolat. De cele mai multe ori aceștia sînt termeni împrumutați; unii au intrat cu sensul « unchi » în limba romînă, iar alții au pătruns cu alt sens și au căpătat mai tîrziu și sensul « unchi ». Mai puține sînt creațiile pe teren romînesc.

În prima categorie a termenilor împrumutați intră mai ales cei luați din sîrbă (*uică, tetac, ćăică*) și numai unul împrumutat din maghiară (*șogor*).

---

[1] Ion G. Sbiera, Familia Sbiera, Cernăuți, 1886, p. 7.

[2] Este interesant că *unchi* nu este atestat în textele muntenești decît la Moxa deci mai tîrziu ca *unchiaș*.

[3] Al Graur, Fond. pr., p. 147. v. și p. 20, 40, 120, unde se dovedește că derivatele dau concurs la stabilizarea limbii prin însăși existența lor.

[4] Apare o dată și în Muntenia: *Am cercetat prin vecini și oameni bătrîni împrejureni anume* unchiaș *Nicolae Botezat* (Tîrgoviște, 1875). Iorga, Studii și doc., I-II, p. 237.

[5] Vasile Alecsandri, Opere complete: Poezii, vol. III: Pasteluri și legende, București 1875, p. 358.

[6] Gala Galaction, Opere, București, ESPLA, 1949, vol. I, p. 41.

[7] I. C. Vissarion, Ber Căciulă. Povestiri, București, 1943, ed. a IV-a, p. 333.

[8] G. Dem. Teodorescu, Poezii populare romîne, București, 1885, p. 132.

[9] T. Pamfile, Cimilituri romînești, București, 1908, p. 15.

[10] Ciaușanu, Glosar de cuvinte din județul Vîlcea, București, 1931.

În Banat şi în cîteva puncte din vestul Olteniei (837, 840, 850, 859), cuvîntul de origine latină a fost înlocuit cu un împrumut din sîrbă: *uică* < sîrb. *ujak*, *ujka* « fratele mamei » [1].

Cuvîntul sîrbesc a fost împrumutat într-o vreme în care *unchi*, la fel ca în Moldova, îşi pierduse valoarea afectivă. Vorbitorii au recurs în acest caz la împrumutarea unui cuvînt dintr-o limbă străină [2] care prezenta avantajul de a fi, cel puţin în aparenţă, şi un hipocoristic [3]. Aşa credem că se explică şi faptul că n-a fost împrumutat *strić* « fratele tatălui » deşi acesta denumea o rudenie mai apropiată. S-a spus astfel la început *uică* numai în familiile care aveau legături de rudenie cu sîrbii; ulterior, cuvîntul s-a extins şi în vorbirea altor locuitori.

Transformarea în discuţie s-a petrecut într-o vreme nu prea îndepărtată de zilele noastre. Despre aceasta vorbeşte caracterul compact al ariei *uică* « fratele tatălui » (am invocat, atunci cînd am vorbit despre *moş*, ca argument pentru determinarea vechimii unui fenomen, caracterul ariei acestuia. Cînd avem a face cu termeni în care intervine afectivitatea vorbitorilor, forma compactă a unei arii dovedeşte că termenul nu are o vechime prea mare). În cazul *uică* « soţul mătuşii », aria este necompactă pentru că, simţindu-se mai slab această legătură de rudenie, *uică* a fost înlocuit cu alţi termeni. Situaţie asemănătoare prezintă şi *unchi* (v. mai sus).

O dată intrat în limbă, *uică* « unchi » a suferit aceleaşi transformări semantice ca *unchi*. Astfel el a căpătat şi sensul « nene »: *Cei mai tineri pe cei mai bătrîni îi titulează cu* ***uică*** [4]; ***Uică*** *Bălă a plecat la bîlci la Cărbuneşti* [5]; ***Uică*** *Vasile* « moş Vasile » [6]; « I se adresează cu vorba *uică* » (ALR, I, harta 165, punctul 859). Avînd şi acest sens s-au putut face alte treceri semantice ajungîndu-se la folosirea lui *uică* pentru « tată vitreg » [7] şi chiar pentru « strămoş ».

Tetac înregistrat doar într-un singur punct (40) şi acesta în harta 166 (*unchi* « soţul mătuşii ») reproduce pe sîrb. *tetak*.

Ćăică înregistrat în punctul 5 (harta 166) nu este decît sîrb. *ćajko* diminutiv al lui *ćaća* « tată ». Sensul « unchi » trebuie să fie o creaţie semantică mai nouă fiindcă nu este înregistrat (nu există nici în DA). Cuvîntul a fost înregistrat şi pentru « mătuşă » (sora mamei) [8] în mai multe puncte (5, 10, 12, 24) aşa că s-ar putea ca, în cazul lui « unchi », să avem a face cu o eroare din partea subiectului.

Şogor < magh. *sógor* « cumnat » a fost înregistrat în harta 166 (punctele 230, 251, 324). Sensul acesta, « soţul mătuşii », a fost notat de Szinnyei [9] pentru graiu-

---

[1] Vl. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rjećnik, Zagreb, 1917.

[2] Cuvintele străine sînt adesea superioare în expresivitate, de aceea preferate celor indigene. v. Iordan, Stilistica, p. 22, 342. De altfel cazuri similare s-au petrecut şi în alte limbi gr. θεῖος l-a înlocuit pe lat. *avŭncŭlus* sau fr. *oncle* este folosit în mod aproape exclusiv de germani.

M. И. Гурычева и Б. А. Серебренников, Задачи изучения основного словарного фонда языка, Вопросы языкознания, 1953, т. 6, стр. 7, vorbind despre aceeaşi problemă au arătat că această preferinţă la cuvintele din fondul principal se manifestă mai mult atunci cînd împrumuturile se deosebesc printr-un colorit expresiv, puternic.

[3] În sîrbă, *-ko* are valoare hipocoristică, cf. *ćajko*. Această valoare o găsim şi în romînă. cf. *taică*.

[4] Sofronie Liuba şi Aurelia Jana, Topografia satului şi hotarului Măidan, Caransebeş, 1895, p. 4.

[5] I. Boceanu, Glosar de cuvinte din judeţul Mehedinţi, Bucureşti, 1913.

[6] T. Gîlcescu, Cercetări asupra graiului din Gorj, GS, V, p. 124.

[7] ALR, I, harta 153. Fenomen asemănător s-a petrecut şi în aromînă unde *maiă* « lele » şi « mamă ». v. ALR, I, harta 286.

[8] Un fenomen asemănător s-a petrecut şi în provensală unde *konka* « mătuşă » <*avŭncŭlus*. REW [3], 838. Tot aşa în aromînă, mătuşa este numită cu termenul cunoscut pentru « unchi », *lalĭ*. v. ALR, I, harta 168.

[9] I. Szinnyei, Magyar Tájszótár, Budapesta, 1897—1901, vol. II, col. 411.

rile maghiare din Panonia. Se poate observa că s-a răspuns cu *șogor* numai în punctele în care sînt mulți maghiari. În alte puncte din cîmpia Transilvaniei a fost tradus magh. *sógor* ajungîndu-se, pe o arie destul de mare și de compactă (ea cuprinde 13 puncte), să se spună soțului mătușii, *cumnat*.

Transformarea este generală. În punctul 170 s-a răspuns «nu se zice *unchi*» soțului mătușii. Tot așa, în punctul 94, informatorul a declarat că nu-i poate zice altfel decît *cumnatul mamei*.

Din a doua categorie a termenilor împrumutați (care au căpătat în romînă sensul «unchi») fac parte *baci* < magh. *bács*, *bade* a cărui etimologie e nesigură.

Termenii amintiți au suferit o interesantă evoluție semantică: *unchi* cu sensul «om în vîrstă» a fost înlocuit în noua lui sferă semantică cu sinonime. În vestul țării (punctele 90, 96, 103, 295, 298, 302, 320, 333, 335, 337, 339, 341 din harta 166 și punctul 96 din harta 165), unde influența maghiară este mai puternică, sinonimul este un termen de origine maghiară, *baci*. Influența trebuie să fi fost destul de puternică fiindcă s-a format, în cazul hărții 166 (*unchi* «soțul mătușii»), chiar o arie compactă.

În punctul 339 din harta 166 (*unchi* «soțul mătușii») i se spune unchiului «fratele tatălui» *baci dulce* pe cînd celuilalt i se adresează simplu *baci*. Determinativul *dulce* credem că a fost adăugat pentru a menține distincția între cei doi termeni care se confundă deși numesc noțiuni oarecum diferite. Procedeul determinării cu ajutorul lui *dulce* poate să fie de altfel găsit în Ardeal și în alte cazuri analoge: *văr dulce*, *frate dulce*, determinativul *dulce* nefiind decît magh. *édes* «dulce».

Bade «unchi»[1] este folosit în Ardeal (punctele 215, 217, 231, 255, 259, 273, 280, 283, 285, 289, 290, 359, 360 și 798 din harta 166) și în Moldova (punctul 596, harta 165). Deși atlasul nu-l înregistrează pe *bade* pentru Moldova decît o singură dată el există totuși (mai ales în vorbirea locuitorilor din sudul acestei provincii).

Formațiunile romînești sînt puține (*tete*, *mătușoi*, *nene*).

În cazul lui *tete*, înregistrat în punctele 246, harta 166, (*unchi* «soțul mătușii») și 273, 243, 249, harta 165 (*unchi* «fratele tatălui»), este posibil să avem a face cu o formă a lui *tata*, diformată în graiul copiilor unde sunetele palatale sau muiate pot exprima uneori ideea de «mic, drăgălaș». Leo Spitzer[2] citează diminutive din bască unde figurează *č*. Tot acolo se arată că formații similare pot fi găsite și în spaniolă; caracterul diminutival al acestora vine tocmai de la *č*. Astfel sufixele *-echo*, *-icho*, *-ucho*, cînd au această africată au valoare diminutivală deși nici unul dintre primitivele acestor hipocoristice nu au *ch*. Tot așa în bască[3], un cuvînt al cărui sunet inițial se palatalizează devine, prin acel simplu fapt diminutiv: *tinka* «puțin» alături de *t'inka* «puținței». Acad. Iorgu Iordan (Stilistica, p. 85) citează faptul că la copiii moldoveni, care n-au în vorbirea lor de acasă pe *č*, există ten-

[1] Există și o altă explicație, mai puțin probabilă, care se poate da transformării în discuție. Schimbarea de sens s-a putut petrece și în aceeași sferă semantică (a gradelor de rudenie). În acest caz s-a pornit de la un sens «frate mai mare» pe care îl are *bade*. Sensul este atestat în Cronica lui Șincai «Drept aceea Ioan-vodă s-au dus... în Moldova, unde era vodă *bade*-său Moise... și de acolo [trecu]... la al doilea *bade* al său, la Petru-vodă, carele era om de biserică și mitropolit în Kiovia... Ioan-vodă acesta au fost frate dulce cu Gavriil-vodă; porecla le-au fost Moghila, și au fost din vechea familie domnească, frați cu numiții Moise și Petru». Șincai, Cronica, III, 21, ap. DA. Copiii l-au auzit pe tatăl lor spunîndu-i *bade* fratelui mai mare al acestuia și i s-au adresat apoi și ei cu același termen. Ulterior, s-a spus *bade* și unui unchi (frate al tatălui) care era mai tînăr.

[2] «Revista internacional de los estudios vascos», XXV (1934) la Iordan, Stilistica, p. 85.

[3] G. Rohlfs, Archiv für das Studium der neueren Sprache, CLXII, p. 160, la Iordan Stilistica, p. 85.

dința de a înlocui pe š prin č (sau cel puțin prin ś) *moču* (eventual *mośu*) pentru *moșu* (ca termen de respect și dragoste la adresa unui unchi). Este posibil deci ca și în cazul lui *tete* să avem a face tot cu astfel de transformare și anume *tata*, rostit cu consoanele muiate, devenit *t'at'a* unde primul *a* fiind între două consoane muiate, s-a transformat în *e* (cf. *i̯ai̯* > *i̯ei̯*): *t'et'a* (*tetea*) Această formă a fost simțită ulterior ca o formă articulată și s-a refăcut un singular *tete* [1]. Prin transformări similare s-a ajuns probabil și de la *nana*, *lala* la *nene* [2], respectiv *lele*. De altfel *nene* la origine, în limba veche, n-a însemnat decît « tată » mai apropiat deci de « nana »: *Eu-s*, ***nianio***, *hiică-ta*, *Eufrosina*. Dosoftei, VS, 27, ap. DA (ms): *Numai nu-i așa milos* [socru-tău] *Cum al tău* ***nene*** *ți-a fost* [3]; *Cînd rămîn pruncii de* ***nene***, *Străinei îs fără vreme* [4].

Pentru explicarea în acest fel am apelat iarăși la ALR, I, harta 153 (« tată vitreg »). Aici a fost înregistrat în punctul 138 (localitatea se găsește în aria *tete* « unchi ») pentru a numi pe tatăl vitreg tot termenul *tete*. Subiectul a făcut însă precizarea prețioasă că i se spune *tete* numai dacă nu este bătrîn, deci numai atunci cînd este mai apropiat de tatăl vorbitorului. Fenomenul s-a petrecut și în franceză și italiană, de data aceasta invers. Tappolet (Verwandschaftsn., p. 136) înregistrează pentru « tată vitreg » cuvinte care denumesc unchiul: *õkle* (Char. — Inf.), *oncle* (Saintonge), *unkle* (Tarn, H. Vienne), *unkles* (Prades); *ziu* (Perrugia, Messina); *barba* (Vicenza).

Fenomenul s-a petrecut deci pe teren romînesc și putem aduce, pentru susținerea acestei afirmații, și alte dovezi.

În articolul « Les mots tsigains en roumain » (BL, II, 192), Al. Graur arată că termenul în discuție, care există și în vorbirea țiganilor, nu apare decît la țiganii din Romînia. Aceștia păstrează probabil forma *tetea*.

Putem invoca pentru caracterul romînesc al transformării în discuție și răspîndirea de azi a cuvîntului. După cum arată harta, se observă că el este răspîndit în partea Transilvaniei care păstrează mai multe arhaisme (la moți).

Nene probabil dintr-un *nana*, rostit cu consoanele palatalizate *ńańa* (cf. *tata* > *tete*), este atestat numai în cîteva puncte (825, 795, 770, 134, 170 din harta 165 și punctele 164, 166, 770, 776, 793, 205, din harta 166), deși este răspîndit într-o bună parte a Olteniei.

Se observă că *nene* a fost înregistrat în mai multe puncte în cazul hărții 166. Raportul crește și mai mult dacă adăugăm precizările făcute de subiectele anchetate « Cînd mă adresez îi zic *nẹne*, *nei̯că* » (punctul 790, harta 166). « Cînd e între 40—50 de ani ». Pînă la 40 se zice *nene* (punctul 584, harta 166). Se zice și *nene* (punctul 690, harta 165).

În punctul 65, harta 166, a fost notat termenul *mătușoi*, derivat de la mătușă cu sufixul *-oi*. Procedeul nu este neobișnuit: în același fel de la *unchi*, cu sufixul *-oaie*, s-a obținut *uncheoaie* (ALR, I, harta 167). O formă, diferită doar prin fonetism, este *mătușoń* care a fost înregistrată în punctele 1 și 12.

Poziția lui *unchi* este cu totul alta în cazul celorlalte dialecte ale limbii romîne din sudul Dunării. În aceste dialecte cuvîntul latinesc a fost înlocuit prin cuvinte împrumutate din limbile popoarelor cu care au avut legături mai strînse romînii din aceste

[1] Н. Лавроски, op. cit., p. 33 arată că дядя la început a avut sensul « tată ».
[2] V. mai jos forma *niania*, la Dosoftei.
[3] S. Fl. Marian, Nunta la romîni, București, 1890, p. 637.
[4] Pr. I. Bîrlea, Cîntece poporane din Maramureș, București, 1924, vol. I, p. 120.

părţi. Situaţia este interesantă mai ales dacă ne gîndim că termenii care denumesc gradele de rudenie fac parte din fondul principal (vezi introducerea). De altfel aceste constatări se referă nu numai la cazul lui *unchi* care ar putea fi considerat ca un grad de rudenie mai îndepărtat ci, în aceeaşi măsură, caracterizează şi poziţia altor cuvinte care denumesc grade de rudenie mai apropiate. Menţionăm astfel că *tata* (v. ALR, I, harta 152) a fost păstrată numai în meglenoromînă [1] şi, parţial, în aromînă. Istroromîna l-a înlocuit cu *čuácă* [2] <sîrb. *ćaća* « tată » iar în aromînă este răspîndit termenul *afęndi*. Tot aşa *mamă* (v. ALR, I, harta 155), păstrat numai în megl. *mamu*, a cedat locul în istrorom. lui *mŭáịe* (Byhan, Jahresbericht, p. 280), iar în aromînă lui *mană*, *băná*, *dadă*[3]. (v. şi Capidan, Aromînii, p. 71, *dadă*).

În cazul rudelor mai îndepărtate situaţia este mai clară. Pentru « mătuşă », (v. ALR, I, harta 167) nu găsim nici un cuvînt păstrat din latină. Istrorom. *teta* (v. şi Weigand, Jahresbericht, p. 138), megl. *tete* (v. şi Capidan, Meglenoromînii, I, p. 106 *tetca*), arom. *tíată*, *mai* (v. şi Capidan, Aromînii, p. 128) sînt împrumuturi. Şi părinţii tatălui şi ai mamei sînt numiţi cu termeni mai noi. Bunicului (v. ALR, I, harta 169), i se spune în istroromînă *nono*, *tată* (sic!) (Byhan, Jahresbericht, p. 371) şi *ćáịĕ* iar în megl. *dędi*. Numai aromîna păstrează pe lat. *pappus*>*pap*.

Starea de lucruri prezentată este cauzată de tocirea afectivităţii cuvintelor care numesc rude mai în vîrstă, respectate de copii. Pierderea afectivităţii a dat cuvintelor de care ne ocupăm un caracter oarecum neutru şi a făcut simţită necesitatea creării — fie prin mijloace interne ale limbii, fie prin împrumuturi — a unor noi termeni care să fie încărcaţi cu expresivitate. Aceasta s-a petrecut, probabil, mai ales în cazul unor cuvinte la origine tot din graiul copiilor ca *mama*, *tata*, care, pierzînd nota de afectivitate despre care am vorbit, nu mai însemnau nimic sau aproape nimic. În cazul dialectelor romîneşti de peste Dunăre, datorită puternicei influenţe exercitate de limbile popoarelor care le înconjurau, s-a recurs la împrumutarea cuvintelor necesare din limbile învecinate: sîrba şi bulgara [4]. Cuvintele italiene care pot fi găsite la istroromîni au pătruns probabil prin intermediul limbii croate fiindcă nu au existat legături directe între istroromîni şi italieni.

Un argument în favoarea acestor afirmaţii este numărul deosebit de variat al formelor care au fost înregistrate pentru denumirea acestor grade de rudenie. Am văzut că în cazul lui « mătuşă », la meglenoromîni, au fost înregistrate trei forme. Aceeaşi este situaţia şi în celelalte cazuri.

În plus, poate fi amintită şi situaţia termenilor pentru celelalte grade de rudenie despre care nu se poate spune că ar fi mai apropiate decît mama şi tata dar care nu sînt cuvinte din graiul copiilor. *Frate* [5] şi *soră* [6] sînt cuvinte păstrate din latină în toate dialectele. Situaţie identică prezintă termenii care denumesc noţiunea de « nepot ». Termeni de origină latină s-au păstrat şi pentru a te adresa vărului (v. ALR, I, harta 173): arom. şi megl. *cusurin*<*consobrinus* (v. şi Capidan, Aromînii, p. 148). De fapt, în megl. mai există încă un cuvînt tot de origine latină: *primaver* (v. şi Capidan, Meglenoromînii, II, p. 103, unde există şi forma *ver*).

---

[1] De altfel, meglenoromîna cunoaşte şi pentru tată o formă împrumutată din bulgară: *tatcu* v. Capidan, Meglenoromînii, I, p. 188.

[2] Weigand, Jahresbericht, p. 138 îl atestă.

[3] Byhan, Jahresbericht, p. 371, *tšǫịe*.

[4] Fenomenul nu este un caz izolat. Gr. θεῖος l-a înlocuit pe *avŭncŭlus*. În vremea noastră, germanii l-au luat pe fr. *oncle*.

[5] Pentru « frate » v. ALR, I, harta 159. v. şi Capidan, Aromînii, p. 106; Capidan, Meglenoromînii, II, p. 112; Weigand, Jahresbericht, p. 107 şi Byhan, Jahresbreicht, p. 220.

[6] Pentru « soră » v. ALR, I, harta 163. v. şi Capidan, Meglenoromînii, II, p. 115; Weigand, Jahresbericht, p. 135 şi Byhan, Jahresbericht, p. 344.

Între cele două grupe de cuvinte singura deosebire care există este faptul că în prima categorie valoarea afectivă este mult mai mare. Această încărcare cu afectivitate a unor cuvinte noi, luate din alte limbi, a ușurat procesul de eliminare a vechilor cuvinte mai puțin expresive. Trebuie deci ca în categoria cuvintelor care denumesc grade de rudenie și care fac parte din fondul principal lexical să facem o separare în sensul arătat mai sus. Astfel există cuvinte care, datorită afectivității, în cazul unor legături mai strînse dintre popoare pot fi înlocuite cu cuvinte împrumutate (atunci cînd își pierd afectivitatea). Trebuie să precizăm că, în același timp, există în fondul principal lexical o seamă de cuvinte pentru numirea gradelor de rudenie care, nefiind însoțite de o notă afectivă, prezintă stabilitate mai mare chiar în cazul influențelor deosebit de puternice. (De exemplu, influența exercitată de limbile din Peninsula Balcanică asupra dialectelor romînești din sudul Dunării).

Să trecem la înșirarea termenilor care denumesc unchiul în dialectele romînești.

La istroromîni, lat. *avŭncŭlus* a fost înlocuit cu împrumuturi din sîrbă sau cu alți termeni din limbi romanice.

Astfel, pentru *unchi* «fratele tatălui», în punctul 02 a fost înregistrat *striț* (v. și Byhan, Jahresbericht, p. 354 și Popovici, Dial. rom. din Istria, II, p. 153) <sîrb. *strić* «fratele tatălui» (Karadžić, op. cit.) iar pentru soțul mătușii, în același punct, a fost notat *tetîc* < sîrb. *tetak* «bărbatul surorii tatălui sau a mamei» (Karadžić, op. cit.).

În cealaltă localitate de la romînii din Istria (01) s-a răspuns cu termenul *buarba* (v. și Byhan, Jahresbericht, p. 197 și Popovici, Dial. rom. din Istria, II, p. 91). Cuvîntul poate fi un împrumut din dalmată făcut pe cînd istroromînii locuiau sau străbăteau teritoriile stăpînite de dalmați. La fel de probabilă poate să fie și o influență pe care au exercitat-o graiurile croate asupra istroromînilor [1]. În dalmată el are aceeași formă, adică prezintă diftongarea lui *a* accentuat în *u̯a*. Această diftongare vorbește pentru vechimea cuvîntului în dalmată. M. Bartoli (Dalmatische, II, p. 329) arată că acest fenomen se petrece numai în elementele vechi păstrate din latină.

Buarba poate fi însă un împrumut din graiurile italiene din nord făcut prin intermediul graiurilor croate, deși cel mai complet dicționar al sîrbo-croatei [2] nu-l atestă cu sensul de «unchi».

La aromîni, pentru a denumi pe unchiul «fratele tatălui», se întrebuințează cuvîntul din vorbirea copiilor, *lală* [3]. Este greu de precizat care a fost limba din care aromînii au împrumutat acest termen. Posibil să-l fi luat de la slavi unde are sensul de «tată» (la bg. «bade», Бернштейн, op. cit.). De la acest sens la cel de «unchi» s-a putut trece destul de ușor. cf. sîrb *ćaća* «tată» >rom. *căică* «unchi», *tete* «unchi» < *tata*.

Pentru unchiul «soțul mătușii» mai există și un alt cuvînt *tetă* (punctele 06, 07) care se pare că este un împrumut din bg. *tetka* «mătușă». Pentru schimbarea genului cf. *nană* «bade» (ALR, I, harta 202). Cf. fenomenul invers în prov. *konka* «mătușă» < lat. *avŭncŭlus* (REW[3], 838) și în *ćaća* «tată» care înseamnă și «mătușă».

[1] Dalmata a lăsat urme adînci în sîrbo-croată: unele mai trăiesc și azi iar altele au dispărut. Jean Boutière, Romania, 57 (1931), p. 608.

[2] Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, I, 1880–1882.

[3] Asupra caracterului copilăresc al acestui cuvînt v. E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1908-1913, p. 688.

La meglenoromîni circulă pentru «fratele tatălui» atît *čiči* (punctul 012) < bg. чичо «fratele tatălui», cît și *baiĕ* < bg. бай. Pentru unchi «soțul mătușii» a fost înregistrat *tetin* care nu este altceva decît bg. тетин.

Limba latină făcea distincție între *avŭncŭlus* «unchi după mamă» și *patruus* «unchi după tată» așa după cum distingea noțiunile «mătușă după mamă» — *matertĕra* și «mătușă după tată» — *amita*. Limbile romanice n-au păstrat distincția pentru că, dacă în epoca Imperiului unchiul după tată avea alte drepturi decît unchiul după mamă, mai tîrziu aceste noțiuni au încetat să se mai deosebească juridic. Acest fapt poate fi considerat ca una din cauzele care au dus la dispariția unuia din membrii fiecărei perechi corelative de cuvinte [1]. În cazul noțiunii «unchi» a dispărut *patruus*, limbile romanice păstrînd numai pe *avŭncŭlus*. La păstrarea lui *avŭncŭlus* a contribuit probabil și faptul că, spre deosebire de *patruus*, acesta era un termen din limbajul copiilor (diminutiv) care era încărcat cu mai multă afectivitate; *patruus* era termenul juridic.

Avŭncŭlus este un diminutiv al lui *avus*, a însemnat deci «*bunicuțul*» (*avus* «bunic»), apoi «fratele mamei» (pentru copii unchiul este, ca și bunicul, un om mai bătrîn, membru al familiei») [2].

Avŭncŭlus s-a păstrat în franceză [3] (*oncle*, v. fr. *onclin* [4]), romînă (*unchi*), retoromană (*auk*) și, parțial, în sardă (*unku* [5], *kunku* [6]. La lista dată de Meyer-Lübke (REW [3], 838) mai pot fi adăugate catalana (*oncle*), provensala (*ouncle*) (Rohlfs, Differenzierung, p. 16) și vegliota ZRPh, 49 (1929), p. 339. De asemenea, *avŭncŭlus* a fost împrumutat de albaneză (*unk'*, *ung*), G. Meyer. Etym. Wört. der alban. Sprache.

Avŭncŭlus a fost înlocuit în unele părți din Romania (retoromană [7], graiurile italienești de nord [8], graiurile franceze de apus [9], dalmată [10] și, parțial, spaniolă) [11] de *barba* <germanic. *barbas* [12], iar în altele (spaniolă, portugheză [13], provensală, catalană [14] și italiană, cu excepția nordului) prin urmașii gr. θεῖος. Înlocuirea lui *avŭncŭlus* prin θεῖος s-a petrecut încă în latina populară. Fonetismul formelor din spaniolă și din sardă ne dau o garanție pentru o vechime mare [15].

---

[1] Р. А. Будагов, Основной словарный фонд романских языков, Вопросы языкознания, 1953, т. 2, стр. 44.

[2] Tappolet, Verwandschaftsn., p. 92.

[3] Pentru formele din franceză v. ALF, harta 941; Wartburg, FEW, s.v. *avŭncŭlus*; G. Rohlfs, ZRPh, 52 (1932), p. 73.

[4] Fr. Godefroy, Lexique de l'ancien français, Paris-Leipzig, 1901.

[5] M. L. Wagner, op. cit., p. 16.

[6] *Kunku* <*unku* transformare în graiul copiilor. Tappolet, Verwanschaftsn., p. 96. Explicația lui L. Diefenbach (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, XII (1863), p. 17) *coavunculus*> *kunku* este mai puțin plauzibilă.

[7] A. Velleman, Dicziunari scurznieu de la lingua ladina, Samaden, 1929; Th. Gartner, Ladinische Wörter aus den Dolomitentältern, Halle, 1923, p. 116.

[8] AIS, harta 18.

[9] ALF, harta 941.

[10] Bartoli, Dalmatische, II, p. 329. S-ar putea ca în dalmată să fie o influență din graiurile italiene de nord.

[11] În spaniolă *barba* «père noble», Mistral, Lou tresor doú felibrige, Aix-en-Provence, I, pare a fi o urmă a unui mai vechi *barba* «moș, unchi» care este atestat, pentru vechea franceză. Tappolet, Verwandschaftsn., p. 103.

[12] Rohlfs, Differenzierung, p. 17.

[13] Fonseca de Simoẽs, Nouveau dictionnaire français-portugais, Paris, 1909.

[14] REW [3], 8709.

[15] Tappolet, Verwandschaftsn., p. 95. Pentru sardă v. M. L. Wagner, Lautlehre der südsardischen Mundarten, Halle, 1907, p. 53—54.

Repartiția în Romania a celor trei tipuri lexicale, corespunzătoare noțiunii de « unchi » este foarte interesantă. Desigur că, la început, întreaga Romanie cunoștea pe *avŭncŭlus*. Chiar acolo unde astăzi se folosesc alți termeni avem atestate forme care pornesc de la *avŭncŭlus*: *aunculis* pentru Spania și Roma. Urme de acest fel pot fi găsite și în nordul Italiei. Harta 19 din AIS atestă pentru regiunea amintită urmași ai lui *avŭncŭlus*, în 10 puncte. Fapte asemănătoare înregistrează și Tappolet (Verwandschaftsn., p. 9) pentru regiunea Aosta, iar anchetatorii AIS au notat în punctul 715 (localitate situată într-o regiune unde predomină urmașii lui θεῖος) continuatori ai lui *avŭncŭlus*.

În interiorul acestei arii compacte au apărut, datorită puternicei influențe grecești și germanice, doi termeni noi. Apărînd relativ tîrziu [1], cei doi termeni nu s-au mai putut impune și altor ținuturi de limbă latină. *Barba* s-a extins numai pînă în regiunile în care există și astăzi it. *zio* (Rohlfs [2] arată că, mai ales sub formele *barbanus* și *barbaneus* « zio paterni », cuvîntul se găsește în documente vechi din Bari). De asemenea, θεῖος pătrunzînd prea tîrziu din sudul Italiei în spre nord n-a mai putut să se impună chiar dacă a ajuns să fie folosit și la Roma. Jud [3] a arătat că, începînd din secolul al III-lea, Roma nu mai avea autoritatea necesară pentru a-și subordona din punct de vedere lingvistic celelalte regiuni. Spania l-a adoptat pe θεῖος pentru că, în general, Peninsula Iberică a luat elemente populare din Italia meridională [4]. De altfel chiar în Peninsula Iberică poziția lui θεῖος n-a fost prea puternică: catalana care a avut tot timpul legături strînse cu Galia răsăriteană [5] a păstrat pe *avŭncŭlus* > *avoncle*. În sardă, alături de *tio*, există și *unku*. (Tappolet, Verwanschaftsn., p. 94). Situația este mai clară în cazul limbii franceze care s-a arătat de obicei refractară inovațiilor de acest fel [6]; ea este mai clară în cazul limbii romîne despre care Bartoli (Neolinguistica, p. 33) a arătat că păstrează elemente vechi în vocabular.

Situația din limba latină și cea din limbile romanice întăresc afirmațiile făcute cînd am discutat situația din limba romînă. Cuvîntul care denumește noțiunea de « unchi », deși face parte din fondul principal lexical, ajunge să fie înlocuit de alte cuvinte dar numai în cazul unei influențe puternice exercitate de limbile popoarelor învecinate cu care am avut strînse relații economice și de altă natură. Numai cuvinte ca gr. θεῖος sau germanicul *barbas* din limbi care au influențat puternic latina, au putut să-l înlocuiască pe *avŭncŭlus*. Situația amintește pe cea din Ardeal și Banat unde *unchi* a fost înlocuit cu termeni luați din maghiară, respectiv sîrbă.

Am încercat în articolul de față să urmărim care este repartiția teritorială a termenilor care denumesc noțiunea de « unchi » în limba romînă. Am arătat de ce un cuvînt sau un sens s-a răspîndit într-o anumită regiune și nu într-alta. Am căutat să explicăm de ce o arie este mai compactă sau mai fărămițată.

---

[1] A. Ernout et A. Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine, Paris, 1932, 996.

[2] G. Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch des unteritalienischen Gräzität, Halle, 1930. v. și G. Rohlfs, Dizionario dialettale delle tre Calabrie, Halle-Milano, 1934, II, 364.

[3] J. Jud, Problèmes de géographie linguistique, II, RLiR, I, p. 234.

[4] A. Griera, Notes sur l'histoire de la civilisation et l'histoire des langues romanes, RLiR,V, p. 217.

[5] Ibidem, p. 241.

[6] J. Jud, Problèmes de géographie linguistique, I, RLiR, p. 185, 187; Dauzat, Géogr. lingu., p. 45; RLiR, X, p. 59.

De asemenea am urmărit să facem o cronologizare a termenilor pentru « unchi » în sensul că am stabilit dacă un cuvînt sau un sens este mai nou sau mai vechi. Pentru aceasta am apelat în primul rînd la hărțile Atlasului, la textele vechi și la culegerile de texte dialectale.

În sfîrșit am cercetat cauzele care au determinat înlocuirea lui *unchi* cu alți termeni în ciuda faptului că acesta face parte din fondul principal lexical.

Concluziile la care am ajuns pot fi sintetizate astfel:

1. În limba romînă există o mare verietate de termeni pentru « unchi ». Pe lîngă cuvîntul păstrat din latină, *unchi*, există pe de o parte cuvinte vechi care au și sensul de « unchi » (*moș*, *bade*), pe de alta cuvinte care au luat naștere în limba romînă (*unchiaș*, *mătușoi*, *tete*, *nene*). Există pentru « unchi » și termeni, mai puțin întîlniți, care au fost împrumutați din limbile popoarelor cu care am avut strînse relații economice și de altă natură (*uică*, *căică*, *tetac*, *șogor*, *baci*).

În dialectele din sudul Dunării care au fost puternic influențate de limbile care se vorbesc în Peninsula Balcanică, *avŭncŭlus* a fost înlocuit peste tot cu termeni împrumutați din aceste limbi (*buarba*, *baiĕ*, *strit*, *tetîn*).

2. Aria lui *unchi* este astăzi o arie în regres față de ariile termenilor mai noi care l-au înlocuit; în trecut ea a fost mai mare și mai compactă. Caracterul compact al ariei poate fi observat mai bine în cazul unchiului « fratele tatălui » unde, legătura de rudenie fiind mai puternic simțită, cuvîntul latinesc n-a fost înlocuit. Astăzi *unchi* este « literar » și grație acestei situații tinde să cîștige teren.

3. *Moș* a primit tîrziu sensul de « unchi », în dacoromînă. Faptul este dovedit de:

— lipsa acestui sens în celelalte dialecte ale limbii romîne;

— caracterul compact al ariei *moș* « unchi »;

— în textele moldovenești (unde este atestat *moș* cu sensul de « unchi ») sensul acesta apare abia în secolul al XIX-lea.

Evoluția semantică nu s-a petrecut peste tot în aceeași măsură. În timp ce în interiorul ariei s-a ajuns pînă la pierderea noțiunii de bătrînețe, pe care o are *moș* în limba literară, la periferia ariei se spune *moș* numai unchiului mai bătrîn.

4. *Unchiaș* « unchi » a apărut în Muntenia și a ajutat la întărirea situației lui *unchi*. După aceea a căpătat, întocmai ca *unchi*, și sensul de « om bătrîn ».

5. *Tete* nu este decît *tata* rostit în graiul copiilor, cu consoanele palatalizate, *t'at'a*. De la acest *t'at'a*, s-a refăcut singularul *t'at'e*>*t'et'e* (*a* între două consoane palatale se transformă în *e*). Modificare semantică asemănătoare s-a petrecut și în alte limbi: fr. *okle*, it. *ziu*, it. *barba* înseamnă și « tată vitreg ».

ТЕРМИНЫ ПОНЯТИЯ «*UNCHI*» (ДЯДЯ), ПО «РУМЫНСКОМУ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМУ АТЛАСУ»

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Основываясь на материалах «Румынского лингвистического атласа», автор исследует территориальное распределение терминов понятия «*unchi*» (дядя) в румынском языке.

Статья ставит своей целью указать причины, обусловившие замену слова «*unchi*» другими терминами, хотя это слово и входит в основной словарный фонд румынского языка. Одновременно с этим, мотивируется распространение слова и значения в данной, а не в какой-нибудь другой области.

Автор обобщает свои выводы следующим образом:

1. В румынском языке существует большое терминологическое многообразие слова «*unchi*». Наряду с сохранившимся, из латинского языка, словом *unchi* сосуществуют, с одной стороны, старые слова, имеющие и смысл слова «*unchi*» (*moș, bade*), с другой стороны, слова возникшие в румынском языке (*unchiaș, mătușoi, tete, nene*). Для слова «*unchi*» существуют и реже встречающиеся термины, заимствованные из языков народов, с которыми у нас были тесные экономические и иные связи (*uică, căică, tetac, șogor, baci*).

В диалектах, находившихся под сильным влиянием живых языков Балканского полуострова, к югу от Дуная, слово *avŭncŭlus* было повсеместно заменено терминами, заимствованными из этих языков (*barbă, baiė, strịț, tetîn*).

2. В настоящее время сфера распространения слова «*unchi*» регрессировала по сравнению со сферой распространения более новых терминов, заменивших это слово. В прошлом, она была шире и компактнее. Компактный характер сферы распространения наблюдается лучше всего на примере дяди — «брата отца», здесь степень родства чувствуется сильнее, и латинское слово не было заменено. В настоящее время *unchi* — «литературное» слово и благодаря этому, сфера его распространения разрастается.

3. В дако-румынском языке слово *moș* получило, поздно, смысл «*unchi*».

Это доказано:

— отсутствием этого смысла в остальных диалектах румынского языка;

— компактным характером сферы распространения *moș* «*unchi*»;

— в молдавских письменных памятниках (в которых слово *moș* встречается в смысле «*unchi*»), этот смысл появляется лишь в XIX веке.

Семантическая эволюция не произошла повсеместно в той же степени. В то время как внутри сферы распространения, было утрачено понятие старости, сопровождающее слово *moș* в литературном языке, на периферии этой сферы *moș* применяется только для обозначения старшего дяди.

4. Слово *unchiaș* «*unchi*» появилось в Валахии и содействовало закреплению слова *unchi*. После этого оно приобрело наравне со словом *unchi* и смысл «старого человека».

5. Слово *tete* не что иное, как *tata*, воспроизведенное детской речью. От этого слова *tătă* образовалось в единственном числе *t'at'e* > *t'et'e* (*a* между двумя небными согласными превращается в *e*). Сходное семантическое изменение произошло и в других языках: франц. *ŏkle* итал. *ziu*, итал. *barba*, приобретая и смысл «отчим».

LES DÉNOMINATIONS DE *UNCHI* « ONCLE » D'APRÈS L'« ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN »

(RÉSUMÉ)

C'est en fondant ses recherches sur le matériel fourni par l'« Atlas linguistique roumain » que l'Auteur poursuit la répartition territoriale des termes désignant en langue roumaine la notion d'oncle « *unchi* ».

Il se propose d'étudier, dans cet article, les conditions qui ont abouti au remplacement du mot *unchi* par d'autres termes, bien que ce mot tienne du principal fonds lexical de la langue roumaine. Il expose, en même temps, les raisons pour lesquelles un mot ou une acception se sont répandus dans une certaine région et non pas dans une autre.

L'Auteur synthétise ses conclusions comme suit:

1. Il existe en roumain une grande variété terminologique du mot *unchi*. A côté de cette dénomination représentant l'élément latin, coexistent, d'une part, d'anciens mots ayant également le sens de *unchi*: *moş*, *bade*, et de l'autre, des mots de provenance roumaine, tels *unchiaş*, *mătuşoi*, *tete*, *nene*. A part les termes qu'on vient de citer, l'Auteur en mentionne d'autres, moins fréquents, servant à exprimer la même notion. Ces mots viennent des langues des peuples avec lesquels le nôtre a eu d'étroites relations, économiques ou autres (*uică*, *čăică*, *tetac*, *şogor*, *baci*).

Les langues de la Péninsule des Balcans ont exercé une forte influence sur les dialectes parlés au sud du Danube. Aussi y rencontre-t-on, au lieu de *avŭncŭlus* des termes provenant de ces mêmes langues: *buarba*, *baiĕ*, *strit*, *tetîn*, qui ont systématiquement remplacé le premier.

2. L'aire du mot *unchi* va actuellement en diminuant, si on la compare à celle des termes plus récents, qui ont pris sa place. Cette aire a été autrefois bien plus vaste et plus compacte. Son caractère compact ressort davantage, lorsqu'il s'agit du mot *unchi* au sens de « frère du père », car les liens de parenté étant plus marqués, le mot latin n'a pas été remplacé. Le mot *unchi* est aujourd'hui un terme de la langue littéraire. C'est grâce à cette situation qu'il gagne du terrain.

3. Ce n'est qu'assez tard que *moş* acquiert en dacoroumain, le sens d'oncle.

Le phénomène peut être prouvé par:

— le fait que ce mot ne figure pas dans les autres dialectes de la langue roumaine;

— le caractère compact de l'aire de *moş* « unchi »;

— les textes moldaves (où *moş* au sens d'oncle est attesté), où il ne fait son apparition qu'au XIX-e siècle.

L'évolution sémantique du mot étudié ne connaît pas d'uniformité sur tous les territoires où elle a lieu. Alors qu'à l'intérieur de son aire *moş* est arrivé à perdre le sens de « vieux » qu'il possède dans la langue littéraire, à la périphérie de son aire, *moş* ne s'applique qu'au plus âgé des oncles.

4. *Unchiaş* « oncle » est attesté en Valachie. Il y renforce la situation de *unchi*. Ce n'est que plus tard qu'il prend le sens, tout comme *unchi* de « vieil homme ».

5. *Tete* n'est à vrai dire que *tată*, à consonnes palatalisées, du langage enfantin *t'at'a*. Une modification sémantique semblable a eu lieu dans d'autres langues: fr. *oncle*, it. *ziu*, it. *barba* signifient en outre « beau-père » (second mari de la mère.)

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, 1–2, 1955

CRONICĂ

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI ÎN ANUL 1954

Cercetătorii și colaboratorii Institutului de lingvistică din București au depus în anul 1954 o rodnică activitate în domeniul cercetării științifice.

Orientarea științifică a cercetărilor și structura planului de muncă al institutului s-au bazat, în primul rînd, pe necesitățile practice ivite în urma avîntului pe care l-au luat cultura și știința noastră în anii puterii populare.

Mergînd pe linia hotărîrilor trasate de Plenara C.C. al P.M.R. din 19–20 august 1953 și a hotărîrilor luate de Prezidiul Academiei R.P.R. în iunie 1951 și iulie 1952, conducerea institutului a avut în vedere, mai ales, îndeplinirea sarcinilor care reveneau Institutului de lingvistică, în legătură cu lucrările de definitivare a « Gramaticii limbii romîne » și a « Dicționarului limbii romîne literare contemporane ».

În structura planului pe anul 1954 au fost cuprinse o serie de probleme și teme care, paralel cu « Gramatica limbii romîne » și « Dicționarul limbii romîne literare contemporane », au format obiectul de cercetare al secțiilor și subsecțiilor institutului.

Principala realizare a Secției de gramatică este apariția, în luna iunie, a volumului I (Morfologia) și, în luna decembrie a volumului al II-lea (Sintaxa) a « Gramaticii limbii romîne », sub redacția prof. D. Macrea, directorul Institutului de lingvistică. Elaborarea definitivă și tipărirea volumelor au necesitat lucrări de revizie și corectură, efectuate cu deosebită grijă de către membrii Secției de gramatică.

Partidul și guvernul, apreciind valoarea științifică și culturală a « Gramaticii limbii romîne » au acordat Premiul de stat pe anul 1953 principalilor colaboratori ai lucrării.

Secția de gramatică a elaborat în cursul anului Gramatica într-un volum a limbii romîne, lucrare destinată marilor mase.

Gramatica într-un volum, care va fi dată la tipar în cursul anului 1955, cuprinde unele îmbunătățiri din punct de vedere științific, făcute pe baza observațiilor și completărilor care s-au adus Gramaticii în două volume.

Pentru aprofundarea și cunoașterea unor probleme de gramatică, care nu au fost îndeajuns clarificate de cercetările de pînă acum secția a elaborat un volum de studii speciale de gramatică care tratează probleme ca: « Pentru o sintaxă a propozițiilor principale », « Concurența dintre pronumele *care* și *ce* », « Verbele semiauxiliare de mod », « Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție », « Unele probleme ale imperfectului » și altele.

Cercetătorii și colaboratorii Secției de gramatică au lucrat și la elaborarea unui « Tratat de punctuație » care, în prezent, este aproape terminat.

Subsecția de dialectologie și fonetică și-a început activitatea în anul 1954 prin lucrările pregătitoare în vederea deplasării pe teren pentru cercetări dialectale. Echipele de dialectologie ale institutului au efectuat trei anchete dialectale în regiunile: Valea Jiului, Meria-Hunedoara și Bicaz, iar un specialist din cadrul institutului a participat la ancheta organizată de Ministerul Învățămîntului în Dobrogea pentru studierea graiului tătar.

Materialul cules în anchetele de pe Valea Jiului, Meria şi Bicaz—circa 30.000 de fişe—va fi folosit la întocmirea unor monografii pentru viitorul Atlas lingvistic al limbii romîne.

Prin înfiinţarea laboratorului de fonetică experimentală, Subsecţia de dialectologie şi fonetică a avut posibilitatea de a efectua lucrări care nu s-au putut face în trecut. Mijloacele şi utilajul laboratorului nu sînt încă suficiente pentru toate lucrările ştiinţifice, totuşi au permis includerea în plan şi studierea problemei diftongilor în limba romînă. În cursul anului s-au făcut înregistrările necesare la chimograf pentru elaborarea definitivă a studiului despre diftongul *ea* (*ia*)

În cadrul subsecţiei s-a elaborat în prima formă un « Tratat de ortoepie » care va fi defini tivat şi dat la tipar în cursul anului 1955.

Principalul obiectiv al Secţiei de lexicografie a fost elaborarea, în continuare, şi definitivarea pentru tipar a « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane ».

Redactarea ultimelor manuscrise ale dicţionarului s-a terminat la începutul trimestrului al II-lea al anului 1954. Paralel s-a lucrat la revizia şi la definitivarea primelor volume ale dicţionarului. La sfîrşitul anului, primul volum era cules şi s-au făcut ultimele lucrări de corectură în pagini, urmînd ca volumul să apară la începutul anului 1955. Volumul al II-lea a fost supus reviziei finale şi a fost predat la tipar la sfîrşitul lunii noiembrie. La volumul al III-lea s-a început aceeaşi operaţie şi va fi dat la tipar în cursul anului 1955.

Cercetătorii şi colaboratorii Secţiei de lexicografie au depus o activitate prodigioasă· Lucrările de redactare, de revizie, de definitivare şi de corectură ale « Dicţionarului limbii romîne literare contemproane, » au cerut un efort şi o concentrare deosebită.

O contribuţie importantă pentru elaborarea la un nivel ştiinţific cît mai ridicat a acestei lucrări au avut-o membrii Consiliului ştiinţific al Institutului de lingvistică, care au participat direct la revizia dicţionarului. Consiliul ştiinţific din aprilie 1954, prezidat de acad. M. Sadoveanu, a analizat primul volum al lucrării şi a apreciat pozitiv valoarea lui.

Secţia de lexicografie, prin colectivul ei special, a elaborat definitiv « Dicţionarul rus-romîn » care a fost predat la tipar în cursul trimestrului I al anului 1954. Dicţionarul va apărea în cursul anului 1955. Colectivul care a lucrat la acest dicţionar, după ce a elaborat normele tehnice şi lucrările pregătitoare, a început redactarea primelor manuscrise din « Dicţionarul romîn-rus ».

În afară de realizările enumerate mai sus, cercetătorii şi colaboratorii institutului au lucrat la elaborarea unor studii de reconsiderare a marilor noştri lingvişti din trecut, B.P. Hasdeu şi H. Tiktin, pregătind pentru tipar o antologie de texte cu un studiu introductiv.

Institutul de lingvistică din Bucureşti a continuat să publice prin Editura Academiei R.P.R. revistele « Studii şi cercetări lingvistice » şi « Limba romînă ». Colectivul de redacţie a reuşit să-şi respecte integral planul editorial deşi unele numere ale revistelor au fost trimise la tipar cu întîrziere. În anul 1954 au fost predate la tipar două volume din « Studii şi cercetări lingvistice » şi şase numere din « Limba romînă ». Tematica revistelor a cuprins studii generale şi speciale de lingvistică generală, gramatică, limbă literară, reconsiderare a lingviştilor din trecut, fonetică, lexicografie, metodică a predării limbilor şi cronici ştiinţifice, bibliografie, recenzii şi consultaţii.

Orientarea ştiinţifică a lucrărilor elaborate de institut a avut ca bază experienţa lingvisticii sovietice. Documentarea ştiinţifică pentru lucrările institutului s-a făcut prin intermediul Bibliotecii Academiei R.P.R. şi prin biblioteca institutului. Pe lîngă lucrările de lingvistică ale autorilor romîni, documentarea se face pe baza materialului sovietic existent în institut.

« Marea Enciclopedie sovietică », « Dicţionarul limbii ruse » de S.I. Ojegov; « Dicţionarul explicativ al limbii ruse », apărut sub redaţia lui D. N. Uşakov, « Gramatica limbii ruse », elaborată sub redacţia acad. V. V. Vinogradov, « Introducere în fonetică » de M. I. Matusevici, « Fonologia » de O. S. Ahmanova etc. sînt cîteva dintre lucrările de bază ale lingvisticii sovietice după care s-au călăuzit cercetările şi lucrările institutului.

Institutul a primit în cursul anului trecut reviste şi publicaţii de specialitate din partea Academiei de Stiinţe a U.R.S.S. (« Voprosî iazîkoznaiia », « Vestnik Akademii Nauk SSSR », « Inostrannîe iazîki v şkole ») precum şi din partea Academiilor din ţările de democraţie populară.

În cadrul colaborării culturale cu ţările de democraţie populară, s-a efectuat, prin intermediul Prezidiului Academiei R.P.R., un schimb de corespondenţă cu Academia Cehoslovacă de Stiinţe în vederea stabilirii mijloacelor prin care specialiştii romîni vor contribui la lucrările de definitivare a « Dicţionarului romîn-ceh » elaborat la Praga.

Prof. D. Macrea, directorul Institutului de lingvistică, a făcut, în vara anului 1954, o vizită de 15 zile în R.P. Ungară unde a ţinut un curs de gramatică şi ortografie pentru cadrele didactice care predau cursuri la catedrele de limbă romînă şi la şcolile romîneşti din R. P. Ungară.

În cursul anului 1954 institutul a primit vizita prof. Bîkov, directorul Institutului de filozofie şi decanul Facultăţii de filozofie din Sofia şi a docentului Werner Bahner de la Universitatea din Leipzig. Conducerea institutului şi specialiştii noştri le-au dat concursul pentru a studia problemele de lingvistică romînă de care erau interesaţi oaspeţii străini.

Un rol important în asigurarea nivelului ştiinţific al lucrărilor elaborate de institut a avut Consiliul ştiinţific, care a ţinut, în cursul anului 1954, şase şedinţe. În prima şedinţă, ţinută în luna aprilie, Consiliul — prezidat de acad. M. Sadoveanu — a analizat nivelul ştiinţific al primului volum din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane ». Celelalte şedinţe au fost consacrate discutării « Dicţionarului rus-romîn », analizei planului de muncă pe anul 1955 şi dezbaterii unor probleme legate de lucrările de gramatică, ortografie şi lexicografie care s-au efectutat la institut.

Pe baza discuţiilor din cadrul Consiliului ştiinţific, conducerea Institutului de lingvistică a luat hotărîri importante menite să înlăture unele lipsuri şi să îmbunătăţească nivelul lucrărilor elaborate de institut.

Membrii Consiliului, prin acad. E. Petrovici, acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, Al Graur, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. D. Macrea, conf. J. Byck, şi conf. I. Stanciu au participat direct la lucrările de definitivare a « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane » şi a « Dicţionarului rus-romîn ».

Direcţia institutului a depus serioase eforturi pentru a asigura o cît mai bună organizare a muncii şi o cît mai justă repartizare a sarcinilor ştiinţifice.

În cele 25 de şedinţe ale direcţiei s-a analizat munca unor secţii şi subsecţii ale institutului (secţia de lexicografie, secţia de gramatică, subsecţia de fonetică etc.), s-au luat unele măsuri organizatorice (planificarea şedinţelor de lucru, organizarea colectivului de corectură la dicţionar, organizarea muncii la redacţia revistelor), s-au luat hotărîri cu privire la desfăşurarea activităţii Consiliului ştiinţific şi a colaborării cu colectivele de specialişti din celelalte institute ale Academiei R.P.R. Conducerea institutului a participat efectiv, prin prof. D. Macrea, directorul institutului şi conf. I. Stanciu, director adjunct, la analiza muncii diferitelor colective ştiinţifice. Organizarea şi controlul muncii au fost asigurate şi de către cadrele ştiinţifice care au primit responsabilităţi speciale în conducerea secţiilor şi subsecţiilor.

Conducerea institutului a asigurat colaborarea cu Institutul de lingvistică din Cluj şi Secţia de lingvistică a Filialei Academiei R.P.R. din Iaşi care au avut unele obiective de plan comune cu ale Institutului de lingvistică din Bucureşti. De asemenea, institutul a colaborat cu institutele Academiei R.P.R. şi cu alte instituţii care şi-au dat concursul pentru definirea corectă a unor termeni tehnici şi speciali din «Dicţionarul limbii romîne literare contemporane». Prin delegaţii săi, institutul a participat la şedinţele comisiei de definitivare şi unificare a terminologiei tehnice în cadrul Secţiunii a III-a a Academiei R.P.R. şi a avizat, prin comisia instituită în acest scop, listele de cuvinte trimise de Comisia de standardizare pentru stabilirea terminologiei tehnice.

Institutul a contribuit prin trei comunicări ţinute la Institutul de studii romîno-sovietic, prin patru conferinţe în cadrul S.R.S.C., prin conferinţe ţinute redactorilor revistei « Contemporanul », personalului ştiinţific al Bibliotecii Academiei R.P.R., prin conferinţe ţinute la radio şi articole publicate în presa centrală, la activitatea de răspîndire şi popularizare a ştiinţei limbii.

O preocupare permanentă a conducerii institutului a fost folosirea şi ridicarea cadrelor de cercetători. Cadrele de care dispune institutul au fost utilizate conform pregătirii şi înclinaţiunilor de care au dat dovadă cercetătorii şi colaboratorii ştiinţifici care, în marea lor majoritate, sînt tineri absolvenţi ai facultăţilor de filologie. Problema pregătirii profesionale a tinerilor cercetători, organizarea şi îmbunătăţirea muncii şi cercetării ştiinţifice a fost în atenţia Consiliului ştiinţific al institutului. În urma discuţiilor din Consiliul ştiinţific şi a propunerilor concrete făcute de către organizaţia de partid, s-au obţinut în această direcţie unele succese. S-a constituit o comisie formată din conducerea institutului şi membrii Consiliului ştiinţific pentru îndrumarea pregătirii ştiinţifice a cadrelor de cercetători. Comisia a avut cîteva consfătuiri cu tinerii şi a stabilit metodele care trebuie aplicate în munca de specializare şi cercetare personală. Rezultatele acestor consfătuiri au arătat că mulţi dintre cercetătorii institutului au început elaborarea unor lucrări personale şi că se străduiesc să-şi însuşească cunoştinţele necesare pentru specializare în diferite domenii ale lingvisticii. Organizaţia de partid şi organizaţia U.T.M. au convocat şedinţe speciale pentru analizarea muncii de pregătire a cadrelor şi au sprijinit hotărîrile luate de conducerea institutului în legătură cu desfăşurarea acestei munci.

În primele două trimestre ale anului 1954, s-a ţinut, de către membrii Consiliului ştiinţific, de către profesori şi conferenţiari de specialitate, un ciclu de zece lecţii, în cadrul pregătirii profesionale a cercetătorilor din institut. Lecţiile au cuprins probleme de lingvistică generală, dialectologie, istoria limbii şi limbă literară.

În trimestrele următoare s-a organizat un ciclu de lecţii speciale, cu caracter metodologic, pentru studiul problemelor pe care le pune limba literară a secolului al XIX-lea. Acest ciclu a fost programat în continuare şi pe anul 1955.

În activitatea de pregătire ştiinţifică un rol important l-au avut cele 18 şedinţe de referate şi comunicări care s-au ţinut în cadrul institutului. Referatele au adus în discuţie articole şi studii din periodicele sovietice. Comunicările au tratat probleme de gramatică, gramatică istorică, lexicologie şi limbă literară.

Pregătirea şi ridicarea ştiinţifică a cercetătorilor a fost ajutată şi de faptul că specificul lucrărilor elaborate în institut impun o documentare serioasă şi multilaterală.

Activitatea de pregătire ştiinţifică a cadrelor a suferit uneori din cauza defectuoasei organizări a ciclurilor de lecţii şi a insuficientei planificări a lucrărilor în cadrul colectivelor, fapt care a cauzat unele pauze mari în studiul individual necesar cercetătorilor.

Pregătirea ideologică şi politică a personalului ştiinţific s-a făcut prin învăţămîntul de partid. Toţi colaboratorii şi cercetătorii institutului au fost cuprinşi în diferite forme de învăţămînt de partid, cea mai mare parte a lor urmînd cursurile Universităţii serale de marxism-leninism şi ale Cercului de istorie a P.C.U.S.

Activitatea Institutului de lingvistică din Bucureşti în anul 1954, s-a concentrat atît în jurul marilor lucrări colective cît şi a pregătirii şi specializării cadrelor. În cursul anului 1955 se vor depune eforturi pentru a termina în bune condiţii ştiinţifice revizia ultimelor volume ale « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane », a Dicţionarului într-un volum şi a dicţionarelor bilingve.

Vor continua cercetările de gramatică, dialectologie şi fonetică.

În procesul muncii colective şi al cercetărilor de specialitate se va urmări îndeaproape ridicarea calificării ştiinţifice a cadrelor pentru a asigura dezvoltarea ştiinţei limbii în Republica Populară Romînă.

V. ŞUTEU

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

« FONETICA » în Gramatica limbii romîne,
București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne; 1954, vol. I, p. 51—101

« Fonetica » din tratatul de gramatică a limbii romîne a fost scrisă în vederea folosirii sale de către un public cît mai larg de cititori. În genere, scăderile « foneticii », pe care le vom releva în analiza noastră, provin dintr-o doctrină insuficient de fermă a autorilor ei. Din această cauză, se întrebuințează o terminologie care lasă pe cititor în dubiu.

În primul capitol (p. 55), intitulat « Sunetele (fonemele) limbii romîne », ni se vorbește despre sunete și despre foneme, fără însă a le defini. La pagina următoare (56), cititorul e cuprins de perplexitate în fața frazei următoare: « fonetica începe studiul *fonemelor* prin fiziologia *sunetelor*, adică studiul mișcărilor pe care le execută, în cursul emiterii *sunetelor*, organele vorbirii » [sublinierile sînt ale noastre]. Ar rezulta de aci că *sunet* și *fonem* sînt același lucru, ceea ce nu e adevărat, căci la p. 80 se face diferența justă între sunet și fonem. În schimb, la p. 56, în fraza: « pentru studiul științific al « materiei naturale » a limbii..., adică al fonemelor », termenul « fonem » trebuie înlocuit cu « sunet ».

Rezultă din aceste considerații că în primul capitol al foneticii trebuie dată definiția fonemului și sunetului și marcată diferența dintre ele. Termenul *sunet* trebuie deci suprimat din titlul capitolului.

La p. 55 se vorbește de sunete *articulate*, de fapt, *vorbite*. « Sunetele *vorbirii* » (l.c.) sînt, deci, sunete *vorbite*.

P. 57: Vocea ar consta din vibrațiile coardelor vocale. — De fapt aerul *și* coardele intră în vibrație.

P. 58: « Sunetele vorbirii emise prin ieșirea *liberă* a curentului de aer sonor din laringe, a vocii, se numesc vocale ». — În felul acesta se definește... respirația!

Mai departe se arată că *timbrul* vocalelor e condiționat de rezonatorul bucal. — Trebuie adăugat: *și de cavitățile supra-glotice*. Nu se vorbește nimic de *vibrațiile glotale*, care sînt esențiale pentru alcătuirea vocalei.

În rezumat, trebuie arătat că coloana de aer expirat suferă modificări, la nivelul glotei și în cavitățile supraglotice.

Se arată că vocalele *î*, *ă* și *a* sînt vocale *neutre*. Lucrul este adevărat pentru *a*, dar poziția organelor articulatorii pentru *ă* și *î* e cu totul diferită și nu există termen de comparație între *a*, de o parte, și celelalte două vocale, de alta.

P. 60. Diftongul *egal* este o noțiune nevalabilă pentru limba romînă, pentru că romîna nu posedă diftongi care să corespundă definiției date (v. de altfel observațiile de la p. 61). Tot aici se vorbește de vocală *silabică*, fără ca ea să fie definită mai de aproape.

P. 61. Se arată că *e* din *bea* nu durează « nici o sutime de secundă », ceea ce e inexact (durata lui *e* în diftongul *ea* variază între 7 și 9 sutimi de secundă). Descrierea diftongului *ea* nu corespunde cu realitatea: timbrul *e* ar fi mai mult o caracteristică a consoanei precedente, ceea ce e inexact; de fapt, *e* face parte din norma silabică *ea*. Mișcările mușchiului lingual, în *bea*, sînt justificate de elementele care compun așa-zisa « coarticulație »; analiza acestor mișcări nu ne poate lămuri, însă, asupra normei silabice respective, care depinde de factorul *aer sonor expirat*, și nu de mișcările limbii. La fel de greșită e analiza diftongilor *ea* sau *oa* în *teacă*, *toacă*, căci norma silabică, în aceste cazuri, este fie consoană + *a* (*tacă*), fie consoană + *ea* (sau *oa*). O probă că *e* în *ceară* ar aparține consoanei precedente s-ar găsi în faptul că *e* a fost absorbit de consoana precedentă. — Aceasta probează, pur și simplu, că *e* nu s-a menținut după o semi-ocluzivă.

P. 63. Diftongii *ia*, *ai*, *ie*, *io*, *oi*, *ua* etc. ar fi de altă natură decît *ea*, *oa* etc. — De fapt, diferența nu poate fi menținută. Ea se bazează pe impresia autorilor că *i* în *ia* ar avea o durată egală cu a lui *l* în *la*, pe cînd *e* în *ea* ar fi mult mai scurt. Autorii « foneticii » arată mai departe că diftongii cu *i* ca prim sau al doilea element pot fi disociați (*ra-iul*), ceea ce nu e cazul pentru *ea*. Dar cînd fac această afirmație ei uită că cele două categorii de diftongi nu sînt comparabile, întrucît nu există diftongi cu *e* ca al doilea element.

P. 64–65. Cîteva observații privind terminologia: canalul *vorbitor*. — Mai potrivit: *bucal*. « Consoanele... *se împiedică* de o închidere » — ! Mai departe se vorbește de *i* și *u* semi-vocale, dar nu se menționează și *e*, care joacă același rol în diftongul *ea*. De *e* în *ea* se vorbește în felul pe care l-am semnalat mai sus. Această concepție eronată a autorilor i-a împiedicat să trateze laolaltă semi-vocalele *i*, *u* și *e*. De aceea ei propun ca în *deal*, *e* să fie notat cu literă mică, căci această notație ar fi mai exactă: *d^{e}al*; la fel *o* în *doare*: *d^{o}are*.

Consoanele formate prin zgomote sînt numite de autori *nesonante*, în opoziție cu *sonantele*. Procedeul nu e recomandabil. Se poate vorbi de consoane *labiale* și *ne-labiale*, dar acest criteriu nu poate constitui o denumire principală, într-o clasificare, ci poate servi numai drept precizare a unei denumiri care ține seamă de caracterele *reale* ale sunetelor.

P. 66, n. 1. Canalul *vorbitor*. — Canalul *bucal*. « Vălul palatului....*desprins* ». — Mai potrivit: *(în)depărtat*.

P. 68. În fraza: *h* « e o constrictivă laringală, pentru care zgomotul de fricțiune se produce în laringe, în glotă » trebuie suprimat « în glotă » sau înlocuit cu « la nivelul glotei ». Despre consoanele sonore ni se spune că sînt articulate cu *glota închisă*: aceasta ar echivala cu închiderea completă a canalului fonator, ceea ce nu e cazul pentru o serie de consoane sonore (*v*, *n*, *m* etc.). De fapt, pentru emisiunea consoanelor sonore coardele sînt *foarte apropiate*. Consoane *omorganice*. — E preferabil să vorbim de consoane *sonore* și de *corespondentul* lor *surd*.

P. 69. În loc de *sonante* e preferabil să vorbim de *semi-oclusive*. *i* și *u* sînt vocale sau consoane și deci trebuie trecute la categoriile respective; despre *n* și *m* se va vorbi la capitolul *oclusive nazale*. Astfel, nu e cazul de a clasifica într-o categorie aparte (sonante) sunetele amintite, acest criteriu de clasificare nefiind potrivit pentru limba romînă.

P. 70. Se arată că *b* se articulează cu « închiderea ușoară a glotei », ceea ce nu corespunde cu realitatea, fiind vorba numai de *apropierea* coardelor vocale.

Definiția consoanei *muiate* se potrivește pentru consoana *palatalizată*, stadiu anterior muierii. Diferența dintre o consoană palatalizată și o consoană muiată e categorică: consoana *palatalizată* se distinge de consoana muiată prin « culoarul » care unește partea anterioară cu partea posterioară a boltei, caracteristic pentru iod (notat *y* sau *i*); dimpotrivă, consoana *muiată* e articulată cu contactul părții mediane și posterioare a limbii pe palat, limba fiind mai mult sau mai puțin retrasă în spre partea posterioară a cavității bucale și partea anterioară a boltei rămînînd neatinsă de mușchiul lingual, pentru consoanele dentale, pe cînd, pentru consoanele palatale mușchiul lingual se deplasează înainte și spre marginea boltei, în spre alveole. Dacă autorii gramaticii ar fi dat, pe lîngă figurile care înfățișează o tăietură longitudinală în aparatul fonator, *palatogramele* articulațiilor (adică urmele lăsate de mușchiul lingual în contact cu palatul), diferența dintre cele două categorii de consoane ar fi fost imediat sezisabilă. Mai trebuie adăugat că consoana palatalizată este un sunet *compus* (consoană + iod), pe cînd consoana muiată este un sunet *simplu*.

Față de această confuzie între două categorii de articulații — confuzie care viciază teoria autorilor asupra diftongilor, după cum am văzut mai sus —, propunem adoptarea terminologiei următoare: consoană *dură* (adică *nepalatalizată* și *nemuiată*), consoană *moale* (adică *palatalizată*) și consoană *muiată*. Trebuie adăugată observația importantă că limba romînă literară *nu posedă* consoane muiate; consoanele muiate apar în graiurile vorbite (în special în Banat și în aromînă). Cine nu posedă această articulație, cu greu o poate imita. De obicei, nu reușește să pronunțe decît o consoană palatalizată (moale).

P. 71. Se arată că în *mînă*, *vînă* « consoanele *m* și *v* sînt muiate, adică au timbrul *i* din cauza vocalei *i* următoare ». — Indicațiile sînt eronate. Am văzut mai sus că *m* nu e *muiat*, ci *palatalizat* de *i*; *i* a provocat timbrul palatal al lui *m*.

P. 72. Ca urmare a considerațiilor de mai sus, consoanele palatalizate (adică notate cu un *i* mic: *n^{i}*) din « tabloul consoanelor » care figurează pe această pagină trebuie trecute la *palatale*.

P. 73. Este exagerat de a spune că sistemul fonetic al limbii romîne a fost « puternic influențat de sistemul fonetic slav ». Influența slavă, în acest domeniu, se reduce la iodizarea lui *e*-, importanța dată, în cursul evoluției limbii romîne, vocalelor palatale, introducerea consoanei *h* și, probabil, crearea diftongului *ea*. Aceste trăsături slave nu sînt însă suficiente pentru a justifica aprecierea de mai sus.

La această pagină se dă un tablou al sistemului fonetic al limbii latine. Lipsesc însă exemplele, absolut necesare pentru lămurirea cititorului.

P. 74. Se vorbește de diferența cantitativă dintre *i*, *e* și *a* în *legis*, *leges*, *legas* (vb.); la fel în *laudas* și *laudes*. Cititorul constată, însă, că diferența dintre aceste cuvinte e alcătuită de diferența de timbru a vocalelor.

P. 78. La constituirea vocalelor *ă* și *î* nu se spune nimic de limbile balcanice (albaneza și bulgara); numai prin luarea în considerație a factorului « balcanic » se poate explica crearea acestor timbre vocalice, și nu prin influența slavă, cum afirmă autorii. Diftongarea condiționată, în romînă (*ea*, *oa*) « amintește un fenomen analog în limbile slave ». De fapt, diftongarea

în romînă se face în alte condiţii decît în limbile slave, iar fenomenul el însuşi al « metafoniei » (sau « Umlaut ») e universal. Este însă probabil că diftongarea condiţionată a lui *e*, în limba romînă, s-a produs în momentul cînd limba populaţiilor romanizate dunărene a venit în contact cu graiurile bulgare orientale, care posedau un diftong asemănător (notat cu slova chirilică ѣ). În *vie/viñe*, *n* s-ar fi confundat cu *i*, ceea ce nu concordă cu realitatea faptelor. În *Şchei*, *Ureche* se va lua în considerare fostul grup *cl*, şi nu trebuie pornit de la *l* izolat, cum o fac autorii.

P. 79. Se vorbeşte de *asimilarea* şi *disimilarea* fonemelor vecine (în contact). Terminologia consacrată pentru aceste procese este *acomodare* şi *diferenţiere* (ceilalţi termeni denumesc procesul la distanţă).

P. 80. Ce se spune despre *sunet* şi *fonem* e corect, dar nu se arată că termenul *variantă* este echivalent cu *sunet*. Expunerea care urmează e consacrată *sunetelor* limbii romîne, numite *variante*. Urmarea va fi că profesorii zeloşi de a aplica învăţătura din «Gramatica Academiei R.P.R. » vor elimina termenul *sunet* din expunerea lor, creîndu-se astfel o mare confuzie în mintea elevilor.

P. 81. Definiţia *variantei fundamentale* a unui fonem se dă în raport cu poziţia fonemului în aşa fel încît să fie cît mai puţin influenţat de fonemele vecine. Dar aceasta nu se poate obţine decît pentru fonemul izolat!

În concluzie, propunem ca la viitoarea reediţie a « foneticii », întreaga expunere să fie axată pe diferenţa dintre *fonem* şi *sunet* (*variantă*, în terminologia adoptată de autori). Dacă sîntem lămuriţi asupra faptului că *fonemul* e un *tip sonor* care cuprinde tot felul de variaţii (*sunetele vorbite*), de exemplu fonemul *E* şi sunetele *è*, *é* etc., urmează de aici că expunerea se împarte în trei părţi: 1) *fonemele* limbii romîne, 2) *sunetele* limbii romîne şi 3) *întrebuinţarea* sunetelor.

În concluzie, vom spune că lipsurile « foneticii » sînt de două ordine: de o parte, după cum am arătat la începutul acestei dări de seamă, doctrina ezitantă a autorilor (fonem-variantă, consoane palatalizate-consoane muiate etc.) şi de alta concepţia lor despre realitatea sunetelor vorbite, în care se strecoară urme de idealism (problema diftongilor, a consoanelor muiate). O revizuire a concepţiei de bază a autorilor « foneticii » e deci necesară, în vederea alcătuirii ediţiei a doua.

În forma actuală expunerea e greu de urmărit pentru un profesor de limba romînă; ea e în afara comprehensiunii unui nespecialist. Clasicii marxism-leninismului, V. I. Lenin şi I. V. Stalin ne-au deprins să propunem ştiinţa într-o formă accesibilă unor pături largi de cititori. Fără a sacrifica fondul, socotim că e de datoria autorilor « foneticii » de a da o expunere mai puţin rebarbativă şi mai apropiată de scopurile urmărite de tratatul de gramatică a limbii romîne, de a fi consultat cu profit de un număr cît mai mare de cititori.

Acad. AL. ROSETTI

După părerea tovarăşului Al. Rosetti, scăderile « foneticii » din tratatul de gramatică a limbii romîne editat de Academia R.P.R. « provin dintr-o doctrină insuficient de fermă a autorilor ei ». Astfel, în capitolul despre fonetică al « Gramaticii limbii romîne », nu se face diferenţa justă între sunet şi fonem. Acolo unde în « Fonetica » tratatului de gramatică a limbii romîne se spune despre foneme că constituie « materia naturală » a limbii, acad. Al. Rosetti propune să se substituie termenul de « sunet » aceluia de « fonem ». Aceasta dovedeşte că d-sa consideră că fonemul nu poate constitui « materia naturală » a limbii, deoarece fonemul nu este ceva material.

Deosebirea aceasta netă a fonemului — ca ceva nematerial — de « realizarea » sa materială, sunetul, se întemeiază pe concepţia saussuriană a deosebirii dintre « limbă » şi « vorbire », care se manifestă şi în separarea fonologiei de fonetică.

Tov. acad. Al. Rosetti reproşează capitolului despre fonetică al tratatului de gramatică tocmai ceea ce este un merit al acestui capitol, şi al tratatului de gramatică în general, anume părăsirea concepţiei saussuriene, structuraliste, despre limbă. Secţia de gramatică a Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. consideră că cuvintele şi morfemele sînt formate din foneme care constituie învelişul material, sonor al lor [1]. Fonemul există în mod real, obiectiv; el nu este dat a priori, nu este ceva ideal, care « se realizează », « se manifestă », « se întrupează » în sunete [2]. Fonemul este sunet; el nu este numai totalitatea particularităţilor diferenţiale ale sunetului, ci însuşi sunetul, cu toate particularităţile articulatorii şi acustice [3]. Aceste particularităţi articulatorii şi acustice sînt studiate de fonetician, care, dacă este un fonetician lingvist, nu trebuie niciodată să piardă din vedere natura socială a sunetului

[1] Vezi О. С. Ахманова, Фонология, Изд. Моск. Унив., 1954, p. 13, 15.

[2] Cf. Ахманова, lucr. cit., p. 11.

[3] Cf. concluziile trase din discuţia asupra fenomenului, care a avut loc pe paginile Buletinului Secţiunii de literatură şi limbă a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. de redacţia acestui Buletin (« Известия АН СССР », отдел. лит. и яз. XII, 1953, p. 550 urm.).

limbii, care are funcţia de a deosebi învelişul sonor al cuvintelor şi morfemelor. De aceea fonologia nu poate fi separată de fonetică şi nici fonetica de fonologie [1].

În ce priveşte celelalte propuneri referitoare la terminologie făcute de acad. Al. Rosetti, nu credem că este cazul să renunţăm la termenii consacraţi. Astfel *asimilare*, *disimilare* şi *asimilare la distanţă* sînt şi astăzi aproape singurii termeni întrebuinţaţi (nu *acomodare* şi *diferenţiere*) [2]. De asemenea termenii *palatalizare*, *muiere*, *palatalizat*, *muiat*, *moale*, pe de o parte, şi *nepalatalizat*, *nemuiat*, *dur*, pe de altă parte, se întrebuinţează indiferent de toţi lingviştii pentru a desemna fenomenul « muierii » dintr-o seamă de limbi din estul şi sud-estul Europei (printre care şi limba romînă). Prin « muiere » se înţelege timbrul palatal (de nuanţa unui *i* sau *e*) a consoanelor [3]. În tratatele de fonetică a limbilor romanice apusene, prin consoană muiată se înţelege o consoană articulată cu partea mijlocie a dosului limbii spre partea mijlocie a palatului (articulaţie palatală dorsală), ca de exemplu « *n* mouillé » francez [4]. În fonetica romînă termenul « consoană muiată are aşadar alte sens ca în fonetica franceză, anume acela de consoană cu timbru palatal (de ex. consoanele finale în cuvinte ca *plopi*, *cerbi*, *pomi*, *puşti*, *cînţi*, *paşi*, *azi* etc.). Acad. Al. Rosetti descrie modul cum se cristalizează consoanele muiate franceze şi propune să întrebuinţăm termenul « *muiat* » în sensul în care este întrebuinţat de foneticienii francezi. Nu e însă just să dăm termenilor noştri lingvistici sensuri care corespund unor realităţi lingvistice diferite de acelea ale limbii romîne [5].

Acad. Al. Rosetti susţine că nu e cazul de a clasifica într-o categorie aparte consoanele numite sonante. Dar sonantele se deosebesc mult de celelalte consoane. Ele sînt foarte apropiate de vocale, deoarece în ele predomină tonul muzical asupra zgomotului. Pe cînd celelalte consoane formează două serii corelative în ce priveşte sonoritatea sau lipsa de sonoritate, seria consoanelor sonore şi seria consoanelor surde, avînd fiecare consoană sonoră perechea sa surdă, sonantele sînt consoane sonore, fără corespondente surde [6]. Din tabloul alăturat reiese clar că sonantele se grupează într-o categorie aparte:

Consoane sonore:	m	n	l	r	i̯	u̯	b	v	d	z	j	ğ	g	—	—	
Consoane surde:	—	—	—	—	—	—	p	f	t	s	ş	č	k	h	ţ [7]	

Dintre celelalte observaţii privitoare la terminologie făcute de acad. Al. Rosetti, singura justă este aceea de a renunţa la termenul de consoane *nesonante* pentru consoanele care sînt caracterizate mai ales prin zgomot (cf. rus шумный согласный, germ. *Geräuschlaut*, fr. *consoanne-bruit*).

Nu este adevărat că consoana palatalizată este un sunet *compus* din consoană + iod, cum susţine acad. Al. Rosetti. O consoană + iod constituie un grup de două consoane, întocmai ca de exemplu grupul consoană + lichidă. Toţi foneticienii consideră consoanele palatalizate ca sunete simple [8]. De asemenea nu este exact că consoana *palatalizată* se distinge de consoana

---

[1] Gramatica limbii ruse a Institutului de lingvistică al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. de asemenea nu tratează fonologia deosebit de fonetică. Despre « sunete » şi « fenomene » spune următoarele: « Silabele se împart în diferite sunete ale limbii sau foneme — termen care subliniază în mod deosebit natura lingvistică, prin urmare socială, a acestei noţiuni ». v. **Грамматика русского языка, I, Фонетика и морфология, Москва,** 1952 **(АН СССР, Институт языкознания),** p. 51. La fel tratează fonologia împreună cu fonetica **Л. В. Щерба, Фонетика французского языка,** Moscova 1953 (în ce priveşte « sunetul » sau « fonemul », p. 18 urm.) şi Wolfgang Steinitz, Russische Lautlehre, Berlin, 1953. Privitor la termenul *fonem*, întrebuinţat alături de *sunet al limbii*, v. **«Известия АН СССР» отдел. лит. и яз.,** XII, p. 554.

[2] Tratatele de fonetică apărute recent, atît în Uniunea Sovietică şi ţările de democraţie populară, cît şi în alte ţări, întrebuinţează de obicei termenul de asimilare, V. de ex. **М. И. Матусевич, Введение в общую фонетику** Leningrad, 1948, p. 78; **Грамматика русского языка,** I, p. 74; Otto von Essen, Allgemeine und angewandte Phonetik, Berlin, 1953, p. 81 şi urm.

[3] cf. **Матусевич,** op. cit., p. 51 urm.; **Грамматика русского языка** I, p. 54; **Щерба** op. cit., p. 66, 67; Wolfgang Steinitz, Russische Lautlehre, Berlin, 1953, p. 35, 58 şi urm. Şi fonologii şcoalei din Praga întrebuinţează termenul de « muiere » în acest sens. cf. N. S. Trubeţkoi, Grundzüge der Phonologie. Praga, 1939, p. 122 şi urm.

[4] Vezi Otto von Essen, op. cit., p. 78. Astfel de consoane muiate există şi în graiurile teritoriale romîneşti.

[5] De altfel însuşi acad. Al Rosetti a întrebuinţat termenul « consonnes mouillées » pentru a desemna consoanele romîneşti de timbru palatal (*p'*, *t'*, *d'*, *n' r'* etc.), v. A. Graur—A. Rosetti, Esquisse d'une phonologie du roumain, în «Bulletin linguistique », VI, 1938, p. 12 şi urm.

[6] V. **Матусевич, Введение в общую фонетику,** p. 27, 28, 36, 39, 40.

[7] În limba romînă literară fonemele-consoane surde *h* şi *ţ* nu au corespondente sonore.

[8] Palatalizarea sau « muierea » se datoreşte articulaţiei suplimentare a dosului limbii la palat, care se produce simultan (nu succesiv) cu articulaţia specifică a consoanei. V. **Матусевич, Введение в общую фонетику** p. 51 urm.; Otto von Essen, Allgemeine und angewandte Phonetik, p. 70, 78, 82, 83.

muiată prin « culoarul », caracteristic lui iod, care unește partea anterioară cu partea posterioară a bolții palatine. Un *n,t,d,k,l* etc. palatalizat nu prezintă pe palatogramă nici un « culoar ». În schimb un *b*, un *p* sau un *m* + iod va prezenta un asemenea « culoar », dar el ține de iod, nu de consoana labială precedentă. Silaba *pịa* va avea exact aceeași palatogramă ca silaba *ịa*, deoarece în ambele cazuri iod lasă urmă pe palatul artificial.

O palatogramă asemănătoare prezintă și labialele palatalizate sau muiate (care au o articulație suplimentară palatală). « Culoarul » este însă mai larg decît pentru un iod [1].

În general acad. Al. Rosetti este în eroare ori de cîte ori descrie vreo articulație. Astfel, de mult s-a constatat că glota este închisă în timpul emisiunii vocii. Dacă glota ar rămîne deschisă, cum susține acad. Al. Rosetti, coardele vocale nici n-ar putea vibra, ci aerul ar trece liber printre ele [2].

Tov. acad. Al. Rosetti consideră « semi-vocala » *e* de aceeași natură ca semi-vocalele *i* și *u*. Dar acestea două din urmă se comportă în limba romînă ca orice altă consoană, îndeosebi ca lichidele. Ele se întîlnesc înainte și după vocală, la început și la sfîrșit de cuvînt și de silabă. Cînd se află între două vocale, atît iod (*ị*) cît și digamma (*u̯*), ca orice consoană, formează silabă cu vocala a doua (*roị*, dar *ro-ịul*; *nou̯*, dar *no-u̯ă*) [3]. În schimb « semi-vocala » *e* este numai un element vocalic accesoriu, o fază de trecere, care apare între consoana de timbru palatal (avînd o articulație suplimentară palatală) și vocala *a* următoare. Astfel, dacă se adaugă la substantivul *marț'* articolul hotărît *-a* (*marț'a*), între *ț'* și *a* se produce, în mod obligatoriu și automat, acel scurt element vocalic accesoriu avînd aproximativ timbrul lui *e*, numit greșit « semi-vocala » *e*. Ortografia noastră notează varianta aceasta a lui *a* (adică *a* care începe cu un element vocalic palatal accesoriu) prin diftongul grafic *ea*: *marțea* [4]. Modul cum ia naștere « diftongul » *ea* în cazul lui *marț'* — *marț'a*, *luń-luńa*, *vineŕ-vineŕa* și în general în toate cazurile cînd *ea* urmeză după consoană, este expus la începutul paragrafului 37 al « Gramaticii limbii romîne » (Ed. Acad. R.P.R., vol. I, p. 61).

Observațiile tov. acad. Al. Rosetti trebuie să fie luate în considerare la o nouă ediție a « Gramaticii limbii romîne ». Se va renunța la termenul « consoane nesonante ». Pînă atunci cercetătorii din domeniul lingvisticii se vor pune de acord asupra termenilor care trebuie preferați, cei tradiționali (de ex. *consoane muiate* și *nemuiate*, *asimilare*, *disimilare* etc.) sau cei propuși de acad. Al. Rosetti (*consoane palatalizate* și *nepalatalizate*, *acomodare*, *diferențiere* etc.). De asemenea va trebui să se dea locul cuvenit consoanelor iod și digamma, precum și consoanelor de timbru palatal (muiate, palatalizate) și consoanelor rotunjite în sistemul consoanelor limbii romîne.

Acad. E. PETROVICI

N. BĂLCESCU, Opere, vol. I. Editura Academiei R. P. R., 1953.

O dată cu comemorarea a 100 de ani de la moartea lui N. Bălcescu, figura marelui patriot și revoluționar a fost din nou actualizată. Istoricii și oamenii de litere s-au străduit cu acest prilej să aducă noi contribuții în evidențierea rolului progresist pe care l-a avut N. Bălcescu în trecutul de luptă al poporului romîn. Fără îndoială însă că unul din mijloacele cele mai sigure de a cunoaște și a adînci rolul unei personalități de o asemenea greutate în istoria și cultura noastră, îl reprezintă contactul nemijlocit cu activitatea, cu opera sa. Iată de ce din Hotărîrea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne din 13 decembrie 1952, nu putea lipsi punctul referitor la necesitatea editării de către Academia R.P.R. a operei lui N. Bălcescu.

Această nevoie se făcea cu atît mai simțită, cu cît — după cum se arată în « Cuvînt înainte » la vol. I al Operelor, Editura Academiei R.P.R. 1953 — « Lucrările apărute înainte vreme — în măsura în care au fost publicate — poartă pecetea atitudinii dușmănoase a regimului burghezo-moșieresc față de tezaurul culturii naționale și, ca urmare, au prezentat parțial, cu numeroase omisiuni și denaturări, adeseori falsificînd, opera lui Nicolae Bălcescu ». O ediție științifică trebuie să pună la îndemîna cititorului adevărata operă a lui N. Bălcescu. Este ceea ce se precizează ca un angajament în același « Cuvînt înainte »: « Ediția de față a socotit

[1] V. mai sus, p. 20 planșa nr. I palatograma lui *bẹa*, care în realitate este palatograma lui *b'* (*b* cu o articulație suplimentară palatală adică *b* muiat sau palatalizat).

[2] Descrierea amănunțită a modului cum se produce vocea o găsim de exemplu, în tratamentul recent de fonetică al lui Otto von Essen, Allgemeine und angewandte Phonetik, p. 28 și urm.

[3] V. mai sus, p. 36.

[4] V. mai sus, p. 31.

cea dintîi datorie a sa de a reda textele așa cum le-a gîndit și exprimat autorul, texte care oglindesc concepția înaintată a marii figuri a istoriei patriei noastre, reprezentată de N. Bălcescu ».

În cele ce urmează vom căuta să vedem în ce măsură volumul I al acestei ediții corespunde cerințelor pe care înșiși editorii și le-au fixat ca norme în munca lor; trebuie să vedem, cu alte cuvinte, dacă ediția în discuție merită sau nu să poarte atributul de științifică. Ne limităm numai la volumul I, căci în cel de-al doilea, care cuprinde « Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul », reproducerea s-a făcut exclusiv pe bază de manuscrise, pe care nu am avut posibilitatea să le consultăm. De asemenea și din volumul I, intitulat « Studii și articole », nu am putut confrunta decît textele reproduse după « Magazin istoric pentru Dacia », « Romînia literară », « Propășirea », « Romînia viitoare », « Popolul suveran » sau « Foaie pentru minte, inimă și literatură », reviste care se găsesc în bibliotecile ieșene. Au rămas în afara discuției textele retipărite după reviste ca « Junimea romînă », sau broșuri pe care nu le-am avut la dispoziție, precum și cele reproduse după manuscrise. Deși nu am putut compara decît un număr relativ redus de pagini, am ajuns la rezultate care permit o apreciere generalizatoare asupra ediției.

Înainte de a trece la discuția propriu-zisă, trebuie menționat că am avut în vedere numai textul lui Bălcescu, nu și citatele — uneori destul de lungi — pe care le face din diferiți autori romîni, în special cronicari. Am cercetat însă, — cum e și firesc, — citatele din autori străini traduse de Bălcescu, deoarece ele reprezintă în fond aspecte ale limbii lui Bălcescu.

Ceea ce surprinde de la o primă privire comparativă asupra textelor, este deosebirea evidentă dintre ele, deosebire care nu se poate explica decît prin lipsa unei elementare conștiințe profesionale la cei care au lucrat această ediție. Nu e vorba de acele schimbări intenționate ca spre exemplu modificările de punctuație — binevenite de altfel — sau acceptarea unei singure forme — cea mai recentă — a aceluiași cuvînt, atunci cînd autorul oscila (și pe care o vom discuta la timpul ei), ci de alterări ale textului prim, care denotă doar superficialitate în munca de reproducere a acestuia. Ne oprim deci întîi la acest fel de schimbări — omisiuni, adăugiri sau înlocuiri de cuvinte — la baza cărora bănuim că nu a putut sta nici un fel de intenție din partea editorilor și care se datoresc exclusiv neglijenței.

Iată cîteva din omisiunile de cuvinte observate (punem în stînga textul din ediția Academiei R.P.R. cu pagina respectivă, iar în dreapta textul așa cum apare el în publicațiile de unde a fost reprodus):

Pagina 71. Trei zile după aceea.	Trei zile *însă* după aceea (M.i.I, 116)
89. și ținea o corespondență întinsă cu prințul Potemkin și cu prinții Suvarov și Galițin	cu prințul Potemkin, *cu prințul Repnin prin maiorul Diring, trimis într-adins în București de Potemkin* și cu prinții Suvarov și Galițin (M.i.I, 196)
91. Cantacuzino fu cel dintîi care se declară pe față împotriva cererii	împotriva *acestii* cereri (M.i.I, 200)
98. fata lui Șerban Vv.	fata lui *Radu* Șerban Vv. (M.i.I, 381).
103. avea dreptul să judece în pricini de vini și de stat.	avea drept să judece în pricini de vini *mari* și de stat (M.i.I, 392)
199. Astfel a urmat lupta pînă la scăpătatul soarelui.	Astfel a urmat lupta *de dimineață* pînă la scăpătatul soarelui (M.i.IV, 15).
203. Văzîndu-se atunci trădat de oștile ajutătoare, trădat de boierii săi romîni, Mihai se temu d-a nu pierde rolul dobîndit.	Văzîndu-se atunci trădat de oștirile ajutătoare, trădat de boiarii săi, *neputînd a se rezema decît în ostașii săi romîni*, Mihai se temu d-a nu pierde rolul dobîndit (M.i.IV, 66).
203. Rămîind astfel lîngă dînsul ca la opt mii ostași	Rămîind astfel lîngă dînsul *numai* ca la opt mii ostași (M.i. IV, 68).
309–310. Ea nu era numeroasă, dar era jună și înfocată și știa că adevărul și viitorul e cu dînsa și că stindardul ei va fi împrejurat de o mulțime de prozeliți	Ea nu era numeroasă, dar era jună și înfocată și știa că adevărul și viitorul e cu dînsa, *că mulți în fundul inimei lor sînt și gîndesc ca dînsa*, și că stindarul ei va fi împregiurat (R. v. 11).
309. și cînd răul ajunge la culme, cînd misia Fanarioților de sdrobire a rînduelilor vechi s-a împlinit,	și cînd răul ajunge la culme; *cînd poporul despuiat cu totul nu mai are ce să mai dea*; cînd misia Fanarioților de sdrobire a rînduelilor vechi s-a împlinit (R.v. 9).
310. Nerăbdătoare de lucrare, ea se ispitește la 1840 a preluda o mișcare,	A preluda *la* o mișcare (R.v. 11).

312. Ea nu se va mărgini a cere libertatea din afară, libertatea de supt domnirea străină, ci va cere unitatea și libertatea națională.	Ea nu se va mărgini a cere *libertatea din lăuntrul care e peste* putință a dobîndi fără libertatea din afară, libertatea de supt domnirea streină, ci va cere unitatea și libertatea națională (R.v. 14).

etc., etc.

Deși nu tot atît de frecvente, totuși necesitînd a fi semnalate, sînt și adăugirile — tot atît de nejustificate — de cuvinte. Menționăm și din acestea cîteva exemple alese la întîmplare.

61. pînă acum putem număra mai multe mii de istorici străini care *ne* slujesc de isvoare istoriei noastre.	pînă acum putem număra mai multe mii de istorici străini care slujesc de isvoare istoriei noastre (În *erata* la M.i. I, se arată că în loc de « ne slujesc », să se citească « slujesc »).
86. îi oprea d-a *nu* supăra pe locuitori	îi oprea d-a supăra pe locuitori (M. i. I, 190).
123. La 1615, la Tăutești, se măcelăriră mișelește dărăbanii de *către* Polonii ce veniseră cu doamna Ieremiei Vv. Movilă.	La 1615, la Tăutești, se măcelăriră mișelește dărăbanii de Polonii ce veniseră cu doamna Ieremiei Vv. Movilă. (M. i. II, 48).
130. fiind slăbiți prin cei răniți și *prin* cei morți	fiind slăbiți prin cei răniți și cei morți (M. i, II, 62).
131. trimiseră solii lor ca să *le* dea locul	trimiseră solii lor ca să dea locul (M.i. II, 63).
175. Ea își are rația *sa*, voința și memoria sa.	Ea își are rația, voința și memoria sa. (F.M. IX, 30).
202. despre ce trebuie să *se* facă	despre ce trebuie să facă (M.i. IV, 65).
203. sau a fi zdrobit de puterile lui cele *mai* numeroase	de puterile lui cele numeroase. (M. i. IV, 662).
206. duhurile *lor* turburate	duhurile turburate (M.i. IV, 73).
344. fără osebire de nație și *de* clasă	fără osebire de nație și clasă (R. 1. I, 7).

etc., etc.

Mult mai numeroase sînt înlocuirile de cuvinte, datorate unei lecturi grăbite, care are drept consecință fie neînțelegerea vreunui semn (de tipul *tunuri* pentru *tuiuri, a-i* pentru *a-l*), fie înlocuirea cuvîntului respectiv cu un sinonim (*doar* pentru *numai, în fața* pentru *înaintea* etc.). Înșirarea unor astfel de cazuri va întări și mai mult cele afirmate.

48. cea mai frumoasă și cea mai completă descriere din cîte s-au *aflat* pînă acum.	cea mai frumoasă și cea mai completă descriere din cîte s-au *făcut* pînă acum (P. I, 276).
65. Pentru veacul al XVII-lea cunoaștem *doar* două cărți ce ne pot sluji	Pentru veacul al XVII-lea cunoaștem *numai* două cărți ce ne pot sluji (M.i.I, 13).
66. cîte se *vor* găsi.	cîte se *pot* găsi (M.i. I, 14).
70. și cu dînșii se înmulțiră și *suferințele* ei.	și cu dînșii se înmulțiră și *suferirile* ei (M.i. I, 117).
81. În urmă se înfățișă și *în fața* sultanului Soleiman	În urmă se înfățișă și *înaintea* sultanului Soleiman (M. i. I, 136).
92. și hotarele țării rămaseră *nestrămutate.*	și hotarele țării rămaseră *nesupărate* (M. i. I, 201).
93. dar aci *vedem* că s-a înșelat	dar aci *credem* că s-a înșălat. (M. i. I, 203).
102. La ianuarie 1665, Grigorie Ghica Vv. fugind *din* țara nemțească.	La ianuarie 1665, Grigorie Ghica Vv. fugind *în* țara nemțească (M. i. I, 391).
102. Moartea lui Cantacuzino avu *multe* urmări pentru țara noastră	Moartea lui Cantacuzino avu *rele* urmări pentru țara noastră (M. i. I, 391).
103. cînd îi *adresară* scrisoarea adresată Ghicăi Vv.	cînd îi *arătară* scrisoarea Ghicăi Vv. (M.i. I, 392).
121. parte în capitală, parte *în* județe.	parte în capitală, parte *prin* județe. (M. i. II, 44).
124. « Ei sînt oameni *fioroși*... »	« Ei sînt oameni *fieroși*... » (M.i. II, 50).
129. Ei *dominau*	Ei *domneau* (M. i. II, 60).
140. dar erau *toate* deosebite de cele dintîi	dar erau *tare* deosebite de cele dintîi (M.i. II, 240).
142. această *anaforă* asupritoare	această *anafora* asupritoare (M. i. II, 244).
177. El anevoie va inspira religia a cărei credință este tare *clădită* într-însul de îndoielile scepticismului.	El anevoie va inspira religia a cărei credință este tare *clătită* într-însul de îndoielile scepticismului (F. m. IX, 33).

198. Pentru *aceasta* el își așeză acolo tabăra	Pentru *aceea* el își așeză acolo tabăra (M. i. IV, 12).
201. le *rărește* rîndurile	le *găurește* rîndurile (M. i. IV, 18).
201. mai multe *tunuri*, între care și steagul cel verde și sfînt al proorocului căzură în mîinile lor.	mai multe *tuiuri* între care și steagul cel verde și sfînt al proorocului căzură în mîinile lor (M.i. IV, 19).
210. spre *a-i* goni	spre *a-l* goni (pe Sinan) (M.i. IV, 81).
213. blestemînd *de* desperarea sa cerul și pe Mahomed	blestemînd *în* desperarea sa cerul și pe Mahomed (M.i. IV, 87).
213. și arătînd recunoștința sa *pentru* Mihai	și arătînd recunoștința sa *către* Mihai (M.i. IV, 88).
304. În cele din urmă ne întoarserăm și către *apărătorii* țării și le ziserăm	În cele din urmă ne întoarserăm și către *apăsătorii* țării și le ziserăm (R.v.4).
304. să fie un minut *zdruncinată* și plină de sînge.	să fie un minut *sdrumicată* și plină de sînge (R.v.4).
308. dar interesele celor mulți nu pot niciodată sta *singure* în mîna celor puțini.	dar interesele celor mulți nu pot niciodată sta *sigure* în mîna celor puțini. (R.v.8).
308. Constituția politică a vîrstei de mijloc, cu *îndreptatele* ei privilegiuri și tiranii se zdrobește	Constituția politică a vîrstei de mijloc, cu *întreptatele* ei priveleghiuri și tiranii se zdrobește (R.v. 8—9).
342. fiind *împinși* deodată și de Ieremia cu oștile țării și de Poloni.	fiind *izbiți* deodată și de Ieremia cu oștile țării și de Poloni (R.1.I, 5).
etc.,	etc.

Tot în cadrul aceluiași capitol (al înlocuirilor), merită o discuție specială cîteva exemple edificatoare în ceea ce privește consecvența cu care s-a stăruit în modificări cu totul arbitrare, făcute parcă numai de dragul de a schimba cu orice preț. Astfel *norod* din M. i. I, 7: «un pasagiu de la Miron Costin, care descrie răscoala *norodului* asupra Grecilor», devine în ediția Academiei la pag. 62 *popor* (« un pasagiu de la Miron Costin, care descrie răscoala *poporului* asupra Grecilor »). Aceeași soartă o are și *popol* din M. i. I, 118: « unde trăgînd clopotele și adunîndu-se *popolul* împrejurul lor » (în Ed. Academiei la pag. 70: « unde trăgînd clopotele și adunîndu-se *poporul* împrejurul lor »). Apărînd însă în M. i. I, 193, *popor*: « Mitropolitul cu boierii și cu tot *poporul* », editorii se grăbesc să-l înlocuiască prin *norod*: « Mitropolitul cu boierii și cu tot *norodul* » (pag. 88); iar fragmentul «ei pierdură acel entuziasm care face pe tot *poporul* nebiruit» (M. i. II, 57), se transformă în «ei pierdură acel entuziasm care face pe tot *norodul* nebiruit» (pag. 128).

Asemănătoare este alternanța *în — la*, sau *oaste — oștire*:

92. Sosind *în* Iași	Sosind *la* Iași (M.i.I, 202).
131. se întoarse *în* Adrianopol	Se întoarse *la* Adrianopol (M. i. II, 63).
219. cînd mă aflai *la* Roma	cînd mă aflai *în* Roma (M. i. IV, 213).
28. Așezarea *oștilor*	Așezarea *oștirilor* (P.a. 53, Prop. 171).
87. și începu a strînge *oști*	și începu a strînge *oștiri* (M. i. I, 191).
91. și să-și treacă *oștile*	și să-și treacă *oștirile* (M. i. I, 200).
205. numărul *oștirilor* înpreunate	numărul *oștilor* înpreunate (M. i. IV, 71).
341. *oștirile*	*oștile* (R. l. I, 5).
342. Oștile lui Răzvan se văd și se apropie de *oștirile* țării	oștile lui Răzvan se văd și se apropie de *oștile* țării (R. 1. 15).
342. Ieremia Vv., cu fruntea *oștirii* sale	Ieremia Vv. cu fruntea *oștilor* sale. (R. 1. I, 6).

Nu putem omite din lista erorilor involuntare, pe acelea care au drept consecință modificări morfologice în structura cuvintelor. Textul abundă în schimbări de număr (îndeosebi la substantive), schimbări de timp (mai ales treceri de la prezent către imperfect și perfect simplu sau invers). Acestea din urmă s-ar putea datora în unele cazuri derutei în fața utilizării frecvente de către Bălcescu a prezentului istoric în narațiune, așa că nu e exlusă cîteodată intenția de a îndrepta acolo unde s-a bănuit probabil o greșeală în original. Procedeul e desigur cu totul neștiințific. Cîteva exemple sînt concludente în acest sens.

Astfel la pag. 29—30, întîlnim următorul fragment:

> « La bătălia de la Gorăslău (1601, august 2) armata romînească, și împărătească era așezată într-o poziție foarte bună, pe un deal. Sigismund Bathori cu o armată de două ori mai mare, era așezat pe alt deal oposit; o cîmpie deosebea ambele armate. Mihai sta în nelucrare și *aștepta* ca vrăjmașul să vină să-l lovească. Cînd acesta se cobora de pe munte, Mihai îl trăsnește cu artileria sa. Neorînduiala vrăjmașului crescînd în trecerea lui prin cîmpie, Mihai și Basta se folosesc de acest minut priincios și fac o izbire atît de iute, încît îi omoară 10.000 oameni, în vreme ce ei nu *pierduseră* decît 300. Aceasta fu cea din urmă biruință a eroului și una din cele mai strălucite ».

Iată cum arată același fragment în broșura « Puterea armată » (Iași, 1844, p. 57), de unde a fost reprodus în ediția Academiei:

« La bătălia de la Gorăslău (1601, august 2) armata romînească și împărătească era așezată într-o poziție foarte bună, pe un deal. Sigismund Bathori cu o armată de două ori mai mare, era așezat pe alt deal oposit; o cîmpie deosebea ambele armate. Mihai *stă* în nelucrare și *așteaptă* ca vrăjmașul să vie să-l lovească. Cînd acesta se coboria pe munte, Mihai îl trăsnește cu artileria sa. Neorînduiala vrăjmașului crescînd în trecerea lui prin cîmpie, Mihai și Basta se folosesc d-acest minut priincios și fac o izbire atît de iute, încît îi omoară 10.000 oameni, în vreme ce ei nu *perdură* decît 300. Aceasta fu cea din urmă biruință a eroului și una din cele mai strălucite ».

În fragmentul de mai sus se ilustrează acel procedeu atît de mult folosit de Bălcescu, al întrebuițării prezentului istoric, ori de cîte ori vrea să pună într-o lumină mai vie anumite întîmplări sau eroi. Procedeul a fost studiat de Tudor Vianu care l-a și caracterizat printr-o metaforă foarte izbutită, anume « tehnică de basso-relief », menită să evidențieze îndeosebi — deși nu totdeauna cum crede Tudor Vianu — figura și acțiunile personajelor către care se îndreaptă simpatia autorului. Observăm astfel cum cadrul în care se va desfășura bătălia e fixat prin verbe la trecut (*era așezat, deosebea*). În acest tablou, în care liniile sînt deocamdată generale, proiectate în timp, Bălcescu introduce figura lui Mihai, operînd în același timp și trecerea la prezent (« Mihai *stă* în nelucrare și *așteaptă* »). Greșit au trecut editorii aceste verbe la imperfect, lăsînd la prezent numai pe acele care arată acțiunea propriu-zisă în luptă (*trăsnește, fac, omoară*). Bălcescu nu a intenționat să sublinieze numai desfășurarea bătăliei, cu mișcările și lovirile trupelor, ci tot ceea ce ținea de prezentarea lui Mihai, intrînd aici și momentele în care el se pregătește pentru ciocnirea cu armata potrivnică. Nemotivată de asemenea este și înlocuirea perfectului simplu *perdură*, cu mai mult ca perfectul *pierduseră*.

La pag. 94 în ediția Academiei întîlnim înlocuirea unui altfel de prezent. « Ei nu priveau jos, prea jos poporul care se tîra la picioarele lor și se muncea ca să le hrănească lenea; ei nu se gîndeau că din acest popor au ieșit toți acei viteji, că el a mîntuit țara într-atîtea rînduri și că ar mîntui-o, dacă ei făcînd un apel la dînsul l-ar fi interesat la pricina țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apăra. Ei nu știau încă ce poate face un popor cît de mic, cînd își *apăra* ale sale și cînd e aprins d-o sfîntă și nobilă idee ». (În M.i. I, 205, de unde e luat acest fragment, verbul *a apăra* este la prezent: *apără*). După descrierea atitudinii boierilor care își ziceau patrioți, în realitate însă rupți de popor, de interesele țării, Bălcescu introduce o judecată care nu are numai o referință la situația expusă pînă atunci și anume ignorarea ei de către aristocrație, ci o valabilitate generală, depășind momentul în care se face aluzie la ea și impunîndu-se cu putere de lege. Judecata de care vorbim are verbul la prezent, timp impus de însuși caracterul de permanență pe care-l are afirmația cuprinsă. E ceea ce numim *prezentul etern*: « Ei nu știau încă ce poate face un popor cît de mic, cînd își *apără* ale sale și cînd *e* aprins d-o sfîntă și nobilă idee ». În loc de a păstra prezentul, cei care au schimbat au bănuit probabil că e o situație asemănătoare cu cea din frazele anterioare, în care fiind vorba de popor în anume împrejurări de timp — asupra cărora nu insistăm — verbele stau la imperfect: « poporul care se *tîra*. . .și se *muncea* ».

Cele două exemple asupra cărora am stăruit nu fac figură izolată, ceea ce ar putea să ducă la concluzia că sînt rezultatul unor simple greșeli de tipar. Tendința de a « corecta » prezentul pe care Bălcescu îl folosește cu anume scopuri stilistice se manifestă și în alte ocazii, din care amintim cîteva:

311. pentru dînsa Mihai cel viteaz cade ucis în cîmpul Turda, pentru dînsa Șerban Cantacuzino bea otravă, pentru dînsa Horia moarte cumplită pe roată *suferi*.	pentru dînsa Mihai cel viteaz cade ucis în cîmpul Turda, pentru dînsa Șerban Cantacuzino bea otravă, pentru dînsa Horia moarte cumplită pe roată *sufere*. (R.v.13).
318. El nu se vede inspirat decît de acea cetire și mai cu seamă de sufletul nației, ce ni se *arăta* așa de lămurit și frumos în cîntecele și poeziile populare.	El nu se vede inspirat decît de acea cetire și mai cu seamă de sufletul nației, ce ni se *arată* așa de lămurit și frumos în cîntecele și poeziile populare. (R.v. 28).
91. care îi *tăie* capul	care îi *tae* capul (M.i. I, 199).
92. că boierii *căutau* a se împăciui cu Vodă	că boierii *caută* a se împăciui cu Vodă (M. i. I, 202).
209. Văzînd Ali puținul efect ce *făcu* plîngerile sale	Văzînd Ali puținul efect ce *fac* plîngerile sale (M. i. IV, 80).
47. cum și retragerea lui Huniad *o arătă* tocmai a treia zi	cum și retragerea lui Huniad o *arată* tocmai a treia zi (P. I, 275).
etc.,	etc.

Dar autorii acestor modificări vor să ne demonstreze cu tot dinadinsul că ei intervin în asemenea ocazii cu bună știință, urmărind a da o coloratură, care la aparține, stilului lui Bălcescu. Ei vor să demonstreze că cunosc prea bine valorile multiple ale prezentului în narațiunea lui Bălcescu și îl introduc chiar și acolo cînd nu-l întîlnim în textul prim.

Astfel, la pag. 207—208 ed. Academiei, întîlnim: « Această spăimîntare și fugă a lui Sinan miră tare pe prinții aliați, de vreme ce armata lui era mult mai numeroasă decît a lor. Ei se adunară la sfat de război ca să chibzuiască de trebuie să profiteze de înfocarea ostașilor lor și de descurajarea turcilor ca să-i gonească, sau de nu e mai bine ca mai întîi să caute a coprinde cetatea Tîrgoviștei. Silvio Piccolomini *arătă* atunci că ar fi primejdios a se expune între garnizoana cetății și armata lui Sinan. Această părere birui și sfatul hotărî asedierea Tîrgoviștei ». (În M. i. IV, 76, verbul *a arăta* este la perfectul simplu, *arătă*). În cazul de mai sus avem de-a face cu o succesiune de momente, care toate sînt puse pe același plan, Bălcescu neintenționînd să reliefeze cu pregnanță unul din ele. Dacă așa ar fi stat lucrurile, firesc ar fi fost să ne întîmpine prezentul și la verbele imediat următoare lui *arătă* și care se referă tot la discutarea în sfat a opiniei lui Piccolomini. Ar fi trebuit deci să avem: « Această părere *biruie* și sfatul *hotărăște* asedierea Tîrgoviștei », în loc de *birui* și *hotărî*, cum s-a păstrat, de altfel, și în ediția Academiei. În realitate, succesiunea verbelor la perfectul simplu e foarte logică, corespunzînd fără îndoială intențiilor lui Bălcescu.

Situația e asemănătoare și în pasajul de la pag. 214: « Groaza domni în Constantinopol, cînd se auzi învingerea armatei lui Sinan. Îndată ce el sosi în acest oraș, fu depus din vizirat și exilat la Malgara. Muftiul spăimîntat de nenorocirea musulmanilor prezentă sultanului o poemă jalnică compusă de Ali Celebi, asupra tristei stări a mărginilor împărăției. Sultanul porunci atunci să se facă rugăciuni publice în piața cailor și predicatorul Sîntei Sofiei, șeicul Mohiședin, *caută* a realța curajul poporului și simtimentele lui religioase prin verseturi din Coran și prin tradițiile profetului. De la această campanie, Poarta nu mai îndrăzni a întreprinde altă expediție serioasă împotriva lui Mihai. Ea își cheltui vremea în intrigi . . . » etc. (În M.i. IV, 90 verbul *a căuta* este la perfectul simplu *căută*). Și aici este evident că avem de-a face cu acțiuni de importanță asemănătoare (prezentarea poemei, porunca sultanului pentru rugăciuni, încercarea lui Mohiședin de a ridica moralul), așa că nu este nici un motiv de a o detașa pe aceasta din urmă, actualizînd-o prin prezent. Această afirmație se sprijină și pe aceea că Bălcescu nu mai revine asupra momentului în discuție, mulțumindu-se să-l menționeze în rînd cu celelalte, pentru ca după punct să-și continue narația, urmărind mai departe oglindirea principalului antagonism Mihai — Turcii: « De la această campanie, Poarta nu mai *îndrăzni* a întreprinde altă expediție serioasă împotriva lui Mihai. Ea își *cheltui* vremea în intrigi. . . » etc.

Iată acum și alte exemple de modificări morfologice ale cuvintelor:

311. Printr-însul se *completează* sinteza noastră revoluționară.	Printr-însul se *completă* sinteza noastră revoluționară (R.v. 14).
85. și pentru vitejia ce arătase se *înalță* de graful Rumianțov în rang de leitenant	și pentru vitejia ce arătase se *înălță* de graful Rumianțov în rang de leitenant (M. i. I, 188—189).
200. și Albert Kiraly *așează*	și Albert Kiraly *așeză* (M. i. IV, 17).
208. Bucuria ce simțiră creștinii pentru luarea Tîrgoviștei se *adaogă* atunci cu vestirea unei alte biruințe.	Bucuria ce simțiră creștinii pentru luarea Tîrgoviștei se *adăogă* atunci cu vestirea unei alte biruințe (M. i. IV, 78).
139. Singurul drept ce se *dă* țăranului rob	Singurul drept ce se *da* țăranului rob (M. i. II, 237).
198. în vreme ce dintr-o înălțime *îndrepta* zece tunuri spre tabăra creștinească	în vreme ce dintr-o înălțime *îndreptă* zece tunuri spre tabăra creștinească (M. i. IV, 13).
101. și în cele dintîi vremi se *arăta* un domn vrednic	și în cele dintîi vremi se *arătă* un domn vrednic (M. i. I, 388).
89. nu *arătă* aceeași statornicie în caracter	nu *arăta* aceeași statornicie în caracter (M. i. I, 196).
221. încît pentru binele public nu-și *cruță* nici ființa sa	încît pentru binele public nu-și *cruța* nici ființa sa (M. i. IV, 216).
138. nu le *putem* reproduce	nu le *puturăm* reproduce (M. i. II, 235).
103. în sărbătorile *Paștelor*	în sărbătorile *Paștelui* (M. i. I, 392).
119. aceia care se aflau pe lîngă *hotar*	aceia care se aflau pre lîngă *hotară* (M i. II, 40).
50. întîlniră în drumul lor pe *romînii*, care se aflau la o oarecare distanță de armata cea mare.	întîlniră în drumul lor pe *Romîni*, carii se aflau la oarecare distanță de armata cea mare (P. I, 277).
86. Austriacii avînd *ochii* asupra Țării Romînești.	Austriacii avînd *ochiă* asupra Țării Romînești (M. i. I, 189).

113. după cum era *obiceiul*	după cum era *obiceiŭ* (M. i. I, 411).
119. De asemenea *curtenii* se aflau și prin ținuturi	De asemenea *curteni* se aflau și prin ținuturi (M. i. II, 39).
126. *Tunuri*, ce moldovenii numeau puști	*Tunurile* ce moldovenii numeau pușci (M. i. II, 53).
142. să nu cază în *mîinile* asupritorilor	să nu cază în *mîna* asupritorilor (M. i. II, 242).
144. Dar triumful aduse iarăși *neunire*.	Dar triumful aduse iarăși *neunirea*. (M. i. IV, 5).

etc., etc.

Principiul fundamental care a călăuzit pe alcătuitorii ediției a fost modernizarea sub toate aspectele a limbii lui Bălcescu. Acest principiu este enunțat deschis în « Cuvînt înainte » la volumul I, deși după o afirmație categorică, cu care e în contradicție: « S-a respectat întocmai vocabularul lui N. Bălcescu. Spre a asigura textelor o unitate cît mai închegată de stil și de expresie, s-a reținut, atunci cînd autorul ezita între două forme ale aceluiași cuvînt, forma cea mai nouă (*social* pentru *soțial*, *țară* pentru *țeară*, *servaj* pentru *servagiu*, *principiu* pentru *prințip*, *punct* pentru *punt* etc. »). Teza este discutabilă. Bălcescu este înainte de toate, desigur, o strălucită personalitate a istoriei noastre sociale, și ca revoluționar și ideolog ne interesează în primul rînd mesajul de idei al operei sale. Dar nu putem omite și importanța lui Bălcescu pentru istoria limbii literare, importanța lui ca artist al cuvîntului. Cum se poate atunci ca aceste aspecte să nu fie relevate, ci, din contra, să fie acoperite de principiul așa de vag al modernizării? De ce afirmațiile lui J. Byck în « Notă » la recenta ediție a « Țiganiadei », să nu aibă aplicabilitate și în cazul operei lui Bălcescu? În pomenita « Notă », Byck sublinia grija de a fi păstrat toate particularitățile limbii manuscrisului lui Budai-Deleanu. El merge mai departe și reproduce chiar și particularitățile ortografice, sau variante de felul *pînă* și *pănă*, sau *acelaşi* și *acelaș*. Desigur că nu se pot fixa ca valabile pentru toate cazurile procedeele de reproducere ale unui anumit text. Intervin și factori care pot modifica unele puncte de vedere, cum e în cazul nostru lipsa unor manuscrise; atunci cînd textul original este publicat într-o revistă, trebuiesc discernate — și operația e destul de dificilă — unele particularități care nu aparțin autorului și se impun ca trăsături generale ale publicației respective. Lucrul e mai simplu cu ortografia și putem cita în ceea ce ne interesează articolul intitulat « Buletin despre portretele principilor Țării Romînești și ai Moldaviei, ce se află în Cabinetul de Stampe de la biblioteca regală din Paris », M. i. IV, 212—220. Apărut în 1847, pe cînd Bălcescu se afla la Paris, ortografia latinizantă a acestui articol aparține evident lui Laurian. Așa că just au procedat editorii cînd au aplicat și acestui articol ortografia obișnuită a lui N. Bălcescu, după cum ei înșiși o mărturisesc la « Note ». Atunci însă cînd particularitățile de limbă și ortografie ale unui articol publicat într-o revistă nu contravin cu aspectele de limbă și ortografie ale scriitorului, atunci cînd nu avem mărturii sigure că acesta a luat atitudine împotriva lor, e mai bine să lăsăm textele așa cum au apărut, fără a le modifica prin intervenții inoportune. Singura regulă pe care o putem considera ca valabilă și care trebuie avută mereu în vedere, este cea fixată în « Mic dicționar ortografic », Editura Academiei R.P.R., 1953. La capitolul « Reguli de ortografie », într-un subsol se precizează: « La editarea de texte clasice, prezentele reguli (e vorba de regulile noii ortografii, *n.n.*) se aplică numai în ceea ce privește particularitățile grafice, nu și pe cele de pronunțare reală. Se va scrie deci: *răspunde*, *cînd*, *război*, *auzea*, nu: *respunde*, *când*, *răsboiu*, *auzia*; dar se vor păstra formele *cucoș*, *samă*, *a giuca*, *a mele*, *ei făcuse* » (pag. 25).

Înainte de a vedea ce consecințe are asupra limbii lui Bălcescu modernizarea care i-a fost impusă, să amintim că nici aplicarea acestui principiu nu se face cu consecvență. Avem pe de o parte — în cazul diferitelor variante ale aceluiași cuvînt — abateri care țin de adoptarea formei care nu e cea mai recentă, așa cum se preciza în amintita indicație. În ediția Academiei R.P.R., se utilizează exclusiv varianta *simțiment* pentru *sentiment*. E drept că forma *simțiment* e cea mai răspîndită în opera lui Bălcescu; dar tot așa stau lucrurile și cu *soțial* față de *social*, sau *prinţip* față de *principiu* și optarea s-a făcut în aceste cazuri pentru ultima variantă. În cazul cuvîntului de care ne ocupăm, se află la Bălcescu și forma *sentiment* (M. i. IV, 3), cu pluralul ei *sentimentele* (M. i. IV, 90 și 212) și normal ar fi fost, conform cu regula enunțată să se utilizeze această variantă. Amintim tot aici și amănuntul că în recenzia « Filosofie socială » (F. m. IX, 1846), se întrebuințează aproape peste tot forma *simțiment*.

În aceeași categorie ar putea intra și varianta fonetică *coprinde* pentru *cuprinde*. Ediția Academiei folosește peste tot varianta *coprinde*, pe cînd în Bălcescu sînt și multe excepții în favoarea formei actuale. Exemple: să *cuprinză* (M.i. I, 385), *cuprinzînd* (M.i.IV, 4), *cuprinse* M.i.IV, 13). De asemenea în studiul « Puterea armată » (Iași, 1844), precum și în textul publicat în « Propășirea » se întrebuințează exclusiv forma cu *u*.

A doua categorie de abateri țin de nerespectarea — din neatenție fără discuție — a principiului variantei unice și a scăpării pe ici pe colo a cîte unei alte forme a aceluiași cuvînt, formă pe care editorii și-o propuseseră spre eliminare. Aceste forme au desigur corespondențe în textul original — și mult mai multe decît ocaziile în care se ivesc și normal ar fi fost să fie reproduse ori de cîte ori apar, — dar presărarea lor întîmplătoare are caracterul să nedumirească pe cititor, să stîrnească confuzii. Pentru *provință*, care apare aproape în unanimitate în textele consultate, ediția Academiei transcrie *provincie*. Excepție, pag. 136 unde apare *provință* (cf. M.i. II, 230). La fel *independință* devine *independență*, afară de pag. 193 (cf. M.i.IV, 4); *a încungiura* devine peste tot *a înconjura*, ex. pag. 129 « Moldova era *înconjurată* » (cf. M.i.II, 59, *încungiurată*), dar la pag. 130 citim *îl încungiură* (M.i.II, 61, *îl încungiură*), la pag. 136 *încungiurați* (M.i.II, 230 *încungiurați*).

Dintre variantele *Moldova* și *Moldavia*, ediția Academiei alege, în concordanță cu regula călăuzitoare, *Moldova*; ex. la pag. 223 « Două portrete ale lui Gheorghe Ghica, domnul *Moldovei* » (M.i. IV, 219, « Două portrete ale lui Gheorghe Ghica, domnul *Moldaviei* »), dar la pag. 224 întîlnim « domnul *Moldaviei* » (M. i. IV, 219, *Moldaviei*), la pag. 204 « prin *Moldavia* » (M.i. IV, 70, *Moldavia*), la pag. 222 « Vasile Vv. domnul *Moldaviei* » (M.i. IV, 217, *Moldaviei*).

Între *pe* și *pre*, e preferată forma *pe*; ex. la pag. 91 « ca *pe* o prietenă » (M.i. I, 200, *pre*), dar la pag. 201 întîlnim *pre* (M.i.IV, 19, *pre*), iar la pag. 103 « prin care afurisia *pre* Leurdeanu » (pentru *pe* din M.i.I, 391 !).

Tuturor înlocuiește pe *tutulor*, ex. la pag. 97 « fie în numele *tuturor* » (M.i. I, 380, *tutulor*), dar la pag. 193 întîlnim « cu mirarea *tutulor* popoarelor » (M.i. IV, 4, *tutulor*).

Ediția Academiei R.P.R. elimină sistematic variantele *contimpuran* și *contimpurean*, în favoarea formei *contimporan*, însă la pag. 24, întîlnim *contimpuranii* și *contimpurean*, pentru aceleași forme din P.a., respectiv pag. 43 și 44.

Regula modernizării se extinde însă și la unele cuvinte care nu au două variante. Și cum pe noi ne interesează aici excepțiile de la regulă, citām încă una din ultima categorie: *a escuza*, devine *a scuza*, ex. la pag. 89 « Scopul marchizului Luchizini era d-a *scuza* purtarea Turcilor » (M.i. I, 197, *d-a escuza*), dar la pag. 100 întîlnim « ca să *escuzăm* » (M.i. I, 385, « ca să *escuzăm* »). Dacă *soțial* devine *social*, *emănțipație* — *emancipație*, *comerțial* — *comercial*, un cuvînt ca *franțeză* rămîne netransformat, ex. la pag. 179 « *Sarta franțeză* » (cf. F.m. IX, 35, *franțeză*). Ne oprim aici cu exemplele și trecem acum să vedem cîteva din consecințele modernizării textului lui Bălcescu. În parte, din exemplele anterioare am putut observa cîteva din aceste urmări.

În limba lui Bălcescu, ca și în limba multora din scriitorii acelui timp, se operează trecerea de la aspectul mai vechi la aspectul nou al limbii. Sub influența lui Eliade, probabil, el începe să renunțe la unele particularități ale limbii de pînă atunci — auxiliarul de la persoana a III-a plural a perfectului compus al verbelor, *a* în loc de *au*, iar la persoana a III-a singular *au* pentru *a*, persoana a III-a plural a imperfectului verbelor fără *-u* final — și utilizează formele de astăzi. Dar tradiția este încă puternică — și în cazul lui *-u* de la persoana a III-a plural a imperfectului se adaugă și influența populară — așa că în opera lui Bălcescu coexistă ambele forme, cu preponderența însă, a celor vechi. Ediția Academiei R.P.R. însă, după cum am mai spus-o, utilizează peste tot formele de astăzi. Dăm cîteva exemple ilustrative pentru fiecare caz:

59. care toate *țințeau* a-i robi	care toate *țintea* a-i robi (M. i. I, 1).
61. căci *erau* necunoscute	căci *era* necunoscute (M. i. I, 5).
71. în care ei *au* adus-o	în care ei *a* adus-o (M. i. I, 119).
etc.,	etc.

Tot sub influența textelor vechi se explică la Bălcescu forma *a priimi* (cu toate variațiile de mod și timp) pentru *a primi*, sau *fiiul* pentru *fiul*:

69. să nu fie *primit*	să nu fie *priimit* (M. i. I, 115).
69. a *fiului* său	a *fiiului* său (M. i. I, 116).
etc.,	etc.

pre pentru *pe*:

89. d-a depărta *pe* romîni	d-a dăpărta *pre* romîni (M. i. I, 197).
91. ca *pe* o prietenă	ca *pre* o prietenă (M. i. I, 200).

preste pentru *peste*, *dinprotivă* pentru *dimpotrivă*, *înprotiva* pentru *împotriva*, *protivnic* pentru *potrivnic*, *a amerința* pentru *a amenința*, *amărunte* pentru *amănunte*, *a lăcui* pentru *a locui*, *adecă* pentru *adică*, *atunce* pentru *atunci*, *hronică* pentru *cronică*, *hrăpitor* pentru *răpitor*, *hiare* pentru *fiare*, forme ca *greșaște*, *îl pîraște*, *îl uraște*, *vitejaște*, *omoria* pentru *greșește*, *îl pîrăște*, *îl urăște*, *vitejește*, *omora* etc., etc.

Nu am mai dat exemple pentru fiecare caz, deoarece înșiși editorii au recunoscut și au proclamat chiar ca un principiu modernizarea diferitelor forme ale aceluiași cuvînt. Intenția noastră a fost mai mult de a cita cîteva din formele care ne arată pe Bălcescu încă legat de perioada de pînă atunci a limbii literare; considerăm, bineînțeles, că aceste forme ar fi trebuit respectate.

Nu mai puțin numeroase sînt acele elemente populare muntenești — în special fonetisme — care deși nu s-au impus în limba literară de astăzi trebuie să fie păstrate așa cum le-a folosit Bălcescu. Înlăturate din operă, cel care nu are posibilitatea de a consulta textul original își face o idee greșită despre raportul dintre influența limbii populare și cea a limbilor occidentale, aceasta din urmă manifestîndu-se și prin multe calcuri sintactice, care bineînțeles că nu au putut fi schimbate.

Bălcescu utilizează aproape întotdeauna formele *genuchi*, *mănuchi* pentru *genunchi* și *mănunchi*, sau forma *dupe* pentru *după* și chiar pentru *de pe*. În ediția Academiei R.P.R. apar, bineînțeles, variantele care s-au impus în limba literară de astăzi:

102. *îngenunchindu-l*	*îngenuchindu-l* (M. i. I, 390).
122. *mănunchele*	*mănuchele* (M. i. II, 45).
122. *mănunchiul*	*mănuchiul* (M. i. II 46).
127. *după* cum zic cronicarii	*dupe* cum zic cronicarii (M. i. II, 56).
200. *după* dînsele	*dupe* dînsele (M. i. IV, 17).
126. toți copacii *de pe* lîngă drum	toți copacii *dupe* lîngă drum (M. i. II, 53).

Desigur că și aici ca și în alte locuri mai scapă unele forme care trebuiau «expulzate»:

143. acareturile *dupe* moșii	acareturile *dupe* moșii (M. i. II, 244).

iar într-un loc apărînd *după* pentru *de pe* (singurul caz întîlnit în textele consultate), editorii îl transcriu aidoma:

142. cei *după* margini	cei *după* margini (M. i. II, 242).

În același capitol (al influențelor elementelor populare), intră și tratamentul lui *de* urmat de un cuvînt care începe cu o vocală. În textul lui Bălcescu, *e* cade aproape sistematic în asemenea împrejurări. În ediția Academiei R.P.R. însă, *de* urmat numai de infinitivul verbelor devine *d-a* (în unele cazuri și *de* urmat de *o* devine *d-o*), deși și aici cu unele excepții:

89. d-a scuza...și *de-a* depărta	d-a scuza...și *d-a* dăpărta (M. i. I, 197).

Dacă *de* este urmat de un cuvînt care începe cu *a*, deși în textul original *e* este căzut, editorii refuză să transcrie astfel. Avem așadar:

59. Am scăpa...*de acele* nădejdi deșarte	Am scăpa... *d-acele* nădejdi deșarte (M. i. I, 1).
62. iar *de acolo* pînă la 1712	iar *d-acolo* pînă la 1712 (M. i. I, 6).
91. *de-abea*	*d-abea* (M. i. I, 199).
93. *pe acolo*	*p-acolo* (M. i. I, 203).
200. mai *de aproape*	mai *d-aproape* (M. i. IV, 17).

etc., etc.

În situație similară sînt:

139. *totdeauna*	*tot d-auna* (M. i. II, 237).
69. *întotdeauna*	*întot d-auna* (M. i. I, 115).
86. *cu o* suită prea puțin numeroasă	*c-o* suită prea puțin numeroasă (M. i. I, 190).
88. *cu o* oștire	*c-o* oștire (M. i. I, 193).
137. *vreo*	*vr-o* (M. i. I, 233).
61. cea *dintîi*	cea *d-întăiŭ* (M. i. I, 4).
60. cei *dintîi*	cei *d-întăi* (M. i. I, 3).

etc., etc.

În sfîrșit vom aminti că trebuiau lăsate unele neologisme în forma în care le-a întrebuințat Bălcescu și nu așa cum s-au impus ele astăzi. Citâm cîteva din aceste neologisme:

batalie, *caos*, *capriție*, *caprițios*, *cartă*, *consecuinți*, *convicție*, *corespondință*, *a decifra*, *domen*, *elocuent*, *esistență*, *essemplu*, *a essila*, *a esspatria*, *espediție*, *espresie*, *a espune*, *eveniminte* (plural), *importență*, *mantă*, *monarșic*, *nopturn*, *orizon*, *patriarși*, *popol*, *princip* sau *prințip*, *provedință*, *punt*, *Rosia*, *subjet*, *a suscrie* etc., etc.

Privită în ansamblu, noua ediție a operei lui Bălcescu (atît cît am putut aprecia după textele consultate), nu satisface exigențele cititorului obișnuit și cu atît mai puțin pe ale cercetătorului științific. Modernizarea limbii nu aduce vreun fel de serviciu, nici măcar în privința clarității sau accesibilității pentru mase, căci atît cuvintele cît și formele înlocuite nu prezintă vreo dificultate în înțelegerea lor de către lectorul de astăzi. Adăugînd la aceasta inconsecvențele de tot soiul, apoi alterările involuntare datorate omisiunilor sau înlocuirilor de cuvinte, putem conchide că lucrătorii ediției nu și-au făcut datoria, că au desconsiderat cerințele elementare ale unei munci științifice. Această concluzie se impune cu atît mai mult, cu cît după cercetarea comparativă cu textele pe care le-am putut găsi în Iași, o elementară regulă de trei simplă vine să pună sub semnul întrebării calitatea restului de volum și implicit și a volumului al doilea. Din această concluzie însă, se desprinde o alta care are de astă dată un caracter mult mai practic: pentru viitoarele volume e nevoie de o atenție mult mai serioasă decît s-a acordat pînă acum. Cît privește volumul I, e de pe acum necesară o nouă ediție în care chiar dacă nu se renunță la « principiile » care au călăuzit reproducerea textelor, să se înlăture măcar erorile — așa de numeroase — datorate exclusiv neglijenței.

Liviu Leonte

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

c. 472

Lei 5.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE ★ Anul VI, nr. 1—2/1955

ACADEMIA R... ...OPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3-4

ANUL VI

IULIE—DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3-4

ANUL VI

IULIE—DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul VI, Nr. 3–4 iulie–decembrie 1955

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome VI. nos 3–4 juillet–décembre 1955

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том VI, № 3–4 июль–декабрь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3–4, 1955

FONETICĂ

NOI CERCETĂRI EXPERIMENTALE ASUPRA DIFTONGULUI ROMÎNESC *ea*

Lucrare întocmită sub conducerea acad. AL. ROSETTI de membrii colectivului de fonetică al Institutului de lingvistică din Bucureşti
(A. AVRAM, GALINA GHIŢU şi V. ŞUTEU)

Cercetările experimentale asupra diftongului *ea*, întreprinse în cursul anului 1954, în Laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R., ne-au permis să ajungem la o serie de concluzii privitoare la constituţia diftongului *ea*, în comparaţie cu vocala simplă (de ex. *ea: a* în *beat-bat*).

În cercetările noastre din cursul anului 1954, sunetele vorbite, pronunţate în faţa microfonului, au fost înscrise pe foaia unui chimograf. Delimitarea sunetelor a fost făcută vizual, conducîndu-ne după forma vibraţiilor şi după criteriul asemănării vibraţiilor aceluiaşi sunet vorbit. Dezavantajul unei astfel de înscrieri este că ea nu poate fi controlată cu ajutorul urechii.

Faţă de aceste constatări, în scopul de a verifica rezultatele obţinute în1954, consemnate în lucrarea noastră anterioară[1], am recurs la înscrierea sonoră, pe peliculă cinematografică, a sunetelor vorbite. Intenţia noastră a fost de a proceda la analiza sunetelor şi la sinteza lor, prin substituirea unui sunet altui sunet, în cuvîntul fonetic. Înscrierile au fost făcute în Studioul cinematografic « Bucureşti », din ianuarie şi pînă în aprilie 1955 (vezi mai jos). După înregistrarea cuvintelor sau frazelor pregătite dinainte, ele au fost audiate şi examinate în mod amănunţit de cei patru cercetători ai colectivului de fonetică, în atelierele de montaj ale Studioului. Delimitarea sunetelor a fost controlată cu ajutorul urechii prin audiţia peliculei cinematografice.

Pelicula cinematografică prezintă avantajul că fiecare sunet, după ce a fost delimitat cu precizie, poate fi detaşat de la locul său şi introdus în locul altui sunet, şi viceversa (vezi mai jos). Am uzat de acest procedeu, trecînd, deci,de la analiză la sinteză şi introducînd, de exemplu, pe *e* din *teacă* în locul lui *e* din *pe*, iar pe *e* din *pe* în locul lui *e* din *teacă*, după cum se va vedea mai jos.

Măsurătorile pe care le-am efectuat au dat rezultate care concordă sau sînt, în general, foarte apropiate de cifrele obţinute la măsurarea sunetelor vorbite înscrise

---

[1] Cercetări experimentale asupra diftongilor romîneşti, I. *ea*, în « Studii şi cercetări lingvistice », anul VI, 1955, p. 7 şi urm.

cu ajutorul chimografului (cuvinte izolate; pentru cuvintele în frază, vezi mai jos)[1]. Iată un tablou comparativ al acestor măsurători (cifrele exprimă durata medie a sunetelor respective, în sutimi de secundă) [2].

Experiențele noastre au fost făcute cu un număr limitat de subiecte: 4, față de 44 de subiecte, în 1954. Într-adevăr, de astă dată scopul nostru a fost de a controla, cu noi mijloace de investigație, rezultatele experiențelor precedente și de a proceda la analiza și sinteza sunetelor, după cum am arătat mai sus.

Interesul experiențelor noastre constă în posibilitatea ce ne-a fost dată, prin înscrierea pe peliculă cinematografică, de a transplanta un sunet dintr-un cuvînt în altul și de a demonstra, în felul acesta, identitatea lui *e* din diftongul *ea*, în *teacă*, de exemplu, cu *e* din *pe*. Această identitate a fost verificată vizual, prin constatarea asemănării vibrațiilor sonore ale lui *e* din aceste două cuvinte și confirmată prin audiție, întrucît *e* din cuvîntul *pe*, reconstituit prin sinteză (prin înlocuirea lui *e* cu *e* din *teacă*) se aude la fel ca înainte de înlocuire. În felul acesta, sintezele fonetice la care am procedat confirmă pe deplin concluziile noastre precedente asupra naturii diftongului *ea*.

Experiențele noastre au decurs după cum urmează:

1. Cuvintele și frazele studiate. Au fost înscrise pe film cuvintele și frazele următoare, pronunțate cu glas normal de 4 persoane: trei cercetători științifici ai institutului și o persoană din administrația institutului [3]. Subiectele au pronunțat următoarele cuvinte și fraze: *tacă*, *teacă*, *toacă*, *bat*, *beat*, *bată*, *beată*, *pată*, *poată*, *sta*, *stea*, *harta*, *cartea*, *săpa*, *rupea*, *tată*, *toată*, *casă*, *coasă*, *babă*, *boabă*, *bate*, *popă*, *pupă*, *patru*, *piatră*. *Pe deal era o fată beată*. *Pe la toacă*, *pe deal*, *apunea soarele*. *Cartea o ținea în mînă omul beat*. *Iapa bea apă*.

Subiectele III și IV au pronunțat în plus frazele:

Niște biete femei erau bete. *Patru oameni duc o piatră grea*.

2. Rezultatul cercetărilor. După înscrierea cuvintelor, pelicula cinematografică a fost audiată, în studioul de montare a filmelor, de 4 persoane din

---

[1] Op. cit, p. 17 ș urm.; vezi mai jos, tabloul nr. 1.

[2] Cifrele din tablourile noastre sînt comparabile numai cu condiția de a ține seamă de faptul că, în cazul înscrierii sunetelor cu ajutorul chimografului, din 1954, numărul înregistrărilor, după care s-au calculat mediile din tabloul nr. 1, a fost mai mare, şi anume: *tacă*, 17 înregistrări; *teacă*: 15; *bat*: 14; *beat*: 13; *sta*: 14; *stea*: 12; *harta*: 10; *cartea*: 5; *săpa*: 6; *rupea*: 3 (vezi şi tabloul nr. 1 din anexa la lucrarea noastră citată mai sus).

În comparația cifrelor din tabloul nr. 2 se va ține seamă de faptul că unitatea de măsură, pentru pelicula cinematografică, sînt perforațiile peliculei: 96 de perforații corespund cu 100 de sutimi de secundă; cifrele care exprimă sutimile de secundă, în tabloul nostru, sînt deci aproximative, însă cu o toleranță infinitezimală. Tabloul nr. 1 cuprinde, de la 1 pînă la 15, cuvinte rostite izolat, iar în continuare, cuvinte în frază.

În privința delimitării vocalei care urmează după consoană sau a vocalei prim element de diftong, după consoană (în cuvintele enumerate mai sus: *beat*, *bate*, *deal*, *niște* etc.), sînt rare cazurile cînd vibrațiile vocalei încep imediat după emisiunea consoanei; în majoritatea cazurilor, şi la toate persoanele cercetate, vibrațiile caracteristice pentru vocală încep în timpul emisiunii consoanei; ele apar, aşadar, în porțiunea din pista sonoră care aparține consoanei, dar sînt încă inaudibile (această porțiune de sunet durează un fragment dintr-o sutime de secundă).

Problema sunetelor de tranziție (engl. *glide*), rezolvată de unii foneticieni în sensul că ele nu există, şi că tranziția de la consoană la vocală sau de la vocală la consoană aparține unuia din aceste tipuri sonore (vezi indicațiile bibliografice în Al. Rosetti, Curs de fonetică generală, Bucureşti, 1930, p. 38—39) se lămureşte, deci, prin înscrierea sunetelor vorbite pe pelicula sonoră: vibrațiile vizibile, dar inaudibile, aparțin vocalei care urmează după consoană.

[3] Vezi datele asupra lor în op. cit., p. 12.

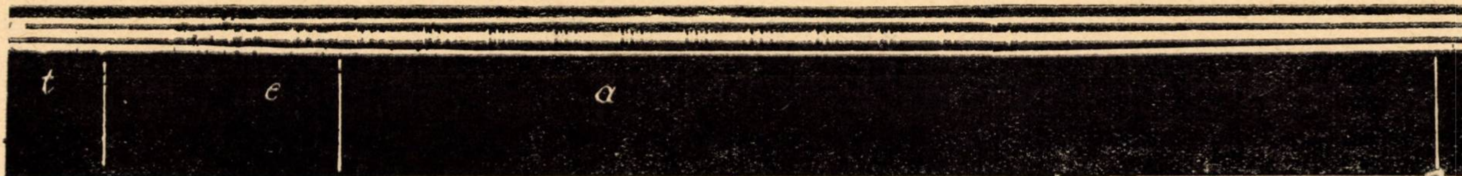

Fig. 1. *ea* în *teacă* (izolat), A.A.

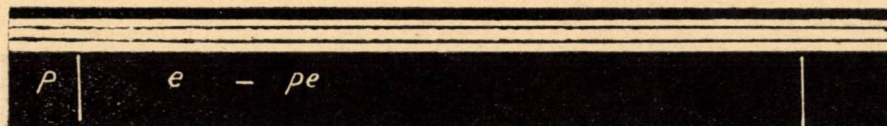

Fig. 2. *e* în *pe* (în fraza *pe deal era...*), A.A.

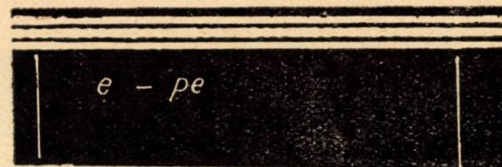

Fig. 3. *e* în *pe* (în fraza *...pe deal...*), A.A.

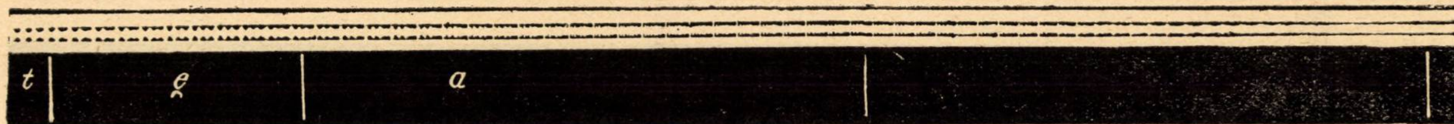

Fig. 4. *ea* în *teacă* (izolat), G.G.

Fig. 5. *a* în *bat* (izolat), G.G.

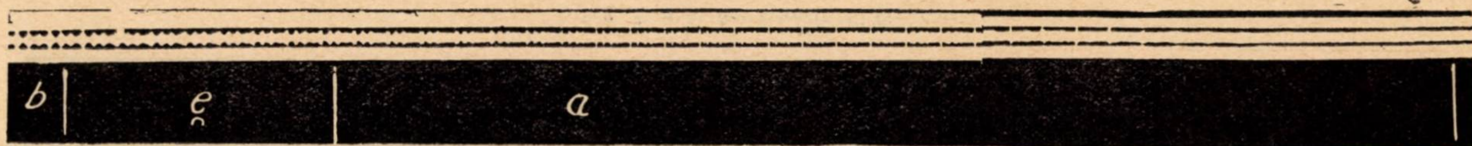

Fig. 6. *a* în *beat* (izolat), G.G.

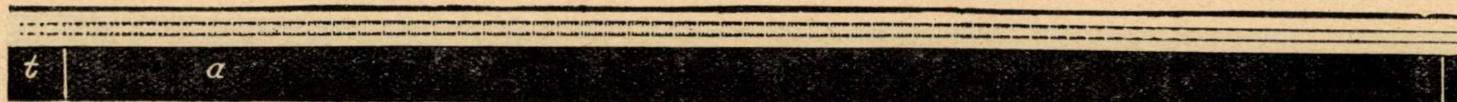

Fig. 7. *a* în *sta* (izolat), G.G.

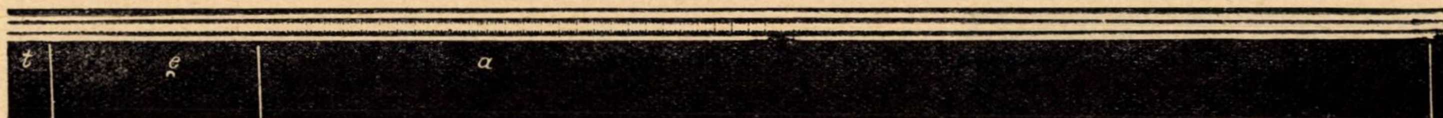

Fig. 8. *ea* în *stea* (izolat), G.G.

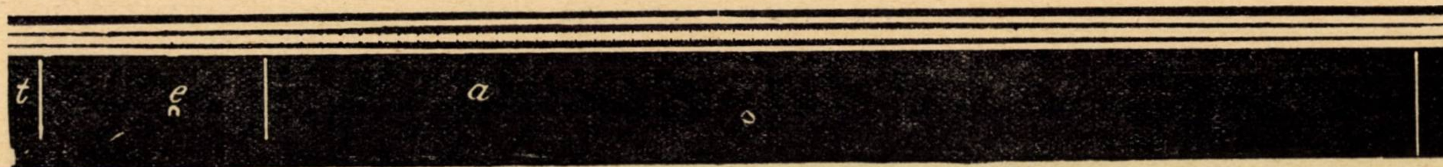

Fig. 9. *ea* în *cartea* (izolat), G.G.

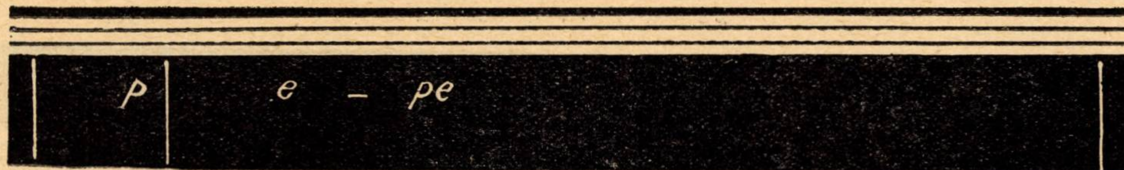

Fig. 10. *e* în *pe* (în fraza ... *pe deal*...), G.G.

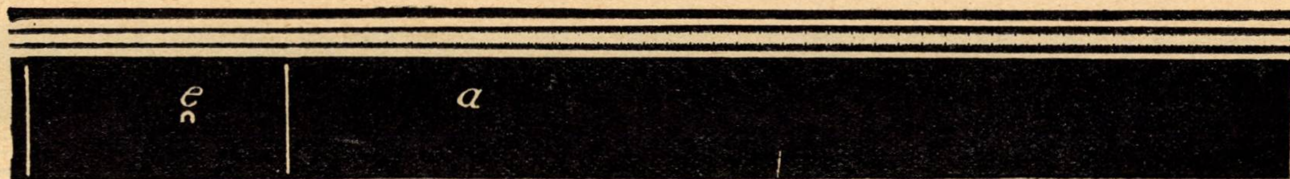

Fig. 11. *ea* în *ținea* (în frază), G.G.

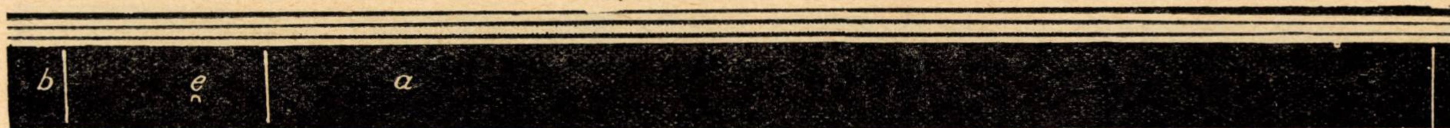

Fig. 12. *ea* în *bea* (în frază), G.G.

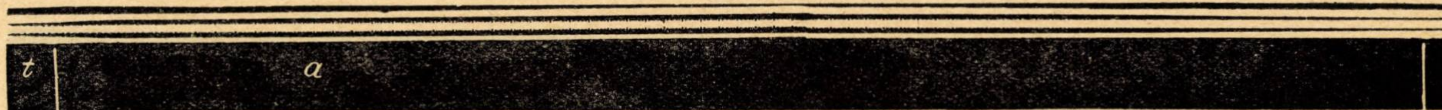

Fig. 13. *a* în *sta* (izolat), I.Z.

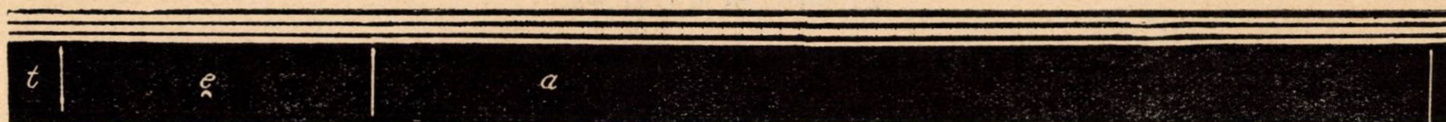

Fig. 14. *ea* în *stea* (izolat), I.Z.

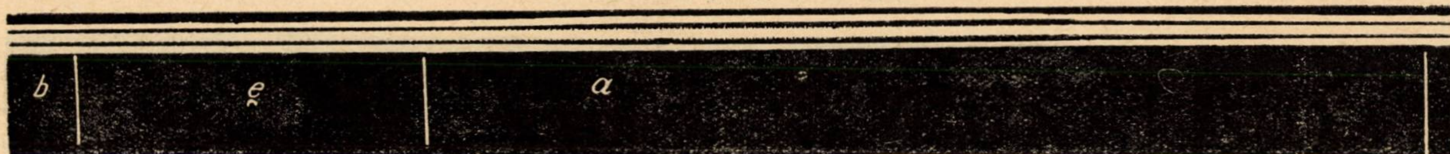

Fig. 15. *ea* în *beat* (izolat), I.Z.

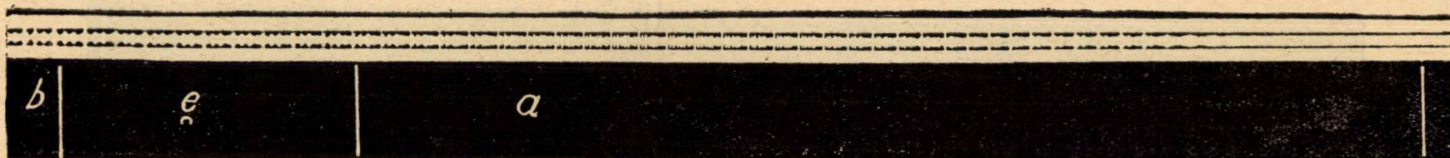

Fig. 16. *ea* în *beată* (izolat), I.Z.

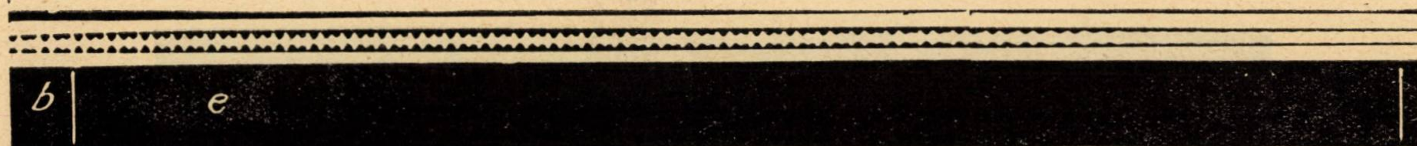

Fig. 17. *e* în *bete* (izolat), I.Z.

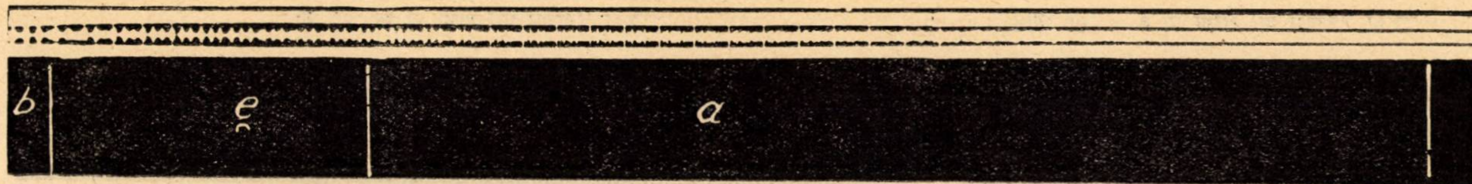

Fig. 18. *ea* în *beată* (în frază), I.Z.

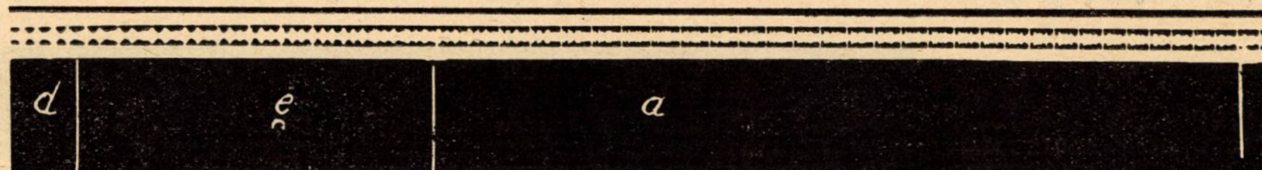

Fig. 19. *ea* în *deal* (în frază), I.Z.

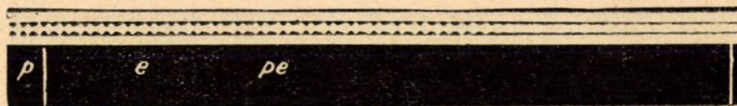

Fig. 20. *e* în *pe* (în frază), I.Z.

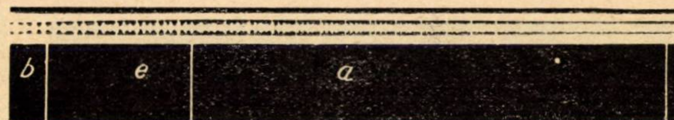

Fig. 21. *ea* în *beat* (în frază), I.Z.

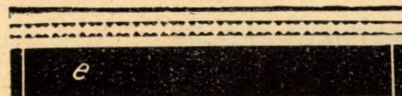

Fig. 22. *e* neaccentuat în *femei* (în frază), I.Z.

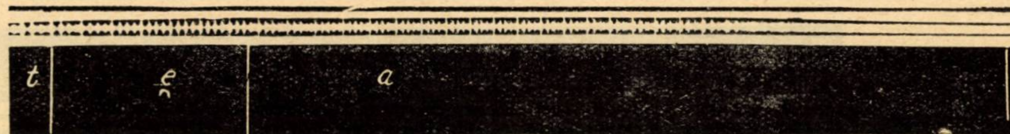

Fig. 23. *ea* în *teacă* (izolat), N.C.

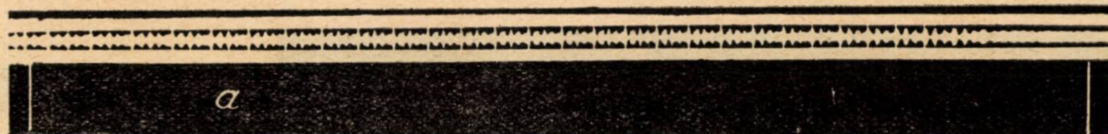

Fig. 24. *a* în *bat* (izolat), N.C.

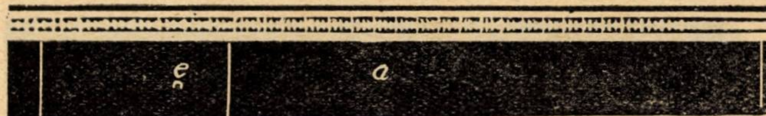

Fig. 25. *ea* în *beat* (izolat), N.C.

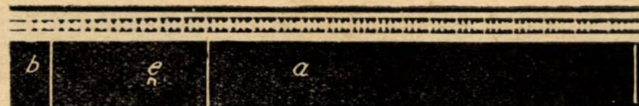

Fig. 26. *ea* în *beat* (în frază), N.C.

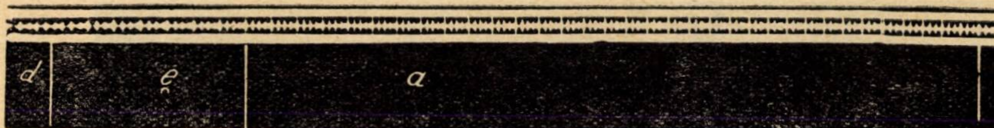

Fig. 27. *ea* în *deal* (în frază), N.C.

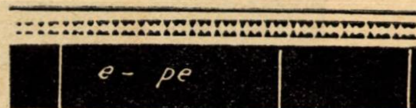

Fig. 29. *e* în *pe* (în frază), N.C.

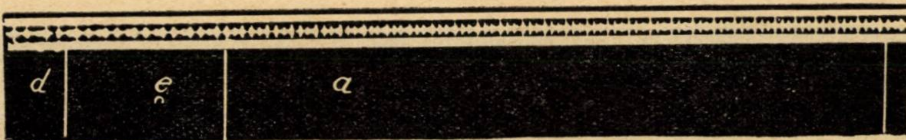

Fig. 28. *ea* în *deal* (în frază), N.C.

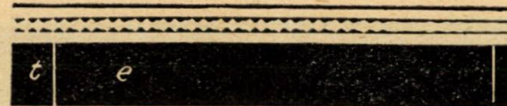

Fig. 30. — *e* în *nişte* (în frază), N.C.

colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. După ce vocala sau elementele componente ale diftongului au fost delimitate cu precizie (criteriul vizual și auditiv), s-a procedat la izolarea sunetului studiat. Astfel, cu un creion negru, mai întîi, se acoperă în mod succesiv porțiuni din pista sonoră (partea din peliculă pe care se înregistrează sunetele) corespunzînd sunetelor care precedează și urmează după sunetul studiat, și în felul acesta se delimitează *e* din *beat*, de exemplu [1]. O dată delimitată cu precizie, porțiunea de film conținînd pe *e* din *ea* se taie și se lipește în locul unei porțiuni a lui *e* (accentuat) din pl. *bete*, iar această porțiune din *e* accentuat din *bete* se lipește în locul rămas liber în *beat*, prin eliminarea lui *e*.

Dăm aci, în rezumat, observațiile celor patru membri ai colectivului de fonetică care au procedat la analiza vocalelor și elementelor componente ale diftongilor din cuvintele indicate.

Din măsurătorile pe care le-am efectuat, reiese că există o diferență între durata elementelor cuvîntului izolat și a elementelor cuvîntului în frază: durata diftongului și a vocalei, în cuvîntul pronunțat izolat, e mult mai lungă decît la cuvîntul în frază. Comparația cifrelor care exprimă durata medie a lui *ea* și *a* din tabloul nr. 2, reprodus aci, ne lămurește în acest sens. Diftongul *ea*, în cuvîntul pronunțat izolat, durează între 19,19 sutimi de secundă și 31,96 sutimi de secundă (înscrierea la chimograf), sau între 20,25 sutimi de secundă și 26,50 sutimi de secundă (înscrierea pe peliculă cinematografică), pe cînd *ea*, în cuvîntul din frază, durează între 12 și 18 sutimi de secundă.

Am verificat delimitarea sunetelor făcută la audiție, prin examinarea vibrațiilor sonore, cu lupa, apoi cu ochiul liber, pe fotografia mărită și pe ecran, prin proiectarea filmului, și am constatat că, în regulă generală, sunetele pot fi recunoscute, profilul lor prezentînd în mod permanent aceleași elemente, observație care concordă cu observațiile noastre anterioare privitoare la individualitatea sunetelor înscrise la chimograf[2]. Astfel, *e* accentuat prezintă un lung șir de vibrații grupate în mici unități, care se succed pe pelicula cinematografică, pe cînd pentru *e* din *ea*, aceste unități se reduc, după cum am arătat mai sus, la un șir mult mai scurt. De aceea, cînd am procedat la substituirea lui *e*, din *beat*, pronunțat izolat (4—6 sutimi de secundă), lui *e* accentuat din *bete*, pronunțat izolat (18—20 sutimi de secundă), am decupat și am pus în locul lui *e* din *beat* o porțiune din *e* accentuat egală, ca durată, cu *e* din diftongul *ea*, în *beat*, și am obținut un *beat*, cu un diftong construit prin sinteză, care s-a auzit absolut normal; la fel *e* din *bete*, în care elementele din *e* (trecute lui *ea*), au fost înlocuite cu *e* din *beat*, *bete*, cu *e* preschimbat, s-a auzit întocmai ca și înainte de substituire.

Iată acum, înșirarea observațiilor noastre:

1. Subiect: I.Z. Data: 12. IV. 1955. *beat* (izolat; fig. 15) — *bete* (izolat; fig. 17). *e* din *beat*: 5 sutimi de sec. *e* accentuat din bete: 20 sutimi de sec. *e* din *beat* se substituie unei părți a lui *e* din *bete*, corespunzătoare duratei lui *e* din *beat*, și viceversa. Se aude: *beat*, normal, *bete*, normal.

2. Subiect: I.Z. Data: 17. III. 1955. *femei* (din fraza: *niște biete femei erau bete*; fig. 22) — *beată* (izolat; fig. 16). Primul *e* din *femei*: 7 sutimi de sec. *e* din *beată*: 4 sutimi de sec. Se procedează la substituire: *e* din *beată* în locul primului

---

[1] Creionul cu mină neagră are rolul de a acoperi vibrațiile sunetului vorbit, imprimate pe pista sonoră a filmului, astfel încît lumina emisă de celula foto-electrică nu mai poate străbate filmul, partea acoperită cu creion fiind deci mută.

[2] Op. cit., p. 9—10.

Tabloul

Înregistrări pe peliculă

Nr. crt.	Cuvîntul	D U R											
		Diftongul				Semivocala				Vocala accentuată			
		I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1	TACĂ	—	—	—	—	—	—	—	—	19	30	27	21
2	TEACĂ	20	30	26	19	4	5	4	4	16	25	22	15
3	BAT	—	—	—	—	—	—	—	—	18	24	21	16
4	BEAT	18	24	23	16	4	6	5	4	14	18	18	12
5	BATĂ	—	—	—	—	—	—	—	—	17	20	20	20
6	BEATĂ	27	25	21	21	5	6	4	4	22	19	17	17
7	STA	—	—	—	—	—	—	—	—	22	28	28	22
8	STEA	25	28	27	26	3	6	5	3	22	22	22	23
9	HARTA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	CARTEA	20	24	20	24	8	4	3	3	—	—	—	—
11	SĂPA	—	—	—	—	—	—	—	—	19	25	23	25
12	RUPEA	27	27	25	27	7	5	4	5	20	22	21	22
13	BETE	—	—	—	—	—	—	—	—	19	22	20	18
14	PATRU	—	—	—	—	—	—	—	—	22	27	23	24
15	PIATRĂ	22	23	29	19	7	5	5	3	15	18	24	16
16	PE (deal era . . .)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	DEAL	16	16	22	20	4	3	6	4	12	13	16	16
18	FATĂ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	—	19
19	BEATĂ	14	16	21	21	4	4	5	6	10	12	16	15
20	PE (la toacă . . .)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	PE (deal apunea)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	DEAL	11	17	18	16	3	3	6	3	8	14	12	13
23	APUNEA	14	21	18	18	4	5	5	3	10	16	13	15
24	SOARELE	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	CARTEA	10	30	15	11	4	4	4	3	—	—	—	—
26	ȚINEA	14	19	17	22	4	4	4	4	10	15	13	18
27	BEAT	9	12	14	13	3	4	3	4	6	8	11	9
28	IAPA	22	30	33	29	7	8	10	9	15	22	23	20
29	BEA	16	28	22	21	4	4	3	6	12	24	19	15
30	APĂ	—	—	—	—	—	—	—	—	11	22	23	18
31	NIȘTE	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	BIETE	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33	FEMEI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34	BETE	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	11
35	PATRU	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	16
36	PIATRĂ	—	—	16	16	—	—	3	4	—	—	13	12
37	GREA	—	—	14	16	—	—	3	4	—	—	11	12
38	RE (în soarele)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Notă: I = A.A.; II = G. G.; III = I. Z.; IV = N. C.

e din *femei*, și viceversa. Se aude *femei*, normal, iar *beată*, cu *e* puțin mai lung ca înainte de substituire.

3. Subiect: A.A. Data: 25. III. 1955. *teacă* (izolat; fig. 1) — *pe* (din fraza: *pe deal era o fată beată*; fig. 2). *e* din *teacă*: 4 sutimi de sec. *e* din *pe*: 12 sutimi de sec. Se substituie *e* din *teacă* lui *e* din *pe* și viceversa. Se aude *pe*, cu *e* puțin mai scurt ca înainte de substituire și *te-acă*, cu *e* și *a* în hiat. Dacă s-ar fi introdus în *teacă* un *e* cu o durată de circa 4 sutimi de secundă, s-ar fi obținut un diftong normal.

4. Subiect: N.C. Data: 22. III. 1955. *teacă* (izolat; fig. 23) — *niște* (din fraza: *niște biete femei erau bete*; fig. 30). *e* din *teacă*: 4 sutimi de sec. *e* din *niște*: 9

nr. 1
cinematografică (1955)

A T A				D U R A T A M E D I E			
Vocala neaccent.				Diftongul	Semivocala	Vocala accentuată	Vocala neaccentuată
I	II	III	IV				
—	—	—	—	—	—	24,25	—
—	—	—	—	23,75	4,25	19,50	—
—	—	—	—	—	—	19,75	—
—	—	—	—	20,25	4,75	15,50	—
—	—	—	—	—	—	19,25	—
—	—	—	—	23,50	4,75	18,75	—
—	—	—	—	—	—	25	—
—	—	—	—	26,50	4,25	22,25	—
21	23	20	—	—	—	—	21,33
12	20	17	21	22	4,50	—	17,50
—	—	—	—	—	—	23	—
—	—	—	—	26,50	5,25	21,25	—
13	20	18	—	—	—	19,75	17
—	—	—	—	—	—	24	—
—	—	—	—	23,25	5	18,25	—
12	14	11	11	—	—	—	12
—	—	—	—	18,50	4,25	14,25	—
—	—	—	—	—	—	18	—
—	—	—	—	18	4,75	13,25	—
4	5	6	8	—	—	—	5,75
7	9	15	11	—	—	—	10,50
—	—	—	—	15,50	3,75	11,75	—
—	—	—	—	17,75	4,25	13,50	—
5	6	8	5	—	—	—	6
6	26	11	8	16,50	3,75	—	12,75
—	—	—	—	18	4	14	—
—	—	—	—	12	3,50	8,50	—
—	—	—	—	28,50	8,50	20	—
—	—	—	—	21,75	4,25	17,50	—
—	—	—	—	—	—	18,50	—
—	—	16	9	—	—	—	12,50
—	—	8	8	—	—	—	8
—	—	7	7	—	—	—	7
—	—	8	10	—	—	10,50	9
—	—	—	—	—	—	15,50	—
—	—	—	—	16	3,50	12,50	—
—	—	—	—	15	3,50	11,50	—
—	—	11	8	—	—	—	9,50

sutimi de sec. Se substituie *e* din *teacă* lui *e* din *niște*, și viceversa. Se aude: *teacă*, *niște*, normal.

5. Subiect: I.Z. Data: 15. III. 1955. *teacă* (izolat) —*niște* (din fraza: *niște biete femei erau bete*). *e* din *teacă*: 4 sutimi de sec. *e* din *niște*: 16 sutimi de sec. Se substituie *e* din *teacă* lui *e* din *niște*, și viceversa. Se aude *niște*, cu *e* puțin mai scurt, și *te-acă*, cu *e* și *a* în hiat.

6. Subiect: A.A. Data: 26. I. 1955. *deal* (din fraza *pe la toacă*, *pe deal*, *apunea soarele*) — *pe* (primul *pe* din aceeași frază). *e* din *deal*: 3 sutimi de sec. *e* din *pe*: 4 sutimi de sec. Se substituie *e* din *deal* lui *e* din *pe*. Se aude *pe*, cu *e* puțin mai scurt ca înainte de substituire.

Tabloul
Durata medie

Nr. crt.	Cuvîntul	ÎNREGISTRĂRI LA CHIMOGRAF (1954)				ÎNREGISTRĂRI	
		Cuvinte izolate				Cuvinte	
		Vocala	Diftongul	Elementele diftongului		Vocala	Diftongul
		a	*ea*	*e*	*a*	*a*	*ea*
1	TACĂ	16,76	–	–	–	24,25	–
2	TEACĂ	–	19,19	5,46	13,73	–	23,75
3	BAT	17,71	–	–	–	19,75	–
4	BEAT	–	21,45	6,07	15,38	–	20,25
5	BATĂ	–	–	–	–	19,25	–
6	BEATĂ	–	–	–	–	–	23,50
7	STA	26,62	–	–	–	25	–
8	STEA	–	30,74	6,91	23,83	–	26,50
9	HARTA	22,30	–	–	–	21,33	–
10	CARTEA	–	25	5	20	–	22
11	SĂPA	24,66	–	–	–	23	–
12	RUPEA	–	31,96	9,66	23,30	–	26,50

7. Subiect: I.Z. Data: 15. III. 1955. *deal* (din fraza *pe la toacă, pe deal, apunea soarele*; fig. 19) — *pe* (primul *pe* din aceeași frază). *e* din *deal*: 6 sutimi de sec. *e* din *pe*: 6 sutimi de sec. Se substituie *e* din *deal* lui *e* din *pe*, și viceversa. Se aude *pe*, cu *e* aproape ca înainte de substituire și *ᵗdẹal* (consoana nu se distinge bine, dar diftongul se aude aproape normal).

8. Subiect: N.C. Data: 22. III. 1955. *deal* (din fraza: *pe la toacă, pe deal, apunea soarele*; fig. 28) — *pe* (primul *pe* din aceeași frază; fig. 29). *e* din *deal*: 3 sutimi de sec. *e* din *pe*: 8 sutimi de sec. Se substituie *e* din *deal* lui *e* din *pe*, și viceversa. Se aude *pe*, cu *e* puțin mai scurt ca înainte de substituire și *deal*, normal.

9. Subiect: G.G. Data: 7. IV. 1955. *deal* (din fraza: *pe deal era o fată beată*) — *pe* (al doilea *pe* din fraza: *pe la toacă, pe deal, apunea soarele*). *e* din *deal*: 3 sutimi de sec. *e* din *pe*: 9 sutimi de sec. Se substituie *e* din *deal* lui *e* din *pe*, și viceversa. Se aude *pe*, normal, și *dᵈẹal*.

10. Subiect: G.G. Data: 7. IV. 1955. *ținea* (din fraza: *cartea o ținea în mînă omul beat*; fig. 11) — *pe* (primul *pe* din fraza: *pe la toacă, pe deal, apunea soarele*). *e* din *ținea*: 4 sutimi de sec. *e* din *pe*: 5 sutimi de sec. Se substituie *e* din *ținea* lui *e* din *pe* și viceversa. Se aude *pe*, cu *e* normal, și *ținẹa*, normal.

11. Subiect: G.G. Data: 7. IV. 1955. *apunea* (din fraza: *pe la toacă, pe deal, apunea soarele*) — *soarele* (din aceeași frază). *e* din *apunea*: 5 sutimi de sec. Primul *e* din *soarele*: 6 sutimi de sec. Se substituie *ẹ* din *apunea* primului *e* din *soarele* și viceversa. Se aude *soarele*, normal, și *apunʰẹa*.

12. Subiect: I.Z. Data: 17. III. 1955. *grea* (din fraza: *patru oameni duc o piatră grea*)— *soarele* (din fraza: *pe la toacă, pe deal, apunea soarele*). Se substituie *re* din *grea* lui *re* din *soarele*, și viceversa. Se aude *grea*, cu *a* anterior, și *sụárele* (cu două accente: pe I-a și pe a II-a silabă).

13. Subiect: I.Z. Data: 12. IV. 1955. *sta* (vb., izolat; fig. 13), — *stea* (izolat; fig. 14). *e* din *stea*: 5 sutimi de sec. Se introduce *e* din *stea* în *sta*. Se aude *stẹa*, cu diftong, normal. *Sta*, după scoaterea lui *e* se aude normal; *a* are o ușoară nuanță anterioară.

nr. 2
a lui *ea* **și** *a*

PE PELICULĂ CINEMATOGRAFICĂ (1955)

izolate		Cuvinte în frază			
Elementele diftongului		Vocala	Diftongul	Elementele diftongului	
e	*a*	*a*	*ea*	*e*	*a*
—	—	—	—	—	—
4,25	19,50	—		—	—
—	—	—	—	—	—
4,75	15,50	—	12	3,50	8,50
—	—	—	—	—	—
4,75	18,75	—	18	4,75	13,25
—	—	—	—	—	—
4,25	22,25	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
4,50	17,50	—	16,50	3,75	12,75
—	—	—	—	—	—
5,25	21,25	—	—	—	—

Din analizele și sintezele pe care le-am făcut, cu materialul de cuvinte indicat, reiese că o condiție pentru obținerea prin sinteză a diftongului *ea*, care să fie simțit de ureche ca normal constituit, este ca *e*, substituit lui *e* din *ea*, să aibă o durată egală cu a lui *e* originar. Dacă introducem un *e* cu o durată mai lungă, se aud două vocale în hiat: *e-a*. Această observație confirmă teoria abatelui Rousselot, care a arătat că două vocale care urmează una după alta pot alcătui numai două feluri de norme silabice, cu excluderea unei a treia: sau vocalele intră în alcătuirea unui diftong, sau ele rămîn separate (în hiat)[1].

Concluziile noastre sînt următoarele:

1. *e* din diftongul *ea* poate fi delimitat cu precizie. Este o vocală de sine stătătoare, de durată scurtă, care poate fi separată de *a*, în diftongul *ea*, și transportată în alt cuvînt fonetic, unde e auzită ca un *e* normal.

2. *e* din diftongul *ea* este mai scurt decît *e* neaccentuat (în *pe*, *niște* etc., vezi tabloul nr. 1 aci alăturat). Uneori, de exemplu în cazul cuvintelor *ținea* și *pe* (amîndouă, în frază; experiența nr. 10) sau *deal* și *pe* (amîndouă, în frază; experiența nr. 6), diferența de durată e foarte mică (o sutime de secundă); în cuvintele *deal* și *pe* (amîndouă, din fraza: *pe la toacă*, *pe deal*, *apunea soarele*; experiența nr. 7), *e* are aceeași durată (6 sutimi de secundă).

3. *e* în *ea* joacă exact același rol ca *i* din *ia*, după cum am arătat în primul nostru studiu asupra diftongilor romînești[2]. Vibrațiile lui *e*, semivocală, în diftongul *ea*, seamănă cu ale lui *e* vocală (vezi fig.). Rousselot a arătat că vibrațiile semivocalei diferă într-o măsură oarecare de vibrațiile unei vocale de timbru

[1] L'abbé Rousselot, în « Revue de phonétique », III, Paris, 1913, p. 75: « Pentru noi [diftongul] *ia*, de exemplu, este sau *i-a*, în două silabe, sau *ya* într-una singură; nu există [o soluție] medie ».

[2] Vezi memoriul nostru precitat, p. 10.

identic[1]. La audiție, nu există nici o diferență între *e* semivocală și *e* vocală. Semivocala este o realitate fonetică și un concept funcțional, întrucît în diftong joacă rolul de consoană [2].

Vocalele reunite în diftong, cu al doilea element *a* (deci *ea* sau *ia*), alcătuiesc două variante ale aceleiași norme silabice, cu o durată aproape egală [3], dar *e* în *ea* e mai scurt decît *i* în *ia* [4].

4. Dacă durata lui *e* se prelungește, se obține o normă silabică în care *e* e separat de *a* prin tăietura silabică: vocalele sînt în hiat.

5. La vocalele neaccentuate, lungimea este un criteriu relativ pentru justa lor recunoaștere prin audițiune. Astfel, durata lui *e* din *pe*, de 12 sutimi de secundă, redusă la 4 sutimi de secundă nu alterează recunoașterea exactă, la audiție, a timbrului *e*, și la fel în *niște* sau în *soarele* (vezi mai sus). De altfel, durata lui *e* din *pe* variază între 4 și 15 sutimi de secundă, a lui *e* din *niște* între 9 și 16 sutimi de secundă, a primului *e* din *soarele* între 5 și 8 sutimi de secundă, fără ca aceasta să antreneze o modificare în justa audiție a lui *e*. În norma silabică diftong, prelungirea duratei are însă o importanță hotărîtoare, pentru că în această celulă fonetică cele două elemente vocalice se condiționează reciproc. Lungirea primului element, peste limita permisă, are deci drept urmare anularea normei silabice existente și formarea unei norme noi, în care vocalele sînt separate prin tăietura silabică (vocale în hiat).

6. Cercetările noastre noi completează și confirmă cercetările noastre anterioare asupra naturii diftongilor romînești.

НОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ О РУМЫНСКОМ ДИФТОНГЕ *ea*

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

«Новые исследования» имеют своей исходной точкой изыскания о дифтонге *ea*, произведенные в течение 1954 года и опубликованные в VI томе журнала „Studii și cercetări lingvistice“ (стр. 7). Предыдущие исследования основывались на электрической записи звуков при помощи кимографа; разграничения звуков были чисто зрительными, без проверки их на слух. В целях устранения этого неудобства, исследователи прибегли к записи звуков на кинематографической пленке.

Слова и фразы были произнесены и прослушаны членами фонетического коллектива, а звуковые колебания изучались на экране. Таким образом, разграничение звуков могло быть проверено на слух. Благодаря открывшейся возможности определить точно каждый звук, позиционное изменение изучаемых звуков, в слове, могло осуществляться на вращающейся ленте. Так, например, было введено *e* из слова *teacă*, вместо *e* из слова *pe* и *e* из *pe* вместо *e* из *teacă*. Измерения продолжи-

---

[1] L'abbé Rousselot, Principes de phonétique expérimentale I, Paris, 1924, p. 404: « din punct de vedere fiziologic, semivocala se distinge lămurit de vocală: la destindere, printr-o relaxare bruscă a organului; la ținută, printr-o energie organică mai mare, prin amplitudinea sau forma vibrațiilor »; p. 410: în cursul ținutei lui *y* (în raport cu *i*), vibrațiile sînt mai « stinse » (= reduse); cf. A. Rosetti, Mélanges de linguistique et de philologie, București, 1947, p. 98 – 99.

[2] A. Rosetti, op. cit., p. 38.

[3] Vezi studiul nostru precedent și tablourile 1 și 2, din prezenta lucrare.

[4] Vezi studiul nostru precedent, p. 8.

тельности звуков мало отличались от длительности звуков, с которыми оперировали в 1954 году. Следует отметить разницу между предыдущией длительностью звуков, в отдельном слове, и фразовой длительностью слова. Длительность звуков в фразе краче. В общем, фонетические исследования дали убедительные результаты (в случаях соблюдения продолжительности звуков, то есть введения вместо исключенной гласной, гласной одинаковой или почти одинаковой длительности). Первый элемент дифтонга (*ea*) *e*, переставленный в другое слово (например, в *pe* или на место первого *e* в *bete* и т. д.) слышен как *e*; слово *bete* с первым *e*, взятым из *beat*, звучит нормально. Колебания *e*, в дифтонге *ea*, похожи на колебания *e* (см. рисунки). Следовательно, *e* из дифтонга *ea* — краткая гласная; перенесенная в другое слово, она воспринимается как *e*.

NOUVELLES RECHERCHES EXPÉRIMENTALES SUR LA DIPHTONGUE ROUMAINE *ea*

(RÉSUMÉ)

Nos «nouvelles recherches» ont pour point de départ les «recherches» sur la diphtongue *ea* effectuées au cours de l'année 1954, et publiées dans le tome VI de la présente revue (p. 7 et. s.). Les recherches antérieures étaient fondées sur l'inscription électrique des sons, à l'aide du kymographe ; la délimitation des sons était purement visuelle et privée du contrôle de l'audition. Pour remédier à cet inconvénient, on a eu recours à l'inscription sur pellicule cinématographique.

Les mots et les phrases ont été reproduits et écoutés par les membres du collectif de phonétique, et les vibrations sonores ont été examinées sur l'écran. La délimitation des sons a donc pu être contrôlée par l'audition. Chaque son ayant donc été délimité de cette manière, a pu être étudié par rapport à sa place dans le mot phonétique. Ainsi, par exemple, *e* de *teacă* a été introduit à la place de l'*e* de *pe* et *e* de *pe* à la place de l'*e* de *teacă*. Les mesures de la durée des sons ne diffèrent pas beaucoup de celles qui ont été obtenues en 1954. Il convient de marquer la différence entre la durée des sons du mot isolé et celle du mot dans la phrase; dans la phrase, la durée des sons est réduite. En général, les synthèses phonétiques que nous avons effectuées ont abouti à des résultats concluants (à condition de respecter la durée des sons, c'est-à-dire d'introduire à la place de la voyelle éliminée une voyelle d'une durée égale ou à peu près égale). Le premier élément de la diphtongue *ea*, permuté dans un autre mot (par ex. dans *pe* ou à la place du premier *e* de *bete*, etc.) est perçu comme un *e*; le mot *bete*, avec le premier *e* pris à *beat*, est perçu normalement. Les vibrations de l'*e*, dans la diphtongue *ea*, sont pareilles à celles de l'*e* (voir les planches). L'*e* de la diphtongue *ea* est donc une voyelle brève; transportée dans un autre mot, elle est perçue comme un *e*.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3–4, 1955

DESPRE CONSOANELE PALATALIZATE ȘI CONSOANELE MUIATE

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Expunerea noastră își propune să aducă preciziuni asupra fiziologiei consoanelor palatalizate și muiate, întrebuințării corecte a termenilor « palatalizat » și « muiat », istoricului acestor articulații consonantice în limbile slave și situației consoanelor palatalizate și muiate în limba romînă literară.

În afară de consoanele propriu-zis palatale (prepalatale și palatale), ca *š́*, *č́*, *ž́*, *ǧ*, *k'*, *ǵ* etc., există consoane care nu sînt palatale, prin natura lor, dar care au fost palatalizate prin contactul cu un sunet palatal (vocală sau semivocală: *e*, *i*, *i̯*): *m*, de exemplu, în pl. *pomi*, *b* în pl. *albi*, *p* în pl. *lupi* etc. În limba romînă literară, consoanele sînt ușor palatalizate înaintea vocalelor prepalatale. Această palatalizare nu este însă sezisată de vorbitori, astfel încît, pe plan fonologic, nu s-a constituit o serie de consoane palatalizate opuse unei serii de consoane nepalatalizate (sau dure). Urechea unui străin sezisează, însă, nuanța palatală a consoanelor romînești, în poziția indicată. Astfel, Alf Lombard a înregistrat muierea (de fapt: palatalizarea) lui *s* în *scenă*, a lui *k* în *chem*, *ochi* și a lui *n* în *unchi* [1].

Consoanele palatalizate sînt deci constituite din două elemente, în strîns contact: consoana propriu-zisă, de ex. *m* în *pomi*, și *i*, elementul palatal următor.

Întrucît nu există un semn special pentru a nota acțiunea palatalizantă a unei vocale asupra consoanei precedente, lingviștii notează palatalizarea cu semnul ′ (în terminologia tipografică: primă), care notează muierea consoanei, confundînd, în felul acesta, consoana palatalizată cu consoana muiată.

Spre deosebire de consoana palatalizată, consoana muiată este un sunet simplu. Limba romînă literară nu posedă consoane muiate, după cum vom vedea mai departe.

[1]. Alf Lombard, La prononciation du roumain, Uppsala (1935), p. 110 și urm., 116–117.

Să trecem, acum, la analiza fiziologică a consoanelor palatalizate și muiate. Într-un memoriu consacrat fiziologiei și istoriei consoanelor palatale, Rudolf Lenz a arătat, în 1888, bazîndu-se pe o serie de palatograme, că consoana palatalizată e diferită de consoana muiată și că consoana muiată este alcătuită dintr-o singură mișcare articulatorie[1]. Cercetătorii ulteriori au confirmat vederile lui Lenz: astfel L. Roudet atrage atenția asupra erorii de a confunda consoana muiată cu consoana urmată de *y*, întrucît consoana muiată e un sunet simplu, produs de o singură articulație, pe cînd consoana palatalizată e produsă prin două articulații succesive; pentru consoana muiată, zona de contact pe palat e mult mai întinsă decît pentru consoana palatalizată[2]. Rousselot a dat o descriere amănunțită a consoanelor palatalizate și muiate, bazată pe o serie de palatograme, din care a reprodus cîteva. Din cercetările sale reiese că pentru consoana palatalizată mușchiul lingual nu execută o ocluziune completă pe palat: între partea anterioară și partea posterioară a boltei palatului se poate observa un « culoar » caracteristic, rămas neatins de mușchiul lingual în timpul ocluziunii[3]. Palatograma lui *p* + iod, de exemplu, seamănă foarte bine cu palatograma lui iod[4]. Această constatare poate fi făcută cu ușurință de oricare din noi, cu ajutorul palatului artificial. Reproduc aici palatogramele obținute în august 1954, în Laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. (v. planșa I, nr. 1—4)[5]. Caracteristicile consoanei palatalizate, amintite mai sus, sînt vizibile în palatogramele noastre. Muierea consoanei se face, după cum a arătat Rousselot, prin extensiunea contactului mușchiului lingual pe palat; această extensiune ar fi provocată, după Rousselot, de relaxarea mușchiului lingual (alți cercetători, precum K. Ringenson[6], J. Chlumský[7] și St. Stoikov[8] socotesc că extensiunea contactului limbii pe palat e datorită unei presiuni mai energice a mușchiului lingual: așadar, nu ar fi vorba de o slăbire a presiunii mușchiului lingual, ci de o întărire a ei). După cum a arătat Rousselot, consoana muiată este mai palatală decît consoana palatalizată: consoana palatalizată pare a constitui prima etapă a procesului de muiere[9].

Această din urmă constatare, care e confirmată de fapte, are o mare importanță, pentru că ea ne dă posibilitatea să fixăm cronologia fenomenului într-o limbă dată: palatalizarea unei consoane, în contact cu o vocală palatală, e urmată, uneori, de muierea consoanei.

---

[1] Rudolf Lenz, Zur Physiologie und Geschichte der Palatalen, în « Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung », XXIX, 1888, p. 1 și urm.

[2] Léonce Roudet, Éléments de phonétique générale, Paris, 1910, p. 123—125.

[3] L'abbé P.-J. Rousselot, Principes de phonétique expérimentale, Paris, 1924, I, p. 601 și urm.

[4] Rousselot, op. cit., I, p. 604, fig. 395. Consoanele palatalizate, opuse consoanelor dure, în limba rusă, sînt descrise de M. I. Matusevici, Vvedenie v obșciuiu fonetiku, Leningrad, 1948, p. 51—52.

[5] Palatogramele nr. 1—3 reproduc pronunțări dacoromîne, nr. 5 și 6 sînt copiate după L. V. Șcerba (v. mai jos), iar nr. 7—10 reproduc pronunțarea unui subiect din nordul Bucovinei, care posedă pe *n* muiat în graiul său natal.

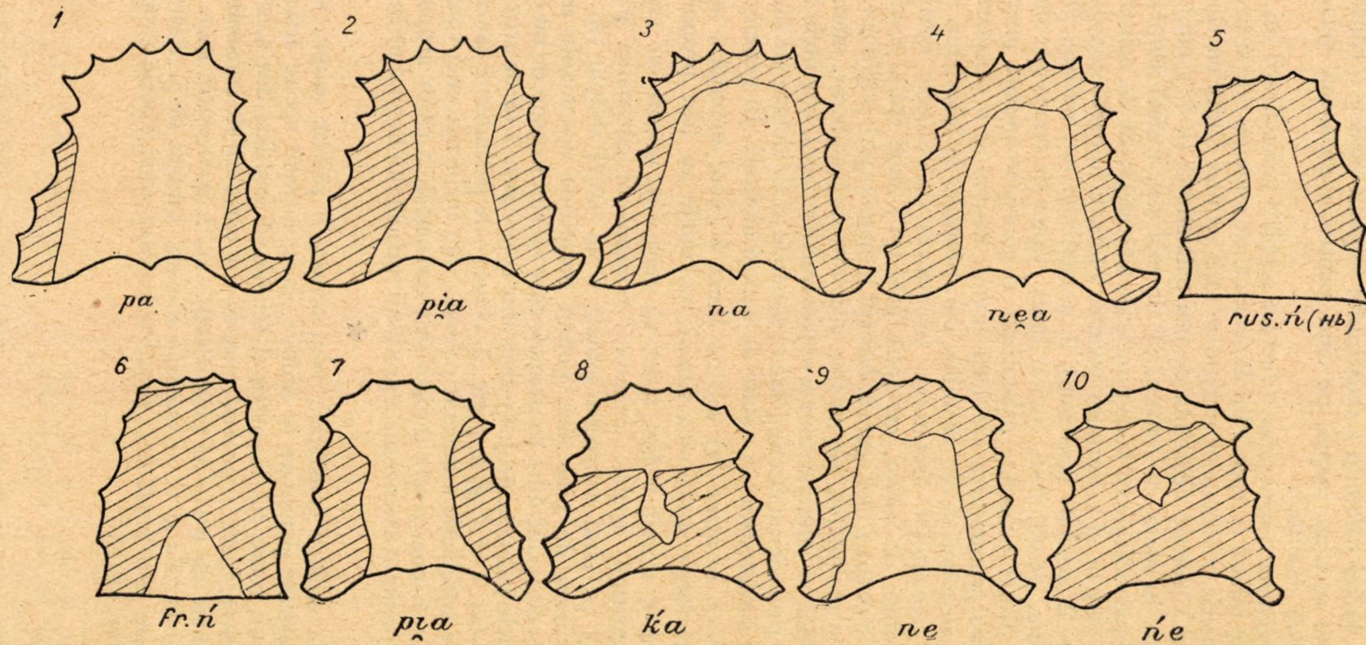
[6] Karin Ringenson, Étude sur la palatalisation de *k* devant voyelle antérieure en français, Paris, 1922, p. 12.

[7] J. Chlumský, Les sons mouillés et la théorie de l'abbé Rousselot, în I. Sjezdu slovanských filologů v Praze 1929, Praga, 1931.

[8] Stoiko Stoikov, Palatalnite săglasni v bălgarskiia knijoven ezik, Sofiia, 1952 și rezumatul în limba romînă: Unele probleme referitoare la consoanele palatale [de fapt: palatalizate] din limba bulgară literară, în « Studii și cercetări lingvistice », V, nr. 1—2, p. 47.

[9] Rousselot, op. cit., I, p. 616.

PLANŞA I

Rousselot a mai arătat că muierea unei consoane se produce printr-o mişcare în spre centrul boltei palatului a muşchiului lingual: pentru o consoană dentală muşchiul lingual se trage înapoi, pe cînd pentru o consoană velară muşchiul lingual se mişcă înainte[1].

Karin Ringenson a consacrat o lucrare specială palatalizării lui *k* în limbile romanice. Ea se raliază la opinia lui Rousselot, că muierea este o urmare a palatalizării. Articulația consoanelor muiate se face cu mai multă energie. Consoana muiată (*k*, *g* etc.) trebuie deosebită de cea palatalizată (*k* + *y* etc.)[2].

St. Stoikov, în afară de constatările de mai sus, insistă asupra faptului că unele consoane palatalizate au două puncte de articulație (de ex. ocluzivele labiale). Din punct de vedere al criteriului palatal, Stoikov împarte consoanele în trei grupe: 1. dure, 2. palatale (sau moi), 3. palatalizate sau muiate. Din punct de vedere fonematic, există, însă, numai două tipuri de consoane: dure și moi[3].

Diferența dintre consoane palatalizate și consoane muiate poate fi sezisată dacă se compară pronunțarea aceluiași cuvînt, conținînd o consoană de această natură, din dacoromînă și din aromînă. Am procedat la înscrierea, pe bandă de magnetofon, a cuvintelor următoare, pronunțate de subiecte vorbind dacoromîna sau aromîna: dr. *aduni*, *ani* (pl.), *bobi* (pl.), *buni* (pl.), *pomi* (pl.), *popi* (pl.), ar. *aduń*, *buń* (pl.), *cuń*, *gutuń*, *buń* (pl.), *mumîń* (pl.), *păgîń* (pl.), *puń*, *spuń*. După înscrierea cuvintelor, ele au fost ascultate de 5 auditori, membri ai colectivului de fonetică al laboratorului și notate imediat; apoi, cuvintele au fost inversate, printr-un procedeu mecanic (fără ca sunetele să fie deformate sau să-și piardă vreun element caracteristic) și notate de aceiași auditori. În genere, *n* + *i* dacoromîn a fost notat ca atare (^{i}n) sau cu litera *h'*, care notează o aspirație (suflul care întovărășește emisiunea finalei; cuvintele au fost pronunțate izolat): $^{h'}n$; dimpotrivă, *ń* aromîn a fost notat ca atare (*ń*), uneori cu aspirație ($^{h'}$*ń*). Experiența confirmă, așadar, caracterul compus al consoanei palatalizate (2 sunete: *n* + *i*), pe cînd consoana muiată e un sunet simplu (*ń*).

Din expunerea de pînă aici, putem desprinde concluziile următoare:

1. Numim consoane dure consoanele care nu sînt urmate de un element palatal; 2. consoanele palatale, propriu-zise, sînt consoanele a căror articulație se face pe bolta palatului: *ś*, *ć*, *ź*, *ǵ*, *k*, *g* etc. 3. consoanele palatalizate sau moi sînt consoanele a căror articulație a devenit palatală, sub influența unei vocale sau semivocale palatale; 4. consoanele muiate sînt consoanele a căror articulație palatală s-a accentuat, printr-o extensiune a presiunii mușchiului lingual pe bolta palatului.

În lumina acestor constatări, vom arunca o privire asupra situației consoanelor palatalizate și muiate în limbile slave, întrucît aceste articulații consonantice joacă un mare rol în sistemul fonetic al limbilor din acest grup.

Limbile slave, luate în general, posedă trei categorii de consoane: 1. consoanele dure, urmate de o vocală postpalatală: *to*, 2. consoanele moi, urmate de o vocală prepalatală: *t'e* și 3. consoanele muiate, urmate de *j*. Astfel *l* + vocală postpalatală este pronunțat *ł*, *l'* (moale) înaintea unei vocale prepalatale, și *l'* (muiat) înaintea lui *j*[4].

---

[1] Rousselot, op cit. I, p. 611—613.

[2] Ringenson, op. cit., p. 17 și urm.

[3] Stoikov, loc. cit.

[4] A. Meillet, Le slave commun, seconde édition. . . , avec le concours de A. Vaillant, Paris, 1934, p. 17—18.

În cursul evoluției lor, după separația limbilor slave, consoanele moi și consoanele muiate s-au confundat, în unele limbi slave, pe cînd în altele ele au rămas distincte.

În sîrbo-croată consoanele dure (în special *n* și *l*) s-au confundat cu cele moi. Consoanele moi au rămas distincte de muiate; în rusă și în polonă, consoanele dure și muiate au rămas distincte, dar tipul moale a fost confundat cu cel muiat[1].

În această privință, ne interesează cu deosebire situația din bulgară, întrucît limba romînă a trăit în strîns contact, cu începere din secolul al VI-lea, cu grupul bulgar al limbilor slave de sud.

Dacă ne adresăm vechii slave — limbă scrisă, atestată în monumente copiate în secolele X-XI, avînd drept bază un grai bulgăresc vorbit în secolul al IX-lea în jurul Salonicului —, constatăm că majoritatea slaviștilor semnalează existența unei serii de consoane palatalizate (sau moi), opuse consoanelor dure. Alfabetele glagolitic și chirilic dispuneau de semne speciale pentru a indica pronunțarea palatalizată a acestor consoane. Înaintea lui *j*, consoanele *r*, *l* și *n* erau însă muiate (pronunțare notată cu un semn special, în alfabetul glagolitic și în cel chirilic)[2]. Alterarea consoanelor, înaintea unui sunet palatal, a avut drept consecință asibilarea lor, proces care urmează după muierea unei consoane. Astfel, în polonă *t'*, *d'* au trecut la *ć*, *dź*: pol. *ćma* « întuneric » = v. sl. *tĭma*, r. *t'ma*, pol. *dzień* « zi » = v. sl. *dĭnĭ*, r. *den* [3].

Fenomenul e cunoscut și în alte limbi slave, de ex. în graiurile cehe și slovace, precum și în unele graiuri ale limbii ruse.

În cursul evoluției lor, unele limbi slave au redus sau suprimat muierea. Astfel, în slovenă *m* urmat de *i* nu se pronunță muiat, ca în rusă și în polonă. Bulgara face parte din limbile slave în care consoanele urmate de un sunet palatal sînt numai pe jumătate palatalizate, în comparație cu rusa sau polona; astfel bg. *město*, *věra* se pronunță *m ä-*, *v° ä-* (aproape $m^{e}a$-, $v^{e}a$-)[4]. Bg. *grozja*, *carjat* sînt notați de Ekblom (pronunțare înregistrată în 1914, în gura unui elev de liceu din Sofia) *groz'a'*, *tsářet*, cu *z* și *r* articulați cu vocalizarea *e* [5]. În dialectele occidentale ale bulgarei, L. Beaulieux a observat o tendință de a se reduce iodizarea: *mlěko* « lapte » e pronunțat cu un *e* deschis, neiodizat [6].

În această privință, diferența de structură dintre romînă și rusă, de exemplu, este fundamentală și separă două sisteme articulatorii diferite. Astfel, cuvintele *cartea*, *dragostea*, de exemplu, în care finala e pronunțată în limba romînă literară fără nici o urmă de muiere a consoanei *t*, iar palatalizarea lui *t* nu e percepută, sînt pronunțate de un rus *cart'a*, *dragost'a*, cu un *t* muiat.

---

[1] Meillet-Vaillant, op. cit., p. 87.

[2] A. M. Selişcev, Staroslavianskii iazîk, I, Moscova, 1951, p. 53, 94, 96, 111, 324; Paul Diels, Altkirchenslavische Grammatik, I, Heidelberg, 1932, p. 49, 127 şi urm.; A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache, Heidelberg, 1919, p. 3, 37; St. Kul'bakin, Le vieux slave, Paris, 1929, p. 176; N. van Wijk, Geschichte der altkirchenslavischen Sprache, I, Leipzig, 1931, p. 42, 87; André Vaillant, Manuel du vieux slave, I, Paris, 1949, p. 59 şi urm.

[3] André Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, I, Paris, 1950, p. 45 şi urm.

[4] Olaf Broch, Slavische Phonetik, Heidelberg, 1911, p. 209, 212.

[5] R. Ekblom, Zur bulgarischen Aussprache, în « Studier i modern Språkvetenskap », VI, Uppsala, 1917, p. 163.

[6] Léon Beaulieux, Grammaire de la langue bulgare, Paris, 1933, p. 10. St. Stoikov, « Studii şi cercetări lingvistice », V, p. 46 nu împărtăşeşte părerea lui Beaulieux privitoare la pierderea elementului palatal în limba bulgară literară.

L. V. Şcerba a arătat că consoanele aşa-zise « muiate » din limba rusă diferă principial de *n* muiat din limba franceză [1]. Din expunerea sa şi din examinarea palatogramelor reproduse, reiese că limba rusă posedă consoane palatalizate, sau moi, dar nu muiate propriu-zise. « Fonemul . . . *n* « mouillé » din franceză poate fi asemănat mai ales cu rus. нь moale lungit, astfel că fr. *peigner* . . . poate fi redat mai fidel prin rus. пэньне », spune L. V. Şcerba (loc. cit.). Poziţia limbii, pentru articularea lui *ń* din rusă (нь sau нья) diferă radical de poziţia limbii pentru articularea lui *n* din fr. *peigner*, de ex. (vezi planşa I, aci alăturată). Din comparaţia palatogramelor consoanelor palatalizate sau muiate din limba romînă, rusă şi a lui *ń* muiat din franceză rezultă că palatalizarea lui *ń* din rusă e mult mai accentuată ca în romînă. În concluzie, vom spune că în romînă există consoane slab palatalizate, că rusa posedă consoane puternic palatalizate (sau moi), iar franceza un *n* muiat.

Această ultimă observaţie ne arată că nu există consoane muiate în limba romînă literară. Consoanele muiate apar însă în unele graiuri dacoromîne, şi ele au fost înregistrate şi descrise de dialectologi. În privinţa fiziologiei consoanelor muiate din dacoromînă, ele sînt formate la fel ca consoanele muiate descrise de noi mai sus [2]. În « Gramatica limbii romîne », Ed. Academiei R.P.R., la capitolul consacrat consoanelor (vol. I, p. 65 şi urm.), sub titlul « consoane muiate » se dă o descriere a acestor articulaţii, şi se precizează că « consoanele avînd timbrul *i* din cauza articulaţiei palatale suplimentare a dosului limbii, se numesc consoane muiate »[3]. În felul acesta, se atribuie limbii romîne literare o categorie de consoane inexistentă; în schimb, în partea consacrată « variantelor » fonemelor din aceeaşi lucrare (p. 79 şi urm.; de fapt, variantele «sunetelor vorbite») nu se înregistrează consoanele muiate care există în mod real în graiurile dacoromîne. (Această inconsecvenţă e demnă de a fi relevată.) Autorii gramaticii au adoptat părerea acad. E. Petrovici, privitoare la consoanele moi din limba romînă[4], făcînd astfel confuzie între termenul « palatalizat » şi « muiat »[5]. Acad. E. Petrovici porneşte de la observaţia din « Schiţa de fonologie a limbii romîne », pe care am scris-o în colaborare cu acad. Al. Graur [6], în care am recunoscut existenţa, în limba romînă literară, a unei opoziţii fonologice, la finala cuvintelor, între consoană dură,

[1] L. V. Şcerba, Fonetika franţuskogo iazîka, Moscova, 1953, p. 66—67 şi fig. 28, 28 a şi 29. Observaţiile lui Şcerba asupra consoanelor muiate din rusă concordă cu ale abatelui Rousselot (op. cit., I, p. 604—605), care spune următoarele: « trebuie mai întîi stabilită realitatea muierii şi arătată diferenţa care există între o consoană muiată şi aceeaşi consoană urmată de *y*. . . Demonstraţia e încă mai clară pentru labialele ruse. Articulaţia dură neinteresînd palatul, e uşor de a recunoaşte pe *y* în fiecare din combinaţiile în care figurează, fără îndoială, modificat, dar întotdeauna foarte lămurit şi distinct de consoana muiată » (v. fig. 395).

[2] Vezi palatogramele lui *j*, în Ios. Popovici, Ortoepia şi fonetica, Cluj, 1923, p. 52 şi ale lui *ne*, *ńe*, *pia-*, *k'a-* etc. (grai din Bucovina) în A. Rosetti, Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle, Paris, 1926, p. 115, fig. 10 şi traseurile lui *piatră* şi *k'atră* (grai din Bucovina), de la p. 113, fig. 8 şi 9. Pentru limba bulgară, v. I. Popovici, Une prononciation bulgare, Cluj, 1921, p. 29 (palatogramele lui *k'* şi *g'*) şi St. Stoikov, Palatalnite săglasni v bălgarskii ezik, Sofia, 1952, p. 19 şi urm.

[3] Op. cit, p. 70.

[4] E. Petrovici, Corelaţia de timbru între consoanele dure şi moi în limba romînă, în «Studii şi cercetări lingvistice », I, 1951, p. 172 şi urm.

[5] Vezi expunerea noastră: Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne, în « Studii şi cercetări lingvistice », V, p. 433 şi urm.

[6] A. Graur et A. Rosetti, Esquisse d'une phonologie du roumain, în « Bulletin linguistique», VI, 1938, p. 5 şi urm.

marcă a singularului, și consoană palatalizată, marcă a pluralului (în expunerea noastră consoanele finale, în această poziție, sînt impropriu denumite « muiate », în loc de « palatalizate »): sg. *pom* se opune, deci, pluralului *pomi* prin consoana finală: *m* — *m*^{i}. Și la fel pentru toate pluralele în *-i*, cu finală consonantică. Acad. Petrovici propune ca această opoziție dintre consoana dură și consoana palatalizată să fie recunoscută și în interiorul cuvîntului, extinzînd, astfel, observația noastră anterioară. Astfel, după acad. Petrovici, *tacă* (verb) s-ar opune lui *t'acă* (scris *teacă*) prin variația consoanei inițiale: *t*—*t'* etc.[1]. Această concepție are împotriva ei, după cum am arătat[2], faptul că în perechile de cuvinte *beată-bete*, de exemplu, opoziția consonantică e neutralizată, întrucît la singular și la plural consoana e palatalizată (sau moale), fiind urmată de *e*; potrivit legilor care determină structura fonologică a limbilor, opoziția nefiind consonantică, în cazul *beată-bete*, nu poate fi consonantică în cazul *tacă-teacă* etc. Pe de altă parte, trebuie ținut seamă de faptul că limba romînă literară nu are posibilitatea de a utiliza calitatea palatală a consoanelor și de a o opune calității lor dure, întrucît nuanța palatală a consoanelor, în poziția indicată, nu e sezisată de vorbitori, și deci nu e relevantă.

În consecință, limba romînă literară nu posedă consoane muiate[3], iar consoanele palatalizate sînt utilizate de limba romînă literară numai într-o singură situație: la finala cuvîntului, cînd consoana e urmată de *i*, marcă a pluralului (*pomi*, opus sg. *pom*).

Din expunerea noastră de mai sus, reiese că consoana palatalizată este diferită de consoana muiată. Întrebuințarea termenului « muiat », pentru a denumi consoana palatalizată constituie deci o eroare, pentru că în felul acesta se confundă două articulații distincte. Limba romînă literară utilizează o opoziție fonologică între consoană dură și consoană palatalizată numai la finala unor cuvinte; ea nu posedă consoane muiate.

К ВОПРОСУ ПАЛАТАЛИЗОВАННЫХ И СМЯГЧЕННЫХ СОГЛАСНЫХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор предлагает указать точные данные о «палатализации» и «смягчении» согласных, о способе артикуляции этих согласных в славянских языках, а также об их существовании в румынском языке.

Автор восстает против смешения выражений «палатальный», «палатализованный» и «смягченный», обозначающие различные артикуляции: *š*, *ž*, *č*, *ǧ*, *k* и т. д. Согласные *b* и *m* палатальны в слове *albi* (мн. число), *pomi* (мн. число), потому что они «палатализуются» через последующие. Подобная палатализация применяется в языке.

[1] E. Petrovici, op. cit. p. 175 și urm.

[2] În Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului *ea*, în « Studii și cercetări lingvistice », VI, p. 25—27.

[3] E prețioasă, în această privință, observația lui Mihail Eminescu privitoare la sunetele moi din limba romînă: « Limba romînească este din acele cu dreaptă măsură: ea n-are consoane prea moi, nici prea aspre » (Scrieri politice și literare, I, București, 1905, p. 356).

Румынский язык различает конечные палатализованные согласные и конечные непалатализованные согласные: *alb* (ед. число) и это различие представляет собой фонологическое противопоставление между формой единственного и множественного числа. Кроме этого,'употребление палатального тембра согласных (напр. *к* в словах *chem, ochi*). не воспринимается говорящими и не образует фонологического противопоставления. Физиологический анализ палатализованных и смягченных согласных, начатый Р. Леви в 1888 году и продолженный аббатом Руссло, Л. Руде, Ж. Клумским и К. Рингенсоном, установил различие между палатализованными и смягченными согласными. Исследования автора, при помощи искусственного неба и записи звуков, (магнетофон) доказывают обоснованность предшествующих исследований; во многих словах румынского литературного языка имеются палатализованные согласные, за которыми следует *i* (см. выше *albi* мн. число и т. п.), воспринимаемые в качестве согласного + *i* (или *i*+ согласный, обратное воспроизведение записи на ленте магнитофона;), но не как смягченные согласные. Язык македонорумынский (или арумынский), на котором говорят южнее Дуная, имеет взамен этого смягченные согласные, и эти согласные соответствуют указанным описаниям: смягченные согласные это чистые звуки (проверка при помощи слушания магнетофонной ленты, на нормальном или обратном ходу). Славянский язык знает согласные палатализованные (мягкие) и смягченные. Л. В. Щер ба показал, что согласные, именуемые несобственно «смягченными» в русском языке (это согласные сильно палатализованные), коренным образом отличаются от мягкого *n* во французском языке (напр., во французком слове *peigner*, Палатализация в русском языке выражена сильнее, чем в румынском.

Прежние исследования показали, что палатализация согласных представляет собой стадию, предшествующую смягчению.

Румынский литературный язык не имеет смягченного согласного; только в конце слов, с последующим *i*, согласные палатализованы (*albi* и т. п.), и эта особенность согласных употребляется в языке в фонологическом противопоставлении. Фонологическое противопоставление в слове *beat* (ед. число) слову *bete* (мн. число) гласное (еа — е), в то время как в слове *alb* (ед. число) *albi* (мн. число)) оно согласное.

SUR LES CONSONNES PALATALISÉES ET LES CONSONNES MOUILLÉES

(RÉSUMÉ)

L'Auteur se propose d'apporter des précisions sur la « palatalisation » et la « mouillure » des consonnes, sur la constitution de ces articulations consonantiques dans les langues slaves et sur leur existence en roumain.

L'Auteur s'élève contre la confusion des termes « palatale », « palatalisée » et « mouillée », qui désignent des articulations différentes: *š*, *č*, *ž*, *ğ*, *k'*, *ǵ* etc. Les consonnes *b* et *m* sont palatales dans *albi* (pl.), *pomi* (pl.), car elles sont « palatalisées » par l'*i* suivant. Cette palatalisation est utilisée par la langue: le roumain fait la différence entre consonne finale palatalisée: *albi*, et consonne finale non-

palatalisée: *alb* (sg.), et cette différence constitue l'opposition phonologique entre la forme du singulier et celle du pluriel. Hors cet emploi, le timbre palatal des consonnes (par ex. *k* dans *chem*, *ochi*) n'est pas perçu par les sujets parlants et ne forme pas d'opposition phonologique. L'analyse physiologique des consonnes palatalisées et mouillées, inaugurée par R. Lenz, en 1888, et continuée par l'abbé Rousselot, L. Roudet, J. Chlumsky' et K. Ringenson a posé la différence entre la consonne palatalisée et la consonne mouillée. Les recherches de l'auteur, à l'aide du palais artificiel et de l'enregistrement des sons (magnétophone) démontrent le bien fondé des recherches antérieures: le roumain littéraire possède des consonnes palatalisées dans nombre de mots, suivies de *i* (voir plus haut: *albi*, pl. etc.), perçues en tant que consonne + *i* (ou *i* + consonne — reproduction inversée de l'enregistrement de la bande du magnétophone), mais non des consonnes mouillées. Le macédo-roumain (ou aroumain), parlé au sud du Danube, possède, en échange, des consonnes mouillées et ces consonnes correspondent aux descriptions qui en ont été données: les consonnes mouillées sont des sons simples (vérification à l'aide de l'audition de la bande du magnétophone, en marche normale ou inversée). Le slave connaît des consonnes palatalisées (molles) et mouillées. L. V. Ščerba a montré que les consonnes nommées improprement « mouillées » du russe (ce sont des consonnes fortement palatalisées), diffèrent radicalement de l' *n* mouillé du français (par ex. dans *peigner*). En russe, la palatalisation est plus avancée qu'en roumain.

Les recherches antérieures ont montré que la palatalisation des consonnes représente un stade antérieur à la mouillure.

Le roumain littéraire ne possède donc pas de consonnes mouillées; ce n'est qu'à la finale, suivies de *i*, que les consonnes sont palatalisées (*albi*, etc.), et cette particularité des consonnes est employée par la langue, dans une opposition phonologique. L'opposition phonologique, dans *beată*, sg.,-*bete*, pl., est donc vocalique (*ea-e*), tandis que dans *alb*, sg.,-*albi*, pl., elle est consonantique.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

FONETICĂ

ASUPRA CLASIFICĂRII VOCALELOR ROMÎNEŞTI *

DE

ANDREI AVRAM

În clasificarea vocalelor unei limbi se iau în consideraţie, de obicei, numai tipurile fundamentale ale fonemelor-vocale din limba respectivă. Nuanţele intermediare sînt trecute cu vederea. În lucrarea de faţă se propune o clasificare care cuprinde, alături de tipurile fundamentale (aspectele de bază), şi nuanţele intermediare mai des întîlnite (şi notate) ca « variante ale fonemelor » în graiurile de pe teritoriul patriei noastre. Exemplele sînt luate din *Atlasul lingvistic romîn*, partea I [1] şi, în special, din *Textele dialectale* [2] culese de acad. E. Petrovici. Sistemul de transcriere folosit este cel al *Atlasului lingvistic romîn*, cu cîteva mici modificări pe care le-am crezut necesare şi care vor fi explicate mai jos.

Într-un articol publicat în 1952 [3], acad. E. Petrovici a dat un tablou cuprinzînd un număr de douăsprezece vocale ale limbii romîne, grupate sistematic, după locul de articulare, forma deschiderii buzelor şi gradul de ridicare a limbii spre palat [4]. Autorul stabileşte că dintre cele 12 vocale, 7 (*a*, *e*, *ă*, *o*, *i*, *î*, *u*) reprezintă tipurile fundamentale ale fonemelor-vocale din limba romînă, deoarece pot să apară în poziţie tare (« forte »), adică la început de cuvînt, iar celelalte 5 (*ȧ*, *å*, *ä̊*, *ȯ*, *u̇*) sînt numai « variaţii condiţionate » ale celor dintîi [5].

În alcătuirea acestui tablou, acad. E. Petrovici are în vedere numai « variaţiile » determinate de caracterul consoanei precedente. În clasificarea propusă aici, se ţine seama şi de alţi factori, care, în anumite împrejurări, pot să influenţeze, mai mult sau mai puţin, timbrul unei vocale, cînd aceasta este în poziţie slabă. După acad. E. Petrovici, un fonem este în poziţie slabă « atunci cînd fonemele vecine

---

* Comunicare prezentată în cadrul sesiunii ştiinţifice din iunie 1955 a Secţiei a VI-a a Academiei R.P.R.

[1] Atlasul lingvisti romîn. Partea I. Vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942 (prescurtat: ALR I; h=harta, p. = punctul cartografic; hărţile 1—150 sînt cuprinse în vol. I, iar hărţile 151—302, în cel de-al II-lea). Am folosit, într-o măsură mai mică, şi material din hărţile Micului Atlas lingvistic romîn (prescurtat: ALRM).

[2] Emil Petrovici, Texte dialectale, culese de ... Suplement la Atlasul lingvistic romîn II, Sibiu-Leipzig, 1943 (prescurtat: ALRT).

[3] Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă, în « Studii şi cercetări lingvistice », III, 1952, p. 127—185.

[4] Loc. cit., p. 170—172.

[5] Ibid., p. 173.

îl modifică, schimbîndu-i cîteodată cu totul timbrul, precum și atunci cînd (o vocală) se găsește într-o silabă neaccentuată (cînd pierde din intensitate și din sonoritate, cînd suferă, adică, o reducție, modificîndu-i-se și timbrul)»[1]. Cu alte cuvinte, diferitele « variații » ale fonemelor pot să apară ca rezultat al influenței nu numai a consoanei precedente, ci și a sunetelor care urmează; în cazul vocalelor, o deosebită importanță are timbrul vocalei din silaba următoare. În plus, trebuie să se menționeze că, în foarte multe cazuri, doi sau mai mulți dintre acești factori acționează simultan și că acțiunea lor întîmpină rezistența unor tendințe contrarii: acomodării (sau asimilării) i se opune diferențierea (sau disimilarea)[2]. Așa se explică apariția atîtor nuanțe vocalice «intermediare» pentru notarea cărora dialectologii întrebuințează un mare număr de semne speciale, pe lîngă literele alfabetului obișnuit.

Prezența în cadrul tabloului dat de acad. E. Petrovici și a unor « variații condiționate », alături de tipurile fundamentale, rezultă din recunoașterea în limba romînă a patru serii de consoane-foneme, cărora le corespund patru serii de vocale. Clasificarea se bazează pe un criteriu f o n o l o g i c, deși se deosebește de clasificările obișnuite ale vocalelor romînești[3]. În tabloul înfățișat mai jos, se prezintă o clasificare f o n e t i c ă ; alături de cele șapte tipuri fundamentale, tabloul cuprinde principalele nuanțe vocalice avînd un timbru intermediar între cele dintîi, ca rezultat al unei schimbări fie în ce privește locul, fie în ce privește modul de articulare.

Ca punct de plecare am ales indicațiile date de anchetatorii *Atlasului* asupra transcrierii fonetice întrebuințate[4]. Aceste indicații cuprind și descrierea sumară a fiecărui sunet și exemplificări care ușurează înțelegerea valorii diferitelor semne.

Tipurile fundamentale (aspectele de bază) ale fonemelor-vocale din limba romînă fac parte din trei serii care pot fi numite p r i n c i p a l e[5]. În raport cu acestea, nuanțele vocalice intermediare pot fi grupate, după cum se va vedea mai jos, în trei serii s e c u n d a r e.

Seria vocalelor mediale cuprinde trei foneme: *î*, *ă*, *a*. În descrierea dată de *Atlasul lingvistic romîn*, *a* mijlociu nu e înglobat în nici una din seriile vocalice, considerîndu-se că cea mai deschisă vocală din seria medială este *ą*, descrisă astfel: « *ą* (vocala cea mai deschisă din seria centrală: *î*, *â*, *ă*, *ą*) în mold. *bąrbát* »[6]. Fără îndoială că, în seria vocalelor mediale (centrale), cea mai deschisă vocală este *a*. Admițînd acest lucru, ar rezulta că *ą* reprezintă o vocală intermediară ca grad de deschidere între *ă* și *a*. Dar pentru a nota un astfel de sunet, *Atlasul* întrebuințează suprapunerea literelor *ă* și *a*: *a/ă* sau *ă/a*[7].

Consultînd harta 204 (*bărbat*) din ALR I, am constatat că vocala intermediară între *ă* și *a* din silaba neaccentuată a cuvîntului *bărbat* s-a notat cu *ă/a* și nu cu *ą*, în tot cuprinsul Moldovei. Doar în punctul cartografic 576 (Ardeal) s-a

---

[1] E. Petrovici, Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă, în « Studii și cercetări lingvistice », I, 1950, fasc. 2, p. 181. Cf. R.I. Avanesov, Ocerki russkoi dialektologhii. Ceast pervaia, Moscova, 1949, p. 39 și urm.

[2] Cf. E. Petrovici, Corel. cons. rotunjite, p. 176.

[3] Cf., de exemplu, A. Graur et A. Rosetti, Esquisse d'une phonologie du roumain, în « Bulletin linguistique » VI, 1938, p. 5.

[4] ALRT, p. IX–XIV.

[5] Cf. Gramatica limbii romîne, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 59 și 81.

[6] ALRT, p. IX.

[7] Ibid., p. XIII (capitolul «Semne diacritice»). Din motive de ordin tehnic, literele suprapuse din ALR au fost redate prin litere alăturate, separate prin bară (/).

notat forma *bąrbát*[1]. Vocala noastră *ă* nu apare, de obicei, ca variantă a lui *ă* înainte de accent, ci în cu totul alte condiții. Ea are următoarele corespondente în limba literară:

1. *e* accentuat, urmat, în silaba următoare, de *ă* sau de *e* și precedat de anumite consoane (mai ales dentale: *r*, *s*, *ț* etc.).

2. *a* accentuat, precedat de o consoană prepalatală (*č*, *ğ*, *ș*, *j*) sau palatală (*i̯*).

3. Diftongul *ę̂a* accentuat, precedat de aceleași consoane ca și *e*[2].

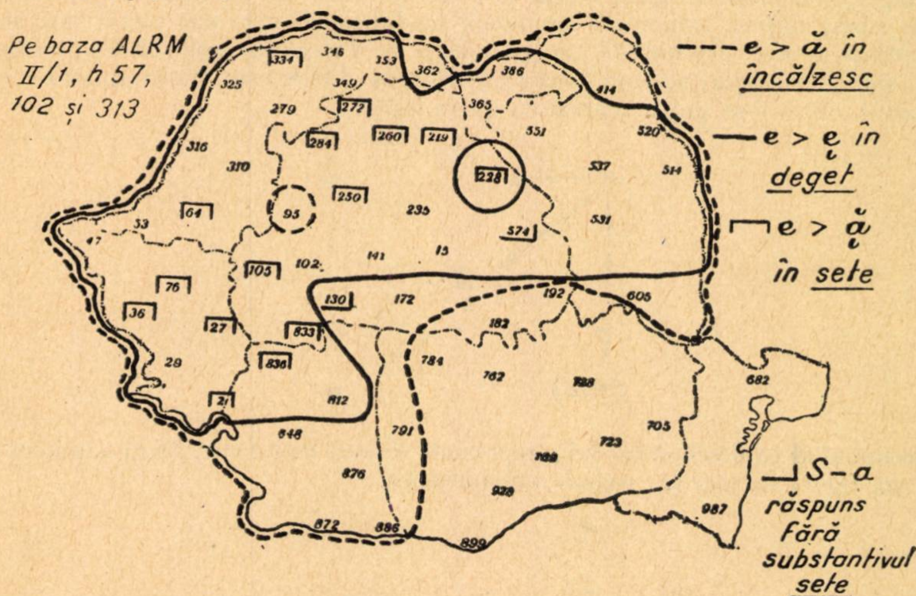
Trebuie însă să se sublinieze că *ą* rareori e întrebuințat singur. În marea majoritate a cazurilor, această literă e însoțită de *e*, *ę*, *ĕ* sau *ę̆*. Semnul deschiderii apare uneori numai dedesubtul vocalei cu caracter anterior: *ț́ę/ălińili* (ALRT, 34/1). Aceste notații indică, pe de o parte, că avem a face cu un sunet anterior față de *ă*, pe de altă parte, că acest sunet este mai deschis decît *ă* și decît *e*.

Iată cîteva exemple pentru toate cele trei categorii enumerate mai sus:

1. *sⁱé/ășĕră* (ALRT, 45/26), *ré/ăčă* (157/21), *d/zé/ąčă* (157/22).

2. *așé/ą* (156/6), *șé/ąsă* (158/5), *șⁱę́/ărpil'i* (35/8).

3. *căți̯é/ą* (30/18).

Harta alăturată, întocmită pe baza hărților 57 (*e* accentuat în cuvîntul *sete*), 102 (*e* accentuat în cuvîntul *deget*) și 313 (*e* în *încălzesc*), din *Micul Atlas lingvistic romîn*, partea a II-a, vol. I, ne dă posibilitatea să stabilim condițiile în care apare *ą* și locul pe care-l ocupă acest sunet în clasificarea vocalelor romînești.

În cea mai mare parte a țării, *e* din cuvîntul *încălzesc* (deci după consoana *z*) se rostește *ă*. Constatăm, așadar, tendința lui *e* de a se tran forma în *ă*, în anumite situații (sau, după acad. E. Petrovici, tendința unor graiuri de a da consonantismului un caracter nepalatal).

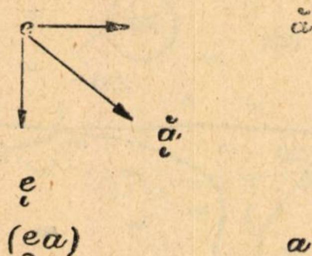
[1] Cf. totuși *măi̯ bărbáte*, cu *ă*, în același punct (ALR I, h. 205).

[2] Mai rar, *ą* apare și în alte poziții, de ex: *ąl*, *ąi*, *ąle* (articolul adjectival; vezi ALRM I/2 h. 264, 265, 281), *mąsă* (ALR I, h. 30, p. 194).

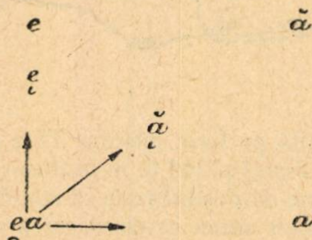
Pe o arie ceva mai mică, vocala accentuată din cuvîntul *deget* se rostește *e* deschis, deoarece e urmată în silaba următoare de *e*. Lingviștii nu sînt de acord dacă acest *ę* reprezintă un stadiu intermediar în trecerea de la *ea* (în limba veche: *deağet)* la *e*, sau e rezultatul unei noi metafonii, adică dacă *ę* s-a dezvoltat din *ea* sau din *e*[1]. Indiferent de acest lucru însă, *ę* ocupă un loc intermediar între *e* și *ea*, după cum o dovedesc și unele forme de trecere de la *ea* la *e*: *lę-am pk'|t'ĕrdút*ᵘ (ALRT, 59/31), *lę-ăį vazút*ᵘ (59/32, la același subiect), de *pę-ęiĉ* « de pe-aici » (75/21), *aĉ́ę* « aceea » (51/6), *de-g'a* « de-abia » (80/15) (deci: *ea*, *eä*, *ęę*, *ę*, *e*).

În cuvîntul *sete* s-a notat trecerea lui *e* accentuat la *ą̆* (*ĕ ą̆*, *e/ą̆*, *ˡĕ/ą̆*, *ˡe/ą̆*, *ă*, *ę*) în 15 puncte. În restul localităților, s-a notat fie *e*, fie diferite nuanțe de *ę*, fie, în sfîrșit, diferite nuanțe de *ă*. Din aceste 15 puncte, 14 se găsesc în interiorul unei arii în care se rostește atît *ę* pentru *e*, în *deget*, cît și *ă* pentru *e*, în *încălzesc*. (Numai în punctul 228, *e*>*ă*, în *încălzesc*, fără ca în *deget* să se rostească o vocală deschisă. Dar și aici, *e* accentuat urmat de *e* în silaba următoare se rostește *ę*, în cuvintele *geme* (ALRM, II 1, h. 47) și *cleşte* (ibid., h. 327).

Cuvîntul *sete* intră și în categoria lui *deget* (*e* accentuat în poziție *e*), și în categoria lui *încălzesc* (prin faptul că *e* este precedat de *s*). Deci asupra vocalei din silaba inițială acționează amîndouă tendințele de care am vorbit mai sus: tendința de a se deschide (*e*>*ę*) și tendința de a trece în seria vocalelor mediale (*e*>*ă*). « Rezultanta » acestor două forțe cu sens diferit este transformarea *e*>*ą̆*. Faptul acesta s-ar putea reprezenta grafic astfel:

presupunînd că deschiderea lui *e* reprezintă o nouă metafonie. Dacă admitem că *ę*<*ea*, figura de mai sus trebuie « răsturnată »:

În același fel poate fi reprezentată apariția lui *ą̆* în cuvintele în care acestui sunet îi corespunde în limba literară diftongul *ea* sau *a* precedat de un element palatal (în aceste cazuri, după cum se știe, *a* are o nuanță anterioară).

[1] Vezi A. Rosetti, Mélanges de linguistique et de philologie, Copenhague-București, 1947, p. 9–16. Cf. Gr. Gr. Scorpan, O problemă de fonetică veche romînească. Diftongul *ea* urmat de *e* în textele sec. XVI, în « Buletinul Institutului de filologie romînă « Alexandru Philippide », II (1935), p. 26–46.

Cînd acţionează numai una din cele două tendinţe, schimbările din timbrul vocalei se petrec fie numai în se sul închiderii sau deschiderii: *ręṕede* (ALRT, 80/4), *vęrǵ/d'ĕ* (97/24), *męre* « (el) merge » (116/10), *aşę́* (74/20), *ḑišé* « (el) zicea » (223/28), *sărę'* « (el) sărea » (78/19), fie numai în sensul deplasării punctului de articulaţie în direcţia posterioară: *ra* « rea » (ALRT, 50/3), *răšĕ́* « rece » (18/3), *mą̆sá* (ALR I, h. 30, p. 194).

Pe baza celor arătate, putem stabili că *ą̆* nu face parte din seria medială (centrală), ci dintr-o serie care poate fi numită m e d i o - a n t e r i o a r ă. Că e o vocală mai deschisă decît *ă* e adevărat (ceea ce justifică notarea *ą̆*), dar, în acelaşi timp, trebuie să se precizeze că faţă de *ă*, vocala *ą̆* e anterioară. În notaţia *Atlasului*, suprapunerea unei vocale anterioare era necesară, întrucît *ą̆* fusese definit ca vocală centrală (medială)[1].

Vocala notată *ę̆* apare, în general, în aceleaşi condiţii ca şi *ą̆*: *g' d'ę̆găk'/t'ĕ* « degete » (ALRT, 161/25), *mą̆sę̆le* (ALR I, h. 30, p. 194), *čę̆* « cea » (articol adjectival; ALRT, 126/25). În *Atlasul lingvistic romîn*, *ę̆* e descris astfel: « *ĕ* deschis, între *ą̆* şi *ę* » (*ĕ* notează o vocală medio-anterioară cu deschidere mijlocie, intermediară între *e* şi *ă*). Dacă admitem că *ą̆* nu face parte din seria medială, rezultă că deosebirea dintre *ę̆* şi *ą̆* nu poate consta decît în gradul de deschidere: *ą̆* e mai deschis decît *ę̆*, dar cele două vocale sînt de acelaşi tip, fac parte din aceeaşi serie. E adevărat că la *ę̆* nuanţa anterioară e mai pronunţată decît la *ą̆*, şi acest lucru explică de ce acesta din urmă a putut să fie considerat o vocală medială. Dar şi *e*, *ă*, şi *o* au o articulaţie posterioară faţă de *i*, respectiv *î*, *u*[1], fără ca aceasta să ne împiedice să considerăm că *i* şi *e* fac parte din aceeaşi serie vocalică (la fel, *î* şi *ă*, *u* şi *o*). Prin urmare, la deschiderea dată în *Atlas* trebuie să se adauge precizarea că *ę̆* se situează între *ą̆* şi *ę* în sensul că e mai închis decît *ą̆* şi posterior faţă de *ę*.

Locul pe care-l ocupă cele trei vocale medio-anterioare amintite, faţă de vocalele din cele două serii « vecine » este, deci, următorul:

e ĕ ă
ę ę̆ *
ę̨ ą̆ *

Prin * am însemnat locurile ocupate, în seria medială, de diversele nuanţe de sunete intermediare, din punctul de vedere al gradului de deschidere, între *ă* şi *a*.

Cea mai deschisă vocală din seria medio-anterioară este cea notată, de obicei, *ȧ* (în ALR, *ą*) şi numită *a* anterior. *Atlasul* dă ca exemplu munt. *stęą*[3]. Acest sunet ocupă locul intermediar între *ä*, cea mai deschisă vocală din seria anterioară (*lę-äį vazút'ĭ*, ALRT, 59/32; [eu] *vrįäų*, 39/9; *şä́să* « şase », 215/4) şi *a*, cea mai deschisă vocală din seria medială.

[1] În cursul cercetărilor efectuate în 1953 şi 1954 în Valea Jiului, mulţi dintre anchetatori au notat, în cuvinte de tipul celor înşirate mai sus, pur şi simplu *ą̆*: *cățą̆*, *rą̆le* etc. În acelaşi timp, pornindu-se de la descrierea dată în *Atlas*, s-a făcut şi greşeala de a întrebuinţa acest semn, în locul lui *ă*/*a*, pentru a nota varianta lui *ă* protonic în cuvinte de tipul *bă*/*arbát*.

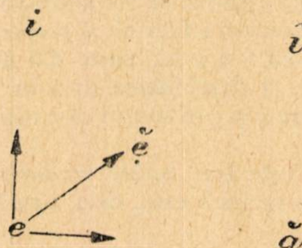
[2] Vezi A. Rosetti, op. cit., p. 181.

[3] ALRT, p. IX. În diftongul *ęa*, se rosteşte adesea un astfel de *a* anterior; cf. Alf Lombard, La prononciation du roumain. Extrait de Uppsala Universitets Årsskrift, 1936, p. 128 şi urm.

Vocalelor închise *i* și *î* le corespunde, în seria medio-anterioară, *ī*, «vocala centrală cea mai închisă, cu o nuanță anterioară, între *i* și *î*»[1]. Această vocală apare, în unele graiuri, în locul unui *i* sau al unui *î* din limba literară și e notată, cîteodată, *i*, *î* sau *î/i*: *beșīcă* (ALRT, 53/24), *șī* (27/56). *arjīnt* 57/25), *sprî/incân* (ALR I, h. 21, p. 302), *rî/iie* (ALRM II/1, h. 168, p. 95 etc.). Unui *ī* poate să-i corespundă în limba literară și un *e*; în forma *ģ/dejītul* (ALRT, 57 24), transformarea *e* > *ī* e provocată de faptul că, pe de o parte, *e* este neaccentuat, iar pe de altă parte, este precedat de *j* (< *ģ*).

Între *ī* și *ĕ*, se situează vocala *ĕ*. Ea apare, mai ales, în locul unui *e* din limba literară, ca rezultat al tendinței acestuia de a se diferenția față de *i* (sau alt element palatal) precedent, pe de o parte, și al tendinței lui *e* de a se închide, atunci cînd nu e accentuat (în special în graiurile din Moldova), pe de altă parte. Exemple: *șápćĕ ńĕvói* (ALRT, 36/11), *pieșćĕ* (37/9), *ieu* (neaccentuat în frază; 62 6). Cînd acționează numai prima tendință, de la *e* se ajunge la *ĕ* (*ḑíćĕ* «(el) zice», 158/25) sau chiar la *ă* (*ḑíčă* «(el) zice», 159/2, în aceeași localitate). Cînd *e* se închide, fără a-și deplasa punctul de articulare în direcția posterioară, se ajunge la *ẹ*, *i* sau chiar la *i*, vocala anterioară cea mai închisă (cum se întîmplă în Moldova).

Schematic, lucrurile s-ar putea înfățișa printr-o figură asemănătoare cu cea pe care am schițat-o pentru *ą*:

Pentru a putea să vedem care e raportul dintre vocalele medio-anterioare și cele din seriile anterioară și medială, e necesar să enumerăm și nuanțele intermediare din aceste două serii din urmă.

În seria medială, dialectologii disting, între *î* și *ă*, vocalele *i* (*dila* «de la», ALRT, 47 28), *â* (rostirea, frecventă în Moldova, a lui *ă* final neaccentuat: *puártâ*, 164 3; *lînâ* 200/20) și *ą* (*brąu*, 591/9; *rąu* «rîu» 59/20; *afáră*, 209/24). Pentru nuanțele intermediare între *ă* și *a*, notate în ALR, după cum am văzut, *ă/a* sau *a/ă* (*să/ană/atáti*, ALRT, 223/11) am adoptat semnul *ą*. În felul acesta, am evitat suprapunerea a două litere pentru notarea nuanței «mijlocii»; un *ă* sau un *a* urmează să se adauge atunci cînd se notează o nuanță mai apropiată de *ă*, respectiv de *a*.

În seria anterioară, anchetatorii *Atlasului* disting, intre *i* și *e*, nuanțele *i*, *i e* și *ẹ*. Întrucît *i* și *ẹ* (*i* foarte deschis și *e* foarte închis) notează sunete extrem de apropiate (în practică, această distincție nu se face), în tabloul de mai jos aceste nuanțe ocupă același loc. Între *e* și *ă*, se notează mai des nuanțele *ę* și *ę*[2].

[1] ALRT, p. X.

[2] În ALRT, p. X, se dă ca exemplu bucov. *vęde*.

Poziția vocalelor medio-anterioare față de cele două serii « principale », între care se situează poate fi înfățișată astfel:

Mediale:	*î*	*î̦*	*â*	*ặ*	*ă*		*ạ*	*a*
Medio-anterioare:	*ī*			*ẹ̆*	*ĕ*	*ę̆*	*ą̆*	*ä*
Anterioare:	*i*	*ị*	*i̤(ẹ̈)*	*ẹ*	*e*	*ę*	*e̤*	*ä*

Vocalele cu un timbru intermediar între *î*, *ă*, *a*, pe de o parte, și *u*, respectiv *o*, *å*, pe de alta, se întîlnesc (sau, cel puțin, sînt notate) mai rar. Aceste nuanțe pot fi grupate într-o serie a vocalelor m e d i o - p o s t e r i o a r e.

În cursul anchetelor efectuate de cercetători de la Institutul de lingvistică, s-a notat, în unele localități (Meria, r. Hațeg, reg. Hunedoara; Hangu, r. Ceahlău, reg. Bacău), un sunet intermediar între *î* și *u*, de exemplu, în forma articulată a cuvîntului *zi*. Pentru notarea acestui sunet s-a folosit fie *î* suprapus lui *u* (sau invers), fie litera *u* cu accent circumflex: *zûu̯a* (*ḍûu̯a*). Întrucît, în unele graiuri, după *z* sau *ḍ*, ca și după alte consoane, se rostește *î* în locul unui *i* literar, apariția vocalei *û* se explică, în acest caz, prin influența consoanei precedente, la care s-a adăugat influența semivocalei următoare (*u̯*), labială cu timbru posterior [1]. Astfel, de la *i* se ajunge la *î* (*zî*), iar în forma articulată a cuvîntului, acest *î* devine *û* (*zûu̯a*) sau chiar *u* (*zuu̯a*). Vocala *û* poate să apară și datorită vecinătății altei labiale, de pildă *m*; în localitatea Paroșeni (Valea Jiului) s-a notat forma *l-ûmpẹ́d'ič* « (tu) îl împiedici » [2].

Se întîmplă adesea ca vocalele *î* și *u* să apară una în locul alteia. La același subiect, în localitatea Aninoasa (Valea Jiului) s-a notat, alături de *jîrẹ́bii̯ĕ*, forma *jurẹ́bii̯ĕ*. ALRT înregistrează atît forma *zî́u̯a* (74/3), cît și *zū́u̯a* (76/24), la subiecte diferite din aceeași localitate. (Cf. *sumțăsc*, pentru *sîmțăsc*, în ALR I, h. 104, p. 343.)

Ca sunet intermediar între *î* și *u*, vocala *û* are o situație asemănătoare cu a lui *ī*. Am citat mai sus (p. 214) forma *șī* care apare alături de *și* și *șî*. În localitatea Paroșeni, un anchetator a notat forma *jîrẹ́bii̯ĕ*, cu pluralul *jīrẹ́bii̯* (deci, *î-i*), în timp ce, la același subiect, alt anchetator a auzit și a notat, în amîndouă cazurile, *ī*. (Cf. *grîu̯* din limba literară, alături de băn. *grīu̯* sau *griu̯*; ALRT, 48/12, înregistrează forma *grí^u^u*). Prin urmare, printre vocalele închise, *û* ocupă, față de *î*, o poziție simetrică cu a lui *ī*: *i*, *ī*, *î*, *û*, *u*.

Din aceeași serie cu *û* face parte vocala notată, de obicei, *o/ă* sau *ă/o* și pentru care am adoptat semnul *ŏ*. Acestei vocale îi corespunde în limba literară fie un *o*, fie un *ă*.

În primul caz (*ŏ* < *o*), apariția acestei vocale se datorește diferențierii lui *o* față de un sunet labial precedent; așa se explică forme ca *u̯ă/ok'* « ochi » (ALR I, h. 67, p. 290: *u̯ărb d'-on u̯ăt'ᶣ* « orb de un ochi = chior »), *u̯ăile* (ALRT, 37/14), *àpă/oi̯* (217/8). Cîteodată acest *ŏ* (*o/ă*) devine chiar *ă*, adică o vocală medială: *apăi̯* (95/16) [3]. Fenomenul e întrutotul analog cu acela al transformării lui *e* în

[1] Cf. A. Rosetti, Istoria limbii romîne, VI. Din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVII-lea, București, 1946, p. 116: *dzuu̯a* < *dzîu̯a*, cu trecerea lui *î* la *u* sub influența lui *u̯*.

[2] Ciudată e forma *s-o-nnăscutf/î* (ALRT, 203/23), în care explozia lui *t* are un timbru intermediar între *î* și *u*.

[3] Cf. la meglenoromînii din Liumnița: *bu̯ău* « bou », *fu̯ăc* « foc »; Th. Capidan, Meglenoromînii, II. Literatura populară la meglenoromîni, București, 1928, p. 4 (Academia Romînă. Studii și cercetări, VII).

ĕ sau chiar în *ă* (*páĭă* «paie», ALRT, 80/8), ca rezultat al diferenţierii faţă de un element palatal precedent.

În cel de-al doilea caz (*ŏ*<*ă*)[1], apariţia acestui sunet se datorește acomodării: *ă* (vocală nelabială), precedat de un sunet labial, tinde să devină sau chiar devine *o*: *duóuo* (ALRT, 81/21) *dóuoziĕĉ* (81 7), *lom* « (noi) luăm» (50/26). Labializarea vocalei *ă* poate să se producă nu numai sub influenţa unui *u* precedent, ci și datorită vecinătăţii altui sunet labial. Th. Capidan explică prin influenţa lui *b* pe *u* din ar. *bugat* « băgat » (participiu) și prin influenţa lui *u* din silaba precedentă, transformarea *ă*>*u*, în ar. *calugur* « călugăr »[2].

Cea mai deschisă vocală din această serie este cea notată, în ALR, *ą̊* (*a* posterior, în băn. *cą̊p*), sunet intermediar, ca loc de articulare, între *a* mijlociu și *å*, vocala posterioară cea mai deschisă. Seria vocalelor medio-posterioare are, deci, următoarea înfăţișare:

închisă:	*û* (*î*/*u*, *u*/*î*)
semi-deschisă:	*ŏ* (*ă*/*o*, *o*/*ă*)
deschisă:	*å*

Bineînţeles că și între vocalele acestei serii există nuanţe intermediare din punctul de vedere al gradului de deschidere; ele se întîlnesc însă sau, cel puţin, se notează rar[3].

Acad. E. Petrovici[4] a atras atenţia asupra poziţiei simetrice pe care o ocupă, din multe puncte de vedere, faţă de seria vocalelor mediale, vocalele anterioare, pe de o parte, cele posterioare, pe de alta. Același lucru se poate spune și despre vocalele celor două serii intermediare: seria medio-anterioară și seria medio-posterioară. Avînd în vedere numai cele trei vocale-tip din fiecare din aceste cinci serii (adică lăsînd la o parte diferitele nuanţe intermediare ca grad de deschidere), această simetrie poate fi pusă în lumină cu ajutorul următorului tablou:

Anterioare:	*i*	*e*	*ä*
Medio-anterioare:	*ī̂*	*ĕ*	*ȧ*
Mediale:	*î*	*ă*	*a*
Medio-posterioare:	*û*	*ŏ*	*ą̊*
Posterioare:	*u*	*o*	*å*

Totuși, în ce privește vocalele medio-posterioare, situaţia e întrucîtva mai complicată. Vocalele *î* și *i* diferă între ele numai prin locul de articulare, în timp ce între *î* și *u* deosebirea e mai mare: *î* este o vocală medială nelabială, iar *u* o vocală posterioară labială. Timbrul intermediar *ī̂* poate fi datorit numai deplasării punctului de articulare, într-o direcţie sau în alta. Timbrul *û* însă poate fi determinat și de prezenţa labializării (locul de articulare rămînînd același ca pentru *î*) sau de absenţa acestuia (locul de articulare rămînînd același ca pentru *u*) sau,

---

[1] Cf. E. Petrovici, Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională, București, 1935, p. 60: « *ă* poate avea o articulaţie puţin posterioară, căpătînd o slabă nuanţă de *o* ».

[2] Th. Capidan, Aromînii. Dialectul aromîn, București, 1932, p. 222–223 (Academia Romînă. Studii și cercetări, XX). Cf. germ. *Schule*, *Kohle*, unde vocala finală are tendinţa de a se rotunji datorită prezenţei unei vocale labiale în silaba precedentă; Léonce Roudet, Éléments de phonétique générale, Paris, 1910, p. 101.

[3] ALRT, 270/4, înregistrează forma *dóuă/ǫ*, cu *ǫ̆* (*ŏ* deschis, notat *ă*/*ǫ*).

[4] Corel. cons. rotunjite, p. 176 și urm.

în sfîrşit, *û* poate să apară ca rezultat al unei schimbări şi a locului, şi a modului de articulare. Cu alte cuvinte, vocala cu un timbru intermediar între *î* şi *u* poate fi:

1. nelabială posterioară,
2. labială medială,
3. labială intermediară ca loc de articulare,
4. nelabială intermediară ca loc de articulare.

În realitate însă, articularea posterioară şi labializarea sînt foarte strîns legate între ele. E adevărat că există şi vocale mediale (după Roudet, « mixte ») labiale. În limba engleză, vocala căreia îi corespunde în scris un *e*, un *i*, un *u*, înaintea unui *r*, în silabă accentuată, se rosteşte, după consoane labiale, cu o uşoară rotunjire; de exemplu: *bird* « pasăre » [1]. De asemenea, unele limbi cunosc vocale posterioare nelabiale de tipul engl. *u* din *but* (în transcrierea Asociaţiei fonetice internaţionale: *bʌt*).

În limba romînă, situaţia e alta. De obicei, labializarea unei vocale mediale atrage şi deplasarea punctului de articulaţie în direcţia posterioară (*nou̯ă>nou̯ă/o >nou̯o*) şi, invers, pierderii caracterului labial i se asociază, în acelaşi timp, o articulare în partea medială a palatului (*u̯ok' >u̯o/ăk' >u̯ăk'*). Vocalele *ŏ* şi *û* sînt « nestabile ». O situaţie asemănătoare întîlnim în limba bulgară, unde ъ, după o labială, are o nuanţă posterioară[2], iar pentru ы rusesc, precedat de o labială, punctul de articulare e deplasat în direcţia posterioară, cu condiţia ca ы să nu fie urmat de o consoană moale. Dacă urmează o consoană moale, vocala este supusă unor influenţe de sens contrar, ceea ce are ca urmare anularea lor reciprocă; astfel, timbrul lui ы din пыль (precedat de labială, urmat de consoană moale) este identic cu al lui ы din сын (precedat de consoană nelabială şi urmat de consoană dură) [3].

Din cele arătate mai sus rezultă că, din cele patru cazuri posibile, primele două pot fi eliminate şi, în felul acesta, vocalele seriei *û*, *ŏ*, *ạ̊* trebuie considerate ca avînd un loc de articulare intermediar între *î*, *ă*, *a* şi *u*, respectiv *o*, *å*. Ele sînt, în acelaşi timp, labiale, deşi, se pare, într-un grad mai mic decît corespondentele lor din seria posterioară.

Pentru notarea celei mai deschise vocale din această serie, anchetatorii *Atlasului lingvistic romîn* întrebuinţează, alături de semnul *ạ̊*, şi notaţia *a/å* sau *å/a*, în cazul cuvintelor care se scriu în ortografia obişnuită, cu *oa* (pronunţat *u̯a*) sau cu *ua* (de ex. *luat*, pronunţat de unii într-o singură silabă: *lu̯åt*, ALRT, 73 17). Pentru *ạ̊* şi *a/å* am rezervat, deci, un singur loc în cadrul tabloului, întrucît nu e vorba de sunete deosebite [4]. La fel am procedat şi în alte cazuri: *ĕ = ă/e* (*dă/e* « de », ALRT, 83 5), *ī = î/i*, *ą* (*ä*) = *ä/a* (*nu̯åpteä/a*, 210/9).

Trebuie să se menţioneze însă că lui *ạ̊* nu îi corespunde [ɑ] în transcrierea Asociaţiei fonetice internaţionale, cum se susţine în *Atlasul lingvistic romîn* [5]. Acest din urmă semn notează o vocală posterioară deschisă n e l a b i a l ă [6].

Vocalele anterioare labiale sînt şi ele, ca şi cele medio-posterioare, nestabile. În cuvintele împrumutate din alte limbi, de obicei *ö* devine *e* (fr. *chauffeur >şofer*) sau *o* (fr. *saboteur>sabotor*), *ü* devine *i* (fr. *bureau>birou*) sau *u* (fr. *allure*

---

[1] L. Roudet, op. cit., p. 101. Ca vocală mixtă labială închisă, Roudet citează pe *u* din sued. *hus* « casă » (ibid., p. 100).

[2] Olaf Broch, Slavische Phonetik, Heidelberg, 1911, p. 116.

[3] Ibid., p. 173–174.

[4] După informaţiile date de acad. E. Petrovici, unul dintre anchetatorii Atlasului lingvistic romîn, *å/a=ạ̊*.

[5] ALRT, p. IX.

[6] M. I. Matusevici, Vvedenie v obşciuiu fonetiku, izdanie 2-e, Leningrad, 1948, p. 58.

>*alură*) etc.[1]. Nuanțe vocalice asemănătoare se întîlnesc și în alte împrejurări; vocalele *u* și *o* din diftongii *i̯u* și *e̯o* tind să se pronunțe *ü*, respectiv *ö*, sub influența semivocalei precedente (după acad. E. Petrovici, datorită faptului că sînt precedate de consoane muiate-rotunjite[2]). Pentru notarea sunetelor intermediare între *o*, *u* și *ö*, respectiv *ü*, acad. E. Petrovici întrebuințează semnele *ȯ* și *u̇* care, echivalează, în transcrierea *Atlasului*, cu *ö/o* și *ü/u*; de exemplu, *ti̯ü/ulifi̯éri̯* ALRT, 222/7 (formă coruptă pentru *luceafăr*).

În condiții asemănătoare, în triftongul *eoa* (= *e̯* + *o̯a*) apare vocala cea mai deschisă din această serie, pe care acad. E. Petrovici o notează *ä̊*, arătînd că « are un timbru care îl amintește pe acela al unui *ö* francez (scrie *eu*, *oeu*), foarte deschis, care de asemenea este anterior și labializat »[3]. Această vocală, intermediară între *ä* și *å*, apare destul de rar și în cazul ei nu se disting două nuanțe (ca în cazul vocalelor mai închise: *ü-u̇*, *ö-ȯ*). Atlasul nu notează, la vocalele din această serie, nici nuanțe intermediare din punctul de vedere al gradului de deschidere.

Raportul dintre *ü*, *u̇*, *ö*, *ȯ*, *å* și vocalele seriilor vecine poate fi înfățișat astfel:

Anterioare nelabiale	*i*	*e*	*ä*
Anterioare labiale	*ü*	*ö* (mai apropiate de *i*, *e*)	
			ä̊
	u̇	*ȯ* (mai apropiate de *u*, *o*)	
Posterioare labiale	*u*	*o*	*å*

În tabloul de mai jos, perechile *ü-u̇* și *ö-ȯ* ocupă cîte un singur loc[4].

După cum se știe, nu pot fi incluse într-un tablou, oricît de cuprinzător, absolut toate nuanțele vocalice care apar în graiurile unei limbi. Numărul lor este nelimitat și perceperea (și, deci, notarea) lor depinde, în mare măsură, de finețea urechii cercetătorului. Astfel, în raport cu *e* (mijlociu), se poate distinge destul de ușor vocala mai deschisă *ę*. Dar între *e* și *ę* există și o vocală mai închisă decît *ę*, dar, în același timp, mai deschisă decît *e*; aceasta se notează, de obicei, prin suprapunere: *e/ę* sau *ę/e*. De asemenea, între *ă* și *e* există o sumedenie de nuanțe intermediare, dintre care se notează, mai des: *ĕ/ă*, *ĕ*, *ĕ/e*. Dintre acestea, am ales numai pe *ĕ*, ca tip de vocală medio-anterioară. În general, am luat în considerație nuanțele mai ușor de perceput și pentru care se întrebuințează cîte un semn special. Tabloul cuprinde numai cîteva dintre nuanțele notate în *Atlasul lingvistic romîn* prin litere suprapuse. Corespondențele în sistemul de transcriere sînt următoarele:

ạ =	*a/ă*	sau	*ă/a*
ŏ̇ =	*o/ă*	sau	*ă/o*
û =	*î/u*	sau	*u/î*

[1] Cf. A. Graur et A. Rosetti, op. cit., p. 6. În rare cazuri, vocalele de acest gen se păstrează, regional, în cuvinte recent împrumutate: *vö*[ü]*fti̯* (pl.) « vornicei la nuntă », ALRT, 143/17 (din ung. *vőfély* « idem »).

[2] E. Petrovici, Corel. cons. rotunjite, p. 177. Cele două sunete se influențează reciproc. Datorită propagării labializării, *e* se pronunță, adesea, *ŏ* cf. Alf Lombard, op. cit., p. 130–131.

[3] E. Petrovici, Corel. cons. rotunjite, p. 171.

[4] Cîte un singur loc le acordă și E. Petrovici, Corel. cons. rotunjite, p, 178.

Cu *ȧ°*, neîntrebuințat în transcrierea *Atlasului*, se notează, după cum am văzut, cea mai deschisă vocală din seria anterioară labială (de ex., în cuvîntul *leoarcă*).

Urmează să grupăm la un loc vocalele clasificate mai sus în diverse tablouri « parțiale ». Acad. E. Petrovici a arătat că, dacă triunghiul e potrivit pentru a ne da o înfățișare sistematică a celor șapte tipuri fundamentale ale fonemelor-vocale din limba romînă, cînd e vorba de clasificarea unui număr mai mare de vocale, trebuie să recurgem la altă figură. D-sa a ales o f gură cu trei dimensiuni, prisma. Procedînd la fel, pentru clasificarea de față, ar fi fost necesară o prismă cu șase laturi și cu nouă « etaje », ceea ce ar fi fost foarte incomod. Principalele nuanțe vocalice pot fi cuprinse într-un tablou mult mai simplu, alcătuit dintr-o serie de cercuri concentrice.

Pe același cerc se înșiră vocalele cu același grad de deschidere, iar pe aceeași rază, vocalele aparținînd aceleiași serii. O clasificare asemănătoare a vocalelor, fără a avea în vedere o anumită limbă, a dat I. Winteler [1], cu deosebirea că vocalele mediale sînt omise și, bineînțeles, nu sînt luate în considerație nuanțele intermediare. Lipsa din tablou a vocalelor mediale a făcut ca, pentru gruparea vocalelor anterioare (labiale și nelabiale) și a celor posterioare să fie suficient un sistem de semicercuri concentrice.

Tabloul satisface cerința ca seria vocalelor anterioare labiale să ocupe locul dintre vocalele anterioare nelabiale și cele posterioare labiale, întrucît *ü*, *ö*, *ȧ°* întrunesc trăsături și ale uneia și ale alteia dintre cele două serii. Sistemul circular al vocalelor pune în evidență și faptul că, de la vocalele anterioare, se poate ajunge la vocalele posterioare, pe două căi, adică și vocala *î* și vocala *ü*, de exemplu, ocupă un loc intermediar între *i* și *u*, fără ca ele să se confunde și, deci, fără ca să ocupe același loc în sistemul vocalic. Acest fapt se datorește modului diferit în care participă buzele și limba la modificarea formei și volumului « rezonatorului ».

Această clasificare mai prezintă și un alt avantaj. Făcînd abstracție de seria vocalelor anterioare labiale și considerînd că centrul cercului ar reprezenta poziția « neutră » a limbii, distanța, măsurată de-a lungul razelor, de la centru spre exterior ne dă, ce e drept foarte aproximativ, și imaginea direcției și a gradului de ridicare a limbii spre palat.

Faptul că diferitele nuanțe de *a* se înșiră pe cercul cel mai mic și, deci, sînt, în tablou, foarte apropiate de *a* medial, redă o realitate acustică și fiziologică, întrucît pentru articularea acestor vocale limba se deplasează foarte puțin din poziția ei neutră în direcția anterioară sau posterioară. Printr-o linie punctată am scos în evidență și opoziția dintre vocalele labiale și cele nelabiale.

În sfîrșit, sistemul acesta permite ca, prin mărirea numărului cercurilor și al razelor, să poată fi incluse în tablou un număr și mai mare de nuanțe vocalice, al căror loc și mod de articulare poate fi determinat prin raportul în care se află ele față de celelalte vocale, în special față de cele șapte tipuri fundamentale care joacă rolul de adevărate « puncte de reper »[2]. În tabloul de mai jos, am rezervat, pentru nuanțele intermediare ca grad de deschidere, cîte trei locuri între *î* și *ă*, între *ă* și *a* etc.

În felul acesta, « cercul vocalic » ajută la cunoașterea mai amănunțită și la însușirea sistemului de transcriere a tuturor nuanțelor vocalice care apar în graiurile limbii romîne.

[1] Vezi Iosif Popovici, Vocalele romîneşti, Cluj, 1927, p. 17; sistemul prismei a fost întrebuințat de J. Forchhammer; vezi ibidem, p. 18.

[2] Pentru o mai mare claritate, am notat cu majuscule (Î, Ă, A etc.) tipurile fundamentale (aspectele de bază) ale fonemelor-vocale din limba romînă.

CLASIFICAREA VOCALELOR ROMÎNEȘTI

NELABIALE

I. Anterioare
II. Medio-anterioare
III. Mediale

LABIALE

IV. Medio-posterioare
V. Posterioare
VI. Anterioare

О КЛАССИФИКАЦИИ РУМЫНСКИХ ГЛАСНЫХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Основные типы (основные виды) гласных фонем румынского языка делятся на три группы: переднего, среднего и заднего ряда. Помимо этого, в говорах румынского языка встречаются бесчисленные звуковые оттенки промежуточного характера; более часто встречающиеся (и отмеченные) могут быть сгруппированы, в свою очередь, в определенную систему гласных румынского языка.

По месту артикуляции, промежуточные оттенки гласных образуют три группы, которые могут быть названы второстепенными, по отношению

к выше указанным основным группам. Не останавливаясь на промежуточных оттенках, с точки зрения степени подъема, второстепенные три звуковые группы, можно представить в следующем виде:

Средне-передние негубные: ȋ (между î и i), ĕ (между ă и e), ȧ (между a и ä, наиболее открытая передняя гласная).

Средне-задние губные: û (между î и u), ŏ (между ă и o; в Атлáсе румынского языка: o/ă или ă/o), ą (между a и å, наиболее открытая задняя гласная).

Передние губные: ü (между i и u), ö (между e и o), å̇ (между ä и å).

В средне-переднюю группу входит и гласная, отмеченная как ą̆, которую Атлас румынского языка считает гласной среднего ряда.

Варианты (основные и условные) гласных фонем румынского языка могут быть сгруппированы в таблицу, состоящую из нескольких концентрических кружков. На одном и том же кружке, распределяются гласные одной и той же степени подъема, а на одном и том же радиусе, отмечаются гласные, относящиеся к одной и той же группе.

Сравнительно с другими системами классификации гласных (треугольником, прямоугольником, призмой), «круговая» система имеет следующие преимущества:

1. Таблица дает представление, хотя и весьма приблизительное, места артикуляции гласных.

2. Различные варианты звука a расположены вблизи один от другого, что передает акустическую и физиологическую реальность.

3. Указанная система дает возможность, путем увеличения числа кружков и радиусов, включать в таблицу еще большее количество оттенков гласных.

DE LA CLASSIFICATION DES VOYELLES ROUMAINES

(RÉSUMÉ)

Dans la langue roumaine les types fondamentaux (les aspects de base) des phonèmes voyelles sont groupés en trois séries: antérieure, médiale et postérieure. Mais on rencontre dans les différents parlers de la langue roumaine d'innombrables nuances vocaliques intermédiaires; les plus fréquentes sont, elles aussi, susceptibles d'être groupées dans un système des voyelles de la langue roumaine.

Du point de vue de leur articulation, les nuances vocaliques intermédiaires forment trois séries qu'on peut appeler s e c o n d a i r e s, par rapport aux séries p r i n c i p a l e s mentionnées ci-dessus. Abstraction faite des nuances intermédiaires considérées du point de vue de l'ouverture, les trois séries vocaliques secondaires se présentent de la façon suivante:

M é d i o-a n t é r i e u r e s n o n-l a b i a l e s : ȋ (entre î et i), ĕ (entre ă et e), ȧ (entre a et ä, la voyelle antérieure la plus ouverte).

M é d i o-p o s t é r i e u r e s l a b i a l e s : û (entre î et u), ŏ (entre ă et o; dans l'ALR (l'Atlas linguistique roumain): o/ă ou ă/o); ą (entre a et å, la voyelle postérieure la plus ouverte).

A n t é r i e u r e s l a b i a l e s: ü (entre i et u), ö (entre e et o), å̇ (entre ä et å).

La voyelle notée par *ą̆*, considérée par l'Atlas linguistique roumain comme une voyelle médiale, fait également partie de la série médio-antérieure.

Les variantes (fondamentales aussi bien que conditionnelles) des phonèmes vocaliques de la langue roumaine sont susceptibles d'être groupées dans un tableau qui présente un certain nombre de cercles concentriques. On place sur un même cercle les voyelles d'ouverture égale et sur un même rayon les voyelles appartenant à la même série.

Par rapport aux autres systèmes de classification des voyelles (triangulaire, rectangulaire et prismatique), le système «circulaire» présente les avantages suivants :

1. Le tableau offre une image, fort approximative il est vrai, du lieu d'articulation des voyelles.

2. Les différentes variantes de l'*a* occupent des places très rapprochées les unes des autres, ce qui contribue à exprimer une réalité acoustique et physiologique.

3. Ce système permet, grâce à l'augmentation du nombre des cercles et des rayons, d'inclure dans le tableau encore plus de nuances vocaliques.

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3–4, 1955

FONETICĂ

CÎTEVA PROBLEME DE FONETICĂ SINTACTICĂ ÎN « TEXTE DIALECTALE » CULESE DE E. PETROVICI

DE

M. SALA

Problema fenomenelor de fonetică sintactică din limba romînă n-a constituit pînă în prezent obiectul unei cercetări deosebite, deși fonetica sintactică are în viața limbajului omenesc o importanță deosebită, datorită faptului că omul se exprimă în mod obișnuit prin propoziții și fraze, nu prin cuvinte izolate [1]. O singură lucrare, aceea a lui A. Lombard, La prononciation du roumain, Uppsala, 1935, consacră un capitol de cîteva pagini fenomenelor de fonetică sintactică.

În diverse lucrări de fonetică și de gramatică istorică s-a apelat însă adesea, pentru explicarea diferitelor fenomene, la transformările pe care le-au suferit sunetele în urma contactului lor în frază. Astfel, Ovid Densusianu, în Histoire de la langue roumaine, vol. II, Paris, 1938 și acad. Al. Rosetti, în Istoria limbii romîne, vol.VI, București, 1949, au explicat unele fapte fonetice din limba veche prin modificările cauzate de fonetica sintactică.

De asemenea, numeroase transformări fonetice din limba romînă actuală au fost explicate prin fonetică sintactică de acad. Iorgu Iordan (Limba romînă actuală, ed. a II-a, București, 1948, p. 46—49; Limba romînă contemporană, manual pentru instituțiile de învățămînt superior, București, 1954, p. 195 și urm.) și de acad. E. Petrovici (De la nasalité en roumain, Cluj, 1930 și articolele: Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă, « Studii și cercetări lingvistice », I (1950), fasc. 2, p. 172 și urm.; Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă, « Studii și cercetări lingvistice », III (1952), p. 127 și urm.). În ultima vreme, o dată cu apariția volumului I al Gramaticii limbii romîne a Academiei R.P.R., București, 1954, au fost explicate multe pronunțări, mai ales neliterare, ca fiind rezultatul unor modificări de fonetică sintactică.

În observațiile pe care le vom face, vom încerca să discutăm, pe baza materialului oferit de culegerea de texte dialectale a acad. E. Petrovici [2], cîteva aspecte ale problemei.

---

[1] Iorgu Iordan, Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice, Iași, 1932, p. 187.

[2] E. Petrovici, Texte dialectale, Sibiu, 1943.

Am ales pentru observațiile noastre această culegere de texte dialectale, deoarece aici sînt notate în mod fidel toate particularitățile fonetice. Pe de altă parte, lucru care ne interesează într-o măsură mai mare, anchetatorul a acordat atenție deosebită notării fenomenelor de fonetică sintactică. « Volumul acesta » — scrie autorul în prefață — « permite cercetătorilor, în mai mare măsură ca celelalte volume ale Atlasului, să facă interesante observații de fonetică sintactică » (Prefață, p. VI).

Transcrierea fonetică în care vom da exemplele discutate este cea folosită în Atlasul lingvistic romîn [1].

Precizăm însă că transcrierea a fost făcută impresionist, ca și în hărțile Atlasului, adică anchetatorul a notat sunetele graiului după impresia pe care i-au făcut-o, fără să fi avut timpul să cerceteze care a fost articulația exactă a organelor vorbirii în cursul pronunțării și fără a căuta să normalizeze transcrierea (Prefață, p. V.).

Fiecare sunet rostit — vocală sau consoană — are trei faze de articulare. În prima fază, organele articulatorii trec de la o poziție de indiferență la poziția necesară pentru articularea sunetului dat. Această fază de pregătire, numită de obicei *tensiune* sau *catastază*, la sunetele ocluzive se numește *implozie*. În cea de a doua fază, *ținuta* (*momentul ploziv* la sunetele ocluzive), organele articulatorii se găsesc în poziția luată de ele pentru pronunțarea sunetului respectiv. Cea de a treia fază, *destinderea* sau *metastaza*, reprezintă momentul în care organele vorbirii revin la normal. La ocluzive, ea poartă numele de *explozie*.[2]

Timbrul propriu al unui sunet, calitatea care ne permite să-l distingem de alt sunet rostit în condiții identice, este determinat de ținută (în cazul vocalelor și consoanelor continue). Ținuta este însă cuprinsă între două faze, în timpul cărora sunetul nu are încă timbrul său caracteristic sau începe să-l piardă. Cînd sunetul este precedat și urmat de o pauză, organele vorbirii în timpul tensiunii pornesc și ajung în poziția de indiferență. Din contră, cînd sunetul este precedat de alt sunet, punctul de plecare al mișcării organelor (în tensiune) este articulația sunetului precedent, iar cînd este urmat de alt sunet, în destindere, sfîrșitul articulației celui dintîi coincide cu începutul articulației celui de al doilea. Organele

---

[1] Pentru transcrierea fonetică folosită de Atlas, v. I. Pătruț, Sisteme de transcriere fonetică în limba romînă, «Limba romînă», 1954, nr. 4, p. 83. În plus, prezentăm notații care n-au fost arătate în articolul citat: å – cea mai deschisă vocală din seria posterioară v. istrorom. *cåp*; ä — cea mai deschisă vocală din seria anterioară v. bucov. *päle* « piele »; â — ă final din graiul moldovenesc (*casâ*); ḍ=*dz*; ĕ—vocală intermediară între *ă* și *e*; m̟—nazală labio-dentală, urmată de *f*, v (*îm̟văț*); n̟ — nazală cu ocluziunea incompletă, urmată de constrictive și lichide (*în̟șir*); ṇ — nazală slăbită urmată de consoană v. trans. *munțe*; η — nazală velară urmată de *c* (*k*), *g*; *y* — fricativă palatală fonetică v. trans. *yerme*.

Am folosit de asemenea cîteva semne diacritice: ·(sub vocale) indică închidere; ∘ (sub consoane) consoană silabică. ⁀(deasupra vocalelor) arată că cele două vocale formează un diftong cu elemente egale; ′(deasupra unei vocale sau diftong) accentul principal; ′(în aceleași condiții) accentul secundar; — deasupra unei vocale sau a unei consoane lichide sau fricative-lungime; vocale sau consoane suprapuse arată nuanțe vocalice, respectiv consonantice intermediare;

Am mai transcris, în cursul lucrării, după indicațiile date la începutul culegerii de texte amintite, și alte semne: — pusă, ca subliniere, sub un sunet sau un grup de sunete arată că anchetatorul n-a greșit și a auzit bine chiar sunetul care e reprezentat prin litera respectivă; ‿ leagă două sau mai multe cuvinte care formează un singur grup fonetic.

[2] Matusevici, Vvedenie, p. 26—27; v. și Al. Rosetti, Curs de fon. gen., p. 38.

trec, în general, de la o articulație la alta pe cel mai scurt drum, fără a reveni la poziția de indiferență. În acest caz, destinderea unui sunet corespunde cu tensiunea sunetului următor. (Matusevici, Vvedenie, p. 27).

Am vorbit despre problemele pe care le ridică studiul sunetelor în cuvinte izolate. Această izolare a cuvintelor, oarecum artificială, căci în vorbire cuvintele apar în genere grupate în sintagme și fraze, este necesară pentru stabilirea trăsăturilor principale, caracteristice, ale sunetelor.

Cuvintele nu se rostesc izolat. Ele formează, în cursul vorbirii, lungi șiruri în care fiecare sunet este strîns legat de cel precedent și de cel următor, indiferent de împărțirea frazei în cuvinte. Sub raportul fonetic, aproape se poate spune că nu există nici o deosebire între cuvînt și un grup sintactic. Legătura dintre elementele alcătuitoare ale unui grup de cuvinte este tot așa de strînsă ca și aceea dintre elementele constitutive ale cuvîntului (= sunetele). Ea reflectă legăturile logice stabilite de mintea noastră între noțiunile pe care le exprimă elementele constitutive ale grupului sintactic[1]. Datorită acestei particularități a vorbirii, sunetele ajunse în contact capătă unele trăsături comune, se asimilează, se acomodează[2], chiar cînd fac parte din cuvinte deosebite. În urma acestei influențe reciproce, sunetele dintr-un anumit cuvînt fonetic[3] pierd o parte din particularitățile lor, dobîndind în schimb altele. Unele modificări fonetice care se petrec în limbă, în decursul dezvoltării ei, își datoresc apariția tocmai adaptării reciproce a sunetelor. De pildă, rostirile *părat*, *tunerec* pentru *împărat*, respectiv *întunerec*, se explică prin falsa analiză a grupurilor sintactice *un împărat*, *în întunerec*, în care nazalitatea a trecut în întregime asupra lui *un*, respectiv *în* (Densu ianu, H.d.l.r., II, p. 138 și acad. Al. Rosetti, ILR, VI, p. 117). Un caz asemănător prezintă notațiile *prin‿tuneric* 313/16, *m-am‿bătát* 23/27.[4]

Unul dintre fenomenele caracteristice produse prin fonetica sintactică este asimilarea vocalică. Culegerea de texte dialectale din care am luat materialul prezintă destul de puține astfel de cazuri. Numărul lor crește însă dacă adăugăm cazurile de asimilare a vocalelor la consoana precedentă.

De cele mai multe ori vocala asimilată este *a*.

Sub influența lui *o*, *a* a căpătat un caracter posterior, devenind *ǫ*: *o‿ǫprínḍ* 211/4. Ulterior, *o* și *ǫ* fiind în hiat, s-au contras, transformîndu-se într-un *ǫ*: *și acól-ǫm stāt* 144/5, *ǫ-príndĕ* 2/33, *tăț s-ǫpucắt a jucá* 143/15 sau într-un *o*, așa cum arată notația *s-o‿dunát* « s-au adunat » 80/10.[5]

Din exemplele date se poate vedea că, dacă cele două vocale care se asimilează sînt de timbru diferit, contragerea este precedată de una sau mai multe asimilări parțiale care aduc cele două vocale la același timbru sau foarte aproape. Ele pot atunci să rămînă un anumit timp alături, înainte de a se contrage (cf. *o-ǫprindĕ*). Același lucru poate fi urmărit și în cazurile de asimilare regresivă a lui *a*. Astfel de la notația *la um‿bărbát* 15 16 se poate ajunge la faza cu *å*: *lå‿um*, *lå‿o casặ* 210/23, unde *a* a devenit, de data aceasta sub influența lui *o* următor, posterior și labial.

[1] Iorgu Iordan, Limba romînă contemporană, manual pentru instituțiile de învățămînt superior, p. 195.

[2] Nu am făcut deosebire în cursul lucrării între acomodare și asimilare.

[3] Înțelegem prin cuvînt fonetic un grup de cuvinte pronunțate nedespărțit unele de altele. Astfel *dácă-i‿imbrăcát* se pronunță de fapt *dacăịimbrăcat*.

[4] Primul număr reprezintă pagina, iar celălalt rîndul din TD.

[5] În toate aceste localități în perfectul compus auxiliarul apare sub forma *o*.

Cele mai dese cazuri de asimilare a lui *a* sînt cele produse sub influența lui *i̯* sau *e̯* precedent, cînd *a* se transformă într-o vocală anterioară (*ä* sau *e̯*). La transformarea în discuție a contribuit probabil și faptul că *a*, în cele mai multe cazuri, era și urmat de o semivocală sau de o consoană palatală: *de̯-a/äi̯ mić*[1] 279/30, *ti̯-a/äi̯ pornít* 207/23, *jói̯li̯-a/äle̯a/ä* 240/23; *războ̯ái̯ele̯-äste̯ä* 244/6, *di̯-ästi̯* 215/31; *d'/ǵe e̯ste̯a* 49/31, *di̯-e̯be̯e̯* 166/6, *de̯-e̯ći̯a* 285/12, *ăl hudrăle̯șt'/k'i̯-e̯d'/ǵécă* 139/27; *de de-ǵa* «abia» *ńi li̯ aŋ‿găst* 80/15. Ultimul exemplu ar fi trebuit transcris *d-eǵa*, deoarece *a* > *e* între cele două consoane palatale, iar cei doi *e* (**de-eǵa*) s-au contras ca în alte cazuri (v. mai jos).

Cu o asimilare a lui *a* avem a face probabil și în notația *ma‿ar̄ińt'|k'ĕ* «mai înainte» 61/7. Se știe că, între două vocale, *i̯* este cu atît mai deschis cu cît vocalele cu care se învecinează sînt mai deschise. (GRAMATICA ACAD. R.P.R., vol. I, p. 87). Deci *i̯*, fiind între două vocale deschise[2], s-a pronunțat * *mae̯‿ar̄ińt'|k'ĕ* (cf. *mae̯‿ales*) și apoi **mà‿àr̄ińt|kĕ*, cu cei doi *a* anteriori. Probabil că anchetatorul n-a sezisat caracterul puțin anterior al celor doi *a* și astfel s-a ajuns la notația *ma‿ar̄ińt|kĕ*. De altfel, deosebirea dintre *a* și *à* este relativ mică[3]. În sprijinul acestei explicații pot fi aduse pronunțările înregistrate în vara anului 1954 pe bandă de magnetofon în satul Jieț, comuna Petrila, raionul Petroșani: *dup-àà*, *cu àà* pentru «după aia», respectiv «cu aia».

Cu asimilarea lui *a*, sub influența lui *i̯* și a lui *e̯* următor, avem a face în notația: *dä-i̯ măi̯ búnă* 10/15 (cf. pentru situația din interiorul cuvîntului *măi̯ mul‿să să fácă* 28/21). Acest caz de asimilare regresivă este foarte rar.

Asimilarea lui *ă* este mult mai rară: *p-órmă-l făcém* 236/11[4], *p-órmă s-apúcă* 229/16, *dac-o̯l năști* 200/11[5]. *U*, vocală labială, a imprimat lui *ă* caracterul lui labial, transformîndu-l în *o*. Trebuie să se fi ajuns deci dintr-o fază * *pă^u^úrmă* la * *po^u^úrmă* (*po-^u^órmă* 231/24) și apoi la * *po ormă*>*p-ormă*.

Am întîlnit și un caz de asimilare progresivă a lui *ă*: *îm‿pămînt-o̯la* 113/11. Exemplul este interesant și pentru faptul că *ă* era sub accent și avea, din această cauză, o poziție mai puternică[6].

Cele mai frecvente cazuri de asimilare le prezintă vocala *î*. De cele mai multe ori *î* a fost asimilat de o consoană palatală sau de un *i̯*. Această ambianță fonetică a făcut ca, sub influența articulației palatale a sunetului precedent, *î* să-și deplaseze articulația înspre partea anterioară a cavității bucale, devenind în acest fel o vocală anterioară, un *i* (GRAMATICA ACADEMIEI R.P.R., vol. I, p. 85): *mai̯‿imbrácă* 129/1, *píni|kĕń-iŋ‿călkíi̯ĕ* 127/14, *a cúi̯‿i* 106/17, *atúnć-intórći̯* 139/7, *atúś‿ii̯ gáta* 199/5, *śúk'‿ii̯ li̯ágâ* 177/30[7]. Fenomenul se întîlnește și în interiorul cuvîntului:

---

[1] Am redat literele suprapuse prin litere alăturate, separate prin bară(/).

[2] Grammont, Traité, p. 200, arată că o consoană între două vocale se află într-o stare de inferioritate. Vocalele comandă, pentru că ele sînt două contra una și fac consoana mai asemănătoare cu ele. Rosetti, Curs fon. gen., p. 69, consideră poziția intervocalică a consoanei drept o poziție critică, pentru că vocalele tind să deschidă consoana.

[3] E. Petrovici, Corel. cons. dure, p. 209.

[4] În toate aceste localități *p* are caracter dur, deci *e*>*ă*.

[5] În această localitate, forma curentă a lui *îl* este *ul*, cu *î* labializat. V. mai jos, p. 61.

[6] Pentru situația vocalelor accentuate în astfel de cazuri, v. Grammont, Traité, p. 225.

[7] Pentru discuția mai amănunțită a problemei, v. E. Petrovici, Corel. cons. dure, p. 209.

cristianus > *creștin*, * *filianus* > *fin* pentru că înaintea lui *î* (< *á* + *n*) a fost un sunet palatal. Tot așa sl. *pajǫkŭ* > *paing* (< * *paîng*) pentru că *î* (< sl. *ǫ*) a fost precedat de un sunet palatal [1].

Desigur că asimilările de acest fel se petrec numai atunci cînd între cele două cuvinte nu există pauză. În caz contrar *î* rămîne neschimbat: *gálbiń îŋgropát* 9/2

Î a fost asimilat și de un *u* final al cuvîntului precedent, devenind *u* [2]: *o băgămuŋ‿cuptóriu* 118/18, *cu vîrvulu-n ĝósᵘ* 64/13, *d' ĝóbulu-i cu gu' ra-n ĝo' sᵘ* 53/1, *cîn‿mărgu ntíie* 129/7, *îlu-mbrácă* 128/27, *şî lu-mplîntăm îm pămîntᵘ* 74/27 [3]. Toate exemplele sînt luate din regiunile în care ALR a notat la finală un ᵘ. Precizăm însă că fenomenul acesta al propagării labializării asupra lui *î* este mai rar decît asimilarea lui *î* sub influența unei consoane palatale. Sînt cîteva puncte: 551 (Pipirig), 346 (Negrești-Maramureș), unde nu întîlnim exemple de acest fel, deși localitățile amintite se găsesc în aria lui ᵘ final. Menționăm, de asemenea, că, după felul în care sînt transcrise textele, pare să avem a face cu ᵘ final care a devenit vocală plenisonă și nu cu o asimilare.

Și de această dată fenomenul apare numai atunci cînd consoana finală labializată este strîns legată de *î* al cuvîntului următor. În momentul în care se face o pauză, ᵘ final nu-l mai influențează pe *î* [4].

Datorită acestei asimilări a lui *î*, pronumele *îl* se rostește *ul* [5]. Tot un rezultat al acestei asimilări este și fonetismul *u'ntră-sat* 133/13 cu *î*>*u* sub influența lui ᵘ final în cuvîntul precedent (*î*ntr*u*>*u*ntr*u* apoi *u* generalizat la toate persoanele).

Din cele arătate rezultă:

— Cazurile de asimilare a vocalelor pot fi împărțite în două tipuri:

a) vocală←→vocală (asimilare vocalică propriu-zisă).

b) consoană→vocală sau, mai rar, vocală←consoană.

— Primul tip este mai rar notat în culegerea de texte de care ne ocupăm. De obicei, ca rezultat al acestei asimilări se produce un sunet nou (de ex. *ǫ* din *o ǫprindĕ*) care păstrează caractere ale ambelor sunete (deschiderea lui *a* și caracterul posterior al lui *o*).

Al doilea tip se întîlnește foarte des.

Vocalele suferă uneori transformări și datorită poziției neaccentuate dintr-un cuvînt fonetic. Datorită poziției neaccentuate, vocalele dintr-un cuvînt fonetic se sincopează sau « se reduc », întocmai ca în interiorul unui cuvînt.

Sincopări. Cele mai dese cazuri de sincopare le prezintă vocala *ă* [6]: *afar‿de* 266/5, *di-a lu tát-sᵘ* 220/14, *o țîr‿dă másă* 93/12, *s-făşę* 210/30.

Faptul se explică probabil prin marea frecvență a acestui sunet în multe graiuri teritoriale unde consoanele au caracter dur și, de aceea, *e*>*ă*. Nu trebuie să trecem cu vederea faptul că *ă* se găsește la finala multor unelte gramaticale (adverbe, conjuncții etc.) care au o poziție neaccentuată în frază.

[1] E. Petrovici, Daco-slava, Dacoromania, X, 2, p. 236.

[2] Nu am luat exemple din versuri unde *u* ar fi putut apărea din necesități de ritm.

[3] Discutarea mai detaliată a fenomenului la E. Petrovici, Corel. cons. rot., p. 144 și urm.

[4] E. Petrovici, Corel. cons. rot., p. 143. Vezi și observațiile acad. Al. Rosetti, Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne, « Studii și cercetări lingvistice », V (1954), nr. 3—4, p. 441.

[5] E. Petrovici, Corel. cons. rot., p. 145.

[6] Pot fi găsite însă cazuri de sincopare a lui *a* în Atlas Cf. *la mămuc-ta* ,,mama ta'', ALR, I, h. 158, punctele 508, 540.

Celelalte vocale prezintă foarte puține cazuri de sincopări:

e: *tot pé tin-ți-o strigát*ᵘ 85 /5, *p-la copi'i* 258 /32, *iuť /k'-s-o tras nnapói* 102 /15; *vîlfa acéi*ᵉ *zîće* 50 /5.

i: *ș-pă úrmă* 234 /10, *ș /j-báți dim‿pálmi* 243 /8. În aceste localități *ș* nu este dur.

î: *ș-c-õ‿veșmînt* 108 /13, *ș-pi'rdi* 5 /5, *ș-p i u'rmâ* 199 /1 (În punctele acestea, *ș* este dur).

a: *du'-ći dîņcătră'u* ᵃ*i plecát* 22 /23 este singurul caz pe care l-am găsit în TD și prezintă o articulație a lui *a* greu de realizat.

u. Cu sincoparea lui *u* probabil avem a face în fonetismul *ap* « apoi » [1]. În diferite combinații sintactice *i* s-a pierdut rămînînd doar *apu*, *apo* (*apo la noi* 97 /28, *ș-àpu ia o zîs* 52 /28). *U* a început să se afonizeze: *ap*ᵘ *s-apúcă* 124 /4, *ș-ap*ᵘ *sâ púńi* 211 /27 și apoi s-a sincopat *ap‿śĕliláńtĕ* 213 /11, *ș-ap‿sâ-śĕp* 211 /15. Uneori, transformarea a pornit și de la pronunțarea dialectală *apăi*. Iată aceleași faze intermediare pentru *ă*: *ș-ápă cáŕe cum‿víńĕ* 19 /21; *ap*ᵃ *víńĕ* 124 /2. Am luat exemple din aceeași pagină și am constatat că, în vorbirea aceluiași subiect chiar, s-a pornit o dată de la *apăi* și altă dată de la *apoi*.

Și formele fără *a* ale aceluiași adverb *apoi* pot fi considerate un rezultat al unor sincopări produse în fonetică sintactică. S-a pornit de la formele fără accent în frază sau cu accent secundar (*àpu la sîmtu* 15 /2, *àpu-i tr'ći* 49 /25). De aici, tot prin faze intermediare (*pă*ⁱ *púńĕm* 11 /10) s-a ajuns la *pu șăd pĩ‿la dóisprăzăśe* 123 /22.

Pe baza materialului găsit nu se pot arăta decît cu multe rezerve care sînt regiunile unde se produc mai des sincopări. Totuși se pare că acest fenomen nu este caracteristic numai graiurilor din nord-estul țării noastre[2] ci, poate chiar în aceeași măsură, el este propriu graiului vorbit și în sud-estul țării (Oltenia, mai ales).

Cele mai multe transformări ale vocalelor în fonetică sintactică sînt legate de evitarea hiatului ivit în urma faptului că o vocală a unui cuvînt se rostește în aceeași silabă cu vocala de la începutul cuvîntului următor.

S-a arătat că limba romînă caută să evite hiatul[3]. Cercetătorii care s-au ocupat de mijloacele folosite pentru evitarea hiatului în limba romînă [4] au arătat că hiatul poate fi redus în două feluri: sau se intercalează între cele două vocale o semivocală (*u*, *i*): *oiie*, *rouă*, marcîndu-se în acest fel granița dintre silabe printr-o constricțiune, sau grupa bisilabică se rostește monosilabic, formîndu-se un diftong: *aur*, *caut*. Credem însă că, atunci cînd cercetăm hiatul în fonetică sintactică, putem adăuga la cele două mijloace de suprimare a hiatului și alte procedee: elidarea și contragerea. Există deci o diferență între hiatul din interiorul unui cuvînt și hiatul dintr-un cuvînt fonetic. Această diferență este marcată în cazul limbii romîne și de raportul dintre frecvența primului procedeu (intercalarea unei

---

[1] La *ap* s-a putut ajunge şi prin elidarea lui *ă* sau *u* în exemple ca *ș-àp atúnĉa-i rîd'/ği'că* 51 /6, *ș-ap-ăl* ᶜᵘ *ópere* 270 /4.

[2] S. Pop—E. Petrovici, Mînă, cu pluralul, Dacoromania, VII, p. 99.

[3] S. Puşcariu, Consideraţiuni asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii romîne, Dacoromania, VII, p. 23.

[4] Al. Rosetti, Curs fon. gen., p. 69—70 şi Puşcariu, Dacoromania, VII, p. 23—24.

semivocale și a celorlalte trei procedee de evitare a hiatului. În timp ce atunci cînd vrem să evităm hiatul din interiorul unui cuvînt, de obicei, intercalăm o semivocală (cf. și normele limbii literare: *cau̯ut*), pentru evitarea hiatului creat într-un cuvînt fonetic se apelează la celelalte procedee[1]. Frecvența redusă a primului procedeu în fonetică sintactică ne face să ne îndcim că explicația dată de Pușcariu, Dacoromania, VII, p. 24, (proteza lui *i̯* sau *u̯* înaintea unui *e* și *o* inițial s-a ivit pentru evitarea hiatului născut prin fonetică sintactică) ar fi cea justă.

Intercalarea unei semivocale: *cuu̯-áu̯or* 272/17. Forma aceasta este unică și interesantă (sublinierea aparține anchetatorului).

Formarea unui diftong. Vom lăsa la o parte formele foarte cunoscute, care s-au încetățenit și în limba literară, de felul lui *viața-i̯ frumoasă*, unde intervin formele neaccentuate ale verbului *a fi*. Ele au fost studiate în mod amănunțit de Lombard, La prononciation du roumain, p.151 — 154. Iată alte exemple: *vórbili̯-acȩ́ lȩa* 51/24, *mérelȩ-o foz‿búne* 81/3, *punȩ-un* 77/24, *lȩ-adúĉ* 55/27, *sîntu̯ådiru̯-al mári* 11/3, *mái̯ca sfîntă̯-o cuvîntát* 120/4; *cu͡a vîntului̯* 82/15, *u̯ámeni͡ar murí* 82/28, *víne͡o ĉu̯ắră ni̯ágră* 83/13. Exemplele date dovedesc că diftongii rezultați din combinațiile sintactice sînt la fel cu cei din interiorul cuvîntului. În punctul 172 (Arpașul de jos), reg. Stalin, ca și în alte puncte din Atlas, toți diftongii au fost notați cu cele două elemente ale diftongului egale (*júácă*, *frumu͡ásele*) întocmai ca diftongii formați în cuvintele fonetice transcrise mai sus.

La fel cu ceilalți diftongi, diftongii formați pentru evitarea hiatului se reduc: * *de-eǵa>d-eǵa*, *de-u̯ hotărît*, *de-u̯ făcut*, — *ceu găsit*, *ceu murit* (în limba veche, la Neculce)[2].

Uneori sînt notate faze de trecere la diftong, cînd elementul semivocalic este slab perceptibil: *ómeni -acólo* 80/10, *ș -ápăi̯ púnem* 91/15, *ori -o fost plǫi̯ĕ máre* 114/7, *culẹ́żᵉ -alúńĕ* 116/26.

Elidarea unei vocale. Se produce în silabele neaccentuate și mai ales în vorbirea allegro.

Lombard, lucr. cit., p. 142—51, distinge trei grupe de fenomene în care se petrece elidarea vocalelor finale. Se elidează astfel: 1) vocalele din pronumele *mă*, *vă*, *se*, conjuncțiile *să*, *că*, negația *nu*. 2) *ă* final neaccentuat al imperativului singular, înaintea pronumelui *o*. 3) finala unui cuvînt înaintea unei inițiale identice sau asemănătoare. Ultima grupă pe care o distinge Lombard dovedește că el face deosebire între elidare și contragere. Lombard dă exemple pentru fiecare categorie de fenomene. Exemplele înșirate mai jos, luate din TD, sînt grupate după vocala care se elidează[3].

a: *pă-mńázăz* 135/20.

ă: *d-a mȩa* 91/27, *c-acoló* 48/31, *dup-ái̯a* 94/6, *úńȩ pt' /k'ic-o pt' /kicatúră* 53/23, *ùmbl-a šȩ́ re* 114/4, *pe prísp-afáră* 101/25, *asár-ă fostŭ-sat* 131/18, *că-i̯ bun‿a lu Crăśún* 20/7.

e: *pùń-o covatᵃ* 106/3, *du̯åmń-ažútă* 47/21, 28, *s-alᵉȩ́j-odátă* 129/21.

u: *n-íi̯-i fá* «nu îi vei face» 149/2, *di-n-ii̯ spárĝĕ ĉȩ́t/tʹⁱĕra* 149/6.

[1] Se pare că în limba actuală se manifestă o tendință de folosire a elidării.

[2] Iorgu Iordan, Despre limba lui Neculce, «Studii și cercetări lingvistice», V (1954), nr. 3—4, p. 342.

[3] Nu luăm în discuție cazurile foarte răspîndite, neamintite de Lombard, legate de elidarea lui *î* inițial.

Se observă că și de această dată, la fel ca în cazul sincopării, vocala care a suferit de cele mai multe ori transformarea este *ă*.

Adesea pot fi găsite notații în care sînt atestate și fazele de trecere de la rostirea lui *ă* la forma care îl are pe *ă* elidat. *După‿áịa* 118/17, *lelíță‿așặ |ĕ-ị* 126/10 ne arată că anchetatorul a sezisat trei silabe: *du-pă‿a-ịa* deci aproape un diftong *ăa*. Stadiul avansat îl prezintă notațiile *dupᵃ̆‿áịa* 91/12, *să-ș adúcᵃ̆‿amín:ĕ* 18/1, *śicᵃ̆ o zberát* 17/15, în care *ă* mai este păstrat. Notația *dupᵃ̆ áịa* 91/8 este ultima fază înainte de a se ajunge la elidarea lui *ă*.

La elidarea lui *e* poate fi găsit un stadiu intermediar: *să táịᵉ̆ um‿puị* 213/25.

Contragerea. Contragerea lui *a*: *num-am auḍî't* 101/22, *num-așặ |ĕ gúleru* 133/26, *d' |ĝĕl-amńáḍ* 100/2.

e: *le dăm pognéț d-élea* 280/9, *d-eị marị* 17/10, *bábe d' |ĝ-éște* 133/7.

ă: *d-ăị míśị* 35/30.

Și în cazul contragerii întîlnim faze intermediare: *crŭ́śa‿aśẹ* 215/9, *cu tămî' ńa‿am atămîn'át* 23/29 (cf. și *rọdă pe‿éị bunị* 74/24) și, apoi, *ápāśẹịa* 106/5, *l'ĕgătúrāfáră* 101/11.

o: *acol-ọm stat* <* *acoló-ọm stat*. Aceste cazuri le-am discutat atunci cînd am amintit de asimilarea vocalică propriu-zisă.

În fonetică sintactică, consoanele finale din limba romînă sînt supuse acelorași schimbări fonetice ca și consoanele finale din alte limbi: cele două consoane care se învecinează își schimbă fie sonoritatea, fie locul și modul articulării. Cu alte cuvinte, în amîndouă cazurile, cele două consoane se asimilează.

A. ASIMILĂRI DIN PUNCTUL DE VEDERE AL SONORITĂȚII

Se observă că în limba romînă, ca și în celelalte limbi romanice[1], asimilarea este regresivă (GRAMATICA ACAD. R.P.R., vol. I, p. 89). Deci, modificările de rostire se explică, în mare parte, prin graba de a articula sunetele următoare care îl face pe vorbitor să anticipeze asupra articulației următoare. În această grabă, atenția se îndreaptă mai ales asupra sunetelor care cer cel mai mare efort: *d* (din *cap‿dă*) este mai puternic prin poziția sa. Efortul muscular este așadar îndreptat mai ales asupra emisiunii lui *d* și deci mișcările articulatorii pregătite pentru *d* invadează domeniul lui *p*[2].

Din punct de vedere fonologic, sîntem în prezența fenomenului numit neutralizare între două foneme[3]. De exemplu, în perechea de foneme *d-t*, între care singura deosebire este sonoritatea, prin asimilare această deosebire dispare. Se observă că, spre deosebire de alte limbi (rusa), în limba romînă neutralizarea de acest fel, în fonetică sintactică, are loc numai înaintea sonorei.

Asimilarea surdei la sonoră.

p: *cab‿dă* 298/20, 261/11, 12, 13, 14, *dreb‿la* 287/28, *dirᶦéb‿de‿pópă* « drept de popă » 280/23, *ụob‿jurubĝịțe* 91/16. Ultimele exemple dovedesc

[1] P. Passy, Petite phonétique comparée, Leipzig-Berlin, 1922, p. 120. În limbile germanice — spre deosebire de limbile romanice — asimilarea este, de obicei, progresivă.

[2] Asupra mecanismului asimilării regresive v. Grammont, Traité, p. 185 și urm.

[3] O. A. Ahmanova, Fonologia. Materiale pentru cursurile de lingvistică, Moscova, 1954, p. 9.

că *p* s-a sonorizat după căderea lui *t* final (cf. *obzecĭ și ob‿dă lei*, Graiul nostru, I, 146/19). Uneori au fost înregistrate consoane cu nuanțe intermediare: *kip/b‿dă* 14/1, *cap/b d' /ğĕ* 114/17.

t: *lud‿bun* 122/21, *tod‿blănite* 87/25, *tăd‿mai* 112/1, *tod‿dim'* 228/6, *la tăd‿ᵘómu-i* 113/32, *buod‿di cáprâ* 202/31, *pad‿de aur* 275/21, *o bătúd‿d' /ğáța* 114/6, *tod‿la* 15/20. În unele cazuri, după ce a fost sonorizat, *t* se percepe foarte slab și tinde să dispară (cf. *și tă‿nú* 126/24, unde a și dispărut)[1]: *să ducŭ-saᵈ‿la noi* 75/19, *braᵈ‿máre* 271/3, *vînᵈ‿botizát* 229/30, *ᵘunᵈ‿di naft* 207/1.

c: *fag‿bulčúgu* 140/15, *leag‿máică* 296/3, *norόg‿di* 242/5, *fag‿rîsurⁱ* 123/24, *fag‿da rar* 211/9, *să dug‿la cîmp* 242/15, *log‿rău* 115/7. Au fost notate și cazuri în care *c* se sonorizează parțial: *fac/g‿la* 92/1, *duc/g‿diminẹáța* 71/26, *k'ic/g‿di sári* 187/12.

s: *o foz‿baŝ* 115/10, *o foz‿mai hámișă* 52/6, *fuz‿dă fiĕr* 91/13, *s-o duz‿vúlpẹa* 52/20, *i-o puz‿númi* 52/12, *ș-o torz‿lîna* 76/32, *iĕz‿rău* 153/22, *îz‿gáta* 112/10, *ș-am‿fóz‿ńĕcăjît* 56/14, *mọra áz‿vẹĉĕ* 97/7 (*s* a fost asimilat după ce a căzut *t*); *șázzăč d' /ğĕ coláč* 136/29 este o asimilare petrecută după sincoparea lui *e*. Și în acest caz, au fost notate nuanțe intermediare: *joz/s‿l-a trîntítⁱ* 248/27, *s-o duz/s‿mîńiᵘós* 114/6; *s-a dres/z‿láptili* 242/24. În notația *am fos‿mícă* 249/26 *s* n-a fost asimilat probabil din cauza lui *m*. Cf. *smîntînă*, dar *zmeu*.

ș: *iĕj‿mălăiᵘ* 81/24, *să-j‿gă /sasáscă‿ŭ* 271/24, *îj‿dă* 267/2, *áoj‿mă're*, *áoș* 273/5, *fuj‿morọáico* 295/18, *cî‿iej‿dirŋ‿cásă* 75/10, *i-aj-vińd' /ği* 58/19, *că-j‿ię* 77/28, *m-aj‿dúšĕ* 29/22, *iĕj‿dă ńĕ pluáiĕ* 33/3. În graiurile din care au fost luate exemplele de mai sus *ș* are caracter dur. Mai interesante sînt cazurile în care *ș*, care a fost palatalizat, și-a pierdut palatalizarea atunci cînd s-a sonorizat: *și-j‿visiáză* 92/4, *iej‿dĭ‿uásăle ᵘo'mului* 138/3, *îj‿dau* 155/29. Într-un singur caz, deși a fost sonorizat, *ș* nu și-a pierdut palatalizarea: *iej'‿dă mi-o u'dă* 248/14.

ț: *tod‿dúpă iĕlᵘ* 78/19, *tod‿din* 80/7, *îd‿iei* 75/10, *cîd‿vrę* 74/1, *frad‿lunáticⁱ* 237/8, *să-i dad zîle* 279/20, *cun na-d vi'ne* 83/4. Exemplele de mai sus sînt luate din graiuri care nu au în sistemul lor fonetic africata *d̦*. Fenomenul se petrece și în graiuri în care există această africată: *dúpă mánă-d̦‿bănuiĕștⁱ* 152/7. (Din lipsă de material nu putem stabili care este frecvența asimilării în diversele graiuri). În unele cazuri, *ț* nu mai tinde să devină sonor: *gălĕț/d̦‿di ápâ* 231/20, *frad̦/ț‿de crúĉe* 80/18.

č: (foarte rar): *gîj‿gîčituárẹa* 235/2, *ńiğ‿nu múșcă* 246/5, *čizeğ dă anⁱ* 304/8; *óbzeĉ/ğ‿dă ọámenⁱ* 308/30 (tinde să devină o sonoră). Notațiile: *n'iẑ‿nu su'iĕ*, *niŝ cobọ́ră* 103/15, *ńiẑ‿io* 117/18, *pátrudăẑ‿d' /gi mọĉin'iĉⁱ* 50/18 prezintă trecerea fricativei surde *ŝ* (<*ĉ*) la perechea sonoră *ẑ*. (În graiurile în care au fost înregistrate formele amintite, *ĉ*>*ŝ* fără a se crea opoziție fonologică)[2].

Pe baza materialului din TD nu putem trage concluzii cu privire la frecvența asimilării în diferite graiuri teritoriale și nici asupra consoanelor care au fost asimilate cu precădere. Numărul mare al exemplelor care prezintă asimilarea lui *t*

[1] Posibil că *t* să fi dispărut și înainte de sonorizare.

[2] A. Graur — Al. Rosetti, Esquisse d'une phonologie du roumain, Bulletin linguistique. VI (1938), p. 14.

și *s* se datorește faptului că consoanele amintite se găsesc deseori în finală; participiul trecut al verbelor se termină în *s* sau *t*.

Asimilarea sonorei la surdă

În culegerea de texte dialectale culese de acad. E. Petrovici nu am găsit decît un singur caz: a fost înregistrată doar nuanța intermediară: *le uz /s cu ápă* 248 /12 [1].

B. ASIMILĂRI DUPĂ LOCUL ȘI MODUL DE ARTICULAȚIE

Cînd avem a face cu astfel de asimilări, cele două sunete care se asimilează tind să se schimbe pentru a evita schimbarea bruscă a poziției organelor vorbirii. În grupul africată (ocluziune + constricțiune) — consoana ocluzivă, ocluziunea africatei se pierde. Organele vorbirii nu mai trebuie să treacă de la o ocluziune la constricțiune și apoi, din nou, pentru articularea ocluzivei să revină la poziția necesară rostirii acesteia. Deci și la baza acestui fel de asimilare stă o cauză fiziologică. De fiecare dată asimilarea de acest fel este regresivă.

Asimilări după locul de articulație

n se acomodează totdeauna la consoana care urmează [2] pentru că ocluziunea nazalei se identifică cu cea a ocluzivei care o urmează pentru a fi produsă de aceleași organe și în același loc al canalului bucal.

Înaintea unei consoane bilabiale, *n* se transformă într-o ocluzivă bilabială [3], *m*: *um‿palțău* 139 /24, *îm‿blíd* 139 /20, *pim‿budîii* 164 /2, *îm‿míjlucu* 165 /21, *cîm‿męre* 116 /10, *vîm‿máre* « vînt mare » 248 /25, *cu‿bam marúnț* 272 /17, *púne bam‿pă másă* 93 /25. Ultimele exemple dovedesc că o dată cu trecerea lui *n* în *m*, nazala dentală a pierdut înmuierea.

Urmată de o fricativă labio-dentală, (*f*, *v*) *n*>*m̟* nazală labio-dentală care se articulează ca o constrictivă labiodentală: *du'-t' /k'e-m̟‿válęa* 48 /29, *îm̟‿vórbili-acę́lea* 51 /23, *um̟‿ficó'r* 67 /23 [4].

Ocluzivele velare (*c*, *g*) dau un caracter velar lui *n*, *ŋ*: *sîŋ‿culcáte* 92 /18, *îŋ‿copîrșéu* 139 /24, *cosę-uŋ‿gúler* 53 /17, *piŋ‿găr* 202 /11. Înainte de o velară palatalizată, *n* capătă un caracter prepalatal: *daŋ‿k'iag* 72 /20, *îŋ‿k'éptu* 220 /2, *îń k' /t'indă* 114 /23, *d'/giń‿d' gob* 52 /23. Caracter palatal capătă *n* și cînd este urmat de alte consoane palatale: *uń‿ńél* 112 /27, *muári ń‿ńir* 213 /18, *diń‿ńágra* 150 /8, *să fáșě-ń‿čipu* 123 /15.

În sfîrșit, urmată de lichide, *n* devine o nazală cu ocluziunea incompletă, adică limba numai se apropie de alveole sau de palat, dar nu le atinge (*n̟*): *p-un̟‿rîmîn'* 306 /27, *pan̟‿la mi'ne* 263 /14, *vin̟‿la dumńată* 35 /14.

---

[1] Nu discutăm fonetisme ca *sup‿p'érină* 91 /32 etc., unde *p* poate fi etimologic și nu un rezultat al foneticii sintactice. Nici în hărțile ALR II nu găsim astfel de asimilări *uorz /s pă vátră* ALR II, v. I, p. 110, MN 2798 /705, *jgiab /p‿de* ALR II, v. I, p. 121, h. 233, punctul 912 sînt singurele exemple pe care le-am întîlnit.

[2] E. Petrovici, De la nasalité en roumain, p. 29, socotește această transformare ca lege fonetică pentru limba romînă.

[3] Fenomenul a fost observat pentru limba veche de Densusianu. (H. d. l. r., II, p. 138) și de acad. Al. Rosetti (ILR, VI, p. 163).

[4] Într-un exemplu: *strîŋ‿fięéti* 203 /7 a fost notată o nazală velară.

Variantele fonemului *n* pe care le-am arătat nu apar totdeauna; cînd intervine o pauză în vorbire *n* rămîne *n* ca atare: *crúșe-n Gorńác* 9/27, *în gru̯ọpă* 17/3,4.

M se asimilează mai rar decît *n* (Petrovici, De la nasalité, p. 55). Se știe doar că, în cazul asimilării, se aplică legea celui mai tare.

M înaintea unei dentale se transformă într-o nazală dentală [1]: *să-n da̯i* 136/9, *m-an dus* 80/15, *porúŋcâ-n da̯i* 204/20, *l-an tᵘorsᵘ* 236/14, *să-n trăi̯ască* 297/12, *an‿dús* 114/14, *pă ᵘúrmă-l bătién dă sămînță* 236/10. Avem a face cu un fenomen opus celui al trecerii nazalei dentale *n* la o ocluzivă bilabială (*m*), v. mai sus[2].

Înaintea unei ocluzive velare (*c*, *g*) *m* devine nazală velară: *fáčeŋ‿colívă* 306/19, *le aŋ‿curățît* 38/29, *aŋ‿găsît* 38/21, iar urmată de o fricativă labio-dentală se transformă într-o nazală labio-dentală: *d-am‿văzú‿și i̯o* 246/6, *lácrăm‿várșă* 53/20, *am‿fost tod' ǵaúna* 97/22, *péri-m foc* 161/6.

Nazala *m* (ca și *n*) urmată de alte consoane, care nu sînt însă ocluzive, se asimilează adică își pierde ocluziunea și devine constrictivă. Acad. E. Petrovici, De la nasalité, p. 35—61, a arătat pe larg mecanismul fenomenului. Vălul palatului se coboară înainte de a se termina vocala, nazalizînd-o și, în același timp, limba se pregătește pentru consoana următoare, iar ocluziunea bilabialei nu se mai face:

fîntîrã-satᵘ 53/26, *õ‿šau̯ón* 100/24, *ũ‿vas* 100/23, *s-õ-fricát* 121/29, *fišórĩ-žoc* 118/24, *dĩ‿zúu̯a* 138/23, *õ‿lupᵘ* 52/2, *că-i̯-ĩ-rîtu* 140/9, *strigatúrilĩ-horⁱ* 54/27, *ũ‿hir* 146/26, *u̯ámĩ‿sănătu̯ọșⁱ* 243/15 (cf. și *ọámi̯‿sănătóșⁱ* [3] 249/20); *arã‿lócu* 303/13, *cũ‿stam* 133/18, *nã‿șk'tiút* 58/3. Stadiul acesta de evoluție a nazalei amintește de acela din latina tîrzie, unde clasicul *consul*, înainte de a deveni *cosul*, probabil s-a pronunțat *cõsul*.

Fenomenul pierderii ocluziunii lui *n* (*m*) are loc și înaintea lui *i̯*, *u̯* (cu care încep orice *i*, *e*, respectiv *u*, *o* inițiali). Pierzîndu-și ocluziunea, aceste sunete sînt articulate ca *ĩ*, *ũ*: *ĩ‿i̯elᵘ* 50/29, *ș-o țîpčĩ-ọọla* 100/33, *vrũ‿u̯om* 123/27.

Uneori, destul de rar, nazala și-a pierdut ocluziunea și înaintea lui *a*: *ũ‿ac mari* 139/27. Acad. Al. Rosetti (Asupra tratamentului lui *n*+ consoană în limba romînă, Grai și suflet, III, p. 415) a explicat cum s-a ajuns la pierderea nazalei în astfel de cazuri. În conștiința lingvistică a vorbitorilor, particula *în*, întrebuințată adesea înainte de *r* și de *h* unde consoana nazală poate fi considerată ca dispărută în întregime, nu constă decît dintr-o vocală nazală *ĩ*.

Africatele *ț*, *č* se asimilează, în același fel, adică își pierd ocluziunea, și se transformă în fricative: *să-s‿las* 256/20, *as‿spus* 14/13, *cîntaș*, *păsărẹl e búńĕ* 116/25; *tⁱĕ duș‿tú* 151/5. Uneori, după ce s-a transformat în fricativă, africata surdă a fost asimilată de sonora următoare: *toz‿la míne* 263/8, *faž‿dă* 233/28, *az‿d'i cusút* 213/15; *gîj‿gîčitu̯árẹa mẹa* 235/2, *pátrudăž‿d' ǵi* 50/18.

[1] Fenomenul a fost semnalat și în culegerile de texte dialectale apărute în Graiul nostru, I, p. 385: *an dat*. Acad. I. Iordan, în Zeitschrift für romanische Philologie, XLIX, p. 354, a explicat pe *(s)ăracandimine* < *săraca-mi de mine* cu *m* > *n*.

[2] Notația *can̲ roșu* « cam roșu », ALR II, v. I, h. 26, punctul 846, prezintă *m* > *n* și înaintea unei lichide.

[3] Probabil cu *ĩ* pentru că *i* denazalizat ar fi fost subliniat de anchetator. Deci mai mult ca sigur că avem aici un *ĩ* nenotat.

În urma contactului pe care îl au sunetele în frază au luat naștere grupuri de consoane greu de pronunțat, care nu sînt caracteristice limbii romîne. În vorbire, astfel de grupuri au fost suprimate, ajungîndu-se fie la grupuri mai simple, deci mai ușor de pronunțat, fie la păstrarea uneia sau a alteia dintre consoane. Se pare că această suprimare a grupurilor de consoane formate în frază din consoana finală a cuvîntului și consoana inițială a cuvîntului următor este un fapt care caracterizează limba romînă (Petrovici, De la nasalité, p. 32—34).

t: *o vi͂_la pᵘópa* 14/13, *am auzí_și* 53/4, *púńĕ-nt-al_vas* 101/3, *s-o băgá_ picóril'i* 140/10 (cf. și *pămîŗ_cu cáru* 202/9).

s: *o zî:_ď /ğĕ sămînță* 112/15, *o zî_prúŗcu* 155/14, *o meʳ_pă úrmă* 65/22.

d: *cî_l'ĕ dúšĕ* 98/21, *cîn_noi* 147/29, *pă gar_și* 290/33.

m: *dor cu_náịca* 29/17.

n: *cît' /ĉum_pum_ď /ğila* 125/19, *dom_máre* 278/1.

g: *măr_la izvór* 135/30, *tîr_la Căliñásă* 49/28, *strîŗ_fie éti* 203/7, *mer_jucînd* 285/25.

c: *să păzéz_muiérile* 50/21.

r: *o ți_ď /ğĕ sămînță* 112/15, *o ți_ď /ğĕ* 124/4 (cf. *țir_ď /ğĕ* 124/4).

Cele mai multe cazuri de asimilare totală prezintă *t* și, în mai mică măsură, *s* (GRAMATICA ACAD. R.P.R., vol. I, p. 91).

Disimilări

Disimilările în fonetică sintactică sînt mult mai rare decît asimilările.

Distingem două categorii de disimilări:

a) disimilarea unui sunet (de obicei consoană)

b) disimilarea unei silabe.

a) În general, au suferit disimilări uneltele gramaticale; dintre acestea, cele mai multe prezintă disimilarea lui *r* [1]: *niš pę aprǫpe, ńiš pę ď /ğĕpárt' /ĉĕ* 122/11, *s-a pę-fricá* 135/17. Uneori, formele disimilate s-au generalizat: *acól-ǫm stát iáră vo ĉinĉ luń* 144/5, *dipt acę* « drept aceea » < *derept aceea* 148/8, *da-o-vu* « ar fi dat » *cu dráńița* 148/19, *da ia* « dar ea » 230/24, *hăi-int-ált an* 19/28 [2].

b) În cuvintele cu *în* inițial, *în* nu e notat cînd e precedat de *din*, *în* etc. datorită faptului că această silabă a fost disimilată (*în* + *în* > *în* + zero)[3]: *din ceput*. Acad. I. Iordan (Buletinul Philippide, III, p. 97 — 98) explică, în același fel, formele fără prefix ale unor verbe ca *tîlni*, *pușca*.

Sînt disimilate și alte silabe: *n-ápuc-ai* 213/18, *úi-ĉĕ* « uite-te » 1/4 (*úiĉe* « uite »).

Consoanele finale palatalizate în fonetică sintactică

În general, consoanele finale palatalizate atunci cînd sînt rostite repede, într-un cuvînt fonetic, pierd caracterul lor de consoană palatalizată înaintea unei alte consoane [4]. Consoane palatalizate există numai în finală absolută.

---

[1] Chiar fonetismele *pe, veți* din limba de astăzi au pierdut pe *r* printr-un fenomen de disimilare în fonetică sintactică.

[2] După disimilarea lui *r* s-a ajuns pînă la *n-acoló m-o mărită* 146/17 < *ŗn-acólo m-oi îsurá* 155/4.

[3] Acad. Al. Rosetti, Studii lingvistice, București, ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 20.

[4] Bulletin lingvistique, VI, p. 13, 15. Exemple ca *oricît, oricînd* etc., pronunțate cu *r* palatalizat sînt rare. Pronunțarea palatalizată a lui *r* este oarecum nenaturală și este probabil rezultatul analizei pe care o fac subiectele vorbitoare (*oricît* și celelalte sînt compuse ale lui *ori*).

Caracterul palatalizat al consoanelor se păstrează mai bine decît caracterul labial. Aceasta se datorește faptului că palatalizarea consoanelor se aude mai distinct decît labializarea. Auzindu-se mai tare, palatalizarea este neutralizată cu mai multă greutate. Pe de altă parte, pentru a face distincția morfologică între singular și plural este suficientă numai opoziția dintre consoană dură și consoană palatalizată sau, în graiurile care cunosc labializarea consoanelor finale, opoziția dintre consoană labializată și consoană labializată și palatalizată.

m[1]: *nu-m‿páre răų* 107/24, *să-m‿spuį* 96/27, *ię-n‿dă ńįįĕ* « ea-mi dă mie » 75/7, *lácrăm‿vársă* 53/20, *și-m‿trecúră* 127/9, *să-m‿daį* 153/21, *să nu-m śíĕ* 160/32, *fă-m‿merínd /ǵĕ* 160/32, *să-m‿cuprínd* 157/22.

n: *ᵘǫmem‿mulț* 272/25, *rădăĉin‿dă ĉicǫáre* 91/25, *ǫámen‿įéste* 310/1, *dóųo luṇ stăm* 307/6, *ųámin‿mulț* 203/11, *gálbem‿pă másă* 300/20, *patru pîịn‿dospíte* 287/21 (cf. *ǫáme* ŋ *‿cu frica* ALR II, v. I, p. 97, MN 2751/958, unde *ń* se asimilează, devenind ŋ).

r: *ór‿că byine* 304/23, *pi ď/ǵi lătur cú sărśii* 105/17, *per‿de țap* 276/22, *búlgăr‿dă zăr* 304/25, *víner‿nųáptęa* 277/21, *sfręď ǵĕle ma ‿și miś* 68/7, *fúndurď‿e căldáre* 276/26. În cazul *pᶦer‿răį* ALR II, v. I, p. 58, MN 4188/537, *ŕ* nu putea să-și păstreze caracterul de consoană palatalizată fiindcă urma un *r* dur.

z: *lépez‿de* 233/25.

Fenomenul se petrece și atunci cînd în fonetică sintactică mai are loc și un fenomen de asimilare (fie că e vorba de o asimilare a sonorei la surdă, fie că e vorba de o asimilare în ce privește modul de articulație) *lácrăm‿vársă* 53/20, *să-n‿dai* 136/9, *îj‿daų* 155/29, *cu bam‿marúnț* 272/17, *că-z‿daų* 91/29, *să-j ga/ăsáscᵃ‿ŭ‿logofăt* 271/24.

Am întîlnit însă și notații în care am găsit, în interiorul unui cuvînt fonetic, consoane palatalizate. Cea mai mare parte din exemplele de acest fel sînt cele care au un *r* palatalizat. Frecvența lui *r* palatalizat se datorește probabil faptului că *n* și *m* se asimilează mai ușor decît *r* și deci își pierd proprietățile (inclusiv palatalizarea). La această constatare adăugăm faptul că *r* poate rămîne palatalizat chiar înainte de alte consoane: *cîntăŕ‿luméșť/k'* 111/11, *î‿zoŕ‿ď ǵĕ zúųă* 136/14, *îs gáuŕ‿mar* 113/4, *floŕ‿gălbeńĕ* 69/25, *lúna ᵘoŕ‿sųárele* 278/26, *mįércuŕ‿muŋĉím* 250/14, *nᶦegustór‿di caį* 204/16, *dă arsúr‿dă* 257/16.

j: *atũź‿bătrîńi* 15/28; *pleznéj'‿dim‿pálme* 261/15, *nu-l ma/ăį lasáj'‿Dᵘǫmn'e* 271/15, *įej'‿dă mă udă* 311/14.

Există și cazuri în care anchetatorul a înregistrat nuanțe intermediare: *fuj'/ź‿diųók'* 229/22.

Vom încerca să arătăm în ce măsură fenomenele petrecute în fonetică sintactică distrug prin neutralizare distincțiile morfologice semnificative.

[1] Vom lăsa la o parte exemple ca *dă-m-o cu‿ati'ta* 43/12 pentru că în graiul bănățean între *mi-o dat* și *m-o dat* nu mai există opoziție fonologică.

Am grupat materialul în două categorii:

a) în urma căderii unor desinențe s-a ajuns la fonetisme: *nu tẹ-a văzú‿nímineạ* 262/13, *ş-a făcu‿cărămídă* 264/21 etc. Nu ne vom opri asupra acestei categorii de exemple, deoarece pierderea desinenței nu duce la nici o omonimie;

b) mai interesante sînt cazurile în care pierderea desinenței ar putea duce la posibilitatea unei omonimii. Iată cîteva exemple: *s-a-mbrăcá‿cu nóụă cojọ́åĉẹ* 250/23; *după ĉ-a-mmormîntá‿mᵘórtu* 235/8, *ne-ã‿sculá noị* 73/23, *cĩ‿s-o apropt'/k'ịⁱá‿să fẹẹ́t/kĕ* 65/13, *apóị l-o dat la vöᵘfíị și lẹ-o purtā́t* 143/17, *m-ọ pus* 1/6 « mi-a spus », *treị búlgăr‿dă zăr* 304/25, *să sápă treị rădăĉín‿dă ĉicọåre* 91/25.

Din exemplele citate mai sus rezultă că desinențele care au căzut n-au fost indispensabile și că există și alte elemente care contribuie la înțelegerea comunicării deși, la un moment dat, se nasc omonime morfologice care ar putea împiedica înțelegerea. Se poate vedea că aceste elemente pot fi fie de natură morfologică (cazul exemplelor în care auxiliarul este cel care dă sensul: *s-a-mbrăcá‿cu nóụă cojọ́åĉẹ* 250/23), fie de natură sintactică (aici, de fapt vorbirea în întreaga ei complexitate: *apoị l-o dat la vöᵘfíị și lẹ-o purtā́t* 143/17).

Am văzut că cercetarea fenomenelor care se petrec în fonetică sintactică prezintă un interes deosebit. Aceasta, din multe motive:

— sfîrșitul cuvintelor suferă adesea tratamente deosebite care nu se regăsesc în interiorul cuvîntului. Astfel, în limba noastră nu există, în interiorul cuvîntului, grupul de consoane: africată + oclusiva velară surdă. În frază acest grup poate fi întîlnit însă adesea. El este supus unor transformări fonetice caracteristice de altfel în toate limbile care au acest grup fonetic în interiorul cuvîntului. În vorbire, grupul de consoane amintit este redus: ocluziunea africatei se pierde și în locul africatei rămîne numai elementul constrictiv al acesteia.

— în diferite graiuri apar o seamă de sunete care nu există în sistemul fonetic al graiului respectiv. Astfel este asimilarea africatei surde *ţ* care sub influența unei consoane sonore se transformă în *ḑ* chiar dacă în acel grai nu există *ḑ*.

— din analiza influenței reciproce a sunetelor în fonetică sintactică putem observa cum apar diferitele variante poziționale ale unui fonem ca rezultat al adaptării acestuia la mediul fonetic înconjurător. Putem astfel să constatăm că, în unele cazuri, varianta fonemului poate merge pînă la zero (de ex. : *făcut*, participiul trecut al lui *a face*, a ajuns să se pronunțe doar *făcu* după ce a trecut printr-un stadiu * *făcuși* în construcții ca *am făcut și eu* > * *am făcuși eu* > *am făcu și eu*.

— unele fapte de fonetică sintactică influențează sistemul fonologic și morfologic al limbii. De pildă, pierderea palatalizării lui *r* din *bulgăŕ de* sub influența lui *d* a dus la neutralizarea opoziției fonologice *r/ŕ* folosită în morfologie pentru distingerea singularului de plural. În aceste cazuri, pentru a face distincție între singular și plural, limba apelează la elementele de diferențiere pe care le pune la îndemînă sintaxa (contextul).

LISTĂ DE ABREVIERI

ALR, I–II	Atlasul lingvistic romîn. Partea I. Vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.
DENSUSIANU, H. d. l. r., II	Ovid Densusianu, Histoire de la langue roumaine, vol. II, fasc. 1, Paris, 1914; fasc. 2, Paris, 1932.
GRAMATICA ACAD. R.P.R.	Gramatica limbii romîne, vol. I-II, [Bucureşti], Ed. Academiei R.P.R., 1954.
GRAMMONT, Traité	Maurice Grammont, Traité de phonétique, Paris, 1933.
MATUSEVICI, Vvedenie	M. I. Matusevci, Vvedenie v obsciuiu fonetiku, izdanie 2–e, Leningrad, 1938.
PETROVICI, Corel. cons. dure	E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă, în « Studii şi cercetări lingvistice », I, 1950, fasc. 2, p. 172–233.
PETROVICI, Corel. cons. rot.	E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă, în « Studii şi cercetări lingvistice », III, 1952, p. 127–185.
PETROVICI, De la nasalité	E. Petrovici, De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales, Cluj, 1930.
ROSETTI, Curs fon. gen.	Al. Rosetti, Curs de fonetică generală, Bucureşti, 1930.
ROSETTI, ILR, VI	Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, vol. VI, Bucureşti, 1945.
TD	Texte dialectale, culese de Emil Petrovici. Suplement la Atlasul lingvistic romîn II, Sibiu–Leipzig, 1943.

НЕСКОЛЬКО ВОПРОСОВ СИНТАКСИЧЕСКОЙ ФОНЕТИКИ В «ТЕКСТАХ ДИАЛЕКТОВ», СОБРАННЫХ Э. ПЕТРОВИЧЕМ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор ставит своей задачей показать, что окончания слов произносятся часто иначе, чем те же сочетания в середине слов. В качестве примера, приводятся изменения в группе согласных, аффриката смычная + глухая велярная ($\check{c}+k$). Эта группа не встречается никогда в середине слова, но может встретиться в фонетическом слове. В таком слове, указанная группа согласных редуцируется; взрыв аффрикаты теряется и вместо него остается только ее фрикативный элемент.

Также благодаря явлениям синтаксической фонетики, в некоторых говорах, появляется ряд звуков, не существующих в фонетической системе соответствующего говора. Так, например, аффриката *ḑ (dz)* появляется в результате ассимиляции звука *ţ*, с последующей звонкой согласной, а также в фонетической системе некоторых говоров, которые не имеют *ḑ*.

Анализ взаимдействия звуков в синтаксической фонетике, дает возможность исследовать, каким образом появляются различные позиционные варианты фонемы, вследствие ее приспособления к окружающей фонетической среде. Иногда, вариант фонемы может дойти до нуля (напр., *făcut*, причастие прошедшего времени от глагола *a face*, произносится как *făcu*, после того, как оно прошло через стадию **făcuş*, в сочетаниях *am făcut şi eu* >, ** am făcuşi eu* > *am făcu şi eu*).

Некоторые явления синтаксической фонетики оказывают влияние на фонологическую и морфологическую системы языка. Например,

утрата палатализации звука *r* из *bulgăř de*, под влиянием звука *d*, привела к обезличению фонологического противопоставления *r*/*ř*, играющего форморазичительную роль, между единственным и множественным числами. В случаях необоходимости этого различия, между единственным и множественным числами, язык прибегает к приемам, предоставляемых ему синтаксисом.

QUELQUES PROBLÈMES DE PHONÉTIQUE SYNTAXIQUE POSÉS PAR LES «TEXTES DIALECTAUX» RECUEILLIS PAR E. PETROVICI

(RÉSUMÉ)

L'Auteur se propose de montrer que la fin des mots subit parfois un traitement différent de celui auquel est soumis l'intérieur du mot. On donne pour exemple le traitement subi par le groupe de consonnes affriquée-occlusive + vélaire-sourde (*č* + *k*). Ce groupe, qui n'existe jamais à l'intérieur du mot, se rencontre souvent dans un mot phonétique. Dans le mot phonétique, ce même groupe de consonnes est réduit; l'occlusion de la consonne affriquée disparaît et, à sa place, seul l'élément fricatif en est conservé.

C'est également à cause des phénomènes de phonétique syntaxique, qu'on voit apparaître dans certains parlers une série de sons qui n'existent pas dans leurs systèmes phonétiques. C'est ainsi que l'affriquée *ḑ* (*dz*) apparaît comme un résultat de l'assimilation de *ţ* à la sonore suivante, même dans le système phonétique des parlers qui ne possèdent pas le *ḑ*.

L'analyse de l'influence réciproque des sons dans la phonétique syntaxique, permet d'étudier la façon dont prennent naissance les différentes variantes de position d'un phonème, en tant que résultat de son adaptation au milieu phonétique ambiant. Parfois, la variante du phonème peut aller jusqu'à zéro (p. ex.: *făcut* (fait) participe passé de *a face* (faire), à fini par être prononcé simplement *făcu* après avoir passé par* *făcuşi* dans des constructions telles que *am făcut şi eu* > * *am făcuşi eu* > *am făcu şi eu*.

Certains faits de phonétique syntaxique exercent leur influence sur les systèmes phonologique et morphologique de la langue. Par exemple, dans *bulgăř de* . . . *r* a cessé d'être palatal sous l'influence du *d*, ce qui a entraîné la neutralisation de l'opposition phonologique *r* /*ř* utilisée en morphologie, pour distinguer le singulier du pluriel. Dans ces cas, la langue fait appel aux éléments de distinction que la syntaxe lui fournit pour distinguer le singulier du pluriel.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

EVOLUŢIA LAT. *EX*- ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

EM. VASILIU

Lat. *ex*, *ē*, *ec* (cf. gr. ἐξ, osc.-umbr. *ē*, isl. *ess*-, gal. *eks*-, sl. com. *ʲis*, *ʲiz*, v. sl. *is*, *iz*, pol. *s*, *z*) are funcţiune de prepoziţie şi preverb. În funcţiune de preverb, *ex*- se reduce la *e* înaintea sonorelor *b*, *d*, *g* şi a sonantelor *l*, *m*, *n*, *r*, *i*, *u*: *ē-bibō*, *ē-dīcō*, *ēgredior*, *ēligō*, *ēmittō*, *ēnato*, *ērigō*, *ē(i)iciō*, *ēuādō*. Se conservă înainte de *c*, *qu*: *excutiō*, *exquīrō*, înainte de *s*: *exsequor*, *exstō* (pronunţat *exequor*, *exto*), înainte de *t*: *extrahō*. Înainte de *p*, preverbul are fie forma *e*: *epotus*, fie forma *ex*: *expello*.

În compunere, *ex*- exprimă ideea de «a ieşi»: *eō*—*exeō*, *gradior* — *ēgredior*, *rudis* — *ērudiō*; uneori implică şi ideea de «mişcare în sus»: *efferō*, *extollō*, *euehō*. În cazul verbelor incoative, *ex*- indică schimbarea unei stări anumite, trecerea de la o stare la alta: *excandēscō*, *efferuēscō*. De ideea de «a ieşi» s-a legat şi ideea de «terminare» de «ducere pînă la capăt»: *bibō* — *ēbibō*, *facio* — *efficio*, *hauriō* — *exhauriō* (cf. fr. *puiser* — *épuiser*). În acest din urmă caz, valoarea preverbului a slăbit, astfel încît cuvîntul compus ajunge să nu mai difere ca sens de cuvîntul simplu: *uinciō* — *ēuinciō*, *uītō* — *ēuītō*[1].

Ex- se transmite în limbile romanice şi e reprezentat în special în limba romînă şi italiană. Aici *ex*- îşi pierde vocala, deoarece romîna, ca şi italiana, nu dezvoltă o vocală iniţială înainte de *s* + consoană[2]. Prefixul se reduce în romînă şi italiană, la *s*- sau *z*-, după cum urmează o surdă sau o sonoră.

În cazul lui *asud* şi *usuc*, *ex*- este redat în romînă, respectiv, prin *a*- şi *u*-. În cazul în care *ex*- ar fi avut evoluţia normală, > *s*-, prefixul s-ar fi confundat cu tema: **ssud*, **ssuc*.

În italiană, din cauza unor compuse ca *exdentare*, *exnodare*, prefixul capătă un sens negativ (cf. *sbarrare* «a bara», *scacciare* «a alunga», *sfuggire* «a fugi», *sfermare* «a deschide» etc.). Acelaşi sens poate fi observat şi în romînă, în compuse ca *scădea*, *scăpa*, *scăpăta*. De multe ori însă, formele cu prefix nu diferă ca sens de formele fără prefix (cf. it. *snudare* — *nudare*)[3].

---

[1] Asupra valorii întrebuinţării lui *ex*- în latină v. Ernout-Meillet, s. v., Stolz-Leumann, § 119, p. 528.

[2] Cf. Bourciez, *Elém*³. p. 156, 566.

[3] Pentru prefixul *ex*- în limbile romanice, v. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. II, Paris, 1895, § 604. Bourciez, *Elém*³. p. 68, consideră că *ex*- indică în latină punctul de plecare.

Această slăbire a valorii prefixului *ex-* în limbile romanice[1] poate fi considerată ca o continuare a stării de lucruri din limba latină, unde am văzut că valoarea semantică a prefixului slăbise în cazul în care acesta exprima ideea de « terminare ». În latina populară, se produce o dezorganizare a sistemului de prefixare. Prefixele își pierd valoarea și ajung să fie întrebuințate după norme pe care noi nu le putem sezisa. În acest sens, este concludent cazul derivatului *ex-per-lauare*, în care nu putem distinge valoarea celor două prefixe (*ex-* și *per-*)[2].

Această stare a întregului sistem de prefixare al limbii latine face ca și prefixul *ex-* să-și piardă valoarea inițială, să nu mai fie întrebuințat după aceleași norme. Derivatele cu *ex-* din limbile romanice arată că prefixul nu avea o valoare clară în latina populară; de asemenea, nici normele întrebuințării lui nu apar bine definite.

În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm evoluția prefixului *ex-* în limba romînă.

Problema rom. *s-* a fost tratată de R. Geheeb, *Protetisches a und s im Rumänischen*[3], și M. Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Rumänischen*[4]. Articolul lui Geheeb urmărește apariția lui *s-* cu caracter pur protetic, înțelegînd prin sunet protetic o vocală sau o consoană care apare înaintea temei și care nu poate fi explicată etimologic[5]. În acest scop, el separă cazurile în care *s-* se justifică istoric de cazurile de pură proteză, asupra cărora insistă. Valorile lui *s-* provenit din lat. *ex-* sînt amintite doar, fără a se analiza evoluția prefixului din latină în romînă[6].

M. Auerbach pornește de la explicarea rom. *s-*, stabilindu-i proveniența din lat. *ex-*, sl. *sŭ-*, sl. *iz-*, turc. *is*. Punctul de plecare al cercetătorului ne arată că studiul nu poate face o prezentare a e v o l u ț i e i lat. *ex-* din limba latină în limba romînă (ceea ce-și propune să facă lucrarea noastră). Autorul consideră că funcțiunile rom. *s-* coincid de cele mai multe ori cu ale lat. *ex-* care, în majoritatea cazurilor, stă la baza prefixului romînesc[7]. Funcțiunile prefixului romînesc sînt, după Auerbach, următoarele: 1. exprimă ideea de « a ieși, a scoate din » (aus, heraus): *scurge*; 2. exprimă ideea de « mișcare în jos » (ab, herab): *smicura*[8]; 3. exprimă ideea de « mișcare în sus » (empor, auf): *scurma*, *spinteca*; 4. funcțiune expresivă (sunet imitativ, după cum consideră Geheeb, WJb, V, p. 43): *stroncăni* <*troncăni* <*tronc!* 5. funcțiune intensivă, în cazuri ca *scufunda*, *smăcina*, *sfărîma*, *strudi*. Din acest punct de vedere, Auerbach nu este de acord cu Geheeb, în ce privește existența unui *s-* pur protetic.

După cum se va vedea din cele ce urmează, unele dintre funcțiunile lui *s-* (<lat. *ex-*) stabilite de noi coincid cu unele funcțiuni pe care le-a stabilit Auerbach. Auerbach n-a avut însă în vedere funcțiunea gramaticală a lat. *ex-* și a rom. *s-*, de a forma verbe de la teme nominale (v. mai jos, p. 244, 245, 249); mai mult, Auerbach consideră că în cazuri ca *spăima*, *s-* apare la verb prin analogie cu substantivul de la care derivă[9], în timp ce noi considerăm că *s-* apare la formațiile nominale prin analogie cu verbele de la care ele derivă și cu care sînt puse în legătură (v. mai jos, p. 247, 250).

---

[1] Cf. confuzia dintre *des-* și *ex-* în italiană; Bourciez, op. cit., p. 503, W. Meyer-Lübke, loc. cit.

[2] Asupra acestei chestiuni v. I. Fischer, SCL, V (1954), p. 298 sq.

[3] WJb, V, p. 1 sqq. (partea privitoare la *s-*, p. 30 sqq.).

[4] WJb, XIX-XX, p. 143 sqq. (partea privitoare la *s-*, p. 255 sqq.).

[5] WJb, V, p. 1.

[6] WJb, V, p. 44. sq.

[7] WJb, XIX–XX, p. 257.

[8] Sensul lui *smicura* nu susține, după părerea noastră, funcțiunea indicată de Auerbach.

[9] WJb, XIX–XX, p. 258 sq.

Mai putem menționa cîteva păreri emise incidental de către unii lingviști. Astfel, acad. Iorgu Iordan[1] consideră că formațiile cu *s- (z-)* din dubletele *sfărîma— fărîma, sfîrși — fîrși, sfarog — farog, zglăvoacă — glăvoacă* sînt mai expresive. După cum se vede, *s-* nu este considerat ca avînd o valoare semantică proprie, prefixul *s-* (din *sfărîma*) este considerat împreună cu *s-* din *sfîrși, sfarog* etc., unde nu este prefix. S. Pușcariu[2] consideră că *ex-*, împreună cu *ad-* și *in-*, a ajuns aproape complet golit de conținut semantic. Dovada o fac, după el, verbele care pot fi întrebuințate cu prefix sau fără prefix, fără ca sensul să se schimbe. Tot S. Pușcariu[3] însă, considerînd că *smîntînă* ar fi derivat de la lat. *mantana*, îl explică pe *s-* pornind de la verbul *smîntîni*, cu *s-* reprezentant al lui *ex-*. Așadar, se poate deduce de aici că *s-* ar avea funcțiunea de a forma verbe de la teme nominale. Această idee poate fi reținută, întrucît este confirmată de o serie întreagă de situații din limba romînă.

În lucrările de ansamblu care privesc istoria limbii romîne, nu se precizează valoarea și funcțiunea prefixului *s-(z-)* Ov. Densusianu[4] dă numai o serie de formații romînești cu *ex-*. Acad. Al. Rosetti[5] dă, de asemenea, tot numai o listă de derivate.

În adunarea materialului ne-am servit de RDW și REW. Cînd nu facem nici o mențiune specială, etimologia pe care o adoptăm este aceea dată de RDW. Atunci cînd dăm și corespondenții romanici ai formațiilor cu *ex-*, facem trimiterea la articolul respectiv din REW. Nu dăm etimologia propusă de REW decît atunci cînd ea diferă de aceea din RDW.

Într-un prim capitol al lucrării, ne vom ocupa de cuvintele formate cu prefixul *ex-*, moștenite din limba latină. Cuvintele sînt împărțite în două categorii: A verbe și B nume. În cadrul primei categorii dăm lista separată a cuvintelor: 1° care au în limba romînă un corespondent care nu este format cu prefixul *ex-* și 2° a celor care nu au un astfel de corespondent.

Din comentariul acestor liste va rezulta valoarea transmisă din limba latină prefixului romînesc *s-*.

În cel de-al doilea capitol al lucrării ne vom ocupa de cuvintele pe care le considerăm formate cu *s-* pe teren romînesc.

I. CUVINTE MOȘTENITE

A Verbe

1° care au un corespondent neformat cu prefixul *ex-*:

scădea < lat. **excado, -ĕre* « a cădea în afară » (cf. *cădea*); it. *scadere*, fr. *échoir*, prov. *escazer*, v. span. *escaecer*, port. *esquecer*. REW 2944;

scălda < lat. **excaldo* « a încălzi, a scălda » (cf. *cald*); it. *scaldare*, eng. *sk'oder*, friul. *sk'aldá*, v. fr. *eschauder*, prov. *escaudar*, catal., sp., port. *escaldar*. REW 2946;

scăpăta < lat. **excapĭto, -āre* (cf. *căpăta*) cf. it. *capitare*; credem că cuvîntul poate fi pus în legătură mai curînd cu *scăpa*; așadar, nu avem a face cu o formație cu *ex-*;

---

[1] BL, VIII, p. 135 sq.
[2] DR, IV, p. 696.
[3] DR, III, p. 386.
[4] Histoire de la langue roumaine, vol. I, Bucarest, 1929, p. 169.
[5] Istoria limbii romîne, vol. I², București, 1940, p. 120.

scoace « a înfierbînta » < lat. _*excŏquo, -ĕre_ « a fierbe bine » (cf. _coace_ < _cŏquo, -ĕre)_;

scura « a curăța » < lat. _*excuro, -āre_ (cf. _cura_ < _curo, -āre_ « a îngriji, a curăța »);

scurge < lat. _*excŭrro, -ĕre_ « a scurge » (cf. _curge_ < lat. _cŭrro, -ĕre_); it. _scorrere_, log. _iskurrere_, prov. _escorer_, sp. _escorrer_, _escurrir_, port. _escorrer_, REW 2992;

scurma < lat. _*excorīmo, -āre_, de la _rīmo, -are_ (> rom. _rîma_; cf. _curma_ [2] < lat. _*conrīmor, -ari_, de la _rima_ « crăpătură, deschizătură »; _rimor_ « a crăpa, a despica »; cf. _dărîm_ < lat. _*derimor_);

smulge < lat. _exmulgeo, -ĕre_ « a mulge pînă la capăt » (cf. _mulge_ < lat. _mulgeo, -ĕre_ « a mulge »);

spinteca < _expantĭco, -are_, id., de la _pantex, -icis_; cf. abruzz. _(s)pandeckà_, neap. _spendekare_, grödn. _spentiè_; ven. lomb. _spantegar_, se pot explica și prin _spento_ (REW 3030), REW 3032;

spulbera < lat. _*expŭlvĕro, -āre_ de la _pŭlvis_;

spune < lat. _*expōno, -ĕre_ (cf. _pune_ < _pōno, -ĕre_); it. _esporre_, prov. _espóne_, sp. _esponer_, port. _expôr_; REW 3054;

stinge < lat. _exstinguo_ RDW, _extingĕre_ « a stinge » REW 3070 (cf. _(în)tinge_ « a muia » < lat. _intĭngo, -ĕre_); piem. _stenze_, engad. _staiñger_, fr. _éteindre_, prov. _estenher_;

stoarce < lat. _extŏrqueo, -ēre_ > _-ĕre_ (cf. _toarce_ < lat. _torqueo, -ēre_ « a răsuci » > _-ĕre_);

zbate < lat. _exbattuo, -ĕre_ (cf. _battuo, -ĕre_);

zbea « a suge, a absorbi » < lat. _exbibo, -ĕre_, (cf. _bea_ < lat. _bibo, -ĕre_); poate fi considerat și ca derivat romînesc de la _a bea_;

zvînta < lat. _*exvento, -āre_ « a aerisi » (cf. _vînt_ < lat. _ventus_) it. _sventare_, log. _izventare_, friul. _zvintá_, fr. _éventer_, prov., catal. _esventar_ REW 3112 (cf. și _zvîntura_ < _exventulo, -āre_, REW 3113).

Se observă că și în italiană, unde _ex-_ are aceeași evoluție ca în romînă (> _s-_), în acest caz redă pe _ex-_ prin _as-_, ceea ce confirmă explicația dată de noi mai sus (p. 239).

2° care nu au corespondent fără prefix:

astîmpăra < lat. _extempero, -āre_ « a liniști », cf. REW 3082, cf. Al. Rosetti, BL, V, 35;

asuda < lat. _exsudo, -āre_ id.; REW 3076 nu dă nici un corespondent romanic al cuvîntului romînesc; se dau în schimb (8421) corespondenții lui _sudo, -āre_: it. _sudare_, engad. _süer_, friul. _suá_, fr. _suer_, prov. _suzar_, catal. _suar_, span. _sudar_, port. _suar_.

Este posibil, deci, ca forma cu _a_ să fie de dată romînă;

scăpa < lat. _*excappare_ « a fugi, a scăpa », cf. _cappa_ « manta »; it. _scappare_, fr. _échapper_, prov., catal., span. _escapar_, port. _escappar_, REW 2952;

scăpăra are la bază lat. _capero -āre_ « a încreți, a zbîrci ». Credem că este posibil ca cuvîntul să fie derivat în limba latină cu _ex-_, cf. alb. _shkrep_;

scărmăna < lat. _excarmĭno, -āre_ « a dărăci », cf. _carmĭnare_ id., cf. span. _escarmenar_, REW 2958;

schimba < lat. _*excambio, -āre_ « a schimba », it. _scambiare_, fr. _échanger_ (> v. it. _scangiare_), prov. _escambiar_, REW 2949;

șchiopăta < lat. _exclopĭco, -āre_; REW 1996: _*cloppicare_ « a șchiopăta », cf. ar. _șkl'opicare_, piem. _čuké_., fr. _clocher_, prov. _clopchar_; cu schimb de sufix: rom.

şchiopăta[1]. Credem că cuvîntul romînesc poate fi explicat pornind de la un prototip latin cu *ex-*, unde prefixul avea funcţiunea de a întări ideea verbală (cf. lat. *cloppus* « şchiop », v. fr. şi prov. *clop*, REW 1997) ca în cazul lui *ex-* + *callĭdus* > *excaldo*, *-āre* > rom. *scălda* (v. mai sus, p. 241);

scoate < lat **excotio*, *-ĕre* în loc de *excutio*; REW 2998: *excutere* « a scoate prin lovituri », cf. *cutere* « a lovi »; vgl. *skutro*, it. *scuotere*, velletr. *skote*, log. *iskudere*, suprasilv. *skuder*, v. fr. *escourre*, prov. *escoire*, lyon. *akore*, v. span. *escudir*. Formele din romînă şi italiană presupun însă vocalismul *-o-*, deci *excotere*, cf. şi A. Graur, Mélanges linguistiques, I, 1936, p. 46;

screme < lat. *exprimo*, *-ĕre* « a scoate prin apăsare», cf. ar. *sprimeare*, it. *spremere* fr. *épreindre*, prov. *espremer*;

scuipa RDW: < lat. *ex-scopio* sau *cospio*; Meyer-Lübke, ZRPh, X, 137; < lat. *conspuere*, (cf. G. Mohl, *Les origines rom.* I, 11), Ov. Densusianu, op. cit., p. 197 presupune un **stupire* care îl explică pe dr. *stupi* şi un *scuppire*, pentru dr. *scuipi*; REW 8014 propune *skuppire* cf. bellun. *sčupar*, ert. *sk'upí*, fr. *écopir*, prov., catal. *escopir*, span., port. *escupir*. Credem că *s-* nu presupune în mod necesar un lat. *ex-*, ci se poate explica prin oricare altă formă din cele propuse; aşadar nu putem considera cuvîntul ca făcînd parte din categoria formaţiilor cu *ex-*;

scula < lat. *excŭbŭlo*, *-āre* < *cubo*, *-āre* « a sta culcat »;

scurta < lat. *excŭrto*, *-āre*; REW 2418 dă numai pe *curtare* « scurta » (cf. span., port. *cortar*), considerînd pe rom. *scurta*, v. it. *scortare*, fr. *écourter*, prov. *escortar* drept compuse; acad. Al. Rosetti, op. cit., îl consideră un derivat cu *ex-*. Credem că şi în acest caz avem a face cu un derivat cu *ex-* de la o temă nominală;

scutura < lat. **excŭtŭlo*, *-āre* « a scutura » de la *excŭtio*, *-ĕre* « a scoate prin lovituri », cf. it. *scotolare*, abruzz. *(s)kutelá*, calabr. *(s)kotulare*, sass. *ihhuzzula*, cors. *skuzzulá* REW 3000;

spăimînta < *expavento*, *-āre*; REW 3035: 1° *expaventare* « a speria », cf. it. *spaventare*, engad. *spaventer*, v. fr. *espoenter*, fr. *épouventer*, prov. *espaventar*; 2° **expaentare*, cf. v. it. *spantare*, catal., span., port. *espantar*; 3° **expamentare*, cf. v. rom. *spămînta*, rom. *spăimînta* e refăcut după *spaimă*, gallur. *spamintá*, cf. *paveo* « a fi lovit de spaimă » şi ulterior « a se teme de. . . » (cf. *pavor* « spaimă », ulterior « teamă », Ernout - Meillet s. v. *paueo*);

spăla < lat. **expĕrlăvo*, *-āre* « a spăla » cf. REW 3044;

speria < lat. *expaveo*, *-ēre*, « a speria » cf. lomb. *spavirse*, REW 3036 (cf. mai sus s.v. *spăimînta*);

spînzura în legătură cu lat. *pendeo*, *-ere* « a atîrna » cf. it. *(s)penzolare*, *penzolo* « care atîrnă »; REW 6383, s.v. *pendere* « a atîrna » nu dă nici corespondentul romînesc nici pe cel italian; credem că atît it. *(s)penzolare*, cît şi rom. *spînzura* presupun un prototip format cu *ex-* şi *-olare*;

şterge < lat. *extĕrgo*, *-ĕre* « a şterge, a curăţa » cf. campid. *strežiri*, prov. *esterzer*, catal. *estarzir*, span. *estarcir*, REW 3088; poate fi şi *abstergere*, cf. REW 48;

stîrpi < *sterp* (v. mai jos p. 246, cf. A. Graur, BL, I, p. 97, Th. Capidan, DR. II, 549 sq.) sau, cu schimb de conjugare, < lat. *extirpare* « a stîrpi, a dezrădăcina », it. *sterpare*, fr. *étréper*, prov. *esterpar*;

strica < lat. *extrico*, *-āre* « a descurca » de la *tricae*, *-arum* « încurcătură, plictiseală » (cf. Ernout-Meillet s.v. *tricae*, *-arum*);

---

[1]. S. Puşcariu, DR, III, p. 679, propune **excloppitare*.

usca < lat. *exsuco, -are* id.; it. *asciugare*, log. *assugare*, engad. *suer*, friul. *sugá*, fr. *essuier*, prov. *eisugar*, *ensugar*, catal. *ensugar*, span. *enjugar*, port. *enxugar*;

zbiera REW 9239: derivat de la *vĕrres* « porc mistreț, vier » cf. rom. *vier*, it. *verro* (> friul. *viru*), log. *berre*, engad. de jos *ver*, engad. de sus *verl*, v. fr. *ver*, valon. *vier*, prov. *verre*, catal. *berre*; derivatul este de origine latină, întrucît *-v-* > *-b-*;

zbura < lat. *exvŏlo, -āre* « a ieși zburînd », cf. v. it. *svolare*, engad. *svoler*, friul. *zvolá*, REW 3115;

zdruncina < lat. *extortiono, -āre*, de la *tortiono, -āre* « a tortura »; etimologia este admisă de Alf Lombard, BL, XIV, p. 49: *ex-tortionem* (cf. Ernout-Meillet, s. v. *torqueo, -ēre, tortio, -onis* « chin, tortură ») care respinge etimologia dată de REW 3105: *ex-trucidare*, și de V. Bogrea, DR, II 780: **extruncionare*; admițînd etimologia lui Tiktin avem a face și în acest caz cu un derivat de la o temă nominală;

zgîria <lat. *excariare*, de la *caries* « putreziciune » de unde alb. *kjerë*; REW 1692: *caries*, *caria* sau 1726: *carilium* «miezul nucii»; în ambele cazuri avem a face cu un derivat de la o temă nominală; cf. S. Pușcariu, ZRPh, XXVIII, 687, cf. id. DR, II, 604;

zvînta < lat. *exvento, -āre* de la *ventus* « vînt »[1].

Comentariu asupra listei A 1° și 2°

Pe baza listelor 1° și 2°, funcțiunile lui *ex-* în limba latină tîrzie se pot grupa astfel:

1 Exprimă ideea de « a scoate ceva din ceva »: 1° *excado* (> rom. *scădea*), *excŭrro* (> rom. *scurge*), *ex-conrīmo* (> rom. *scurma*), *ex-pōno* (> rom. *spune*), *extorqueo* (> rom. *stoarce*), 2° *excotio* (> rom. *scoate*), *ex-primo* (> rom. *screme*), *ex-cŭbŭlo* (> rom *scula*), *ex-cŭtŭlo* (> rom. *scutura*), *ex-trico* (> rom. *strica*)[2].

2 Are valoare gramaticală, întărind uneori ideea verbală, alteori introducînd nuanțe de aspect (cf. Ernout-Meillet s.v. *paueo*, *uolo*), în special în cazul formațiilor denominative: 1° *ex-caldo* (> rom. *scălda*), *exbattuo* (> rom. *zbate*), *exbĭbo* (> rom. *zbea*), **ex-pantĭco* (> rom. *spinteca*) **ex-pulvero* (> rom. *spulbera*); 2° *ex-carmĭno* (> rom. *scărmăna*), *ex-cloppĭco* (> rom. *șchiopăta*), *ex-pa(v)ento* (> rom. *spăimînta*), *ex-paveo* (>rom. *speria*), *ex-suco* (> rom. *usuc*), *ex-sudo* (> rom. *asud*), *ex-* + *verres* (> rom. *zbiera*), **ex-tortiono* (> rom. *zdruncina*), *ex-cario* (> rom. *zgîria*).

3 Uneori *ex-* are în același timp funcțiunea de a întări ideea verbală (cf. 2) și funcțiunea de a exprima ideea de « a scoate » (cf. 1): 2° **ex-kappare* (> rom. *scăpa*), *ex-volare* (> rom. *zbura*).

4 În cazul lui *ex-mulgeo* (> rom. *smulge*), se pare că *ex-* dă derivatului o nuanță perfectivă.

5 În unele cazuri, funcțiunea lui *ex-* nu poate fi precizată: 1° **ex-coquo* (>rom. *scoace*), **ex-curro* (> rom. *scura*) și, probabil, *ex-ting(u)o* (> rom. *stinge*)[3],

---

[1] Mai menționăm printre derivatele cu *ex-* ar. *skl'imur* (lat. **exclamoro*. Th. Capidan, DR, I, 409), *smicura* (lat. *exmiculo*, Alf Lombard, BL, XIV, p. 58, cf. REW).

[2] Am omis din listă pe * *ex-scopio*, deoarece nu sîntem siguri că avem a face cu o formație cu *ex-*.

[3] Această situație trebuie pusă în legătură cu tendința limbii latine de a nu face diferența între formele prefixate cu *ex-* și cele neprefixate; v. mai sus. p. 239.

2° *ex-capero* (> rom. *scăpăra*), **ex-cambio* (> rom. *schimba*), **ex-pĕr-lavo* (> rom. *spăla*), *ex-tergo* > rom. *şterge*)[1].

Observăm că *ex-* are uneori o valoare lexicală (1), alteori o valoare gramaticală (2, 4), alteori, în acelaşi timp, o valoare lexicală şi gramaticală (3), alteori nici o valoare (5).

În unele cazuri, sensul lexical al prefixului s-a transmis şi cuvintelor romîneşti provenite din formaţiile latine cu *ex-*: *scoate*, *scurge*, *scurma*, *spune*, *stoarce* (la 1) şi, într-o oarecare măsură, *scăpa* (la 2).

De multe ori, evoluţia semantică a cuvintelor latine formate cu *ex-* nu mai permite să distingem în limba romînă ideea specifică adăugată de prefix cuvîntului de bază: *screme*, *scula*, *scutura*, *strica*, *scădea* (la 1), *zbura* (la 2). Faptul devine evident atunci cînd analizăm cazurile în care romîna a moştenit din limba latină atît cuvîntul derivat cu *ex-* cît şi cuvîntul de bază: *scădea-cădea*, *scurma-curma*, *spune-pune*, *stoarce-toarce*.

Numai în ce priveşte pe *scurge-curge* se poate spune că legătura dintre derivat şi cuvîntul de bază mai este încă simţită de vorbitori. În toate celelalte cazuri, legătura etimologică dintre derivate şi cuvintele de bază s-a rupt din cauza evoluţiei independente a celor doi termeni. Într-adevăr, se poate spune că, în sens larg, *scădea*, *scurma*, *spune*, *stoarce* mai păstrează ideea de « a scoate, a pune în afară »; cu toate acestea însă, luînd în consideraţie cuvintele de bază *cădea*, *curma*, *pune*, şi *toarce*, observăm imediat că nu p tem ajunge la sensul de « scădea » « scurma », « spune », « stoarce », prin simpla joncţiune a ideii de « a scoate ceva din ceva ». Aşadar, numai în cazul opoziţiei *scurge-curge* credem că se poate vorbi de o legătură etimologică simţită de vorbitor între derivat şi cuvîntul de bază, numai în acest caz putem vorbi deci de un prefix romînesc *s-*, cu valoarea lat. *ex-* de sub (1).

Valoarea gramaticală a lat. *ex-* (la 2) s-a transmis şi rom. *s-* în special în cazul formaţiilor denominative. Faptul este explicabil: funcţiunea gramaticală de întărire a sensului verbal al derivatului nu este legată de evoluţia semantică a cuvîntului respectiv, astfel că opoziţia dintre nume şi formaţia denominativă s-a putut menţine şi în limba romînă. Deşi sînt puţin numeroase cazurile în care un denominativ cu *s-* se opune cuvîntului de bază în limba romînă, *s-* a fost introdus ca prefix în romîneşte în primul rînd o dată cu această categorie de cuvinte (verbe denominative) şi cu această funcţiune (de a forma verbe denominative). Iată care sînt cazurile: *scălda-cald*, *spinteca-pîntec(e)*, *spulbera-pulbere*. Legătura etimologică este prezentă şi în cazul lui *scălda-cald*[2] şi în cazul lui *spinteca-pîntece* (cf. *spînteca*), şi în cazul lui *spulbera-pulbere*.

În cazurile în care *ex-* nu întărea sensul verbal al formaţiilor denominative (*ex-capito*, *ex-battuo*, *ex-bibo*), el evoluează în limba romînă către un sens care introduce o nuanţă de aspect: *zbate* faţă de *bate* are o nuanţă apropiată de aceea a reflexivului dinamic *a se bate*; *zbea* faţă de *bea* aduce aceeaşi nuanţă de intensitate a acţiunii[3]: « a suge », « a absorbi » e mai mult decît « a bea »; *scăpăta* faţă de *căpăta* are o nuanţă negativă[4]. Deşi sensul lui *s-(z-)* nu este foarte bine preci-

[1] Am omis pe *spînzura*, în legătură cu *pendeo*, întrucît nu sîntem siguri că avem a face cu o formaţie cu *ex-*.

[2] Cf. Sextil Puşcariu, *Limba romînă*, Bucureşti, 1940, p. 40.

[3] Pentru nuanţa de aspect a lui *ex-* în *e(x) libo*, v. mai sus p. 239.

[4] Pentru nuanţa negativă a lui *scăpăta*, v. mai sus p. 239; pentru sensul lui *zbate* şi *zbea* v. observaţiile acad. Iorgu Iordan, asupra formelor cu *s* şi fără *s*, citate de noi la p. 241.

zat în aceste situații, legătura etimologică evidentă dintre *zbate* — *bate*, *zbea* — *bea*, precum și vaga diferențiere semantică între cei doi termeni ai opozițiilor au dus la detașarea unui prefix *s-(z-)*.

Deși în cazul lui *ex-mulgeo*, *ex-* dă verbului un sens perfectiv (cf. 4), evoluția cuvîntului în limba romînă ne arată că *ex-* a evoluat către valoarea 1. În cazul în care legătura etimologică *smulge-mulge* mai este încă simțită, *smulge* ar fi al doilea cuvînt care ar sprijini sensul 1 al lui *s-(z-)*.

În cazurile în care, în limba latină, *ex-* nu avea o valoare distinctă, situația s-a transmis și în limba romînă. După cum în latină nu există vreo diferență între **ex-coquo* și *coquo*, între **ex-curro* și *curro*, tot astfel nici în romînește nu există o diferență sensibilă între *scoace* și *coace*, între *scura* și *cura*.

În ce privește pe *ex-ting(u)o*, e clar că aici *ex-* nu e antonimul lui *in-* din *in-ting(u)o* (>rom. *(în)ting*.) Valoarea lui *ex-* este aici cu totul obscură și nu poate în nici un caz explica evoluția de sens de la « a muia » la « a stinge ». Aceeași este situația din romînă, unde legătura etimologică dintre *stinge* și *(în)-tinge* s-a rupt. Am clasat pe *stinge* în categoria 5, deoarece am considerat că valoarea lui *ex-* nu este clară în acest caz.

Categoria de derivate 5 ca și o parte din verbele din categoria 2, deși nu întărește prefixul *s-* din punct de vedere semantic, îl întărește totuși din punct de vedere formal. Și în acest caz este necesară o astfel de întărire, întrucît sînt foarte puține cazurile în care *s-* este transmis cu o valoare bine definită (v. mai sus, p. 245).

B. Nume

salvă < lat. *ex-alba* sau *sub-alba* (cf. și Candrea Cons., p. 8) sau, mai probabil, *salva*;

searbăd < lat. *ex-albĭdus* « palid, spălăcit » (< *albĭdus*); sic. *šarvidu*;

scheamăt < **exclamitus*; cuvîntul poate fi considerat ca o contaminare între *chema* și *scheuna*;

șchiop < lat. **excloppus*; REW 1997: *cloppus*, v. fr., prov. *clop*, prin contaminare cu *clochier*, v. fr. *cloch*;

scurt < lat. *excŭrtus*;

spaimă < lat. **expavĭmen* sau **expavīmen*, cf. N. Drăganu, DR, III, p. 514, n. 2; cf. mai sus s. v. *spăimînta*;

spas « partea de pînză și fire (urzeală) dintre sulul dinainte și spată » < lat. *expansus*, *expassus*, participiul de la *expandere*, G. Giuglea, RF, anul II, nr. 1—2, p. 56 sq.;

sterp < lat. **extĭrps*, *-is* « fără vlăstar, fără odraslă »; REW 3072: **exstĭrpus* « neroditor », piazz. *strippa*, abruzz. *šrtepe*, arcev. *streppa*, venez. *sterpa*, friul. *sterpe*, tirol. *sterpa*;

sturz < lat. *tŭrdus* 1° « sturz », 2° « sturz de mare », it. *tordo*, mil. *dord*, gen. *turdu*, friul. *dorde*, fr. *tourde*, n. prov., span., port. *tordo*, REW 8999;

stramă « fibră, fir (dintr-o țesătură) », post-verbal de la lat. **extramo*, *-āre* (cf. rom. *destrăma*) « a destrăma »; cf. *trama*, *-ae* « chaîne d'un tissu, trame » (Ernout - Meillet s.v. *trama*). *s-* se datorește faptului că cuvîntul este un post-verbal al unui denominativ format cu *ex-*;

strămătură « lînă toarsă » < lat. **extramo* (cf. span. *estremadura*, v. fr. *estramadure* « un fel de lînă albă de tricotat »). Derivatul trebuie să fie de dată latină; în orice caz, legătura cu *stramă* în limba romînă este evidentă;.

strepede < lat. *ex-trepidus* « care aleargă neliniștit încoace și încolo, unul după altul »; Giuglea, DR, III, 603, n. 2: < lat. **experteridus* (cf. *pertero*) > **spertred* > *streped*, iar lat. *teredo* avea și sensul de « vierme de carne ».
Că avem a face cu o formație cu *ex-* ne-o dovedește și alb. *shtrep* cu care este comparat cuvîntul romînesc atît de Giuglea, loc. cit., cît și de J. Byck și A. Graur, BL, I, 26;

zvînturat adj. < *lat.* * *exventulo* (<* *exventŭlo*), *-āre* « a bate vîntul », « a flutura, a fîlfîi »; REW 3113; rom. *zvîntura* « vîntura », it. *sventolare* (> engad. *sventuler*), friul. *svintulá*. Cuvîntul este un participiu al lui *zvîntura* (cf. mai sus, *zvînta*).

Comentariu asupra listei B

În cazul unor formații legate etimologic de verbe derivate cu *ex-*, în care prefixul nu avea decît funcțiunea de a întări valoarea verbală, apariția lui *ex-* poate fi considerată analogică: * *excloppus* (cf. **excloppĭcare*), *excurtus* (cf. *excŭrtare*), *expavimen* (cf. *expavento*), *extramare* cu post-verbalul **extrama* și * *extramatura*, *zvînturat* care trebuie să fie considerat ca derivat al lui *zvîntura*, format în romînește.

În aceste formații, *ex-* nu avea o valoare semantică definită, astfel că * *exloppus-cloppus*, **excurtus-curtus* *expavĭmen-pavĭmen*, **extrama-trama*, **extramatura*-**tramatura*, nu se opuneau din punctul de vedere al sensului.

În cazul lui **extĭrp(u)s*, format de la *extirpare*, unde *ex-* are și o valoare lexicală proprie (exprimă ideea de « a scoate ceva din ceva »), forma prefixată **extĭrp(u)s* se opune — cu valoarea negativă — formei neprefixate *stĭrps-is*.

Prin analogie cu formațiile nominale cu *ex-*, în care prefixul nu avea nici o valoare semantică, adjective ca *albidus*, *trepĭdus* sau *perteridus* (cf. mai sus s.v. *strepede*), au putut primi un *ex-* fără valoare semantică: **extrepidus* sau *experteridus*.

În ce privește celelalte formații, credem că *salbă* provine din *salva*, așadar nu dintr-o formație cu *ex-*, *scheamăt* poate fi explicat în limba romînă (v. mai sus. s.v.) [1], iar *sturz* poarte fi considerat fie format în limba romînă cu *s-* de la **turd*, fie în limba latină, după modelul formațiilor în care *ex-* nu avea nici o valoare lexicală. Sîntem însă înclinați să-l considerăm drept formație romînească, deoarece corespondenții romanici (v. mai sus s.v.) nu presupun un etimon latin derivat cu *ex-*.

După cum se vede, formațiile nominale cu *ex-* sînt foarte puțin numeroase. În cele mai multe cazuri *ex-* nu are nici o valoare lexicală. De asemenea, numai într-un singur caz, există în limba romînă un corespondent fără prefix al cuvîntului cu *s-* transmis din latină: *zvînturat* (cf. *vînturat*)[2].

Din cele de mai sus rezultă că prefixul *ex-* s-a păstrat în limba romînă sub forma *s-(z-)* în primul rînd cu o valoare gramaticală, aceea de a forma verbe denominative. Foarte rar s-a transmis și valoarea lexicală a prefixului, aceea de a exprima ideea de « a scoate ceva din ceva ». În cazul formațiilor nominale, atunci cînd *s-(z-)* mai este simțit ca prefix, el nu are nici o valoare.

[1] În cazul în care pornim de la **ex-clamitus*, nu întîmpinăm nici o dificultate, întrucît cuvîntul intră în categoria celor în care *ex-* nu are nici o valoare lexicală.
[2] În cazul lui *scheamăt* mai poate fi încă simțită legătura etimologică cu *chema*.

II. CUVINTE FORMATE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

sclipi < *clipi* v. și temele înrudite în germ. *Blick* și *Blitz*;

scobori = *cobori* RDW: < *obori* <v. sl. *oboriti*, cf. Ingeborg Seidel - Slotty, BL, XIV, p. 99;

scofîlci < *falcă*;

scopcă = *copcă* (3) (Mold.) « saltul unui cal care galopează », cf. turc., srb. *kopča*, bulg. *kopče* « copcă, agrafă, cîrlig »;

scopci « a galopa » < *copcă* (3);

scormoni în legătură cu *scurma*; S. Pușcariu, DR, I, p. 240 sqq. respinge etimologia dată de Cihac, II, p. 44, care îl consideră din aceeași familie cu *cîrni* și *scorni*, provenind din sl. *sŭkręnǫti* « deflectere », etimologia lui Tiktin (RDW) și a lui Scriban, *Arh.*, XXV, 1914, p. 134, care îl derivă din magh. *kermolny*. Pușcariu loc. cit. îl consideră în legătură cu *corman* (*cormăn*, *cormănă*, *cormînă*, *cormună*, *cormulă* < magh. *kormany*) > *cormăni*, *cormuni*, cu asimilație vocalică și cu *s-* prin analogie cu *scurma*, *scociori*. Cf. și Giuglea, *Cercetări lexicografice*, p. 26, care arată că *scormoni* nu are nimic comun cu *scurma* < lat. *ex-corrimare*;

scorni în legătură cu bulg. *skorivan*, *skorna* « a deștepta, a trezi ». Credem că apropierea de *stîrni* (< *tîrn* v. mai jos s.v. *stîrni*) sau de *corn* (cf. Hasdeu, Col. Tr., 1883, p. 48) întîmpină dificultăți semantice;

scoroji: v. sl. *(s)kora* « scoarță, coajă », *koža* « piele » (rom. *coajă*, *coarjă*), cf. de asemenea *coroagă* « scoarță (coajă) de tei », « piele de miel uscată », cf. magh. *kereg* « coajă, scoarță », deci *a se scoroji* « a deveni zbîrcit ca o piele de oaie »; v. RDW s.v. *corogi*, cf. și S. Pușcariu, DR, II, p. 598;

scumpăra = *cumpăra*. Apariția lui *s-* se poate explica pornind de la *răscumpăra*, de la care, prin falsă tăietură, a fost detașat prefixul *ră-*, prin analogie cu *răsuna-suna*;

sfărîma < *fărîmă*;

sfîșia < *fîșie*;

sgăuri < lat. **excavŭlo*, Alf Lombard, BL, XIV, p. 58; credem că avem a face mai curînd cu un derivat romînesc de la *gaură*, întrucît REW nu dă nici un corespondent romanic al cuvîntului romînesc și nici pe lat. **excavŭlo*;

sfrenți vb. « a deveni sifilitic » = *frenți* id. < *frențe* (și *sfrenție*) « sifilis »; cf. n. gr. μαλαφράντζα, alb. *malafrentsë*, pol. *franca*, magh. *franc(u)*, germ. *Franzosen*, adică « boală franțuzească »;

sprehui « a scutura (de praf sau de altceva) » < *prah* (= praf);

stîrni amintește numai întîmplător de v.g.s. *storen*, n.g.s. *(auf)stören*, engl. *to stir*; S. Pușcariu, DR, III, p. 69 sqq. îl consideră derivat de la *tîrn* « mătură de nuiele », cu *s-*, element derivativ cu funcțiunea lat. *ex-*, sau avînd funcțiunea lui *s-* din verbe apropiate ca sens, ca *scula*, *scoate*, *scotoci*, *scormoni*, *scorni*;

zbe(n)g « faptul de a sări încoace și încolo »: v. sl. *bĕgŭ* « fugă », cf. *(sŭ)bĕgnǫti* « a fugi », srb. *sbjeg*. Forma romînească se poate explica și direct din v. sl. *sŭbĕgnǫti* și ca formație romînească cu *z-* de la *bĕgŭ* (cf. *zbengui*);

zbe(n)gui < *zbe(n)g*;

zbîrci: bulg. *bračka* « a îndoi, a încreți »; *bračka* « cută, încrețitură »;

zbuciuma < *bucium*, cu o evoluție de sens obscură;

zgîrbaci = *gîrbaci* < turc. *kyrbač*, srb. *korbač*. *z-* se poate explica pornind de la un verb **zgîrbăci* (< *gîrbaci*), al cărui post-verbal ar fi *zgîrbaci*;

zgomot înrudit cu rus. *gomonŭ*, pol. *gomon*, ceh., rut. *homon*. Pentru explicarea lui *z-*, trebuie să pornim de la *gomon*, « comunitate » « sfat » < v. sl. *gomonŭ*

« ceartă » = got. *gaman* « consiliu » (cf. RDW s.v. *gomon*) și de la verbul *gomoni* « a răstălmăci oral », « a vorbi » sau « a vorbi unul cu altul » (cf. pol. *gomonić się* « a se cer a »; RDW s. v. *gomoni*). *z-* apare probabil mai întîi la verb, deci **zgomoni* derivat de la *gomon*, de unde ulterior > *zgomot* [1];

zmăcina « a sfărîma, a zdrobi, a sfîșia » < lat. *machinor*, *-ari*, sau *macero*, *-are*; *măcina* < lat. *machinor*, *-ari*;

zvăpăia < *văpaie*;

zvînzoli = *vînzoli*;

(a)zvîrli cf. v. sl. *vrŭlŭ* « violent, cu violență », *hrŭlŭ* « repede », cf. srb. *vrljati* sau *griliti*, bulg. *frăli* « a arunca », < **hvrŭliti* (Miklosich, Slav. El., p. 51); **v* e redat în romînește prin *v* în *zvîrli* și *(z)vîrlugă* și prin *f* în *sfîrlă*, *sfîrlează*;

zvîrlugă = *vîrlugă* « colitis taenia », în legătură cu *(a)zvîrli*, cf. *vîrlan*: v. sl. *vrŭlŭ* (v. mai sus s.v. *(a)zvîrli*).

Comentariu asupra listei II

Se observă, în primul rînd, că, alături de formațiile verbale cu *s-*, există și formațiile nominale: *sclipi*, *scoborî*, *scofîlci*, *scopci*, *scormoni*, *scorni*, *scoroji*, *scumpăra*, *sfărîma*, *sfîșia*, *sfrenți*, *sgăuri*, *sprehui*, *stîrni*, *zbîrci*, *zbuciuma*, *zmăcina*, *zvăpaia*, *zvînzoli*, *(a)zvîrli*; *scopcă*, *zgîrbaci*, *zgomot*, *zvîrlugă*.

Începem cu examinarea formațiilor verbale. În cazul acestor formații, există atît situații în care cuvintele derivate cu *s-(z-)* au în limba romînă un corespondent nederivat, cît și cazuri în care derivatele nu au un astfel de corespondent.

Iată lista derivatelor verbale din prima categorie: *sclipi-clipă*, *scoborî-coborî*, *scofîlci-falcă*, *scopci-copcă*, *scormoni-cormană*, *scoroji-coroagă*, *scumpăra-cumpăra*, *sfărîma-fărîmă*, *sfîșia-fîșie*, *sfrenți-frențe*, *sprehui-prah (praf)*, *stîrni-tîrn*, *zbuciuma-bucium*, *zmăcina-măcina*, *zvăpăia-văpaie*, *zvînzoli-vînzoli*.

În ce privește valoarea lui *s-(z-)*, putem observa următoarele:

1° În majoritatea cazurilor, *s-(z-)* are o funcțiune gramaticală, anume aceea de a forma verbe denominative: *sclipi*, *scofîlci*, *scopci*, *scormoni*, *scoroji*, *sfărîma*, *sfîșia*, *sfrenți*, *sprehui*, *stîrni*, *zbuciuma*, *zvăpăia*.

2° În unele cazuri, *s-*(*z-*) păstrează ceva din valoarea lexicală a prefixului *ex-*, exprimînd ideea de « a scoate »: *scormoni*, *scoroji*, *sprehui*, *stîrni*.

3° În *scoborî*, *scumpăra*, *zmăcina* și *zvînzoli*, *s-(z-)* nu are o valoare definită. Aceste derivate se datoresc faptului că din latină s-au transmis formații verbale cu *s-* și fără *s-*, în care *s-* nu avea nici o valoare, ca în *scoace-coace*, *scura-cura* (cf. mai sus p. 244 sq.).

Iată lista derivatelor din categoria celor care nu au un corespondent fără prefix: *scorni*, *zbîrci*, *(a)zvîrli*.

Din această listă trebuie eliminat *scorni*, care nu poate fi considerat derivat de la *corn* (cf. mai sus s.v.).

Se observă că funcțiunea prefixului în *zbîrci*, *zvîrli* este gramaticală: formează verbe denominative.

Trecem acum la examinarea derivatelor nominale. Și în acest caz întîlnim formații cu *s-* care au un corespondent fără prefix și altele care nu au.

Prima categorie: *scopcă-copcă*, *zgîrbaci-gîrbaci*, *zgomot-gomon* (cf. mai sus, s.v. *zgomot*), *zvîrlugă-vîrlugă*.

---

[1] A. Graur, BL, VI, p. 166 citează un derivat de la *zgomot*, *zgomota* « a face zgomot », care merge, credem, paralel cu **zgomoni*, *gomoni*.

Am văzut (cf. mai sus, p. 247) că, în limba latină, existau puține formații nominale cu *ex-*, și că formațiile existente se explicau prin analogie cu derivatele verbale cu *ex-*; vorbitorii au simțit legătura etimologică dintre tema nominală și derivatul verbal cu *ex-*. În această situație, *ex-* nu avea o valoare determinată astfel că formațiile cu prefix și fără prefix erau de cele mai multe ori semantic echivalente.

Faptele ne arată că analogia a operat în același sens și în limba romînă[1], mai ales dacă admitem existența unor formații verbale ca **zgîrbăci*, **zgomoni* presupuse de noi mai sus (s. v.): *copcă-scopci*>*scopcă*, *gîrbaci-gîrbăci*, **zgîrbăci* (cf. mai sus s.v. *zgîrbaci*) > *zgîrbaci*, *gomon-gomoni*, **zgomoni* (cf. mai sus, s.v. *zgomot*)> *zgomot*. În *zvîrlugă*, *z-* apare probabil sub influența lui *zvîrli*, cu care este simțit în legătură. Între cuvîntul prefixat și cuvîntul de bază nu există uneori nici în limba romînă o diferență de sens: *zgîrbaci*=*gîrbaci*.

În cazul lui *copcă-scopcă*, cuvîntul derivat nu are decît unul dintre sensurile cuvîntului de bază, anume pe acela de « săritură a unui cal care galopează ». Faptul se explică prin aceea că verbul *scopci* este derivat de la *copcă* cu acest sens.

În cazul lui *zgomot-gomon* diferența de sens nu este sincronică: *zgomot* a avut o evoluție semantică independentă după derivarea lui de la cuvîntul de bază.

Este posibil ca dubletele (moșteniri din latină sau apărute în limba romînă) în care *s-(z-)* nu avea o valoare definită, să fi contribuit la crearea unor forme alternante cu *s-(z-)* și fără *s-(z-)* și la alte nume, care nu aveau o legătură etimologică cu verbe derivate cu *s-(z-)*, ca: *scăluș*[1] - *căluș*[1], *scăluș*[2]-*căluș*[2], *sfăt-făt*, *stîrlici-tîrlici*, *stufiș-tufiș*, *zbenghi-benghi*[2], *zbilț-bilț*[1], *zdreanță-treanță*, *zgaide-gaide*, *zgripsor-gripsor*, *zvărdaică-vărdaică*[3].

Trebuie să remarcăm că *sfăt* nu corespunde decît cu unul din sensurile lui *făt*, anume cu acela de « paraclisier » (cf. RDW s.v. *sfăt* și *făt*).

Există cîteva cazuri în care între formele cu *s-* și cele fără *s-* există o diferență semantică: *scrupos-crupe*, *splai-plai*, *stuf-tufă*. Deși în toate aceste cazuri opoziția de sens este clară, valoarea lui *s-* nu poate fi precizată în sincronie. Apariția lui *s-* nu poate fi explicată istoric decît în cazul lui *splai* (cf. A. G r a u r, BL, IV, p. 109).

În unele cazuri proteza lui *s-* poate avea valoare expresivă.[4]

Așadar, în limba romînă, formațiile cu *s-* se pot clasifica astfel:

1 Formații verbale denomin tive în care *s-(z-)* are o valoare gramaticală. Uneori această valoare poate fi asociată cu un sens lexical, acela de « a scoate ».

2 Formații nominale în care *s-* nu are o valoare definită și care nu modifică semantic cuvintele de bază. În această situație, formele cu *s-(z-)* nu demonstrează propriu-zis productivitatea prefixului în limba romînă, deoarece ele nu reprezintă decît variante formale ale unui cuvînt de bază.

3 Există cîteva cazuri în care formațiile nominale cu *s-* diferă semantic de cuvintele de bază; cu toate acestea nici în asemenea cazuri valoarea lui *s-* nu poate fi definită.

---

1. Din acest punct de vedere, nu sîntem de acord cu M. Auerbach, care consideră că există verbe care capătă un *s-* sub influența temelor nominale (v. mai sus, p. 240).
2. Aici putem avea a face cu o influență a lui *zbe(n)g*, *zbe(n)gui*.
3. Cf. R. Geheeb, WJb, V, p. 47 sq.
4. Cf. R. Geheeb, loc. cit., p. 43, M. Auerbach, WJb, XIX–XX, p. 258, 259. Iorgu Iordan, BL, VIII, p. 135.

Comparînd valorile pe care prefixul *ex-* le avea în limba latină cu valorile prefixului romînesc *s-(z-)*, putem observa următoarele:

Prefixul *ex-* s-a transmis în limba romînă cu valoarea lui gramaticală: morfem de derivaţie a verbelor denominative.

Trebuie să remarcăm că nici în limba latină, nici în limba romînă prefixul nu constituie singurul morfem derivativ. Denominativele din această categorie se formează, atît în limba latină, cît şi în limba romînă, cu ajutorul unui morfem de derivaţie dublu: prefix + sufixul conjugării respective (*ex-cal(i)d-o*, *-as* *-at* şi în romîneşte *s-căld-a*, *s-căld-ăm*, *s-căld-aţi*).

Prefixul *ex-* era aşadar un morfem de derivaţie secundar, avînd funcţiunea de a întări ideea verbală dată de sufix. În cazul în care nu avea şi o valoare lexicală, prefixul era un element de derivaţie slab, fără o valoare bine definită, de care limba se putea dispensa. Aşa se explică de ce în limba latină pot apărea forme cu *ex-* şi fără *ex-*, care nu se deosebesc nici din punct de vedere lexical, nici gramatical: **ex-coquo = coquo*, **ex-curro = curro*.[1]

La slăbirea prefixului în limba romînă contribuie şi formaţiile nominale, în care *ex-* nu are nici o valoare.

Situaţia din limba romînă rămîne aproape neschimbată: prefixul este tot slăbit. Şi în limba romînă, ca şi în limba latină, prefixul *s-(z-)* cu valoare gramaticală (aceea de a întări ideea verbală) poate uneori lipsi — ca morfem de derivaţie secundar — din formaţiile denominative: *sfărîma-fărîma*. La slăbirea prefixului contribuie, ca şi în latină, formaţiile nominale, în care *s-* nu are nici o valoare. Mai mult, putem presupune că apariţia formelor nominale cu *s-* şi fără *s-* nediferenţiate semantic, precum şi apariţia formaţiilor verbale din aceeaşi categorie se datoreşte, în parte, şi situaţiei transmise din limba latină: din limba latină, limba romînă a moştenit un prefix cu o valoare slăbită.

În această situaţie *s-(z-)* a încetat relativ de mult timp de a mai fi un prefix productiv.

ABREVIAŢII

Arhiva	= *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi*, Iaşi, 1895, sqq.
BL	= *Bulletin linguistique*, Bucureşti-Paris, 1933, sqq.
Bourciez, Elém³.	= Ed. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, Paris, 1930.
DR	= *Dacoromania*, buletinul « Muzeului limbii romîne », Cluj, 1921, sqq.
Ernout-Meillet	= A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932.
Miklosich, Sl. Elem.	= Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im rumänischen*, Viena, 1861.
RDW	= H. Tiktin, *Rumänischen deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1903—1925.
REW	= W. Meyer — Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935.
RF	= *Revista filologică*, organ al cercului de studii filologice de pe lîngă Facultatea de filozofie şi litere din Cernăuţi, I—II, Cernăuţi, 1927—1929.
SCL	= *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti, 1950, sqq.
Stolz-Leumann	= Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, neubearbeitet von Manu Leumann und J.B. Hofmann, München, 1928.
WJb	= *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig*, herausgegeben von G. Weigand, Leipzig, 1894, sqq.
ZRPh	= *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle, 1877, sqq.

[1] Situaţia este asemănătoare cu aceea a prefixului *în-* cu aceeaşi funcţiune: *roş-înroşi*, *beat-îmbăta*. Formele verbale pot apărea cu *în-* şi fără *în-*: *roşi-înroşi*.

РАЗВИТИЕ ЛАТИНСКОГО *EX*- В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В введении, обсуждаются форма и значение приставки в латинском языке, и нарушение системы латинской префиксации, и ослабления значения приставки *ex*- в румынском языке. Излагаются обзор работ, посвященных историц и значению приставки в румынском языке, а также метод работы.

Далее обсуждается следующее:

I. — Приставочные образования на *ex*-, унаследованные из латинского языка (образования отглагольные и именные) и их основные значения: 1) грамматическое значение (участие в образовании глаголов, производимых от именных основ); 2) выражение мысли «выйти из чего-нибудь»; 3) невозможность определить в именных образованиях значение *s*- (латинское *ex*-). В именных основах, содержащих -*s*, существование приставки объясняется влиянием аналогии, возникающей, благодаря родственным отглагольным образованиям.

II. — Образования (отглагольные и именные) на *s*— в румынском языке и значение приставки: 1) грамматическое значение (образовательный элемент некоторых нарицательных отглагольных основ); 2) известное лексическое значение, которое присоединяется иногда к этому значению «выйти (извлекать) из чего-нибудь»; 3) появление приставки в некоторых кажущихся именных основах, по аналогии с отглагольными образованиями, где *s*- имеет грамматическое значение.

Существование аналогичного *s*-, лишенного значения, благоприятствовало протезу, необъяснимого *s*-, (это — протезный, *s*- и раким считает его *Р. Гехееб*, *WJb* стр. 46) иногда имеет выразительное значение (*cf. id. ibid.* стр. 43, *М. Ауербах WJb*, XIX—XX, стр. 258—259 *Иоргу Иордан*, *BL*, VIII, стр. 135).

L'ÉVOLUTION DU PRÉFIXE LATIN *EX*- EN ROUMAIN

(RÉSUMÉ)

L'étude comprend une partie introductive où l'on discute la forme et la valeur du préfixe en latin, la désorganisation du système de la préfixation latine et l'affaiblissement de la valeur du préfixe *ex*- en roman; on fait un aperçu des travaux concernant l'histoire et la valeur du préfixe en roumain et l'on présente la méthode de travail.

On discute ensuite:

I. — les formations avec *ex*- héritées du latin (formations verbales et nominales) et leurs principales valeurs: 1° valeur grammaticale (élément formatif de certains verbes dérivés de thèmes nominaux); 2° exprime l'idée de «sortir de quelque chose»; 3° dans les formations nominales, la valeur de *s*- (lat. *ex*-) ne saurait être définie. Dans les thèmes nominaux comprenant un *s*-, la présence du préfixe ne s'explique que par l'effet d'analogie, due aux formations verbales apparentées;

II. — les formations (verbales et nominales) avec *s*- à l'interieur du roumain et la valeur du préfixe: 1° valeur grammaticale (élément formatif de certains thèmes verbaux dénominatifs); 2° parfois, il s'ajoute à cette valeur une certaine valeur

lexicale: « sortir (extraire) de quelque chose »; 3° par analogie aux formations verbales où *s-* a une valeur grammaticale, le préfixe apparaît dans certains thèmes nominaux apparentés.

L'existence d'un *s-* analogique, dépourvu de valeur, a favorisé la prothèse d'un *s-* non justifié (un *s-* tout à fait prothétique, comme le considère R. Geheeb, WJb, V, p. 46) et qui a parfois une valeur expressive (cf. id. ibid. p. 43, M. Auerbach, WJb, XIX – XX, p. 258 – 259 Iorgu Iordan, BL, VIII, p. 135).

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

GRAMATICĂ

ÎNCRUCIȘAREA LATINO-SLAVĂ ÎN FORMA INFINITIVULUI ROMÎNESC

DE

P. BENEȘ

Răspîndirea elementelor slave în limba romînă era, în studiile lingvistice de mai înainte, fie supraestimată, fie subapreciată. Fără să se cerceteze fondul principal lexical și fără să se analizeze cuvintele cele mai des întrebuințate, s-a afirmat că în vocabularul romînesc cuvintele de origine slavă sînt în proporție de 40 la sută [1]. Schuchardt a emis chiar părerea că nu s-a demonstrat încă pe deplin originea romanică a limbii romîne [2]. Pe de altă parte, școlile latinistă și italienizantă eliminau cuvintele slave din limba romînă, considerîndu-le de prisos. Mai trebuie consacrate încă multe studii speciale problemei încrucișării elementului slav și latin, în partea de răsărit a lumii romanice, pînă ce se va ajunge la o rezolvare definitivă a ei.

La îndoiala lui Schuchardt a dat un răspuns clar Meyer-Lübke. În ceea ce privește încrucișarea limbilor, s-a pronunțat în mod hotărît I. V. Stalin: «. . . încrucișarea nu dă o nouă, o a treia limbă, ci menține una dintre limbi, menține structura ei gramaticală și fondul ei principal de cuvinte și îi dă posibilitatea să se dezvolte potrivit legilor ei interne de dezvoltare »[3]. Limba romînă e o limbă romanică. În ceea ce privește infinitivul în limba romînă, acesta este în întregime de origine latină. Formelor de infinitiv din latină *adunare*, *placere*, *facere*, *audire*, le corespund tipurile romînești de conjugare *a aduna*, *a plăcea*, *a face*, *a auzi*, cu unele schimbări fonetice și morfologice, dintre care cea mai vizibilă e dispariția sufixului *-re*. În afară de tipul *a face*, infinitivul romînesc poartă accentul pe ultima silabă. Prin urmare, romîna a păstrat categoriile de conjugare existente în latină: caracteristica *a* la conjugarea I, *e* (diftongat) la a II-a, *e* neaccentuat la a III-a și *i* la a IV-a. În acest sistem de patru conjugări au intrat, înainte de toate, așa-zisele verbe neregulate latine (de pildă *potere* în loc de *posse*) și apoi toate verbele pe care limba romînă, în decursul veacurilor, le-a primit

---

[1] A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie dacoromane, Éléments slaves etc, Francfort s/M. 1879, p. VIII.

[2] I. Iordan, Introducere în studiul limbilor romanice, Iași, 1932, p. 439.

[3] I. Stalin Marxismul și problemele lingvisticii. Biblioteca de marxism-leninism, București, 1953, p. 27.

şi le primeşte. Limba latină a învins toate celelalte limbi vorbite de popoarele cucerite şi s-a îmbogăţit din fondul lor de cuvinte. « E drept că cu acest prilej are loc o oarecare îmbogăţire a vocabularului limbii învingătoare pe seama limbii învinse, dar aceasta nu o slăbeşte, ci, dimpotrivă, o întăreşte[1].

Examinînd forma infinitivului romînesc, trebuie să cercetăm neapărat felul cum se grupează verbele, din punct de vedere numeric, în cele 4 conjugări. Într-o anumită măsură ne putem servi de tabloul de tipuri de conjugare din vocabularul lui Gh. Pop[2].

Pentru categoria I el aduce 44 de tipuri, pentru a II-a 11 (printre care şi auxiliarul *a avea*), pentru a III-a 25 şi, la fel, pentru a IV-a 25 (printre ele şi auxiliarul *a fi*). Este frapant numărul mare de verbe de conjugarea I şi numărul mic de verbe de a II-a. Este interesantă mărturia pe care ne-o dă, în acest sens, limba romînă contemporană. Pe prima pagină a revistei « Veac nou »,[3] unde e vorba în majoritate, de articole traduse din limba rusă (le-am ales pentru varietatea conţinutului lor; se află printre ele şi o poezie), se găsesc 510 forme verbale, inclusiv substantivele verbale derivate de la verbe întrebuinţate în mod curent şi inclusiv participiul trecut în funcţie de adverb. În statistică sînt cuprinse şi verbele care se repetă. Totalul de 510 forme sînt repartizate astfel: la clasa I 222 (43,5 %), la a II-a 27 (5,3 %), la a III-a 87 (17,1 %) şi la a IV-a 174 (34, 1 %). Pe pagina examinată se găsesc 8 articole, în care raportul conjugărilor este următorul (nu mai prezentăm procentele):

1.	55–8–26–47	5.	24–0– 8–12
2.	17–2– 7–16	6.	6–2– 2– 3
3.	8–0– 9–16	7.	47–7–13–38
4.	22–5– 5–13	8.	43–3–17–29

Cea mai bogată este conjugarea I. Cel mai des se întîlnesc verbele: *amenaja* (de 7 ori), *condamna* (6), *da* (3), *fileta* (6), *freza* (6), *lua* (9), *lucra* (12), *lupta* (5), *termina* (6). Numărul verbelor de conjugarea I e atît de mare pentru că şi în latină conjugarea I era foarte bogată. La această conjugare au trecut multe verbe derivate din substantive latineşti, sau şi de altă origine, şi, în sfîrşit, precum o dovedesc probele din limba ziarelor, tot aici a intrat şi majoritatea verbelor împrumutate. Dat fiind că neologismele provin, în cea mai mare parte, din franceză şi italiană, etimologia lor este, în majoritate, cea latină.

Conjugarea a II-a, cea mai săracă, cuprinde puţine verbe. Cel mai frecvent este *a putea* (de 9 ori), pe urmă *a avea* (15), apoi derivatele verbului *a vedea* (8), de două ori apare verbul *a ţine* şi izolat se întîlnesc *apărea*, *părea*, *scădea*. Toate sînt de origine latină.

Din conjugarea a III-a cele mai frecvente sînt *creşte* (de 9 ori), *face* (7), *începe* (5), *spune* (5), *trece* (6). Toate aceste verbe, 87 la număr, sînt de origine latină.

Dar din toate conjugările cea mai interesantă este a patra, şi anume prin compunerea şi rolul ei. Bineînţeles cel mai frecvent este auxiliarul *a fi* (de 23 de ori), mai departe verbul actual *a construi* (12), *a folosi* (11), *a veni* (8), *a pregăti* (5). Avînd în vedere verbele *a folosi* şi *a pregăti*, observăm că, la această conjugare, nu toate verbele sînt de origine latină.

[1] I. Stalin. op. cit. p. 27.
[2] Taschenwörterbuch der rumänischen und deutschen Sprache, Berlin, 1911⁷.
[3] « Veac nou » Anul IX, numărul 26, din 1 aprilie 1953.

Din punct de vedere numeric, conjugarea a IV-a este în întrecere cu conjugarea I. În exemplele din ziarul nostru raportul acestor conjugări este 222: 174 (în procente 43,5 : 34,1). *Se poate constata o oarecare concurență între aceste conjugări bogate*, și aceasta nu numai în ceea ce privește numărul. Concurențe se manifestă în perechile de verbe cu aceeași temă, la care infinitivul e terminat fie în *-a*, fie în *-i*, și la care prima persoană a singularului prezent are *-ez* sau *-esc*, după conjugarea respectivă: *burnița-burniți*, *căpița-căpiți*, *cocoța-cocoți*, *îngloba-înglobi*. Perechea *curăța-curăți* are la prima persoană a singularului prezent aceeași formă: *curăț*. Este cazul verbelor de origine latină (de pildă *curatum*) sau slavă (*burnica*). În cîteva perechi s-a ajuns la o diferențiere de sens: *cocoșa-cocoși*.

La conjugarea a IV-a s-au concentrat verbe de origine slavă. Ele formează majoritatea în această categorie de conjugare. Pentru a compara elementul latin și cel slav, putem lua în considerație exemplele din ziarul amintit mai sus. Din limba latină provin: *auzi*, *aminti*, *constitui*, *construi*, *conteni*, *conviețui*, *cuceri*, *cuveni*, *depăși*, *deveni*, *fi*, *îmbunătăți*, *încălzi*, *îndatori*, *îndeplini*, *înfăptui*, *înflori*, *înlocui*, *însuși*, *însufleți*, *întări*, *înverzi*, *liniști*, *mări*, *numi*, *nutri*, *răsări*, *reuși*, *revizui*, *roti*, *scuti*, *suferi*, *sărbători*, *străluci*, *ști*, *uni* și *veni*. Din limba slavă provin: *cinsti*, *citi*, *clădi*, *clăti*, *dărui*, *deosebi*, *dovedi*, *îmbogăți*, *învîrti*, *munci*, *obișnui*, *odihni*, *orîndui*, *plescăi*, *potrivi*, *pregăti*, *primi*, *privi*, *săvîrși*, *sfîrși*, *sluji*, *spori*, *trăi*, *trebui*, *vesti*, *vorbi*. Raportul dintre cuvintele latine și slave este 37 la 26, în care verbele care se repetă nu sînt socotite. Dacă adăugăm la exemplele noastre verbele de origine nelatină *alcătui*, *economisi*, *folosi*, *găsi*, *gîndi*, *hotărî*, *lămuri*, *lipsi*, *mărturisi*, *obosi*, *pedepsi*, *porni*, *tocmi*, vedem că elementul latin e în minoritate.

Această argumentare nu are scopul să facă o statistică și să prezinte raportul precis între verbele de origine latină și slavă din conjugarea a IV-a. Verbul auxiliar *a fi* ar schimba statistica. Cînd excludem acest verb și în locul lui includem verbele care se repetă, raportul pentru verbele slave, în cazul nostru, rămîne totuși nefavorabil, 74: 57, și aceasta datorită celui de-al 8-lea articol unde verbul *a construi* apare de nouă ori și *a veni* de 7 ori. Numai fără aceste verbe raportul ar ajunge egal: 58 la 57. Dar pentru că în conjugarea a IV-a au intrat și verbe din alte limbi, verbele latine au rămas în minoritate. Aceasta, bineînțeles, e valabil pentru limba romînă contemporană, folosită în presă. În operele literare, din timpurile cele mai vechi pînă în ziua de azi, raportul poate fi oarecum schimbat, dar numai în folosul verbelor slave (cu excepția mișcărilor latiniste și italienizante). Ultimul cuvînt poate fi spus abia după cercetarea adîncă a verbului romînesc. Datorită raportului aproape egal dintre verbele latine și slave și, de asemenea, datorită faptului că elementul latin s-a găsit în minoritate prin primirea verbelor din alte limbi, s-au putut produce schimbări în conjugarea a IV-a a limbii romîne. După părerea noastră, s-a ajuns la încrucișarea formelor de infinitiv latin și slav. Prin această încrucișare vom încerca să explicăm pierderea terminației *-re* a infinitivului. Bineînțeles, încrucișarea limbilor « este un proces de lungă durată, care continuă sute de ani »[1].

Aci e nevoie de o incursiune în istorie, în « enigma evului mediu », asupra originii romînilor. E necesar să încercăm să ne imaginăm epoca în care s-a întîmplat încrucișarea elementului latin și slav, împrejurările în care a putut fi folosită limba ca « un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între

[1] I. Stalin, op. cit. p. 26.

ei, fac schimb de idei și se înțeleg reciproc. E neîndoielnic că s-a petrecut un proces care se manifestă totdeauna cînd într-un mediu nou pătrunde un străin necunoscător al limbii oamenilor printre care a venit. Populația slavă s-a întîlnit cu oamenii care vorbeau o limbă latină.

În legătură cu timpul și cu locul de pătrundere a slavilor s-au emis mai multe păreri. Ele au fost amintite de lingvistul din Leningrad Șișmarev în articolul « Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești ». În esență, autorul este de acord cu teoria lui Philippide, după care populația romană și romanizată « a trecut pe malul de sud al Dunării, iar cei care au rămas în nord, fie că s-au pierdut în masa năvălitorilor, fie că s-au păstrat, într-o anumită măsură în același loc, pînă ce au venit frații lor de peste Dunăre »[1]. Șișmarev consideră, ca și acad. Al. Rosetti, drept « leagăn » al limbii romîne valea Moravei și a Timocului pe unde trecea cel mai important drum al romanilor. Restul teritoriului l-au inundat slavii, așa că, la răsărit, această nouă populație avea ca vecini pe bulgari și la apus pe sîrbo-croați. În secolul al VII-lea s-au produs, după părerea lui Philippide, emigrări spre nord. Cele mai vechi straturi de expresii luate de la slavi datează, după Șișmarev, de la sfîrșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea. Pînă la această epocă, în latină s-au produs importante transformări fonetice, de pildă latinescul *a* înaintea lui *n* se transformă la *î* (*lana* — *lînă*, *manu* — *mînă*), în timp ce *rana*, *hrana* din limba slavă nu se schimbă. Șișmarev arată că influența bulgară era deosebit de puternică, pentru că în secolul al IX-lea statul bulgar s-a întins spre nord. Un important element a fost creștinarea bulgarilor în cursul anului 864 și mai ales faptul că biserica greco-bulgară, în timpul țarului Simion (893—897), și-a subordonat populația romînă.

Teoria migrațiunilor nu este în general recunoscută. Nu vorbește de ea nici cel mai nou manual al istoriei R.P.R. pe care l-a redactat M. Roller[2]. În ediția revizuită a acestui manual, la pagina 50, se spune textual: « La retragerea legiunilor și a păturii stăpînitoare din timpul domniei lui Aurelian, populația a rămas pe loc, atît la orașe cît și, mai ales, la sate ». Cum arată Șișmarev, culminarea influenței slave are loc fie în secolul al XI-lea, fie în secolul al XII-lea, adică este vorba de o conviețuire a populației romanice cu slavii. Conviețuirea aceasta a început în secolul al VI-lea al erei noastre și a durat circa 700 de ani. La cea mai largă și adîncă simbioză a elementului latin și slav s-a ajuns fără îndoială pe teritoriul Romîniei de azi și acolo trebuie căutat « leagănul » poporului romîn. Existența macedoromînilor și meglenoromînilor în Bulgaria, Grecia, și Iugoslavia, și existența istroromînilor în Istria și, în sfîrșit, influențele romîne care ajung în Slovacia și Moravia, demonstrează că simbioza s-a petrecut și în alte locuri. Momentul hotărîtor a fost viața migratoare a păstorilor de origine romanică, care căutau cele mai bune pășuni pentru turmele lor. Numai astfel se explică faptul că denumirea poporului a devenit sinonimă cu denumirea ocupației (în cehă Valach — valach). Fenomenul transhumanței nu se limitează la regiunea dintre Carpați și Dunăre, ci este cunoscut și înăuntrul cercului carpatic și în peninsula Balcanică. Dar centrul transhumanței a rămas tot vechea Dacie ale cărei bogății naturale — în special minereul de pe teritoriul Transilvaniei — au atras pe cuceritorii romani. Din Maramureșul transilvan au fost colonizate ținuturile moldovenești.

[1] Voprosî iazîkoznaniia, 1952, 1 (traducerea în limba romînă pentru uz intern), p. 101.
[2] Istoria R.P.R., București, 1952, Ed. pentru literatură didactică.

Slavii care veneau au învățat limba romanică, apărută din latina colonizatorilor atrași din toate ținuturile imperiului roman. Aceasta era limba clasei stăpînitoare pe care au învățat-o și locuitorii băștinași subjugați. Cuvintele slave au început să pătrundă în limba romînă cînd vorbitorul slav reușea să construiască în noul grai o propoziție simplă, cînd putea participa la un « început de conversație ». Și mai tîrziu, vorbind noua limbă în mod curent, întrebuința elementul slav numai atunci cînd nu putea să-și amintească pe cel latin sau cînd acesta nu exista. Așa s-a petrecut deci acest proces de integrare a elementelor slave în limba romînă. Procesul acesta este însă mult mai complex, pentru că nu numai slavii au învățat limba populației aflate pe aceste meleaguri. S-au găsit și în păturile conducătoare ale populației peste care au venit slavii persoane care au învățat limba noilor veniți. Asemenea persoane — de pildă interpreți, traducători — și-au îmbogățit vocabularul cu expresii pentru care latina nu avea cuvinte adecvate. Cu timpul simbioza a progresat într-atît, încît au apărut căsătorii mixte; copiii acestor familii învățau cu ușurință amîndouă limbile. Epoca bilingvismului a durat din secolul al VI-lea pînă în secolul al XII-lea. Dar, după cum a arătat I. V. Stalin, procesul acesta n-a dus la o a treia limbă, ci încetul cu încetul s-a impus structura gramaticală și fondul principal de cuvinte al limbii latine care s-a îmbogățit pe seama limbii slave și a altor limbi.

Folosindu-se de învățătura stalinistă despre legi, expusă în « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », D. Macrea[1] a arătat că « limitarea legilor economice la o anumită perioadă corespunzătoare unor anumite condiții istorice dă lingviștilor o prețioasă îndrumare de a cerceta în mod istoric acțiunea de dezvoltare a limbii. Istoria oricărei limbi ne arată de fapt că într-o anumită perioadă a dezvoltării ei au funcționat anumite legi, care, cu timpul, și-au pierdut puterea de acțiune, înlocuite fiind treptat cu legi noi, purtătoare a elementelor noii calități ». Ca exemplu de lege, care a încetat de a acționa după un anumit timp, D. Macrea arată dezvoltarea lui *l* intervocalic care în cuvintele de origine latină s-a transformat în *r* (*mola* — *moară*, *sale* — *sare*, *sole* — *soare*) și demonstrează că această lege « își încetase acțiunea în momentul cînd am venit în contact cu slavii, deoarece nu o găsim în nici unul din cuvintele de origine slavă ale limbii romîne »[2]. Pe de altă parte iotacizarea lui *e* inițial este o lege care există pînă azi. Această lege este în acțiune în romînă de la pătrunderea elementelor slave și se manifestă chiar în cuvintele de origine latină (*el* — *iel*, *este* — *ieste*).

Gîndindu-ne la formarea infinitivului fără terminația *-re*, ne punem întrebarea dacă nu s-ar putea vorbi despre o lege care a început să acționeze în limba romînă sub influența limbii slave și care continuă să acționeze pînă azi. De ce un verb așa de frecvent în limba romînă contemporană ca *a reuși*, împrumutat probabil din limba italiană (*riuscire*) sau franceză (*reussir*) pierde terminația *-re*?

Am putea admite că terminația *-re* a infinitivului dispare pe calea dezvoltării naturale a limbii latine în limbile romanice. La conjugarea I a verbelor franceze *-r* nu se pronunță (*chanter*). În schimb se păstrează în fini*r*, recevoi*r*, rend*re*. Un raport invers este în limba retoromană; *r* infinitival se păstrează numai la conjugarea a III-a (*krĕsar* din lat. *crescere*). La celelalte conjugări, terminația *-re* a dispărut. Limba retoromană este cea mai apropiată de limba romînă în ceea ce privește dispariția terminației infinitivale. În nici o altă limbă romanică nu

[1] « Limba romînă » nr. 3, anul II, 1953, p. 8—9.
[2] « Limba romînă » nr. 3, anul II, 1953, p. 8—9.

sînt pierderi consecvente. Aşadar trebuie căutate cauzele care duc la această dezvoltare în limba romînă.

Acestei probleme nu i s-a acordat pînă acum destulă atenţie. Cîteva referiri găsim la acad. Al. Rosetti în «Istoria limbii romîne». În volumul al IV-lea, p. 89 [1], cînd vorbeşte despre reducerea vocalelor finale, acad. Rosetti aduce exemple de prescurtare a infinitivului lung: *cînta/cîntare*, *vedea/vedeare*. Dar dispariţia lui *r* nu este explicată.

În revista « Romînoslavica » o teză interesantă a emis M. Křepinský [2], care admite posibilitatea influenţei limbilor sîrbo-croată sau bulgară, limbi în care forma scurtă a infinitivului se întrebuinţează la formarea viitorului. Dar, precum spune însuşi M. Křepinský, explicaţia pe care a prezentat-o « attend sa verification du côte slaviste ». Am vrea să căutăm explicaţia acestei schimbări tot în influenţa slavă, dar nu din exterior, ci în dezvoltarea organică a limbii în decursul amestecului populaţiilor. Trebuie să ţinem seama de faptul că şi verbele de origine slavă şi-au pierdut terminaţia infinitivală. Precum există în limba romînă în loc de lat. *audire* noua formă *auzi*, la fel în loc de *goniti* din slava veche există forma nouă *goni*. Prin urmare, după părerea noastră, mai întîi trebuie explicată pierderea terminaţiei *-ti* a verbelor de origine slavă.

Infinitivele slave, în împrejurările menţionate mai sus, erau însuşite de poporul în formare care vorbea o limbă romanică. Aceste infinitive se compuneau din două sau mai multe silabe, de pildă *pluti*, *goniti*, *chochotati*. Cîteva infinitive cu un *-ti* etimologic s-au păstrat în limba romînă pînă astăzi. Din ele fac parte *bîti*, *citi*, *izbuti*, compusele verbului *-pleti* şi verbul *pluti*. *Bîti* este, probabil, o formaţie nouă, derivată din *bîtă*. *Citi* şi *pleti*, care fără *-s* (în limba cehă este *cisti*, *plesti*) se pare că păstrează forma din slava comună; sînt probabil formate analogic după persoana I a singularului prezent. Etimologia verbului *izbuti*, care provine din presupusa formă slavă *izŭbyti*, acad. Al. Rosetti [3] o consideră ca nesigură. Prin urmare, numai în o singură formă *a pluti*, dată, în Gramatica de slavă veche a lui Kul'bakin [4] drept tip de conjugarea I, există coincidenţă deplină între slava veche şi romînă: плоути, dar плести, чисти unde avem un *s* în plus. Celelalte verbe de origine slavă şi-au pierdut terminaţia *-ti*. La conjugarea a III-a a verbelor din slava veche se găsesc la Kulbakin următoarele: кататн, care dă în romîneşte *căi*, клеветати > *cleveti*, страдати > *strădui*, искати > *isca*, приемати > *primi*. (În paranteză amintim că искати a trecut la conjugarea I). Din conjugarea a IV-a la Kul'bakin sînt cele mai multe: гонити > *goni*, ловити > *lovi*, любити > *iubi*, поустити > *pusti* (în compusul *năpusti*), родити > *rodi*, троудитися > *se trudi*, гавити > *ivi*, мѫчити > *munci*, хотѣти (în compusul) > *pofti*. Aceasta înseamnă că, din vechea slavă, au trecut la conjugarea a IV-a în limba romînă următoarele tipuri de verbe:

1. *pluti;*

2. verbe terminate în *-iti: goniti*, *pustiti;*

3. verbe terminate în *-eti*: *chъtěti* (acad. Al. Rosetti, loc. cit. p. 47 menţionează *dospěti* > *dospi*, p. 69, *poprěti* > *popri*)*;*

4. verbe terminate în *-ati*: *kajati*, *klevetati* şi

---

[1] Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, Bucureşti, 1941, vol. 4.
[2] « Romîno-slavica » Praga, 1948, p. 7–8.
[3] Al. Rosetti, op. cit, vol. III, p. 49.
[4] Mluvnice jazyka staroslověnského, Praha 1948, p. 157–179.

5. o grupă mai mare a verbelor terminate *în romînă* în *-ui*, de pildă *dărui*, *milui*, care în slava veche au forma infinitivală *darovati*, *milovati* (schimbarea s-a produs din cauza analogiei la fel ca în cazul *čisti — citi*).

Cum s-a ajuns la pierderea acestui sufix *-ti* în terminaţiile *-iti*, *-ěti*, *-ati*, respectiv *-ovati*? Cum s-a ajuns la situaţia în care toate sufixele menţionate au dat la sfîrşit numai *-i*? Grupa de verbe cu sufixul *-iti* era foarte puternică. În afară de cele menţionate mai sus (pe Kul'bakin care le grupează în conjugarea a IV-a) mai putem cita: *chraniti > hrăni* (44), *ugoditi > ogodi* (46), *umoriti > omorî* (ib.), *paziti > păzi* (63), *razbiti > răzbi* (70), *lipiti > lipi* (89), *platiti > plăti* (ib.), *topiti > topi* (ib.), *obložiti > obloji* (94), *blagosloviti > blagoslovi* (95), *groziti >* (în) *grozi* (96), *ispraviti > isprăvi* (ib.), *izbaviti > izbăvi* (ib.), *izbiti > izbi*. (Aceste exemple sînt luate din lucrarea citată a acad. Al. Rosetti). Între ele erau verbe care aveau în rădăcină *-t-*, aşa că aici de fapt a fost un dublu *ti*, adică *-titi*. Tot aici se încadrează *pustiti*, *platiti*, care au devenit în romînă (nă) *pusti*, *plăti*. În romîna contemporană sînt mai multe verbe care au terminaţia *-ti* şi despre care putem presupune că existau şi în slava veche. Este vorba în primul rînd de verbele derivate ca *cinsti*, *cleveti*, *ispiti*, *posti*, *povesti*, *vesti*. La aceste verbe cu dublul *-ti (platiti, postiti, pustiti)* s-a putut face uşor o schimbare. Slavii care vorbeau limba romanică, unde formele *citi*, *-pleti*, *pluti* erau curente, şi-au simplificat această terminaţie *-titi*. Una din cauzele simplificării a fost analogia, « care este cauza principală a modificărilor din domeniul flexiunii », precum subliniază acad. I. Iordan [1]. În afară de analogie a activat şi un alt factor — haplologia. În limba romînă contemporană se manifestă haplologia, de pildă în numeralul *patrusprezece* care dă în limba curentă *paişpe*, sau în substantivul *jumătate — jumate*. *Rezultatul analogiei şi haplologiei a fost apocoparea terminaţiei* **-ti**, aşa au apărut formele *plăti*, *posti*, *pusti*, *vesti*. Acestei grupe i se adaugă şi verbele de tipul *roditi*, *saditi* (cu dentala sonoră în loc de *t*), care au dat *rodi*, *sădi* şi apoi celelalte cu terminaţiile *-ěti*, *-ati*, *-ovati*. Vocala caracteristică *i* în penultima silabă a verbelor terminate în *-iti* era accentuată ca şi *i* în terminaţia latină *-ire*. Acest *i* a pătruns peste tot, deci şi în loc de *-ěti*, *-ati*, *-ovati* devenind apoi el însuşi terminaţie. În acest fel s-a ajuns la scurtarea infinitivului slav în mediul romanic.

Această modificare nu s-a putut face deodată; formele scurte intrau în limbă numai treptat.

Pentru că verbele de origine slavă se terminau în *i*, infinitivele nou formate se rînduiau la conjugarea a IV-a, care şi în latină avea caracteristica *i*. *Acolo s-a petrecut încrucişarea*. Au existat formele slave *citi*, *pluti*, au existat formele nou formate slave *plăti*, *posti*, *vesti*, dar pe lîngă ele, şi în acelaşi timp, existau şi formele *platiti*, *postiti*, *vestiti*, în vreme ce latina avea o singură formă *audire*. Numai cu condiţia că vorbitorul putea să aleagă între *plăti* şi *platiti*, că se putea considera terminaţia verbului slav *-ti* ca *echivalent* al terminaţiei latine *-re*, putea presupune că alături de dublul slav *platiti — plăti*, s-a născut dublul romanic *auzire — auzi*. Cînd, cu timpul, a învins forma slavă prescurtată *plăti*, infinitivul romînesc a suferit aceeaşi modificare şi în funcţiunea verbală, începînd să se folosească forma *a auzi*. Dar terminaţia *-re* nu a dispărut din limba romînă, ci dimpotrivă; ea a cunoscut o dezvoltare puternică.

Cu ajutorul sufixului *-re* se formează în romînă substantive verbale, foarte mult răspîndite, începînd cu verbele auxiliare *fi-fire*, *avea-avere* şi sfîrşind cu cele mai recente neologisme luate de pildă din limba franceză *fileter > filetare*.

[1] Limba romînă contemporană, Bucureşti, 1954, p. 453.

În substantivul verbal romînesc se poate vedea în modul cel mai evident produsul încrucişării elementului latin şi slav. Sufixul *-re* se adaugă de fapt nu numai la tema latină, ci şi la tema slavă, nu numai la infinitivul prescurtat latin, ci şi la infinitivul prescurtat slav. Astfel apare nu numai abstractul verbal *transformare* de la infinitivul *transforma*, ci şi substantivul *iubire* de la infinitivul prescurtat slav *iubi* (forma originală era *ljubiti*) prin adăugarea terminaţiei latine *-re*. Acesta este produsul încrucişării latino-slave. Un caz special morfologic ne prezintă forma *citire*, unde *-ti* şi *-re* la origine sînt terminaţii infinitivale echivalente. Este un caz asemănător cu aglutinarea articolului hotărît din limba franceză în substantivul *lierre* < *illam hederam*.

Despre pierderea deplină a infinitivului lung cu valoare verbală nu poate fi vorbă nici în timpul de faţă, cel mult putem constata o dispariţie treptată. Adică s-a păstrat infinitivul lung ca o formă arhaică care echivalează cîteodată cu forma dialectală. El se întrebuinţează în forma condiţionalului (cînd e inversă) în locuţiuni care exprimă o dorinţă sau o înjurătură. Acad. Al. Rosetti[1] menţionează formele *fire -ar* fi a (1) dracului, *dare — ar* dumnezeu. Clasicul prozei romîne, I. Creangă, l-a întrebuinţat de pildă în basmul Harap Alb[2]; *rămîneare-aş* păgubaş de dînsul să rămîn (p. 26 a ediţiei lui Weigand); de-acum dormiţi, *dormire-aţi* somnul cel de veci (ib. p. 40). Este clar că formele *fire-ar*, *dare-ar*, *rămîneare-aş*, *dormire-aţi* s-au păstrat numai din pricina clarităţii semnificaţiei, mai ales în cazul formelor *fire-ar*, *dare-ar* unde fără *-re* «*(fi-ar*, *da-ar)*» s-ar putea ajunge la vreo confuzie sau la un echivoc. Infinitivul lung s-a întrebuinţat des în vechea romînă, de pildă în Chronica lui Ureche,[3] (în transcriere): apucat m-am şi eu a *scriere* (p. 2); nici este *a se mirare* că scriitorii noştri n-au avut de unde strînge cărţi (4); noi acest nume nu-l putem *dare* (8); nu le putem *însemnare* toate (12); n-am mai putut *a suferire* (14) multe lucruri bune au început *a facere* (30); poate *fire* adevărat (54); neputînd suferi pre neprietini a-i *lăsare* să strice ţara (138). Un exemplu interesant, unde se găseşte şi infinitivul scurt *suferi* şi infinitivul lung *lăsare* şi conjunctivul *să strice* care s-ar putea înlocui cu infinitivul este următorul; pînă *a se strînge* oastea, pînă a se *strîngere* oastea (p. 182, pe aceeaşi pagină se găseşte infinitivul scurt şi infinitivul lung al aceluiaşi verb şi în aceeaşi funcţiune).

Productivitatea sufixului *-re* o arată propoziţiile (luate din pagina întîi a ziarului examinat): «*Realizarea* acestei instituţii are importanţă deosebit de mare pentru *dezvoltarea creşterii* vitelor. Piotr Iakoblenki . . . a lansat o *chemare* la *întrecere* pentru *folosirea* maximală a tehnicii miniere. În *întreprindere* a avut loc o *adunare* a minerilor».

O împrejurare favorabilă, pentru pierderea terminaţiei infinitivale, a fost creată de poziţia slabă din punct de vedere sintactic a infinitivului în romînă. Am arătat în revista *Časopis pro moderni filologii*[4] cauzele interne care au dus la dispariţia infinitivului şi la victoria conjunctivului. O formă mai puţin întrebuinţată de obicei este mai expusă modificărilor. Invers, năzuinţa spre a fi clar, a fi înţeles, cînd e vorba de o formă des întrebuinţată, poate să producă o lungire a formei. Dovadă interesantă este lungirea infinitivului în graiul slovac de apus,

---

[1] Grammaire de la langue roumaine, Bucarest 1944, p. 67.

[2] Ion Creangă's Harap Alb. Herausgegeben, übersetzt und erläutert von Prof. Dr. G. Weigand, Leipzig, 1910.

[3] Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594, par Emile Picot, Paris, 1878.

[4] Kapitolao zániku infinitivu v rumunštině. ČMF XXVIII, 1, p. 69—80.

înregistrat de către K. Welsová-Slavíková în *Květy*[1], unde prin diferite locuri găsim formele *itit*, *jestit*, *nestit* şi izolat *pástit*, *pomocit*, *prirôstit*, *vyvěstit*, *vyvěztit*, în loc de *ít*, *jest*, *něst* ş.a.m.d., de pildă (I 735: ztratiti sme pastyra, kdo nas bude pástit?).

Comparînd forma infinitivului în slava veche *goniti* cu forma infinitivului în limba romînă *goni*, forma literară slovacă *pást'* cu forma dialectală *pástit*, putem constata o dezvoltare diametral opusă în aceeaşi categorie: scurtarea în limba romînă şi lungirea în dialectul slovac.

Este o dovadă că legile interne de dezvoltare a limbii se deosebesc în diferite limbi.

ЛАТИНО-СЛАВЯНСКОЕ СКРЕЩЕНИЕ В ФОРМЕ РУМЫНСКОГО ИНФИНИТИВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор считает, что, до настоящего времени, не уделялось достаточного внимания сокращению инфинитива в румынском языке (латинское *adunare*) румынское *a aduna*.) Одно из приведенных до сих пор объяснений, согласно которому *re* — исчезло, в процессе фонетического развития латинского языка, в языки романские, является недостаточным. Неубедителен также и тезис Кржепинского, согласно которому речь идет о влиянии сербско-кроатского или болгарского языка.

Автор пытается также объяснить сокращения румынского инфинитива славянским влиянием, рассматривая не как влияние внешнее, а как результат двуязычия периода скрещивания (VI — XII вв.). Процесс сокращения инфинитива начался, первоначально, в глаголах славянского происхождения, а именно в четвертом спряжении. Вследствие гаплологии, из *platiti*, *postite*, *vestiti*, образовались формы *plati*, *posti*, *vesti*. Таким образом, славянское окончание инфинитива — *ti* исчезло, только в немногих глаголах, распространившись на все славянские глаголы четвертого спряжения. В сознании говорящего, славянское — *ti* было равнозначащим латинскому —*re*, вследствие чего, наряду с *auzire*, появляется *auzi*. С четвертого спряжения, это явление распространилось на все спряжения. Исчезновение —*re*, в кратком инфинитиве, происходило довольно медленно, причем прежнее окончание сохранилось и до настоящего времени, в некоторых народных оборотах, как например, *fire-ar*, *dormire-aţi*, *rămânire-aş*. В летописях, и вообще, в старом румынском языке, удлиненный инфинитив появляется иногда, в одной и той же фразе, наряду с кратким инфинитивом. Суффикс —*re* находил и, доныне, находит широкое применение, в образовании глагольных существительных, как латинского, так и славянского происхождений *creştere*, *gonire* и т. д.).

Сокращение румынского инфинитива, путем утраты окончания —*re* следует рассматривать, как внутренний закон румынского языка, как закон начавший действовать, под влиянием славянского языка и продолжающий действовать до настоящего времени.

[1] Anul XXX, 1908, două volume.

LE CROISEMENT LATIN-SLAVE DANS LA FORME DE L'INFINITIF ROUMAIN

(RÉSUMÉ)

L'Auteur considère qu'on n'a pas accordé à l'abréviation de l'infinitif roumain l'attention qui lui revient (lat. aduna*re*> roum. a aduna). L'une des explications qui ont déjà été données, selon laquelle *-re* est tombé, étant donné l'évolution phonétique du latin aux langues romanes, n'est pas satisfaisante. La thèse de Křepinski, selon laquelle il s'agit d'une influence des langues serbo-croate ou bulgare est également peu convaincante.

L'Auteur se propose de chercher l'explication de l'abréviation de l'infinitif roumain toujours dans l'influence slave, considérée non pas comme une influence externe, mais comme le résultat de la coexistence de deux langues, à la période du croisement (VI—XIIe siècle). L'abréviation est notée tout d'abord pour les verbes d'origine slave, ceux de la quatrième conjugaison. Les formes *plăti*, *posti*, *vesti*, ont apparu par haplologie, de *platiti*, *postiti*, *vestiti*. La désinence slave de l'infinitif *-ti* a donc disparu pour un petit nombre de verbes puis, la terminaison est tombée pour tous les verbes slaves de la IVe conjugaison. Dans l'esprit de celui qui parlait, le slave-*ti* équivalait au latin *-re*; de cette manière, *auzi* coexiste avec *auzire*. De la IVe conjugaison, le phénomène s'est étendu à toutes les autres. La disparition de *-re* de la forme brève de l'infinitif s'est effectuée peu à peu et l'ancienne désinence est conservée aujourd'hui encore dans certaines constructions populaires, telles que *fire-ar*, *dormire-ați*, *rămînere-ași*. Chez les chroniqueurs et, en général, en vieux roumain, l'infinitif long existe parallèlement, parfois dans la même phrase, à l'infinitif bref. Le suffixe *-re* a été et est encore très productif en ce qui concerne la formation de formes abstraites verbales dérivant des verbes d'origine latine aussi bien que des verbes slaves (*creștere*, *gonire*, etc.).

L'abréviation de l'infinitif roumain, par la perte de la désinence *-re*, doit être regardée comme une loi intérieure qui a commencé à jouer un rôle dans la langue roumaine sous l'influence de la langue slave et continue à le jouer encore aujourd'hui.

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

GRAMATICĂ

PROCEDEE DE AFIRMAȚIE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

FL. DIMITRESCU

Una dintre formele cele mai obișnuite ale vorbirii este dialogul. În orice dialog apar două personaje: vorbitorul și ascultătorul care, după fiecare replică, își schimbă rolurile (vorbitorul devine ascultător, ascultătorul vorbitor). În activitatea de toate zilele, oamenii discutînd între ei, comunicîndu-și ideile asupra realității înconjurătoare sînt deseori puși în situația de a arăta că sînt sau că nu sînt de acord cu spusele vorbitorului, deci de a răspunde afirmativ sau negativ. Între vorbitor și partenerul lui se duce totdeauna o « luptă » (chiar și atunci cînd nu reprezintă numaidecît puncte de vedere opuse). Potrivit cu specificul fiecărei discuții, între afirmație și negație, mai adesea este aleasă negația pentru că vorbitorii au impresia că își manifestă mai puternic personalitatea contestînd decît aprobînd, infirmînd decît confirmînd, negînd decît afirmînd [1]. Aceasta din cauză că pe cînd negația exprimă sentimentul de rezistență al vorbitorului, afirmația exprimă, din contră, acceptarea sau adeziunea la enunțarea precedentă.

Prin afirmație se exprimă aprobarea față de adevărul comunicării interlocutorului, acceptarea realizării propunerii sale, atașarea completă la opiniile expuse, confirmarea existenței unui obiect.

Ideii de aprobare (acord, adeziune, acceptare, consimțămînt) îi corespunde în limbă, în primul rînd, un instrument gramatical special. Acesta (rom. *da*, fr. *oui*, prov. *oc*, it. *si*, sp. *si*, port. *sim*, rus. *da*, germ. *ja*, engl. *yes*, magh. *igen* etc.) este absolut necesar pentru comunicarea în limba respectivă și are o mare frecvență; adverbele de afirmație ca și cele de negație fac parte din fondul principal al limbii [2].

Deși noțiunea de afirmație este foarte importantă și ar părea surprinzător ca o limbă să fie lipsită de un instrument de comunicare atît de necesar, există limbi care nu cunosc un cuvînt pentru exprimarea afirmației. Situația se prezintă la fel în ceea ce privește negația.

---

[1] După cum vom vedea însă și prin afirmație se poate manifesta personalitatea.
[2] Cf. Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne, p. 165.

În indoeuropeana comună nu figura un cuvînt cu sensul rom. *da* [1]. Nici limba latină și nici limba greacă nu cunoșteau un cuvînt special pentru afirmație. În latină [2] răspunsul afirmativ se dădea de cele mai adeseori prin repetarea unui cuvînt din întrebare (predicat, subiect etc. de exemplu: — *Venitne pater? Venit*) căruia uneori i se adăuga, pentru întărire, un adverb: *sic*, *ita* etc. Rare erau cazurile în care limba latină folosea numai adverbe (*sic*, *etiam*, *ita*, *vero*, *sane*) [3], pentru a exprima afirmația.

Cum s-a născut instrumentul de afirmație în limbile moderne? Desigur că pentru a răspunde la această chestiune este necesar să ne referim la procesul de abstractizare al gîndirii umane. Este normal ca, la început, procesul de abstractizare nefiind avansat, să nu fi apărut un cuvînt special de afirmație. Mijloacele de afirmație erau afective, multe aveau caracter personal. De-abia cînd noțiunea de afirmație s-a conturat bine a putut apărea un instrument specializat pentru a o exprima.

Limbile romanice au fost puse în situația de a-și crea un instrument de afirmație prin mijloace proprii (conferind această valoare unui cuvînt care avea la origine alt înțeles, sau prin împrumut). Astfel limba franceză și-a creat adverbul *oui* (v. fr. *oil* despre care Meyer-Lübke arată că apare deja la Chrétien de Troyes) din vechiul demonstrativ *o* căruia i s-a adăugat pronumele de persoana a III-a singular *il*; în sudul Franței apare adverbul *oc* din pronumele demonstrativ *hoc*; adverbul *si* din limbile italiană și spaniolă provine din *sic* ($<$ *si* $+$ *c(e)*) etc. [4].

Afirmației i s-a acordat o mare importanță în procesul comunicării dintre oameni. Aceasta poate reieși și din faptul că o serie de limbi au fost denumite după adverbul de afirmație respectiv (franceza: langue *d'oil*, provensala: langue *d'oc*, italiana: langue de *si* [5] etc). Adverbele de afirmație au ajuns să denumească limbile din cauza frecvenței lor.

În limba romînă adverbul de afirmație *da* (specific limbii literare) este de origine slavă. Particula *da* este proprie limbilor slave și nu are corespondent exact în nici una dintre limbile indoeuropene. Sensul cel mai obișnuit al lui *da* în vechea slavă era acela de « astfel, așa » [6] din care cauză în unele limbi slave (rusa, bulgara, sîrbo-croata) este folosită pentru afirmație (acest rol al lui *da*, deși foarte răspîndit, nu era general în slava comună) [7].

Pentru limba romînă, adverbul *da* este reprezentativ. Dacă ne adresăm limbii romîne vorbite întîlnim pe lîngă afirmația exprimată prin *da* sau alte adverbe, procedee variate de a afirma prin locuțiuni adverbiale afirmative, verbul *a fi* la persoana a III-a singular a indicativului prezent, repetiție, construcții interogative (exclamative) negative, unele formule de jurămînt etc. [8]

În mod obișnuit afirmația apare în conversație, în dialog deci, dar, uneori, și în afara dialogului. În cele ce urmează vom urmări ambele situații, preocupîndu-ne însă în special de afirmația propriu-zisă în dialog.

---

[1] Cf. Meillet, Linguistique historique et linguistique générale, p. 343.

[2] Meyer-Lübke, Grammaire des langues romanes, III, p. 584.

[3] Cf. Riemann, Syntaxe latine, p. 595; Dauzat, Histoire de la langue française, p. 393.

[4] Cf. Meillet, op. cit., p. 170.

[5] Dante, În Divina Comedie, vorbind despre limba italiană o numește « lingua del *si*; »; acest termen apare pentru prima oară în lucrarea lui, « De vulgari eloquentia », I, cap. 8.

[6] O situație asemănătoare o are adverbul *sic* care în limba latină înseamnă « astfel, așa »; în italiană și spaniolă este folosit ca afirmație (cf. Meyer-Lübke, op. cit., p. 585, Meillet, op. cit, p. 170). De asemenea sensul inițial al arm. *the* « da » este « astfel, așa » (Meillet, op. cit., p. 171).

[7] Cf. Meillet, Le slave commun, p. 428—429.

[8] In această lucrare nu vom cerceta gesturile din cap (de sus în jos, sau de la dreapta la stînga) care exprimă afirmația și nici interjecțiile afirmative (*îhî, îhîm*).

A. AFIRMAȚIA ÎN DIALOG

În dialog afirmația completă ar presupune reluarea întregii propoziții precedente sub formă enunțiativă; acesteia, eventual, i s-ar adăuga un adverb de afirmație (*—Ai citit astăzi ziarul? — **Da**, am citit astăzi ziarul).* Deseori, în cazul propozițiilor mai scurte se răspunde într-adevăr prin repetarea întregii propoziții precedente:

— *Am făcut bine? — **Ai făcut bine, Culi.*** SAD.Q.U. 141 [1].

sau prin repetarea părților considerate de vorbitor mai importante în propoziție:

— *În sara asta ești mai bine? — **Sînt mai bine, Culi.*** SAD., id. ib., 46.

În general însă vorbitorii, pentru expresivitate, cu intenții afective, nu răspund decît printr-un cuvînt (eventual două-trei cuvinte) indispensabil pentru o bună înțelegere.

Unei aceleiași propoziții interogative i se poate răspunde afirmativ în mai multe chipuri folosindu-se același procedeu, de pildă repetiția — după ceea ce consideră interlocutorul mai important în propoziție. Cel de-al doilea vorbitor subliniază prin răspunsul său tocmai elementul cel mai important, perceput de el datorită intonației speciale prin care l-a marcat primul vorbitor. Să luăm de exemplu propoziția: — *Ai citit în bibliotecă?* Propoziția aceasta poate căpăta prin repetare două răspunsuri afirmative: — ***Am citit*** dacă pe convorbitor îl interesează acțiunea îndeplinită: — ***Am citit*** (și nu: — ***Am consultat numai o carte***) și — ***În bibliotecă*** dacă îl interesează locul unde s-a petrecut acțiunea: — ***În bibliotecă*** (și nu ***acasă, într-un club*** etc.). Iată trei exemple în care deși într-o propoziție interogativă avem aparent aceeași situație (verbul *a vrea* urmat de un subjonctiv) totuși nu se răspunde în același fel: în primul caz răspunsul conține verbul *a vrea* (exprimă acceptarea):

— *Vrei să mergem la tîrlă? — **Vreau.*** GAL. O. I 408, iar în al doilea și al treilea caz verbul următor (la subjonctiv și la imperativ), pentru că pe primul plan este pusă acțiunea:

— *Vrei să-ți spun un basm, s-adormi mai bine? — **Spune.*** CAR. O. III 59.

— *Vrai să-i spun asta eu lui Anghel? — **Să-i spui**, mămuță dragă.* SAD. V. 229.

Din punctul de vedere al procedeelor gramaticale și lexicale specifice, în dialog distingem afirmația propriu-zisă (simplă), afirmația întărită prin cumul și afirmația atenuată.

Înainte de a trece la examinarea procedeelor caracteristice fiecărui tip de afirmație în parte, se impun cîteva observații asupra felurilor de propoziții care cer un răspuns afirmativ.

În dialog se răspunde afirmativ (eventual negativ) după propoziții de diverse tipuri: interogative (— *Ai învățat lecția? — **Da.***), exclamative (— *Frumoasă e ziua de astăzi! — **Da, frumoasă!***), dubitative (— *Să fie el mai bătrîn decît mine? — **Da, este***). Aici trebuie făcută distincția între propozițiile care cer neapărat un răspuns, o luare de atitudine exprimată prin afirmație sau negație, și propozițiile care nu cer în mod obligatoriu un răspuns. Din această a doua grupă de propoziții, cărora numai facultativ li se poate răspunde prin *da* sau *nu*, fac parte propozițiile imperative, exclamative și dubitative. Primei grupe îi aparțin propozițiile interogative, ceea ce explică marele număr de propoziții interogative care ne vor întîmpina în exemplele date în lucrarea de față. Totuși nu toate propozițiile inte-

[1] Vezi lista abrevierilor.

rogative cer un răspuns afirmativ sau negativ. Se știe[1] că propozițiile interogative se grupează după răspunsul așteptat în două categorii: *a)* propoziții construite cu un adverb sau un pronume relativ în care întrebarea se referă numai la o parte din gîndirea exprimată în propoziție: — *Unde ai fost?* — ***La școală!*** vorbitorul știe că interlocutorul său a fost undeva dar nu știe *unde* anume ; întrebarea sa cere tocmai această precizare și *b)* propoziții în care întrebarea se referă la întreaga gîndire exprimată prin propoziție: — *Ai fost ieri la școală?* Vorbitorul vrea să se informeze deodată asupra mai multor elemente (*ai fost* ***la școală?*** și anume *ai fost* ***ieri*** *la școală?*) Acestor propoziții nu li se poate răspunde decît fie prin afirmație, fie prin negație. În studiul de față ne vom ocupa în special de problemele de afirmație puse de ultima grupă de propoziții interogative.

I. **Afirmația propriu-zisă, simplă, se exprimă prin:**

1. Adverbe de afirmație.

Procedeele de afirmație diferă după regiuni și după persoane. Astfel, în Banat se răspunde mai adesea prin *așa*, în centrul Transilvaniei prin *ie*[2] (vezi DA, s. v. *da*), iar fiecare dintre noi întrebuințează procedee de afirmație care îi sînt proprii.

În mod obișnuit în limba romînă se răspunde afirmativ cu ajutorul adverbelor de afirmație. Dintre acestea, cel mai frecvent este *da*[3].

Prin întrebuințarea adverbului *da* și a altor adverbe de afirmație, se exprimă pe lîngă afirmație, și rezumarea ideii anterioare:

— *Ai fost la școală cu cărțile pe care ți le-am cumpărat alaltăieri de la librărie?* — ***Da.***

Se poate constata cu ușurință că *da* rezumă întreaga idee precedentă[4]. De aceea, în unele manuale de gramatică, *da* este explicat ca reprezentînd o propoziție eliptică[5]. Iată cîteva exemple:

— *La dumneata veneam! răspunse cucoana emoționată.* — *La mine?* — ***Da*** . . . *Te rog să nu mă lași!* CAR. O. II 31.

— *A fost în urma noastră pe aici nenea Anghelache?* — ***Da.*** Id. ib. 65.

— *Le-ai azvîrlit, le-ai dat pe foc?* ***Da***, *duducuță.* SAD. O. III 617.

O variantă a lui *da* este *dar(ă)*[6]. De exemplu:

---

[1] Cf. Drăganu, Elemente de sintaxă, p. 30 și urm. în care vorbește despre interogative totale și interogative parțiale.

[2] Rămîne de cercetat originea etimologică a lui *ie*: este reducerea rom. *este* sau germ (sas.) *ja*? Se pare, dat fiind teritoriul de răspîndire al lui *ie* în regiuni populate de sași, că este vorba de o influență săsească, mai ales că în regiunile unde se afirmă prin *ie* tratamentul lui *y* + *a* în alte situații, de exemplu la pers. III singular a verbului *a lua*, este *ie* (vezi ALR, harta 105).

[3] De aceea noțiunea de « a afirma » se exprimă în limba vorbită prin « a spune da » (cf. germ *bejahen* « a afirma » de la *ja* « da »).

[4] Pentru calitatea lui *da* de a rezuma ideea precedentă, amintim construcțiile de tipul *O fi iubind-o, mă, nene Niculiță, ce zici?* — *Mi se pare că da, fiindcă nu înțeleg cum ar putea să facă atîtea comedii dacă n-ar iubi-o.* FIL. CIOC. 85. — *Mîni sînteți încă aici?* — *Cred că da.* HOGAȘ D. 229, în care adverbul *da* înlocuiește predicatele verbale respective, dînd posibilitatea să se înțeleagă timpul, persoana și modul.

Din contaminarea între *cred că da* și *așa cred*, în limba vorbită, s-a născut afirmația *așa cred că da*, citată de I. Iordan în « Arhiva », XXXIII p. 10.

[5] S. Stati, în L. R. 2, a. IV 1955 p. 72, arată însă că *da* este o propoziție enunțiativă neeliptică monomembră.

[6] Iorgu Iordan, Buletinul Philippide, VII–VIII, p. 228, explică pe *dar (ă)* prin elipsă din construcția *(păi) dar nu?*

(Vlad): — Nu, dragă Viorico! Eu sînt un țăran, însă cu stare, cu avere, și voiesc a-ți face fericirea. (Viorica): — Dumneata?! (Vlad): — **Dar**, *Viorico! Eu vînam prin pădurile aste, și cum te-am văzut, inima mea s-a aprins de dragoste pentru tine.* MILLO, B.H. 36.

(Caliopi): — Ne cunoaștem de douăzeci de ani! (Trohin): — **Dar, dar,** *douăzeci de ani dacă nu mai mult.* NEGR. III 59.

(Tinca): — El ți-a dat scrisoarea! (Madam Franț): — **Dar**, *l-am întîlnit la poartă.* ALECS. T. 304.

Adverbul *da* apare uneori însoțit de adverbul *ba*. Acest adverb, considerat astăzi ca particulă negativă (de exemplu în: — *Știi de ce am venit la dumneata? —* **Ba!** CAR. O. II 32) la origine era adversativ, precizînd doar că punctul de vedere al celui care răspunde este altul decît al celui care întreabă. De exemplu:

— *Atunci bisericuța este închisă?... nu mai slujește nimeni la ea? —* **Ba slujește** *părintele Anghel, dar rar de tot...* GAL. O. I 40.

— *Cînd nu pricepe, omul să nu se strîmbe. —* **Ba pricep.** SAD. M.C. 6.

În limba actuală *ba da* se folosește ca răspuns afirmativ după o propoziție negativă [1]:

— *Dumneavoastră ciocăneați așa? —* **Da.** — *Dumneavoastră nu știți că biroul se deschide la șapte? —* **Ba da.** CAR. O. II 34.

— *De ce să rămîn dator? N-o să muncesc la vară? —* **Ba da.** *Atuncea te răscumperi.* SAD. P. M. 137.

— *N-ai să-mi spui măria-ta că țin de foame* [cărțile]? — **Ba da.** SAD. N. P. 239.

Alteori *da* apare alături de adverbul *așa* cu ajutorul căruia dă expresie unei afirmații puternice:

— *Vezi?... Confundasem... În adevăr, a reușit d-l Ghiță Nițescu. —* **Așa da,** *a răspuns plin de satisfacție dl. Niță Ghițescu.* CAR. O. II 73.

Alte adverbe cu o putere de circulație în general mai mică (cu excepția adverbului *așa*) decît a adverbului *da* sînt:

Adevărat

— *Și zici, cumnate Constantine, că ai învățat și ții minte reglementele ca pe Tatăl nostru? —* **Adevărat**, *cumnată.* GAL. O. II 135.

— *Prea cuvioase, asta e poiana lui Gratie? —* **Adevărat.** id. ib. 219.

Confirmarea prin *adevărat* apare destul de rar în situații ca acelea din exemplele date mai sus; de cele mai multe ori *adevărat* apare în răspunsul la o propoziție în care este inclus acest adverb. De exemplu:

— *Adevărat că ești decis a pleca din țară? —* **Adevărat.** ALECS. PR. 90.

Aici *adevărat* este adverb predicativ.

Așa este foarte răspîndit ca afirmație pe teritoriul limbii romîne. Este semnificativ că în limba veche (și astăzi în limba populară) *a afirma* se exprimă prin *a zice că este așa* [2]. De exemplu:

Mai adevărate sînt mărturiile carile dzîc că **easte așa**, *decît ceea ce dzîc că nu-i așa.* PRAVILA MOLD. ap. HEM. 1965—6.

Pe cînd zice « **așa** *» toată crearea, El singur (Satan) zice « nu ».* DEPĂRĂȚEANU, ap. TDRG. S.V. *așa.*

Între *așa* și *da* se pare că *așa* este mai vechi, deoarece este latinesc (<*eccum + sic*), are o arie de răspîndire mai largă și este atestat în textele vechi (Coresi, Pravila). Adverbul *da* a apărut probabil după despărțirea celor patru dialecte

[1] Cf. Meyer-Lübke, op. cit. 586.
[2] Cf. « *Nu-l contrazice spune-i că e așa* ».

ale limbii romîne, deoarece în sudul Dunării nu este cunoscut. În dacoromînă este posibil că a apărut datorită unei influențe bulgărești.

În dialog adverbul *așa* exprimă acceptarea ideii din propoziția precedentă:

— *Așa e că Italia vrea numaidecît să meargă la Roma? — Vrea. — Așa e că Englitera nu are destul bumbac?— **Așa**.* ALECS. PR. 62.

Punctul de plecare se pare că l-a constituit răspunsul afirmativ « *așa* + verb (de obicei *a fi*) » redus apoi la *așa* pentru că era accentuat în răspuns ca element foarte important:

— *Dinioarea, parcă singur mi-ai spus, zise judecătorul, că ați mîncat toți ca unul de mult; așa este? — **Așa este**, domnule judecător.* CR. A 147.

— *Să spuie și domnul doctor dacă nu-i așa. — **Așa e**.* SAD. P. M. 304.

— *Ce e asta, ce înseamnă asta? întrebă iritat moș Costache. Așa e la cinematograf? — **Așa e**, răspunse naiv Titi.* CĂL. E. O. I 211.

Bine apare foarte des în vorbire cînd vrem să arătăm că aprobăm, că ne învoim cu cele auzite:

— *Vreau să mă duc. Să-i spun ceva. — **Bine**, Ioane, du-te.* CR. P. 313, (ap. DA, s.v. *bine*).

— *Fiule Andrei, caută să mă îngăduiești pînă după îngropare. — **Bine**, taică părinte.* GAL. O. I 259.

— *Mă duc în pavilion să văd dacă e pusă masa . . . — **Bine**, dar aperitivele ai putea să le trimiți aici, pînă e gata masa.* CAMIL PETR. T. F. 33.

De multe ori *bine* apare ca răspuns afirmativ la o propoziție interogativă în care este inclus acest adverb:

— *Ți-e bine așa, întrebă Aglaia? — **Bi-bine** mormăi Costache.* CĂL. E. O. I 166.

Desigur aparține în special vorbirii oamenilor instruiți, dar apare și în limbajul oamenilor mai puțin cultivați (cf. p. 730 din ALR, Joseni-Buzău: *dă sigur*):

— *Te întorci la Pașcani? — **Desigur**; iau cu mine și pe un necăjit de aicea.* SAD. N. F. 162.

— *Și-a îndrăznit să te sărute? — **Desigur**, era de așteptat.* SAD. V. 226.

Exact este un neologism; apare în general în limbajul oamenilor cultivați:

— *Fac prinsoare că scrisorile sînt de la Bresci și de la Lucheni . . . — **Exact**.* CAR. O. II 10.

— *Mi se pare că ne-am cunoscut. Dl. Ion Ozun, gazetar, nu? — **Exact**.* CEZ. PETR. C. V. 160.

— *Nu apă, Stănică — întrerupse doamna bogată — zeamă de supă și grăsime. — **Exact**. Am pus-o pe nevastă-mea, dar n-a făcut nimic.* CĂL. E.O. I 94.

Firește este unul dintre adverbele des folosite atît în limba comună cît și în limba literară:

— *Veniși la nunta mea? mă întrebă dînsul. — **Firește!*** CAR. O. II 11.

— *Și de atunci tot păzitor ai rămas? — **Firește**.* SAD. O. III 163.

— *Bați cîmpii, Stănică — zise Olimpia — asta e de la sine înțeles că copiii au să moștenească. — **Firește**, făcu voluminoasa doamnă Iorgu.* CĂL. E. O. I 39.

Întocmai.

— *Ai făcut cum ți-am spus? — **Întocmai**.*

Uneori *întocmai* apare însoțit de adverbul *așa.*

— *Îl trimiți pe Onu? — Da. — Cu căruța? — **Întocmai așa**, Culi.* SAD. O. U. 151.

Într-adevăr.

— *Mă, tu ești dat dracului. — **Într-adevăr**, ăluia fui dat.* SAD. M. C. 24.

— *Știu că te-ai fi supărat degrabă dacă s-ar fi arătat dinaintea măriei-tale acest adevărat coborîtor al nobililor.* — ***Într-adevăr.*** Id. N. P. 221.

Negreșit are o mare frecvență în vorbire:

— *Cum? întrebă băiatul, sînt mulți oameni ca mine și ca tata? Și o să trăim cu dînșii?* — ***Negreșit,*** *îi răspunse calul.* ISP. B. 278.

— *E o hotărîre irevocabilă?* — ***Negreșit.*** VLAHUȚĂ, O. A. 334.

— *Și pentru noi?* — ***Negreșit,*** *patru automate calibrul opt.* SAD. P. M. 96.

Perfect apare în limbajul oamenilor cultivați. Este vorba probabil de o influență a limbii franceze (cf. fr. *parfaitement*):

— *Atunci să-i anunț eu pe ceilalți?* — ***Perfect!*** *La revedere și nu uita.* CEZ. PETR. 1907, II 102.

Sigur.

— *Pot s-o văd?* — ***Sigur.*** SEBASTIAN, T. 55.

— *Și crezi că vine?* — *Mecanicul?* — ***Sigur.*** *Nu se poate să nu vină.* Id. ib. 21.

De cele mai multe ori, ca în ultimul exemplu, adverbul *sigur* este însoțit de o întărire, exprimată fie printr-o frază întreagă, fie numai printr-un alt adverb de afirmație.

În limba oamenilor cu mai puțină cultură apar ca afirmații adverbele: *categoric*, *precis*, *absolut*, *matematic* etc.

— *Ne vedem la ședință?* — ***Categoric.***

— *Vii la patru?* — ***Precis. Matematic.***

Pornindu-se de la situații ca cele amintite în care afirmația prin *categoric*, *matematic* etc. este justificată, s-a ajuns în mod greșit să se răspundă cu aceste adverbe și în alte cazuri:

— *Ai învățat lecția?* — ***Categoric.***

— *Mergem la plimbare?* — ***Absolut.***

2. Un alt procedeu de a răspunde afirmativ este folosirea unor construcții cristalizate în limbă specializate în exprimarea afirmației. Aceste construcții specifice limbii noastre sînt, din punct de vedere gramatical, locțiuni adverbiale afirmative. În categoria lor intră răspunsurile de tipul: *de bună seamă*, *nici vorbă*, *nici discuție*, *fără doar și poate*, *fără îndoială*, *de acord*, *ba bine că nu* etc.:

— *Să trăiți! A fugit un civil. O femeie. S-a furișat aici . . .* — *Știi bine?* — ***De bună seamă.*** CAMILAR. N. 12.

Nicu: — *Hai să fugim împreună. Leonaș:* — *Ce zici?* — *Vrei să mă furi? . . . Nicu . . .* — ***Fără doar și poate.*** ALECS. T. 335 (ap. DA, s.v. *fără*).

— *Anul aista nu-i așa că isprăviți școala de la noi?* — ***Fără îndoială!*** *ai răspuns tu repede.* SAD. O. VIII 449.

— *Nu pricep de ce nu poți. Nu e așa de greu . . .* — ***De acord,*** *Irène.* CAMIL PETR. T. F. 11.

— *Nu-i așa că ai învățat lecția?* — ***Nici vorbă.***[1]

Construcția afirmativă *ba bine că nu*:

---

[1] *Nici vorbă* (ca și sinonimul său *nici discuție*) are în acest caz valoare afirmativă din cauză că întrebarea pusă nu are propriu-zis caracter de întrebare, ci e mai degrabă o afirmație cu ton exclamativ. *Nici vorbă* are valoare negativă (vezi Iorgu Iordan, Stilistica limbii romîne, 286). Diferența între cele două sensuri ale construcției *nici vorbă* apare clar în legătură cu verbul care urmează: construit cu indicativul *nici vorbă* înseamnă *cu siguranță, sigur, da,* construit cu conjunctivul înseamnă *nu, sigur că nu.* (Să se compare de exemplu *nici vorbă că citesc* cu *nici vorbă să citesc)* Amîndouă cazurile au la bază expresii de tipul *nu încape vorbă* (afirmativ), *nu poate fi vorbă* (negativ) în care *vorbă* înseamnă *discuție.*

— *Măi Buzilă, mi se pare că tu ești toată pricina gîlcevei.* — ***Ba bine că nu!*** *zise Ochilă.* GR. P. 254 (ap. DA, s. v. *bine*).

— *Știi tu ce pericol mă amenință?...* —***Ba bine că nu.*** *Dacă n-oi ști eu păpara lui jupînul.* CAR. O. I 80, este echivalentă cu afirmația cuprinsă în întrebarea *cum nu* (v. p. 115). Expresivitatea acestei construcții exclamative provine de la dubla negație *ba nu* care-i schimbă înțelesul negativ în unul afirmativ.

Uneori construcțiile cristalizate prin care se exprimă afirmația sînt alcătuite din două propoziții ca de exemplu în:

— *Sînt adevărate toate acestea?* — *Uite, cocoane,* ***cum te văd și cum mă vezi.*** FIL. CIOC, 131.

3. Un procedeu de afirmație specific vorbirii neîngrijite, familiare, îl constituie folosirea persoanei a III-a a indicativului prezent a verbului *a fi*[1] ca răspuns afirmativ la o propoziție în care nu apare acest verb. Față de *da, desigur* etc. *este* apare cu mai multă expresivitate din cauza caracterului său eliptic:

a) — *Icre moi aveți?* — ***Este.*** CAR. O. II 88.

b) — *Marino... ai fier de călcat?* — ***Este, este,*** *confirmă femeia morocănoasă.* CĂL. E.O. I 41.

c) — *Ai cai la moșie, pot să devin amazoană?* — ***Este, este,*** *cum să nu.* Id. Ib. 115.

În situații ca cele de mai sus forma verbală *este* s-a desprins de înțelesul verbal (*este=există, se află, se găsește*, deci verb predicativ) și a devenit afirmație propriu-zisă, instrument [2] cu care se poate răspunde la orice întrebare, indiferent de predicatul acesteia, ceea ce explică aparentul dezacord din exemplele *a)* și *c)*.[3] Se observă că *este* cu valoare de afirmativ apare numai sub aspectul flexionar întreg *(este)* și niciodată redus la *e* [4] ca în alte situații.

Afirmația *este* se explică prin repetiția verbului unor propoziții care conțineau verbul *a fi*:

— *Domnul Niță e zapciu?* — ***Este!*** *Doctorul, e doctorul plășii?* — ***Este!...*** *Ciupei este la favoruri?* — ***Este!*** *Domnul Andriu este avocat și fiul său ajutor de jude?*— ***Este!*** DELAVR. H. T. 230.

— *Sînt pepeni?* — ***Este, este.*** CĂL. E. O. I 105.

— *Ia ascultă Jeane?...* — *zise Stănică — patronul e aici?* — ***Este!*** *să-l chem?* Id. ib. 244.

— *Este ori nu este codru! Este ori nu este? strigă el întorcîndu-se spre mine.* — ***Este,*** *unchieșule! zisei eu cu oarecare teamă.* SAD. O. VIII 573.

În afară de verbul *a fi*, limba romînă mai cunoaște și alte verbe apte de a deveni instrumente pentru exprimarea afirmației, indiferent de predicatul propoziției precedente:

A crede

— *Frățioare, o să-ți pară rău de tot într-o zi...* — ***Cred și eu,*** *dar pînă atunci mai este vreme.* GAL. O. I 89.

---

[1] Pentru analogie cf. rus. *niet (nu)* < v. sl. *nĕstu (ne+jestu)* v. Meillet, Sl. com. 417.

[2] Și în alte limbi se afirmă cu ajutorul persoanei a III-a a indicativului prezent a verbului *a fi* ceea ce arată că în condiții asemănătoare se pot produce aceleași fenomene indiferent de limbă. De exemplu în vorbirea populară neogreacă, εἶν. prescurtarea persoanei a III-a indicativ prezent εἶναι *(este)* are valoare afirmativă: καλὸ εἶναι? *(este bun?)* se răspunde εἶν (αι) *(este)* (v. Iorgu Iordan, Stilistica, 282). Același fenomen se întîlnește în limba rusă în special în limbajul folosit în armată. De exemplu: Есть у него карандаш? (Да) есть.

[3] În exemplul *c)* situația se complică prin faptul că se răspunde afirmativ la două propoziții interogative.

[4] Cf. Iorgu Iordan, Stilistica, p. 282.

Verbul *a crede* are posibilitatea de a deveni unealtă de afirmaţie deoarece exprimă o comunitate de idei între interlocutori, deci posibilitatea ca vorbitorul al doilea să aprobe, să susţină etc. spusele celui dintîi.

A înţelege

— *Cela-lalt cum să nu-l creadă cînd îl vede aşa de procopsit?* — ***Se -nţelege.*** REVISTA NOUĂ, an II, 1889, p. 437.

— *Dar acum tot poţi pentru ca să zici că respiri.*—***Se-nţelege.*** CAR. O. II 165.

— *Vrai să înveţi rotăria?* — ***Se-nţelege.*** SAD. O. VIII 390.

— *Ce zici, Chirilovici? Ajungem deseară?* — ***Se -nţelege.*** *Nici nu mai rămîne îndoială.* Id. ib. 549.

În aceste cazuri ideea de acord, de confirmare este exprimată tot printr-un verb care arată asocierea celui întrebat la ideile exprimate prin întrebările precedente.

A putea

— *Acum ar fi binevenită o cafea.* — ***Se poate,*** *a răspuns mama Anghelina.* SAD. N. FL. 18.

A vedea este un verb sentiendi folosit deseori pentru a exprima afirmaţia mai cu seamă în expresiile *după cum se vede, precum se vede (mă vezi), vezi bine* etc. De exemplu:

— *Dumneata eşti, nene Fane?* — ***După cum se vede.*** SAD. O. U. 189.

— *Te sculaşi?* — ***După cum se vede.*** SEBASTIAN, T. 11.

— *Tu erai, Costea?* ***Precum mă vezi.*** CEZ. PETR. C. V. 254.

— *Întreaga omenire gemea sub jugul despotic.*— ***Vezi bine*** *că gemea . . . Vorbă e?* — *Gemea, nu glumă.* DELAVR. H. T. 214.

— *Şi ai să-mi seceri tu?* — ***Ai să vezi.*** GAL. O. I 236.

În acest ultim exemplu afirmaţia foarte puternică echivalează cu luarea unui angajament.

A vedea la persoana a II-a singular urmat de adverbul *aşa* exprimă mulţumirea de a vedea realizîndu-se o dorinţă sau o prevedere.

— *Ţi-o fi dor, surato dor, / Ţi-o fi dor de-un puişor /* — ***Vezi aşa,*** *surato fa!* VULPIAN, TEXTURI, 104 (ap. HEM).

A zice, verb declarandi, apare mai ales în afirmaţia cu coloratură biblică, arhaică, *precum zici*:

— *Andrei, tu cauţi pocăinţa şi vrei să începi cu o fără-de-lege?* — ***Precum ai zis.*** GAL. O. I 251.

— *Prea-cuvioase, asta este poiana lui Gratie?* — *Adevărat. Şi cealaltă, mai din vale, poiana lui Palamon?* — ***Precum zici.*** Id. ib. 211.

Ideea de acord apare exprimată prin persoana I ind. prez. a acestui verb precedat de adverbul *şi*:

— *Jupîne, focul ăsta din Copca-Rădvanului trebuie să fie al slugilor dumitale.* — ***Şi eu zic,*** *mă Oance.* Id. ib. 66.

Zic iş io căi aşeá. Imoasa Mehedinţi[1]. ALR.

Alături de verbul *a zice* care arată că vorbitorul este de aceeaşi părere cu interlocutorul său, foarte răspîndit este verbul *a gîndi* care exprimă « concomitenţa » dintre păreri.

Aşá-m gîndit şî io. Boita, Sibiu. ALR şi sinonimul său *a socoti*:

Tot aşa am socotit şî io. Livezeni-Hunedoara. ALR.

[1] Din fişele ALR care conţin numai răspunsurile la întrebări.

Dintre verbele citate aici se apropie mai mult de instrumentele gramaticale de afirmația propriu-zisă cele care stau la persoana a III-a singular diateza reflexivă (adică *a înțelege*, a *putea* și, într-o măsură mai mică, *a vedea*) pentru că sînt impersonale; subiectul nu este exprimat, important este că acțiunea are loc fără să se arate cine o face [1].

Și unele substantive *(părere, vorbă, voie, formă, fel)* apar des în construcții afirmative:

Îs d'ă părẹria asta. Arieșeni, Turda, ALR.

Ioz dio părẹre cu tine. Biia, Tîrnava Mică. ALR.

Sînt'ăm po vorbă. Busturi, Bihor. ALR

Șî ios pia voie care ieșt' șî tu. Hodac, Mureș.

Sînt'ăm do formă. Semleac, Arad. ALR.

construcție apropiată cu aceasta este *sîntem tot una*:

Sînčem tot una. Cărbunari, Caras. ALR.

Sîntem uni ca și alți. Măierani, Sibiu, ALR.

4. Alt procedeu de afirmație este reluarea unei părți din propoziția precedentă, considerată de vorbitori drept cea mai importantă [2]. Răspunsul eliptic rezultat dă vorbirii o mare forță expresivă [3].

Dintre părțile de propoziție cel mai adesea se răspunde:

a) cu predicatul. Discutînd despre repetiția verbului ca fiind cel mai frecvent procedeu de afirmație în limba latină, Meyer-Lübke [4] menționează conservarea acestui procedeu în limba romînă. Explicația reluării predicatului stă în legătură cu calitatea lui de a fi cel mai important element al propoziției, pentru că exprimă acțiunea sau starea subiectului. Cum de cele mai multe ori întrebarea se referă la acțiune, este firesc să se răspundă cu predicatul.

α) *Predicatul verbal.* În majoritatea cazurilor verbul cu care se afirmă stă la același mod și timp cu predicatul din propoziția precedentă. Indicativul prezent este des întîlnit pentru că apare frecvent în conversație. Iată cîteva exemple în care afirmația se exprimă printr-un verb la indicativul prezent:

— *Vezi tu colo în lună niște pete?* — ***Le văd.*** CR. P. 40.

Jud.: — *Lasă-mă să te întreb* . . . — *Leanca:* — ***Te las*** . . . CAR. O. II 39.

— *Dacă m-oi jura mă crezi?* — ***Te crez.*** CAR. O. I 28.

— *Poposim pe malul Moldovei, ce ziceți?* — ***Poposim***, *frate, răspunse mezinul.* SAD. O. I 15.

— *Mai sînt mulți în colo, de pază?* — ***Sînt.*** *Cum nu? mai sînt*... Id. ib. 523.

— *Cutezi să mă înfrunți?* — ***Cutez.*** STANCU D. 26.

Alteori apar formele de trecut sau de viitor ale indicativului, după momentul la care se referă întrebarea:

Trecut

— *S-a luat bagabonții și după dumneata?* ***S-a luat*** *și se ia* . . . CAR. O. I 8.

— *L-ai auzit pe Nastratin?* — ***L-am auzit***, *am răspuns eu rîzînd.* SAD. O. I 53.

---

[1] Vezi Gramatica Academiei R.P.R., 1954, vol I, 245.

[2] Uneori răspunsul afirmativ prin repetiție apare aproape mecanic, automat. Iată un exemplu ilustrativ în acest sens: — *Să nu-ți fie frică. Să spui tare și deslușit,* — *Tare. . . Da. Și nu vedeam înaintea ochilor de frică.* — *Și deslușit.* — *Și deslușit.* — *Să nu tremuri.* — *Să nu tremur. Și mie îmi clănțăneau dinții în gură.* DELAVR. H. T. 93.

[3] Cf. Bally, Le langage et la vie, 180. « Este foarte dificil a gîndi *da* sa *nu* fără ca emotivitatea să se amestece puțin sau mult. »

[4] Cf. Meyer-Lübke, Op. cit., 584.

— *I-aţi făcut analizele?* — ***S-a făcut***[1] *domnule doctor, sări Stănică.* CĂL. E. O. I 32.

Viitor

— *Putĕ-veţi bĕ paharul ce eu am a bĕ? Şi cu botejunĕ cu cĕ eu voi fi botezat să vă botezaţi? Ei ziseră lui:* — ***Putĕ-vom.*** CORESI EV. 93.

— *Ară să fie şi la noi răscoală, tată?* — ***Ară să fie.*** STANCU, D. 95.

În general se remarcă o concordanţă perfectă între timpul şi modul predicatului din propoziţia care cere un răspuns afirmativ şi timpul şi modul predicatului din răspuns. Numai rareori se întîmplă ca verbul din răspunsul afirmativ să fie la alt timp sau mod decît cel din propoziţia precedentă. În:

— *Ai înţeles?* — ***Înţeleg.*** SAD. M. C. 68,

se răspunde cu indicativul prezent din cauză că, în timp, « trecutul » din întrebare este foarte aproape de momentul prezent al răspunsului. În:

— *Taci odată.* — ***Am tăcut.*** CAR. O. I. 85,

se schimbă atît timpul cît şi modul. Schimbarea modului este firească şi uşor explicabilă; mai puţin obişnuită este schimbarea timpului: se foloseşte perfectul compus pentru că se presupune că acţiunea cerută este atît de sigură încît se poate considera ca realizată. În:

— *O să fac cum e drept şi tu să taci.* — ***Tac.*** SAD. M. C. 15,

se schimbă modul pentru că la imperativ nu se poate răspunde nici cu imperativul, nici cu conjunctivul. De asemenea într-o situaţie ca:

— *Să-l chem?* ***Cheamă-l!***

conjunctivului îi corespunde în răspunsul afirmativ modul imperativ deşi i-ar putea corespunde la fel de bine conjunctivul: — ***Să-l chem!***

Cînd predicatul propoziţiei este la un timp compus al trecutului — de cele mai multe ori perfectul compus — se răspunde frecvent prin participiul lui trecut adică prin al doilea element, purtătorul înţelesului. Verbul *a avea* auxiliar nu este necesar pentru înţelegerea ideii respective, deţinătorul sensului fiind doar participiul. Iată cîteva exemple:

— *Ai adus iapa?* — ***Adus,*** *ieş afară şi vedz.* GR. N. II 341.

— *Prusia şi cu Austria au terminat rezbelul lor?* — ***Terminat.*** — *Bun! Francia s-a retras de la Mexico?* — ***Retras.*** ALECS. PR. 92.

Chiriţa: — *Mai tras-ai în cărţi, cumnăţico? Safta:* — ***Tras,*** *soro.* ALECS. T. 440.

— *Hodinit-ai astă noapte?* — ***Hodinit*** *şi nici pre.* ŞEZ. (ap. TIKTIN, S. V. *prea*).

— *Ai înţeles ce spun eu, diece?* ***Înţeles,*** *prietene Ghiţă.* SAD. N. P. 83.

— *Ai fiert laptele?* — ***Fiert.*** id. O. I 59.

— *Să fie adevărat? Ai văzut cu ochii dumitale?* ***Văzut.*** id. P. M. 15.

— *Frumoasă femeie a fost şi a făcut trei voinici cum rar se întîlneşte. A murit tînără!* — ***Murit!*** *rosti Gînj înăbuşit.* Id. ib. I 167.

— *Vra să zică, turcule, ai ştiut că n-are la el bani?...* ***Ştiut.*** Id. ib. 214.

Într-un caz ca:

— *Aduseşi, bre?* — ***Adus,*** *bade Ionică,*

[1] Este de remarcat că în răspuns apare forma *s-a făcut* şi nu *i-am făcut* cum ar fi fost de aşteptat. Desigur că folosirea acesta a verbului la forma impersonală a dus la generalizarea lui *s-a făcut* ca afirmaţie; astfel forma verbală *s-a făcut* a devenit un instrument al afirmaţiei indiferent de predicatul propoziţiei precedente: — *Vino mîine la mine.* — *S-a făcut.* Explicaţia stă în legătură cu conţinutul: cineva are de efectuat o acţiune şi pentru că, atunci cînd este întrebat despre îndeplinirea ei, este sigur că o va duce la capăt, răspunde prin *s-a făcut* ca şi cum acţiunea ar fi deja efectuată.

se răspunde cu participiul trecut unei întrebări în care apare perfectul simplu. Această situație este explicabilă prin faptul că participiul trecut prezintă avantajul că exprimă rezultatul prezent al acțiunii.

β) *Predicatul nominal*. Cînd predicatul propoziției care cere un răspuns afirmativ este nominal, de cele mai multe ori se răspunde prin numele predicativ, adică tocmai prin partea din predicat care exprimă înțelesul (întocmai ca mai sus cu *participiul*). Astfel se afirmă prin adjective cu funcție de nume predicativ:

— *Măi Ioane, dragi ți-s fetele?* — ***Dragi***. CR. A. 37.

— *O fi deștept, nu zic; dar e cam zevzec....* — ***Zevzec***. CAR. O. II 151.

— *Bietul preot! O fi și el bătrîn și-i vine greu . . .* ***Bătrîn***, *domnișorule*. GAL. O. I 41.

— *E sănătos, e bine?* — ***Sănătos***, *bine*. SAD. M .C. 117.

— *Ești rănit?* — ***Rănit***. CAMILAR, N. II 343.

Același lucru se întîmplă și cînd în propoziție lipsește copula:

— *Moartă, babo, moartă?* — ***Moartă***, *Ago, moartă*. GR. N, I. 239.

— *Bine te-am găsit, mamă Anghelina. Bune toate?* ***Bune***, *domnu' inginer al nostru*. SAD. N. F. 36.

— *De treabă om, Beriozov, măi Mitre . . .* — ***De treabă*** *și vrednic*. Id. M. C. 120.

În alte cazuri, numele predicativ fiind exprimat printr-un adverb, se răspunde afirmativ prin adverbul respectiv:

— *Ei Ioane, gata ești?* — ***Gata***, *răspunse el zîmbind*. CR. P. 122.

— *Ne-om folosi noi de el, dar stăpînul lui* [al cîinelui] *rămîi tot dumneata. E bine așa?* — ***Bine***, *am îngăimat eu emoționat*. SAD. N. F. 34.

Alteori numele predicativ este exprimat printr-o formă nominală (supin, infinitiv); aceasta explică și folosirea lor cu valoare de afirmație:

— *De vînzare ți-i găinușa, măi băiete?* —***De vînzare***, *moșule*. CR. A. 41.

Formele nominale pot apărea într-o afirmație ca răspuns la o propoziție în care verbul *a fi* doar se subînțelege pentru că este unealtă gramaticală, copulă. De exemplu:

— *A dumneavoastră* [*e fata*] — *A noastră* — *De măritat?* — *Apoi*, ***de măritat***. VLAHUȚĂ, O. A. 500.

Cînd numele predicativ este alcătuit din mai multe cuvinte se poate răspunde afirmativ și printr-o singură parte din numele predicativ; desigur vorbitorul alege pentru afirmație tocmai cuvîntul cel mai reprezentativ, mai expresiv:

— *Ce zici, Mitreo, e mai bine așa?* — ***Mai***. SAD. M. C. 26.

În acest caz, fiind vorba de comparativ este firesc să apară adverbul *mai* singur din cauză că el exprimă esențialul: ideea de comparativ al superiorității.

b) Pe lîngă predicat, dintre părțile de propoziție se răspunde cu *subiectul*. Ne referim aici la « interogativele parțiale ». Se afirmă cu subiectul atunci cînd pe vorbitor îl interesează autorul acțiunii; în acest caz, vorbitorul exprimă insistența asupra subiectului printr-o intonație specială. Răspunsul afirmativ poate fi exprimat prin orice parte de vorbire cu funcție de subiect dar în special prin substantiv (*Ionel a fost la școală?* — ***Ionel***) sau prin substitutul substantivului, pronumele. Dintre pronume, mai adesea se răspunde prin pronumele personal:

— *Și le-a spus el?* — ***El***, *desigur*. MIHĂESCU, Z. N. 336.

Desigur că atunci cînd în întrebare figurează pronumele personal de persoana a II-a singular sau plural în răspuns apare persoana I (sg., pl.):

— *Mă rog, dumneata ești d. Mihail Constantinescu, directorul pamfletului care se intitulează « Lumina »?* — ***Eu!*** *răspunde amicul nostru*. CAR. O. II 125.

— *Tu ești Neculai?* — *întrebă popa*. ***Eu***, *părinte*. SAD. O. I 373.

— *Costache! Tu eşti?* — ***Eu*** *. . . gemu greu duşmanul.* Id. O. III 87.

— *Tu eşti?* — ***Eu****, năşico. Bine că ajunsei.* Id. M. Ç. 149.

Alteori răspunsul afirmativ se dă printr-un pronume demonstrativ:

— *Asta te-a mîhnit pe tine?* — ***Asta****: şi altele.* Id. M. C. 124.

— *Căpitane, sînt doi pasageri clandestini pe vapor.* — *Ăştia?* — ***Ăştia.*** SEBASTIAN, T. 115.

Şi celelalte părţi de propoziţie se întîlnesc în afirmaţie dacă la ele se referă propoziţia precedentă:

c) *Atribute*:

— *Teribilă căldură a fost azi.* — ***Teribilă.*** CAR. O. II 165.

— *Bune veşti?* — ***Bune.*** SAD. M. C. 195.

d) *Complemente directe* şi *indirecte*:

Luluţa: — *Şi îţi pare bine? Culiţă*: — ***Imi.*** ALECS. T. 483.

— *Te-ai trezit, Ioane?* — ***M-am.*** V. ROM. 1952, II 170.

— *Vra să zică asta ţi-am spus! . . .* ***Asta.*** SAD. O. I 515.

— *Veste bună, fată? De la Mitrea?* — ***De la el.*** Id. M. C. 141.

e) *Circumstanţiale*:

— *A murit de boala asta . . . de tifosul ăsta care a venit cu războiul . . .* — *De aceea aţi avut aici spital ?* — ***De aceea.*** Id. O. VIII 551.

5. Un procedeu cunoscut mai ales în vorbirea curentă (apare însă şi în unele opere literare) de a intensifica expresia este repetarea adverbelor:

— *Şi ai de gînd să-ţi arendezi şi moşia?* — ***Şi.*** MINULESCU, V. N. I 340 [1].

— *Şi pentru mine?* — ***Şi.*** *După cum mi-aţi recomandat.* SAD. P. M. 96.

— *Cum? strigă Lizuca. Au săgetat-o albinele?* — *Da, drăguţă. Închipuieşte-ţi* — *Şi pe servitoare?* — ***Şi.*** SAD. O. VIII 344.

— *Tot pe aici?* — ***Tot.*** CEZ. PETR. C. V. 133.

Alteori din întreaga propoziţie interogativă se alege pentru răspuns o prepoziţie:

— *L-ai tradus? întrebă nenea Manolache.* — *Ei bravo! răspunse ea.* — *Cu cinci mii?* — ***Cu.*** CAR. O. II 94.

— *Pe ce-ai mai scump?* — ***Pe.*** BRĂESCU. S. V. 68, sau conjuncţia *să* în cazul cînd propoziţia precedentă conţine un predicat la subjonctiv:

Chiriţa (cu dragoste): — *Să mă vezi pe năsele? Leonaş*: — ***Să*** . . . ALECS. T. 471.

— *Să ne culcăm.* — ***Să*** . . . DELAVR. L. 114.

— *Să n-ai parte de mine?* — ***Să.*** SAD. O. U. 291.

— *Să-i sară ochii?* — ***Să-i*** [2]. ARGHEZI, V. 184.

Astfel de forme de răspuns afirmativ nu apar decît rar în limba literară; cele mai multe nu sînt justificate şi nici recomandabile. Astfel răspunsurile în care apare o prepoziţie sînt justificate numai în cazul cînd în întrebare sînt cuprinse două situaţii şi trebuie să alegi una din ele: — *Cafea cu lapte sau fără?* — ***Fără*** (eventual: ***Cu***).

Cazurile înregistrate sub punctul 5 sînt caracteristice vorbirii familiare şi vorbirii afective. În intimitate sau afectiv sînt mai expresive tocmai uneltele gramaticale (prepoziţii, conjuncţii etc.) deoarece în mod obişnuit nu îndeplinesc rolul de a exprima afirmaţia.

Relativ la afirmaţia prin repetare (pct. 4, 5) trebuie să reţinem că se răspunde cu cuvîntul considerat ca fiind cel mai important din propoziţie; acest fapt

---

[1] Aici şi din răspuns este repetarea celui de-al doilea *şi*, adverb.

[2] În acest exemplu după conjuncţia *să* apare şi pronumele în dativ din cauză că este strîns legat de conjuncţie.

este determinat de cel care întrebînd așteaptă un răspuns. Este necesar deci să fie relevat rolul conducător al primului vorbitor; el pune accentul pe cuvîntul la care se referă în special întrebarea sa și interlocutorul, în răspunsul lui, ține în general seama de acest lucru.

6. Alt procedeu de a afirma, des folosit de vorbitori tot în cadrul elipsei [1], este următorul: în loc să se răspundă prin *da*, sau echivalentele lui se răspunde prin unul sau mai multe cuvinte care aduc, fără a fi cerute în mod direct de întrebare, amănunte în plus. În acest mod se stabilește un fel de colaborare între cei doi vorbitori: cel de-al doilea completează ideea din întrebare, o prelungește prin informații de detaliu pe care le presupune interesante pentru interlocutor. Iată un exemplu:

— *Nu văd pe nimeni din familie. N-avea nici o rudă? se miră Mirel Alcaz.* — ***A venit azi o femeie*** . . . CEZ. PETR. C. V. 298.

Întrebării din fraza de mai sus ne-am fi așteptat să i se răspundă prin: *ba da*. Cel întrebat însă a considerat că e nevoie să spună mai mult și socotind ca neimportantă simpla afirmație, merge mai departe și dă amănuntele respective. În astfel de situații se relevă faptul că cel care afirmă nu rămîne pasiv și ia singur inițiativa de a răspunde mai mult decît i se cere.

Se poate răspunde de pildă printr-un atribut

— *Sînt curios să văd pînă unde merge mișelia omului . . . Zici că mi-e amic.* — ***Bun***. CAR. O. II 152.

sau circumstanțiale de toate felurile. Iată cîteva exemple de circumstanțiale

a) de timp

— *Poftim să mîncăm.* — ***Numaidecît***. SAD. O. U. 218.

— *Lasă ispășirea și deschide porțile.* — ***Numaidecît***. Id. N. P. 129.

b) de loc

— *Nu știi unde s-a dus?* — ***La librărie***.

c) de mod

— *Și l-a omorît, ai?* — ***Ca pe-un pui de găină***, *măria-ta*. FIL. CIOC. 260.

— *Îți place dragă Prichindel?* — ***Strașnic***, *a răspuns el*. CAR. O II 252.

Tipătescu: — *Și Cațavencu mă înjura? Pristanda:* — ***Grozav***, *coane Fănică. Pe guvern și pe dumneavoastră . . . și-și număra voturile.* Id. O. I 64.

— *Știi să tragi?* — ***Puțin***. CEZ. PETR. C. V. 286.

Tot în cadrul elipsei trebuie amintite formulele de politețe. Se știe că în anumite împrejurări sîntem puși în situația de a nu putea sau de a nu vrea să răspundem simplu printr-un *da* sau un echivalent: în astfel de situații folosim formulele de politețe din care cele mai frecvente sînt: *bucuros*, *cu plăcere*, *poftim* etc.:

— *Rogu-vă să mă găzduiți.* — ***Bucuros***. *Cu ce vom putea.* ISP. B. 436.

— *N-aveți un scaun?* — ***Poftiți***. CAR. O. II 135.

— *Să vă dau o idee?* — ***Poftim***. GAL. O. I 639.

— *Dă-mi te rog o țigară.* — ***Cu plăcere***, *domnule colonel.* SAD. M. C. 90.

Ca în ultimul exemplu, deseori cînd răspunsul vrea să fie politicos, afirmației i se adaugă un apelativ de politețe [2].

---

[1] De menționat că aici se dă elipsei o accepție puțin diferită de cea din paragraful imediat precedent; acolo prin elipsă se înțelegea îndepărtarea elementelor neesențiale din vorbire și păstrarea celor importante: — *Ai fost și tu la cenaclu?* — ***Și***, pe cînd aici înțelegem prin elipsă absența oricărui element din propoziția precedentă și prezența în afirmație numai a unui element nou.

[2] Cf: Meyer-Lübke, op. cit. 586.

Uneori în locul unei afirmații se folosesc propoziții întregi. Acestea exprimă de cele mai multe ori, pe lîngă afirmație, și ideea de consecutivitate în timp. De exemplu:

— *Dar căprioare sînt? întrebă Toader Ursul.* — ***Ai să le vezi cum au să treacă,*** *fulger, dar nimeni nu trage în ele . . . Nici în capre, nici în iepuri.* SAD. O. U. 61; aici răspunsul afirmativ obișnuit ar fi: ***sînt****, prin urmare, ai să le vezi.*

În exemplele date în acest paragraf afirmația, deși nu apare nicăieri sub formă directă, este inclusă în răspuns, deoarece propozițiile de răspuns conțin consecința comunicării din prima propoziție: considerînd evidentă afirmația pentru interlocutor, cel care răspunde se dispensează de a o mai exprima și trece la exprimarea unui element nou, presupus interesant pentru celălalt.

În alte cazuri, propoziția de răspuns cuprinde (pe lîngă afirmația subînțeleasă) cauza:

— *Știi de ce am venit aici, Maria?* — ***Te-a chemat mătușa Irena să te certe.*** CAMIL. PETR. T. F. 35.

În acest exemplu răspunsul afirmativ complet ar fi trebuit să constea din ***da, pentru că te-a chemat*** . . . sau modalitatea:

— *I-ai auzit dumneata, moș Petrea? întrebă mezinul.* — ***Cum te-aud.*** SAD. O. I 145.

— *Dormi, Mură?* — ***Ca Oltul și ca stelele,*** *mămucă.* GAL. B. 59.

Alteori se poate afirma prin propoziții condiționale:

(Mme Vintilă): — Lasă-l pe Jef. Dumneata ne arbitrezi. (Ștefan) (o urmează cu oarecare resemnare): ***Dacă ții neapărat.*** SEBASTIAN — T. 88.

— *Iar ne mutăm?* — ***Dacă trebuie.*** CAR. O. II 186.

În al doilea caz afirmația conține o idee concesivă, exprimă o adeziune involuntară; în primul caz răspunsul doar aparent este condițional, de fapt este cauzal *(pentru că ții . . .)*. În amîndouă situațiile sensul verbului respectiv este cel care determină specificul fiecărei construcții.

Într-un caz ca:

— *Te aștept. Ai vreo noutate?* — ***Corabia pleacă peste trei zile.*** GAL. O. I 592, răspunsul nu se referă numai la întrebarea propriu-zisă « ai vreo noutate? », ci și la o altă întrebare presupusă ***care (noutate)?***

Toate exemplele discutate în acest paragraf au în comun faptul de a conține un răspuns afirmativ neexprimat direct, ci printr-o parte de propoziție sau printr-o propoziție care presupune afirmația celor spuse mai înainte.

7. Alt procedeu legat strîns de cel de mai sus (pct. 6), des întîlnit pentru a da expresie unei afirmații puternice, este reluarea numelui predicativ, a atributului sau a complementului exprimat printr-un adjectiv sau adverb la gradul pozitiv, la alte grade de comparație. Astfel uneori apare comparativul de superioritate:

— *Îți place mult? Mult? a întrebat N.* — ***Mai mult,*** *desigur decît îți place dumitale . . . caii mei . . .* CAR. O. II 27.

— *Și e pustiu* [în mînăstire] ? — *Pe onoarea mea!* ***Mai pustiu*** *ca-n Thebaida.* CĂL. E. O. 53.

— *A murit?* — ***Mai rău decît moartea...*** *îngînă Neonil.* SAD. P. M. 272.

— *Nu înțelegi că n-are ce căuta aici?* [radio-ul] — *Sîntem destule voci și fără el.* — *Chiar dacă te rog?* — *Chiar.* — *Chiar dacă te implor?* — ***Mai ales*** *dacă mă implori.* SEBASTIAN, T. 77.

Mai des decît comparativul apare superlativul absolut în răspunsul afirmației intensificate. Cum procedeele de a exprima superlativul absolut sînt foarte variate, sînt bogate și construcțiile care folosesc acest procedeu. În mod obișnuit se răspunde cu adverbul *foarte:*

— *Crezi că sînt frumoasă? întrebă ea fără afectare.* — **Foarte frumoasă**. CĂL. E. O. I 249.

— *Asta se observă din primul moment* — *Serios?* — **Foarte serios**. SEBASTIAN T. 58.

— *Trebuie să-ți spun ceva.* — *Grav?* — **Foarte grav**. Id. ib. 97.

Cîteodată se întîmplă ca din răspunsul printr-un superlativ să se suprime adjectivul propriu-zis (care de altfel nu interesează prea mult pentru că apare în întrebare) și să se mențină numai adverbul *foarte*:

(Mona): — *Îngrijorat?* — *(Grig):* **Foarte**. SEBASTIAN, T. 347.

Uneori și cuvintele care nu se pot compara capătă anumite forme menite să sublinieze situația respectivă. Se creează deci un superlativ afectiv. De exemplu:

— *Să mă duc singură?* — **Singurea**. *Să fiți voi acolo, doi.* SAD. M. C. 143.

Alteori se folosește lungirea unei vocale pentru a se reda ideea de superlativ:

— *Ei, Costache, nu e așa că dl. Felix e un băiat bun cum ți-am povestit eu?* — **Buun**, *aprobă bătrînul.* CĂL. E. O. I 21.

În alte cazuri se răspunde afirmativ printr-o construcție echivalentă cu un superlativ:

— *Și ce știi tu, bărbate?* — *Lucru mare!* — *Mare?* — **Mare de tot!** *Știu o comoară.* PAMFILE, D. 110.

— *Ești tare mîhnită?* — **Mîhnită de moarte**, *mamă . . .* CAMILAR N. II 82.

— *Pst . . . destul! Nu vorbi degeaba. Dorm?* — **Lemn.** *Erau osteniți de drum.* SAD. O. I 143.

(Corina) (se apropie de el): — [Ești] *de neînduplecat?* — **De granit**. SEBASTIAN, T. 78.

Uneori se folosesc chiar construcții interogative echivalente cu un superlativ:

(Advocatul): — *Te insultă vreodată? (Tînăra):* — **Numai o dată?** CAR. S. M. 80.

Aici, ca și în alte situații, se constată fenomenul saltului peste o etapă, deoarece se subînțelege, se presupune etapa « da, mă insultă de foarte multe (nenumărate) ori ».

În general aceste procedee de afirmație sînt caracterizate și prin conciziune, ceea ce le dă o mai mare expresivitate.

8. Construcții interogative (exclamative) cu formă negativă.

Un procedeu foarte des întîlnit în exprimarea afirmației este folosirea unor formule interogativ-negative. De exemplu:

— *Tu, ciocîrlane, nu cumva știi unde se află Mînăstirea de Tămîie?* — *Da* **cum să nu știu**, *stăpînă? Că doar pe acolo m-a dus dorul de mi-am frînt piciorul.* CR. A. 62.

— *Și m-au văzut cuscrii cum dormeam?* — **D-apoi cum să nu te vadă**, *mămucă.* CR. P. 11.

— *Crezi, maman?* — **Cum să nu cred?** CEZ. PETR. C. V. 227.

— *Și ei îi pare rău* — *sărăcuța!* — **Cum nu i-ar părea rău?** *șopti bătrîna oftînd.* SAD. O. I 114.

— *Răspundeți, măi. . . Nu vi-i milă? Milă ni-i bade. . . răspunse Petrea Hoanță.* — **Cum să nu ne fie milă** *de omul nostru. . . ?* CAMILAR, N. II 267.

În toate aceste exemple în care afirmațiile sînt exprimate prin interogative cu formă negativă se străvede nemulțumirea vorbitorului pentru o întrebare pusă aproape fără rost, realitatea faptului despre care se întreabă fiind evidentă. El

răspunde tot printr-o întrebare în care parcă cere socoteală antevorbitorului pentru netemeinicia bănuielilor sale [1]. Și mai expresivă, fiind mai concentrată, este afirmația prin *cum (să) nu*. Deși aici tonul este exclamativ, această construcție își are originea în întrebări de tipul celor de mai sus. Prin lăsarea la o parte a verbului s-a ajuns la *cum să nu* și *cum nu*:

Ea le răspundea cu ciudă și în bătaie de joc: — **Dar cum nu!**. . . CR. P. 292 (ap. TDRG, s. v. *bătaie*)

— *Poți să ne îndrepți spre casa boierească?* — **Cum nu!** *Eu sînt chiar din curte. . . Sînt pușcaș.* ALECS. PR. 93.

— *Ce ziceți coanelor și domnilor, n-ar fi bine să facem o plimbare cu săniile?. . .* **Cum nu! Cum nu!** *strigară toți.* SAD. O. I 394.

— *Da. . . da. . . dar nu știam că îți place poezia.* — **Cum să nu?... Cum să nu?**. . . CAMIL PETR. T.F. 72.

Cînd propoziția precedentă conține o negație, afirmația capătă forma *ba bine că nu*:

— *Nu-i așa că se cunoaște că n-am dormit?* — **Ba bine că nu!** CAR. O. II 137.

— *E grav? Nu se poate să-l dregi?* — **Ba bine că nu.** *Pînă numeri trei e gata.* SEBASTIAN, T. 53.

Un alt tip de răspuns prin interogație este *de ce nu*:

— *Vii la noi după masă?* — **De ce nu?** [2].

Prin contaminația între *cum să nu* și *de ce nu* s-a născut afirmația *cum de să nu*. La fel a luat ființă și construcția afirmativă *cum de nu*:

— *Vrei și tu, tată moșule? întrebă băiatul cu mîndrie.* — **Cum de nu**. . . *Mie un scatiu.* DELAVR. I. 187.

(Lenuța): — *E sigur? (Moașa)*: — **Cum de nu?** DEMETRIUS, Oameni de azi (ap. SC. LIT. II 1953, p. 195).

În alte situații decît cele de mai sus se uzează de forma exterioară a unei întrebări pentru a afirma. Comun acestor construcții de tipul: — *Am luat-o eu?* — **D-apoi cine putea** *s-o ia*? SAD. O.U. 17

— *Țiu eu numaidecît să merg?* — **D-apoi cine?** Id. Ib. 57.

— *Ai pus și pentru cumnatul meu, Haralambie, tacîm, mătușă Anghelină?* — **D-apoi nu știu eu rînduiala**, *domn' inginer al nostru?* **Se putea să nu pun?** Id. N.F. 10

și celor de mai sus *(cum să nu, de ce nu)* este faptul că vorbitorul în răspunsul său afirmativ își manifestă protestul față de cel care îl întreabă despre unele lucruri bine cunoscute, știute etc., întrebarea părîndu-i-se de prisos [3].

9. Formule de jurămînt.

Un alt procedeu de afirmație este folosirea a diferite formule de jurămînt: *pe onoarea mea, pe cinstea mea, pe cuvîntul meu, pe cuvînt de onoare* (jargon: *ma parole d'honneur*) etc. De exemplu:

— *Adevărat?* — **Pe onoarea mea**. . . CAR. M. S. 43.

— *Și e pustiu?* [în mînăstire] — **Pe onoarea mea.** *Mai pustiu ca-n Thebaida.* CĂL. E. O. 53.

---

[1] Cf. I. Iordan, Stil. 277.

[2] Cf. Kr. Sandfeld, Linguistique balkanique, p. 209 care menționează în bulgară construcția *zašto ne?* corespunzătoare rom. *de ce nu?*

[3] Cf. Kr. Sandfeld op. cit. 208—209 care dă paralele pentru răspunsul prin *cum nu* în bulgară *Go fărli popot vă-more?* — *Kako ne. otgo'oril hamalot.* « *L-ai aruncat pe preot în mare?* — *Cum nu, răspunse hamalul* » (Sapk. p. 217), — *Ne si ti sin na tatk a ti?* — *Kako ne. rekol toj.* « *Nu ești fiul tatălui tău?* — *Cum nu răspunse el.* (Ib. Id. 232) pe care le explică prin grec. ἀς ὄχι.

— *O dai în februarie* [licența] ? — ***Ai cuvîntul meu...*** MIHĂESCU, Z. N. 21 sau chiar de blestem [1]:

— *Fetițo, ești cuminte?—N-am fost pîn-acum, coconiță, sărut mîna; da de-acu-ncolo,* ***să fie al dracului*** *care o mai...* CAR. O. III 349.

Formulele de jurămînt sînt întrebuințate pentru a marca cu mai multă tărie adevărul afirmațiilor făcute; cel ce vorbește se teme că nu e crezut de interlocutorul său. De aceea invocă în sprijinul afirmațiilor sale onoarea, cuvîntul sau chiar pe dracu (înainte vreme în concepția înapoiată, superstițioasă; astăzi *dracu* apare golit de înțelesul său semantic).

Printre *formulele de jurămînt* [2] trebuie trecută și *afirmația prin zău*:

— *Aoleu, Spiridoane, nu te-oi prinde eu odată!... Săracul sfîntul Niculae! Îi știi tu păpara lui!* — ***Zău,*** *jupîne.* CAR. O. I 16.

II. **Afirmația atenuată**

Uneori în vorbire folosim formele de *afirmație nesigură*, [3] de afirmație atenuată. Împrejurarea că prezentăm faptele într-un fel care nu este propriu-zis afirmativ are în general două cauze: pe de o parte vorbitorul nu este tocmai sigur de realitatea lucrurilor și atunci ezită în afirmarea lui de exemplu:

— *Se dovedește cumva că e viclean?* — ***Așa se pare.*** SAD. N.F. 320

și pe de altă parte din modestie, rezervă, discreție, de exemplu:

— *Am auzit, moș Firea, că știi să cînți.* — *Eai!* ***Știu și eu cît a uitat bunica.*** SAD. V. 179.

Iată cîteva situații în care răspundem afirmativ dar restrîngem, limităm afirmația, cu ajutorul *adverbelor mda, mnda, cam* (cu varianta *cam așa = aproape așa*) *mai așa* (literal : *mai așa decît (așa) cum se prezintă situația nu poate fi)*:

— *Păi te văz destul de îmbrăcat.* — ***Mda,*** *mi-a dăruit niște trențe.* SAD. M.C.30.

— *Ei, ce zici?* ***Mnda.*** *Frumos afiș.* CEZ. PETR. C.V. 156.

— *Gras îi?* — ***Cam gras,*** *că nu putea fugi bine.* ALECS. PR. 52.

— *Care va să zică tu te-ai ținut după noi și știi unde mergem noi noaptea.* — ***Cam așa.*** ISP. B. 239.

— *Va să zică* [îți iese] *pîinea de toate zilele și nimic mai mult.* — ***Cam așa,*** *boierule!* FIL. CIOC. 176.

— *Așa este?*— ***Cam așa,*** *dar iar nu prea.* ODOBESCU, (ap. TIKTIN, S. V. *prea*).

— *Frumos loc și singuratic. Departe-i tîrgul?*— ***Cam departe.*** SAD. O. VIII 254.

— *Așa-i c-a venit și rîndul meu?* — ***Mai așa.*** CR. P. 54 (ap. DA, s.v. *așa*).

Ideea de îndoială, elementul dubitativ în afirmație este un aspect al atenuării afirmației. Îndoiala în afirmație se exprimă de cele mai multe ori cu ajutorul adverbelor sau verbelor care exprimă posibilitatea:

— *Într-o sară s-a apropiat cineva care nu-i din Păuna Mare...* — *Poate o fi fiind din Păuna Mică, s-a bucurat meșterul.* — ***Se poate*** [4], *a încuviințat Mînecuță.* SAD. P. M. 176.

---

[1] Pentru afirmații exprimate prin formule de blestem + propoziții condiționale cf I. Iordan, Arhiva XXXIV, p. 19.

[2] Cf. Șăineanu, Semasiologia, 52, în care *zău* e considerat o formulă de jurămînt menită să dea mai multă tărie afirmațiilor.

[3] Distincția din Gramatica Acad. între « afirmația nesigură » (p. 49) și « afirmația făcută cu ezitare » (p. 50) nu se poate susține; cele două tipuri se reduc de fapt la unul singur.

[4] Și în franceza modernă *peut-être (poate, posibil)* care exprimă de obicei incertitudinea, poate funcționa ca afirmație. Cf. Nyrop, Grammaire historique de la langue française, IV. p. 47—48.

— *Poate te iubește !* — ***Posibil!*** *dar pe tine ce te privește?* CĂL. E. O. I 87, sau prin diverse forme verbale la modul prezumtiv: *o fi, o fi plecat, va fi trăind* etc.

Răspunsul afirmativ cu ajutorul persoanei a III-a singular a subjonctivului verbului *a fi* exprimă o acceptare făcută în mod concesiv.

— *Poftim, poți bea chiar de-acuma în sănătatea aceleia care-ți va face fericire vieții.* — ***Fie!*** *a zis gazda.* CAR. O. II 278.

— *Și să-i las să doarmă la leasa lui Crăciunete?* — ***Fie;*** *lasă-i acolo ca să nu se mai ostenească.* SAD. O. U. 175.

Uneori *fie* este urmat de adverbul *așa*:

— *Împăratul zise:* ***fie și așa*** *cum zici.* PANN, PROV. II 128.

O interesantă construcție de afirmare atenuată este aceea exprimată prin îmbinarea adverbului de afirmație *da* cu adverbul de negație *nu* în construcția *da și nu*, cu variantele *nu și da* și *și da și nu*:

— *Era* [el] *întocmai cum ni-l închipuisem în odaia de pe rue de la Sorbonne?* — ***Nu și da.*** VLAHUȚĂ, I. C. (ap. TDRG).

Uneori numai forma este de afirmație atenuată, în fond avem de a face cu o afirmație sigură. În această situație este de exemplu:

— *Poate vă mai trebuie și vin, boieri dumneavoastră?* — ***Mie îmi cam trebuie!*** *rosti Costea.* SAD. O. I 493

în care *mie îmi cam trebuie* este echivalent cu *da, sigur că-mi trebuie.* La fel în:

— *În doi ani de cînd sînt aici, numai tu nu te-ai dat pe brazdă, așa?* — ***Păi, cocoane, am casă grea.*** CAR. O. II 36.

— *Îmi veniră vești de undeva?* — ***Ghiciși pe jumătate.*** SAD. M. C. 37 (*=aproape*, formulă pentru *sigur, bineînțeles*).

III. Afirmația întărită prin cumul

Limba vorbită uzează cu predilecție afirmația întărită adică afirmația exprimată prin cumul de afirmații. Pentru a exprima cu forță afirmația se folosesc două, trei sau mai multe cuvinte sau locuțiuni afirmative deodată. Cumulul de afirmații se realizează în două chipuri: prin repetarea aceleiași afirmații (— *Citești?* — ***Da, da***) sau prin reluarea afirmației sub o altă formă (— *Vii?* — ***Da sigur, te cred că viu***, sau — *Ai fost la școală?* — ***Da, bineînțeles, cum să nu mă duc?***). De exemplu:

— *Așa este, Vidro, fa?* — ***Așa-i Stoiene, așa!*** HASDEU, R. V. (ap. HEM. s v. *așa*).

— *Peste un ceas jumătate să vii să mă cauți la restaurant.* — ***Știu, știu!*** *se grăbi s-o asigure Adrian.* CEZ. PETR. 1907, II 55.

— *Jupîne, da desearä știi că ești de rond . . . Mergi?* — ***Mai e vorbă. Cum să nu merg?*** CAR. O. I 14.

— *Ai ceva de băut? . . .* — ***Am, cum să nu? Sigur că am.*** DUMITRIU, D. P. 458.

— *Ehe! Crezi că nu știu ei?* — ***Da, știu cum nu,*** *bată-i dumnezeu să-i bată.* SAD. O. I 523.

În limba scrisă apar mai des afirmații duble. Astfel unul dintre cele mai frecvente procedee folosite pentru a exprima o afirmație întărită este reluarea principalelor elemente ale propoziției precedente căreia i se adaugă un adverb de afirmație. Am văzut încă de la început că aceasta ar fi expresia normală și completă a afirmației. Cum însă afirmația obișnuită, simplă folosește alte procedee mai adecvate intenției vorbitorului de a utiliza un minimum de cuvinte, s-a ajuns ca aceasta să devină o modalitate pentru exprimarea afirmației prin cumul:

— *E gata masa zmeului?* — ***Da, ie gata.*** CR. N. I 374.

— *Îi auzi, Hoancă, omule?* — ***Da,*** *Georgină, îi aud* . . . CAMILAR, N. II 303.

— *Ai mai fost vreodată pe aici?* — ***Da, am mai fost o dată.*** GAL. O. I 211.

— *E adevărat, domnișoară, că examenul nostru s-a amînat?* ***Da, e adevărat.*** Id. Ib. 638.

Și alte adverbe de afirmație afară de *da* apar în astfel de situații. Construcția este însă diferită, deoarece între adverbul respectiv și verbul repetat apare conjuncția *că*:

— *Ai aflat?* — ***Sigur că am aflat.*** SEBASTIAN, T. 59.

Într-un caz similar, spre deosebire de situația în care se răspunde cu *da* se străvede un sentiment de indignare al celui care răspunde. Uneori locul verbului care ar trebui să fie reluat îl ia adverbul *da*, acesta rezumînd ideea cuprinsă în verb. De exemplu:

— *Dar știi de ce să mă gătesc?* — ***Firește că da.*** DELAVR. H. T. 78.

Dovada că în *da* este inclus *știu* ne este dată de continuarea acestui citat în care afirmația se repetă, de rîndul acesta cu verbul.

Ea tresări . . . — ***Firește că știu.*** Id. Ib.

Desigur că atunci cînd întrebarea este la forma negativă se răspunde prin adverbul *ba*:

— *Nu-ți place* [pîinea]*?* — ***Ba-mi place.*** *E mai bună decît jimbla boierului.* SAD. M. C. 24.

B. AFIRMAȚIA ÎN ENUNȚĂRI ÎN AFARA DIALOGULUI

Afirmația poate apărea și în interiorul unui text, în frază, fără a avea vreo legătură cu o întrebare directă: ea apare ca răspuns unei întrebări presupuse a interlocutorului (prezent sau imaginar) ca o întărire a comunicării sau o subliniere a gîndului propriu, ca o prevenire a obiecțiilor presupuse. Dintre toate aceste situații, cea mai interesantă este sublinierea gîndului propriu, deoarece marchează prin afirmație o etapă de gîndire depășită: celui ce vorbește i se poate întîmpla să aibă îndoieli asupra adevărului cuprins în comunicarea sa pe care însă imediat le înlătură, fără a le mai formula verbal, mărginindu-se la exprimarea unui *da* (sau alt echivalent) confirmativ, ecou al activității gîndirii sale[1]. Deoarece afirmația în frază folosește aceleași procedee pe care le-am examinat la afirmația în dialog nu le vom analiza, ci ne vom mărgini să dăm cîteva exemple din care reiese că afirmația în enunțări în afara dialogului exprimă insistența:

Da, *cîștigul fără muncă, iată singura pornire.* EMINESCU, O. I 151.

Da! Da! *Aș fi ferice, de-ași fi încă odată / În patria-mi iubită, în locul meu natal.* EMINESCU, P. 4.

E frumoasă, ***se-nțelege:*** *ca copiii are haz / Și cînd rîde face încă și gropițe în obraz.* Id. Ib. 304.

— *Vezi, domnule maior, îl întreb eu după ce-și mai vine în fire; vezi!* ***Nu ți-am spus eu*** *că tutunul nu e lucru bun?* CAR. O. I 277.

De glumeț, glumeț era moș Nichifor, ***nu-i vorbă.*** CR. P. 111.

— ***Nu-i vorbă!*** *Drept avea părintele Trandafir.* SLAVICI, O. 44.

Mă gîndesc la atîtea și atîtea amărăciuni pe care ni le fabricăm singuri din însăși substanța bucuriilor noastre. ***Da, da.*** VLAHUȚĂ, Bătrîni și tineri (ap. T. VIANU, Arta prozatorilor romîni, 195).

[*Parazitul*] *în fiecare vară pleacă la băi în străinătate. Dacă-i dă mîna* . . . ***Ba bine că nu!*** VLAHUȚĂ, O. A. 445.

[1] Cf. Meyer-Lübke, op. cit. 586.

***Da**, această bucurie și veselie duhovnicească le-a cunoscut și Popa Tonea.* GAL. O. I. 169.

Desigur că între afirmația din cuprinsul dialogului și afirmația din afara dialogului sînt unele diferențe: afirmația din afara dialogului este de obicei izolată, singură, pe cînd în dialog, după cum am văzut, sînt multe situațiile în care apare cumulul de afirmații; prezența afirmației din dialog este strict necesară pentru înțelegerea ideilor din textul respectiv, pe cînd afirmația din afara dialogului este oarecum de prisos; textul poate fi înțeles și fără afirmație, ea are doar rolul de a sublinia o anumită situație.

În concluzie, considerăm necesar să subliniem unele fapte.

Noțiunii de afirmație îi corespund pe plan lingvistic: *a)* cuvinte și locuțiuni speciale pentru afirmație, elemente lexicale deci, și *b)* construcții sintactice. În partea de lexic înregistrată sub punctele 1 și 2 se cuvine să se facă distincția între diversele adverbe de afirmație. Adverbele de afirmație exprimă fiecare cîte o nuànță deosebită. În anumite situații unele afirmații se impun pentru că sînt legate de stările psihice comune pentru toți pe care dorim să le exteriorizăm prin viu grai: cînd intenționăm să exprimăm siguranța afirmăm prin *sigur*, *bineînțeles*, cînd vrem să dăm expresii acordului prin *bine*, consimțămîntului în ceea ce privește modalitatea prin *așa* etc. Se observă că adverbele de afirmație nu sînt sinonime perfecte între ele. Acolo unde putem răspunde prin *așa* nu se poate răspunde și prin *bine* etc. Dintre toate adverbele de afirmație se desprinde adverbul *da* care a realizat gradul cel mai înalt de abstractizare; el corespunde absolut tuturor situațiilor în care se răspunde afirmativ. *Da* poate înlocui cu succes și pe *bine*, și pe *așa* ,și pe *într-adevăr* etc. Adverbul *da* concentrează în el însăși ideea de afirmație, de aceea este cel mai reprezentativ adverb de afirmație al limbii romîne literare.

Studiul procedeelor de afirmație duce la concluzia că există *afirmații obiective*, care ne stau la îndemînă în mod obișnuit, (de exemplu adverbele de afirmație, afirmația prin repetare etc.), și *afirmații subiective*, puternice, intensificate, folosite de vorbitori cu intenții stilistice (vezi, de pildă, paragrafele închinate reluării unui adjectiv sau adverb la un grad de comparație superior, răspunsului printr-un cuvînt care aduce amănunte în plus fără a fi cerute de întrebare etc). În primul caz afirmația este direct legată de întrebare: — *Mergi la plimbare?* — ***Da***, în al doilea caz afirmația, deși pornește de la datele întrebării, inovează, completează întrebarea: — *Mergi la plimbare?* — ***Impreună cu fratele meu mai mic.*** Dezvoltarea, completarea răspunsului cerut, arată că și afirmația, nu numai negația, poate fi un procedeu de manifestare a personalității. Existența acestui al doilea tip de afirmație demonstrează că teza lui Marouzeau expusă în articolul « Dire non » apărut în Mèlanges Bally după care « a zice *da* nu este dificil și nu conferă prestigiu și a aproba înseamnă a se subordona, a se supune » pare a fi neîntemeiată.

Procedeele de care dispune limba pentru a exprima afirmația sînt bogate și variate după cum s-a văzut din expunerea de mai sus. Scriitorii își însușesc această particularitate a limbii romîne și o folosesc în lucrările lor evitînd repetiția monotonă a unor aceleași răspunsuri afirmative. Dăm numai două exemple din Caragiale din care se poate deduce cum mînuiesc scriitorii de talent variatele posibilități de afirmație ale limbii noastre:

*— Dar nu e meritată popularitatea aceasta? se va zice. — **Ba da.** — Dar nu era în adevăr un om de geniu? — **Nu mai încape vorbă.** — Dar nu se cade să ridicăm statuie la asemenea oameni? — **Negreșit.*** CAR. O. III 10.

— *Care va să zică. Romînul literar tot mai apare?* — ***Se-nțelege.*** — *Fără Cornel?* — ***Da.*** — *Fără Nora?* — ***Firește.*** Id. Ib. 309.

Posibilitățile limbii de a crea noi forme de afirmație sînt determinate de necesitatea de a răspunde cît mai expresiv [1] la conținutul întrebării. Apariția unor noi forme de afirmație în fiecare moment ne dă posibilitatea să constatăm că procedeele de afirmație sînt nelimitate. În funcție de conținutul întrebării fiecare vorbitor are libertatea de a-și alege afirmația care în momentul respectiv îi convine mai mult sau care i se pare mai adecvată, de a înlocui o afirmație gramaticalizată, banală, curentă, cu alta nouă, plină de prospețime și vigoare. Aceasta nu poate duce decît la îmbogățirea posibilităților de expresie ale limbii.

Dacă însă afirmațiile prin repetare, prin construcții interogative (exclamative) negative etc., datorită expresivității lor sînt reținute de limbă, limba literară se opune întrebuințării lui *este* afirmativ și nu poate admite formele de afirmație «radicale» ca *absolut*, *categoric* etc. și nici răspunsurile date prin frînturi de propoziție ca adverbe, prepoziții etc.

În ceea ce privește afirmațiile lexicale este evident că astăzi adverbul de afirmație *da* nefolosit încă în toate regiunile țării noastre și cunoscut numai prin școală, este pe cale de largă răspîndire prin influența exercitată de limba literară. Este normal ca tocmai adverbul *da*, dintre toate celelalte adverbe de afirmație, să capete din ce în ce mai mult teren dacă ținem seama de gradul de abstractizare la care a ajuns.

ABREVIAȚII

ALR	Atlasul lingvistic romîn, Cluj.
ARGHEZI V,	Tudor Arghezi, Versuri, Buc. 1936.
ALECS, PR.	Vasile Alecsandri, Opere complete: Proza, ed. a II-a, Buc. «Minerva» 1910.
ALECS. T.	V. Alecsandri, Opere complete: Teatru, Buc. «Socec», 1875.
BRĂESCU, S. V.	Gh. Brăescu, Schițe vesele, București, 1924.
CĂL. E. O.	G. Călinescu, Enigma Otiliei, vol. I—II, București, ESPLA, 1946.
CAMILAR, N.	E. Camilar, Negura, vol. I—II, București, Editura de Stat, 1949.
CAR. O. I—III	I. L. Caragiale, Opere vol. I—III, Buc., Editura de Stat, 1950.
CAR. S. M.	I. L. Caragiale, Schițe și momente, Buc. ESPLA, Biblioteca pentru toți.
CORESI, EV.	Coresi, Tetraevangheliarul, 1561.
CR., A.	I. Creangă, Amintiri, Iași 1892.
DELAVR., H. T.	Barbu Delavrancea, Hagi Tudose, Buc. Ed. Socec.
DELAVR. Î.	Barbu Delavrancea, Între vis și viață, Buc. Ed. Socec. 1903.
DELAVR., L.	B. Delavrancea, Liniște, Buc. Ed. Socec.
DUMITRIU. D. P.	Petru Dumitriu, Drum fără pulbere, București, ESPLA.
EMINESCU, P.	Mihail Eminescu, Poezii, București, ESPLA,,1950.
FIL. CIOC.,	N. Filimon, Ciocoii vechi și noi, București, ESPLA, Biblioteca pentru toți.
GAL., B.	G. Galaction, Bisericuța din Răzoare, Buc. Ed. Socec, 1944.
GAL., O.	G. Galaction. Opere, I, București, ESPLA, 1949.
GR. N.	Candrea, Densusianu, Speranța, Graiul Nostru, vol. I—II, București, Ed. Socec, 1906—7.
HEM.	Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, tom. I—III, București 1886—93.
HOGAȘ, D.	C. Hogaș, Pe drumuri de munte, București, ESPLA, Biblioteca pentru toți.
ISP., B.	Ispirescu, Legendele sau basmele romînilor, București, 1892.

[1]. Ch. Bally, Le langage et la vie, p. 180 vorbește despre îmbogățirea mijloacelor de exprimare a afirmației și negației din motive afective.

MIHĂESCU, Z. N.	Gib Mihăiescu, Zilele şi nopţile unui student întîrziat, Buc. 1934.
MILLO, B. H.	M. Millo, Baba Hîrca, operetă-vrăjitorie, Bucureşti, 1851.
NEGRUZZI, I—III	C. Negruzzi, Scrierile lui . . .Bucureşti, Socec, 1872—83.
PAMFILE, D.	C. Pamfile, Diavolul învrăjbitor al lumii, Buc. 1914 « Culegere şi studii » Ac. Rom.
CAMIL PETR., T. F.	Camil Petrescu, Turnul de fildeş, Bucureşti.
CEZ. PETR., C. V.	Cezar Petrescu, Calea Victoriei, Bucureşti 1928.
CEZ. PETR., 1907	Cezar Petrescu, 1907, Bucureşti, 1932.
REBREANU, I.	Liviu Rebreanu, Ion, Bucureşti, 1920.
SAD., M. C.	M. Sadoveanu, Mitrea Cocor, ESPLA, Buc. 1950.
SAD., O. I—VIII	M. Sadoveanu, Opere, Bucureşti.
SAD., N. F.	M. Sadoveanu, Nada Florilor, Buc. Ed. Tineretului, 1951.
SDA., N. P.	M. Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, Buc. Ed. Tineret. 1952.
SAD., O. U.	M. Sadoveanu, Ochi de urs, Buc. Ed. Cartea Romînească, 1938.
SAD., P. M.	M. Sadoveanu, Păuna Mică, Buc. Ed. Cartea Romînească. 1948.
SAD., V.	M. Sadoveanu, Vechime, Bucureşti, Editura Cartea Romînească.
SEBASTIAN, T.	M. Sebastian, Teatru, Buc. ESPLA, 1948.
TDRG.	Dr. H. Tiktin, Dicţ. rom.—germ. Buc. Imprimeria Statului 1903—1924.
STANCU, H.	Zaharia Stancu, Desculţ, Buc. Editura de stat, 1948.
VLAHUŢĂ, O. A.	Al. Vlahuţă, Opere alese, Bucureşti.

ВЫРАЖЕНИЕ УТВЕРЖДЕНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Вслед за определением утверждения и кратким изложением его исторического развития, автор исследует способы выражения утверждения в румынском языке.

Обычно утверждение появляется в разговоре, в диалоге, иногда и вне диалога. В данной статье, автор, исследуя оба случая, останавливается, главным образом, на утверждении в диалоге, которое бывает: а) утверждением в собственном смысле слова, выраженным утвердительными наречиями, определенными, создавшимися в языке построениями, третьим лицом настоящего времени изъявительного наклонения глагола *a fi* «быть», повторением части предшествующего предложения, формулами вежливости, формулами клятвы, вопросительными (восклицательными) построениями в отрицательной форме и т. п.; б) смягченным утверждением и в) утверждением, усиленным посредством совмещения.

Произведенный анализ показывает, что, с точки зрения языковедческой, понятию утверждения соответствуют: 1) лексические элементы (слова и утвердительные обороты речи) и 2) синтаксические построения. В лексической, части, делается различие между разными утвердительными наречиями, каждый из которых выражает особый оттенок: из всех утвердительных наречий выделяется наречие *da*, которое представляет собой высшую ступень абстрагирования и, благодаря влиянию литературного языка, становится все более распространенным.

Исследование способов утверждения приводит к заключению, что существуют общепринятые *объективные утверждения* (например, утвердительные наречия, утверждение путем повторения) и *субъективные утверждения*, выразительные, употребляемые в разговоре в стилистических целях (например, повторения в превосходной степени прилагательного или наречия). При субъективных утверждениях ответ

возобновляет, дополняет вопрос, это свидетельствует о том, что и утверждение, а не только отрицание, может служить способом проявления личности (как пишет Марузо, в статье „*Dire non*“, напечатанной в „*Mélanges Bally*“).

Язык беспрерывно создает новые способы утверждения, в силу необходимости отвечать, возможно выразительнее, на содержание вопроса. Румынский язык располагает богатыми и разнообразными способами выражения утверждения; наши писатели восприняли эту особенность языка и пользуются ею, в своих произведениях, в стилистических ее значениях.

PROCÉDÉS D'AFFIRMATION DANS LA LANGUE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

Après avoir donné la définition de l'affirmation et un bref aperçu de son développement historique, l'Auteur examine les possibilités d'expression de l'affirmation en roumain.

En général, l'affirmation apparaît dans la conversation, au cours d'un dialogue, et parfois même en dehors du dialogue. L'article étudie les deux cas, tout en se préoccupant spécialement de l'affirmation dans le dialogue à savoir: *a)* l'affirmation proprement dite (exprimée par des adverbes affirmatifs, par certaines constructions cristallisées de la langue, par la IIIe personne du présent de l'indicatif (du verbe être), la répétition d'une partie de la proposition précédente, par des formules de politesse ou de serment, par des constructions interrogatives exclamatives) avec forme négative, etc.) *b)* l'affirmation atténuée et *c)* l'affirmation renforcée par le cumul.

L'analyse qu'on vient d'entreprendre permet de constater que, sur le plan linguistique, la notion d'affirmation trouve son correspondant dans 1. les éléments lexicologiques (mots et locutions affirmatives) et 2. les constructions syntaxiques. Dans la partie réservée au lexique, on fait la distinction entre les divers adverbes d'affirmation qui expriment chacun une nuance différente; parmi tous les adverbes d'affirmation, l'adverbe *da* (oui) se distingue pour avoir atteint le plus haut degré d'abstraction; de plus, il tend à gagner encore du terrain, par l'influence qu'il exerce sur la langue littéraire.

L'étude des procédés d'affirmation permet de conclure qu'il existe des sujets parlants avec une certaine intention qui se rapporte à leur style *affirmations objectives*, dont nous nous servons couramment (comme les adverbes affirmatifs, l'affirmation par répétition) et les *affirmations subjectives*, puissantes, utilisées par les sujets parlants en vue d'un effet stylistique, (telle, par exemple, la répétition d'un adjectif ou d'un adverbe au degré de comparaison supérieur).

Dans le cas des affirmations subjectives, la réponse renforce, complète la question, ce qui prouve que l'affirmation elle aussi peut constituer un procédé de manifestation de la personnalité et non pas seulement la négation comme le prétend Marouzeau dans son article « Dire non », publié dans les « Mélanges Bally ».

La langue, forcée de répondre de la manière la plus expressive au contenu de la question, crée sans cesse de nouveaux instruments d'affirmation. La langue roumaine dispose de procédés riches et variés pour exprimer l'affirmation; nos écrivains s'approprient cette particularité de la langue et l'utilisent dans leurs travaux avec toutes les nuances de style dont elle dispose.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

GRAMATICĂ

CONTRIBUŢII LA STUDIUL DEFINIŢIEI ŞI CLASIFICĂRII PROPOZIŢIILOR*

DE

SORIN STATI

A. *INTRODUCERE*

Noţiunea [1] fundamentală cu care operează sintaxa oricărei limbi este propoziţia. Specificul sintactic al unei limbi nu poate fi înţeles decît pe baza analizei tuturor tipurilor de propoziţii pe care limba respectivă le cunoaşte. E un lucru îndeobşte cunoscut că asupra acestor două chestiuni elementare — definiţia şi clasificarea propoziţiilor — lingviştii nu s-au înţeles niciodată, deşi controversele teoretice se pare că n-au tulburat şi nu tulbură studiul gramaticii în şcoli. Trebuie să adăugăm însă că diferitele soluţii propuse au dus la discuţii de principiu numai în privinţa definiţiei. Clasificarea a fost sau cu totul neglijată din punct de vedere teoretic, sau tratată independent de definiţie. Explicaţia constă probabil în faptul că cercetătorii n-au văzut în clasificarea propoziţiilor o problemă de gramatică generală, aşa cum considerau definiţia.

În adevăr, după o concepţie larg răspîndită şi astăzi, propoziţia — obiectul definiţiei — e o categorie gramaticală existentă în toate limbile, pe cînd speciile de propoziţii — obiectul clasificării — sînt caracteristice fiecărei limbi (sau familii de limbi) în parte şi interesează ca atare exclusiv gramaticile speciale.

Această concepţie nesocoteşte un principiu logic însemnat: definiţia unei noţiuni şi clasificarea obiectelor care intră în sfera noţiunii sînt legate organic. Clasificarea se face pe baza unor criterii, iar criteriile trebuie să fie cuprinse în definiţie sau deduse din ea. Însuşirile comune şi esenţiale, abstrase din totalitatea obiectelor aflate în sfera unei noţiuni sînt în acelaşi timp elementele definiţiei şi — parte din ele — criterii de clasificare. Definiţia şi clasificarea propoziţiilor

* Comunicareade faţă a fost prezentată la sesiunea din iulie 1955 a Academiei R.P.R.
[1] Vezi lista de abrevieri, p. 143.

sînt deci probleme teoretice aflate la același nivel de abstractizare și trebuie tratate, în egală măsură, în studiile de gramatică generală [1].

Fără a contesta deosebirile structurale care există între propoziții din limbi diferite (și, eventual, în cadrul unei singure limbi, în perioade istorice diferite), cercetarea noastră își propune să schițeze criterii de clasificare, valabile pentru un număr mare de limbi, dacă nu pentru toate. Studiul de față este o încercare de a stabili ceea ce e comun în propoziții diferite (pentru a ajunge la o definiție) și ceea ce deosebește în mod esențial propozițiile de diferite tipuri (pentru a pune bazele clasificării).

B. *DEFINIȚIE*

Cum se explică marele număr de definiții date pînă azi propoziției (aproximativ 200) [2] și, în același timp, tăria argumentelor cu care au fost criticate și înlocuite? Credem că sînt posibile două cauze:

a) Greșeli de metodă, deci o *cauză formală*;

b) Imposibilitatea de a defini, din punct de vedere gramatical, propoziția — deci o *cauză materială*.

Cu alte cuvinte, greutatea de a formula o definiție unanim acceptată se datorește sau faptului că cercetătorii n-au găsit o cale bună, sau faptului că o astfel de cale nici nu există.

a) Definițiile cele mai larg răspîndite astăzi au în vedere un tip « ideal » de propoziție, o « schemă universală », de pildă structura bimembră (subiect + predicat), sau structura monomembră verbală (predicat, exprimat printr-un verb finit). Universalitatea celor două tipuri a fost însă contestată, deoarece, pe de o parte, subiectul nu e indispensabil în propoziție și, pe de altă parte, există și propoziții fără verb finit, așa-zisele fraze nominale. Încercarea de a reduce orice propoziție la una din aceste scheme este fără îndoială o greșeală de metodă.

b) Gramatica e studiul unor forme, operează cu categorii definite după criterii formale. Dacă propozițiile nu sînt reductibile la o schemă (la o *formă*) unică, nici în limbi diferite, nici într-o limbă dată, înseamnă că gramatica nu poate defini *propoziția*, ci numai fiecare *categorie de propoziții* în parte.

Ținînd seama de cele de mai sus, orice studiu asupra definiției propoziției trebuie să pornească de la o cercetare metodologică: *cum e posibilă definiția propoziției*? Se poate ea baza pe elemente formale? În cele ce urmează vom încerca să răspundem la ambele întrebări.

---

[1] O « gramatică generală » nu înseamnă, desigur, o gramatică valabilă pentru toate limbile. Încercările mai vechi de a constitui o astfel de gramatică (Gramatica de la Port-Royal, Bernhardi-Sprachlehre, Burgraff — Principes de grammaire générale etc.) porneau de la presupunerea unui acord perfect, a unei coincidențe mecanice, între limbă şi gîndire şi aveau în vedere un număr redus de limbi (în special limbile clasice). « A voi deci a regăsi în toate limbile același formular, abstras din studiul cîtorva idiome cu o înaltă cultură literară, e o curată utopie » (Șăineanu, 27). Cf. . . . es auch keine allgemeine Grammatik gibt, die von Grönland bis Australien reicht (Debrunner, ap. Seidel, 78).

Comparînd limbile cele mai deosebite și evoluția lor, se poate ajunge însă la descoperirea unor legi generale de dezvoltare, a unor similitudini de exprimare gramaticală sau a unor coincidențe de sistem (sistemul categoriilor vorbirii, sistemul cazual etc.). Înțeleasă în acest fel, credem că o gramatică generală este posibilă şi chiar necesară, ca auxiliar al lingvisticii generale. Cf. Sechehaye, 142 şi Hjelmslev, 253. (Acesta din urmă preconizează limitarea cercetărilor de gramatică generală la studiul sincronic al limbii, principiu cu care nu putem fi de acord).

[2] Vezi aceste definiții la Ries şi Seidel.

Despre « forma-tip » a propozițiilor

Speciile de propoziții, cu toată varietatea lor, au desigur anumite trăsături care le apropie și care le justifică denumirea comună de propoziții. Aceste trăsături sînt ele formale? Pentru a menține noțiunea de propoziție în domeniul gramaticii, răspunsul ar trebui să fie afirmativ. În adevăr, o categorie care nu e caracterizată printr-o formă oarecare nu poate aparține gramaticii.

După concepția curentă astăzi — cel puțin în învățămînt — un asemenea element formal există: *verbul*, la un mod predicativ[1]. Potrivit acestei concepții, propoziția este cea mai mică unitate de vorbire care cuprinde un verb finit. Acolo unde verbul nu apare, am avea a face cu o elipsă. (Se vorbește mai ales de elipsa copulei *a fi*.)

În felul acesta, în urma unei interpretări greșite [2], se tăgăduiește existența propozițiilor nominale (sau a *frazelor* nominale, cum li se spune în mod obișnuit. Termenul acesta e nepotrivit în gramatica romînească, unde *frază* înseamnă numai « îmbinare de propoziții »). De fapt, propozițiile nominale sînt o realitate gramaticală, atît în romînește, cît și în alte limbi [3]. Ele nu cuprind nici verb finit, nici verb copulativ și pot fi alcătuite dintr-un singur cuvînt:

Ajutor! *Liniște*! *Păcat*![4]

sau din mai multe cuvinte:

Începe să ningă iar. ***Fulgi tăcuți și fără istov.*** Petrescu, 216.

Despre ce elipsă poate fi vorba într-o propoziție alcătuită numai dintr-un adverb de afirmație sau negație (ca răspuns la o întrebare), sau cum trebuie întregite propoziții ca *firește*, *negreșit*, în fraze de felul *Firește că vine*, unde *firește* e propoziția regentă a subiectivei *că vine*?

După unii cercetători, construcțiile nominale reprezintă tipul primitiv de propoziție [5]. Această presupunere e întărită de faptul că folosirea verbului *a fi* cu rol de copulă e un fapt de dată istorică, pentru limbile indo-europene[6]. Într-o perioadă mai veche, predicatul nominal indo-european era format exclusiv dintr-un nume. Astăzi chiar, sînt limbi care nu cunosc verbul (Șăineanu, 32), sau care n-au verbe copulative, de pildă limbile semitice (ibid.).

În limbile indo-europene actuale, caracterul verbal al copulei este practic zero, astfel că propozițiile cu predicat nominal sînt foarte apropiate de propozițiile nominale. Într-o situație întrucîtva analogă se află propozițiile infinitivale grecești și latinești sau din unele limbi moderne (Et toute la diligence *de rire* en regardant les trois chevaux jaunes. « Și toată diligența a început să rîdă privind la cei trei cai galbeni ». Daudet, 78).

Trebuie precizat faptul că nu numai predominarea numerică a propozițiilor cu verb finit a dus la concepția că verbul e nucleul oricărei propoziții. La aceasta se adaugă faptul că « în formele personale ale verbului se exprimă direct, concret și morfologic categoriile gramaticale ale persoanei, timpului și modalității, de care

---

[1] Se spune de fapt *predicatul*, dar prin predicat se înțelege în acest caz un verb finit (Cf. Gramatica, II, 69—74).

[2] Cf. Sorin Stati, Elipsa, în « Limba romînă », 2/1955.

[3] Despre tipurile de frază nominală, v. L. Hegedüsh, On the problem of the pauses of speech, în ALH, III, 1—2, p. 17.

[4] « Le feu! silence! fâcheux! sont des phrases nominales ». Meillet, 4.

[5] Sechehaye, 58.

[6] « Făcînd obligatorie întrebuințarea unei copule de origine și caracter verbal, gramatica atribuie verbului funcția predicativă, excluzînd orice altă clasă de cuvinte. Predicat prin excelență, verbul devine în copulă indice de predicație ». Sechehaye, 58.

e legată predicativitatea sintactică, indiciul esențial al propoziției» (Vinogradov, 14).

În concluzie, verbul nefiind un element indispensabil în structura oricărei propoziții, el nu poate servi drept criteriu formal în definiție.

În practica învățămîntului limbilor se apelează și la alt criteriu formal: structura bimembră (subiect + predicat).

Teoria obligativității structurii bimembre a propoziției este unul din rezultatele imixtiunii logicii în domeniul gramatical. Definiția propoziției a ajuns să fie identică, pentru mulți lingviști, cu aceea a judecății. Confuzia aceasta pornește tocmai de la Aristotel, pentru care nu există o separație netă de planuri între lingvistică și logică. Pentru Aristotel, într-o propoziție se spune ceva despre ceva (κατάφασις δέ ἐστιν ἀπόφανσίς τινος κατά τινος. De interpret., VI, 1), se afirmă sau se neagă ceva despre ceva (πρότασις μὲν οὖν ἐστι λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικός τινος. Anal. pr. I, I, 2), se afirmă sau se neagă o relație de subordonare (ἔστι δὲ ἡ ἁπλῆ ἀπόφανσις φωνὴ σημαντικὴ περὶ τοῦ ὑπάρχειν τι, ἢ μὴ ὑπάρχειν. De interpret., V, 6). Asemenea definiții au fost ulterior interpretate ca fiind în egală măsură valabile pentru judecată și propoziție. În felul acesta s-a născut concepția, devenită tradițională, că propoziția este forma în care se exprimă o judecată. Pentru a fi adecvată conținutului exprimat, propoziția trebuia, potrivit acestei concepții, să aibă aceeași structură cu judecata: un subiect gramatical corespunzînd subiectului logic și un predicat gramatical corespunzînd predicatului logic. Lucrul acesta a fost expus de logicieni și de lingviști în chipuri destul de variate, dar identitatea concepției iese destul de ușor la iveală. Pentru logicianul B. Erdmann, « Forma de bază a propoziției elementare este formularea lingvistică a afirmării predicative bimembre »[1]. Pentru lingvistul Bourciez « Propoziția rezultă în chip esențial din atribuirea unei acțiuni sau unei calități unui subiect » (Bourciez, 11). Confuzia dintre propoziție și judecată, rezultat al conceperii unei unități mecanice între limbă și gîndire, o întîlnim la lingvistul și logicianul Sechehaye: « Aussi longtemps qu'il y a communication, c'est-à-dire acte, il y a nécessairement un mouvement de la pensée qui va du terme admis comme base, prédonné ou présupposé, au terme d'aboutissement, donc un sujet et un prédicat » (Sechehaye, 31).

Urmarea pe care a avut-o, pentru gramatică, aceeastă confuzie a fost considerarea propozițiilor bimembre ca formă-tip, universală. Toate « abaterile » de la acest tip, deci în primul rînd propozițiile nominale, erau socotite propoziții eliptice[2]. « Se aplică în largă măsură și fără nici un temei principiul « subînțelegerii » elementelor care lipseau în raport cu norma » (Vinogradov, 5).

Împotriva acestei concepții se pot aduce două obiecții fundamentale:

1. Nu orice propoziție exprimă o judecată.

2. Există și propoziții monomembre.

Le vom înfățișa pe rînd:

1. Marea varietate de procese psihice exprimate prin limbaj nu se poate reduce la judecăți. Numai propozițiile enunțiative exprimă judecăți (printre alții, Lenz, 30). Lucrul acesta a fost subliniat în ultima vreme de logicienii și lingviștii sovietici. În articolul lor din « Voprosî Filosofii », 6/1953, D. P. Gorski și N. G. Komlev arată că « Propozițiile interogative și imperative nu

[1] B. Erdmann, Logik, Halle, 1907, p. 320.

[2] « Fraza cu termen unic apărea, în consecință, incompletă: într-o frază compusă numai din predicat ar fi fost vorba de « elipsa » subiectului ». Meillet, 2.

exprimă judecăți, întrucît nu le putem aprecia din punctul de vedere al adevărului sau falsității »[1]. Cu ajutorul limbajului se exprimă, în afară de judecăți, și stări afective de diferite feluri. « Comunicările se realizează nu numai în forma judecăților, ci și sub formă de întrebare, poruncă, rugăminte etc.» (Popov, 36). Problema propozițiilor exclamative este mai dificilă, din pricina elementului de constatare pe care îl cuprind. Conținînd un moment de cunoaștere, ele presupun prezența unei judecăți (Popov, 32).

Pentru a evita caracterul prea logic, prea intelectual al unei definiții bazate pe judecata logică, unii lingviști au găsit alți termeni, ca *gîndire* sau *idee*, socotindu-i mai cuprinzători. Definiția cea mai cunoscută a propoziției este « o gîndire spusă sau scrisă ». În Gramatica editată de Academia R.P.R. se vorbește despre « idei de caracter interogativ » sau de « caracter exclamativ ». Structuralistul Hjelmslev socotește și el că ar trebui să se spună că limbajul exprimă nu gîndiri, ci idei — intelectuale, emotive sau volitive (Hjelmslev, 23—24). Dar nu aceasta e adevărata soluție a problemei. Modificările de terminologie trădează totuși punctul de vedere logicist, din care unii lingviști s-au obișnuit să-și construiască teoriile. Numind judecata *gîndire* sau *idee*, nu ne depărtăm prea mult de părerea tradițională că propoziția este, ca formă, ceea ce este judecata ca esență (conținut).

Concluzia care se desprinde din cele de mai sus este că, propoziția nefiind în mod necesar expresia lingvistică a unei judecăți, nimic nu ne îndreptățește să căutăm în orice propoziție un subiect și un predicat. Structura bimembră nu este deci, principial, obligatorie pentru propoziție, așa cum este pentru judecată [2].

2. Propoziții monomembre sînt propozițiile alcătuite numai din predicat. Acesta poate fi de natură nominală (*Tăcere ! Ajutor !*, *Foc !*) sau de natură verbală (*Plouă de trei zile. Afară ninge*). Exemplele arată clar că nu poate fi vorba de « elemente omise », de « elipsă ». Așa cum afirmă lingvistul sovietic V. V. Vinogradov, « E de la sine înțeles că ar fi nepotrivit să se caute « subiecte » și « predicate » sau oarecare echivalenți ai acestora în toate tipurile de propoziții monomembre » (Vinogradov, 10).

În ceea ce ne privește, considerăm propoziții monomembre verbale numai pe cele cu predicatul exprimat printr-un verb impersonal sau folosit impersonal. Dacă persoana care săvîrșește acțiunea (subiectul gramatical) este exprimată fie și numai printr-un pronume sau o desinență verbală, atunci propoziția este bimembră [3]. (*El mănîncă. Dormeați* etc.)

La începuturile graiului omenesc propozițiile erau probabil monomembre [4]. Propozițiile bimembre s-au născut ca urmare a creșterii puterii de analiză a minții omenești. În limbajul copiilor se observă de asemenea prioritatea propozițiilor monomembre. Destul de frecvente în vorbire, propozițiile monomembre apar în mai mică măsură în scris. Faptul acesta a contribuit fără îndoială la susținerea teoriei obligativității structurii bimembre.

[1] Citatul e luat din traducerea romînească a studiului « Cu privire la problema raportului dintre logică și gramatică », apărută în Analele Romîno-Sovietice, seria « Filozofie », nr. 3/1954, p. 66. Aceeași idee, la p. 57.

[2] « Structura subiectiv-predicativă a judecății simple are un caracter general uman. Ea nu depinde nici de deosebiri istorice, nici de deosebiri naționale ». Vinogradov, 11.

[3] Părerea contrară la Meillet, 4: *Je viens, tu dors, il reste* sont des phrases verbales . . . Il s'agit de phrases à terme unique, composées uniquement d'un « predicat ».

[4] H. Schuchardt — Brevier, Halle, 1922, p. 208. Aceeași idee exprimată de Brugmann, ap. Schuchardt, op. cit., 215.

Propozițiile monomembre nu au mijloace de exprimare proprii, deosebite de ale celorlalte propoziții. Ele se exprimă prin unul sau mai multe cuvinte, rostite cu o anumită intonație, de felul intonațiilor care apar și la propozițiile bimembre (declarativă, interogativă, exclamativă). După Sechehaye, propozițiile monomembre ar fi caracterizate prin faptul că « gîndirea e exprimată cu ajutorul tuturor resurselor de exprimare spontană (circumstanță, gest, mimică, intonație) și folosind un semn (signe d'idée) împrumutat din limbă » (Sechehaye, 13). Dar astfel de « resurse » pot însoți orice comunicare în limba vorbită (indiferent de structura propozițiilor) și ele nu însoțesc în mod obligator propozițiile monomembre.

După cum am încercat să arătăm, nici propoziția cu verb finit, nici cea bimembră nu pot fi acceptate ca forme-tip. S-a văzut de asemenea că, din punctul de vedere al structurii, există patru tipuri de propoziții:

a) monomembre nominale: *Ajutor! Nici o vorbă!*

b) monomembre verbale: *Ninge liniștit. Afară plouă.*

c) bimembre nominale: *Ars longa, vita brevis.*

d) bimembre verbale: *Răsare soarele. Copiii aleargă.*

Un al treilea element formal, despre care a început să se vorbească abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este *intonația* [1].

Se constată într-adevăr că intonația are în vorbire mai multe funcții, printre care și cea *predicativă*. În primul rînd, numai datorită intonației deosebim o propoziție interogativă de una enunțiativă, cînd structura celor două propoziții e identică (*Nu vine? - Nu vine.*). La fel și pentru propozițiile exclamative (*S-a dus! - S-a dus?— S-a dus.*). În al doilea rînd, elementul afectiv dintr-o propoziție este exprimat adesea numai prin intonație. De pildă, aceeași propoziție exclamativă *Vine!* poate fi rostită cu un sentiment de bucurie, de îngrijorare, de frică, de indignare. În al treilea rînd,— și aceasta e tocmai funcția predicativă,— intonația e uneori singurul element formal care caracterizează o propoziție. Cuvîntul *mașina*, intonat într-un anumit fel, capătă valoare de propoziție: *mașina!* « Atenție, vine o mașină! » La fel se întîmplă și cu îmbinările de cuvinte: de pildă, *Nici o vorbă* poate fi complement direct într-o construcție ca *N-a rostit nici o vorbă*, dar, intonat anume, *Nici o vorbă!* înseamnă « Nu-ți permit să mai vorbești ». Se poate deci spune că « Datorită intonației, nu numai îmbinările de cuvinte, ci și cuvinte izolate pot căpăta semnificația unor propoziții » (Vinogradov, 12).

Din exemplele date a reieșit că intonația are rol predicativ în propozițiile monomembre nominale. Prezența unei intonații anumite în construcții de acest fel a fost observată de unii lingviști, dar nu totdeauna a fost sezisat caracterul ei predicativ. Meillet, de exemplu, se rezumă la constatarea că « O trăsătură esențială a frazei cu un singur termen... este importanța tonului cu care e rostită » (Meillet, 3). Lingviștii ruși și sovietici au afirmat însă în repetate rînduri că, în propozițiile monomembre nominale, intonația joacă rolul de predicat și că, de altfel, funcția predicativă a intonației apare în toate propozițiile, însoțind predicația exprimată prin verb. În definiția lui Șahmatov se spune că « Propoziția este o expresie verbală a comunicării psihologice, îmbrăcată (prin intermediul acordului între părțile componente sau *printr-o intonație corespunzătoare* — subl. ns.) într-un tot gramatical » (Popov, 17). Lingvistul Peșkovski a vorbit despre frază ca *unitate de intonație* și despre intonație ca un *indiciu al predicației* (Popov, 11). Într-o definiție mai veche a lui V.V. Vinogradov, propoziția era

[1] Pentru istoric și bibliografie, cf. Seidel, 36—37.

considerată « unitatea de vorbire cea mai mică, limitată ca înțeles, organizată gramatical și *închisă ca intonație* (subl. ns.), care reflectă... » (Popov, 25).

În concluzie, se vede că, din punctul de vedere al predicației, intonația are un dublu rol:

a) exprimă caracterul unitar al unei propoziții (prin felul cum sînt legate în rostire cuvintele care alcătuiesc propoziția și prin pauza care desparte adesea o propoziție de propozițiile care o precedă și o urmează);

b) are rol de predicat, în propozițiile monomembre nominale.

Cu toate acestea, intonația ca element formal obligator în propoziții prezintă un mare inconvenient: rolul ei predicativ se realizează numai în momentul cînd o propoziție e *rostită*. În *scris*, funcția predicativă a intonației nu poate fi marcată. Faptul acesta nu trădează numai o imperfecțiune — eventual remediabilă — a scrierii, ci o dificultate mai adîncă: nu există o anumită linie melodică, un anumit ritm, o anumită intensitate care să poată fi denumite la un loc *intonație predicativă*. Rostirea se folosește de intonație în cele mai felurite chipuri pentru a da valoare de propoziție unui cuvînt sau unei îmbinări de cuvinte. Această situație face ca nici *intonația* să nu poată fi considerată un element formal identificabil în toate propozițiile.

În concluzie, « o propoziție ca un tip formal definit (als ein bestimmtes Formgebilde) nu pare să existe (sau încă nu există) în limbile mai cunoscute, ci există numai propoziții și diferite tipuri de propoziție » (Ries, 94. Aceeași opinie la Seidel, 78.). Cel puțin pentru limbile indo europene trebuie precizat însă că ele se apropie de un tip de propoziție definibil formal. [1] Majoritatea propozițiilor sînt într-adevăr caracterizate prin verb finit și structură bimembră. Pe lîngă acestea există un număr oarecare de propoziții caracterizate numai prin verb finit. (*Plouă. Ninge.*) și altele numai prin structură bimembră (unele fraze nominale, de tipul *Ars longa, vita brevis*) (Ries, 95, 103). Aceste două tipuri structurale, ca și cele monomembre de natură nominală, au fost puse în minoritate pentru că studiile lingviștilor au cercetat în genere numai stilul « înalt » al limbii, în care organizarea logică a frazei joacă un mare rol. Studierea limbii de conversație, a limbii vorbite (Umgangssprache), modifică simțitor această opinie curentă [2].

Dacă nu există o formă tip de propoziție, cum este posibilă definiția propoziției? Oare nu trebuie limitată la o anumită limbă (sau familie de limbi)? [3]

Despre predicație ca esență a propoziției

La întrebarea de mai sus răspundem categoric negativ. Ni se pare o deficiență logică să declari imposibilă definirea unei noțiuni, cînd cunoști conținutul și sfera ei. Or, tocmai de conținutul noțiunii de propoziție credem că nu s-a ținut îndeajuns seama. În definitiv pe ce se bazează denumirea de *propoziție*, pe care

---

[1] Cf.: « Structura bimembră este de fapt o caracteristică a aproape tuturor propozițiilor, deși ea nu e necesară propoziției în sine și pentru sine ». (Ries, 103). Tot așa, « Tipul dominant de propoziție se reduce la schema: forma de nominativ a unui substantiv. . . și forma personală a unui verb ». (Vinogradov, 6).

[2] « În genere, vorbirea nu se compune din propoziții complete, ci numai din simple fragmente de propoziții, care nu se pot completa nici gramatical, nici mental ». Lenz, 34.

[3] « Definiția gramaticală a propoziției trebuie dată pentru propoziția gramaticală *normală* dintr-o anumită limbă sau familie de limbi, și trebuie să se evite construirea unei definiții gramaticale universal valabile ». Seidel, 78.

o dăm tuturor categoriilor de propoziţii ? — Pe o comunitate de însuşiri. Greşeala de metodă de care am vorbit, şi care constă în căutarea cu orice preţ a unei « forme-tip », a făcut să se piardă din vedere tocmai esenţialul: comunitatea de însuşiri a propoziţiilor trebuie căutată în primul rînd în *ceea ce exprimă* propoziţiile, deci în *conţinutul* lor. O dată stabilit conţinutul comun, trebuie să se treacă la studierea felului cum acesta se exprimă. Procedînd astfel, se va vedea că, în toate propoziţiile, există o *esenţă* comună, exprimată prin cîteva tipuri formale mai însemnate, caracteristice pentru o limbă sau alta, sau existente în cadrul aceleiaşi limbi. O formă unică de propoziţie nu există. Gramatica generală va studia însă numărul — relativ limitat — al formelor constatate, trăgînd concluzii asupra felului cum se realizează legătura între conţinutul şi forma propoziţiilor.

Ţinem să atragem atenţia asupra unei primejdii care ameninţă pe cercetătorul care abordează în acest fel problema definiţiei: primejdia de a da o definiţie psihologistă, depăşind cadrul lingvisticii. Lucrul acesta s-a întîmplat adesea [1]. Alegem la întîmplare o definiţie bazată numai pe conţinut, din numeroasele care s-ar putea cita: « Propoziţie, πρότασις, propositio, enunciatio este expresia verbală, forma exterioară a unei gîndiri (judecată etc.), a unei voinţe, dorinţe sau întrebări » [2]. Din punct de vedere lingvistic, o atare definiţie nu conţine nimic. Este evident că, în ceea ce priveşte conţinutul propoziţiei, psihologia poate fi de mare folos gramaticii, dar definiţia gramaticală a propoziţiei trebuie să conţină un factor în plus: forma — precizarea ei sau o indicaţie generală asupra ei.

După cum vom arăta mai departe, considerăm ca esenţă a propoziţiei *predicaţia*. La rîndul ei, predicaţia se exprimă cu ajutorul unor *indici*, pe care îi vom expune sumar, studierea lor detaliată fiind o sarcină a gramaticilor speciale. Definiţia noastră îşi propune deci, să formuleze esenţa propoziţiei — explicînd ce înţelegem prin predicaţie — şi să arate că esenţa se exprimă graţie unor indici de predicaţie.

În concepţia tradiţională — şi idealistă — propoziţia este privită ca un raport predicativ între *două cuvinte* (un anumit predicat este legat de un anumit subiect), tot aşa cum, pentru logica formală, judecata este un raport între *două noţiuni*, arătîndu-se dacă una — predicatul — « convine » celeilalte.

După cum în logica materialist-dialectică s-a ajuns la concepţia că judecata reflectă raportul dintre două *fenomene din realitate*, tot aşa, în lingvistica ştiinţifică, propoziţia trebuie privită ca o unitate de vorbire care comunică ceva din realitate (obiectivă sau subiectivă), ceva considerat în raport cu realitatea. Punctul acesta de vedere necesită explicaţii suplimentare.

Rostirea succesivă a unor cuvinte înseamnă o înşirare de denumiri (de lucruri, acţiuni, însuşiri, persoane etc.). Aceste denumiri reflectă fenomene ale realităţii, dar ele devin vorbire, îndeplinesc propriu-zis funcţia comunicativă, numai cînd sînt *înfăţişate* ca oglindind realităţi, cînd *se arată* că exprimă situaţii din realitatea obiectivă sau subiectivă. Rostit izolat, cuvîntul *a ninge* are un anumit sens, reflectă o realitate, îl înţelegem. Propoziţia *ninge* însă « dă viaţă » acestui sens, afirmă existenţa unui proces în realitatea obiectivă. Cuvintele reflectă, prin latura lor semantică fenomene din realitate, dar le reflectă întrucîtva *static*, în ceea ce au ele general, *abstract*. Dimpotrivă, propoziţiile reflectă aceste fenomene în chip

---

[1] Cf. Seidel, întreg capitolul consacrat încercărilor de a defini propoziţia ca realitate psihologică.

[2] R. Eisler, Wörterbuch der philosophischen Begriffe, Berlin, 1927, p. 30.

dinamic, *concret*, arătînd în ce fel priveşte vorbitorul producerea, existenţa lor [1]. Într-adevăr, vorbitorul poate afirma o situaţie, se poate îndoi de ea sau o doreşte etc., o priveşte ca prezentă sau o situează în alt moment etc.

Fie propoziţiile:

a) *S-a întors.*

b) *Ce-ai cumpărat?*

c) *Imposibil!*

d) *De-ar veni mai repede!*

În toate aceste exemple trebuie să distingem trei aspecte diferite şi anume:

— *cuvintele ca denumiri de noţiuni:* acţiunile « a se întoarce », « a cumpăra », calitatea « imposibil », acţiunea « a veni », calitatea « repede » etc., cu sensul lor şi indicaţiile de timp, persoană, grad de comparaţie pe care ni le dau formele gramaticale ale cuvintelor. Pe această treaptă a analizei noastre, cuvintele din care sînt formate propoziţiile a, b, c, d sînt simple « denumiri ale unor noţiuni ».

— *referirea la realitate:* Sinteza (a) dintre pers. a III-a sg. şi perfectul compus al verbului *a se întoarce* exprimă o situaţie: « o anumită persoană a făcut acţiunea de a se întoarce ». Adjectivul *imposibil*, intonat exclamativ, se referă tot la o situaţie (d. ex.: « ceea ce mi-ai spus e un lucru imposibil »). Pe treapta a doua a analizei noastre, cuvintele discutate exprimă deci situaţii din realitate, « afirmă », « enunţă » ceva.

— *atitudinea vorbitorului*: vorbitorul constată o situaţie (a), doreşte să afle un fragment necunoscut dintr-o situaţie reprezentată în ansamblu (b), contestă realitatea unei situaţii cunoscute de interlocutor dintr-o comunicare anterioară (c), doreşte realizarea unei situaţii (d).

În toate propoziţiile e cuprinsă *o situaţie* şi *atitudinea vorbitorului* faţă de ea. Cuvintele au proprietatea de a exprima aceste două lucruri deosebite prin sensul lor lexical, prin forma gramaticală şi prin intonaţie. Raportarea la realitate şi punctul de vedere al celui care raportează nu sînt *denumite* de cuvîntul sau cuvintele dintr-o propoziţie, nu rezultă din însumarea sensurilor lexicale, noţionale [2], ci sînt exprimate datorită sintezei care se produce între sensul cuvîntului (cuvintelor) şi o anumită caracteristică pur gramaticală (acordul) sau muzicală (intonaţia). Noţiunea « copil » şi noţiunea « a alerga » din propoziţia *copilul aleargă* sînt legate între ele şi se referă la situaţia pe care vorbitorul o constată, datorită acordului gramatical. În schimb, într-o replică de felul — *Greu de înţeles*, numai intonaţia dă grupului de cuvinte calitatea de propoziţie. Acelaşi grup de cuvinte, lipsit de intonaţie predicativă [3], poate fi o sintagmă atributivă în propoziţia *Am citit o carte greu de înţeles.*

---

[1] « Fiecare propoziţie arată relaţia între ceea ce se comunică şi realitate, din punctul de vedere al vorbitorului ». Ganshina, 259. De această formulare trebuie apropiată părerea lingvistului Ries, după care « funcţia proprie propoziţiei, şi numai ei, constă în stabilirea unei relaţii între conţinutul ei şi existenţa reală, de fapt (die Tatsächlichkeit) a lumii externe ». Ries, 74. Funcţia propoziţiei este, cu alte cuvinte, «stabilirea (Herstellung) unei relaţii între conţinutul de reprezentări şi realitate ». Ries, 77.

[2] « Sensul propoziţiei nu e pur şi simplu suma sensurilor tuturor cuvintelor şi îmbinărilor de cuvinte pe care le cuprinde şi a relaţiilor dintre ele: ea cuprinde ceva mai mult. . . tocmai ceea ce face din cuvinte moarte vorbire vie, acea referire la realitate ». Ries, 73—74.

[3] Vezi *supra*, p. 13. Un exemplu convingător aflăm la E. Lerch, Satzdefinition und Stimmführung, in « Résumé des communications » al celui de-al 5-lea Congres internaţional al lingviştilor, Bruxelles, 1939, p. 29: « Ajutor » poate fi un cuvînt, dar poate fi şi o propoziţie (= « Ajutor!!»), după cum îi dăm intonaţie de cuvînt sau de propoziţie » Cf. şi opinia lui Peşkovski (ap. Popov, p. 4 notă): « Dacă dăm unui cuvînt o intonaţie vie, o intonaţie de frază, atunci fiecare cuvînt poate exprima o gîndire, devenind prin însuşi acest fapt o frază întreagă »

Numim *predicație* actul de raportare — realizat cu mijloace lingvistice — la realitate a unor reprezentări din conștiința vorbitorului. Esența propoziției, indiferent de conținutul ei concret, este predicația. *Copilul aleargă* și *imposibil* sînt două propoziții care au comun *predicația:* exprimă o luare de atitudine (constatare, respectiv contestare) față de o situație. Ceea ce le deosebește, din punctul de vedere al conținutului, este faptul că prima *constată*, în timp ce a doua *contestă* o situație — deci *felul predicației*.

Despre predicație au vorbit foarte mult partizanii ideii că între judecată și propoziție există raportul conținut-formă. Prin « predicație » gramatica evului mediu și unii lingviști burghezi înțeleg raportarea predicatului la subiect, adică stabilirea unei relații între noțiunile denumite de cuvintele subiect și predicat. După logica formală, o judecată este afirmarea sau negarea faptului că un predicat logic « convine » unui subiect logic. Adepții corelației mecanice dintre judecată și propoziție au transplantat definiția judecății pe terenul gramaticii, afirmînd că propoziția exprimă relația dintre subiectul și predicatul gramatical. După Überweg, expresia lingvistică a relației de predicație stabilite într-o judecată « este acordul gramatical între subiect și predicat exprimat în flexiunea nominală și verbală » [1]. Pentru J. Lohmann propoziția e « expresia unei decizii actuale (einer aktuellen Entscheidung) asupra valabilității predicatului față de subiectul propoziției »[2]. Numind predicația « Thesis » și traducînd de fapt definiția aristotelică a judecății, el afirmă că « Thesis, faptul de a spune ceva despre ceva, este ceea ce face o propoziție » [3].

Esența idealistă a acestor concepții constă în faptul că ele reduc predicația la o simplă *asociere de reprezentări*, exprimate lingvistic, neglijînd tocmai esențialul, adică faptul că vorbitorul le *prezintă* ca reflectînd fenomene reale [4].

Indicații prețioase asupra felului cum trebuie înțeleasă predicația am aflat în lucrarea acad. V. V. Vinogradov citată de mai multe ori în cursul expunerii noastre. Dacă înțelegem bine ideile lingvistului sovietic, e vorba de o totală răsturnare de perspectivă. Relația de predicație nu e o relație între cuvinte (respectiv noțiuni), ci o relație între cuvinte (respectiv conținutul lor noțional) și realitate, din punctul de vedere al vorbitorului. Propoziția este o « unitate care arată raportul dintre vorbitor și realitate » (Vinogradov, 12).

Predicația fiind esența propoziției, urmează să vedem, pe scurt, felul cum se exprimă ea gramatical. Există mai multe categorii de *indici de predicație :*

a) Verbul la modurile personale (finite), numite, tocmai din cauza funcției pe care o îndeplinesc în propoziție, moduri predicative.

---

[1] Fr. Überweg, System der Logik, ed. a V-a, Bonn, 1882, p. 197.

[2] Joh. Lohmann, Karl Bühlers « Drittes Axiom » în AL, vol. III, fasc. I, p. 3.

[3] Ibidem, p. 15.

[4] Așa se explică de ce lingvistica burgheză n-a reușit să definească deosebirea dintre o propoziție și o sintagmă (concepută de noi ca un grup: determinat + determinant). Ries spune, de pildă, că în relația de predicație reprezentările sînt unite prin Zuordnung (asociere), pe cînd în relația de atribuție prin Einordnung (includere, contopire) (Ries, 65). Ar fi vorba deci de o legătură mai mult sau mai puțin strînsă. De fapt, diferența esențială dintre propoziție și sintagmă este — după părerea noastră — că sintagma e o relație între conținutul unor cuvinte (determinantul și determinatul), natura acestei relații nefiind *afirmată* în raport cu realitatea. Sintagma nu *afirmă* acest raport, ci îl presupune ca existent în conștiința interlocutorului. « Fraza este un *act* de gîndire în opoziție cu grupul determinant + determinat care este un *rezultat* al gîndirii: Omul e bun — omul bun ». (Sechehaye, 37, citînd părerea lui Noreen.) Din punct de vedere formal, deosebirea dintre propoziție și sintagmă se reflectă, în mod deosebit, în intonație. Sintagma este lipsită de intonația predicativă, caracteristică propoziției.

b) Intonaţia predicativă, despre care am avut prilejul să vorbim mai sus, la pp. 13 şi 21.

c) Ordinea cuvintelor, datorită căreia, într-o propoziţie bimembră nominală se deosebeşte subiectul (termenul prim) de predicat (termenul secund): *Vorba multă, sărăcia omului* [1].

d) Forma adjectivului cu rol de predicat — în propoziţiile bimembre nominale: rus. Дом нов, cu forma scurtă a adjectivului новый.

e) Omiterea articolului, în limba elină, în unele propoziţii bimembre nominale: χαλεπὰ τὰ καλά «lucrurile frumoase sînt greu de obţinut», faţă de τὰ χαλεπὰ τὰ καλά «lucrurile greu de obţinut şi frumoase» — care nu e o propoziţie.

Definiţia propoziţiei

Propunem următoarea definiţie:

Propoziţia este cea mai mică unitate gramaticală, într-o anumită relaţie cu alte elemente din frază, prin care se comunică, cu mijloace lexicale însoţite de indici de predicaţie, un proces psihic (logic, afectiv sau voliţional) ca fenomen al realităţii.

În legătură cu elementele acestei definiţii socotim necesare unele lămuriri:

a) *Cea mai mică unitate gramaticală* — Prin aceasta, pe de o parte, arătăm că propoziţia este o categorie gramaticală[2], iar pe de altă parte subliniem caracterul unitar al propoziţiei. Cuvintele care o compun depind unele de altele, sînt organizate într-un tot coerent (exprimat cel mai adesea prin acordul gramatical, iar în rostire prin intonaţie).

În propoziţiile formate dintr-un singur cuvînt (*Wortsatz* sau *Satzwort*), acesta e izolat de context, avînd un caracter accentuat de independenţă (cf. fraza *Da, cred că ai dreptate*, unde propoziţia *Da* e izolată prin intonaţie şi pauză de coordonata ei juxtapusă *cred*). Unitatea de intonaţie este adesea corespondentul *formal* al unităţii de conţinut.

Vorbirea, în general, şi fraza, în special, sînt o înlănţuire de propoziţii. Dar, cu tot caracterul lor unitar, propoziţiile nu pot fi delimitate, în cadrul frazei, pe baza unei analize formale. Analiza formelor duce la stabilirea a trei feluri de elemente: sunete, cuvinte şi sintagme (sau combinaţii de cuvinte bazate pe recţiune). «Sätze aber findet eine formale Analyse zuförderst nicht» (Ries, Was ist Syntax ? p. 48, ap. Hjelmslev, 38). Insuficienţa analizei pur formale — concepută numai ca analiză morfologică şi sintactică — e arătată de faptul că vorbitorul «simte» imediat o propoziţie şi o delimitează mai uşor chiar decît cuvintele. Dacă avem însă în vedere şi intonaţia, alături de criteriile morfologice şi sintactice, nu mai pare paradoxal faptul că «în general se poate spune dacă o anumită formă lingvistică este sau nu o propoziţie gramaticală, fără ca această afirmaţie să se bazeze pe o anumită definiţie gramaticală a propoziţiei» (Seidel, 110).

b) *Într-o anumită relaţie cu alte elemente din frază.* Faptul că propoziţiile au caracter unitar nu înseamnă întotdeauna că ele au sens de sine stătător, aşa cum se crede adesea (cauza acestei opinii greşite este că cercetătorii s-au ocupat

---

[1] K. Bühler dă exemplul: *lange Haare kurzer Sinn*, arătînd că, în lipsa altor indicii, ordinea cuvintelor e aceea care diferenţiază cei doi termeni dintr-o propoziţie bimembră. Bühler, 369.

[2] Lucru care a fost contestat din pricina succesului definiţiilor psihologiste. Hjelmslev afirmă textual că «Fraza nu pare să fie o noţiune de ordin lingvistic» (Hjelmslev, 36).

aproape exclusiv de propozițiile independente). Unele propoziții coordonate (disjunctivele și conclusivele), dar mai ales o mare parte din subordonate nu pot fi înțelese izolat. Aceasta a făcut pe unii lingviști să scoată subordonatele din rîndul propozițiilor (vezi mai departe p. 137). Definiția noastră include atît propozițiile independente, unde relația este zero, cît și pe cele coordonate și subordonate.

c) *Prin care se comunică*. S-a obiectat împotriva termenului « comunicare », care exprimă pentru noi funcția esențială a limbii, că expresia unei dorințe sau a unei întrebări urmărește alt țel și are o semnificație mai bogată decît simpla comunicare a dorinței sau a dorinței de a ști (Ries, 5). S-a afirmat de aceea că termenul « comunică » e potrivit numai pentru propozițiile enunțiative. (Pentru întreaga discuție, vezi Seidel, 32.) Desigur *Cine a venit?* și *A venit o persoană al cărei nume nu-l cunosc și vreau să-l aflu* nu înseamnă același lucru. În primul caz, prin întrebare vorbitorul urmărește să *înlăture* o nesiguranță privitoare la o situație reprezentată în ansamblu, iar prin a doua formulare el se mărginește să *constate* ignoranța și dorința sa de a se informa, prezentîndu-le ca pe niște situații reale.

Obiecția aceasta nu ni se pare întemeiată, deoarece se bazează pe un sens restrîns al termenului comunicare (« informare », Kundgabe). În definiția noastră, « comunicare » înseamnă orice exprimare lingvistică, întrucît, indiferent de scopul urmărit în momentul rostirii, vorbirea împărtășește altei (altor) persoane un proces psihic de natură logică, afectivă sau volițională.

d) *Prin mijloace lexicale* — unul sau mai multe cuvinte, pe baza sensului cărora indicii de predicație își pot îndeplini funcția lor specifică.

În încheierea acestor explicații, pentru a scoate și mai bine în evidență deosebirea dintre forma și conținutul propoziției, propunem următoarele două definiții parțiale:

α. *Din punctul de vedere al conținutului, propoziția este un act de comunicare prin care vorbitorul arată că una sau mai multe reprezentări existente în conștiința sa se referă la situații din realitate (obiectivă sau subiectivă).*

β. *Din punctul de vedere al formei, propoziția este o sinteză între unul sau mai multe cuvinte și indici de predicație (procedee gramaticale sau muzicale).*

Distincția de mai sus arată ceea ce e comun propozițiilor cu structură diferită, din aceeași limbă sau din limbi diferite *(esența propoziției)* și ceea ce deosebește aceste propoziții *(forma propoziției)* [1].

C. *CLASIFICARE*

Fiind tratată deosebit de problema definiției, clasificarea propozițiilor n-a deșteptat un interes teoretic deosebit. Gramaticile diferitelor limbi nu cuprind, în general, indicarea criteriilor de clasificare folosite și justificarea alegerii

---

[1] Nu putem încheia acest capitol fără a reproduce cele două definiții pe care se sprijină în multe privințe definiția noastră. Definiția lui J. Ries: Ein Satz ist eine grammatisch geformte kleinste Redeeinheit, die ihrem Inhalt im Hinblick auf sein Verhältniss zur Wirklichkeit zum Ausdruck bringt (Ries, 99.) (Trebuie să facem aici o rezervă: nu credem că referirea la realitate e ceva deosebit de conținutul *(Inhalt)* propoziției. Considerăm că atît referirea cît și atitudinea vorbitorului — pe care noi le considerăm două lucruri deosebite — fac parte din conținutul propoziției.) Definiția din Gramatica Academiei de științe a URSS., II, partea I: [Propoziția este o] unitate principală și totodată primară, organizată d.p.d.v. gramatical a comunicării prin vorbire, unitate care arată raportul dintre vorbitor și realitate și reprezintă o gîndire relativ închegată (la Vinogradov, p. 12).

lor. Principiul logic care cere ca aceste criterii să fie cuprinse sau deduse din definiție a fost deci ignorat.

Materialul pe care ni-l oferă, în problema clasificării, gramaticile se reduce, de cele mai multe ori, la înșirări de mai multe categorii de propoziții, însoțite, eventual, de indicarea caracteristicilor lor formale (modul la care se află verbul-predicat, topica etc.) Pentru că nu intenționăm să facem un istoric al problemei, iată numai cîteva exemple:

Meyer-Lübke deosebește propoziții care exprimă: o simplă enunțare, o exclamație, o dorință, un ordin, o întrebare[1]. Care a fost criteriul de clasificare? Probabil că două în același timp: atitudinea vorbitorului și intonația, deci un criteriu de conținut și altul formal. Clasificarea nu e bună, pentru că sferele categoriilor create se întretaie: există propoziții optative enunțiative, optative exclamative, imperativele sînt adesea exclamative etc. Cînd operăm simultan cu două criterii, rezultatul trebuie să fie o serie de specii cu două nume sau cu nume care să arate că s-au aplicat ambele criterii. Or, este evident că nu s-a procedat așa.

Gramatica latină (ed. a V-a) de Stolz-Schmalz distinge propoziții enunțiative, exclamative (sau afective), cele ce exprimă o dorință sau o poruncă și interogative. Dar interogativele și optativele nu pot fi și ele afective? Care a fost criteriul sau criteriile folosite?

Bourciez (14) vorbește de propoziții care afirmă ceva (pozitiv sau negativ) și care exprimă o îndoială (interogativele), incluzînd în prima categorie exclamativele și optativele. Nici de data aceasta nu ni se arată criteriile folosite. Nu mai insistăm asupra unor greșeli evidente, cum ar fi confundarea dubitativelor cu interogativele (« exprimă o îndoială » este valabil numai pentru unele interogative și pentru dubitative).

Recent Gramatica (II, 27) a stabilit următoarea clasificare «după înțeles»: propoziții enunțiative, optative, interogative, dubitative, imperative și exclamative[2]. Dar ce înseamnă « înțeles »? În definitiv, există propoziții interogative care au același « înțeles » cu cele enunțiative și totuși *forma* gramaticală, structura lor, e diferită. La o analiză mai atentă se vede însă că s-au aplicat, incomplet, două criterii: atitudinea vorbitorului (enunțiative, dubitative, imperative și optative) și intonația (interogative, exclamative). Clasificarea este nesatisfăcătoare și din alte două motive: privește numai propozițiile cu verb la un mod predicativ (*verb finit*) și pe acestea numai dacă sînt principale[3].

Bazele clasificării

O dată formulată definiția unei noțiuni, sarcina cercetătorului este să analizeze elementele ei, pentru a le deosebi pe cele constante de elementele variabile. Dintre acestea din urmă trebuie apoi alese cele care se dovedesc a fi cele mai potrivite pentru delimitarea noțiunilor subordonate noțiunii definite (Wundt, II, 48). Elementele variabile din compunerea unei definiții sînt cele mai bune criterii de clasificare a obiectelor din sfera noțiunii definite. Dacă s-a stabilit că definiția unei clase de obiecte cuprinde a, b, c. . .elemente constante și α, β, γ. . .

[1] Meyer-Lübke, Grammaire des langues romanes, Paris, 1900.

[2] S-a urmat îndeaproape clasificarea lui N. Drăganu (Elemente de sintaxă a limbii romîne. București, 1945, p. 29 sqq.): propoziții expozitive, interogative, imperative, optative, exclamative. Pentru clasificări, v. Ries, 81—82.

[3] Propozițiile secundare sînt amintite numai la capitolul consacrat enunțiativelor.

elemente variabile, pentru a face clasificarea obiectelor în discuție se studiază felul cum variază α, β, γ . . . devenite *criterii de clasificare*. Aceste criterii trebuie să convină tuturor obiectelor clasificate și variația lor să atragă deosebiri esențiale în obiectele clasate. « Proprietățile care servesc drept bază a clasificării trebuie, pe cît posibil, să fie cele care sînt cauzele, sau cel puțin indiciile sigure, ale multor altor proprietăți » (Mill, IV, VII, 2. Cf. și Wundt, II, 49).

În definiția noastră considerăm

— elemente constante:

a) cea mai mică unitate gramaticală;

b) prin care se comunică;

c) ca fenomen al realității.

Aceasta înseamnă că elementele de mai sus se pot găsi în orice propoziție și că ele nu apar niciodată sub aspecte diferite, variabile.

— elemente variabile:

α*)* într-o anumită relație cu alte elemente din frază;

β*)* cu mijloace lexicale însoțite de indici de predicație;

γ*)* un proces psihic (logic, afectiv sau volițional).

Elementele din această a doua categorie apar de asemenea în orice propoziție, dar îmbracă forme deosebite. Relația, mijloacele lexicale, indicii de predicație și procesul psihic sînt de mai multe feluri. Există propoziții coordonate și subordonate, cu indici de predicație arătînd realitatea, posibilitatea etc. și avînd un caracter mai mult logic, afectiv etc.

După cum reiese din expunerea de mai sus, avem în vedere elemente variabile care, prin schimbarea lor, atrag modificări în esența propozițiilor. Pe baza studierii variabilelor α, β, γ, propunem următoarea clasificare a propozițiilor:

1. Criteriul RELAȚIE, după care propozițiile se clasifică în: independente (relația zero), coordonate și subordonate.

2. Criteriul CALITATE, după care deosebim propoziții afirmative și negative.

3. Criteriul MODALITATE, după care propozițiile se clasifică în: optative, potențiale, enunțiative și imperative.

4. Criteriul INTONAȚIE, după care distingem propoziții: declarative, interogative și exclamative.

O b s e r v a ț i e. Pe baza variabilei β am stabilit *două* criterii de clasificare (2 și 3), strîns legate între ele. Și în logică s-a propus ca modalitatea și calitatea judecăților să fie contopite într-un singur criteriu de clasificare (Wundt, I, 165 sq.). Despre intonație și legătura cu variabila γ va fi vorba în capitolul consacrat clasificării propozițiilor după intonație.

Clasificarea propozițiilor după relație

La fel ca în alte sectoare ale sintaxei propoziției, amestecul logicii a avut și aici consecințe nefaste. Independența, coordonarea și subordonarea gramaticală reflectă fără îndoială un mod de a concepe, de *a vedea* o succesiune de idei sau stări afective. Un vorbitor cult, o limbă ajunsă la o mare dezvoltare ierarhizează propozițiile într-o frază; dezvoltarea coordonării și, în special, a subordonării se leagă de progresele gîndirii. Totuși nimic n-ar fi mai greșit decît să se considere că raporturile de coordonare și subordonare gramaticală sînt *forma*, iar raporturile logice *conținutul*, că fraza e forma care îmbracă *un raționament*.

De pildă, se observă că adesea mai multe propoziţii exprimă o singură judecată (o subiectivă sau o predicativă + regenta ei, periodul ipotetic — în care protaza e subiectul, iar apodoza predicatul unei judecăţi categorice[1]), deci o frază nu corespunde totdeauna unui raţionament.

S-a discutat mult şi situaţia inversă, adică posibilitatea de a avea într-o frază mai multe judecăţi decît propoziţii[2]. După unii logicieni, *două* coordonate copulative exprimă *trei* judecăţi. J. S. Mill afirmă că aşa-zişii termeni *sincategorematici* (uneltele gramaticale) adaugă o propoziţie la propoziţiile pe care le leagă. Uneltele gramaticale prin care se introduc unele propoziţii ar fi deci « abrevieri de propoziţii »[3].

În legătură cu propoziţiile subordonate se pune o problemă dificilă, şi anume: dată fiind funcţia lor în frază, în ce fel pot fi cuprinse alături de principale în definiţia propoziţiei?

Pare poate ciudat, dar realitatea este că aproape toate definiţiile date propoziţiei au avut în vedere propoziţia independentă sau principală. Au fost foarte puţini cercetătorii care s-au ocupat şi de secundare, despre care, într-adevăr, cu greu s-ar putea spune că « au un sens complet într-o emisiune de suflu »[4] sau alte definiţii similare ale propoziţiei. Într-adevăr, multe propoziţii secundare au « sens » numai prin relaţie cu regenta[5]. Ca secundară, propoziţia *să dormi* poate fi completivă (*încerci **să dormi***), subiectivă *(E greu **să dormi aici**)* etc. În al doilea rînd, o serie de subordonate îndeplinesc funcţia unei părţi (principale sau secundare) din regentă, deci sînt mai de grabă părţi de propoziţie decît propoziţii, d.p.d.v. al sensului[6].

Unii cercetători s-au mărginit la înregistrarea situaţiei, afirmînd că într-o frază în care se leagă între ele diferite propoziţii prin particule, conjuncţii şi pronume şi adverbe relative, « se întîmplă sau să se enunţe în raporturi reciproce propoziţii de sine stătătoare, care exprimă prin ele însele în mod inteligibil o anumită judecată, sau o propoziţie devine o parte componentă a altei propoziţii » (Sigwart, I, 289);[7] Ca exemplu de subordonată din prima categorie am putea da:

*Şi-mi iau straşnică hotărîre-n mine, ca astfel să mă port de azi înainte **încît laudele ei să fie vorbe adevărate**.* Vlahuţă, O. A. 428,

şi din a doua:

*Ea începe să-i înşire **ce-a zis doica**.* Ibid. 287.

Alţi cercetători n-au ezitat să tragă anumite concluzii din această situaţie. Ries a afirmat, de pildă, că propoziţiile secundare nu sînt propoziţii, ci părţi de propoziţie (tot aşa Seidel, 76). Ele formează trecerea de la îmbinare de cuvinte

---

[1] Asupra acestei idei, vezi mai departe, pag. 141.

[2] Pentru răspunsul afirmativ, vezi Şăineanu, 40 şi Popov, op. cit.

[3] Mill I, IV, 3. Fraza *Cezar e mort şi Brutus trăieşte* se analizează, după logicianul englez, astfel: 1.Cezar e mort 2. Brutus trăieşte 3. Aceste două propoziţii trebuie gîndite împreună. Uneori, arată mai departe Mill, o conjuncţie abreviază *două* propoziţii. De pildă, fraza *Cezar e mort, dar Brutus trăieşte* ar trebui analizată: 1.C.e.m.2.B.t.3. Aceste două propoziţii trebuie gîndite împreună, 4. Între aceste propoziţii e un contrast (ibidem). Cf. o părere asemănătoare la Sigwart, 291.

[4] « Un sens complet dans une emission de souffle ». M. Cohen, Le langage, Paris, 1950, p. 29.

[5] Ele au fost denumite, tocmai de aceea, *sinsemantice*. În afara relaţiei cu regenta, ele n-au nici un înţeles sau au cu totul alt înţeles. (Brandenstein, Kritische Musterung der neuren Theorien des Nebensatzes, «Indogermanische Forschungen», 44, p. 135. Citat de Bühler, 413.)

[6] În: *Crede că e persecutat*, subordonata completivă e complement direct în ansamblul care este principala ». Sechehaye, 185.

[7] «Subordonarea se bazează pe faptul că o judecată (şi o propoziţie) se introduce, în întregime sau cu unul din membrele ei, în altă judecată (altă propoziţie). » Überweg, op. cit. 199.

(*sintagmă*, în terminologia noastră) la propoziție. El a arătat că « e cu neputință să definești exact, cu aceeași definiție (a propoziției — n. n.) întregul și în același timp una din părțile sale componente: o astfel de cerință este contradictorie în sine » (Ries, 52-53). Subordonatele ar trebui denumite (*Satz-*) *Gliedsätze*, adică *propoziții-membre (ale unei propoziții)*, « căci ele nu sînt altceva decît părți de propoziție în formă de propoziție » (Ries, 53).

În ceea ce ne privește, credem că această incontestabilă corespondență între părțile propoziției și propozițiile subordonate (subiect-subiectivă, atribut-atributivă etc.) ilustrează două moduri diferite de a gîndi și de a exprima aceeași idee. *Atributul* exprimă o noțiune subordonată noțiunii din substantivul determinat. *Propoziția atributivă* are ca subiect un substantiv din regentă pe care-l reia într-o relație de predicație. Determinarea sintagmatică și cea predicativă pot amîndouă reda același raport de subordonare între două noțiuni. Cf. *O gîndire* ***clară*** *înțelege raționamentul acesta* și *O gîndire* ***care este clară*** *înțelege raționamentul acesta* [1]. Noi includem și propozițiile secundare în sfera propoziției, deoarece *predicația* nu « înțelesul deplin » este definitorie pentru propoziție. În treacăt fie spus, există și propoziții principale fără « înțeles deplin », de pildă cele care au subiectul sau predicatul exprimat printr-o subordonată. A considera unele *fraze* formate prin subordonare ca *propoziții* (cf. nota 6 de la pag. 137) ni se pare un lucru absurd, de vreme ce am fi constrînși să admitem că există propoziții cu mai multe predicate. Propozițiile subordonate sînt propoziții, deoarece sînt unități gramaticale prin care vorbitorul arată că una sau mai multe reprezentări din conștiința sa se referă la realitate.

O ultimă problemă care ne preocupă în acest capitol este problema *formei* propozițiilor, în funcție de raporturile diverse în care intră unele cu altele.

Relația dintre propoziții precum și natura ei se exprimă prin *indici de relație* de diferite categorii:

a) Indici de relație lexicali gramaticalizați-uneltele gramaticale (particule, conjuncții, pronume și adverbe relative).

b) Indici de relație gramaticali — modul verbului și ordinea cuvintelor.

c) Indici de relație zero — juxtapunerea întovărășită de o pauză [2] (în rostirea frazei). Să se compare:

Trebuie să pleci imediat, trenul sosește peste o jumătate de oră (regentă + cauzală) — cu pauză, față de:

d) ***I wonder you condescend*** *to come back.* « Mă mir că binevoiești să te întorci ». Dickens, 135 (regentă + completivă directă) — fără pauză.

Indicii de relație precizează faptul că două propoziții se află în relație de coordonare sau subordonare. Natura coordonării sau a subordonării trebuie însă adesea dedusă din context, întrucît specializarea indicilor, în interiorul fiecărei categorii, după raportul logic dintre propoziții, este foarte aproximativă.

Clasificarea propozițiilor după calitate

Calitatea pozitivă sau negativă a propozițiilor poate fi marcată prin două categorii de indici de calitate:

---

[1] Din categoria atributului se desprinde *apoziția*, ca formă de tranziție între atribut (determinarea sintagmatică) și propoziție atributivă (determinarea predicativă). « Apoziția e în fond un predicat de gradul al doilea (di second'ordine) care s-a redus la un element nominal » Herczeg, Stile nominale nella prosa italiana contemporanea, în ALH, IV, 1—2, p. 179.

[2] Lajos Hegedüsh, op. cit. p. 17; cf. în special statisticile de la pp. 17, 21 și 32 în legătură cu pauzele și sintaxa frazei.

a) Indici de calitate lexicali gramaticalizaţi — adverbe afirmative şi negative, pronume negative.

Nu întotdeauna însă o propoziţie cu predicatul negativ este negativă. De pildă, exclamativele negative au adesea înţeles puternic afirmativ (*Cîte nu mi-a spus!*) Asemenea false negaţii apar şi în propoziţiile enunţiative.[1]

Temporale: *Il quale, stato lì a guardarlo fin che non l'ebbe perso di vista...* «Iar acela, după ce a stat acolo să-l privească pînă ce l-a pierdut din vedere...» Manzoni, 722—723.

Comparative:... *des Übels mehr auf dieser Welt getan, als Gift und Dolch in Mörders Hand nicht konnten.* «Au făcut pe această lume mai mult rău decît ar fi putut face otrava şi pumnalul în mîna unui criminal.» Schiller, 125.

b) Indici de calitate gramaticali — În limba engleză, de pildă, propoziţiile negative se construiesc cu auxiliarul *to do* (*I learn* faţă de *I do not learn*).

Considerăm că trebuie studiate tot aici propoziţiile al căror predicat e un verb la « modul ireal » sau care arată o « acţiune ireală ». Această terminologie, pe cît de răspîndită pe atît de nepotrivită, se referă la următoarea realitate lingvistică: uneori vorbitorul, pentru a exprima în aceeaşi propoziţie posibilitatea realizării (sau nerealizării) unei acţiuni şi, în acelaşi timp, faptul că acţiunea nu s-a realizat (sau s-a realizat), foloseşte anumite procedee gramaticale, ca modul optativ sau moduri perifrastice. Dacă prin « ireal » se înţelege «posibil, dar nerealizat», atunci termenul «ireal» nu e potrivit pentru toate situaţiile. *Dacă n-aş şti că eşti îndatoritor, nu te-aş ruga* înseamnă de fapt *ştiu că eşti îndatoritor şi de aceea te rog*; acest period ipotetic negativ exprimă o *posibilitate realizată*. Deosebim mai multe situaţii în care apar asemenea construcţii *potenţiale* (nu *ireale*):

— o acţiune (nu) putea să se realizeze şi (s-a realizat) nu s-a relizat: [Îşi] *simţea braţele deodată atît de tari, încît mai-mai că l-ar fi purtat prin văzduh spre ţărm.* Dumitriu, 6.

«*Lieber Bruder*» *begann sie mit ihrer rührenden Stimme, die geschwänkt hätte, aber sie gab ihr Nachdruck.* « Dragă frate, începu ea cu glasul emoţionat gata-gata să tremure, dar şi-l întări.» Mann, 191.

—o acţiune (nu) era de dorit sau necesar să se realizeze şi (s-a realizat) nu s-a realizat:

She might have had the politeness to send that message. « Putea să fie atît de amabilă şi să trimită mesajul acela.» Dickens, 136.

— o acţiune e comparată cu alta care e afirmată (cu ajutorul unei negaţii) sau negată (avînd formă afirmativă):

[He] *nodded at her... as if he had known all about it...* « I-a făcut un semn cu capul, ca şi cum ar fi ştiut totul despre asta.» Dickens, 136.

— o acţiune e arătată ca fiind condiţie a realizării altei acţiuni, indicîndu-se totodată realitatea ambelor acţiuni (prin procedee de negaţie) sau irealitatea lor (prin procedee de afirmaţie):

Se ve l'avessi a raccontare, vi seccherebbe a morte. « Dacă ar fi să v-o povestesc, v-ar plictisi de moarte.» Manzoni, 774.

Clasificarea propoziţiilor după modalitate

Atît mijloacele lexicale (cuvintele), cît şi indicii de predicaţie servesc pentru a arăta cum consideră vorbitorul situaţia (din realitate) reflectată în reprezen-

[1] Denumite « negaţii abuzive » de J. Vendryes, în articolul intitulat « Sur la négation abusive » BSL, 1950.

tările din conștiința sa. Fiind vorba de gradul de realitate a unei situații, ni se pare potrivit aici termenul de modalitate. Modalitatea poate deci servi ca criteriu de clasificare și în gramatică, așa cum servește, în logică, la clasificarea judecăților. Analogia nu trebuie însă considerată *stricto sensu*: nu poate fi vorba să găsim propoziții corespunzînd întocmai judecăților asertorice, problematice și apodictice. Din punctul de vedere care ne interesează, cel gramatical, deosebim propoziții: enunțiative, potențiale, optative și imperative, după cum situația e prezentată ca reală (sau nereală), posibilă (sau imposibilă), dorită (sau nu) și poruncită (sau interzisă). Clasificarea aceasta include deci atît aspectul pozitiv cît și cel negativ al propozițiilor discutate (calitatea). Între criteriile *modalitate* și *calitate* există o strînsă legătură, întrucît ambele se referă la gradul de realitate al situației exprimate. Totuși modalitatea și calitatea nu pot forma un singur criteriu (al « valabilității » cum s-a propus, pentru logică)[1], deoarece enunțiativele, potențialele, optativele și imperativele pot fi, toate, afirmative sau negative și este evident că ne aflăm în fața încrucișării a două criterii deosebite.

Modalitatea se exprimă prin mijloace pe care le numim *indici de modalitate* (numai gramaticali).

Indici de modalitate lexicali gramaticalizați nu există. Într-adevăr, nu poate fi vorba de asemenea indici în cazuri ca:

— Adverbe predicative, de felul *firește*, *desigur*, *probabil*, după care urmează o propoziție subiectivă introdusă prin *că (Firește că știe)*[2]. Aceste adverbe formează ele singure o propoziție (enunțiativă).

— Verbe finite al căror sens lexical este « a dori », « a putea », « a porunci » etc. În fraza *I-am poruncit să vină*, *I-am poruncit* este enunțiativă, nu imperativă. Tot enunțiativă este și propoziția *doresc*, în fraza *doresc să vină*[3]. Nuanța modală exprimată în aceste propoziții este pur lexicală, fără ca să intervină vreun factor gramatical (formal). « Înțelesul » nu e un criteriu suficient pentru clasificarea propozițiilor. Dacă am îngloba mecanic, în aceeași categorie, propoziții cu « același înțeles », am putea să ne întrebăm dacă propoziția « Ce cauți aici ? » este o enunțiativă (n-ai ce căuta aici) sau o imperativă (= ieși afară !)[4] .Problema aceasta este o chestiune de sinonimie gramatical-lexicală, fără îndoială nu lipsită de interes.

Dintre indicii de modalitate gramaticali cităm: modul predicatului și verbele auxiliare modale ca *a putea*, *a voi* etc. (care formează împreună cu verbul predicativ determinat predicate verbale compuse). Cf. și verbele cu sensul « a lăsa » cu care se construiesc propoziții imperative în germană și engleză (*let*, *lassen*).

---

[1] « Das verneinende, problematische und apodiktische Urteil stimmen darin überein dass in ihnen ein Urteil von irgend einer Form mit einer Bestimmung über seine Gültigkeit verbunden ist, sei es, dass diese Bestimmung in einer Aufhebung oder in einer Beschränkung oder umgekehrt in einer Bekräftigung der Gültigkeit bestehe. Wir fassen daher diese sämtliche Unterformen unter den Namen der G ü l t i g k e i t s f o r m e n d e s U r t e i l s zusammen. Wundt, I, 165—166.

[2] Pentru termenul « adverbe predicative » și analiza frazelor în care apar asemenea adverbe, cf. Gramatica, I, 338.

[3] Concepția, după părerea noastră, greșită, potrivit căreia propoziții care au ca predicat un verb cu sensul « a dori » sînt optative etc. a stat la baza redactării capitolului « Felurile propozițiilor după înțeles », din Gramatica, II, 27 sqq.

[4] Exemplul și argumentarea, din Ries, 31, Cf.: Fragen können Aussagen v e r t r e t e n, Aussagen können Befehlen e r s e t z e n, darum bleiben sie s p r a c h l i c h doch was sie sind: der mit ihnen verfolgte Nebenzweck ändert ihr eigenes Wesen nicht (ibid., p. 32). Cf. și «Dacă se cere să se determine calitățile propoziției în limba vorbită, trebuie să se țină seama de ceea ce s-a spus efectiv, și nu de ceea ce uneori s-a gîndit în același timp, nici măcar de ceea ce se adaugă ulterior prin interpretarea logică ». Lenz, 31.

Iată cîteva exemple de propoziţii potenţiale, în care modalitatea e exprimată prin verb:

*Aşa mi-a spus, că **ar** fi **avînd**, la moşie, o babă meşteriţă.* Delavrancea, II, 240.

***Je serais** d'avis que, dès ce soir, nous renoncions.* « Aş fi de părere că, începînd de astă seară, să renunţăm. . . » Daudet, 84.

***Would** there be any objection to my taking leave of any one I know?* « Ar fi vreo obiecţie ca eu să-mi iau rămas bun de la toţi cei pe care îi cunosc? » Dickens, 183.

Verbele cu sensul « a dori », la modul optativ, nu pot forma propoziţii optative, ci numai potenţiale. *Aş dori* arată ezitarea, rezerva în exprimarea unei dorinţe: ideea de dorinţă e mai slabă în *aş dori să merg* decît în *aş merge.*

Sînt propoziţii potenţiale toate condiţionalele şi regentele lor, indiferent de modul cu care sînt construite. Nu trebuie să se confunde însă caracterul potenţial al condiţionalei şi al regentei ei cu caracterul categoric, necesar al relaţiei dintre ele. În fraza: *Dacă ţi-aş spune, ai crede,* se arată că acţiunea din regentă e o consecinţă necesară a acţiunii din condiţională şi de aceea, din punct de vedere logic, ele formează o singură judecată [1].

În categoria potenţialelor se încadrează un mare număr de propoziţii subordonate, în special dintre cele construite cu subjonctivul. Avem aici în vedere, pe de o parte, subordonate de felul *Se grăbeşte **ca să ajungă la timp**,* din care, în secundară, nu aflăm nimic despre gradul de realitate a acţiunii, ci numai că realitatea ei este cuprinsă în intenţia celui care o săvîrşeşte (arată scopul). Pe de altă parte, avem în vedere secundarele care arată propriu-zis posibilitatea realizării acţiunii, ca în:

*Si vous me faites des presents dont **je ne sois pas** entièrement maîtresse, reprenez-les* .« Dacă îmi faceţi cadouri pe care nu pot fi stăpînă cu totul, luaţi-le înapoi. » Balzac, 151.

Un alt indice gramatical de modalitate este cazul vocativ, în propoziţiile imperative vocative de felul ***prietene,** întoarce-te! Prietene* formează singur o propoziţie imperativă, pe care o numim *vocativă,* din pricina cazului.

Clasificarea propoziţiilor după intonaţie

În definiţie arătam că propoziţia comunică un proces psihic logic, afectiv sau voliţional. Natura acestui proces influenţează foarte mult intonaţia, deşi nu putem afirma că unui anumit proces sufletesc îi corespunde o anumită intonaţie. Nici intonaţia, nici procedeele gramaticale nu izbutesc să deosebească propoziţii logice, afective sau voliţionale, de aceea o clasificare a propoziţiilor după natura procesului sufletesc comunicat nu este posibilă. Există însă trei tipuri fundamentale de intonaţie, legate întrucîtva de precumpănirea elementului logic, afectiv sau voliţional într-o comunicare.

— Intonaţia de tip *declarativ.* Ea însoţeşte de obicei comunicarea unui proces sufletesc logic.

— Intonaţia de tip *interogativ.* Ea exprimă necunoaşterea parţială sau totală a unei situaţii şi, în acelaşi timp, dorinţa de a cunoaşte, deci tot un proces sufletesc logic.

Aşa cum a arătat logicianul sovietic Popov, « întrebarea este de asemenea un act al legăturii sau corelaţiei dintre mintea cunoscătoare şi realitate, dar nu în forma reflectării, ci în forma încercării de a lărgi orizontul cunoaşterii » (Popov, 26).

[1] Cf., între alţii, Mill, I, IV, 3, Sigwart, 298.

Intonația *exclamativă* e proprie propozițiilor cu conținut afectiv sau volitiv.

Propozițiile *interogative* se împart, după însușirile lor, în mai multe categorii. După răspunsul așteptat, deosebim interogative totale (*Satzfrage*) *cu* și *fără* răspuns sugerat (se așteaptă răspuns afirmativ sau negativ) și interogative parțiale (*Wortfrage*). Deosebirea dintre cele două categorii nu este totdeauna prea mare. În adevăr, multe interogative totale pun întrebarea cu privire la predicat. De altfel se știe că nu există interogative parțiale referitoare la predicat.

Situații rare sînt cele în care apar interogative *parțiale duble*:

Grija noastră n-aib-o nime,
Cui ce-i pasă că-mi ești drag? Eminescu, 55.

După nuanțele de sens care însoțesc întrebarea, interogativele pot reda tot felul de idei. Iată un exemplu în care întrebarea are o nuanță de reproș:

— *Pol, iarăși începi cu ororile tale?* Petrescu, 14.

Se intonează interogativ în special propoziții principale, dar și secundare rostite izolat:

— *Achètes-en.* « Cumpără. »
— *Et si monsieur me rencontre*? « Și dacă mă întîlnesc cu conașu ? » Balzac, 71.

Interogativele indirecte sînt propoziții interogative dependente gramatical de un verb *declarandi* cu sens interogativ. Considerăm greșită extinderea denumirii de interogative indirecte la un mare număr de propoziții secundare (subiective, completive) care încep cu un pronume relativ-interogativ. Denumirea e justificată numai atunci cînd, prin trecerea la vorbirea directă, propozițiile în discuție devin principale interogative. De pildă:

L-am întrebat ***cînd vine*** devine, în vorbirea directă,
L-am întrebat: ***cînd vii?***

Cînd vine este o interogativă indirectă; în schimb, nu este interogativă indirectă a doua propoziție din fraza:

Nu mi-a spus ***cînd vine.***

În situația de interogative indirecte, propozițiile care în vorbirea directă sînt interogative principale își pierd intonația interogativă, asimilîndu-se ca intonație cu regenta, care este în general declarativă. Într-o frază, în scris mai ales, trebuie să se păstreze unitatea de intonație. În scris, în principiu, o frază nu se poate începe interogativ și termina exclamativ sau invers. Vorbirea cunoaște însă frecvente schimbări de intonație în aceeași frază. Pentru a reflecta o situație de acest fel, scriitorii pun cîteodată semnul întrebării după propoziții interogative indirecte:

O întrebă pentru ce plînge? Bălcescu, Ist. rom. sub M. V. 394.

Propozițiile exclamative sînt de cele mai multe ori, ca și cele interogative, independente (principale sau secundare):

— ***Vrei să mă omori!*** *și pentru ce?*
— ***Pentru că ești un nelegiuit,*** *strigă fata.* Negruzzi, Zoe.
— *Weg! Wenn jemand käme!...* « Pleacă! Dacă vine cineva! » Schiller.

În frază apar ca exclamative și unele propoziții secundare, de pildă cauzalele introduse prin *că*, *doar*, *că doar*. O altă observație care trebuie făcută în legătură cu intonarea unei fraze este că *intonația se propagă*. De pildă, dacă regenta este interogativă și se găsește înaintea subordonatelor, se intonează la fel și subordonatele, indiferent de caracterul lor. Tot așa se întîmplă în cazul intonației exclamative.

Fiind legată de expresia unui conținut afectiv sau volițional, intonația exclamativă poate reda infinit de multe nuanțe de sens, imposibil de grupat în cîteva tipuri.

« Întrepătrunderea » categoriilor de propoziţii

S-a constatat că adesea propoziţiile sînt în acelaşi timp enunţiative şi potenţiale, optative şi exclamative etc. şi de aceea s-a vorbit de o « întrepătrundere ». În lumina celor arătate mai sus, se vede că « întrepătrunderea » se produce nu *adesea* ci *întotdeauna*. Nu există propoziţii imperative, optative, interogative etc. Orice propoziţie este caracterizată, în acelaşi timp, prin indici de calitate, relaţie, modalitate şi prin intonaţie. Analiza sintactică trebuie să ţină seama de toţi aceşti factori. Nu e vorba de o « întrepătrundere » a categoriilor de propoziţii, ci de *prezenţa necesară*, în orice propoziţie, a tuturor elementelor variabile cuprinse în definiţia dată de noi propoziţiei. Iată exemple:

a) De s-ar întoarce mai repede! Propoziţia este independentă, exclamativă, afirmativă, optativă.

b) [Crezi] *că m-ar mai recunoaşte?* Propoziţia este subordonată, interogativă (ca efect al propagării intonaţiei), afirmativă, potenţială.

Pe baza studiului tuturor combinaţiilor posibile între cele patru criterii, se poate redacta, pentru fiecare limbă în parte, un interesant capitol de sintaxă a propoziţiei.

LISTĂ DE ABREVIERI

AGÎRBICEANU = Agîrbiceanu, Schiţe şi povestiri, ESPLA, 1953.
AL = Acta ling istica, Copenhaga.
ALH = Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
BALZAC = H. de Balazac, Eugenie Grandet, Moscova, 1949.
BOURCIEZ = Ed. Bourciez, Éléments de linguistique romane, ed. a IV-a, Paris, 1946.
BSL = Bulletin de la Société de linguistique de Paris.
BÜHLER = Karl Bühler, Sprachtheorie, Jena, 1934.
CREANGĂ = I. Creangă, Opere, ed. îngrijită de G. Călinescu, ESPLA, 1953.
DAUDET = Alpho se Daudet, Tartarin de Tarascon, Tartarin sur les Alpes. Moscova, 1948.
DELAVRANCEA = B. Delavrancea, Opere, vol. I–II, ESPLA, 1954.
DICKENS = Ch. Dic ens, Great expectations, Tauchnitz, 1861.
DUMITRIU = Petru Dumitriu, Pasărea furtunii, ESPLA, 1954.
EMINESCU = M. Eminescu, Opere, I, ed. Perpessicius, Buc ireşti, 1939.
GANSHINA = Engli h grammar by M. Ganshina and N. Vasilievskaya, Moscova, 1953.
GRAMATICA = Gramatica limbii romîne, ed. Academiei R.P.R., vol. I–II, Bucureşti, 1954.
HJELMSLEV = Louis Hjelmslev, Principes de grammaire generale, Copenhaga, 1935.
LENZ = Rodolfo Lenz, La oracion y sus par es, Madrid, 1925.
MANN = H. Mann, Die Jugend des Königs Henri quatre, Berlin, 1953.
MANZONI = Al. Manzoni, I promessi sposi, editată de P. Bellezza, Milano, 1930.
MEILLET = A. Meillet, Linguistique historique et linguistique generale, tome II, Paris, 1938.
MILL = John Stuart Mill, S stème de logique déductive et inductive, trad. Peisse, Paris, 1866.
NEGRUZZI = C. Negruzzi, Păcatele tinereţelor, Ed. Scrisul Romînesc, Craiova, 1942.
PETRESCU = Cezar Petrescu, Întunecare, ESPLA, 1953.
POPOV = P.S. Popov, Judecata şi propoziţia, trad. Instit. de studii romîno-sovietic.
RIES = John Ries, W s ist ein Satz? Praga, 1931.
SADOVEANU = M. Sadoveanu, Opere, vol. VIII, ESPLA, 1953.
ŞĂINEANU = L. Şăineanu, Raporturile dintre gramatică şi logică, Bucureşti.

SCHILLER = Schillers Werke, dritter Teil, Deutsches Verlaghaus, Bony şi Co.
SECHEHAYE = A. Sechehave, Essai sur la structure logique de la phrase, 1926.
SEIDEL = E. Seidel, Geschichte und Kritik der wichtigsten Satzdefinitionen, Jena, 1935.
SIGWART = Sigwart, Logik, I, Tübingen, 1921.
VINOGRADOV = Cîteva probleme ale studierii sintaxei propoziției simple (pe bază de material din limba rusă), în « Voprosî iazîkoznaniia », 1, 1954.
VLAHUȚĂ = Al. Vlahuță, Opere alese, Editura de Stat, 1949.
WUNDT = W. Wundt, Logik, vol. I—III, Stuttgart, 1906—1908.

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ И КЛАССИФИКАЦИИ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор ставит в основу своих исследований логический принцип: классификация предметов, определяемых данным понятием, должна производиться на основе тех или иных критериев, выбранных из элементов самого определения.

Настоящая работа ставит задачу установить, с одной стороны, то, главное и общее во всех предложениях, с целью *определения* и с другой стороны, выявить главные различия между предложений (с целью их классификации). Цель данного исследования — прийти в выводам общего характера, действительным для большинства языков мира или, во всяком случае, для индоевропейских языков.

Чрезмерное разнообразие, данных до сих пор определений и, в то же время, убедительность доказательств, которыми опровергают все едва лишь установленные определения, объясняются либо причинами формального порядка, либо одним, более значительным, недостатком: невозможностью определить предложение как грамматическую единицу.

Формальными причинами считается метод найти, во всяком предложении, нечто вроде «идеальное» (двухсоставное предложение законченная глагольная форма или же типичную интонацию).

Несмотря на структурные различия предложений, все они содержат все же постоянный элемент: это — предикативность, выражаемая посредством некоторых формальных признаков, признаками предикативности. На этой теоретической основе, автор формулирует следующее определение: «*Предложение — это самая малая грамматическая единица, объединенная, известным образом, с другими элементами фразы, которая, при помощи лексических средств и признаков предикативности, выражает мысль, чувство или желание в качестве реального явления.* Под словами «в качестве реального явления» следует понимать, что в предложении «устанавливается» или «утверждается» что-либо. Иными словами, оно вносит в лексический смысл слов мысль о том, что выражаемое ими, отображает субъективную или объективную реальность. Кроме того, предложение выражает и отношение говорящего, к сказанному им (вопрос, приказ, желание и т. д.).

Классификация предложений должна быть произведена по следующим критериям:

— Отношение (предложения самостоятельные, сочиненные и подчиненные).

— Качество (предложения утвердительные и отрицательные).

— Модальность (предложения желательные, сослагательные, повествовательные и повелительные).

— Интонация (предложения поветствовательные, вопросительные и восклицательные).

Все эти критерии содержатся, некоторым образом, в данном определении. Отношение: « соединенное, известным образом, с другими элементами фразы »; интонация: «выражает мысль, чувство или желание»; качество и модальность: «при помощи лексических средств и признаков предикативности».

Отношение, качество и модальность выражаются некоторыми признаками лексического порядка (служебные слова) и грамматического порядка (наклонения глагола, употребление вспомогательпых глаголов, порядок расположения слов).

Слабое предложение содержит одним числом больше признаков. Например, предложение: «Я был бы того мнения, чтобы мы, с сегодняшего вечера, отказались от носильщиков негров (Додэ, 84 [1]) — является предложением независимым, изъявительным, утвердительным, условно-возможным.

Таковы положения и выводы, устанавливаемые общей грамматикой. Для более глубокого изучения синтаксиса любого языка, необходимо изучать все возможные сочетания этих четырех критериев. Этот вопрос может найти свое разрешение лишь в специальных грамматиках.

CONTRIBUTION A L'ÉTUDE DE LA DÉFINITION ET DU CLASSEMENT DES PROPOSITIONS

(RÉSUMÉ)

L'Auteur pose comme fondement de ses recherches un principe d'ordre logique: le classement des objets désignés par une notion définie doit se faire d'après certains critériums choisis parmi les éléments de la définition.

Cette étude se propose d'établir, d'une part, ce que les propositions ont d'essentiel et de commun (leur *définition*) et, de l'autre, quelles sont les principales différences entre les diverses catégories de propositions (leur *classement*). Le but de cette étude est d'obtenir des résultats d'une portée générale, valables sinon pour la majorité des langues du monde, au moins pour les langues indo-européennes.

La diversité déconcertante des définitions données jusqu'à présent, ainsi que la force des arguments qui renversent toute définition à peine établie s'expliquent soit par des causes d'ordre formel, soit par un vice beaucoup plus grave: celui de l'*impossibilité* de définir la proposition en tant qu'unité grammaticale.

On considère comme causes d'ordre formel les vices de méthode, telle la tentative de retrouver dans toute proposition une espèce de structure « idéale » (structure bipartite sujet-prédicat, forme verbale finie ou une intonation typique).

En dépit de la grande diversité de structure, il y a dans toute proposition un élément constant — la prédication, exprimée par certains indices formels, les

[1]. См. список сокращений, стр. 143.

indices de prédication. L'Auteur établit sur cette base théorique la définition suivante: *La proposition est la plus petite unité grammaticale, liée d'une certaine manière à d'autres éléments de la phrase, qui par des moyens lexicaux et des indices de prédication exprime une pensée, un sentiment ou une volition, en tant que phénomène de la réalité.* Par « en tant que phénomène de la réalité » on doit comprendre que la proposition « pose » ou « affirme » une chose. C'est-à dire, qu'elle ajoute au sens lexical des mots l'idée que ce qu'ils expriment reflète une réalité subjective ou objective. Hormis le sens lexical des mots et la « thesis » (prédication), la proposition exprime l'attitude du sujet parlant envers la situation présentée par lui comme un phénomène de la réalité. Il y a ainsi plusieurs sortes d'indices de prédication, exprimant l'interrogation, l'ordre, le désir, etc.

Le classement des propositions doit se faire d'après les critériums suivants:
— la relation (propositions indépendantes, coordonnées et subordonnées),
— la qualité (propositions affirmatives et négatives),
— la modalité (prop. optatives, potentielles, énonciatives et impératives),
— l'intonation (prop. déclaratives, interrogatives et exclamatives).

Tous ces critériums sont compris d'une certaine manière dans la définition donnée. *La relation*: « liée d'une certaine manière à d'autres éléments de la phrase »; *l'intonation*: « exprime une pensée, un sentiment ou une volition »; *la qualité* et *la modalité*: « par des moyens lexicaux et des indices de prédication ».

La relation, la qualité et la modalité s'expriment par certains indices d'ordre lexical (des mots grammaticalisés) et d'ordre grammatical (le mode du verbe, l'emploi des verbes auxiliaires, l'ordre des mots).

Toute proposition est caractérisée à la fois par la présence d'au moins un indice appartenant à chacune des quatre catégories de critériums. Par exemple, la proposition « *Je serais d'avis que, dès ce soir, nous renoncions aux porteurs nègres* ». (Daudet, 84 [1]) est indépendante, déclarative, affirmative, potentielle.

Tels sont les principes et les résultats qui relèvent de la grammaire générale. Pour approfondir la syntaxe d'une langue, on doit étudier toutes les combinaisons possibles de ces quatre critériums. C'est un problème que seules les grammaires spéciales peuvent résoudre.

[1] Voir la liste des abréviations, *supra*, p. 143.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3–4, 1955

LIMBĂ LITERARĂ

MIHAIL SADOVEANU, MAESTRU AL LIMBII LITERARE

DE

G. ISTRATE

Cine întîrzie asupra paginilor pe care le-a scris maestrul Sadoveanu, într-o carieră care depăşeşte o jumătate de veac, nu se poate să nu fie impresionat de ataşamentul său profund pentru poporul cel mult şi necăjit, nu se poate să nu vadă că literatura marelui scriitor este, în realitate, o apărare, o pledoarie pentru acela. Ataşamentul acesta a fost subliniat de toată lumea şi nu am pretenţia că spun un lucru nou. El a fost subliniat cu simpatie de cei care, întocmai ca maestrul Sadoveanu, au considerat că poporul este elementul fundamental, creatorul istoriei noastre şi păstrătorul specificului naţional, şi cu oarecare clipire perfidă din ochi, de cei care au căutat originalitatea noastră în altă parte şi au văzut în simpatia şi înţelegerea scriitorului, pentru nevoile celor mulţi, o simplă teză, o tendinţă pe care nu şi-au putut-o explica totdeauna.

Fapt este că întreaga operă sadoveniană s-a dezvoltat în directă legătură cu aspiraţiile generale şi asta îi dă trăinicie şi prospeţime. Aşa se explică succesul obţinut de unele lucrări mai vechi ale autorului, retipărite astăzi fără cea mai mică modificare. Aşa se explică bogăţia inegalabilă a limbii sale, şi, în acelaşi timp, întrebuinţarea în chip cu totul desăvîrşit, a mijloacelor de expresie. Se poate spune, fără nici o umbră de exagerare, că în consolidarea limbii noastre literare nimeni n-a adus o contribuţie mai importantă, decît Sadoveanu, la îmbogăţirea ei sub aspectul artistic, de la Eminescu încoace. Nu trebuie să uităm că a scris extrem de mult şi că a fost citit, de la început, de un număr mare de oameni. Proza noastră artistică, din perioada dintre cele două războaie, cunoaşte multe nume de scriitori în a căror artă se întrevede influenţa lui Sadoveanu. Afirmaţia este valabilă cu deosebire atunci cînd îi avem în vedere pe moldoveni.

Ataşamentul scriitorului pentru popor i-a uşurat înţelegerea tuturor nuanţelor limbii şi « turnarea» într-o formă nouă, cu totul superioară, a acestora. La ceea ce a moştenit, în special de la mama sa, scriitorul a adăugat tot ce urechea lui deosebită a distins mai plăcut şi mai sonor, tot ce ochiul său de artist a ştiut să aleagă fără greşeală. În munţii Sucevei ca şi în bălţile Dunării, pe valea Frumoasei ori pe aceea a Moldovei, în lunca mănoasă a Siretului ori în « ţara de foc» a Dobrogei, în perioadele învăluite în negură ale trecutului sau în vremea noastră, el a ştiut să aleagă şi să pună în lumină elementul simplu şi grav căruia i-a împrumutat frumuseţea unică a unei poezii inegalabile. Scriitorul nu s-a

mulțumit, ca atîția alții, cu talentul remarcabil de care dispune, ci a luat, față de limbă, atitudinea unui adevărat lingvist. Preocupările scriitorului au fost, foarte devreme, dublate de cele ale teoreticianului care separă, cîntărește și alege materialul lingvistic după criterii care niciodată nu s-au dovedit nepotrivite. Este cazul să spun că de la Eminescu, Creangă, Caragiale și Coșbuc, n-am avut alt scriitor în a cărui operă să nu găsim nici cea mai ușoară nepotrivire în întrebuințarea unui cuvînt rar sau a unei forme gramaticale neobișnuite. Lucrul este cu atît mai important, cu cît în opera maestrului Sadoveanu ne întîmpină, deopotrivă, elemente moldovenești, ardelenești sau muntenești, după cum găsim, pe lîngă ceea ce caracterizează aspectul actual al limbii noastre și numeroase particularități ale limbii din secolele trecute, din literatura istorică. Întrebuințarea aceasta desăvîrșită a limbii se bazează, după cum ne-a spus scriitorul însuși, nu atît pe *intuiție*, cît pe *cunoaștere*. Într-adevăr, în anul 1938, cînd Universitatea din Iași i-a decernat titlul de doctor *honoris causa*, scriitorul a ținut să corecteze o afirmație pe care au făcut-o mai mulți istorici literari mai vechi:

« Prin ce « intuiție » — s-a zis — am putut da în opera mea misterul sau adîncimea sufletului popular?

Poate nu e intuiție, cît cunoaștere.

Fiind în contact necontenit cu poporul, am fost izbit de la începutul carierei mele de un fapt important: între poporul romînesc de la țară, între toți acei necunoscuți, umiliți și obijduiți care vin din adîncul istoriei, și între pătura care conduce, am fost forțat să văd că este o desfacere interesantă, dar prea tragică»[1].

În partea a doua a citatului, scriitorul se oprește asupra deosebirii de viață, concepție și uneori chiar de limbă între poporul propriu-zis și între clasa conducătoare. Ideea aceasta nu-i subliniată în chip întîmplător. Ea ne întîmpină, de multe ori, în opera lui Sadoveanu. Conviețuirea a două perioade total diferite, din cauza diferenței de « cultură», a mentalității etc., este subliniată în volumul al treilea din « Frații Jderi », în « Cuibul invaziilor», în « Creanga de aur», în « Împărăția apelor », în « Ochi de urs », în « Olanda » etc.

În opera lui Sadoveanu întîlnim numeroase pasaje cu caracter teoretic, în care autorul simte nevoia să lămurească anumite probleme, să ia atitudine, să facă excursii filologice etc. El subliniază uneori pătrunderea neologismelor în limba noastră (Opere, vol.III, 1943, p.468), observă greșelile celor care nu ne cunosc bine limba (Cele mai vechi amintiri, p.61 Opere, vol.II, p.545; Poveștile de la Bradu-Strîmb, p. 182—183; Priveliști dobrogene, p. 19, 20, 25, 115, 116 etc.), subliniază unele caractere specifice vorbirii copiilor, cum ar fi reducerea grupurilor consonantice (*otavă*, în loc de *otravă* și *eu pîng*, pentru *eu plîng*), reducerea silabelor unor cuvinte, în funcție de accentul acestora (*don' Sioc*, în loc de *domnul Busuioc*; *Fina*, *Mistocle*, *Nia*, *Nezu*, în loc de *Eufrosina*, *Temistocle*, *Ștefania*, *Japonezu*), face apropieri între graiul din Bihor și cel din raionul Fălticeni (Cele mai vechi amintiri, p. 201), ori remarcă deosebirile dintre felul cum vorbesc locuitorii din regiunile de munte ale Moldovei sau ale Transilvaniei și cei din deltă (Ochi de urs, p. 181—182). Nu uită să-și spună cuvîntul asupra neologismului francez (Ți-aduci aminte p. 152—159) ori să atragă atenția asupra celui de origine italiană (Priveliști dobrogene, p. 166), după cum se oprește la numele de oameni, deosebite ca origine în Dobrogea (Priveliști dobrogene, p. 203), ori la toponimia nu mai puțin amestecată

[1] « Însemnări ieșene », 1 mai 1939, p. 330.

a acestei provincii (Ostrovul lupilor, p. 11) sau aceea din Munții Sebeșului (Valea Frumoasei, p. 11—15).

În sfîrșit, trebuie să mai subliniez că scriitorul nostru se oprește din cînd în cînd și asupra unor cuvinte izolate pe care le explică sau le categorisește după nevoie. Voi pomeni doar de lupta dintre *umbrelă* și *cortel*, în Moldova (Paștile Blajinilor, p. 35—36), de etimologia numelui propriu *Cîrloman* (Nada Florilor, p. 133), ori de aceea a lui *rumîn* (Opere vol. II, 1940, p. 371), ori de aceea a lui *rîs*[1] (Bordeenii, p. 190).

Toate acestea au fost posibile numai din motivul că scriitorul a citit cu pasiune anumite lucrări de lingvistică, în special de istorie a limbii, a meditat asupra concluziilor din acele cărți, asupra interpretării faptelor și cîteodată, a dat el însuși soluții. Se știe că maestrul Sadoveanu s-a delectat multă vreme cu lectura cărții « Originea romînilor», a lui Alexandru Philippide, că și-a însușit punctul de vedere al aceluia în legătură cu migrațiile romînilor în decursul istoriei, și că, pe alocuri, a propus soluții care au fost acceptate de toată lumea. Așa, spre exemplu, dacă Philippide vorbea de mari mișcări de populație dintr-o parte în alta a teritoriului locuit de strămoșii noștri numai pînă la întemeierea țărilor romînești, maestrul Sadoveanu a afirmat, cu dreptate, că asemenea migrații au avut loc pînă mult mai tîrziu.

În legătură cu preocupările constante ale scriitorului pentru problemele de limbă, nu trebuie uitat că el a fost « chestionat » de anchetatorii Atlasului lingvistic romîn și că răspunsurile sale au și fost publicate, în parte, în volumele apărute ale « Atlasului ».

În sfîrșit, trebuie să amintesc că o parte din contribuțiile maestrului Sadoveanu la lămurirea problemelor de limbă au fost adunate în volumul «Evocări», tipărit în cursul anului 1954.

Am stăruit puțin asupra unor aspecte teoretice din opera maestrului Sadoveanu, tocmai din motivul că ele ne ușurează înțelegerea muncii artistului, procesul de creație la acest mare scriitor. « Studiul» pe care l-a întreprins asupra limbii noastre, atenția deosebită pe care a acordat-o nuanțelor celor mai fine, înțelegerea desăvîrșită a tuturor elementelor de limbă capabile să îmbrace într-o formă superioară idei și sentimente, au făcut din autorul « Baltagului », al « Hanului Ancuței », al « Fraților Jderi » și al lui « Nicoară Potcoavă », nu numai scriitorul cu cel mai bogat și mai variat vocabular, cum a arătat, printre alții, academicianul Iorgu Iordan[2], ci și un neîntrecut poet în proză, fără îndoială cel mai mare din literatura noastră. Bogăția limbii sale se datorește, cum iarăși s-a arătat, pe de o parte, extragerii materialului necesar din toate graiurile romînești și din perioade diferite de timp și, pe de altă parte, din domenii foarte variate, care toate sînt prezentate cu vocabularul respectiv. S-a vorbit, în repetate rînduri, de terminologia referitoare la vînătoare și la pescuit. S-a stăruit mai puțin asupra altor sectoare de activitate, cum ar fi păstoritul sau diferitele meserii. Este bine să se știe că nu există domeniu de manifestare pe care să nu-l găsim reprezentat, cu terminologia lui proprie, în opera maestrului Sadoveanu. Obiceiuri străvechi, pomenite în cronici sau păstrate în colțuri izolate de țară, reînvie sub pana fermecată a marelui scriitor. Gîngăniile cele mai variate și florile cele mai rare își dau întîlnire în paginile cărților lui Mihail Sadoveanu. Toate vin cu numele lor adevărate și ni se înfățișează ca și cum

[1] E vorba de animal.
[2] Studii și articole închinate lui Mihail Sadoveanu, p. 44.

le-am cunoaște de cînd lumea. Nicăieri nu întîlnești interjecții mai numeroase și mai variate decît în opera sadoveniană; faptul acesta este și el o dovadă a bogăției vocabularului scriitorului nostru, o dovadă a posibilităților sale infinite de exprimare.

Spre deosebire de alți scriitori, influențați profund de limba poporului, maestrul Sadoveanu nu transcrie vorbirea acestuia, ci își caracterizează eroii printr-o singură trăsătură specifică regiunii sau categoriei sociale pe care o reprezintă aceștia. Vom recunoaște proveniența moldovenească a unuia numai prin întrebuințarea fonetismului *barbat* pentru *bărbat*, și a lui *harmasar* pentru *armăsar*, a lui *răvoluție*, *răformat*, *zmăoaică*, *Jănică*, ori a lui *alghină*, *căpchia*, *chele*, *melitar*, *musafer*, *oglingioară*, *răpegior*, *noată*, *sărvici*, *tiutiun*. Tot așa ne vom da seama de originea muntenească a altor eroi numai după exemple izolate ca: *aia*, în loc de *aceea*, *mumă* în loc de *mamă*, *văz* în loc de *văd*, *bă*, în loc de *mă*, sau expresii ca: « *U! Ano, fă! rupe gîtul la găina a pestriță* » (Nuvele și schițe, p. 20); « *E bune și astea, nene Pamfil* » (O întîmplare ciudată, p. 24); *Dă-ne drumul, mă nene* (Aventură în lunca Dunării, p. 40); « *Îl dau dracului pă ăl dă mă numește Cotoi* » (ibid., p. 39); « *Nu-i nimica puica maichii* » (Opere, vol. II, 1940, p. 306 [1]), ori întrebuințarea regulată a perfectului simplu în locul celui compus în opere ca « Mitrea Cocor» sau « Aventură în lunca Dunării». Mă refer în mod special la aceste lucrări, cu inspirație muntenească, întrucît în altele, cum ar fi « La noi în Viișoara», «Umbre», «Frunze-n furtună» etc. etc., apariția perfectului simplu nu trebuie raportată la originea locală a eroilor, ci la valoarea lui gramaticală și, mai ales, stilistică deosebită. Nu lipsesc din opera maestrului Sadoveanu nici elemente de limbă specifice vorbirii din Transilvania, cum ar fi *Trăian*, în loc de *Traian* (Ochi de urs, p. 60, 73, 87, 88; Valea Frumoasei p. 75); *declăra* pentru *declara* (Cele mai vechi amintiri, p. 111), *chiatru*, în loc de *teatru* (Cocostîrcul albastru, p. 13); *paparadă* în loc de *scrob*, *omletă*; *paradaisă* în loc de *pătlăgele roșii*.

Trebuie să mai arăt că, de multe ori, autorul se servește de o simplă formă verbală fără prefix, pentru a atrage atenția că e vorba de un erou din mediul rural și de același verb prefixat, cînd apare în gura unui orășean. Acesta este cazul cu *pușcà* din bucata « În pădurea Petrișorului». Prin forma verbală respectivă, autorul subliniază vorbirea țărănească a pădurarului, care îl informează pe boierul Grigoriță: « Iaca, aici, la marginea asta, am *pușcat* cei doi lupi anul trecut» (Opere, vol. III, 1943, p. 358). La fel stau lucrurile cu *simt*—*simțesc*, cu deosebirea că, de data aceasta, forma cea mai scurtă, cea nesufixată, caracterizează vorbirea oamenilor culți, pe cînd *simțesc* este mai aproape de vorbirea populară. De fapt, aici realitatea este puțintel deosebită. Moldovenii și ardelenii de nord preferă pe *simțesc*, pe cîtă vreme muntenii se folosesc, aproape exclusiv, de *simt*. În consecință, această ultimă formă nu apare decît cu totul sporadic, în opera lui Sadoveanu, ca de exemplu în « Opere» vol. I, 1940, p. 343, 345, și, dimpotrivă, *simțesc* ne întîmpină aproape pretutindeni.

Asemănător cu exemplul de mai sus, cu verbul *pușcà*, dar mai elocvent decît acela, mi se pare următorul:

« — Dumneata nu *fumezi*, moș Neculai ?. . .

— Nu. Numai Vasile ista *duhănește* toată ziua». (Opere, vol. V, p. 479). Aici mediul diferit, din care provin cei doi eroi, este subliniat în chip cu totul

[1] Moldovenii autentici spun *maicăi*. Cf. « nu știu, draga *bunicăi* » (Creanga de aur, p. 101); *bunicăi* i-i somn (Dumbrava minunată), p. 137); « a *duducăi* Aglaia » (Opere, vol. III, 1943, p. 347); « dragul *mămucăi* » (Foi de toamnă, p. 47).

deosebit, prin cele două verbe caracteristice: *fuma* și *duhăni*. Faptul că, la origine, *duhăni* este ardelenism, nu ne interesează. El a fost introdus, ca atîtea alte cuvinte de peste munți, în graiul moldovenesc de nord și trebuie considerat ca atare.

În calitate de moldovean, maestrul Sadoveanu are preferință pentru unele variante specifice graiului său de acasă și, de aceea, va scrie totdeauna *tocmală*, *sară*, *samă*, *cîne*, *mîne*, *pîne* și nu va recunoaște variantele muntenești *tocmeală*, *seară*, *seamă*, *cîine*, *mîine*, *pîine*, impuse în scrisul unora de o minoritate de vorbitori. Pe linia acestei preferințe, îmi permit să fac aici o destăinuire, din care reiese, cum nu se poate mai clar, legătura scriitorului cu graiul său originar. În noiembrie 1952, cu ocazia campaniei electorale la Iași, antrenat în probleme de limbă într-o discuție în cadru restrîns, între prieteni, maestrul s-a exprimat în felul următor: « Pe vremea cînd eram la Iași vorbeam literar, fără moldovenisme. De cînd m-am stabilit la București, spun *o fost*, vorbesc fără nici un artificiu. Asta-i vorbirea mea *intimă*. Elimin moldovenismele numai cînd vorbesc într-o adunare».

N-am pomenit nimic, pînă aici, despre arhaisme în opera lui Sadoveanu și nici n-am lămurit poziția sa în legătură cu neologismul, mai bine spus ce au susținut criticii noștri literari în această direcție.

Arhaismul se confundă, la scriitorul nostru, de cele mai multe ori, cu elementul popular propriu-zis, așa cum autorul însuși a explicat într-o ocazie oarecare [1].

Pentru el este un adevăr incontestabil că țăranul satelor noastre, în special al celor de la munte, a evoluat foarte puțin din perioada străveche pînă astăzi. Așa stînd lucrurile, se înțelege că nici limba n-a evoluat. Din citatele numeroase care ar putea fi invocate aici, mă opresc numai la unul: « Bătrînul mi-a deschis înțelegerea eresurilor, a datinelor, a descîntecelor, a vieții intime a poporului nostru, așa de deosebită de civilizația orășenească. Acest neam trăiește încă în trecut; toți copiii lui care intră la universitate sar veacurile, desfăcîndu-se de el, dezrădăcinîndu-se și murind » (Creanga de aur, p. 12).

Dacă, însă, majoritatea cuvintelor pe care unii sînt înclinați să le considere arhaice, se găsesc în graiurile populare actuale, altele, mai puține, aparțin numai trecutului și nu au nici un suport în vreun grai oarecare. Acestea se referă la domenii speciale (arme, îmbrăcăminte, obiceiuri etc.) și sînt legate strîns de epoca la care se referă, sînt adevărate cuvinte tehnice. Din cauza aceasta, scriitorul este obligat să apeleze la ele ori de cîte ori se referă la epoca respectivă. Iată o bună parte dintre ele. Le dau în context, pentru a se vedea mai ușor sensul pe care-l au. Procedez așa și din alt motiv. Unele dintre cuvintele acestea continuă să fie întrebuințate în vorbire, cu sensuri puțin deosebite, care nu trebuie considerate arhaice. Numai sensurile originare, din limba veche, necunoscute astăzi, ne dau dreptul să vorbim de arhaisme.

Balimez:

Atunci a bubuit sub ferestre **balimezul** *cel mare al slujitorilor nemți* (Nunta Domniței Ruxanda, p. 189).

---

[1] « În ce privește romanele vechi, « Frații Jderi », plasat în secolul al XV-lea și « Zodia Cancerului », plasat în secolul al XVII-lea, m-am folosit de cronici, legendele poporului, limba poporului și de amintiri personale. Dar izvorul cel adevărat e tot poporul nostru care nu s-a schimbat decît foarte puțin și e tot cel antic, — adică sufletul lui a rămas același în decursul veacurilor » (Camil Baltazar, Scriitor și om, p. 138).

Călimanii smulseră o dată săbiile, dar le lepădară numaidecît. Întinzînd mînile în spre coșurile săniilor răstrunate de cai, apucară roțile desfăcute. Cumpăniră cîte una în fiecare mînă; se opintiră trimițîndu-le ca pe niște ghiulele de **balimezuri.** *După ce împroșcară cu una, pe urmă apucară în dreapta și pe cealaltă, făcîndu-i vînt ca dintr-un braț de moară* (Frații Jderi, II, p. 268).

Buluc:

Iar **bulucurile** *sale de țărani și cazacii de la Nipru îl sprijineau, prăvălind șiruri după șiruri de necredincioși* (Opere, I, 1940, p. 5.).

Bulucí:

Împrejur **s-au bulucit** *ordiile, legînd împresurare de pretutindeni* (Opere, I, 1940, p. 5).

Cneaghină:

Acolo dorm voevozi și domnițe, boieri și **cneaghine** *și pulberile iubirilor* (Depărtări, p. 151).

Contăș:

După el veneau cei doi călăreți oșteni ai lui Turculeț; și-n urmă doi oameni de țară cu **contășuri** *proaste de suman* (Zodia Cancerului, p. 16).

Haini:

Măria-ta, acest Haralambie a fost om tare între neferii Domniei, înainte de ***a se fi hainit*** (Hanu-Ancuței, p. 22).

Hatman:

Și am fost **hatman** *la Dnipru, purtînd război împotriva dușmanilor creștinătății*. . . (Nicoară Potcoavă, p. 38).

Hotnog:

Cînd ajunse sus, la focurile călărașilor, straja îl opri. Veni un **hotnog**, *ca să-i vadă cartea* . . . (Frații Jderi, p. 57).

Într-acoace:

Eu mă duc să îndemn carele **într-acoace** *și să dau samă duduii* (Paștile Blajinilor, p. 126).[1]

Junghi:

Degrabă! puneți mîna pe sănețe și pe **junghiuri** *și la cai!* (Opere, I, 1940, p. 145).

Mișel:

Dam laudă lui Dumnezeu că nu mă făcuse **mișel**. *Căci* **mișelului** *i-i rînduit să se ostenească lucrînd pămîntul și crescînd vitele, îngrijind grădinile și paserile, ca să se poată îngrășa stăpînii săi* (Poveștile de la Bradu-Strîmb, p. 50).

Pală:

Stai! răcni cu glas mare Cazacul, vînturîndu-și **pala** . . . (Opere, I, 1940, p. 175).

Tot atunci Cazacii, cu **palele** *în vînt, în două iurășuri grabnice, izbiră cu două vîrtejuri oastea ruptă a șchiopului* (Ibid., p. 219).

Potcoavă intră în foc, cosind; **pala** *îi vîjîia în mînă* (Ibid., p. 220).

---

[1] Cuvîntul continuă să fie întrebuințat în vorbirea oamenilor din Moldova de nord și lucrul se poate confirma și prin apariția lui într-o carte al cărei subiect n-a fost luat din istorie. Apare, totuși, rar în vorbire și numai pe o arie foarte restrînsă fapt care m-a determinat să-l trec în rîndul arhaismelor.

Unii din răzăşi aveau cai buni, mărunţi, moldoveneşti, şi se înălţaseră în şei cu suliţă, sau cu ***pală*** *încovoiată, cu moştenire strămoşească* (Ibid. p., 542).

Pîlc:

Pîlcul *de călăreţi grăbea într-adevăr* (Zodia Cancerului, p. 33).

Flăcăii noştri, alungînd ***pîlcuri*** *de turci, se aplecau ameninţători pe oblîncuri* (Opere, III, 1943, p. 308).

Pîrcălăbie:

A sosit, ieri, carte la ***pîrcălăbia*** *de Neamţu* (Fraţii Jderi, II, p. 92).

Pîrgar:

Acum cîţiva ani fusese întîi vorba de o fată a unui neamţ, ***pîrgar*** *la tîrgul Liovului* (Fraţii Jderi, II, p. 233).

Săneaţă:

Fugeau prin vîrtejuri luminoase de colb, paloşele şi ***sănеţele*** *scînteiau la soare* (Opere, I, 1940, p. 12).

Sotnic:

Tabăra se frămînta vuind surd şi glasurile hotnogilor şi ale ***sotnicilor*** *se înălţau puternice în lumina şi răcoarea dimineţii* (Opere, I, 1940, p. 217).

Sotnie:

Un freamăt greu umplu cîmpia; porunca trecu din gură în gură, şi ***sotniile*** *începură a se frămînta, în luminile zorilor* (Opere, I, 1940, p. 215).

Stol:

Caii nechezau sub călăreţi bătînd nerăbdători din copite, pedestrimea se mişca înainte la strigătele hatmanului Şah, şi deodată, în bubuirea surdă de glasuri, Suliţă cu ***stolul*** *lui de cercetaşi se arătă, se apropie în goană de Domn, şi îndată după aceea trîmbiţaşul lui Potcoavă dădu vestire* (Opere, I, 1940, p. 218).

Arhaice trebuie considerate construcţiile de felul următoarelor: « *simţi o clipă privirea Tomşei* (Neamul Şoimăreştilor, p. 135); *domnia Tomşei* (ibid., p. 137)[1]; « *războiul Tomşei* » (ibid., p. 144); « *îl ştiam căpitan în simbria Tomşei* » (ibid., p. 173); « *Şi vesteau căderea Tomşei* » (ibid., p. 276); « *Am fost cu văduva Irimiei* » (ibid., p. 92); « *spre doamna Irimiei* » (ibid., p. 175, 176); « *îi plăcea foarte* » (Creanga de aur, p. 21); « *Foarte-mi place rînduiala asta, băiete, zic eu* » (Cele mai vechi amintiri, p. 195); « *Foarte mi-a plăcut cum a alcătuit el legămînt cu Oancea şi cu ciobanii* » (Nada Florilor, p. 75); « *întru una din zile* » (Creanga de aur, p. 108); « *a zîmbit a rîde* » (Nunta Domniţei Ruxanda, p. 160); « *Ion Stîrcea şedea a dreapta lui* » (Neamul Şoimăreştilor, p. 205)[2], « *din a stînga* » (Nunta Domniţei Ruxanda, p. 245); « . . . *măria-sa a trecut în Divanul mic, dînd poruncile sale lui* ***armaş*** » (Zodia Cancerului, p. 331); « *Duceţi-o, vorbi el apoi,* ***lui armaş*** » (ibid,. p. 225); « . . . *cum îi mersese* ***lui beizada*** *Alecu* » (ibid., p. 15); « *Sînt oameni a* ***lui ava*** *franţuz, măria-ta* » (ibid. p. 151); « . . . *văd că-i zîmbeşte* ***lui ava*** *lucru pe care i-l arăt* » (ibid., p. 189); « *viaţa păru iarăşi bună* ***lui ava*** *franţuz* » (ibid., p. 256); « *am fost cu ea şi la petrecerile* ***lui Craiu*** . . . » (Neamul Şoimăreştilor, p. 85); « ***lui chihaia*** » (Nunta Domniţei Ruxanda, p. 250); « . . . *tot* ***am a vă mai întreba*** *a doua oară, ceva* » (Neamul Şoimăreştilor, p. 302); « . . . *pădurarul se repezi* ***dînd chiot*** . . . » (Zodia Cancerului, p. 44); « . . . ***dădu un răcnet*** *către*

---

[1] La aceeaşi pagină citim însă « Glasul ascuţit şi rău al lui Tomşa ».

[2] Cf. şi Nunta Domniţei Ruxanda, p. 245.

neamuri și prieteni» (ibid., p. 94); «*Mă tem să nu fie mustrarea măriei-sale așa de înfricoșată, încît să rămînem* ***scurtați de capete***» (Div. Pers., p. 55); «*E adevărat că măria-ta poți găsi iertare dacă* ***scurtezi*** *pe un fiu de voievod*» (Zodia Cancerului, p. 142); «*Eu zic nici pe Milescu să nu-l* ***scurtezi****, căci e un bărbat prea dibaciu* . . .» (ibid., p. 118); «*M-am luptat pentru legea noastră la Camenița păgînă. Dacă pentru asta* ***trebuie să mă scurtați, scurtați-mă*** (Poveștile de la Bradu-Strîmb, p. 57); «*Te rugăm însă noi toți care știm cîtă* ***scădere*** *aduc țării asemenea răutăți și zurbale să dai o pildă neînțelegătorilor*» (Zodia Cancerului, p. 227);«*Vremurile sînt grele, măria-ta și țara-i* ***în scădere*** *și săracă*» (ibid. p.,336); «. . .***purtînd război*** *împotriva dușmanilor*» (Nicoară Potcoavă, p. 38); «. . . *pe care l-am miluit și* ***l-am pus în pîne***» (Zodia Cancerului, p. 119); «. . . *dregători ai noștri, pe care* ***i-am pus în pîne***» (ibid., p. 223); «. . . ***l-a pus*** [1] *pe ava Paul cu bine în scaunul Iașilor*» (ibid., p. 133).

Alte numeroase exemple ar putea fi citate în sprijinul « revivificării », cum ar zice Eminescu, a elementelor de limbă veche în literatura lui Sadoveanu, dar nu cred că mai este necesar lucrul acesta. Se știe că savoarea arhaică este determinată, în opera sa, nu de cuvinte izolate, față de care scriitorul se arată extrem de măsurat, întocmai cum procedează și cu neologismele sau cu regionalismele, ci de o sumă de expresii specifice literaturii istorice de altădată. Prin ele pot fi prezentate mai viu, mai realist, situațiile proprii epocii respective, obiceiurile vremii sau atitudinile eroilor lui Sadoveanu.

Sub influența lecturii cronicarilor, a împrejurărilor istorice la care se referă, precum și a graiului moldovenesc care cunoaște o mulțime de turcisme, Sadoveanu este, între contemporani, scriitorul la care găsim cele mai multe elemente turcești. Ele sînt dispuse, însă, în operă, în așa fel încît întrebuințarea lor nu devine niciodată supărătoare: *aferim, alei, alișveriș, aman, baclavà, bacșiș, bagdadie, bașca, beglerbei, bei, beilic, beizade, belea, buluc, cadiu, calabalîc, caldarîm, casap, ceair, ceam, ceamur, cherhanà, chihaie, cialmà, ciorbagiu, ci(u)șmea, dairà, deliu. dugheană, dulamă, dușamea, felegean, feregea, gealat, geambaș, gerid, ghiondar, ghiordan, giubea, gugiu, gugiuman, hadîmb, halat, halcà, hangèr, hangiu, harabà, haraciu, hasà, hatișerif, haznà, herghelia, herghelegiu, hoge, hordie (ordie, urdie), iahnie, iatac, ienicer, ilic, imam, iurăș, meterhanà, minarea, mindir, nacafa, narghilea, nefer, ocà, paià, pașă, patalamà, pehlivàn, peșcheș, pezevenghi, raià, rohatcă, sacà, sacagiu, sarai, săivan, șandramà, șarabană, șiac, taclà, taifas, tamazlîc, tejghea, vedea, zahaià, zaraf, zărăfie etc. etc.*

Relativ numeroase sînt și elementele de origine grecească, a căror prezență în opera scriitorului se explică prin aceleași împrejurări. În unele opere, cum ar fi « Nada Florilor », cuvintele grecești servesc nu numai la crearea unei atmosfere de epocă, aceea de la sfîrșitul secolului trecut, ci și la distincția dintre vorba uncheșului Haralambie, care vine din « bură și din negură» pentru a se întoarce tot acolo într-o lume preistorică, și aceea a țîțacăi Leona, care simte o adevărată plăcere să apeleze la aceste cuvinte de a căror întrebuințare i se pare că depinde însăși categoria socială căreia îi aparține: *catadicsì, firitisì, meremetisì, sinchisì, zulipsì, àvlie, catastif, catisma, diată, dichisì, eclipsis, epitropisì, evghenicos, fionc.*

Este momentul să ne oprim, în sfîrșit, o clipă și asupra neologismului care nu-i repartizat egal în opera scriitorului și despre care mulți s-au exprimat că ar fi fost neglijat în activitatea de tinerețe a maestrului Sadoveanu. Lucrul

[1] A ajuns cu el la destinație, l-a dus unde trebuia să-l ducă.

acesta este cu totul neexact din motivul că acolo unde s-a simțit nevoia neologismului i s-a făcut loc și i s-a dat ospitalitate. Dar greșeala criticilor constă în faptul că l-au căutat și acolo unde nu se putea să-l găsească. Scriitorul a arătat cum, de la începutul secolului și pînă în zilele noastre, vorbirea țăranilor s-a schimbat, s-a îmbogățit, datorită, printre altele, tocmai pătrunderii neologismelor la sate. Nu era cu putință să se folosească asemenea elemente noi în « Crîșma lui Moș Precu», în « Povestiri», în « Dureri înăbușite», din moment ce ele erau cu totul necunoscute eroilor de acolo, iar în « Șoimii» cu atît mai puțin. Este de mirare, în schimb, că vînătorii de neologisme nu și-au dat seama de existența acestora în « Amintirile căprarului Gheorghiță» și mai ales în « Însemnările lui Neculai Manea». Dacă în prima lucrare pomenită chiar acum ele apar transformate, metamorfozate, faptul se explică tocmai prin greutatea pe care o întîmpinau eroii de acolo în însușirea lor. Oameni simpli de la țară, avînd școală foarte puțină ori de loc, ei învață aceste cuvinte mai mult de frică și n-au răgazul necesar să lege și forma lor de un conținut concret. Cu totul altfel stau lucrurile cu « Însemnările lui Neculai Manea». În această carte eroii sînt recrutați dintre oamenii cu școală și însușirea, înțelegerea cuvintelor noi nu este pentru ei o problemă de viață și de moarte. Neologismele apar nemutilate în vorbirea lor. Iată cîteva extrase doar din primele pagini ale cărții: *adulter*, *aplica*, *bursier*, *campion*, *cangrenă*, *capitol*, *chestiune*, *citație*, *coloniale*, *consacrat*, *contemporan*, *corecțiune*, *corupe*, *culminant*, *damă*, *desăvîrșire*, *egalitate*, *fuma*, *gradație*, *important*, *indignare*, *interpretare*, *intrigă*, *încredință*, *întîmpină*, *literar*, *manuscript*, *morală*, *moraliză*, *necontenit*, *obiectivitate*, *opoziție*, *ortografie*, *partizan*, *pension*, *publicist*, *punctuație*, *real*, *recunoscător*, *roman*, *savant*, *talent*, *transcrie*, *tresări* etc.

Pe măsură ce subiectele cărților lui Sadoveanu sînt luate din alt mediu decît cel rural sau din trecutul îndepărtat, neologismele se înmulțesc și numărul lor a devenit respectabil între cele două războaie mondiale. S-ar putea înșira mai multe sute, dar nu cred că e absolut necesar lucrul acesta; le poate găsi oricine, dacă știe unde să le caute. Spre deosebire de perioada de dinainte de primul război mondial, ele ne întîmpină acuma, e adevărat că în proporții reduse, chiar în literatura istorică. Trebuie să spun însă că scriitorul nu le caută cu orice preț și mi se pare interesant de subliniat faptul că, pînă în momentul de față, preferă vechile substantive *băgare de seamă* și *luare-aminte*, în locul lui *atenție* pe care îl evită sistematic. În orice caz, eu nu l-am înregistrat decît extrem de rar, în vreme ce pentru sinonimul său, popular, *luare-aminte*, am peste două sute de fișe.

Dacă vrem să explicăm această stare de lucruri trebuie să ne gîndim nu la o presupusă antipatie a scriitorului pentru neologisme, care nu poate fi dovedită, ci la faptul că *atenție* este mai sărac în semnificații, mai șters, ca, de altfel, majoritatea neologismelor care n-au avut timpul necesar să-și îmbogățească conținutul. *Luarea-aminte*, dimpotrivă, fiind cuvînt vechi, are un conținut afectiv mai bogat și lucrul acesta duce la o putere de expresivitate mai mare. Această calitate este determinată, nici vorbă, și de faptul că fiind vechi dă impresie de prospețime tocmai din cauza rarei sale întrebuințări în vorbirea obișnuită.

Un exemplu asemănător cu acesta, cu observația că este, totuși, mult mai înrădăcinat în graiurile populare decît *luare-aminte*, ar fi *țiere de minte*, cu variante *ținere de minte*: « ***Țiere de minte** ca dînsul n-avea nime. . .*» (Zodia Cancerului, p. 128); «. . . *și avînd și **țiere de minte** n-am uitat nimica*» (Morminte, p. 80); « *O samă aveau **ținere de minte**, — dar unii degeaba*» (Opere, VI,

p. 140); « *Nu este pe lumea asta om care să aibă atîta* ***ţinere de minte*** (Divanul Persian, p. 189).

Bogăţia limbii în opera scriitorului nostru reiese şi din numeroasele sinonime pe care le întîlnim în tot ce a scris el. Şi aici se poate vorbi de aspectul teoretic al problemei, întrucît scriitorul însuşi a subliniat, în repetate rînduri, necesitatea, pentru limba literară, de a recurge la o cît mai mare varietate în exprimare. Maestrul Sadoveanu a atras atenţia asupra paralelismului dintre *omăt-zăpadă-nea*, pe de o parte sau între *praf-colb-pulbere*, pe de altă parte. Faptul că ele sînt perfect sinonime, pentru vorbitorul obişnuit dintr-o anumită regiune a ţării, nu ne opreşte să procedăm în sensul unei diferenţieri, în limba literară, cum face Sadoveanu însuşi cînd recomandă să dăm substantivului *zăpadă* sensul obişnuit, să rezervăm pentru *omăt*, pe care el îl pune în legătură cu *nămete*, înţelesul de cantitate enormă de zăpadă, iar prin *nea* să numim praful subţire de zăpadă asemănător cu *ometiţa*[1], cu *pospaiul* de la moară. Dar aceasta nu înseamnă că diferenţierea despre care am vorbit trebuie să acţioneze fără excepţie. Sînt împrejurări în care cuvintele citate îşi păstrează sensul originar şi dacă, totuşi, ele apar alături unele de altele, lucrul se explică prin nevoia de variaţie în exprimare, prin înlăturarea repetiţiilor care îngreuiază lectura unei cărţi. Aşa trebuie interpretată prezenţa sinonimelor *omăt-nea-zăpadă* sau aceea a lui *frigare-ţapă-ţiglă*, în citatele care urmează:

« *Pe la dosuri stăruiau încă grămezi de* ***omăt****. Frunzişul mort, bine ţesut şi bătut sub greutatea* ***zăpezilor*** *iernii, lucea în stropiturile de soare într-o culoare de sînge vechiu şi strîns* (Depărtări, p. 153)[2].

Nu vorbea nimeni în toată mulţimea aceea de oameni. Pas cu pas, sforăind caii deschideau pîrtie largă înotînd prin ***omăt;*** *pas cu pas, suflînd greu, pedeştrii treceau prin* ***neaua*** *măcinată, sprijinindu-se, cu fălcile încleştate. . .*

Zăpada *se strecura prin cizmele rupte la picioare, prin hainele sfîşiate pe trup ei înaintau cu umerile ridicate, cu braţele adînc vîrîte în tunici subsuoară* (Opere, II, 1954, p. 123).

Petrişor găsi o frigare; un pui sta pe o măsuţă în lumină; îl puse în ***ţapă****, se apropie liniştit de jar, răzimă* ***ţigla*** *de o cărămidă şi începu să învîrtă* (Opere, vol. III, p. 428).

Nu trebuie să uităm, de asemenea, că diferenţierea pe care o face autorul între cuvintele pomenite, nu poate fi realizată totdeauna din punct de vedere practic, şi din alte motive, dintre care cel mai important mi se pare a fi acela provocat de originea locală a eroilor respectivi. Vreau să spun că distincţia între *omăt*, *nea*, *zăpadă* este foarte bine venită atunci cînd vorbeşte autorul. Cînd, însă, intervin eroii, lucrurile se schimbă în mod fatal. Pentru ardeleanul din nord-vest, care nu cunoaşte decît unul dintre sinonimele pomenite, şi anume pe *nea*, *omătul* şi *zăpada* rămîn pe un plan secundar. Moldoveanul neinstruit se va folosi, în mod obişnuit, de *omăt*, iar munteanul, încredinţat că ceilalţi doi termeni sînt « dialectali » îi va neglija cu desăvîrşire şi va încerca să-i dea lui *zăpadă* toate sensurile pomenite, în funcţie de împrejurările în care apare.

[1] În Opere, V, p. 214, (şi apoi în Raiul, p. 33) găsesc un exemplu concludent pentru apropierea aceasta: « Sania luneca acuma lin. Drumul nu era umblat, nu era stricat de cară. Vîntul venea de la spate, ascuţit cu înţepături de ace parcă. În zborul lui spulbera prin jurul săniei o ometiţă uşoară ca o negură. Clopotele sunau, în afară de cîntecul lor regulat şi de şuieratul vîntului — deosebeam în juru-ne liniştea pustiei ».

Avem, de asemenea exemple şi pentru *pospai*: « Astă noapte a nins uşor — parcă ar fi curs puţintel *pospai* de zahăr » (Valea Frumoasei, p. 129). Cf. Olanda, p. 13; Trenul fantomă, p. 94; Măria-sa Puiul Pădurii, p. 243.

[2] Vezi şi Opere, vol. III (ediţia 1943), p. 545, unde apar alături *omăt* şi *nea* !

Convins fiind că limba literară trebuie să-și îmbogățească posibilitățile de exprimare plecînd de la toate graiurile limbii noastre și nu numai de la unul, eventual de la unele, Sadoveanu culege și selectează de pretutindeni. Constatînd existența a două verbe sinonime, în limba noastră, *întoarce* și *înturna*, care seamănă destul de mult și din punct de vedere fonetic, el întrebuințează pe cel dintîi pentru a marca o mișcare pe loc, cum ar fi întoarcerea corpului, a feței etc., iar pe al doilea pentru ceea ce se cheamă a face cale întoarsă. Nu-i nevoie să spun că diferențierea nu este categorică nici măcar în opera scriitorului de care ne ocupăm; lucrul acesta nu poate fi realizat așa de repede din cauza situației pe care o au cele două cuvinte în graiuri, împotriva sensului lor originar care este, pentru fiecare, cel indicat și care ar pleda pentru o diferențiere netă. Sensurile celor două cuvinte s-au confundat, însă de foarte multă vreme, și așa se face că, pînă în momentul de față, *înturna* caracterizează vorbirea din nordul țării, iar *întoarce* se întîlnește mai ales în sud. Cu alte cuvinte, în locul deosebirii de sens s-a impus una geografică. Ca și la *omăt*, *nea*, *zăpadă* și aici majoritatea oamenilor neinstruiți întrebuințează o singură formă din cele două. Scriitorii moldoveni din secolul al XIX-lea, influențați de graiul lor de acasă, dar și de limba veche, întrebuințează aproape exclusiv pe *înturna*. Alți scriitori exprimă amîndouă sensurile indicate numai prin *întoarce*. Maestrul Sadoveanu, mînat de dorința realizării unei armonii unice, a unei bogății de vocabular și de nuanțe necunoscute în literatura noastră de pînă la el, pune ordine și în folosirea celor două cuvinte pomenite, dînd fiecăruia valoarea lui inițială, etimologică, cum se poate constata, fără greutate, din citatele care urmează:

Noi să ieșim pe-afară cîte oleacă... adăogi el, ***întorcîndu-se*** *către mezin și cuprinzîndu-l cu dreapta de mijloc* (Opere, I, 1940, p. 43).

Cela ***întorcea*** *ochii pe dos, se bătea cu palma în piept și îngîna...* (ibid., p. 333).

N-au nimic, rosti Oarță ***întorcîndu-și*** *capul spre tufișurile unde țăhneau cînii* (ibid., p. 446).

Dar se opri și se ***întoarse*** *înspre partea unde se întețeau tot mai des glasurile copoilor* (ibid., p. 447).

Moș Neculai își frecă palmele, apoi se ridică în picioare, se ***întoarse*** *spre răsărit serios, și-și făcu de trei ori cruce* (Opere, V, p. 479).

În soarele cald de primăvară, Ion Ursu închise pleoapele, apoi păru a-și aduce aminte de ceva și se ***întoarse*** *spre mine* (ibid. p. 531).

Răspunzînd — cîteodată, ***întorcea*** *și ochii spre mine* (ibid., p. 561).

Cînd intră stăpîna, își ***întoarseră*** *încet capetele cu ochii blînzi,* (ibid. p. 575).

Domnița ***întoarse*** *capul...* (ibid., p. 576).

Domnița tresări și-și ***întoarse*** *capul...* (ibid., p. 577).

Ne sculam pe rînd de pe scaunele scunde, ne făceam cruce ***întorcîndu-ne*** *spre răsărit, ne îndreptam spre gospodari și le mulțămeam frumos* (Opere, VI, p. 238).

Iaca, ***întorceți-vă*** *toți cu fața încolo, o clipă, și vi-l arăt!... Și se* ***întorc*** *toți. Și cît ai număra pîn'la trei: Iaca, uite ici, domnule director! Și cînd* ***se întoarce*** *directorul, vede în mîna hoțului fierăstrăuașul subțire ca o apă* (ibid., p. 288).

Dàdaca se ***întoarse*** *de către nepoată-sa c-un obraz înflorit de bucurie* (Zodia Cancerului, p. 292).

Intoarse *o clipă zîmbet spre închinarea lui Cantemir* (ibid., p. 322).

...Vodă se oprise ***întorcîndu-se*** *cu fața către ogradă* (Frații Jderi, II, p. 19).

La ceasuri fixe se ducea, la ceasuri fixe se ***înturna*** *acasă* (Opere, V, p. 320).

Şi din întunericul ocnelor ***se înturna*** *acuma nenorocit şi zdrobit, printre oameni* (ibid., p. 469).

...locotenenţii şi sublocotenenţii mergeau numai pîn'la poartă, şi de acolo se ***înturnau*** (Opere, VI, p. 225).

...se ***înturna*** *şi intra iar de unde ieşise* (Aventurile şahului, p. 55).

Distincţia aceasta între înţelesul pe care trebuie să-l aibă *întoarce* (capul, faţa, ochii, corpul etc.) şi *înturna* (din drum) a fost determinată, cum am spus, de tendinţa scriitorului de a obţine cel mai mare efect artistic, din nevoia de a stabili adevărul istoric, adică etimologic, şi din aceea de a înlătura monotonia provocată de repetiţia aceluiaşi cuvînt, cum rezultă, iarăşi, dintr-un citat ca următorul, în care găsim ambele cuvinte cu sensurile lor originare, bine distincte:

Îmi înţelegea glasul, asculta fluieratul prelung care-i imita numele, se oprea din fuga-i de vînt, ***întorcea*** *capul spre mine, se* ***înturna*** *supusă, se lipea de pămînt la picioarele mele...* (Opere, V, p. 145).

Să vedem acum şi cîteva exemple în care diferenţierea n-a avut loc, fie din motivul că e vorba de eroi care se limitează la unul singur dintre cuvintele în discuţie, fie din cauză că, în situaţiile respective, nu era necesară distincţia aceasta:

*...copiii se-****ntoarseră*** *acasă cu săniuţele, ş-acuma stăteau zgribuliţi pe lîngă vetre* (Opere, V, p. 517–518).

*Cînd trăia gospodarul meu, nu se-****ntorcea*** *nimeni nemîngîiat de la uşa noastră şi eram bucuroşi că aveam cu ce sta înaintea unor oaspeţi ca dumneavoastră* (ibid., p. 531).

Văduva Nastasia se repezi pe uşă şi dădu fuga la drum; dar repede se ***întoarse*** (ibid., p. 524).

...feciorul cel mai mic al lui Manole Păr-Negru crezu vremea potrivită să se ***întoarcă*** *la părintele Nicodim...* (Fraţii Jderi, I, p. 51).

Mergeau repede, stîrnind cu ciubotele colbul drumului, şi vorbeau, ***înturnîndu-se*** *la fiecare clipă unul spre altul* (Opere, III, 1943, p. 193).

Da' lasă căciula, măi Vasile, strigă ***înturnînd*** *capul moş Niculai Prună.* (Opere, V, p. 476).

Ei, ce spui mata, domnule Gavrilescu, urmă părintele ***înturnîndu-se*** *spre mine* (ibid., p. 510).

Numeroase cuvinte au, în opera maestrului Sadoveanu, sensuri figurate care se desprind, nici vorbă, din cele obişnuite faţă de care nu se deosebesc total. Oamenii se *scormonesc* cu ochii, îşi *aruncă* o privire, eventual un cuvînt, îşi *rumegă* gîndurile, îşi *macină* vorbele. Un sinonim al lui *arunca* are valori multiple: clopotele *zvîrl* sunetele lor în văzduh, unii oameni *zvîrl* vorbe, cuvinte ori complimente, flăcăii glume, iar cumetrele înjurături. În aceeaşi ordine de idei poate fi citat verbul *a fulgera* (cu ochii ori cu vorba!). Boierii din trecut îşi *greblau* barba şi, o dată cu introducerea domniilor fanariote, au început să *împingă* bacşişuri. Domniţele *împungeau* cu zîmbet pe fiii de domni şi de boieri, iar aceştia se *duelau*, în afară de sabie, şi cu vorba. Unii luptători din neamul Şoimăreştilor erau atît de însetaţi încît nu se mai dădeau duşi din preajma fîntînilor, parcă ar fi fost « căptuşiţi cu jăratic pe dinăuntru ». Lăutarul *sfarmă* o melodie din arcuş, fluierul lui Gheorghe Barbă, din Bordeenii, *fierbe* « trist » şi « dulce », sabia luptătorului *muşcă* din carnea celui urmărit întocmai cum curiozitatea *muşcă* din inima omului. Unui boier cu barba lungă i se spune, simplu, *mătură*, celui cu barbă scurtă, *arici*, ghebosului că are *raniţa* în spate, iar despre cineva care

apare pe neașteptate se zice că *răsare*. Tot așa despre cei pe care amenințările nu-i încovoaie, ci îi înalță, îi țin cu fruntea sus. Țărcile *rîd*, fulgii de zăpadă *roiesc*, roiurile de musculițe se *țes* între ele, iar cînd umbrele nopții nu mai au puterea să țină, în întuneric, pămîntul, *se scrie* geană de ziuă. Cine vrea să știe cît este ora nu are decît să *citească* ceasul și va afla. Ochii oamenilor obosiți *asfințesc*, stăpînii *alungă* poruncile către slugi, calul bătrîn își *mănîncă* din preț prin însăși înaintarea în vîrstă,iar hoții *ridică* viața celui prins prin potecile greu de străbătut ale codrilor.

Unii oameni au proprietatea de a *bate* sau de a *melița* din gură; zurgălăii *împrăștie* clinchete; bubuitul puștii *sfarmă* tăcerea; țapul sălbatic *soarbe* aer; gerul *mușcă* pe călătorul surprins pe drum. Despre omul înalt se spune că se *desfășoară* ca de pe mosor, cînd se ridică în picioare, iar trenul nu-i decît *iapa neamțului*. Unda *plînge*, vorba *picură* întocmai ca talanca sau ca omul somnoros, amatorii de jocuri naționale *pisează* bătuta, iar Nicoară Potcoavă își face loc printre dușmani, *cosind* cu paloșul.

Se înțelege, cred, de la sine, că valoarea afectivă specială a cuvintelor de mai sus nu este contribuția totală a maestrului Sadoveanu. În cele mai multe cazuri, el n-a făcut decît să scoată din uitare și din anonimat expresii populare sau, în alte cazuri, să ducă mai departe o tendință deja existentă. Ce aparține poporului propriu-zis și ce aduce absolut nou maestrul Sadoveanu este greu de spus în momentul de față, în stadiul actual al cercetărilor referitoare la limba literară, la mijloacele de exprimare ale artistului. Lucrul acesta va putea fi lămurit abia mai tîrziu.

În opera maestrului Sadoveanu ne întîmpină numeroase dublete, triplete etc., care toate vorbesc în sensul bogăției limbii scriitorului: *raclă — sicriu*; *prunc — băiet — copil — ficior — flăcău*; *pită — pîne*; *prăvălie — dugheană — boltă*; *grăi — vorbi*; *șleah — drum*; *oleacă — o țîră*; *secure — topor*; *cortel — umbrelă*; *batîr — barem — macar*; *standoale — coșere*; *bîtă — ciomag*; *codru — pădure*; *sarmale — găluște*; *ostenit — trudit — obosit*; *clonț — plisc*; *pipă — lulea*; *ogradă — curte*; *căciulă — cușmă*; *taur — buhai*; *lemnar — stoler*; *rohatcă — barieră*; — *mal — țărmure* etc. etc.

Cîteodată sinonimia dintre cuvintele acestea este perfectă, alteori sensurile respective nu se acoperă total, unele pe altele. În toate cazurile, însă, avem a face cu reflectarea graiului moldovenesc în limba literară, a unui grai amestecat, în care aproape fiecare noțiune se exprimă prin doi, eventual trei termeni. Tot graiul moldovenesc la care se adaugă și unele influențe străine stă la baza diferențierii de înțeles între unele forme duble de plural, cum ar fi *obraji — obrazuri — obraze* sau *scoarțe — scorțuri*. *Obraji — obrazuri* sînt pluralele propriu-zise ale lui *obraz*, care este sinonim cu *față*, pe cîtă vreme *obraze* are sensul de *persoane simandicoase*, *persoane sus puse*: « Ploaia furioasă îi învălui barba, îi șfichiui *obrajii*, îl opri » (Opere, III, 1943, p. 288).

« *Îi tremurau cărnurile pe șolduri și crețurile* **obrajilor** » (Baltagul, p. 53).

« *Alaiul se mișca la pas, pe ulițe cotite, și încurînd fu înconjurat de o droaie de copii, unii desculți, alții cu capul gol, cei mai mulți cu* **obrazurile** *și cu boturile nespălate . . .* » (Zodia Cancerului, p. 185).

« *Slujbași cu ochii somnoroși și cu* **obrazurile** *nespălate . . .* » (Trenul fantomă, p. 37).

« *Acolo, moș-Precu cu multă smerenie, față de așa* **obraze**, *cinstite, îi întrebă cum merg cu sănătatea* » (Opere, II, 1940, p. 38).

« *Acestora li se adaogă* **obrazele** *simandicoase ale stăpînirii: oameni bărboși, groși și comozi, care se așează pe scaune, înprejurați de slujitorime* ». (Depărtări, p. 128).

Cîteodată, cele trei forme de plural ne întîmpină în aceeași operă. Așa, spre exemplu, stau lucrurile în « Frații Jderi », vol. III, *obrazuri* (pp. 19, 28, 216—217), *obraji* (pp. 264) și *obraze* (pp 43, 132, 329) și în « Priveliști dobrogene », (pp. 10, 77, 102, 139, 149) *obrazuri*, p. 43 *obraji* și p. 139 *obraze*. La fel stau lucrurile cu *scoarțe* care este sinonim cu *tartaj*, cu *coajă* etc. *Scorțuri*, în schimb, se întrebuințează ori de cîte ori autorul se referă la țesăturile țărănești sau la covoarele din casă. Cîteva exemple ne vor arăta și aici precis, cum stau lucrurile: « **Scoarțe de mesteacăn** *zvîrlite în jur sporiră lucorile focului* » (Cocostîrcul albastru, p. 10); « *o condică* **mare cu scoarțe** *de aur* » (ibid., p. 37); « . . . *trase din polița dintre ferestre* **o carte cu scoarțe** *vechi și tari* » (Opere III, 1955, p. 125); « *iar nevasta țesea pînză și* **scorțuri** *care aveau preț la tîrg* » (Opere, III, 1943, p. 53); « *cu* **scorțuri** *pe păreți* (ibid., p. 459); « *cu divanuri moi și* **scorțuri** *înflorite* » (ibid., 612); « *cu* **scorțurile** *din stative* » (ibid., p. 613); « *spălătoreasa și femeia care țesea* **scorțuri** *își lăsară lucrul* » (ibid., p. 638); « . . . *o găsește la stative, alegînd* **scorțuri** (Baltagul, p. 36); « . . . *începu a scoate și a clădi pe colțul patului poclăzi și* **scorțuri** » (ibid., p. 94).

Alteori, însă, formele de plural în *-uri* (*etajuri, fieruri, ghemuri, glonțuri, secreturi* etc.) nu se explică prin nevoia de diferențiere între diferitele sensuri, ci prin modificările suferite de cuvintele respective, într-o perioadă de aproximativ o sută de ani. Se știe că o parte dintre substantivele terminate, la plural, în *-e*, aveau mai de mult *-uri*, desinență specifică pentru pluralul substantivelor neutre. Înlocuirea lui *-uri* prin *-e* a fost provocată de influența pe care a exercitat-o asupra cuvintelor acestora categoria femininelor a căror caracteristică la plural este tocmai *-e*. Așa se face că numeroase substantive neutre și-au pierdut caracterul propriu, din punct de vedere formal, și au fost înglobate femininelor. Acad. Iorgu Iordan a explicat lucrul acesta prin slăbirea ideii de neutru în limba noastră prin faptul că neutrul romînesc are un caracter aparte: substantivele respective sînt masculine la singular și feminine la plural și în felul acesta au putut să-și piardă mai ușor elementul caracteristic altădată[1]. Trebuie să spun însă că trecerea aceasta de la o declinare la alta nu-i un fenomen izolat și că unele substantive care se terminau mai demult în *-e* la plural, au intrat, de o bucată de vreme, în rîndul celor care se termină în *-i*. Cuvîntul pentru care opera lui Sadoveanu ne pune numeroase exemple la îndemînă este *geantă — genți* (cu forma mai veche *gente*): « *Aveau* **gente** *mari, pline și grele, la șolduri* » (Opere, III, 1943, p. 193); « *Apoi își traseră de la șolduri* **gentele** » (ibid., p. 197); « *ne îmbarcăm cu undițele și cu* **gentele** » (Împărăția apelor, p. 11); « . . . *cercetai și două* **gente** *pline de serii de obiecte necunoscute* » (Depărtări, p. 144). Trecerea aceasta a fost, de asemenea, explicată, în mai multe rînduri, de acad. Iordan.

Un observator atent al limbii, ca maestrul Sadoveanu, nu se putea să nu pună în vorbirea unora dintre eroii săi, și această diferență pe care o subliniază din cînd în cînd în text. Personajul care spune *glonțuri* în loc de *gloanțe* se plasează, prin însuși acest fapt, în trecut, aparține unei generații anterioare.

---

[1] Afirmația aceasta este perfect justă și ea poate fi ușor dovedită cu ajutorul textelor din secolul al XIX-lea. Aceasta nu însemnează însă că neutrul ar fi pe cale de dispariție în limba noastră fiindcă, așa cum a arătat acad. Al. Graur, categoria lui se împrospătează mereu cu elemente recente, cu neologisme.

Nu cred că este scriitor în literatura noastră la care moțiunea să joace un rol mai important, la care numărul substantivelor feminine, formate de la masculinele corespunzătoare, să fie atît de numeroase ca în opera maestrului Sadoveanu. Dau numai o parte dintre ele: *argată*, *arhondăriță*, *aricioaică*, *asiniță*, *atee*, *baroneasă*, *bălăuroaică*, *bouroaică*, *Brăbăntoaică*, *bucătăriță*, *căpitănească*, *chelăriță*, *claponărească*, *clucerească*, *cocostîrcă*, *comiscaie*, *crăpoaică*, *cucă*, *Cuciuceasa*, (<*Cuciuc*) *cuculeasă*, *doftoroaie*, *diaconiță*, *Ferențoaia*, *filozoafă*, *funcționărească*, *hoarnă*, *hulubiță*, *idoliță*, *isprăvnicească*, *judecătoriță*, *kanguroaică*, *logofetească*, *măzîliță*, *meșteriță*, *Moviloaia*, *mistreață*, *muceniță*, *notărească*, *ospătăriță*, *Ploițioaia*, *primărească*, *prorociță*, *pîrcălăbească*, *păstrăviță*, *Pintilioaia*, *rîsoaică*, *serdărească*, *sultană*, *șătrărească*, *șpioancă*, *vătăviță*, *vechiliță*, *vrăciță*.

Cu tot numărul mare de cuvinte întrebuințate în opera sa, autorul știe să înlăture greutățile de înțelegere și cititorul nu întîmpină nici un fel de dificultăți la lectură. Procedeul cel mai obișnuit pentru realizarea acestui lucru este încadrarea cuvîntului respectiv în așa fel, în frază, încît explicarea lui să reiasă cu ușurință. Mă voi opri, mai întîi, la un exemplu pe care îl voi sprijini pe două citate din două lucrări diferite. Este vorba de *standoale*, regionalism curent prin nordul Moldovei, sinonim al lui *coșere*):

Nu-mi mai pasă nici de dumnezeu, nici de nimica. M-oi duce într-o noapte la Forăști, la **standoale**, *unde țin ciocoii grîul și dau foc* (Nada Florilor, p. 43);

Ce-ai căutat la coșere, cărora le mai zice și **standoale** (Venea o moară pe Siret, p. 169).

În primul citat, înțelegerea sensului cuvîntului ne este ușurată de context, faptul că acolo « țin ciocoii grîul », iar în al doilea de « traducerea » printr-un sinonim cunoscut. Fiindcă procedeul acesta este foarte des folosit de maestrul Sadoveanu, îmi permit să mai dau un exemplu:

Cîndva locul se chema Oașa-mică. Pre cît se știe, vorba aceasta nouă, ***Oașa*** *înseamnă în graiul nostru moldovenesc* ***Braniște****, adică rezervație domnească* (Valea Frumoasei p. 15).

Observăm că de data aceasta n-a mai fost suficientă numai traducerea lui *Oașa* prin *Braniște*, ci și explicarea acestuia din urmă, întrucît întrebuințarea lui se limitează aproape exclusiv în toponimie și, deci, sensul îi rămîne necunoscut, pentru majoritatea vorbitorilor.

Tot în « Valea Frumoasei » (p. 49) găsesc un cuvînt regional ardelenesc, foarte bine plasat în fraza: « Se spune că acel uncheș s-ar fi aflat, cu zeci și zeci de ani în urmă *pădurar*, adică *gornic*, tot în acele locuri, slujind pe stăpînul său, domn mare pe lumea asta ».

Mi s-a întîmplat de multe ori să fiu întrebat ce înțeles are verbul *a răstoci* și, uneori, să constat că interlocutorul meu, care nu cunoștea nici din auzite cuvîntul, să pară nemulțumit de răspunsul pe care i-l dădeam. Îi pun, acum la dispoziție unul cu totul convingător, din același volum (Valea Frumoasei, p. 58): « Cine să fi învățat oare pe meșterii noștri cei bătrîni să *răstocească* apa? Unde rîul se bifurcă în două gîrle, opresc pe una, lăsînd apa să curgă numai pe un crac. Iar în gîrla secată peștele rămîne fără apă și e urmărit și prins cu ușurință ».

Activitatea neobișnuit de bogată a maestrului Sadoveanu, meșteșugul său unic în întrebuințarea limbii, nu pot fi cuprinse în cele cîteva pagini pe care le-am scris. Eu n-am prezentat, aici, decît o schiță necompletă și cu totul palidă a *cîtorva* surse proprii artei sadoveniene. Pentru fiecare aspect, dintre cele subliniate, s-ar putea scrie pagini, ba chiar volume. La fel pentru altele nepomenite

de mine. Se va găsi, fără îndoială, într-o zi, colectivul sau omul care își va lega numele de studierea limbii din opera celui mai fecund și celui mai valoros prozator romîn contemporan. Se va arăta, atunci, rolul hotărîtor al lui Sadoveanu nu numai pe linie educativă propriu-zisă sau pentru dezvoltarea sentimentului iubirii de patrie, ci și sub raportul consolidării limbii noastre literare sub aspect artistic care a crescut, prin opera sa, în așa măsură încît sîntem încredințați că nu există idee înaltă și sentiment măreț să nu poată fi cuprins, în toată amploarea și în frumusețea de vrajă a acestei limbi pe care n-au avut-o scriitorii de dinainte de Sadoveanu. Și se va vedea atunci că această limbă unică a rezultat din toate graiurile romînești și din toate veacurile, din care avem texte scrise, dar că bogăția ei impresionantă a fost alimentată, în primul rînd, de vorbirea țăranilor moldoveni, de la munte și de la șes. La zestrea pe care au adus-o aceștia, în opera maestrului, s-au adăugat, apoi, contribuțiile celor din alte provincii ca și cele ale cărturarilor mai vechi. Dar cuvintele n-au venit singure. Ele au fost, totdeauna, pline de conținut, trecute prin « inima » celor care le-au adus. Unul era potrivit mai mult pentru bucurie și dragoste, altul pentru luptă și pentru dorul de libertate. Un al treilea venea din perioade întunecate ale istoriei și pronunțarea lui deștepta în mintea cititorului zăngănitul lanțurilor. Pe lîngă acestea, altele multe purtau în ele doruri și speranțe care nu puteau înflori. Maestrul Sadoveanu le-a primit pe toate, le-a cîntărit atent și le-a selectat după un criteriu care îi aparține într-un grad atît de înalt, după o metodă care nu poate fi prinsă în rețetă, dar despre care se poate spune că a avut ca element de bază criteriul artistic, cum ne mărturisește autorul singur: « Ascultam cu respect, reținînd după obiceiul meu, ceea ce mi se părea artistic » (Ochi de urs, 183).

Elementul popular și cel vechi se îmbină, în chip armonios cu neologismul, în opera maestrului Sadoveanu. Este cazul să apropiem, din nou, meșteșugul scriitorului din cel al lui Eminescu, singurul dintre înaintași, care a pus aceeași măsură în dozare, același simț artistic în aprecierea nu numai a rezonanțelor specifice cuvintelor, desprinse de context, ci și în realizarea armoniei dintre ele, indiferent de sectorul pe care-l reprezintă fiecare luat izolat.

Bogăție nemărginită, artă desăvîrșită și armonie unică sînt calitățile esențiale ale meșteșugului scriitorului Sadoveanu. Ele presupun o preocupare permanentă pentru limba națională, o înțelegere rară a tuturor fenomenelor, o stăpînire perfectă a nuanțelor celor mai puțin perceptibile, măsură în întrebuințarea lor, cu un cuvînt o cunoaștere fără egal a tot ce este expresie în limba noastră.

La toate acestea se mai adaugă, însă, altceva și anume: Scriitorul stăpînește în chip cu totul rar, meșteșugul de a pune putere de expresie acolo unde nu te aștepți. În fraza lui, cuvinte nesemnificative în vorbirea de toate zilele, capătă valori noi, trezesc în scriitor ecouri ale unor întîmplări petrecute de mult și dau viață evenimentelor prezentate.

МИХАИЛ САДОВЯНУ — ВЕЛИКИЙ МАСТЕР РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей статье, автор выявляет некоторые художественные приемы и источники языкового богатства творчества великого румын-
о писателя. Он подчеркивает неразрывную связь писателя с наро-

дом, с живой народной речью. Автор, кроме того, уделяет внимание лингвистическим воззрениям Михаила Садовяну, который сумел «изучить» все разновидности языка. Садовяну «знает» язык, потому что он его глубоко исследовал, а не потому что он его просто-напросто «прощупывает». Судя по произведениям великого мастера румынского литературного языка, можно прийти к заключению, что для нашего великого художника слова вопросы неологизмов, топономии, ономастики являются долголетним занятием.

Молдавское наречие, родное писателю, входит в основу языка творчества Садовяну.

Тем не менее, великий мастер румынской литературы не ограничивается только этим; он использует, в большой мере, и остальные румынские наречия, и, конечно, литературный язык предыдущих эпох, наряду с языком древнейших памятников.

Местное происхождение садовяновских героев окрашивается спецификой, выраженной либо архаизмами, либо тюркизмами, либо грецизмами, либо областными выражениями. В статье, отвергается также мнение, согласно которому Садовяну недооценивает значение неологизмов. Основываясь на заявлениях великого мастера румынского слова, автор показывает, как Садовяну мастерски использует, в своем творческом искании, синонимы, областные выражения, многозначность, архаизмы, неологизмы, словообра зующие и формообразующие элементы.

Благодаря всем этим художественным особенностям языка, произведения Садовяну имеют, единственное в своем роде, обаяние, столь ценимое широкой массой читателей.

UN GRAND MAÎTRE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE MIHAIL SADOVEANU

RÉSUMÉ

L'Auteur expose sommairement, dans cet article, les procédés artistiques de Sadoveanu. Il y indique, tout spécialement, les sources auxquelles le vocabulaire des oeuvres du grand maître de la prose roumaine puise ses richesses. Il insiste ensuite, sur les liens permanents qui unissent l'écrivain au peuple et ses écrits à la langue du peuple. L'article met en relief les préoccupations linguistiques de Sadoveanu, son souci d'étudier la langue, sous ses aspects les plus variés, et prouve à quel point le grand prosateur la « connaît », pour « l'avoir étudiée » et non pas la « devine », grâce à son admirable « intuition ». Une étude approfondie de l'oeuvre de Sadoveanu montre que ce maître de la littérature roumaine a non seulement fait l'analyse serrée du néologisme, de la toponymie, de l'onomastique, du mouvement migratoire des peuples, mais qu'il a abordé, avec succès, certains problèmes que les spécialistes mêmes n'ont pas toujours réussi à épuiser

Si le parler de Moldavie, petite patrie de l'écrivain, constitue l'élément primordial de la langue, pleine de saveur, de ses oeuvres, toujours est-il que notre prosateur utilise, dans une large mesure, la langue que l'on parle sur toute l'étendue du pays. En même temps, il ne néglige pas, cela va de soi, les ressources que lui fournissent les textes anciens de la langue littéraire de ses prédecesseurs.

L'origine des héros de Sadoveanu se révèle dans leur langage, où éléments qui sentent le terroir, archaïsmes, turcismes, hellénismes, abondent.

L'Auteur rejette l'opinion de tous ceux qui en veulent à Sadoveanu d'avoir méconnu la valeur du néologisme. Bien au contraire, il prouve en s'étayant des déclarations de Sadoveanu même, comment ce grand prosateur sait mettre en oeuvre néologismes, archaïsmes, synonymes, régionalismes, effets polysémantiques, particularités grammaticales, qui donnent de l'éclat à son style.

Si on ajoute à cela le métier, unique en son genre, et la constante préoccupation du style de ses oeuvres, on comprendra le charme fascinant sous lequel Sadoveanu tient ses lecteurs.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

DIALECTOLOGIE

CÎTEVA ASPECTE ALE INFLUENŢEI LIMBII ROMÎNE ÎN LEXICUL GRAIULUI CEANGĂU DIN MOLDOVA

DE

I. MÁRTON

1

Studierea influenţei unei limbi asupra unui dialect sau asupra unei alte limbi necesită examinarea multor pr bleme şi prezentarea unei serii întregi de aspecte. Una din sarcinile de bază ale lingvistului este stabilirea gradului de intensitate a influenţei. Trebuie văzut cum se prezintă această influenţă pe generaţii şi în diferitele părţi ale teritoriului respectiv. În afară de aceasta, trebuie să arătăm care este gradul de intensitate a influenţei străine în diferitele aspecte (vorbire curentă, exprimare artistică etc) ale dialectului studiat, acordînd o atenţie deosebită aspectelor limbii folosite în viaţa de toate zilele şi limbii poeziei populare, care prezintă un aspect mai îngrijit şi mai arhaic al dialectelor teritoriale. Trebuie să ne ocupăm neapărat şi de limba orăşenilor, deoarece aceasta reprezintă un stadiu mai înaintat de dezvoltare a dialectului întreg.

O altă preocupare a cercetătorului trebuie să fie prezentarea influenţei străine atît în lexic, cît şi în sistemul fonetic şi în structura gramaticală a dialectului respectiv. Este cunoscut faptul că dintre elementele limbii, lexicul este cel mai sensibil la influenţele străine, deci el va pune cele mai multe probleme. Trebuie examinat căror sfere ale activităţii omeneşti aparţin cuvintele împrumutate, precum şi adaptarea lor la sistemul lingvistic al dialectului: la particularităţile sale fonetice, morfologice şi sintactice.

Studierea influenţei străine nu se poate reduce la stadiul actual al limbii. Trebuie analizat procesul istoric al acestei influenţe, ca astfel să iasă la iveală tendinţa de creştere sau de slăbire a influenţei. Acest aspect al problemei poate fi studiat pe baza comparaţiei graiului diferitelor generaţii, ţinîndu-se seama de aspectele arhaice ale dialectului, păstrate în poezia populară, şi de materialul de arhivă provenit din teritoriul respectiv. Cunoscînd stadiul actual al influenţei şi trecutul ei, trebuie să ne gîndim şi la o apreciere a influenţei străine: în ce măsură a contribuit ea la îmbogăţirea şi perfecţionarea dialectului şi la formarea particularităţilor lui caracteristice. Deoarece în majoritatea cazurilor influenţa nu este unilaterală, ci se manifestă din partea ambelor limbi, trebuie să arătăm în treacăt şi latura cealaltă a problemei: în ce măsură influenţa este reciprocă.

Problemele acestea se cer studiate, toate, şi de ling istul care îşi propune să cerceteze influenţa limbii romîne asupra graiului ceangău din Moldova. Inten-

sitatea influenței romîne și bogăția de învățăminte ce se pot trage din cercetarea acestei influențe, impun și mai mult acest lucru. În articolul de față nu mă angajez să ating toate aceste probleme. Deocamdată voi prezenta doar cîteva aspecte ale influenței romîne în lexicul graiului ceangău, pe baza materialului adunat cu chestionarul mare [1]) în următoarele opt sate: Săbăoani, Valea Seacă, Cleja, Lespezi, Pustiana, Unguri, Onești și Ploscuțeni. Deoarece pe baza unor cercetări efectuate în toate satele cu ajutorul unui chestionar mic punctele acestea au fost găsite ca fiind cele mai caracteristice, constatările făcute pe marginea materialului provenit din aceste opt sate pot fi socotite ca valabile pentru întregul grai.

2

Influența limbii romîne asupra lexicului graiului ceangău este intensă și multilaterală. Cuvintele de proveniență romînească sînt numeroase și aparțin tuturor laturilor vieții și realității înconjurătoare: părțile corpului omenesc, bolile și vindecarea lor, legăturile de rudenie, mediul geografic înconjurător, timpul, agricultura, creșterea vitelor, casa și acareturile, grădinăritul țărănesc, mîncările, portul, obiceiurile, administrația, justiția, milităria etc. Intensitatea influenței limbii romîne o dovedește în primul rînd numărul mare al cuvintelor împrumutate. În graiul ceangău din Moldova se află sute și sute de cuvinte de origine romînească.

Iată cîteva cuvinte din domeniul agriculturii și creșterii vitelor [2] : *botoz* (:batoză), *bosztán* (: bostan), *cárina* (: țarină), *csereále* (: cereale), *esztrament* (: instrument), *hëriápka* (: grapă), *huruz* (: cocean de porumb, cf. cucuruz), *klăjica* (: clăiță), *kikolcil* (: încolțește), *măcsinál* (:macină), *masina* (: batoză), *niriste*, *nyiriste* (: miriște), *munkă* (: muncă), *pîndár* (păzitorul cîmpului), *pleáva* (: pleavă), *puj* (: porumb), *pujistye* (: porumbiște), *rada* (:recoltă, roadă), *răsnyica* (: rîșniță), *răszărita* (: floarea soarelui), *rekolta* (: recoltă), *szămînca* (: sămînță), *szekára* (: secară), *szkik* (: spic) *tovărăsia* (: clacă), *treeral* (: treeră), *zîtar* (: păzitorul cîmpului), *zsireáda* (: jireadă), *ármăszár* (: armăsar), *bács* (: păstor, baci), *biszuszka* (: biciușcă), *cáp* (: țap), *cigája* (: țigaie), *csobán* (: cioban), *găl'át'a* (: găleată), *gînszák* (: gînsac), *gîszka* (: gîscă), *grázsd* (:grajd), *hërgëlija* (: herghelie), *izláz* (: izlaz), *kîrlán* (: cîrlan), *kopita* (: copită), *kóma*, *kàma* (: coamă), *kurkán* și *kurka* (: curcan, curcă), *nyivóra* (: mioară de doi ani), *murg* (: murg), *mutál* (: mută stîna), *nyelucca* (: mioară, mieluță), *ocol* (: stînă, ocol), *purkár* (: purcar), *rugumál* (: rumegă), *szohát* (: pășune, suhat), *szoprun* (: șopron), *ësztëna* (: stînă), *ësztrunga* și *sztrunga* (: strungă), *tányistye* (:staniște), *tălyeánka* (:talancă), *turma*

[1] Anchetele pentru Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R. se fac cu ajutorul a două chestionare. Un chestionar mic, care cuprinde aproximativ 400 de întrebări, și un chestionar mare care cuprinde 2000—2200 de întrebări.

[2] Deoarece transcrierea folosită în dialectologia maghiară se deosebește atît de transcrierea internațională, cît și de transcrierea folosită în filologia fino-ugrică (sistemul de transcriere al lui Emil Sëtälä), dăm lista acelor semne, care în transcrierea internațională ori nu sînt folosite ori au altă valoare fonetică decît în transcrierea maghiară:

a) *Vocale*: *a* = *å*, *ȧ* = *a*, *á* = *ā*, *a̠* = *å* mai închis și mai labial, apropiat de *o*, *ó* = *ō*, *ú* = *ū*, *ä* = ɛ foarte deschis, apropiat de *a*, *e̬* = ɛ deschis *e* = ɛ, *ë* = *e*, *ë̂* = *e* mai închis, *é* = *ē*, *ê* = *ē*, mai închis, situat între *ē* și *ī*, *ö* = *œ*, *ö* = *œ̄*, *œ* = *ö* cu pronunțare mai deschisă, *ë̬̂* =rom. *ă*, *i̯* = rom, *î*, *ű* = *ǖ*, *ì* = *ī*, *ü̥* = *ü* nelabial, *i* = *i* labial.

b) *Consonante*: *c* = *ts*, *cs* = *č*, *dz* = ʒ, *dsz* = ǯ, *gy* = *d'*, *j* = *i̯*, *ly* = *l'*, *ny* = *ń*, *s* = *š*, *sz* = *s*, *ty* = *t'*, *zs* = *ž*.

c) *alte semne*: ~ =variante, < > = formă mai rar folosită, ( ) = formă folosită mai mult de către bătrîni, [ ] = formă folosită mai mult de către tineri.

(: turmă), *vakár* (: văcar), *zsunka* (: juncă), *fănác* (: fînaț), *otáva* (: otavă), *trifoj* (: trifoi) etc.

Intensitatea influenței romînești o dovedește, în afară de aceasta, și faptul că, pe lîngă substantive și adjective, printre cuvintele împrumutate se află și verbe, adverbe, conjuncții și interjecții. De exemplu *amenál* (: r. amîna), *biruje* (: r. birui), *csërkál* (: r. încerca), *dóril* (: r. dori), *gicsil* (: r. ghici), *grizsil* (: r. îngriji), *jubil* (: r. iubi), *opril* (: opri), *păcil*, *pacil* (: r. păți), *primil* (: r. primi), *ádika*, *ágyeka* (: r. adică), *áprape* (: r. aproape), *bá* (: r. ba), *dá* (: r. da), *gye fápt* (: r. de fapt) *gye lok* (: r. de loc), *gye tot* (: r. de tot), *doară* (: r. doară), *kă* (: r. că), *kám* (: r. cam), *máj* (: r. mai), *szigur*(: r. sigur.)

Calcurile lingvistice, care sînt destul de frecvente în graiul ceangău, au și ele o importanță deosebită pentru aprecierea intensității influenței romînești. Iată cîteva exemple: *béka* «clanță» (: r. broască), *ül* «locuiește» (: r. șede), *napszentület* «apusul soarelui» (: r. asfințitul soarelui), *eladódik*(: r. se vinde), *emeledik* (=emelkedik) (: r. ridică), *jértodik* (= egyetért) (: r. se înțelege cu cineva), *kapódik* (= talá ható) (: r. se găsește), *mozgatódik* (= mozog) (: r. se mișcă), *vivüdik* (= megy) (: r. se duce), *csinál inzsekciját* (= injekciót ad) (: r. face injecție), *tart hëjzá* (húz hozzá) (:r. ține la el) etc.

3

După ce am văzut cîteva aspecte referitoare la intensitatea influenței romîne în lexicul graiului ceangău, să examinăm particularitățile cele mai importante ale acestei influențe. Una din particularități este faptul că acest bogat material lexical împrumutat nu este folosit în întregime în graiul tuturor satelor cercetate. Explicația constă în faptul că influența romînească nu este la fel de puternică în toate satele locuite de ceangăi. După cum reiese din cercetările noastre de pînă acum, influența cea mai puternică se manifestă în graiul ceangăilor din nord (Săbăoani, Traian, Pildești), în comuna Ploscuțeni din apropierea Adjudului, a cărei populație de ceangăi e venită din Săbăoani, și în graiul ceangăilor răsfirați prin sate romînești. În alte sate: Valea Seacă din apropierea orașului Bacău și satele din jur, ca de pildă Galbeni, Cleja și altele, influența poate fi socotită relativ slabă, iar într-o serie de sate cu populație secuiască, venită în Moldova în ultimele două -trei veacuri, cum sînt de exemplu Pustiana, Lespezi, Unguri (Găiceaua), satele din jurul orășelului Onești etc. influența este slabă. În afară de aceasta, trebuie să avem în vedere și varietatea lexicală a graiului romînesc din Moldova. Datorită acestor împrejurări, o serie de cuvinte din materialul adunat nu figurează decît într-un singur sat. Iată cîteva din ele: *burta* (: r. burtă), *fáca* (: r. fața), *fálka* (: r. falcă), *putere* (:r. putere), *mutra* (: r. mutră), *foloszil* (: r. folosi), *fárfuria* (: r. farfurie) , *grăgyina* (: r. grădină). O serie de cuvinte au fost notate în 3—4 sate, ca de pildă: *bárba* (: r. barbă), *bërëgáta* (: r. beregată), *koaszta* (: r. coastă), *musty* (:r. mușchi), *sztomák* (: r. stomac), *dusmán* (: r. dușman), *frikosz* (: r. fricos) *zgîrcsit* (: r zgîrcit), *szláb* (: r. slab), *leák* (: r. leac), *rána* (: r. rană), *csersáf* (:r. cearșaf), *găleáta* (: r. găleată). Totodată putem înșira o serie de cuvinte care sînt folosite în toate cele opt sate, deci pot fi socotite ca aparținînd întregului grai ceangău. Din lexicul agriculturii și creșterii vitelor astfel de cuvinte sînt de exemplu: *bosztán* (: r. bostan), *cepusa* (: r. țepușă), *kărăus* (: r. cărăuș), *păkura* (: r. păcură), *prócáp* «oiștea carului de boi» (: r. proțap), *ojistea* «oiștea căruței» (: r. oiște), *puj* «porumb» (: r. pui), *resnyic* (: r. rîșniță), *zsitár* «păzitor de cîmp» (: r. jitar), *ármăszár* (: r. armăsar), *breáz* (: r. breaz), *cáp* (: r.

țap), *csobán* (: r. cioban), *iszláz* « pășune » (: r. islaz), *kărlán* « miel de un an » (: r. cîrlan), *kurkán* (: r. curcan), *nyivóra* « miel de doi ani » (: r. mioară), *okol* « stînă » (: r. ocol), *otáva* (: r. otavă), *porkán* (: r. porcan), *purkár* (: r. purcar), *vakár* (: r. văcar), *szunka* (: r. juncă), *sztina* și *esztena* (: r. stînă).

Pentru a avea o oarecare idee despre raportul dintre totalitatea cuvintelor împrumutate și cuvintele care au o răspîndire generală, să examinăm datele următoare: numărul total al cuvintelor provenite din limba romînă referitoare la corpul omenesc, boli și vindecarea lor (înțelegem desigur cuvintele notate de noi) este de 147. Din cele 147 de cuvinte de acest fel, adunate cu ajutorul chestionarului mare, numai 10 sînt folosite în toate cele opt sate studiate (iar din acestea 4 se referă la părțile corpului omenesc și 6 la diferite boli și vindecarea lor). Dintre cele 120—130 de cuvinte referitoare la agricultură 19—20, iar dintre cele 118—120 de cuvinte referitoare la creșterea vitelor 26 au fost înregistrate în toate cele opt sate. Dintre cele 73 de cuvinte referitoare la administrație, justiție și militărie, 23—25 sînt folosite în toate satele. Din aceste date numerice reiese că numărul cuvintelor romînești folosite peste tot este mult mai mic decît numărul total al acestor cuvinte. De asemenea, iese la iveală faptul că influența lexicală în domeniul agriculturii și creșterii vitelor poate fi socotită mijlocie, iar în domeniul administrației și milităriei este mult mai puternică, deoarece în aceste domenii și ceangăii au folosit exclusiv limba romînă.

Pentru ca aprecierea influenței lexicale romînești asupra graiului ceangău să fie cît mai justă, să examinăm vocabularul agriculturii și al pregătirii fînului în graiul de la Lespezi, Valea Seacă și Săbăoani. Am ales tocmai aceste trei sate deoarece ele reprezintă — după cum am văzut — cele trei grade de intensitate ale influenței romînești, iar agricultura este domeniul în care influența romînească este de intensitate mijlocie. În graiul comunei Lespezi, dintre cele 250—260 de cuvinte referitoare la agricultură și pregătirea fînului, adunate cu ajutorul chestionarului mare, 30 sînt de origine romînească. Dintre aceste 30 de cuvinte, 13 se referă la terminologia carului, altele ca de ex. *cîntar*, *tărăboanță* și *rîșniță* aparțin agriculturii propriu-zise și numai restul pot fi încadrate în terminologia propriu-zisă a agriculturii și pregătirii fînului. Cuvintele romînești în graiul comunei Lespezi au deci rolul de a întregi într-o măsură oarecare terminologia maghiară a acestui domeniu de activitate.

La Valea Seacă am notat 50 de cuvinte romînești referitoare la agricultură și pregătirea fînului, iar la Săbăoani, unde influența limbii romîne este cea mai puternică, 55 de cuvinte. Examinînd toți termenii care țin de agricultură și pregătirea fînului din aceste două sate, se poate constata la prima vedere că cuvintele romînești au și aici numai rolul de a întregi vocabularul de origine maghiară în ce privește domeniul agriculturii. La Săbăoani, de exemplu noțiunile « car » « a ara », «arătură », « gunoi », « plug », « brazdă », « a sămăna », « sămănătură », « grîu », « se coace », « a secera », « seceriș », « secerător », « seceră », « coasă », « snop », « stog », « treieriș », « paie », « pleavă », « orz », « ovăz », « sapă », « a săpa », « fîn» , « lucernă », « iarbă », «greblă » etc. toate au nume unguresți, ceea ce înseamnă că fondul principal lexical al graiului acestei comune s-a menținut pînă astăzi. Credem că ajungem la o concluzie justă, generalizînd această constatare la toate sferele lexicului graiului ceangău, cu excepția vocabularului referitor la administrație, justiție, militărie și tehnică.

În această ordine de idei se mai pune o problemă: dacă cuvintele de origine romînească au pătruns în fondul principal de cuvinte al graiului ceangău sau se află numai în sferele exterioare ale vocabularului. O parte din cuvinte nu s-a

oprit la periferia lexicului, ci a pătruns în fondul lexical principal al graiului. Justificarea acestei afirmații necesită cercetări speciale. Totuși, pe baza puținelor date pe care le avem, putem afirma că unele cuvinte ca: *käldár*, (: r. căldare), *csokán* (: r. ciocan), *tyibrik* (: r. chibrit), *kumpăna* (: r. cumpănă), *kuptor* (:r. cuptor), *gáz* (: r. gaz «petrol»), *ográda* (: r. ogradă «curte»), *grázsd* (: r. grajd), *plita* (: r. plită), *bósztán* (: r. bostan), *nyiriste* (: r. miriște), *furtuna* (: r. furtună), *frank* (:r. franc « ban »), *maliga* (: r. mămăliga), *kozonák* (: r. cozonac), *cigára* (: r. țigară), *tábák* (: r. tabac), *kozsók* (: r. cojoc), *plóp* (: r. plop), *brád* (: r. brad), *nepot* (: r. nepot), *vere* (: r. vere), *nyirel* (: r. mirel), *nyirásza* (: r. mireasă), *verisóra* (: r. verișoară), *prétyin* (: r. prieten), *vadán* (*a*: r. vădana), *esztát* (: r. stat), *plumb*(: r. plumb), «creion», *primil* (: r. primi) etc. au pătruns deja în fondul principal de cuvinte al graiului ceangău. Cuvintele acestea sînt folosite de toți cei care vorbesc acest grai, sînt cuvinte frecvente și au chiar și derivate și compuse. În primul rînd acestea sînt acele cuvinte de proveniență romînească care în domeniul lexicului deosebesc graiul ceangău atît de limba literară cît și de celelalte graiuri ale limbii maghiare.

4

În afară de examinarea faptului dacă cuvîntul romînesc s-a stabilit la periferia lexicului sau a pătruns în fondul principal de cuvinte al graiului ceangău, încadrarea cuvintelor împrumutate are și alte aspecte, dintre care cele mai importante sînt de natură semantică, fonetică și gramaticală.

Împrumutarea cuvintelor de origine străină se face, în majoritatea cazurilor, în scopul de a denumi prin aceste cuvinte lucrurile și noțiunile pe care societatea le-a cunoscut în urma contactului cu un alt popor. Cuvintele acestea, care corespund unei necesități urgente de exprimare, se încadrează relativ ușor în lexicul limbii sau graiului respectiv și ajută la îmbogățirea incontestabilă a lexicului. Constatarea aceasta este valabilă și pentru o serie de cuvinte de proveniență romînească din graiul ceangău. Astfel de cuvinte sînt de exemplu *fábrika* (: r. fabrică), *sztácia*, *gára* (:r. stație, gară), *esztát* (: r.stat), *trin* (: tren), *klădire* (: r. clădire), *procsesz* (: r. proces), *tribunál* (: r. tribunal), *profeszor* (: r. profesor), *zsudĕkător* (:r. judecător), *komperátiva* (: r. cooperativă, în graiurile populare și « comperativă » sau «cumpărativă»), *susáua* (: r. șosea) etc. Lucrurile acestea n-au putut fi denumite de ceangăi decît cu ajutorul cuvintelor împrumutate din limba romînă, deoarece este vorba de elemente noi ale realității sociale și de o sferă de activitate unde au întrebuințat și ei exclusiv limba romînă.

Este însă știut că dacă influența străină este puternică și de lungă durată în limbă pătrund și o serie de cuvinte de care ea nu are nevoie momentan. În astfel de cazuri se nasc dublete. În cazurile acestea există două posibilități: sînt cazuri cînd cuvîntul de origine străină e dublet, însă denumește o variantă mai modernă, mai perfecționată a lucrului sau obiectului respectiv. În asemenea cazuri contradicția dintre cele două cuvinte se rezolvă printr-o diferențiere de sens, adică cuvîntul originar servește la denumirea varietății mai vechi a obiectului; iar cuvîntul de origine străină servește la denumirea varietății mai noi, mai perfecționate a obiectului. Printre cuvintele de proveniență romînească din graiul ceangău există și astfel de cuvinte, de exemplu *lepedö* « cearșaf gros, folosit mai mult pentru a acoperi » — *csërsáf* « cearșaf mai subțire », *füresz* « fierăstrău de mînă » — *bészke* « beschie », *pajta* « grajd mai mic și mai primitiv » — *grázsd* « grajd mai mare și mai modern» etc. Influența romînească a contribuit și în asemenea cazuri

la îmbogățirea lexicului graiului ceangău. Aceste cuvinte au făcut posibilă denumirea unor nuanțe ale lucrurilor.

Sînt însă o serie de cuvinte între care nu poate avea loc o asemenea diferențiere de sens, deoarece obiectul are o singură formă. În astfel de cazuri cuvîntul neaoș și cel de origine străină coexistă un timp oarecare, pînă cînd unul dintre ele dispare. Astfel de perechi de cuvinte sînt următoarele: *bütü* — *litëra* (:r. literă), *olvas* — *csitil* (: r. a citi), *rokon* — *ruda* (: r. rudă), *szakál* — *bárba* (: r. barbă), *cukor* — *zahár* (:r. zahăr), *atyafi* — *nyám* (: r. neam), *honcsoktúrás* — *musunoj*) (:r. mușunoi), *ék* — *pána* (:r. pană), *cséplögép* — *batuza* (: r. batoză), *udvar* — *ográda* (: r. ogradă), *kemence* — *kuptor* (: r. cuptor), *ögyvez* — *vádana* (: r. văduvă) etc. În cazul cînd iese învingător cuvîntul romînesc, cum s-a întîmplat de exemplu cu cuvintele *nyirel* și *nyirásza*, lexicul graiului nu se îmbogățește; în asemenea cazuri împrumuturile nu contribuie la îmbogățirea lexicului.

Sînt interesante și acele perechi de cuvinte ambele de origine romînească, ca de exemplu *márka* — *tyimbru* (: r. marcă — timbru), *plikár* — *fáktor* (: plicar — factor), *plumb* — *krejon* (: r. plumb — creion) etc. Dubletele de felul acesta arată că în cazul influenței de durată mai lungă limba care împrumută ține pas adesea cu dezvoltarea lexicului limbii din care se împrumută.

5

Încetățenirea cuvintelor de origine străină are și alte aspecte. Evoluția istorică a limbilor dovedește că introducerea cuvintelor de origine străină nu se limitează numai la încadrarea lor în lexicul limbii, ci încetul cu încetul ele se acomodează și sistemului fonetic al limbii respective. Acomodarea, din punct de vedere fonetic, s-a întîmplat și cu o serie de cuvinte de origine romînească din graiul ceangău. Astfel în graiul comunelor care în loc de *ș* rostesc *s*, și în cuvintele romînești au înlocuit pe *ș* cu *s*: de exemplu *gusza* (: r. gușă), *biszika* (: r. beșică), *maszină* (: r. mașină). Putem înșira o serie de cuvinte la care, dacă conțin un grup de mai multe consoane, una dintre ele dispare sau se intercalează o vocală neetimologică; de exemplu *ëzgircsit* (: r. zgîrcit), *ësztát* (: r. stat), *ësztrungár* (: r. strungar), *ëszfert* (:r. sfert), *ësztráda* (: r. stradă), *tányiste* (: r. staniște) etc. Într-o serie de cuvinte cele două sunete speciale ale limbii romîne, *ă* și *î* au fost înlocuite în graiul ceangău cu vocalele cele mai apropiate din limba maghiară; *î* cu *e*, *ö*, *å* sau *u*, iar vocala *ă* a fost înlocuită printr-un *a*, *å*, *o* sau *e*. Ex. *blend* (: r. blînd), *görcsit* (: r. zgîrcit), *káramb* (: r. carîmb), *kantár* (: r. cîntar), *faklia* (: r. făclie), *vakár* (: r. văcar), *lukrator* (: r. lucrător) etc. În graiul satelor care au un *ë* și *ę* sau *ä* (= *ę*) aceste vocale se rostesc și într-o serie de cuvinte de origine romînească; de exemplu *fërmäk* (: r. farmec), *bäszikę* (: r. beșică), *vurtëzs* (: r. vîrtej), *përgyáva* (: r. perdeauă) *mámë* (: r. mamă) etc.

Este cunoscut însă faptul că în cazul unei influențe puternice, cînd numărul cuvintelor împrumutate este mare, de la un timp oarecare cuvintele împrumutate nu se mai acomodează din punct de vedere fonetic, din contra ele introduc în limba cealaltă chiar și unele sunete care pînă atunci nu se foloseau. Se știe, de exemplu, că sunetele *zs* și *c* (*j* și *ț*) ale limbii maghiare sînt de origine slavă și ele au fost introduse în limba maghiară prin cuvintele de origine slavă. Fenomenul acesta este caracteristic și graiului ceangău. Deoarece numărul cuvintelor de origine romînească a crescut mereu în decursul veacurilor, deoarece cazurile de bilingvism au devenit mai frecvente, o mare parte a cuvintelor romînești împrumutate nu s-a acomodat din punct de vedere fonetic, ci din contra ele au introdus în

graiul ceangăilor cele două vocale caracteristice ale limbii romîne, *ă* și *î*. Astăzi aceste două vocale, (mai ales vocala *ă*) în graiul multor sate, nu se rostesc numai în cuvinte de origine romînească, ci și în cuvinte maghiare, ceea ce înseamnă că ele fac parte deja din sistemul fonetic al graiului ceangău. Iată cîteva exemple: *kăpu* (: ung. kapu « poartă »), *szămár* (: ung. szamár « măgar»), *hăsznál* (: ung. használ, « folosește »), *hăsszu* (: ung. hosszú « lung »), *szănyu* (: ung. szomju « sete »), *gînar*(: ung. gúnár « gînsac »). *vîrszie* (: ung. varsa « vîrsie »), etc.

Am putea înșira încă și alte fenomene care dovedesc că influența fonetică se exercită într-o formă foarte variată. Scopul nostru însă nu este să arătăm toate aceste fenomene, ci să documentăm cu cîteva exemple principiul care ne obligă ca atunci cînd studiem influențele lexicale într-o limbă oarecare, aceste cercetări să se extindă și asupra laturii fonetice a influenței, deoarece sistemul fonetic al unei limbi nu influențează ca atare sistemul fonetic al unei alte limbi; această influență exercitîndu-se prin cuvintele împrumutate.

În sfîrșit trebuie să examinăm pe scurt și latura gramaticală a problemei. Dacă cuvintele de origine străină tind să introducă în limba împrumutătoare unele particularități fonetice, ele nu fac acest lucru și în ce privește particularitățile gramaticale. Cuvintele de origine străină se încadrează deci complet în sistemul gramatical al limbii împrumutătoare. În structura gramaticală a graiului ceangău, de exemplu, sînt unele influențe romînești, dar ele au fost transmise nu prin cuvinte izolate, ci prin sintagme sau prin propoziții, deci sînt influențe de natură sintactică.

Cuvintele romînești intrate în graiul ceangău, dacă e vorba de substantive, și-au pierdut genul din limba romînă, deoarece în limba maghiară nu există genuri, și s-au încadrat complet în flexiunea nominală a graiului ceangău. La fel s-a întîmplat și cu verbele: ele s-au încadrat în conjugarea unică în limba maghiară, în schimb au primit cele două desinențe verbale caracteristice limbii maghiare; cele care indică numai subiectul și acelea care indică și complementul direct (de exemplu *látok* « văd », *látom* « îl (o) văd ») și așa mai departe.

Influența străină în domeniul sistemului gramatical—altfel destul de redusă—se exercită mai mult în sintaxă decît în morfologie.

Articolul de față nu are pretenția să epuizeze problema influenței romînești în graiul ceangău, ci mai degrabă este o prezentare sumară a cîtorva aspecte din influența lexicală. Cred că am reușit să ating acest scop, să contribui cu cîteva date la îmbogățirea cunoștințelor noastre asupra acestei probleme, care în trecut a fost neglijată atît de lingvistica romînă, cît și de lingvistica maghiară. Cred că în afară de această contribuție modestă am reușit să arăt că cercetarea graiului ceangăilor din Moldova e prețioasă și instructivă nu numai în ce privește arhaismele și inovațiile lui numeroase, ci și din punctul de vedere al influenței romînești. Studierea acestui grai depășește deci sfera de preocupare a lingvisticii maghiare, formează un teren de cercetare comun pentru lingvistica maghiară și cea romînă.

Problema influenței reciproce a limbilor este una dintre cele mai atrăgătoare și bogate în învățăminte. Studierea acestei probleme în trecutul îndepărtat al limbilor se izbește de multe ori de greutăți mari. Este deci foarte firesc să dăm atenția cuvenită studierii influenței reciproce romîno-maghiare, deoarece aceste cercetări ne vor da posibilitatea să înregistrăm astfel de forme de mișcare și dezvoltare a limbii, care în trecutul limbilor pot fi descoperite cu multă greutate. Privind problema din acest punct de vedere ne putem da seama foarte ușor și de importanța graiului ceangău, și mai ales de însemnătatea studierii lui pentru lingvistica generală.

НЕКОТОРЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ВЛИЯНИЯ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА В ЛЕКСИКЕ ГОВОРА ЧАНГЭУ В МОЛДАВИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей статье, описаны различные проявления влияния румынского языка на лексику говора чангэу в Молдавии. Автор указывает, что румынский язык способствовал обогащению говора чангэу и образованию его характерных особенностей. Влияние румынского языка на лексику говора чангэу значительное и многостороннее. Слова румынского происхождения, в этом говоре, многочисленны и относятся ко всем областям жизни и окружающей действительности.

Значительность этого влияния доказывается также и тем, что наряду с существительными и прилагательными, имеются, среди заимствованных слов, также и глаголы, наречия, союзы и междометия. Имеются также и многочисленные кальки. Многие слова, заимствованные из румынского языка, проникли в основной словарный фонд говора чангэу. Однако автор указывает, что влияние румынского языка не одинаково сильно, во всех селах, оно проявляется, с особой силой, в разговорной речи, северных чангэиев.

Предметом исследования другого вопроса является уподобление слов румынского происхождения к фонетическим особенностям говора чангэу. Автор указывает, что поскольку количество румынских слов в говоре чангэу велико, некоторые из этих слов не приспособились, с точки зрения фонетической и, внесли в этот говор, оба, характерных, для румынского языка, гласных *ă* и *î*.

Что касается грамматического строя, то румынские слова подчинились морфологическим и синтаксическим категориям говора чангэу. На основании произведенных исследований, автор делает несколько выводов о значении исследования взаимных влияний языков.

QUELQUES ASPECTS DE L'INFLUENCE DE LA LANGUE ROUMAINE SUR LE LEXIQUE DU PARLER *CEANGĂU* DE MOLDAVIE

(RÉSUMÉ)

Dans cet article, l'Auteur relève quelques aspects de l'influence de la langue roumaine sur le lexique du parler *ceangău* de Moldavie. Il démontre que la langue roumaine a contribué à l'enrichissement de ce parler, ainsi qu'à la apparition de ses particulairités caractéristiques. L'influence de la langue roumaine sur le lexique du parler *ceangău* est intense et multilatérale. Les mots d'origine roumaine sont nombreux et se rattachent à tous les domaines de la vie et de la réalité ambiante.

Le fait que cette influence de la langue roumaine soit intense est prouvé par l'existence, dans le parler *ceangău*, non seulement de noms et d'adjectifs, mais encore de verbes, adverbes, conjonctions et interjections empruntés au roumain. Il existe également de nombreux calques. Bien des mots empruntés au roumain ont pénétré dans le fonds principal lexique du parler *ceangău*. L'Auteur montre cependant que l'influence de la langue roumaine n'est pas également intense dans tous les villages; elle est bien plus manifeste dans le langage des *ceangău* du nord.

Une autre question que l'Auteur étudie est celle de l'adaptation des mots d'origine roumaine aux particularités phonétiques du parler *ceangău*. Il montre que, étant donné le grand nombre de mots d'origine roumaine dans le parler *ceangău*, une forte proportion de ces mots ne se sont pas accommodés au point de vue phonétique et ont introduit dans le parler en question les deux voyelles caractéristiques de la langue roumaine: *ă* et *î*.

En ce qui concerne la structure grammaticale, les mots roumains sont rentrés dans le cadre des différentes catégories morphologiques et syntaxiques du parler *ceangău*. En vertu des recherches effectuées, l'Auteur tire certaines conclusions sur l'importance de l'étude des influences réciproques entre les différentes langues.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
Tomul VI, nr. 3–4, 1955

NOTE

ASUPRA UNUI TEXT AROMÎN DIN ANUL 1731

DE

VLADIMIR DRIMBA

Cele mai vechi texte scrise în dialectul aromîn, care se cunosc pînă acum, sînt o rugăciune scurtă şi un vocabular de 1170 de cuvinte cuprinse în Πρωτοπειρία lui Theodor Cavalioti (1770), şi Λεξικὸν τετράγλωσσον, publicat de Daniil Moscopoleanul în lucrarea sa Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία (1794)[1].

În anul 1950 s-a descoperit un nou text — foarte scurt — scris pe o gravură în lemn, din anul 1731, deci cu aproape patru decenii mai vechi decît lucrarea lui Cavalioti. Gravura a fost descrisă de Dh. S. Shuteriqi, preşedintele Uniunii Scriitorilor din Republica Populară Albania într-un articol publicat în 1952 în *Buletin për shkencat shoqerore* (« Buletinul ştiinţelor sociale ») al Institutului de Ştiinţe din Tirana[2]; întrucît limba albaneză este puţin cunoscută la noi, dăm mai jos traducerea acestui articol[3]:

« Acum doi ani, Arhiva Institutului de Ştiinţe [din Tirana, n.n.] a ajuns în posesia unei gravuri a sfintei Maria, provenind din Ardenica[4], regiunea Fieri şi datînd din anul 1731. Gravura reprezintă pe fecioara Maria cu pruncul Iisus în braţe. Foaia, unică, e de 23 × 16,2 cm. Formatul gravurii e de 15,9 × 10,5 cm. Deasupra figurii sfintei Marii scrie greceşte: *I PARTHENOS K(AI) THEOTOKOS ARDHEYOYSA*; dedesubtul figurii: *ANASSA MITRO PARTHENE VOITHISON TOIS DHOYLOISSOY*. Tot jos scrie latineşte: *Regina Mater et Virgo auxiliare Servis tuis*. Textul aromîn se găseşte în partea stîngă, de sus, a gravurii: *Vírgjrë Mùmal tu mne zì órë prèn ói pe zi téni loi* (: ?). Textul albanez se găseşte în partea dreaptă, sus: *Vírgjin ë Máme eperëntís urò prë née faj tórëtoi* (:*Virgjinë Mame e perëndis uro prë ne fajtorëte*). În partea de jos a gravurii este data 1731, scrisă greceşte, şi semnătura: . . . *Igoména Nektari* (?)[5].

---

[1] Cf. Th. Capidan, Aromînii. Dialectul aromîn. Bucureşti, 1932, p. 49 şi urm. Vezi şi inscripţia (constînd din patru versuri) de pe « vasul Simota », despre care Per. Papahagi credea că ar fi « poate cel mai vechi » document de limbă scris în aromînă (Din trecutul cultural al aromînilor. Cu prilejul unui document de limbă. Extras din «Analele Academiei Romîne », Seria II, Tom. XXXV, Mem. Secţ. Lit., Bucureşti-Leipzig-Viena, 1912, p. 26).

[2] Dh. S. Shuteriqi, *Gjashtë tekste të vjetra shqipe (sh. XVII-XVIII) . . . Një fragment greqisht-shqip-arumanisht-latinisht, 1731* (« Şase texte albaneze vechi (din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea) . . . Un fragment grec-albanez-aromîn-latin, 1731 »), în « Buletin për shkencat shoqerore », III (1952), pag. 14–15.

[3] După traducerea în limba franceză, comunicată de autor.

[4] Ardenica (citeşte *Ardeniţa*) este azi un sat mic în cîmpia Muzakje, lîngă oraşul Fieri, unde se află o mănăstire care poartă numele Sf. Maria (comunicat de Dh. S. Shuteriqi).

[5] Vezi facsimilul gravurii, reprodus din « Buletin për shkencat shoqerore » (n. n.)

Inițiala *V* din textul albanez e identică cu litera *V* întîlnită în alfabetul original întrebuințat în unele manuscrise ale lui Kosta Berati (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea). Alfabetul grecesc al textului albanez de pe gravură se deosebește de alfabetul întrebuințat de Cavalioti (1770) și de Daniil (1802), nu numai prin inițiala *V*, ci și prin litera *ë* [=*ă*,n.n.], pentru care autorii moscopoleni folosesc un *a* cu un semn diacritic dedesubt [= ą, n.n.], sau chiar un *a* [= α, n.n.] simplu[1], în timp ce pe gravură este folosită litera latină *e*.

Interesant este faptul că, cu mulți ani înaintea vocabularelor în trei sau patru limbi ale celor doi autori moscopoleni, limba albaneză apare nu numai alături de limba greacă și aromînă, ci și alături de limba latină, în acest fragment din Albania de sud, al cărui autor pare să fie tot un moscopolean, *Nektar Tërpo*[2].

În anul 1750 s-a publicat în Veneția cartea lui Tërpo *Vivlarion Kaloymenon Pistis . . .*[3]. După Legrand, care ne-o descrie, la pag. 9 a acestei cărți s-ar fi găsit « o gravură în lemn, reprezentînd pe fecioara Maria cu Iisus în brațe și avînd inscripția: *I Parthénos kai Theotó! os ardheyoysa* (sus), iar jos: *Anassa mitropárthene voíthison tois dhoylois soy, Kaí toy Nektaríoy* »[4]. După cum se vede, această inscripție este identică cu aceea de pe gravura noastră. Dar Legrand nu pomenește nimic de vreo inscripție albaneză, aromînă sau latină. În afară de aceasta, aceeași carte a lui Nektar a fost publicată pentru întîia oară la Veneția, în 1732, avînd autorizația de publicare din 13.XI.1731. Legrand, care descrie și această primă ediție[5], nu ne spune dacă avea sau nu gravura despre care e vorba. Este foarte probabil că această gravură a existat și în prima ediție, dar că ea a lipsit din exemplarul pe care-l descrie Legrand. Atragem atenția asupra faptului că uneori Legrand descrie cărți pe care nu le-a văzut el însuși, ci le descrie după informații date de prieteni de-ai lui, care posedau aceste cărți. Data 1731 a gravurii noastre este aceeași cu data eliberării autorizației de publicare a cărții lui Nektar[6].

Despre o altă ediție a acestei cărți avem o însemnare interesantă a lui Gjergji Haxhi Mihali din Berat, care ne-o dă ca fiind din anul 1733 și care nu pomenește de gravură. El ne spune că Nektar a fost călugăr la mănăstirea din Ardenica, că a făcut o foarte intensă propagandă împotriva mahomedanismului din țară [=din Albania, n.n.], în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd mahomedanismul a luat avînt în sud, și că această carte ar fi scris-o chiar în acest scop[7]. În carte se vorbește despre evenimente contemporane, și de aceea opera aceasta prezintă un deosebit interes istoric »[8].

După cum vedem, Dh. S. Shuteriqi redă textul aromîn în transliterație, fără să-l interpreteze. Această transliterație necesită unele corectări:

transcrierile *ë* (din *Vïrgjrë*) și *ë* (*din órë*) sînt arbitrare: în text avem, în primul caz, ε (Bήργ(ι)ρε), iar în al doilea caz *e* (ὤρe);

p (din *prèn*) trebuie corectat în *t* (în text apare clar τρὲν);

---

[1] Per. Papahagi, Scriitori aromîni în secolul al XVIII. București, 1909, p. 319—20.

[2] Este sigur că Nectarie Tărpu era aromîn originar din Moscopole; cf. Per. Papahagi op. cit., p. 11 și nota 6 (n. n.)

[3] Titlul ediției din 1750 este, de fapt, ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΠΙΣΤΙΣ (cf. É Legrand, Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle, Vol. I, p. 374. Titlul indicat de Dh. S. Shuteriqi este al ediției întîi, din 1732; corect este: ΒΙΒΛΙΑΡΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ ΠΙΣΤΙΣ (cf. É. Legrand, op. cit., p. 237) (n. n.).

[4] É. Legrand, Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle, Vol. I. Paris, 1918, p. 374.

[5] Loc. cit., p. 237—238.

[6] Cartea a mai avut încă patru ediții (în afară de aceea din 1733): 1755, 1756, 1779 și una după anul 1799; loc. cit., p. 347, 455 și vol.II (1928), p. 299 și 300. Ediția din 1779 are gravuri, dar Legrand nu le pomenește.

[7] Revista « Diturija », Tirana, 1927, p. 336—37.

[8] Într-o scrisoare pe care ne-a adresat-o la 26 septembrie 1953, Dh.S. Shuteriqi dă cîteva informații suplimentare: «Anul acesta, Arhiva Institutului nostru de Științe a achiziționat un alt exemplar al gravurii. Este de notat că acest exemplar, după hîrtia pe care a fost imprimat, este mult mai nou, cu toate că poartă aceeași dată de 1731. Aceasta ne arată că gravura a fost imprimată de mai multe ori de-a lungul secolelor. Exemplarul pe care l-am descris este imprimat pe hîrtie groasă și veche ».

în sfîrşit, *e* (din *téni*) trebuie corectat în *o*; în text acest *o* e legat de *t*, ca o continuare a acestuia, deci cu închiderea cercului înspre stînga; aceeaşi grafie a lui *o* se întîlneşte şi într-un cuvînt din textul grecesc din josul gravurii, în care apare numele lui Nectarie[1].

Transcriem acum textul, cu litere greceşti, grupînd în cuvinte literele şi silabele (care în grafia originală sînt uneori izolate, alteori amestecate în cuvinte deosebite):

Βήργ(ι)ρε Μȣμά-λ τȣμνεζὶ ὦρε τρὲ νόϊ πεκι [sau -ε] τό... λοι

---

[1] Acest text, pe care Dh. S. Shuteriqi l-a citit (cu semn de întrebare) *Igoména* ***Nektari***, interpretînd litera de după *m* — ca şi în lectura sa *téni* — ca *e*, sună cu totul altfel: . . . τό (?) **῾Ιερομόνα . . . Νεκτάρι . . .** Este vorba de « ieromonahul Nectarie Tărpu », aşa cum semnează acesta în titlul operei sale (cf. É. Legrand, Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle, Vol. I, p. 237—238). Ceea ce am reprodus aici se vede foarte clar; punctele de suspensie indică fragmentele de text ilizibile, redate prin împletituri de linii ornamentale. La reconstituirea textului ne ajută indicaţia dată de Legrand, reprodusă chiar de Dh. S. Shuteriqi (dar care — lucru surprinzător — acestuia i-a scăpat din vedere): *Anassa mitropárthene voïthison tois dhoylois soy,* *K a i t o y N e k t a r i o y*. Prin urmare, cele cîteva cuvinte ar trebui întregite astfel: **Καὶ τοῦ ῾Ιερομόναχου** [acest cuvînt a fost omis de Legrand] **Νεκταρίου.**

În primul cuvînt, γ are o prelungire verticală, în jos, atît de pronunțată, încît pare că este urmat de un ι. Neclară este, de asemenea, litera care urmează după κ din ultimul cuvînt; iar litera în locul căreia noi am pus puncte de suspensie este un semn neobişnuit în celelalte scrieri aromîne din secolul al XVIII-lea, constituit (aproximativ) din trei bare verticale tăiate cu o diagonală ascendentă: acest semn redă sunetul *ş*, iar cuvîntul trebuie citit *păcătoşl'i*.

De altfel întreaga ortografie a textului este cu totul originală şi neunitară: vocala *i* e redată prin η — probabil şi prin ι — (în Βήργ(ι)ρε), precum şi prin οι (în articolul -λοι: *-l'i* din ultimul cuvînt); vocala *ă* este redată prin ι (în τȣμνεζὶ), prin *e* (în ὦρ*e*), ca şi în textul albanez (vezi observația lui Dh. S. Shuteriqi) şi prin ε (în τρὲ şi în prima silabă a ultimului cuvînt); vocala *u* este redată prin semnul ȣ, asemănător cu ȣ chirilic (în Μȣ́μα şi τȣμνεζὶ); sunetul *d* este redat prin τ şi *ḑ* prin ζ (în τȣμνεζὶ), iar *l* palatal din art. *-l'i* prin λ (în-λοι din ultimul cuvînt).

Ortografia textului lui Nectarie Tărpu diferă în multe privințe de ortografia celorlalte scrieri aromîne din secolul al XVIII-lea [1]; la acea dată ea nu era încă de loc fixată. De altfel, după cum arată toate aceste texte, nu se poate afirma, cum a făcut Th. Capidan [2], că ortografia grecească a scrierilor aromîne din secolul al XVIII-lea este unitară.

Acum, după ce am arătat valoarea dată de Nectarie Tărpu diferitelor litere, putem transcrie textul în alfabetul latin:

Vîryiră, muma-l dumneḑă', óră tră noi păcătoşl'i « fecioară, maica lui dumnezeu, roagă-te pentru noi păcătoşii ».

El corespunde textului albanez (. . .*uro prë ne fajtorëte),*— pe cînd textul grecesc corespunde cu cel latin (. . . βοήθησον τοῖς δούλοις σοῦ : . . . *auxiliare Servis tuis* « ajută pe robii tăi »).

Textul din 1731 este mult prea scurt pentru a aduce lucruri prea noi pentru studiul dialectului aromîn. Totuşi, în afară de ortografie, el conține şi cîteva fapte de limbă interesante:

Fonetismele *dumneḑă'* şi *păcătoşl'i* nu sînt atestate în dialectul aromîn; peste tot întîlnim formele *dumniḑă' şi picat, picătos* (alături de *amărtie* şi *amărtios*, de origine greacă). S-ar putea ca grafiile din textul lui Nectarie Tărpu să nu redea pronunțarea reală a acestor cuvinte.

Textul conține două cuvinte de origine albaneză:

vîryiră [3] (< alb *virgjër*) « fecioară »; cuvîntul este cunoscut; interesant este faptul că în textul albanez autorul foloseşte varianta ghegă *virgjin* [4];

óră, imperativul de la *urari* (< alb. *uroj*), cunoscut pînă acum cu sensurile « a ura », « a felicita » şi «a binecuvînta » [5]; în textul nostru e folosit cu sensul (neatestat pînă acum) « a se ruga » (existent şi în albaneză [6]), singurul sens în care verbul se poate construi cu prep. *tră* « pentru »

---

[1] Vezi tabloul comparativ dat de Per. Papahagi, Scriitori aromîni în secolul al XVIII-lea, Bucureşti, 1909, p. 319—321, care, de altminteri, nu este complet. Astfel, de exemplu, printre literele greceşti care notează vocala *ă* trebuie adăugată şi litera ε, care apare, ca şi în textul din 1731, în numeroase cuvinte din scrierea lui Daniil Moscopoleanul: ἰσσῆρε (=*işiră*, p. 116), πρεύτζηλλε (=*prăvḑile*, p. 118), μπανέμου (=*bănămu*, p. 121), σε ἀκάτζε (=*se acață*, p. 125), σεμπατα (=*sămbăta*, p. 127), λέντζετλου (=*lănḑetlu*, p. 133) etc.; în aceeaşi scriere se folosesc, foarte rar, şi literele η (de exemplu în κυπηρίτζου = *k'ipăriču*, p. 117) şi ι (de exemplu în νισκούρε =*născură*, p. 117), care de asemenea lipsesc din tabloul lui Per. Papahagi.

[2] Aromînii. Dialectul aromîn, Bucureşti, 1932, p. 66.

[3] *y* reprezintă (în sistemul de transcriere fonetică al Atlasului lingvistic romîn) o fricativă palatală fonică, corespunzătoare afonicei *h'*.

[4] Forma *viryină* (ca şi alte variante) se întrebuințează de asemenea în dialectul aromîn; cf. G. Pascu, Dictionnaire étymologique macédo-roumain, Vol. I, Iaşi, p. 186, care-l explică, printr-o evoluție imposibilă, direct din lat. *virginem*.

[5] Sensul « a binecuvînta » este atestat de derivatul *urăčune* « binecuvîntare » (cf.Per.Papahagi, Basme aromîne, Bucureşti, 1905, p. 726).

[6] Cf. G. Weigand, Albanesisch-deutsches und deutsch-albanesisches Wörterbuch, Leipzig, 1914, p. 96 (« 2. beten, bitten »).

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

Lei 5.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE * ANUL VI, nr. 3—4/1955

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

SUPLIMENT LA TOMURILE I—VI

INDICELE VOLUMELOR APĂRUTE ÎNTRE ANII 1950—1955
(MATERIE, AUTORI, CUVINTE)

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

SUPLIMENT

INDICELE VOLUMELOR APĂRUTE ÎNTRE ANII 1950 – 1955
(MATERIE, AUTORI, CUVINTE)

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1956

1964

INDICE DE MATERIE *

---

* Prezentul indice a fost întocmit de Sorin Stati. Pentru fasciculele apărute în 1950 s-a folosit indicele de materie publicat în « Studii şi cercetări lingvistice », I, 1950, p. 312—316.

E

F

G

H

I

INDICE DE AUTORI *

* Indicele de autori şi de cuvinte a fost întocmit de Flora Şuteu. Pentru fasciculele apărute în 1950 s-a folosit indicele de autori şi de cuvinte publicat în « Studii şi cercetări lingvistice », I, 1950, pag. 316—343.

C

D

E

F

G

H

N

O

P

Ş

T

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

ALTAICĂ

ARABĂ

AROMÎNĂ

ARMEANĂ

BASCĂ

BAŞCHIRĂ

BULGARĂ

BURIAT MONGOLĂ

CATALANĂ

DALMATĂ

DIALECTUL CEANGĂU

CEHĂ

ENGLEZĂ

FRANCEZĂ

GERMANĂ

GERMANICE

GOTICĂ

GREACĂ

INDO-EUROPEANĂ

ISLANDEZĂ

ISTROROMÎNĂ

ITALIANĂ

LATINĂ

LITUANIANĂ

MACEDONEANĂ

MAGHIARĂ

MEGLENOROMÎNĂ

MOLDOVENEASCĂ

OSCO-UMBRIANĂ

POLONEZĂ

N

O

S

Ș

RUSĂ

SARDĂ

DIALECTUL SĂSESC

SÎRBO-CROATĂ

SLOVACĂ

SLOVENĂ

SPANIOLĂ

TURCĂ

ŢIGĂNEASCĂ

UCRAINEANĂ

UNANGANĂ (ALEUTĂ)

1004

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREȘTI

c. 129

Lei 2,70

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE: SUPLIMENT INDICE 1950 – 1955